

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๐ สุตตันตปิฎกที่ ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค] ๑. วัตถุคาถา

พระสุตตันตปิฎก

ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ปารายนวรรค

หมวดว่าด้วยธรรมเป็นเหตุให้ถึงฝั่ง

๑. วัตถุคาถา^๑

เรื่องพราหมณ์พาวรีส่งศิษย์ไปทูลถามปัญหา

- [๑] พราหมณ์พาวรี ผู้เรียนจบมนตร์
ปรารถนาความเป็นผู้ไม่มีกังวล
จึงเดินทางออกจากแคว้นโกศล
อันรื่นรมย์ ไปสู่ทักขิณาปถชนบท
- [๒] ท่านอาศัยอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำโคธาวรี
อันเป็นพรมแดนแคว้นอัสนะกับแคว้นมุฬกะต่อกัน
(เลี้ยงชีพ) อยู่ด้วยการเที่ยวภิกขาและผลไม้
- [๓] เพราะอาศัยพราหมณ์นั้นนั่นเอง
หมู่บ้านจึงได้เจริญไพบูลย์
ท่านได้ประกอบพิธีมหาโยชน์
ด้วยรายได้ที่เกิดจากหมู่บ้านนั้น

เชิงอรรถ :

^๑ พ.ศ. ๒๕/๙๘๓-๑๐๓๘/๕๒๕-๕๓๑๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๑. วัตถุคาถา

- [๔] ท่านบุขามหัยญ์เสร็จแล้ว ก็กลับเข้าอาศรม
เมื่อท่านกลับเข้าอาศรมแล้ว
พราหมณ์อีกคนหนึ่ง ก็เดินทางมาถึง
- [๕] พราหมณ์ที่มาพบนั้น มีเท้าเดินเสียดสีกัน
ท่าทางน่ากลัวมีฟันเขลอะ
ศีรชะเกลือกกลัวด้วยสิ่งสกปรก
เข้าไปหาพราหมณ์พาวรีแล้ว
ขอทรัพย์ ๕๐๐ กหาปณะ
- [๖] พราหมณ์พาวรีเห็นเขาแล้วก็เชิญให้นั่ง
ใต้ถ้ำถึงความสุขความสบาย จึงกล่าวคำนี้ว่า
- [๗] สิ่งของที่ควรให้ซึ่งเป็นของเราทั้งหมด
เราสละไปแล้ว พราหมณ์เอ๋ย
ท่านจงเชื่อเราเถิด เราไม่มีทรัพย์ ๕๐๐ เลย
- [๘] (ปิงกทันตพราหมณ์กล่าวว่า)
ถ้าเมื่อเราขอ ท่านไม่ให้สิ่งที่มีอยู่
ในวันที่ ๗ ขอให้ศีรชะท่านแตกเป็น ๗ เสียง
- [๙] พราหมณ์นั้นเป็นคนโกหก
แสดงท่าทาง(หลอกหลวง) กล่าวคำที่น่ากลัว
พราหมณ์พาวรีได้ฟังคำพูดของเขาแล้วก็ปุกข
- [๑๐] (พราหมณ์พาวรี) ถูกลูกศรคือความเศร้าโศกเสียบแทงแล้ว
ไม่บริโภคอาหาร ชุบผอม
เมื่อท่านมีความคิดอย่างนั้น ใจก็ไม่ยินดีในฉาน
- [๑๑] เทวดาผู้ปรารถนาประโยชน์
เห็นพราหมณ์พาวรีหวาดกลัวเป็นทุกขอยู่
จึงเข้าไปหาท่านแล้วกล่าวคำนี้ว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๑. วัตถุคาถา

- [๑๒] พราหมณ์ผู้ต้องการทรัพย์นั้นเป็นคนโงหก
เขาไม่รู้จักศีรณะ ไม่มีความรู้เรื่องศีรณะ
และธรรมที่ทำให้ศีรณะตกไป
- [๑๓] (พราหมณ์พาวรีคิดว่า) เทวดาผู้เจริญนี้คงจะรู้
(จึงกล่าวไปว่า) ข้าพเจ้าขอลถามเรื่องศีรณะ
และธรรมที่ทำให้ศีรณะตกไป
ขอท่านจงบอกเรื่องนั้นแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด
ข้าพเจ้าขอฟังคำตอบของท่าน
- [๑๔] (เทวดากล่าวว่า)
 แม้ข้าพเจ้าก็ไม่รู้จักเรื่องศีรณะ
และธรรมที่ทำให้ศีรณะตกไป
ข้าพเจ้าไม่มีความรู้ในเรื่องนี้
เรื่องศีรณะและธรรมที่ทำให้ศีรณะตกไป
เป็นวิสัยของพระชินเจ้าเท่านั้น
- [๑๕] (พราหมณ์พาวรีกล่าวว่า)
 เทวดา ก็ใครเล่าในปฐพีมณฑลนี้
รู้จักศีรณะและธรรมที่ทำให้ศีรณะตกไป
ขอท่านจงบอกผู้นั้นแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด
- [๑๖] (เทวดากล่าวว่า)
 พระโอรสของเจ้าศากยะ
เป็นเชื้อพระวงศ์ของพระเจ้าโอกกาละ
เสด็จออกผนวชจากกรุงกบิลพัสดุ์
ทรงเป็นผู้นำสัตว์โลก เป็นผู้ก่อความสว่างไสว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๑. วัตถุคาถา

[๑๗] (เทวดากล่าวว่า)

พราหมณ์ เจ้าศากยบุตรพระองค์นั้น
เป็นพระสัมพุทธเจ้า ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง
บรรลुकาลังแห่งอภิญญาทั้งหมดแล้ว
มีพระจักขุในธรรมทั้งปวง
ทรงถึงธรรมเป็นที่สิ้นกรรมทุกอย่าง
ทรงน้อมพระทัยไปในธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิ

[๑๘] พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นพระพุทธรเจ้าในโลก

มีพระจักขุ ทรงแสดงธรรม
ท่านจงไปทูลถามพระองค์เถิด
พระองค์จักทรงพยากรณ์ปัญหานั้นแก่ท่านได้

[๑๙] พราหมณ์พาวรีได้ฟังคำว่า พระสัมพุทธเจ้า

ก็เบิกบานใจ ความเศร้าโศกก็เบาบางลง
และได้รับปีติเปี่ยมล้น

[๒๐] พราหมณ์พาวรีนั้นดีใจ เบิกบานใจ

เกิดความปลาบปลื้มใจ
จึงไต่ถามเทวดาถึงพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น
(และประกาศว่า) พระสัมพุทธเจ้า
ผู้เป็นที่พึ่งของสัตว์โลกประทับอยู่ ณ ที่ไหน
จะเป็นบ้าน นิคม หรือชนบทใดก็ตาม
พวกเราพึงไปเข้าเฝ้าพระสัมพุทธเจ้า
ผู้สูงสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

[๒๑] (เทวดากล่าวว่า)

เจ้าศากยบุตรพระองค์นั้น ผู้ทรงชนะมาร
มีพระปัญญากว้างขวาง มีพระปัญญาล้ำเลิศแผ่ไพศาลยิ่ง
ทรงปราศจากธุระ ไม่มีอาสวะ
ทรงเป็นผู้รู้แจ้งเรื่องศีรณะและธรรมที่ทำให้ศีรณะตกไป
ทรงเป็นผู้องอาจกว่านรชน
ประทับอยู่ ณ มณฑิยรสถานของพระเจ้าโกศลเขตกรุงสรวัดถิ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๑. วัตถุคาถา

- [๒๒] ลำดับนั้น พราหมณ์พาวรีได้เรียกพราหมณ์ทั้งหลาย
ผู้เป็นศิษย์ ซึ่งเรียนจบมนตร์มากกล่าวว่า มาณพทั้งหลาย
มานี้เกิด เราจักบอก ขอพวกเธอจงฟังคำของเรา
- [๒๓] (พราหมณ์พาวรีกล่าวต่อไปว่า)
ความที่พระผู้มีพระภาคพระองค์ใดปรากฏเนื่อง ๆ
ในโลกนั้นหาได้ยาก วันนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น
เสด็จอุบัติในโลกแล้ว ปรากฏพระนามว่า พระสัมพุทธเจ้า
พวกเธอจงรีบไปกรุงสาวัตถี เข้าเฝ้าพระสัมพุทธเจ้า
ผู้สูงสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
- [๒๔] (มาณพทั้งหลายถามว่า)
ข้าแต่พราหมณ์ ถ้าพวกข้าพเจ้าพบแล้ว
จะรู้ได้อย่างไรว่าเป็นพระพุทธรเจ้า
ขอท่านจงบอกวิธีที่จะรู้จักพระองค์
แก่พวกข้าพเจ้าผู้ไม่รู้ด้วยเถิด
- [๒๕] (พราหมณ์พาวรีกล่าวว่า)
ก็มหาปริสลักษณะ ๓๒ ประการ
อันมาแล้วในมนตร์ทั้งหลาย
ท่านกล่าวไว้แจ่มแจ้งครบถ้วนโดยลำดับ
- [๒๖] บุคคลใดมีมหาปริสลักษณะเหล่านั้นอยู่ในตัว
บุคคลนั้นมิคิดเป็น ๒ อย่างเท่านั้น
มิได้มีคิดเป็นที่ ๓ เลย
- [๒๗] คือ ถ้าบุคคลนั้นอยู่ครองเรือน
จะพึงครอบครองแผ่นดินนี้
ย่อมปกครองโดยธรรม
โดยไม่ต้องใช้อาญา ไม่ต้องใช้ศัสตรา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๑. วัตถุคาถา

- [๒๘] แต่ถ้าบุคคลนั้น ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต
จะเป็นพระอรหันตสัมพุทธเจ้าผู้ยอดเยี่ยม
มีกิเลสจเครื่องปิดบัง^๑อันเปิดแล้ว
- [๒๙] พวกเธอจงทูลถามด้วยใจเท่านั้นถึงชาติ
โคตร ลักษณะ มนตร์ ศิษย์คนอื่น ๆ
ศีระและธรรมที่ทำให้ศีระตกไป
- [๓๐] ถ้าบุคคลนั้นเป็นพระพุทธเจ้า
ผู้มีปกติเห็นธรรมหาเครื่องกางกั้นมิได้
เมื่อพวกเธอถามปัญหาด้วยใจแล้ว
ก็จักทรงวิสัชนาด้วยพระวาจา
- [๓๑] ครั้นฟังคำของพราหมณ์พาวรีแล้ว
พราหมณ์ ๑๖ คนผู้เป็นศิษย์ คือ (๑) อชิตะ
(๒) ติสสมेतเตยยะ (๓) ปุณณกะ (๔) เมตตคุ
- [๓๒] (๕) โธตกะ (๖) อุปสีวะ (๗) นันทะ (๘) เหมกะ
(๙) โตเทยยะ (๑๐) กัมปะ (๑๑) ชตุกัณณิ ผู้เป็นบัณฑิต
- [๓๓] (๑๒) ภัทราวุธ (๑๓) อุทัย (๑๔) โปสาละ
(๑๕) โมชราช ผู้มีปัญญา (๑๖) ปิงคิยะ ผู้เป็นมหาฤาษี
- [๓๔] พราหมณ์ผู้เป็นศิษย์ ๑๖ คนนั้น
แต่ละคนเป็นเจ้าหมู่ เจ้าคณะ มีชื่อปรากฏแก่ชาวโลกทั่วไป
เป็นผู้บำเพ็ญทาน ยินดีในทาน
เป็นผู้มีปัญญาปราดเปรื่อง
เคยอบรมวาสนาแต่ชาติปางก่อนทั้งนั้น

เชิงอรรถ :

- ^๑ กิเลสจเครื่องปิดบัง มี ๕ อย่าง ได้แก่ ตัณหา ทิฏฐิ กิเลส ทุจริต อวิชชา พระผู้มีพระภาค
ทรงเผากิเลสเหล่านี้ด้วยไฟคือญาณ (ดูรายละเอียดในข้อ ๑๑๘/๓๘๕)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๑. วัตถุคาถา

- [๓๕] ทุกคนเกล้าชฎาและครองนงเส้นื่อ
อภิวาทพราหมณ์พาวรีและกระทำประทักษิณแล้ว
ต่างออกเดินทางมุ่งหน้าไปทางทิศอุดร
- [๓๖] สุสถานที่ตั้งแคว้นมัทพีกะ กรุงมาหิสสดีในกาลนั้น
กรุงอุชเชนี เมืองโคณัทธะ เมืองเวทิสสา เมืองวนสวทยา^๑
- [๓๗] กรุงโกสัมพี เมืองสาเกต กรุงสาวัตถีอันอุดม
เมืองเสตัพพะ กรุงกบิลพัสดุ์ กรุงกุสินารา
- [๓๘] กรุงปาวา โภคนคร กรุงเวสาลี แคว้นมคธ
และปาสานกเจตีย์ อันรื่นรมย์ นารีนเริงใจ
- [๓๙] พราหมณ์เหล่านั้นรีบขึ้นสู่ภูเขา
เหมือนคนกระหายน้ำรีบหาน้ำเย็นดื่ม
เหมือนพ่อค้าได้ลาภใหญ่มาครอง
และเหมือนคนถูกความร้อนแผดเผารีบหาร่มเงา
- [๔๐] สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคมีภิกษุสงฆ์แวดล้อม
ทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายอยู่
ประหนึ่งว่าราชสีห์บันลือสีหนาทอยู่ในป่า
- [๔๑] อชิตมาณพได้เห็นพระพุทธเจ้า
ผู้เป็นจุดดวงอาทิตย์อันมีรัศมีเจิดจ้า
และจุดดวงจันทร์เต็มดวงในวันเพ็ญ
- [๔๒] ลำดับนั้น อชิตมาณพยืนอยู่ ณ ที่สมควร
รื่นเริงใจ เพราะได้เห็นอนุพยัญชนะ
บริบูรณ์ในพระวรกายของพระผู้มีพระภาค
จึงได้ทูลถามปัญหาด้วยใจว่า

เชิงอรรถ :

^๑ วนสวทยา มีชื่ออีก ๒ อย่าง คือ (๑) ปวนนคร (๒) วนสาวัตถี (ขุ.ส.อ. ๒/๑๐๑๓-๘/๔๓๐)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๗ }

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๑. วัตถุคาถา

[๔๓] (อชิตมาณพทูลถามปัญหาทางใจว่า)

ขอพระองค์ตรัสระบุให้แน่ชัด
ถึงชาติ โคตร พร้อมด้วยลักษณะ
ขอโปรดตรัสบอกความสำเร็จในมนตร์ทั้งหลายว่า
พราหมณ์สอนมาจนเท่าไร

[๔๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

พราหมณ์นั้นมีอายุ ๑๒๐ ปี ชื่อพาวรีโดยโคตร
มีลักษณะ^๑ ๓ อย่างอยู่ในตัว เป็นผู้เรียนจบไตรเพท^๒

[๔๕] พราหมณ์นั้นถึงความสำเร็จ

ในลักษณะมนตร์^๓ และประวัติศาสตร์^๔
พร้อมทั้งนิชังคุศาสตร์^๕ และเกฏฐศาสตร์^๖
ชื่อว่าถึงความสำเร็จในหลักธรรมของตน
กล่าวสอนมนตร์แก่ศิษย์ ๕๐๐ คน

[๔๖] (อชิตมาณพทูลถามว่า)

ข้าแต่พระองค์ผู้สูงสุดกว่านรชน ผู้ตัดตัณหาเสียได้
ขอพระองค์โปรดประกาศความเด่นชัด
แห่งลักษณะของพราหมณ์พาวรี
อย่าให้พวกข้าพระองค์มีความสงสัยเลย

เชิงอรรถ :

^๑ ลักษณะ หมายถึงมหาปรีสลักษณะ (ขุ.ส.อ. ๒/๑๐๒๖-๗/๑๔๓๒)

^๒ ไตรเพท หมายถึงคัมภีร์ ๓ คัมภีร์ คือฤคเวท (อิรุเวท) ยชุรเวท และสามเวท (ส่วนอาถรรพเวท
ปรากฏภายหลังจากการปรากฏของพระสูตรนี้

^๓ มนตร์ ในคัมภีร์พระเวท หมายถึงบทสวดสรรเสริญเทพเจ้า ซึ่งรวบรวมเป็นหมวด ๆ เรียกชื่อว่า ฤคเวท
ยชุรเวท สามเวท และอาถรรพเวท

^๔ ประวัติศาสตร์ คือพงศาวดารเล่าเรื่องเก่า ๆ มักจะมีคำว่า สิ่งนี้ได้เป็นมาอย่างนี้

^๕ นิชังคุศาสตร์ คัมภีร์ประเภทศัพท์มูลวิทยา (Etymology) คลังศัพท์ (Lexicon) หรืออภิธานศัพท์
(Glossary) ที่รวบรวมคำศัพท์ในพระเวทซึ่งเป็นคำยาก หรือคำที่เลิกใช้แล้ว นำมาอธิบายความหมาย
เป็นส่วนหนึ่งของนิรุกติ ซึ่งเป็น ๑ ในแนวทางคศาสตร์ ๖ ของศาสนาพราหมณ์ ภาษาสันสกฤตเรียกว่า
นิชังถุ (ที.สี.อ. ๒๕๖/๒๒๒, ข.จ.อ. ๑๕/๑๔)

^๖ เกฏฐศาสตร์ คัมภีร์ว่าด้วยกฎเกณฑ์การใช้ถ้อยคำให้เหมาะสมแก่การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นส่วน
หนึ่งของกัลปะซึ่งเป็น ๑ ในแนวทางคศาสตร์ ๖ ของศาสนาพราหมณ์ ภาษาสันสกฤตเรียกว่า ไกฏฐ
(ที.สี.อ. ๒๕๖/๒๒๒, ข.จ.อ. ๑๕/๑๔)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๑. วัตถุคาถา

- [๔๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)
 พรหมมณีนั่นยอมใช้ลิ้นปิดหน้าได้
 มีอุณาโลมอยู่ระหว่างคิ้ว มีคยหลานซ่อนอยู่ในฝัก
 มาณพ เธอจงรู้อย่างนี้
- [๔๘] ชนทั้งปวงไม่ได้ยินใครถามปัญหาอะไร
 ได้ยินแต่ปัญหาที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์
 ก็ปลาบปล้ำใจ ประนมอัญชลีแล้วพากันคิดไปต่าง ๆ ว่า
- [๔๙] ใครหนอ เป็นเทพ เป็นพระพรหม
 หรือพระอินทร์ผู้สุขสมบัติเมื่อถามปัญหาด้วยใจ
 พระผู้มีพระภาคตรัสบอกปัญหานั้นกับใครเล่า
- [๕๐] (อชิตมาณพกราบทูลว่า)
 พรหมมณีพาวรีถามถึงเรื่องศีรชะ
 และธรรมที่ทำให้ศีรชะตกไป
 ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
 ขอพระองค์โปรดพยากรณ์ปัญหานั้น
 กำจัดความสงสัยของพวกข้าพระองค์ด้วยเถิด
- [๕๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)
 เธอจงรู้เถิดว่า อวิชชาเป็นศีรชะ
 วิชชาที่ประกอบด้วยสัทธา สติ สมาธิ ฉันทะ
 และวิริยะเป็นธรรมที่ทำให้ศีรชะตกไป
- [๕๒] ลำดับนั้น อชิตมาณพ มีความปลาบปล้ำใจมากล้น
 สนับสนุนแล้ว พาดหนังเสือเจวียงป่า
 ชบศีรชะลงแทบพระยุคลบาท (แล้วกราบทูลต่อไปว่า)
- [๕๓] ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ผู้มีพระจักขุ
 พรหมมณีพาวรี พร้อมด้วยเหล่าศิษย์มีจิตเบิกบาน ดีใจ
 ขอถวายอภิวัตพระยุคลบาทของพระองค์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๑. วัตถุคาถา

[๕๔] (พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า)

ขอพรหมณ์พาวรี พร้อมด้วยเหล่าศิษย์
 จงมีความสุขและแม่เธอเองก็ขอให้มีความสุข
 มีชีวิตอยู่ยืนนานเถิด มาณพ

[๕๕] เราให้โอกาสแก่พรหมณ์พาวรี แก่เธอ
 และมาณพทั้งหมดถามข้อสงสัยทั้งปวง
 พวกเขาปรารถนาจะถามปัญหาอย่างไรใดอย่างหนึ่งก็จงถามเถิด

[๕๖] อชิตมาณพได้รับโอกาสจากพระสัมพุทธเจ้าแล้ว
 นั่งประคองอัญชลี ทูลถามปัญหาข้อแรกกับพระตถาคต
 ณ ปาสาณกเจดีย์นั้น

วัตถุคาถาจบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๒. มาณวปัญหา ๑. อชิตมาณวปัญหา

๒. มาณวปัญหา

ว่าด้วยปัญหาของมาณพ ๑๖ คน

๑. อชิตมาณวปัญหา^๑

ว่าด้วยปัญหาของอชิตมาณพ

[๕๗] (ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้)

โลกถูกอะไรเส้าหุ้มห่อไว้
เพราะเหตุไรเล่า โลกจึงไม่สโตไส
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกว่า
อะไรเป็นเครื่องฉาบทาโลกนั้นไว้
อะไรเล่า เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น (๑)

[๕๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อชิตะ)

โลกถูกอวิชาหุ้มห่อไว้
โลกไม่สโตไสเพราะความตระหนี่และความประมาท
เราเรียกความอยากว่าเป็นเครื่องฉาบทาโลกไว้
ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น (๒)

[๕๙] (ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้)

กระแสน้ำหลายย่อมไหลไปในที่ที่ซึ่งปวง
อะไรเป็นเครื่องกั้นกระแสน้ำหลาย
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเครื่องป้องกันกระแสน้ำหลาย
อะไรปิดกั้นกระแสน้ำหลายได้ (๓)

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำอธิบายในหน้า ๔๓-๗๒

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๑๑ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๒. มาณวปัญหา ๑. อชิตมาณวปัญหา

[๖๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อชิตะ)

กระแสน้ำไหลในโลกล

สติเป็นเครื่องกั้นกระแสน้ำนั้นได้

เรากล่าวธรรมเครื่องป้องกันกระแสน้ำทั้งหลาย

ปัญญาปิดกั้นกระแสน้ำนั้นได้ (๔)

[๖๑] (ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ปัญญา สติ

นามและรูปนี้ดับที่ไหน ข้าพระองค์ได้ทูลถามแล้ว

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกเนื้อความนั้น

แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด (๕)

[๖๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

อชิตะ เธอได้ถามปัญหานั้นใด

เราจะกล่าวแก้ปัญหานั้นแก่เธอ

นามและรูปนั้นดับไม่มีส่วนเหลือในที่ใด

นามและรูปนั้นดับไปในที่นั้นเพราะวิญญานดับ (๖)

[๖๓] (ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้)

พระอรหันตชินาสพเหล่าใดผู้มีสังฆาตธรรม

และพระเสขะเหล่าใดที่มีอยู่เป็นอันมากในที่นี้

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว

ขอพระองค์ผู้มีปัญญา โปรดตรัสบอกการดำเนินชีวิต

ของพระอรหันตชินาสพ และพระเสขะเหล่านั้นเถิด (๗)

[๖๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

ภิกษุไม่พึงปรารถนายิ่งในกามทั้งหลาย

พึงเป็นผู้มีใจไม่ขุ่นมัว จลลิตในธรรมทั้งปวง

มีสติดำรงอยู่ (๘)

อชิตมาณวปัญหาที่ ๑ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๒. มาณวปัญหา ๒. ติสสเมตเตยยมาณวปัญหา

๒. ติสสเมตเตยยมาณวปัญหา^๑

ว่าด้วยปัญหาของตีสสเมตเตยยมาณพ

[๖๕] (ท่านตีสสเมตเตยยะทูลถาม ดังนี้)

ใครเชื่อว่าเป็นผู้สิ้นโทษในโลกนี้
ความหวั่นไหวทั้งหลายย่อมไม่มีแก่ใคร
ใครรู้ชัดส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว
ไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วยมันตา
พระองค์ตรัสเรียกใครว่าเป็นมหาบุรุษ
ใครล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้ (๑)

[๖๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมตเตยยะ)

ภิกษุเป็นผู้มีพรหมจรรย์(เพราะเห็นโทษ)ในกามทั้งหลาย
เชื่อว่าเป็นผู้สิ้นโทษ ผู้คลายตัณหาแล้ว
มีสติทุกเมื่อ รู้ธรรมทั้งหลายแล้วดับกิเลสได้
ภิกษุนั้นเชื่อว่าไม่มีความหวั่นไหว (๒)

[๖๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

ภิกษุนั้นเชื่อว่ารู้ชัดส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว
ไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วยมันตา
เราเรียกภิกษุนั้นว่าเป็นมหาบุรุษ
ภิกษุนั้นเชื่อว่าล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้ (๓)

ตีสสเมตเตยยมาณวปัญหาที่ ๒ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำอธิบายในหน้า ๗๓-๗๒

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า :๑๓ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๒. มาณวปัญหา ๓. ปุณณกมาณวปัญหา

๓. ปุณณกมาณวปัญหา^๑

ว่าด้วยปัญหาของปุณณกมาณพ

[๖๘] (ท่านปุณณกะทูลถาม ดังนี้)

ข้าพระองค์มีปัญหาคะทูลถาม จึงมาเฝ้าพระองค์
ผู้ไม่มีต้นเหตุเหตุให้หวั่นไหว ผู้มีปกติเห็นมูล
ฤาษี มนุषะ กษัตริย์ และพราหมณ์จำนวนมากในโลกนี้
อาศัยอะไร จึงพากันบูชาัญญแก่เทวดาทั้งหลาย
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด (๑)

[๖๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปุณณกะ)

ฤาษี มนุषะ กษัตริย์ พราหมณ์บางพวกเหล่านี้
จำนวนมากในโลกนี้ พากันบูชาัญญแก่เทวดาทั้งหลาย
ปุณณกะ ชนเหล่านั้นหวังความเป็นอย่างนี้
อาศัยชราจึงพากันบูชาัญญ (๒)

[๗๐] (ท่านปุณณกะทูลถาม ดังนี้)

ฤาษี มนุषะ กษัตริย์ พราหมณ์บางพวกเหล่านี้
จำนวนมากในโลกนี้ พากันบูชาัญญแก่เทวดาทั้งหลาย
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้นิรทุกข์
ชนเหล่านั้นเป็นผู้ไม่ประมาทในการบูชาัญญ
ได้ข้ามชาติและชราได้บ้างไหม
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด (๓)

[๗๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปุณณกะ)

ชนเหล่านั้นหวัง ขึ้นชม มุ่งหวัง จึงพากันบูชาัญญ
เพราะอาศัยลาภ จึงมุ่งหวังกาม

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำอธิบายในหน้า ๘๓-๑๐๙

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๒. มาณวปัญหา ๔. เมตตคฺมาณวปัญหา

เราขอกล่าวว่า ชนเหล่านั้นผู้ประกอบการบุญชายัญ
เป็นผู้กำหนดยินดีในภพ ข้ามชาติและชราไปไม่ได้ (๔)

[๗๒] (ท่านปณณกะทูลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์

ถ้าชนเหล่านั้นผู้ประกอบการบุญชายัญ
ข้ามชาติและชราไปไม่ได้ด้วยยัญทั้งหลาย
ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ เมื่อเป็นเช่นนี้
ใครเล่าในเทวโลกและมนุษย์โลก ข้ามชาติและชราได้
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด (๕)

[๗๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปณณกะ)

เรากล่าวว่า บุคคลใดไม่มีความหวังในโลกลีหน ๑
เพราะทราบชัดฝั่งนี้และฝั่งโน้นในโลก
บุคคลนั้นเป็นผู้สงบ ปราศจากควัน ไม่มีทุกข์
ไม่มีความหวัง ชื่อว่าข้ามชาติและชราได้แล้ว (๖)

ปณณกมาณวปัญหาที่ ๓ จบ

๔. เมตตคฺมาณวปัญหา^๑

ว่าด้วยปัญหาของเมตตคฺมาณพ

[๗๔] (ท่านเมตตคฺทูลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด
ข้าพระองค์ย่อมสำคัญพระองค์ว่า ทรงเป็นผู้จบเวท
ทรงอบรมพระองค์แล้ว ทุกข์หลายรูปแบบอะไรก็ตามในโลก
ทุกข์เหล่านี้เกิดมาจากที่ไหนหนอ (๑)

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำอธิบายในหน้า ๑๑๐-๑๕๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๒. มาณวิปัญหา ๔. เมตตคฺมาณวิปัญหา

[๗๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมตตคฺ)

เธอได้ถามถึงแดนเกิดแห่งทุกข์กับเราแล้ว
เราจะบอกแดนเกิดแห่งทุกข์นั้นแก่เธอตามที่เรารู้
ทุกข์หลายรูปแบบอะไรก็ตามในโลก
ล้วนเกิดมาจากอุปธิเป็นต้นเหตุ (๒)

[๗๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

ผู้ใดแล ไม่มีปัญญา ย่อมก่ออุปธิ
ผู้นั้นจัดว่าเป็นคนเขลา ย่อมเข้าถึงทุกข์บ่อย ๆ
เพราะฉะนั้น บุคคลรู้อยู่ เป็นผู้มีปกติพิจารณาเห็นทุกข์ว่า
มีชาติเป็นแดนเกิด ไม่ควรก่ออุปธิ (๓)

[๗๗] (ท่านเมตตคฺทูลถามว่า)

พวกข้าพระองค์ได้ทูลถามปัญหาใดกับพระองค์
พระผู้มีพระภาคได้ตรัสบอกปัญหานั้นแก่พวกข้าพระองค์แล้ว
ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหาอื่นต่อไป
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นด้วยเถิด
นักปราชญ์ทั้งหลายจะข้ามโอชะ ชาติ ชรา
โสกะและปริเทวะได้อย่างไรหนอ
พระองค์ผู้เป็นพระมุนี ขอโปรดตรัสแก้ปัญหานั้น
แก่ข้าพระองค์ให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด
เพราะธรรมนั้นพระองค์ทรงทราบชัดแล้ว (๔)

[๗๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมตตคฺ)

บุคคลรู้ชัดธรรมใดแล้ว มีสติเที่ยวไปอยู่
พึงข้ามค้นหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกาในโลกได้
เราจักกล่าวธรรม(นั้น)ที่รู้ประจักษ์ด้วยตนเอง
ในธรรมที่เราเห็นแล้ว แก่เธอ (๕)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๒. มานวปัญหา ๔. เมตตคฺมาณวปัญหา

[๗๙] (ท่านเมตตคฺกุลถามว่า)

ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
ข้าพระองค์ขอบใจธรรมอันสูงสุดนั้นที่บุคคลรู้ชัดแล้ว
มีสติเที่ยวไปอยู่ พึงข้ามค้นหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกาในโลกได้ (๖)

[๘๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมตตคฺ)

เธอรูธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง
ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำและชั้นกลาง
เธอจงบรรเทาความเพลิดเพลिन ความถือมั่น
และวิญญาน ในธรรมเหล่านี้เสีย ไม่พึงตั้งอยู่ในภพ (๗)

[๘๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

ภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนี้ มีสติ ไม่ประมาท
รู้แจ้ง ละความยึดถือว่าเป็นของเราแล้ว
เที่ยวไปอยู่ พึงละชาติ ชรา โสกะและปริเทวะ
อันเป็นทุกข์ในอัฐภาพนี้ได้แน่นอน (๘)

[๘๒] (ท่านเมตตคฺกุลถามว่า)

ข้าพระองค์ขอบใจพระวาจานี้ของพระองค์
ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าแต่พระโคตม
ธรรมที่ปราศจากอุปธิ พระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว
พระผู้มีพระภาคทรงละทุกข์ได้แล้วเป็นแน่
เพราะธรรมนี้ พระองค์ทรงทราบชัดแล้ว (๙)

[๘๓] (ท่านเมตตคฺกุลถามว่า)

พระองค์ผู้เป็นพระมุนีตรัสสอนชนเหล่าใดไม่หยุดหย่อน
ชนแม้เหล่านั้นพึงละทุกข์ได้เป็นแน่
เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์จึงมาพบพระผู้มีพระภาคผู้なか
xonมัสการพระองค์ (โดยหวังว่า)พระผู้มีพระภาค
พึงตรัสสอนข้าพระองค์ไม่หยุดหย่อนบ้าง (๑๐)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๒. มาณวปัญหา ๕. โธตกมาณวปัญหา

[๘๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

บุคคลที่เรารู้จักว่าเป็นพราหมณ์ผู้จบเวท
ไม่มีเครื่องกังวล ไม่ช้องในกามภพ
ข้ามโอชะได้แล้วโดยแท้ และเป็นผู้ข้ามถึงฝั่ง
ไม่มีกิเลสดลตะปุตรังจิต หมดความสงสัยแล้ว (๑๑)

[๘๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

นรชนใดในที่นี่ เป็นผู้มึปัญญา จบเวท
สลัดเครื่องช้องในภพน้อยภพใหญ่ได้แล้ว
นรชนนั้นเป็นผู้คลายตัณหาแล้ว ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง
เรากล่าวว่า นรชนนั้นข้ามชาติและชราได้แล้ว (๑๒)

เมตตคฺมาณวปัญหาที่ ๔ จบ

๕. โธตกมาณวปัญหา^๑

ว่าด้วยปัญหาของโธตกมาณพ

[๘๖] (ท่านโธตกะทูลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด
ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
ข้าพระองค์มุ่งหวังจะรับฟังพระวาจาของพระองค์อย่างยิ่ง
บุคคลได้ฟังพระสุรเสียงของพระองค์แล้ว
พึงศึกษาธรรมเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน (๑)

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำอธิบายในหน้า ๑๕๕-๑๗๖

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า :๑๘ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๒. มาณวปัญหา ๕. โธตกมาณวปัญหา

[๘๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โธตกะ)

ถ้าเช่นนั้น เธอผู้มีปัญญารักษาดน
มีสติ จงทำความเพียรในที่นี้แล
บุคคลได้ฟังเสียงจากที่นี่แล้ว
ฟังศึกษาธรรมเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน (๒)

[๘๘] (ท่านโธตกะทูลถามว่า)

ข้าพระองค์ย่อมเห็นพระองค์ผู้ไม่มีเครื่องกังวล
เป็นพรหมณ์ เสด็จจาริกอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก
ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ
ข้าพระองค์ขอนมัสการพระองค์นั้น
ข้าแต่พระองค์ผู้สีกกะ ขอพระองค์โปรดปลดเปลื้อง
ข้าพระองค์จากความสงสัยทั้งหลายเถิด (๓)

[๘๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

โธตกะ เราไม่สามารถปลดเปลื้องใคร ๆ
ผู้มีความสงสัยในโลกได้
แต่เธอเมื่อรู้ทั่วถึงธรรมอันประเสริฐ
ก็จะฟังข้ามโอฆะนี้ได้เองด้วยประการฉะนี้ (๔)

[๙๐] (ท่านโธตกะทูลถามว่า)

ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ
ขอพระองค์ทรงพระกรุณาตรัสสอนวิเวกธรรม
ที่ข้าพระองค์จะฟังรู้แจ้งได้
และโดยวิธีที่ข้าพระองค์ไม่ขัดข้องเหมือนอากาศ
ข้าพระองค์จะฟังสงบอยู่ในที่นี้แล
เป็นผู้ไม่ยึดอาศัย เทียวไปอยู่ (๕)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๒. มาณวปัญหา ๖. อุปสัวมมาณวปัญหา

[๙๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โธตกะ)

บุคคลผู้รู้ชัดความสงบใจแล้ว มีสติ
เที่ยวไปอยู่ ฟังขามัตถหาที่ชื่อว่าวิสัทธิกาในโลกได้
เร้าจักกล่าวความสงบนั้น ที่รู้ประจักษ์ด้วยตนเอง
ในธรรมที่เราเห็นแล้ว แก่เธอ (๖)

[๙๒] (ท่านโธตกะทูลถามว่า)

ข้าแต่พระองค์ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
ข้าพระองค์ขอบใจความสงบอันสูงสุดนั้น
ที่บุคคลรู้ชัดแล้ว มีสติเที่ยวไปอยู่
ฟังขามัตถหาที่ชื่อว่าวิสัทธิกาในโลกได้ (๗)

[๙๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โธตกะ)

เธอรู้อัตถธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง
ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำและชั้นกลาง
เธอรู้อัตถธรรมนั้นว่าเป็นเครื่องข้องในโลกแล้ว
อย่าได้ก่อตั้ถหาเพื่อภพน้อยและภพใหญ่เลย (๘)

โธตกมาณวปัญหาที่ ๕ จบ

๖. อุปสัวมมาณวปัญหา^๑

ว่าด้วยปัญหาของอุปสัวมณฑ

[๙๔] (ท่านอุปสัวะทูลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้สัักกะ ข้าพระองค์ผู้เดียว
ไม่ได้อาศัย (ใคร ๆ หรือสิ่งใด ๆ)
จึงไม่สามารถข้ามห้วงกิเลสอันยิ่งใหญ่ได้
ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกอารมณ์
ที่ข้าพระองค์ได้อาศัยแล้ว ฟังข้ามห้วงกิเลสนี้ได้ (๑)

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำอธิบายในหน้า ๑๗๗-๑๙๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๒. มาณวปัญหา ๖. อุปสัวมณวปัญหา

[๙๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุปสัวะ)

เธอจงมีสติ เพ่งพิจารณาอาภิญญายตนสมาบัติ
ยึดเอาเป็นอารมณ์ว่า ไม่มีอะไรดังนี้แล้ว
ก็จะข้ามห้วงกิเลสได้ เธอจงละกามทั้งหลาย
เป็นผู้งดเว้นจากความสงสัยทั้งหลาย
พิจารณาความสันตันทา ทั้งคืนทั้งวัน (๒)

[๙๖] (ท่านอุปสัวะทูลถาม ดังนี้)

บุคคลใดคลายราคะในกามทั้งปวง
ละสมาบัติอื่น อาศัยแต่อาภิญญายตนสมาบัติ
น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์ชั้นสูง
บุคคลนั้นไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่ในพรหมโลก
ชั้นอาภิญญายตนะนั้นได้หรือ (๓)

[๙๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุปสัวะ)

บุคคลใดคลายราคะในกามทั้งปวง
ละสมาบัติอื่น อาศัยแต่อาภิญญายตนสมาบัติ
น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์ชั้นสูง
บุคคลนั้นไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่ในพรหมโลก
ชั้นอาภิญญายตนะนั้นได้ (๔)

[๙๘] (ท่านอุปสัวะทูลถามว่า)

ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ
ถ้าบุคคลนั้นไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่ในพรหมโลกนั้นนานปีไซ้
บุคคลนั้นเป็นผู้หลุดพ้นแล้ว
มีความสงบเย็นอยู่ในพรหมโลกนั้นนั่นแลหรือ
หรือว่าวิญญานของบุคคลนั้นจะพึงจติอีก (๕)

[๙๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุปสัวะ)

เปลวไฟถูกกำลังลมพัดไป
ย่อมดับ กำหนดไม่ได้ ฉันทิ
มณีพ้นแล้วจากนามกาย ย่อมดับไป
กำหนดไม่ได้ ฉันทัน (๖)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๒. มาณวปัญหา ๗. นันทมาณวปัญหา

[๑๐๐] (ท่านอุปสีวะทูลถามว่า)

มุนีนันถึงความสลายไป หรือว่ามี
หรือว่ามีแตกทำลายเพราะมีความแน่แท้
พระองค์ผู้เป็นพระมุนี โปรดพยากรณ์ปัญหานั้น
แก่ข้าพระองค์ให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด
เพราะธรรมนั้นพระองค์ทรงทราบชัดแล้ว (๗)

[๑๐๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุปสีวะ)

มุนีผู้ถึงความสลายไป ย่อมไม่มี(อะไร)เป็นประมาณ
ชนทั้งหลายพึงว่ากล่าวมุนีนันด้วยกิเลสใด
กิเลสที่ย่อมไม่มีแก่มุนีนัน
(เพราะ) เมื่อมุนีนันถอนธรรมทั้งปวงได้เด็ดขาดแล้ว
แม้ครรลองแห่งวาทะทั้งปวง
ท่านก็ถอนได้เด็ดขาดแล้ว(เหมือนกัน) (๘)

อุปสีวมาณวปัญหาที่ ๖ จบ

๗. นันทมาณวปัญหา^๑

ว่าด้วยปัญหาของนันทมาณพ

[๑๐๒] (ท่านนันททูลถาม ดังนี้)

ชนทั้งหลายกล่าวว่า มุนีทั้งหลายมีอยู่ในโลก
คำกล่าวนี้นั้นเป็นอย่างไร
ชนทั้งหลายเรียกบุคคลผู้เป็นไปด้วยญาณ
หรือว่าเรียกบุคคลผู้เป็นไปด้วยความเป็นอยู่ว่า เป็นมุนี (๑)

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำอธิบายในหน้า ๑๙๕-๒๑๖

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า :๒๒ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๒. มาณวปัญหา ๗. นันทมาณวปัญหา

[๑๐๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

นันทะ ชนทั้งหลายผู้ฉลาดในโลกนี้

ไม่เรียกบุคคลว่าเป็นมุนี เพราะได้เห็นเพราะได้ฟังและเพราะได้รู้

เราเรียกเหล่าชนผู้กำจัดเสนามารได้แล้ว

ผู้ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความหวัง เทียวจาริกอยู่ว่า เป็นมุนี (๒)

[๑๐๔] (ท่านนันทะทูลถาม ดังนี้)

สมณพราหมณ์บางพวกย่อมกล่าวความหมดจด

เพราะรูปที่ได้เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง

ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะศีลวัตรบ้าง

ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะพิธีหลากหลายบ้าง

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้นิรทุกข์

สมณพราหมณ์พวกนั้นเป็นผู้ประพัตติตนเคร่งครัด

ในหลักการของตนนั้น ข้ามชาติและชราได้บ้างหรือไม่

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด (๓)

[๑๐๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า นันทะ)

สมณพราหมณ์บางพวกย่อมกล่าวความหมดจด

เพราะรูปที่ได้เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง

ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะศีลวัตรบ้าง

ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะพิธีหลากหลายบ้าง

สมณพราหมณ์พวกนั้น

แม้ประพัตติตนเคร่งครัดอยู่ในหลักการของตนนั้น ก็จริง

แต่เรากล่าวว่า พวกเขาข้ามชาติและชราไปไม่ได้ (๔)

[๑๐๖] (ท่านนันทะทูลถาม ดังนี้)

สมณพราหมณ์บางพวกย่อมกล่าวความหมดจด

เพราะรูปที่ได้เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง

ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะศีลวัตรบ้าง

ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะพิธีหลากหลายบ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๒. มาณวปัญหา ๗. นันทมาณวปัญหา

หากพระองค์ผู้เป็นพระมุนีตรัสว่า
 สมณพราหมณ์พวกนั้นยังข้ามห้วงกิเลสไม่ได้
 ข้าแต่พระองค์ผู้บริบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนั้น
 ใครเล่าในเทวโลกและมนุษยโลก ชื่อว่าข้ามชาติและชราไปได้
 ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น
 ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด (๕)

[๑๐๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า นันทะ)

เราไม่กล่าวว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมด
 ถูกชาติและชราโอบล้อม นรชนเหล่าใดในโลกนี้
 ละครูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้รับรู้
 หรือศีลวัตรได้ทั้งหมด ทั้งละพืธหลากหลายทั้งปวง
 กำหนดรู้ค้นหาได้แล้ว เป็นผู้หมดอาสวะ
 เรากล่าวว่านรชนเหล่านั้นแล
 ชื่อว่าเป็นผู้ข้ามห้วงกิเลสได้แล้ว (๖)

[๑๐๘] (ท่านนันทะกราบทูลว่า)

ข้าพระองค์ขอบใจพระดำรัสนี้ของพระองค์
 ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าแต่พระโคตม
 ธรรมที่ปราศจากอุปธิ พระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว
 นรชนเหล่าใดในโลกนี้ ละครูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน
 อารมณ์ที่ได้รับรู้หรือศีลวัตรได้ทั้งหมด
 ทั้งละพืธหลากหลายทั้งปวง กำหนดรู้ค้นหาได้แล้ว
 เป็นผู้หมดอาสวะ แม้ข้าพระองค์ก็กล่าวว่า
 นรชนเหล่านั้น ชื่อว่าเป็นผู้ข้ามห้วงกิเลสได้แล้ว (๗)

นันทมาณวปัญหาที่ ๗ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๒. มานวปัญหา ๘. เหมกมานวปัญหา

๘. เหมกมานวปัญหา^๑

ว่าด้วยปัญหาของเหมกมานพ

[๑๐๙] (ท่านเหมกกะทูลถาม ดังนี้)

ก่อนแต่ศาสนาของพระโคตม

อาจารย์เจ้าลัทธิเหล่าใดเคยพยากรณ์แก่ข้าพระองค์ว่า

เหตุนี้ได้เป็นมาแล้วอย่างนี้ จักเป็นอย่างนี้

คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นเป็นคำที่เชื่อสืบต่อกันมา

คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นมีแต่จะทำให้ตริกันไปต่าง ๆ

ข้าพระองค์จึงไม่ยินดีในคำพยากรณ์นั้น (๑)

[๑๑๐] (ท่านเหมกกะทูลถามว่า)

ข้าแต่พระมุนี บุคคลรู้ชัดธรรมใดแล้ว

มีสติ เทียวไปอยู่ พึงข้ามต้นหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกาในโลกได้

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรม (นั้น)

ที่เป็นเครื่องกำจัดต้นหา แก่ข้าพระองค์เถิด (๒)

[๑๑๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

เหมกะ นิพพานบทอันไม่แปรผัน

เป็นเครื่องกำจัดความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจ

ในปียรูปทั้งหลายที่ได้เห็น ได้ยิน ได้รับรู้และได้รู้ ในโลกนี้ (๓)

[๑๑๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

ชนเหล่าใดผู้มีสติ รู้นิพพานนั้นแล้ว

เห็นธรรม ดับกิเลสได้แล้ว

ชนเหล่านั้น เป็นผู้สงบทุกเมื่อ

ข้ามต้นหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกาในโลกได้แล้ว (๔)

เหมกมานวปัญหาที่ ๘ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำอธิบายในหน้า ๒๑๗-๒๒๕

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๒๕ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๒. มาณเวปัญหา ๙. โตเทยมาณเวปัญหา

๙. โตเทยมาณเวปัญหา^๑

ว่าด้วยปัญหาของโตเทยมาณพ

[๑๑๓] (ท่านโตเทยยะทูลถาม ดังนี้)

กามทั้งหลายไม่อยู่ในบุคคลใด

ตัณหาไม่มีแก่บุคคลใด

และบุคคลใดข้ามความสงสัยได้แล้ว

วิโมกข์ของบุคคลนั้นเป็นเช่นไร (๑)

[๑๑๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โตเทยยะ)

กามทั้งหลายไม่อยู่ในบุคคลใด

ตัณหาไม่มีแก่บุคคลใด

และบุคคลใดข้ามความสงสัยได้แล้ว

วิโมกข์อื่นของบุคคลนั้นย่อมไม่มี (๒)

[๑๑๕] (ท่านโตเทยยะทูลถามว่า)

บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่มีความหวัง หรือว่ายังหวังอยู่

บุคคลนั้นเป็นผู้มีปัญญา หรือว่ายังมีความดำริด้วยปัญญา

ข้าแต่พระองค์ผู้สีกะ ข้าพระองค์จะพึงรู้จักพระมุนีได้อย่างไร

ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด (๓)

[๑๑๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่มีความหวัง ทั้งไม่หวัง

บุคคลนั้นเป็นผู้มีปัญญา แต่ไม่มีความดำริด้วยปัญญา

โตเทยยะ เธอจงรู้จักบุคคลผู้ไม่มีเครื่องกังวล

ผู้ไม่ข้องในกามและภพว่าเป็นมุนี อย่างนี้ (๔)

โตเทยมาณเวปัญหาที่ ๙ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำอธิบายในหน้า ๒๒๖-๒๓๓

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๒๖ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๒. มาณวปัญหา ๑๐. กัปมาณวปัญหา

๑๐. กัปมาณวปัญหา^๑

ว่าด้วยปัญหาของกัปมาณพ

[๑๑๗] (ท่านกัปปะทูลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกที่พึงของเหล่าสัตว์

ผู้ดำรงอยู่ท่ามกลางสระ

ผู้ถูกขราและมัจจราชครอบงำ

ในขณะที่เกิดห้วงน้ำอันเป็นมหันตภัย

อนึ่ง ขอพระองค์โปรดตรัสบอกที่พึง

โดยวิธีที่ทุกข์นี้จะไม่พึงมีแก่ข้าพระองค์อีก (๑)

[๑๑๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

กัปปะ เราจะบอกที่พึงของเหล่าสัตว์

ผู้ดำรงอยู่ท่ามกลางสระ

ผู้ถูกขราและมัจจราชครอบงำ

ในขณะที่เกิดห้วงน้ำอันเป็นมหันตภัยแก่เธอ (๒)

[๑๑๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

เราเรียกนิพพาน ซึ่งไม่มีเครื่องกังวล

ไม่มีเครื่องยึดมั่นนั้นนั้น ว่าเป็นที่พึงอันไม่มีที่พึงอื่นยิ่งกว่า

(เพราะ)นิพพานเป็นที่สิ้นไปแห่งขราและมัจจราช

[๑๒๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

ชนเหล่าใดมีสติรู้นิพพานนั้นแล้ว

เห็นธรรม ดับกิเลสได้แล้ว

ชนเหล่านั้นจึงไม่ไปตามอำนาจมาร ไม่ไปบำรุงมาร (๓)

กัปมาณวปัญหาที่ ๑๐ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำอธิบายในหน้า ๒๓๔-๒๔๔

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า :๒๗ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๒. มาณวปัญหา ๑๑. ชตักกณิมาณวปัญหา

๑๑. ชตักกณิมาณวปัญหา^๑

ว่าด้วยปัญหาของชตักกณิมาณพ

[๑๒๑] (ท่านชตักกณิทูลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระวีระ ข้าพระองค์ได้ยินว่า
 พระองค์ไม่มีความไคร่กาม ล่วงพันห้วงกิเลส
 จึงมาเฝ้าเพื่อทูลถามพระองค์ผู้ไม่มีกาม
 ข้าแต่พระสหชเนตร ขอพระองค์โปรดตรัสบอกสันติบท
 ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรม
 อันแท้จริงนั้นแก่ข้าพระองค์ (๑)

[๑๒๒] (ท่านชตักกณิทูลถามว่า)

อนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงครอบงำกามทั้งหลาย
 ด้วยพระเดช ทรงเคลื่อนไหวกิเลส(อิริยาบถ)อยู่
 เหมือนดวงอาทิตย์มีแสงสว่าง ส่องแสงปกคลุมทั่วปฐพี
 พระองค์ผู้มีพระปัญญาจตุริ
 ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเป็นเครื่องละชาติ
 และชราในโลกนี้ ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้ง
 แก่ข้าพระองค์ผู้มีปัญญาน้อยด้วยเถิด (๒)

[๑๒๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ชตักกณิ)

เธอจงกำจัดความติดใจในกามทั้งหลายเสีย
 เธอเห็นเนกขัมมะด้วยความเกษมแล้ว
 ควรสลัดเครื่องกังวลที่ยึดถือ
 หรือว่าเครื่องกังวลอย่าได้มีแก่เธอ (๓)

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำอธิบายในหน้า ๒๔๕-๒๕๖

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๒๘ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๒. มาณวิญญา ๑๒. ภัทราวุธมาณวิญญา

[๑๒๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

เธอจงทำกิเลสที่ปรารถนึ่งขารในสวนเบื้องตันให้เห็ดแ่งไป
เครื่องก้งวลงที่ปรารถนึ่งขารในสวนภายหลังอย่าได้มีแ่งเธอ
ถ้าเธอจ้งกไม่ถึอสังขารในสวนท่ามกลางไว้
ก็จ้งกเป็นผู้เข้าไปสงบ เที้ยวไป (๔)

[๑๒๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

พราหมณ์ อาสวะทั้งหลาย
อันเป็นเหตุให้ถึงอำนาจแห่งมัจจุ ไม่มีแ่งบุคคลัน
ผู้คลายความติดใจในนามรูป โดยประการทั้งปวง (๕)

ชดกัณณมาณวิญญาที่ ๑๑ จบ

๑๒. ภัทราวุธมาณวิญญา^๑

ว่าด้วยปัญหาของภัทราวุธมาณพ

[๑๒๖] (ท่านภัทราวุธทูลถาม ดังนี้)

ข้าพระองค์ขอทูลอาราธนาพระองค์
ผู้ทรงละห้วงน้ำคืออาลัยได้ ตัดตณหาได้
ไม่มีตณหาเหตุให้หวั่นไหว
ทรงละความเพลิดเพลินได้ ข้ามห้วงกิเลสได้
หลุดพ้นแล้ว ละการกำหนด มีพระปัญญาดี
ชนทั้งหลายครันได้ฟังพระดำรัสของพระองค์ผู้なかแล้ว
จึงจ้งกกลับไปจากที่นี่ (๑)

[๑๒๗] (ท่านภัทราวุธทูลถามว่า)

ข้าแต่พระวีระ ชนต่าง ๆ จากชนบททั้งหลาย
มาชุมนุมกัน(ในที่นี้) หวังเป็นอย่างยิ่ง(ที่จะได้ฟัง)

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำอธิบายในหน้า ๒๕๗-๒๖๗

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๒. มาณวปัญหา ๑๓. อุทยमाणวปัญหา

พระดำรัสของพระองค์ ขอพระองค์โปรดพยากรณ์(ปัญหา)

แก่ชนเหล่านั้นให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด

เพราะว่าธรรมนี้พระองค์ทรงทราบชัดแล้ว (๒)

[๑๒๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภทราวุธ)

นรชนควรทำลายเครื่องยึดมั่นทั้งปวง

ทั้งชั้นสูง ชั้นต่ำและชั้นกลาง

เพราะสัตว์ทั้งหลายเข้าไปยึดถือชั้นใด ๆ ในโลก

มารย่อมติดตามสัตว์เพราะสิ่งที่ยึดถือนั้นนั่นแล (๓)

[๑๒๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

เพราะฉะนั้น ภิกษุเมื่อรู้ชัดเพ่งพิจารณาหมู่สัตว์นี้

ผู้ติดอยู่ในบ่วงแห่งมัจจุราชว่า เป็นผู้ขังอยู่ในเครื่องยึดมั่น

ควรเป็นผู้มีสติ ไม่พึงเข้าไปยึดถือเครื่องกังวลในโลกทั้งปวง (๔)

ภทราวุธมาณวปัญหาที่ ๑๒ จบ

๑๓. อุทยमाणวปัญหา^๑

ว่าด้วยปัญหาของอุทัยมาณพ

[๑๓๐] (ท่านอุทัยทูลถาม ดังนี้)

ข้าพระองค์มีปัญหาที่จะทูลถาม

จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้ทรงมีฌาน ปราศจากธุลี

ประทับนั่งอยู่ ผู้ทรงทำกิจสำเร็จแล้ว

ไม่มีอาสวะ ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกอัญญาวิโมกข์

อันเป็นเครื่องทำลายอวิชชาด้วยเถิด (๑)

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำอธิบายในหน้า ๒๖๘-๒๘๒

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า :๓๐ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๒. มาณวปัญหา ๑๓. อุทยमाणวปัญหา

[๑๓๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุทัย)

เราจะบอกอัญญาวิโมกข์
อันเป็นเครื่องละความพอใจ
ในกามและโทมนัสทั้ง ๒ อย่าง
เป็นเครื่องบรรเทาความย่อท้อ
และเป็นเครื่องกั้นความคะนอง (๒)

[๑๓๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

เราจะบอกอัญญาวิโมกข์ที่บริสุทธิ์
เพราะมีอุเบกขาและสติ ที่มีธรรมดรรชนีเป็นเบื้องต้น
เป็นเครื่องทำลายอวิชชา (๓)

[๑๓๓] (ท่านอุทัยทูลถามว่า)

สัตว์โลกมีอะไรเป็นเครื่องประกอบไว้
อะไรเล่าเป็นเหตุเที่ยวไปของสัตว์โลกนั้น
เพราะอะไรได้เล่า พระองค์จึงตรัสว่า นิพพาน (๔)

[๑๓๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

สัตว์โลกมีความเพลิดเพลिनเป็นเครื่องประกอบไว้
ความตริกเป็นเหตุเที่ยวไปของสัตว์โลกนั้น
เพราะละตัณหาได้ เราจึงเรียกว่า นิพพาน (๕)

[๑๓๕] (ท่านอุทัยทูลถามว่า)

ข้าพระองค์มาเฝ้าเพื่อทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า
สัตว์โลกมีสติเที่ยวไปอยู่อย่างไร วิญญานจึงดับสนิท
ขอฟังพระดำรัสนั้นของพระองค์ (๖)

[๑๓๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

สัตว์โลกไม่ยินดีเวทนาภายในและภายนอก
มีสติเที่ยวไปอยู่อย่างนี้ วิญญานจึงดับสนิท (๗)

อุทยमाणวปัญหาที่ ๑๓ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๒. มาณวิญญา ๑๔. โปสาลมาณวิญญา

๑๔. โปสาลมาณวิญญา^๑

ว่าด้วยปัญหาของโปสาลมาณพ

[๑๓๗] (ท่านโปสาละทูลถาม ดังนี้)

พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด

ไม่มีค้นหาเหตุให้หวั่นไหว

ตัดความสงสัยได้แล้ว

ทรงแสดงอดีตธรรม

ข้าพระองค์มีปัญหาคือจะทูลถาม

จึงมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น

ผู้ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง (๑)

[๑๓๘] (ท่านโปสาละทูลถามว่า)

ข้าแต่พระองค์ผู้สีกะ ข้าพระองค์ขอทูลถามถึงญาณ

ของบุคคลผู้ไม่มีรูปสัญญา ผู้ละรูปกายได้ทั้งหมด

ผู้พิจารณาทั้งภายในและภายนอกเห็นว่าไม่มีอะไร

บุคคลผู้เป็นเช่นนั้น ควรแนะนำอย่างไร (๒)

[๑๓๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โปสาละ)

ตถาคตรู้ยิ่งซึ่งวิญญาณัญญูลิตีทั้งหมด

รู้จักบุคคลนั้นผู้ดำรงอยู่ ผู้น้อมไปแล้ว

ผู้มีอาภิญญายตนสมาบัตินั้นเป็นที่มุ่งหมาย (๓)

[๑๔๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

บุคคลนั้นรู้กัมมาภิสังขารว่าเป็นเหตุเกิด

แห่งอาภิญญายตนสมาบัติ

รู้อรุปราคะว่ามีความเพลิดเพลนเป็นเครื่องผูกไว้

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำอธิบายในหน้า ๒๘๓-๒๘๗

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๓๒ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๒. มาณวปัญหา ๑๕. โมฆราชมาณวปัญหา

ครั้นรู้กรรมนั้นอย่างนี้แล้ว ออกจากสมาบัตินั้น
เห็นแจ้งธรรมที่เกิดในสมาบัตินั้น
ญาณนี้ของพราหมณ์ผู้อยู่จบพรหมจรรย์นั้น
เป็นญาณอันแท้จริง (๔)

โปสาลมาณวปัญหาที่ ๑๔ จบ

๑๕. โมฆราชมาณวปัญหา^๑

ว่าด้วยปัญหาของโมฆราชมาณพ

[๑๔๑] (ท่านโมฆราชทูลถาม ดังนี้)

ข้าพระองค์ได้ทูลถามพระองค์ผู้สีกะ ๒ ครั้งแล้ว
พระผู้มีพระภาคผู้มีพระจักขุ
มิได้ทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์
ข้าพระองค์รับทราบมาว่า
พระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นเทพฤๅษี
(ถ้าผู้ใดถามปัญหา) ถึง ๓ ครั้ง จะทรงพยากรณ์ (๑)

[๑๔๒] (ท่านโมฆราชทูลถามว่า)

โลกนี้ โลกอื่น พรหมโลกพร้อมทั้งเทวโลก
ย่อมไม่ทราบชัดความเห็นของพระองค์
ผู้โคตมโคตร ผู้มีพระยศ (๒)

[๑๔๓] (ท่านโมฆราชทูลถามว่า)

ข้าพระองค์มีปัญหาคือจะทูลถามจึงมาเฝ้าพระองค์
ผู้ทรงมีปกติเห็นธรรมอันงามอย่างนี้
บุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างไร มัจจุราชจึงไม่เห็น (๓)

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำอธิบายในหน้า ๒๙๘-๓๒๓

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า :๓๓ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๒. มาณวิญญา ๑๖. ปิงคิยมาณวิญญา

[๑๔๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

โมฆราช เธอจงพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า
มีสติทุกเมื่อ พึงถอนอัตตานุทีฏฐิเสีย
เป็นผู้ข้ามมัจจราชเสียได้ ด้วยอาการอย่างนี้
บุคคลพิจารณาเห็นโลกอยู่อย่างนี้ มัจจราชจึงไม่เห็น (๔)

โมฆราชมาณวิญญาที่ ๑๕ จบ

๑๖. ปิงคิยมาณวิญญา^๑

ว่าด้วยปัญหาของปิงคิยมาณพ

[๑๔๕] (ท่านปิงคิยะทูลถาม ดังนี้)

ข้าพระองค์ชราภาพแล้ว ไม่มีกำลัง
ผิวพรรณไม่ผุดผ่อง นัยน์ตาไม่แจ่มใส หูฟังไม่ชัด
ขอข้าพระองค์อย่าได้เป็นคนหลงเสียหายในระหว่างนี้เลย
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมที่เป็นเครื่องละชาติและชรา
ในโลกนี้ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้ (๑)

[๑๔๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปิงคิยะ)

ชนทั้งหลายเห็นชนอื่น ๆ เตือดร้อนอยู่
เพราะรูปทั้งหลายแล้ว ยังประมาทเจ็บปวดเพราะรูปทั้งหลาย
ปิงคิยะ เพราะฉะนั้น เธอจงเป็นผู้ไม่ประมาท
ละรูปเสียให้ได้ เพื่อจะไม่เกิดอีกต่อไป (๒)

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำอธิบายในหน้า ๓๒๔-๓๓๒

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า :๓๔ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๒. มาณวปัญหา ๑๖. ปิงคิยมาณวปัญหา

[๑๔๗] (ท่านปิงคิยะทูลถามว่า)

ทิศใหญ่ ๔ ทิศน้อย ๔ ทิศเบื้องบน ๑
ทิศเบื้องล่าง ๑ เหล่านี้รวมเป็น ๑๐
สิ่งใด ๆ ในโลกที่พระองค์ไม่ทรงเห็น ไม่ทรงได้ยิน
ไม่ทรงทราบ หรือไม่ทรงรู้แจ้ง มิได้มีเลย
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมที่เป็นเครื่องละชาติและชรา
ในโลกนี้ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้ (๓)

[๑๔๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปิงคิยะ)

เธอจงเพ่งพิจารณาหมู่มนุษย์ ผู้ถูกตัณหาครอบงำจิต
เกิดความเร่าร้อน ถูกชราครอบงำแล้ว
ปิงคิยะ เพราะฉะนั้นเธอจงเป็นผู้ไม่ประมาท
ละตัณหาเสียให้ได้ เพื่อจะไม่เกิดอีกต่อไป (๔)

ปิงคิยมาณวปัญหาที่ ๑๖ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๓. ปารายนัตถุติคาถา

๓. ปารายนัตถุติคาถา^๑

ว่าด้วยการสวดศีลธรรมเป็นเหตุให้ถึงฝั่ง

(พระธรรมสังคากาจารย์เมื่อจะสรรเสริญพระธรรมเทศนานี้จึงได้กล่าวไว้ดังนี้ว่า)

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคาถานี้แล้ว เมื่อประทับอยู่ ณ ปาสาณกเจดีย์
แคว้นมคธ ได้ทรงรับอาราธนากราบทูลหลายครั้งจากพราหมณ์ ๑๖ คน
ผู้เป็นศิษย์ใกล้ชิด ได้ทรงพยากรณ์ปัญหาแล้ว

ถ้าแม้บุคคลรู้ทั่วถึงอรรถ รู้ทั่วถึงธรรมแห่งปัญหาแต่ละปัญหาแล้วปฏิบัติธรรม
ถูกต้องตามหลักธรรม ก็จะมีถึงฝั่งแห่งชราและมรณะได้แน่นอน เพราะธรรม
เหล่านี้เป็นเหตุให้ถึงฝั่ง เพราะเหตุดังกล่าวมานี้ นั้น ธรรมบรรยายนี้ จึงชื่อว่า
ปารายณะ

[๑๔๙] (๑) อชิตะ (๒) ติสสมेतเตยยะ

(๓) ปุณณะกะ (๔) เมตตคุ (๕) โธตกะ

(๖) อุปลิวะ (๗) นันทะ (๘) เหมกะ (๑)

[๑๕๐] (๙) โตเทยยะ (๑๐) กัปปะ

(๑๑) ชตักกัณเณ ผู้เป็นบัณฑิต (๑๒) ภัทราวุธ (๑๓) อุทัย

(๑๔) โปสาละ (๑๕) โมฆราช ผู้มีปัญญา

(๑๖) ปิงคิยะ ผู้เป็นมหาฤาษี (๒)

[๑๕๑] พราหมณ์ ๑๖ คนนี้ พวกเข้ามาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

ผู้ทรงเพียบพร้อมด้วยจรณะ ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

เมื่อจะทูลถามปัญหาที่ลุ่มลึก

จึงเข้าไปใกล้พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ (๓)

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำอธิบายในหน้า ๓๓๓-๓๔๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๓. ปารายนัตถุติคาถา

[๑๕๒] (พระธรรมสังคากาจารย์กล่าวว่า)

พระพุทเจ้า (อันพราหมณ์เหล่านั้น)
ทูลสอบถามปัญหาแล้ว
ทรงพยากรณ์แก่พราหมณ์เหล่านั้นตามความเป็นจริง
พระพุทหมื่นทรงทำให้พราหมณ์ทั้งหลายพอใจ
ด้วยการทรงพยากรณ์ปัญหาทั้งหลาย (๔)

[๑๕๓] (พระธรรมสังคากาจารย์กล่าวว่า)

พราหมณ์เหล่านั้น อันพระพุทเจ้าผู้มีพระจักษ
ทรงเป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์ทำให้พอใจแล้ว
ได้ประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักพระพุทเจ้า
ผู้มีพระปัญญาอันประเสริฐ (๕)

[๑๕๔] (พระธรรมสังคากาจารย์กล่าวว่า)

การพยากรณ์ปัญหาแต่ละปัญหา
ที่พระพุทเจ้าทรงแสดงแล้วโดยประการใด
ผู้ใดปฏิบัติตามโดยประการนั้น
ผู้นั้นพึงจากที่มีไข้ถึงฝั่งได้ (๖)

[๑๕๕] (พระธรรมสังคากาจารย์กล่าวว่า)

บุคคลเมื่อเจริญมรรคอันสูงสุด
จะพึงจากที่มีไข้ถึงฝั่งได้
(เพราะ)มรรคนั้น(เป็นไป)เพื่อให้ถึงฝั่ง
เพราะฉะนั้น มรรคนั้น จึงชื่อว่าปารายนะ (๗)

ปารายนัตถุติคาถา จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๔. ปารายนานุคิตติคาถา

๔. ปารายนานุคิตติคาถา^๑

ว่าด้วยเพลงขับตามธรรมเป็นเหตุให้ถึงฝั่ง

[๑๕๖] (พระปิงคิยเถระกล่าวแก่พราหมณ์พาวรีท่ามกลางชุมชน ดังนี้)

อาตมภาพจักกล่าวบทขับที่เป็นเหตุให้ถึงฝั่ง
ตามทีพระผู้มีพระภาคตรัสไว้
พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้ปราศจากมลทิน
มีพระปัญญาคุณปฏิ ปราศจากกาม
ทรงไร้กิเลสตั้งป่า ผู้เป็นนาคะ
ทรงเห็นอย่างใด ก็ตรัสอย่างนั้น
จะฟังกล่าวคำเท็จเพราะเหตุแห่งอะไรเล่า (๑)

[๑๕๗] (พระปิงคิยเถระกล่าววว่า)

อาตมภาพจักกล่าวถ้อยคำ
ที่ประกอบด้วยการสรรเสริญพระผู้มีพระภาค
ผู้ทรงละมลทินและโมหะได้แล้ว
ผู้ทรงละความถือตัวและความลบหลู่ได้ ณ บัดนี้ (๒)

[๑๕๘] (พระปิงคิยเถระกล่าววว่า)

ท่านพราหมณาจารย์ พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า
ทรงเป็นผู้กำจัดความมืด มีสมันตจักขุ
ทรงถึงที่สุดโลก ทรงล่วงภพได้ทั้งหมด
ไม่มีอาสวะ ทรงละทุกข์ทั้งปวงได้แล้ว
ทรงมีชื่อตามความจริง อาตมภาพได้เข้าเฝ้ามาแล้ว (๓)

เชิงอรรถ :

^๑ ดูคำอธิบายในหน้า ๓๔๖-๓๕๒

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๓๘ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๔. ปารายنانาคีตติคาถา

[๑๕๙] (พระปิงคิยเถระกล่าวว่า)

ทิวะ(นก)พืงละป่าเล็กแล้วมาอาศัยป่าใหญ่
ที่มีผลไม้มากฉันใด อาตมภาพก็ฉันนั้น
ละคณาจารย์ผู้มีทรศนะแคบ ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค
เหมือนหงส์โผลงสู่สระใหญ่ (๔)

[๑๖๐] (พระปิงคิยเถระกล่าวว่า)

ก่อนแต่ศาสนาของพระโคตม
อาจารย์เจ้าลัทธิติเหล่าใดเคยพยากรณ์แก่อาตมภาพว่า
เหตุนี้ได้เป็นมาแล้วอย่างนี้ จักเป็นอย่างนี้
คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นเป็นคำที่เชื่อถือสืบต่อกันมา
คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นมีแต่จะทำให้ตริกันไปต่าง ๆ (๕)

[๑๖๑] (พระปิงคิยเถระกล่าวว่า)

พระโคตมทรงเป็นเอกบุรุษ
ประทับนั่งทำลายความมืดอยู่ ทรงรุ่งเรือง ทรงแผ่รัศมี
พระโคตมผู้มีพระญาณดุจจตุริ
พระโคตมผู้มีพระปัญญาดุจจตุริ (๖)

[๑๖๒] (พระปิงคิยเถระกล่าวว่า)

ธรรมใดไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบได้
พระผู้มีพระภาคพระองค์ใดทรงแสดงธรรม
ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาลเวลา
เป็นที่สันตันทหา ไม่มีอันตรรายแก่อาตมภาพ (๗)

[๑๖๓] (พราหมณ์พาวรีกล่าวว่า)

ท่านปิงคิยะ เพราะเหตุไรหนอ
ท่านจึงอยู่ปราศจากพระพุทธรูปเจ้าพระองค์นั้น
พระโคตมผู้มีพระญาณดุจจตุริ
พระโคตมผู้มีพระปัญญาดุจจตุริ สิ้นกาลชั่วครู่ (๘)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๔. ปารายนานาคิตติคาถา

[๑๖๔] (พราหมณ์พาวริกกล่าวว่)

ธรรมใดไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบได้
พระผู้มีพระภาคพระองค์ใดทรงแสดงธรรม
ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาลเวลา
เป็นที่สันตันทหา ไม่มีอันตรรายแก่ท่าน (๙)

[๑๖๕] (พระปึงคิยเถระกล่าวว่)

ท่านพราหมณ์ อาตมภาพมิได้อยู่ปราศจาก
พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น พระโคตมผู้มีพระญาณจตุริ
พระโคตมผู้มีพระปัญญาจตุริ สิ้นกาลชั่วครู่ (๑๐)

[๑๖๖] (พระปึงคิยเถระกล่าวว่)

ธรรมใดไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบได้
พระผู้มีพระภาคพระองค์ใดทรงแสดงธรรม
ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาลเวลา
เป็นที่สันตันทหา ไม่มีอันตรรายแก่อาตมภาพ (๑๑)

[๑๖๗] (พระปึงคิยเถระกล่าวว่)

ท่านพราหมณ์ อาตมภาพไม่ประมาท
ทั้งกลางคืนและกลางวัน ย่อมเห็นพระโคตมพุทธเจ้า
พระองค์นั้นด้วยใจ เหมือนเห็นด้วยตา
อาตมภาพนอบน้อมพระองค์อยู่ตลอดราตรี
อาตมภาพเข้าใจความไม่อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น (๑๒)

[๑๖๘] (พระปึงคิยเถระกล่าวว่)

ธรรมเหล่านี้ คือ สัทธา ปิตี มนะ และสติ
ย่อมไม่หายไปจากศาสนาของพระโคตมพุทธเจ้า
พระโคตมผู้มีพระปัญญาจตุริเสด็จไปสู่ทิศใด ๆ
อาตมภาพเป็นผู้น้อมไปทางทิศนั้น ๆ นั้นแล (๑๓)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๔. ปารายنانุคิตติคาถา

[๑๖๙] (พระปิงคิยเถระกล่าวว่า)

อาตมภาพชราแล้ว มีกำลังและเรี่ยวแรงน้อย
 เพราะเหตุนั้นแล ร่างกายจึงไปในสถานที่
 ที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ไม่ได้
 แต่อาตมภาพไปเฝ้าพระองค์เป็นนิจ
 โดยการไปด้วยความดำริ ท่านพราหมณ์
 เพราะว่าใจของอาตมภาพเกาะเกี่ยวอยู่กับสถานที่
 ที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่นั้น (๑๕)

[๑๗๐] (พระปิงคิยเถระกล่าวว่า)

อาตมภาพนอนดิ้นรนอยู่ในเปือกตม
 ลอยจากเกาะหนึ่งไปสู่อีกเกาะหนึ่ง
 ครั้นต่อมา อาตมภาพได้เฝ้าพระสัมพุทธเจ้า
 ผู้ทรงข้ามโอชะได้แล้ว ไม่มีอาสวะ (๑๕)

[๑๗๑] (พระผู้มีพระภาคเสด็จมาตรัสว่า)

วิกกลี ภัทราฐ และอาฬวิโคตม
 เป็นผู้ที่มีศรัทธาอันนุ่มไปแล้ว ฉันใด
 แม้เธอก็จงเปิดเผยศรัทธา ฉันนั้นเหมือนกัน
 ปิงคิยะ เธอจักถึงฝั่งโน้น(ฝั่งตรงข้าม)แห่งบ่วงมัจจราช (๑๖)

[๑๗๒] (พระปิงคิยเถระกราบทูลว่า)

ข้าพระองค์นี้ฟังพระดำรัสของพระ牟尼แล้ว
 เลื่อมใสอย่างยิ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 ทรงมีเครื่องปิดบังอันเปิดแล้ว
 ไม่มีกิเลสตัดตะปุดจริงจิต ทรงมีปฏิภาณ (๑๗)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๔. ปารายنانุคิตติคาถา

[๑๗๓] (พระปึงคิยเถระกราบทูลว่า)

พระผู้มีพระภาคทรงรู้ชัดอริเทพ
ทรงรู้ธรรมของพระองค์และของคนอื่นทั้งปวง
เป็นพระศาสดาผู้กระทำส่วนสุดแห่งปัญหาทั้งหลาย
เพื่อเหล่าชนผู้มีความสงสัย ให้กลับรู้ได้ (๑๗)

[๑๗๔] (พระปึงคิยเถระกราบทูลว่า)

สภาวะใดไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบได้
สภาวะนั้นอันอะไรนำไปมิได้ ไม่กำเริบ
ข้าพระองค์จักถึงสภาวะนั้นแน่แท้
ความสงสัยในสภาวะนั้นไม่มีแก่ข้าพระองค์
ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ว่า
เป็นผู้มีจิตน้อมไปในสภาวะนั้นแล้ว ด้วยประการฉะนี้แล (๑๗)

ปารายنانุคิตติคาถา จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

๕. มาณวปัญหานิทเทศ^๑

ว่าด้วยปัญหาของมาณพ ๑๖ คน

๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

ว่าด้วยปัญหาของอชิตมาณพ

[๑] (ทานอชิตะทูลถาม ดังนี้)

โลกถูกอะไรเล่าหุ้มห่อไว้

เพราะเหตุไรเล่า โลกจึงไม่สดใส

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกว่า

อะไรเป็นเครื่องฉาบทาโลกนั้นไว้

อะไรเล่า เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น (๑)

คำว่า **โลก** ในคำว่า **โลกถูกอะไรเล่าหุ้มห่อไว้** ได้แก่ โลกนรก โลกกำเนิด
เดรัจฉาน โลกในเปตวิสัย มนุษยโลก เทวโลก^๑ ชั้นธโลก ธาตุโลก^๒ आयตนโลก^๓
โลกนี้ โลกหน้า พรหมโลก เทวโลก นี้ ตรัสเรียกว่า โลก โลกนี้ ถูกอะไรโอบล้อม
หุ้มห่อ คือ ห้อมล้อม ครอบคลุม ปกคลุม บดบังไว้ รวมความว่า โลกถูกอะไร
เล่าหุ้มห่อไว้

เชิงอรรถ :

^๑ **เทวโลก** คือโลกของหมู่เทพในสวรรค์ชั้นกามาวจรทั้ง ๖ เป็นภพที่มีอารมณ์เลิศ โลกที่มีแต่ความสุข
แต่ยังเกี่ยวข้องกับกามอยู่ ได้แก่ (๑) จาตุมหาราชิกา สวรรค์ที่ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ปกครองอยู่ (ท้าวจตุรถ
จอมคนธรรพ์ครองทิศตะวันออก ท้าววิรูปักษ์จอมกมุภัณฑ์ครองทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์จอมนาครครองทิศ
ตะวันตก ท้าวกุเวรหรือเวสวัณจอมยักษ์ครองทิศเหนือ) (๒) ดาวดึงส์ แดนที่อยู่แห่งเทพ ๓๓ มีท้าวสักกะ
เป็นจอมเทพ (๓) ยามา แดนที่อยู่แห่งเทพผู้ปราศจากทุกข์ มีท้าวสุยามาเป็นจอมเทพ (๔) ดุสิต
แดนที่อยู่แห่งเทพผู้เอิบอิ่มด้วยสิริสมบัติของตน มีท้าวสันดุสิตเป็นจอมเทพ (๕) นิมมานรดี แดนแห่ง
เทพผู้มีความยินดีในการเนรมิต มีท้าวสุนิมมิตเป็นจอมเทพ (๖) ปรนิมมิตวสวัตดี แดนที่อยู่แห่งเทพผู้
ยังอำนาจให้เป็นไปในสมบัติที่ผู้อื่นนิรมิต คือ เสวยสมบัติที่พวกเทพอื่นนิรมิตให้ มีท้าววสวัตดีเป็นจอมเทพ
(ส.ม. ๑๙/๑๐๘๑/๓๖๙)

^๒ **ธาตุโลก** หมายถึงธาตุ ๑๘ คือสิ่งที่ทรงสภาวะของตนเองอยู่ ตามที่เหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้นเป็นไป
ตามธรรมเนียม คือ กำหนดแห่งธรรมตา ไม่มีผู้สร้าง ผู้บันดาล และมีรูปลักษณะ กิจ อากาศเป็นแบบ
จำเพาะตัว อันพึงกำหนดเอาเป็นหลักได้แต่ละอย่าง ๆ ได้แก่ (๑) จักขธาตุ ธาตุคือจักขุปสาท (๒) รูปธาตุ

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๔๓ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้** เป็นบทสนธิ เป็นคำเชื่อมบท เป็นคำที่ทำบทให้บริบูรณ์ เป็นความสัมพันธ์แห่งอักษร เป็นความสละสลวยแห่ง พยัญชนะ คำว่า **ดังนี้** นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า **ท่าน** นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง

คำว่า **อชิตะ** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น คือ เป็นการกล่าวถึง การขนานนาม การบัญญัติ ชื่อที่เรียกกัน ชื่อ การตั้งชื่อ ชื่อที่ตั้งให้ ภาษา พยัญชนะ ชื่อเรียกเฉพาะ รวมความว่า **ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้**

คำว่า **เพราะเหตุไรเล่า โลกจึงไม่สดใส** อธิบายว่า เพราะเหตุไร โลกจึง ไม่สดใส คือ ไม่ส่องสว่าง ไม่แผดแสง ไม่รุ่งโรจน์ ไม่แจ่มชัด ไม่ปรากฏชัด รวมความว่า เพราะเหตุไรเล่า โลกจึงไม่สดใส

คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอกว่าจะไรเป็นเครื่องฉาบทาโลกนั้นไว้** อธิบายว่า ว่าจะไรเป็นเครื่องฉาบทา คือ เกี่ยวข้อง ผูกพัน ทำให้โลกนี้เศร้าหมอง โลกถูกอะไรฉาบ ทา ไล่ ทำให้หมองมัว หมองคล้ำ แปรเปื้อน คละเคล้า เกาะติด เกี่ยวพัน พัวพันไว้ ขอพระองค์โปรดตรัส คือโปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศ รวมความว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอกว่าจะไรเป็นเครื่องฉาบทาโลกนั้นไว้

เชิงอรรถ :

ธาตุคือรูปารมณ์ (๓) จักขุวิญญาณธาตุ ธาตุคือจักขุวิญญาณ (๔) โสตธาตุ ธาตุคือโสตปสาท (๕) สัทธาธาตุ ธาตุคือสัทธาธรรม (๖) โสตริญาณธาตุ ธาตุคือโสตริญาณ (๗) ขานธาตุ ธาตุคือขานปสาท (๘) คันธธาตุ ธาตุคือคันธารมณ์ (๙) ขานวิญาณธาตุ ธาตุคือขานวิญาณ (๑๐) ชิวหาธาตุ ธาตุคือชิวหาปสาท (๑๑) รสธาตุ ธาตุคือรสารมณ์ (๑๒) ชิวหาวิญาณธาตุ ธาตุคือชิวหาวิญาณ (๑๓) กายธาตุ ธาตุคือกายปสาท (๑๔) โภฏฐัพพธาตุ ธาตุคือโภฏฐัพพารมณ์ (๑๕) กายวิญาณธาตุ ธาตุคือกายวิญาณ (๑๖) มโนธาตุ ธาตุคือมโน (๑๗) ธัมมธาตุ ธาตุคือธรรมารมณ์ (๑๘) มโนวิญาณธาตุ ธาตุคือมโนวิญาณ (อภิ.วิ. (แปล) ๓๕/๑๘๓-๑๘๔/๑๔๒-๑๔๖)

^๑ **อายตนะโลก** หมายถึงอายตนะ ๑๒ คือ (สิ่งที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้ แตนต่อหรือแดนเกิดแห่งความรู้) อายตนะภายใน ๖ ได้แก่ (๑) ตา (๒) หู (๓) จมูก (๔) ลิ้น (๕) กาย (๖) ใจ และอายตนะภายนอก ๖ ได้แก่ (๑) รูป (๒) เสียง (๓) กลิ่น (๔) รส (๕) โภฏฐัพพะ (๖) ธรรมารมณ์ ทั้ง ๖ นี้ เรียกทั่วไปว่า อารมณ์ ๖ คือ เป็นสิ่งสำหรับให้จิตยึดหน่วง (อภิ.วิ. (แปล) ๓๕/๑๕๔-๑๖๗/๑๑๒-๑๑๘)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า :๔๔ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **อะไรเล่า เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น** อธิบายว่า อะไรเป็นภัย เป็นภัยใหญ่ คือ เป็นเครื่องบีบคั้น เป็นสิ่งกระทบกระทั่ง เป็นอันตราย เป็นอุปสรรคของโลกนั้น รวมความว่า อะไรเล่าเป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์นั้น จึงกล่าวว่า (ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้)

โลกถูกอะไรเล่าห่มห่อไว้
เพราะเหตุไรเล่า โลกจึงไม่สดใส
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกว่า
อะไรเป็นเครื่องฉาบทาโลกนั้นไว้
อะไรเล่า เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น

[๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อชิตะ)

โลกถูกอวิชาห่มห่อไว้
โลกไม่สดใสเพราะความตระหนี่และความประมาท
เราเรียกความอยากว่าเป็นเครื่องฉาบทาโลกไว้
ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น (๒)

ว่าด้วยอวิชา

คำว่า **โลกถูกอวิชาห่มห่อไว้** อธิบายว่า

คำว่า **อวิชา** ได้แก่ ความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในทุกขสมุทัย ความไม่รู้ในทุกขนิโรธ ความไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความไม่รู้ในส่วนอดีต ความไม่รู้ในส่วนอนาคต ความไม่รู้ในส่วนอดีตและอนาคต ความไม่รู้ในปฏิจลสมุปบาทว่า เพราะธรรมนี้เป็นปัจจัย ธรรมนี้จึงมี ความไม่รู้ ความไม่เห็น ความไม่ตรัสรู้ ความไม่รู้โดยสมควร ความไม่รู้ตามเป็นจริง ความไม่แทงตลอด ความไม่ถือเอา โดยถูกต้อง ความไม่หยั่งลงโดยรอบคอบ ความไม่พินิจ ความไม่พิจารณา ความไม่ทำให้ประจักษ์ ความทรมปัญญา ความโง่เขลา ความไม่รู้ชัด ความหลง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

ความลุ่มหลง ความหลงใหล อวิชชา โอฆะคืออวิชชา โยคะคืออวิชชา อนุสัยคืออวิชชา ปริยภูฐานคืออวิชชา ข่ายคืออวิชชา อกุศลมูลคือโมหะ นี้ ตรัสเรียกว่าอวิชชา^๑

คำว่า **โลก** ได้แก่ โลกนรก โลกกำเนิดเดรัจฉาน โลกในเปตวิสัย มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ธาตุโลก आयตनโลก โลกนี้ โลกหน้า พรหมโลก เทวโลก นี้ ตรัสเรียกว่า โลก

โลกนี้ถูกอวิชชา^๑โอบล้อม หุ้มห่อ คือ ห้อมล้อม ครอบคลุม ปกคลุม บดบังไว้ รวมความว่า โลกถูกอวิชชา^๑หุ้มห่อไว้

คำว่า **อชิตะ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพรหมณนั้นโดยชื่อ

อธิบายคำว่า ภควา

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ

อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่า**พระผู้มีพระภาค** เพราะทรงทำลายราคะ^๑ได้แล้ว

ชื่อว่า**พระผู้มีพระภาค** เพราะทรงทำลายโทสะ^๑ได้แล้ว

ชื่อว่า**พระผู้มีพระภาค** เพราะทรงทำลายโมหะ^๑ได้แล้ว

ชื่อว่า**พระผู้มีพระภาค** เพราะทรงทำลายมานะ^๑ได้แล้ว

ชื่อว่า**พระผู้มีพระภาค** เพราะทรงทำลายทิฏฐิ^๑ได้แล้ว

ชื่อว่า**พระผู้มีพระภาค** เพราะทรงทำลายเสี้ยนหนาม^๑ได้แล้ว

ชื่อว่า**พระผู้มีพระภาค** เพราะทรงทำลายกิเลส^๑ได้แล้ว

ชื่อว่า**พระผู้มีพระภาค** เพราะทรงจำแนก แยกแยะ แจกแจงธรรมรัตนะ

ชื่อว่า**พระผู้มีพระภาค** เพราะทรงทำที่สุดแห่งภพ^๑ได้แล้ว

ชื่อว่า**พระผู้มีพระภาค** เพราะทรงอบรมพระวรกายแล้ว

ชื่อว่า**พระผู้มีพระภาค** เพราะทรงอบรมศีล อบรมจิต อบรมปัญญาแล้ว

เชิงอรรถ :

^๑ อภ.สง. (แปล) ๓๔/๑๑๐๖/๒๘๒

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า :๔๖ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงใช้สอยเสนาสนะ ที่เป็นป่าละเมาะและป่าทึบ อันสงัด มีเสียงน้อย มีเสียงอีกทีกน้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควร เป็นสถานที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่ลึกลับ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงมีส่วนแห่งจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และ คิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งอรรถรส^๑ ธรรมรส^๒ วิมุตติรส^๓ อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งฌาน ๔ อัปปมัญญา ๔ อรูปสมาบัติ ๔ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งวิโมกข์ ๘ อภิกายณะ^๔ ๘ อนุปพวิหารสมาบัติ ๙ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งสัญญาภาวนา ๑๐ กลิน-
สมาบัติ^๕ ๑๐ อานาปานัสสติสมาธิ^๖ อสุกสมาบัติ^๗ จึงชื่อว่าพระผู้มีพระภาค

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งสติปัญญา ๔ สัมมปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ จึงชื่อว่า
พระผู้มีพระภาค

เชิงอรรถ :

^๑ อรรถรส หมายถึงความถึงพร้อมแห่งผลของเหตุ (ข.ม.อ. ๕๐/๒๖๖)

^๒ ธรรมรส หมายถึงความถึงพร้อมแห่งเหตุ (ข.ม.อ. ๕๐/๒๖๖)

^๓ วิมุตติรส หมายถึงความถึงพร้อมแห่งผล (ข.ม.อ. ๕๐/๒๖๖)

^๔ อภิกายณะ คือ ฌานที่ครอบงำนิเวศธรรมและอารมณ์ที่เล็กหรือใหญ่ได้ (ม.ม. ๑๓/๒๔๙/๒๒๔)

^๕ กลินสมาบัติ หมายถึงภาวะสงบประณีตซึ่งพึงเข้าถึงด้วยการกำหนดวัตถุสำหรับเพ่งเพื่อจูงจิตให้เป็นสมาธิ
ได้แก่ ฌาน ๑๐ มีปฏิริกสิณฌาน เป็นต้น (ข.ม.อ. ๕๐/๒๖๖)

^๖ อานาปานัสสติสมาธิ ได้แก่สมาธิเกี่ยวเนื่องด้วยการตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก (ข.ม.อ. ๕๐/๒๖๖)

^๗ อสุกสมาบัติ หมายถึงภาวะสงบประณีตซึ่งพึงเข้าถึงด้วยการพิจารณาร่างกายของตนและผู้อื่นให้เห็นสภาพ
ที่ไม่งาม หมายถึงซากศพในสภาพต่าง ๆ ๑๐ อย่าง คือ (๑) ซากศพที่เน่าพอง (๒) ซากศพที่มีสีเขียว
(๓) ซากศพที่มีน้ำเหลืองไหล (๔) ซากศพที่ขาดกลางตัว (๕) ซากศพที่สัตว์กัดกินแล้ว (๖) ซากศพ
ที่มีมือเท้าศีรษะขาด (๗) ซากศพที่ถูกสับ ฟัน เป็นท่อน ๆ (๘) ซากศพที่มีโลหิตไหลอยู่ (๙) ซาก
ศพที่มีตัวหนอนคลาคล่ำไปอยู่ (๑๐) ซากศพที่ยังเหลืออยู่แต่ร่างกระดูก (วิสุทฺธิ. ๑/๑๐๒/๑๙๔)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งตถาคตผลญาณ^{๑๐} ๑๐
เวสารัชชญาณ^๒ ๔ ปฏิสัมภีทา^๓ ๔ อภิญญา^๔ ๖ พุทธธรรม^๕ ๖ จึงชื่อว่า
พระผู้มีพระภาค

พระนามว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ มิใช่พระชนนีทรงตั้ง มิใช่พระชนกทรงตั้ง
มิใช่พระภคินีทรงตั้ง มิใช่พระภคินีทรงตั้ง มิใช่มิตรและอำมาตย์ตั้ง มิใช่พระญาติ
และผู้ร่วมสายโลหิตทรงตั้ง มิใช่สมณพราหมณ์ตั้ง มิใช่เทวดาตั้ง

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นวิโมกข์ขันตักนาม (พระนามในลำดับการ
บรรลอรหัตตผล) เป็นสังฆิกากาบัญญัติ (บัญญัติที่เกิดเพราะทรงรู้แจ้งอรหัตตผล)
ของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย พร้อมกับการบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ที่
โคณฑนโพธิ์ รวมความว่า พระผู้มีพระภาค ตรัสตอบว่า อชิตะ

เชิงอรรถ :

- ^{๑๐} **ตถาคตผลญาณ** หมายถึงพระญาณอันเป็นกำลังของพระตถาคต ๑๐ ประการ ที่ทำให้พระองค์บันลือ
สีหนาท ประกาศพระศาสนาได้มั่นคง คือ (๑) ฐานาฐานญาณ ปรีชาหยั่งรู้กฎธรรมชาติเกี่ยวกับ
ขอบเขตและขีดขั้นของสิ่งทั้งหลาย (๒) กัมมวิปากญาณ ปรีชาหยั่งรู้ผลของกรรม (๓) สัพพัตถ-
คามินีปฏิบัติญาณ ปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่คติทั้งปวง หรือสู่ประโยชน์ทั้งปวง (๔) นานาธาตุ-
ญาณ ปรีชาหยั่งรู้สภาวะของโลกอันประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ เป็นอนเนก (๕) นานาธมฺมตติกญาณ
ปรีชาหยั่งรู้อริยาคัยเป็นต้นของสัตว์ทั้งหลาย (๖) อินทริยปโรปริยัตตญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความยิ่งหย่อน
แห่งอินทริยของสัตว์ทั้งหลาย (๗) ฌานาภิสังกเลสาทิญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว
เป็นต้น (๘) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ปรีชาหยั่งรู้ภพที่เคยอยู่ในหนหลังได้ (๙) จุตูปปาตญาณ
ปรีชาหยั่งรู้จุดและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย (๑๐) อาสวักขยญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย
(อง.ทสก. (แปล) ๒๔/๒๑/๔๓-๔๗)
- ^๒ **เวสารัชชญาณ ๔** คือพระญาณอันเป็นเหตุให้ทรงแก่ล้ากว่า ไม่ครั้งคร้าม ได้แก่ (๑) สัมมาสัมพุทธ
ปฏิญญา (๒) ชีลาสวปฏิญญา (๓) อันตรายิกธัมมวาทะ (๔) นิยานิกธัมมเทศนา (ม.ม. ๑๒/๑๕๐/
๑๑๐-๑๑๑)
- ^๓ **ปฏิสัมภีทา ๔** หมายถึงปัญญาแตกฉาน ๔ อย่าง คือ (๑) อัตถปฏิสัมภีทา ปัญญาแตกฉานในอรรถ
ปรีชาแจ้งในความหมาย (๒) ธัมมปฏิสัมภีทา ปัญญาแตกฉานในธรรม ปรีชาแจ้งในหลัก (๓) นิรุตติ-
ปฏิสัมภีทา ปัญญาแตกฉานในนิรุตติ ปรีชาแจ้งในภาษา ศัพท์ ถ้อยคำบัญญัติ (๔) ปฏิภาณปฏิสัมภีทา
ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ ปรีชาแจ้งในความคิดทันการ มีไหวพริบ(อง.จตุกก.(แปล) ๒๑/๑๗๒
/๒๔๒-๒๔๓)
- ^๔ **อภิญญา ๖** คือ ความรู้ยิ่งยวด (๑) อิทธิวิธิ ความรู้ทำให้แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ (๒) ทิพพโสด
ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์ (๓) เจโตปริยญาณ ญาณที่ทำให้กำหนดใจคนอื่นได้ (๔) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ
ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้ (๕) ทิพพจักขุ ญาณที่ทำให้ตาทิพย์ (๖) อาสวักขยญาณ ญาณที่ทำให้
อาสวะสิ้นไป ๕ ข้อแรกเป็นโลกียะ (โลกียอภิญญา) ข้อสุดท้ายเป็นโลกุตตระ (ที.สี. (แปล) ๙/๒๓๔-๒๔๘/
๗๗-๘๔)
- ^๕ **พุทธธรรม ๖** หมายถึงพระปัญญาจักขุของพระพุทธเจ้า ที่ทรงทราบกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม
ทั้งหมด เป็นต้น (ข.ม.อ. ๕๐/๒๖๖) และดูรายละเอียดข้อ ๘๕/๓๐๑-๓๐๓)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า :๔๘ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

ว่าด้วยความตระหนี่ ๕ อย่าง

คำว่า **โลกไม่สดใสเพราะความตระหนี่และความประมาท** อธิบายว่า
มัจฉริยะ ๕ อย่าง เรียกว่า ความตระหนี่ คือ

๑. อาวาสมัจฉริยะ (ความตระหนี่ที่อยู่)
๒. กุลมัจฉริยะ (ความตระหนี่ตระกูล)
๓. ลาภมัจฉริยะ (ความตระหนี่ลาภ)
๔. วัณณมัจฉริยะ (ความตระหนี่วรรณะ)
๕. ทัมมมัจฉริยะ (ความตระหนี่ธรรม)

ความตระหนี่ กิริยาที่ตระหนี่ ภาวะที่ตระหนี่ ความเห็นแก่ได้ ความถี่เหนียว
ความที่จิตเจ็บร้อน(ในการให้) ความที่จิตหวงแหนเห็นปานนี้ นี้ ตรัสเรียกว่า
ความตระหนี่

อีกนัยหนึ่ง ความตระหนี่ชั้นดีก็ดี ความตระหนี่ธาตุก็ดี ความตระหนี่
อายตนะก็ดี ความมุ่งแต่จะได้ก็ดี นี้ ก็เรียกว่า ความตระหนี่

ขอกล่าวถึงความประมาท ความปล่อยจิตไปหรือการเพิ่มพูนความปล่อยจิต
ไปในกายทุจริต วิชิตทุจริต มโนทุจริต หรือในกามคุณ ๕ อย่าง การทำโดย
ไม่เคารพ การทำที่ไม่ให้ติดต่อกัน การทำที่ไม่มั่นคง ความประพฤติด้อยหย่อน
ความทอดทิ้งฉันทะ ความทอดทิ้งธุระ ความไม่เสพ ความไม่เจริญ ความไม่
ทำให้มาก ความตั้งใจไม่จริง ความไม่หมั่นประกอบ ความประมาทในการเจริญ
กุศลธรรมทั้งหลาย ชื่อว่าความประมาท ความประมาท กิริยาที่ประมาท ภาวะที่
ประมาทมีลักษณะเช่นว่านี้ นี้ ตรัสเรียกว่า ความประมาท

คำว่า **โลกไม่สดใสเพราะความตระหนี่และความประมาท** อธิบายว่า โลก
ไม่สดใส คือ ไม่ส่องสว่าง ไม่แผดแสง ไม่รุ่งโรจน์ ไม่แจ่มชัด ไม่ปรากฏชัด
เพราะความตระหนี่และความประมาทนี้ รวมความว่า โลกไม่สดใสเพราะความ
ตระหนี่และความประมาท

พระสวดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]
๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

ว่าด้วยตัณหา

คำว่า เราเรียกความอยากว่าเป็นเครื่องฉาบทาโลกไว้ อธิบายว่า ตัณหา
ตรัสเรียกว่า ความอยาก ได้แก่ ความกำหนด ความกำหนดนึก ความคล้อย
ตามอารมณ์ ความยินดี ความเพลิดเพลิน ความกำหนดด้วยอำนาจความเพลิดเพลิน
ความกำหนดนึกแห่งจิต ความอยาก ความสยบ ความหมกมุ่น ความเห็น
ความเห็นกระหาย ความข้องอยู่ ความจมอยู่ ธรรมชาติที่ทำให้ผลูกพลาวัน
ธรรมชาติที่หลอกลวง ธรรมชาติที่ยังสัตว์ให้เกิด ธรรมชาติที่ยังสัตว์ให้เกิดพร้อม
ธรรมชาติที่ร้อยรัด ธรรมชาติที่มีชาย ธรรมชาติที่กำซาบใจ ธรรมชาติที่ชันไป
ธรรมชาติดุจเส้นด้าย ธรรมชาติที่แผ่ไป ธรรมชาติที่ประมวลมา ธรรมชาติที่เป็น
เพื่อน ความคั่นหา ตัณหาที่นำพาไปสู่ภพ ตัณหาจุปลา ตัณหาจุปลาทیب
ความเขยชิด ความเยื่อใย ความห่วงใย ความผูกพัน ความหวัง กิริยาที่หวัง
ภาวะที่หวัง ความหวังในรูป ความหวังในเสียง ความหวังในกลิ่น ความหวังในรส
ความหวังในโณภูลััพพะ ความหวังในลาภ ความหวังในทรัพย์ ความหวังในบุตร
ความหวังในชีวิต ธรรมชาติที่กระชับ ธรรมชาติที่กระชับบ่อย ๆ ธรรมชาติที่
กระชับยิ่ง ความกระชับ กิริยาที่กระชับ ภาวะที่กระชับ ความละโมภ กิริยาที่ละโมภ
ภาวะที่ละโมภ ธรรมชาติที่ทำให้หวั่นไหว ภาวะที่ใครแต่อารมณ์ดี ๆ ความกำหนด
ในฐานะอันไม่ควร ความโลภเกินพอดี ความติดใจ กิริยาที่ติดใจ ความปรารถนา
ความเฝ้หา ความหมายปอง กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ตัณหาในรูปภพ
ตัณหาในอรุภพ ตัณหาในนิโรธ^๑ รูปตัณหา สัทตตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา
โณภูลััพพตัณหา อัมมตัณหา โอชะ^๒ โยคะ^๓ คันถะ^๔ อุปาทาน^๕ อวารณ^๖ นิวรรณ
เครื่องปิดบัง เครื่องผูก อุปกิเลส อนุสัย^๗ ปริยภูฐาน (กิเลสที่กลุ่มรมจิต)

เชิงอรรถ :

^๑ ตัณหาในนิโรธ คือตัณหาที่ประกอบด้วยอุจเฉททัญญู (ข.ม.อ. ๓/๓๙)

^๒ โอชะ คือสภาวะอันเป็นดจกระแสน้ำหลากท่วมใจสัตว์ ได้แก่ กาม ภพ ทัญญู อวิชชา
(ที.ปา. ๑๑/๓๑๒/๒๐๕)

^๓ โยคะ คือสภาวะอันประกอบสัตว์ไว้ในภพ ได้แก่ กาม ภพ ทัญญู อวิชชา (ที.ปา. ๑๑/๓๑๒/๒๐๕)

^๔ คันถะ คือกิเลสเครื่องร้อยรัดมี ๔ อย่าง ได้แก่ (๑) กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคืออภิขมา (๒) กิเลส
เครื่องร้อยรัดกายคือพยายาบท (๓) กิเลสเครื่องร้อยรัดกายคือสีลััพพตปรัมมาส (๔) กิเลสเครื่องร้อยรัด
กายคือความถือมั่นว่านั่นเท่านั้นจริง (ข.ม.(แปล) ๒๙/๙๒/๒๘๖)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๕๐ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

ตัณหาจุลเถาว์ลย์ ความปรารถนาวัตถุอย่างต่าง ๆ รากเหง้าแห่งทุกข์ เหตุแห่งทุกข์
แดนเกิดแห่งทุกข์ บ่วงแห่งมาร เบ็ดแห่งมาร เหี่ยวแห่งมาร วิสัยแห่งมาร ที่
อาศัยแห่งมาร โคจรแห่งมาร เครื่องผูกแห่งมาร ตัณหาจุลแม่น้ำ ตัณหาจุลตาข่าย
ตัณหาจุลโซ่ตรวน ตัณหาจุลสมุทร อภิขณา อกุลศลมูลคือโลภะ นีตรัสเรียกว่า
ความอยาก เป็นเครื่องฉาบทา คือ ช้องเกี่ยว ผูกพัน ทำให้เข้าไปเศร้าหมอง
โลกถูกความอยากนี้ฉาบทา ไล่ ทำให้หมองมัว แปรเปื้อน คละเคล้า เกาะติด
เกี่ยวพัน พัวพันไว้ เราเรียก คือ บอกร แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก
ทำให้ง่าย ประกาศ รวมความว่า เราเรียกความอยากว่าเป็นเครื่องฉาบทาโลกไว้

ว่าด้วยทุกข์

คำว่า **ทุกข์** ในคำว่า **ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น** อธิบายว่าชาติทุกข์ ชราทุกข์
พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ โสภปริเทวทุกข์โทมนัสสุปายาสทุกข์ ทุกข์เนื่องจากการเกิด
ในนรก ทุกข์เนื่องจากการเกิดในกำเนิดเดรัจฉาน ทุกข์เนื่องจากการเกิดในเปตวิสัย
ทุกข์เนื่องจากการเกิดในโลกมนุษย์ ทุกข์เนื่องจากการถือกำเนิดในครรภ์ ทุกข์
เนื่องจากการอยู่ในครรภ์ ทุกข์เนื่องจากการคลอดจากครรภ์ ทุกข์ที่สืบเนื่องมาจากผู้เกิด
ทุกข์ของผู้เกิดที่เนื่องมาจากผู้อื่น ทุกข์ที่เกิดจากความพยายามของตนเอง ทุกข์ที่
เกิดจากความพยายามของผู้อื่น ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ทุกข์ที่เกิดจากสังขาร
ทุกข์ที่เกิดจากความแปรผัน โรคทางตา โรคทางหู โรคทางจมูก โรคทางลิ้น โรค
ทางกาย โรคศีรษะ โรคหู โรคปาก โรคฟัน โรคใจ โรคหืด ไข้หวัด ไข้พิษ ไข้เชื่อมซึม
โรคท้อง เป็นลมสลบ ลงแดง จุกเสียด อหิวาตกโรค โรคเรื้อน ฝี กลาก

เชิงอรรถ :

- ^๔ **อุปาทาน** คือความยึดมั่นด้วยอำนาจกิเลสมี ๔ คือ (๑) กามอุปาทาน ความยึดมั่นในกาม (๒) ทิฎฐอุปาทาน
ความยึดมั่นในทิฎฐิ (๓) สีสัพพตอุปาทาน ความยึดมั่นในศีลวัตร (๔) อัถตวาอุปาทาน ความยึดมั่น
วาตะของตน (ที.ปา. ๑๑/๓๑๒/๒๐๕)
- ^๖ **อวารณ** คือสภาวะที่ขัดขวางจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม (ขุ.ม.อ. ๓/๓๙)
- ^๗ **อนุสัย** คือกิเลสที่แฝงตัวนอนเนื่องอยู่ในสันดานของสัตว์ มี ๗ คือ (๑) กามราคะ ความกำหนัดในกาม
(๒) ปฏิฆะ ความหงุดหงิดขัดเคือง (๓) ทิฎฐิ ความเห็นผิด (๔) วิจิกจจา ความสงสัย (๕) มานะ
ความถือตัว (๖) ภวราคะ ความกำหนัดในภพ (๗) อวิชชา ความไม่รู้จริง (ที.ปา. ๑๑/๓๒๒/๒๒๓)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๕๑ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

มองคร่อ ลมบ้าหมู หิดเปื่อย หิดด้าน หิด หูด โรคละลอก โรคดีชาน
โรคเบาหวาน โรคเรื้อรัง โรคพุพอง โรคกรดสีดวงทวาร ความเจ็บป่วยที่เกิดจากดี
ความเจ็บป่วยที่เกิดจากเสมหะ ความเจ็บป่วยที่เกิดจากลม ไข้สันนิบาต ความ
เจ็บป่วยที่เกิดจากการเปลี่ยนฤดูกาล ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการผลัดเปลี่ยน
อิริยาบถไม่ได้ส่วนกัน ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความปากเพียรเกินกำลัง ความ
เจ็บป่วยที่เกิดจากผลกรรม ความหนาว ความร้อน ความทิว ความกระหาย
ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ ทุกข์ที่เกิดจากสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และ
สัตว์เลื้อยคลาน ทุกข์เพราะมารดาตาย ทุกข์เพราะบิดาตาย ทุกข์เพราะพี่ชาย
น้องชายตาย ทุกข์เพราะพี่สาวน้องสาวตาย ทุกข์เพราะบุตรตาย ทุกข์เพราะธิดาตาย
ทุกข์เพราะความพินาศของญาติ ทุกข์เพราะโศกทรัพย์พินาศ ทุกข์เพราะความเสีย
หายที่เกิดจากโรค ทุกข์เพราะสีลวิบัติ ทุกข์เพราะทัญญูวิบัติ

ความเกิดขึ้นแห่งกรรมเหล่าใดปรากฏในเบื้องต้น ความดับแห่งกรรมเหล่านั้น
ย่อมปรากฏในเบื้องปลาย วิบากอาศัยกรรม กรรมอาศัยวิบาก รูปอาศัยนาม
นามอาศัยรูป นามรูปเป็นไปตามชาติ ชราติดตาม พยาธิครอบงำ มรณะย้ายี้
ตกอยู่ในความทุกข์ ไม่มีที่ปกป้อง ไม่มีที่หลีกเลี่ยง ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่อาศัย นีตรัส
เรียกว่า ทุกข์ ทุกข์นี้ เป็นภัย เป็นภัยใหญ่ เป็นเครื่องบีบคั้น เป็นสิ่งกระทบกระทั่ง
เป็นอันตราย เป็นอุปสรรคของโลกนี้ รวมความว่า ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น
ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อชิตะ)

โลกถูกอวิชชาหุ้มห่อไว้

โลกไม่สดใสเพราะความตระหนี่และความประมาท

เราเรียกความอยากว่าเป็นเครื่องฉาบทาโลกไว้

ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น

[๓] (ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้)

กระแสน้ำหลายย่อมไหลไปในที่ทิ้งปวง

อะไรเป็นเครื่องกั้นกระแสน้ำหลาย

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเครื่องป้องกันกระแสน้ำหลาย

อะไรปิดกั้นกระแสน้ำหลายได้ (๓)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทส

คำว่า **กระแสนทั้งหลาย** ในคำว่า **กระแสนทั้งหลายย่อมไหลไปในที่หังปวง** ได้แก่ กระแสตัณหา กระแสทิฏฐิ กระแสกิเลส กระแสทุจจริต กระแสอวิชชา

คำว่า **ในที่หังปวง** ได้แก่ ในอายตนะหังปวง

คำว่า **ย่อมไหลไป** ได้แก่ ย่อมไหลไป คือ ชานไป หลังไหล เป็นไป อธิบายว่า กระแสจากตา ย่อมไหลไป คือ ชานไป หลังไหล เป็นไปในรูป กระแสจากหู ย่อมไหลไป ฯลฯ ในเสียง กระแสจากจมูกย่อมไหลไป ฯลฯ ในกลิ่น กระแสจากลิ้นย่อมไหลไป ฯลฯ ในรส กระแสจากกายย่อมไหลไป ฯลฯ ในโผฏฐัพพะ กระแสจากใจ ย่อมไหลไป คือ ชานไป หลังไหล เป็นไปในธรรมารมณ์ คือ รูปตัณหาย่อมไหลไป คือ ชานไป หลังไหล เป็นไปทางตา สัทตตัณหาย่อมไหลไป คือ ชานไป หลังไหล เป็นไปทางหู คันธตัณหาย่อมไหลไป ฯลฯ ทางจมูก รสตัณหาย่อมไหลไป ฯลฯ ทางลิ้น โผฏฐัพพตัณหาย่อมไหลไป ฯลฯ ทางกาย ธัมมตัณหาย่อมไหลไป คือ ชานไป หลังไหล เป็นไปทางใจ รวมความว่า กระแสนทั้งหลายย่อมไหลไปในที่หังปวง

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้** เป็นบทสนธิ เป็นคำเชื่อมบท เป็นคำที่ทำบทให้บริบูรณ์ เป็นความสัมพันธ์แห่งอักษร เป็นความสละสลวยแห่งพยัญชนะ คำว่า **ดังนี้** นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า **ท่าน** นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง

คำว่า **อชิตะ** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น คือ เป็นการกล่าวถึง การขนานนาม การบัญญัติ ชื่อที่เรียกกัน ชื่อ การตั้งชื่อ ชื่อที่ตั้งให้ ภาษา พยัญชนะ ชื่อเรียกเฉพาะ รวมความว่า **ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้**

คำว่า **อะไรเป็นเครื่องกันกระแสนทั้งหลาย** อธิบายว่า อะไรเป็นเครื่องขวางเครื่องกัน คือ เครื่องป้องกัน รักษา คุ่มครองกระแสนทั้งหลาย รวมความว่า **อะไรเป็นเครื่องกันกระแสนทั้งหลาย**

คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเครื่องป้องกันกระแสนทั้งหลาย** อธิบายว่า **ขอพระองค์โปรดตรัส** คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศธรรมเครื่องขวาง เครื่องกัน เครื่องป้องกัน รักษา
คุ้มครองกระแสทั้งหลาย รวมความว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเครื่อง
ป้องกันกระแสทั้งหลาย

คำว่า **อะไรปิดกันกระแสทั้งหลายได้** อธิบายว่า กระแสทั้งหลาย ถูกอะไร
ปิดกัน คือ ถูกตัดขาด จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป รวมความว่า
อะไรปิดกันกระแสทั้งหลายได้ ด้วยเหตุนั้น พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า

(ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้)

กระแสทั้งหลายยอมไหลไปในที่ทั้งปวง

อะไรเป็นเครื่องกันกระแสทั้งหลาย

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเครื่องป้องกันกระแสทั้งหลาย

อะไรปิดกันกระแสทั้งหลายได้

[๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อชิตะ)

กระแสเหล่าใดในโลก

สติเป็นเครื่องกันกระแสเหล่านั้นได้

เรากล่าวธรรมเครื่องป้องกันกระแสทั้งหลาย

ปัญญาปิดกันกระแสเหล่านั้นได้ (๔)

คำว่า **กระแสเหล่าใดในโลก** อธิบายว่า กระแสเหล่านั้นใดที่เราดอบ ชี้แจง
บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศไว้ คือ
กระแสตัณหา กระแสทิฏฐิ กระแสกิเลส กระแสทุจริต กระแสอริชชา

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ธาตุโลก
อายตนโลก รวมความว่า กระแสเหล่าใดในโลก

คำว่า **อชิตะ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า **สติ** ในคำว่า **สติเป็นเครื่องกันกระแสเหล่านั้นได้** อธิบายว่า สติ
คือ ความตามระลึกถึง ความระลึกได้เฉพาะหน้า สติ คือ ความระลึกได้ ความจำได้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทส

ความไม่เลือนลอย ความไม่หลงลืม สติ คือ สตินทรีย์ (สติที่เป็นใหญ่)

สติพละ(สติที่เป็นกำลัง) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สติสัมโพชฌงค์ (สติที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ธรรม) เอกายนมรรค (มรรคที่เป็นทางเอก) นี้ ตรัสเรียกว่า สติ

คำว่า **เป็นเครื่องกัน** อธิบายว่า เป็นเครื่องขวาง เป็นเครื่องกัน คือ เป็นเครื่องป้องกัน รักษา คุ่มครอง รวมความว่า สติเป็นเครื่องกันกระแสเหล่านั้นได้

คำว่า **เรากล่าวธรรมเครื่องป้องกันกระแสทั้งหลาย** อธิบายว่า เรากล่าวคือ บอกร แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศเครื่องขวาง เครื่องกัน เครื่องป้องกัน รักษา คุ่มครองกระแสทั้งหลาย รวมความว่า เรากล่าวธรรมเครื่องป้องกันกระแสทั้งหลาย

คำว่า **ปัญญาปิดกันกระแสเหล่านั้นได้** อธิบายว่า

คำว่า **ปัญญา** ได้แก่ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ^๑

คำว่า **ปัญญาปิดกันกระแสเหล่านั้นได้** อธิบายว่า กระแสเหล่านั้นปัญญาปิดกันได้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป กระแสเหล่านั้นปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นอยู่ว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง" ปิดกันได้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป กระแสเหล่านั้นปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นอยู่ว่า "สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์" ปิดกันได้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป กระแสเหล่านั้นปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นอยู่ว่า "ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา" ปิดกันได้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป

ว่าด้วยปฏิจจสมุปบาท

กระแสเหล่านั้นปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นอยู่ว่า "เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี" ปิดกันได้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๕/๕๘

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า :๕๕ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

กระแสเหล่านั้นปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นอยู่ว่า

“เพราะสังขารเป็นปัจฉัย วิญญาณจึงมี ฯลฯ

เพราะวิญญาณเป็นปัจฉัย นามรูปจึงมี ฯลฯ

เพราะนามรูปเป็นปัจฉัย สฬายตนะจึงมี ฯลฯ

เพราะสฬายตนะเป็นปัจฉัย ผัสสะจึงมี ฯลฯ

เพราะผัสสะเป็นปัจฉัย เวทนาจึงมี ฯลฯ

เพราะเวทนาเป็นปัจฉัย ตัณหาจึงมี ฯลฯ

เพราะตัณหาเป็นปัจฉัย อุปาทานจึงมี ฯลฯ

เพราะอุปาทานเป็นปัจฉัย ภพจึงมี ฯลฯ

เพราะภพเป็นปัจฉัย ชาติจึงมี ฯลฯ

เพราะชาติเป็นปัจฉัย ชรามรณะจึงมี” ปิดกันไว้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป

ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป

กระแสเหล่านั้นปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นอยู่ว่า

“เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ ฯลฯ

เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ ฯลฯ

เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ ฯลฯ

เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ ฯลฯ

เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ ฯลฯ

เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ ฯลฯ

เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ ฯลฯ

เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ ฯลฯ

เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ ฯลฯ

เพราะภพดับ ชาติจึงดับ

เพราะชาติดับ ชราและมรณะจึงดับ” ปิดกันไว้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป

ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป

ระสัดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

กระแสะเหล่านั้ปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นอยู่ว่า "นี้ทุกข์ ฯลฯ นี้ทุกขสมุทัย ฯลฯ นี้ทุกขนิโรธ ฯลฯ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา" ปิดกั้กันได้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป

กระแสะเหล่านั้ ปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นอยู่ว่า "ธรรมเหล่านั้ อาสวะ ฯลฯ นี้ อาสวสมุทัย ฯลฯ นี้ อาสวนิโรธ ฯลฯ นี้ อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา" ปิดกั้กันได้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป

กระแสะเหล่านั้ ปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นอยู่ว่า "เหล่านั้คือธรรมที่ควรรู้ยิ่ง ฯลฯ เหล่านั้คือธรรมที่ควรกำหนดรู้ ฯลฯ เหล่านั้คือธรรมที่ควรละ ฯลฯ เหล่านั้คือธรรมที่ควรเจริญ ฯลฯ เหล่านั้คือธรรมที่ควรทำให้แจ้ง" ปิดกั้กันได้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป

กระแสะเหล่านั้ ปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นเหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดออกแห่งผัสสาชานะ ๖ ปิดกั้กันได้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป

กระแสะเหล่านั้ ปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นเหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดออกจากอุปาทานขันธ ๕ ฯลฯ กระแสะเหล่านั้ ปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นธรรม คือ เหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดออกมหาภูตรูป ๔ ฯลฯ กระแสะเหล่านั้ ปัญญาของผู้รู้ ผู้เห็นอยู่ว่า "สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา" ปิดกั้กันได้ คือ ตัดขาดไป จึงไม่ไหลไป ไม่ชานไป ไม่หลังไหล ไม่เป็นไป รวมความว่า ปัญญาปิดกั้กระแสะเหล่านั้ได้ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อชิตะ)

กระแสะเหล่าใดในโลก

สติเป็นเครื่องกั้กระแสะเหล่านั้ได้

เรากล่าวธรรมเครื่องป้องกันกระแสะทั้งหลาย

ปัญญาปิดกั้กระแสะเหล่านั้ได้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

[๕] (ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้)

**ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ปัญญา สติ
นามและรูปนี้ดับที่ไหน ข้าพระองค์ได้ทูลถามแล้ว
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกเพื่อความนั้น
แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด (๕)**

ว่าด้วยปัญญา

คำว่า **ปัญญา** ในคำว่า **ปัญญา สติ** อธิบายว่า ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด
ความวิจัย ความเลือกเฟ้น ความสอดส่องธรรม ความกำหนดหมาย ความ
เข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด
ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความคิดค้น ความใคร่ครวญ ปัญญาจุแผ่นดิน ปัญญา
เครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ปัญญาเครื่องเห็นแจ้ง ความรู้ดี ปัญญา
ดุจปลุก ปัญญา ปัญญาอินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาดุจศีลตรา ปัญญาดุจปราสาท
ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาดุจดวงประทีป ปัญญาดุจดวงแก้ว
ความไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ

คำว่า **สติ** ได้แก่ สติ คือ ความระลึกถึง ฯลฯ สัมมาสติ รวมความว่า
ปัญญา สติ ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ... นามและรูป** อธิบายว่า

คำว่า **นาม** ได้แก่ ชั้นที่มีใช้รูป ๔ อย่าง

คำว่า **รูป** ได้แก่ มหาภูตรูป^๑ ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูปทั้ง^๒ ๔

เชิงอรรถ :

^๑ **มหาภูตรูป** คือรูปใหญ่ รูปต้นเดิม คือธาตุ ๔ ได้แก่ (๑) ปรวิธาตุ สภาวะที่แผ่ไปหรือกินเนื้อที่
สภาพอันเป็นหลักที่ตั้งที่อาศัยแห่งสขชาตรูป เรียกสามัญว่า ธาตุขั้นแข็งหรือธาตุดิน (๒) อาโปธาตุ
สภาวะที่เอนอบหรือดูดซึม ชานไป ขยายขนาด ผนิก พุนเข้าด้วยกัน เรียกสามัญว่า ธาตุเหลว
หรือธาตุน้ำ (๓) เตโชธาตุ สภาวะที่ทำให้ร้อน เรียกสามัญว่า ธาตุไฟ (๔) วาโยธาตุ สภาวะที่ทำให้สั้นไหว
เคลื่อนที่ คำจุน เรียกสามัญว่า ธาตุลม (ที.สี. (แปล) ๙/๔๘๗-๔๙๙/๒๑๖-๒๒๐)

^๒ **รูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔** หรือทับศัพท์บาลีว่า อุปาทายรูป มี ๒๔ คือ

ก. ปสาทรูป ๕ (รูปที่เป็นประธานสำหรับรับอารมณ์) (๑) ดา (๒) หู (๓) จมูก (๔) ลิ้น (๕) กาย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์** นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง รวมความว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ... นามและรูป**

คำว่า **เนื้อความนั้นแก่ข้าพระองค์** ในคำว่า **ข้าพระองค์ได้ทูลถามแล้ว ขอพระองค์โปรดตรัสบอกเนื้อความนั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด** ได้แก่ เนื้อความที่ข้าพระองค์ทูลถาม คือ เนื้อความที่ข้าพระองค์ทูลขอ เนื้อความที่ข้าพระองค์ทูลอัญเชิญ เนื้อความที่ข้าพระองค์ทูลให้ประกาศ

คำว่า **ได้ทูลถามแล้ว** ได้แก่ ได้ทูลถามแล้ว คือ ทูลขอแล้ว ทูลอัญเชิญทูลให้ประกาศแล้ว

คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอก** ได้แก่ ขอพระองค์โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศ รวมความว่า **ข้าพระองค์ได้ทูลถามแล้ว ขอพระองค์โปรดตรัสบอกเนื้อความนั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด**

เชิงอรรถ :

- ข. โคจรรูป หรือวิสัยรูป ๕ (รูปที่เป็นอารมณ์หรือแดนรับรู้ของอินทรีย์) (๖) รูป (๗) เสียง (๘) กลิ่น (๙) รส (๑๐) โภภุญพิพะ (ข้อนี้ไม่นับเพราะเป็นอันเดียวกับมหาภูตรูป ๓ คือ ปรวี เตโช วาโย)
- ค. ภาวะรูป ๒ (รูปที่เป็นภาวะแห่งเพศ) (๑๐) อิตถัตตะ อิตถินทรีย์ ความเป็นหญิง (๑๑) ปรีสัตตะ ปรีสินทรีย์ ความเป็นชาย
- ง. หทัยรูป ๑ (รูปคือหทัย) (๑๒) หทัยวัตถุ ที่ตั้งแห่งใจ หัวใจ
- จ. ชีวิตรูป ๑ (รูปที่เป็นชีวิต) (๑๓) ชีวิตินทรีย์ อินทรีย์คือชีวิต
- ฉ. อาหารรูป ๑ (รูปคืออาหาร) (๑๔) กวพิงการาหาร อาหารคือคำข้าว
- ช. ปริจเจทรูป ๑ (รูปที่กำหนดเทศะ) (๑๕) อากาศธาตุ สภาวะคือช่องว่าง
- ญ. วิญญูติรูป ๒ (รูปคือการเคลื่อนไหวให้ความหมาย) (๑๖) ภายวิญญูติ การเคลื่อนไหวให้ความหมายด้วยกาย (๑๗) วจวิญญูติ การเคลื่อนไหวให้ความหมายด้วยวาจา
- ฎ. วิจารณ์รูป ๕ (รูปคืออาการที่ตัดแปลงทำให้แปลกให้พิเศษได้) (๑๘) (รูปัสส) ลหุดา ความเบา (๑๙) (รูปัสส) มหุดา ความอ่อนสลวย (๒๐) (รูปัสส) กัมมัญญูตา ความควรแก่การงาน ใช้การได้ (๒๑) วิญญูติรูป ๒ ข้อนี้ท่านไม่นับเพราะซ้ำกับข้อ ญ
- ฏ. ลักขณรูป ๔ (รูปคือลักษณะหรืออาการเป็นเครื่องกำหนด) (๒๒) (รูปัสส) อุปลย ความก่อตัว (รูปัสส) สันตติ ความสืบต่อ (๒๓) (รูปัสส) ชรดา ความทรุดโทรม (๒๔) (รูปัสส) อนิจจตา ความปรวนแปรแตกสลาย (อภิ.สง. (แปล) ๓๔/๕๘๔-๙๘๔/๑๖๙-๒๕๕)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๕๙ }

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทส

คำว่า **นี้ ดับที่ไหน** ได้แก่ (นามและรูป) **นี้ ดับ** คือ เข้าไปสงบ ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ระวังไป ณ ที่ไหน รวมความว่า **นี้ ดับที่ไหน** ด้วยเหตุ นั้น พราหมณ์นั้น จึงกราบทูลว่า

(ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ปัญญา สติ

นามและรูปนี้ดับที่ไหน ข้าพระองค์ได้ทูลถามแล้ว

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกเนื้อความนั้น

แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

[๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

อชิตะ เธอได้ถามปัญหานั้นใด

เราจะกล่าวแก้ปัญหานั้นแก่เธอ

นามและรูปนั้นดับไม่มีส่วนเหลือในที่ใด

นามและรูปนั้นดับไปในที่นั้นเพราะวิญญานดับ (๖)

คำว่า **นั้นใด** ในคำว่า เธอได้ถามปัญหานั้นใด ได้แก่ ปัญญา สติ นามและรูป

คำว่า **เธอได้ถาม** ได้แก่ เธอได้ถามแล้ว คือ ได้ขอ อัญเชิญ ขอให้ประกาศแล้ว

รวมความว่า เธอได้ถามปัญหานั้นใด

คำว่า **อชิตะ** ในคำว่า **อชิตะ... เราจะกล่าวแก้ปัญหานั้นแก่เธอ** เป็นคำ

ที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า **นั้น** ได้แก่ ปัญญา สติ นามและรูป

คำว่า **เราจะกล่าวแก้** ได้แก่ เราจะกล่าว คือ จะบอก แสดง บัญญัติ กำหนด

เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศปัญหานั้น รวมความว่า **อชิตะ... เราจะ**

กล่าวแก้ปัญหานั้นแก่เธอ

คำว่า **นาม** ในคำว่า **นามและรูปนั้นดับไม่มีส่วนเหลือในที่ใด** ได้แก่ ชั้นที่มิใช่รูป ๔

คำว่า **รูป** ได้แก่ มหาภูตรูป ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูปทั้ง ๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิภูหนิทเทส ๑. อชิตมาณวิภูหนิทเทส

คำว่า **ไม่มีส่วนเหลือ** ได้แก่ ทุกสิ่งโดยอาการทั้งหมด ทุกอย่างไม่มีเหลือ ไม่มีส่วนเหลือโดยประการทั้งปวง คำว่า **ไม่มีส่วนเหลือ** นี้ เป็นคำกล่าวรวม ๆ ไว้ทั้งหมด

คำว่า **ดับ** ได้แก่ **ดับ** คือ เข้าไปสงบ ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ระวังไป รวมความว่า นามและรูปนั้นดับไม่มีส่วนเหลือในที่ใด

คำว่า **นามและรูปนั้นดับไปในที่นั้นเพราะวิญญานดับ** อธิบายว่า ธรรม คือ นามและรูป ที่พึงเกิดในสังสารมีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ เว้นภพ ๗ ย่อมดับ คือ เข้าไปสงบ ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ระวังไปในที่นั้น เพราะวิญญานอันประกอบด้วยอภิสังขารธรรมดับไป ด้วยโสดาปัตติมัคคญาณ

ธรรมคือนามและรูปที่พึงเกิดในภพ ๕ เว้นภพ ๒ ย่อมดับ คือ เข้าไปสงบ ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ระวังไปในที่นั้น เพราะวิญญานอันประกอบด้วยอภิสังขารธรรมดับไป ด้วยสกทาคามีมัคคญาณ

ธรรมคือนามและรูปที่พึงเกิดในรูปธาตุ หรืออรูปธาตุ เว้นภพ ๑ ย่อมดับ คือ เข้าไปสงบ ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ระวังไปในที่นั้น เพราะวิญญานอันประกอบด้วยอภิสังขารธรรมดับไป ด้วยอนาคามีมัคคญาณ

ธรรมคือนามและรูปที่พึงเกิด ย่อมดับ คือ เข้าไปสงบ ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ระวังไปในที่นั้น เพราะวิญญานอันประกอบด้วยอภิสังขารธรรมดับไป ด้วยอรหัตตมัคคญาณ

ปัญญา สติ นามและรูป ย่อมดับ คือ เข้าไปสงบ ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ระวังไปในที่นั้น เพราะจริมวิญญาน^๑ของพระอรหันต์ผู้ปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสปรินิพพานธาตุ^๒ดับไป รวมความว่า นามและรูปนั้นดับไปในที่นั้นเพราะวิญญานดับด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

เชิงอรรถ :

^๑ **จริมวิญญาน** แปลว่า วิญญานสุดท้าย หรือจิตสุดท้าย หมายถึงจุดจิต หรือจุดวิญญานของพระอรหันต์ ขณะปรินิพพาน (ข.จ.อ. ๖/๗)

^๒ **อนุปาทิเสสปรินิพพานธาตุ** หมายถึงนิพพานที่ไม่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่ (ข.จ.อ. ๖/๖-๗)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิภูหานิเทศ ๑. อชิตมาณวิภูหานิเทศ

อชิตะ เธอได้ถามปัญหานั้นใด

เราจะกล่าวแก้ปัญหานั้นแก่เธอ

นามและรูปนั้นดับไม่มีส่วนเหลือในที่ใด

นามและรูปนั้นดับไปในที่นั้นเพราะวิญญานดับ

[๗] (ท่านอชิตะทูลถาม ดังนี้)

พระอรหันตชีณาสพเหล่าใดผู้มีสังชาตธรรม

และพระเสขะเหล่าใดที่มีอยู่เป็นอันมากในที่นี้

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว

ขอพระองค์ผู้มีปัญญา โปรดตรัสบอกการดำเนินชีวิต

ของพระอรหันตชีณาสพ และพระเสขะเหล่านั้นเถิด (๗)

คำว่า **พระอรหันตชีณาสพเหล่าใดผู้มีสังชาตธรรม** อธิบายว่า พระอรหันต-
ชีณาสพตรัสเรียกว่า ท่านผู้มีสังชาตธรรม

เพราะเหตุไร พระอรหันตชีณาสพ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรียกว่า ผู้มี
สังชาตธรรม พระอรหันตชีณาสพเหล่านั้น ผู้มีสังชาตธรรม คือ ผู้รู้ธรรม ผู้
เทียบเคียงธรรม ผู้พิจารณาธรรม ผู้รู้แจ้งธรรม ผู้เห็นแจ้งธรรม ได้แก่ ผู้มี
สังชาตธรรม คือ ผู้รู้ธรรม ผู้เทียบเคียงธรรม ผู้พิจารณาธรรม ผู้รู้แจ้งธรรม
ผู้เห็นแจ้งธรรมว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง" ผู้มีสังชาตธรรม ฯลฯ ว่า "สังขาร
ทั้งปวงเป็นทุกข์" ผู้มีสังชาตธรรม ฯลฯ ว่า "ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา" ผู้มี
สังชาตธรรม ฯลฯ ว่า "เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี" ฯลฯ ผู้มีสังชาตธรรม
ผู้รู้ธรรม ผู้เทียบเคียงธรรม ผู้พิจารณาธรรม ผู้รู้แจ้งธรรม ผู้เห็นแจ้งธรรม ว่า
"สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา"

อีกนัยหนึ่ง พระอรหันตชีณาสพเหล่านั้นรู้ขั้นธ ชาติ อายตนะ คติ อุปบัติ
(การถือกำเนิด) ปฏิสนธิ ภพ สงสาร วิภวแล้ว

อีกนัยหนึ่ง ท่านเหล่านั้นดำรงอยู่ในที่สุดแห่งขั้นธ ในที่สุดแห่งชาติ ในที่สุด
แห่งอายตนะ ในที่สุดแห่งคติ ในที่สุดแห่งอุปบัติ ในที่สุดแห่งปฏิสนธิ ในที่สุด
แห่งภพ ในที่สุดแห่งสงสาร ในที่สุดแห่งวิภว ดำรงอยู่ในภพสุดท้าย อัตภาพ
สุดท้าย เป็นพระอรหันต์ ผู้ทรงร่างกายสุดท้ายไว้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

พระอรหันตชีณาสพเหล่านั้นมีภพนี้เป็นภพสุดท้าย

มีการประชุมแห่งชั้นนี้เป็นครั้งสุดท้าย

ไม่มีการเวียนเกิด เวียนตาย และภพใหม่ก็ไม่มีอีก

เพราะเหตุนั้น พระอรหันตชีณาสพ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสเรียกว่า ผู้มี
สังฆาตธรรม รวมความว่า พระอรหันตชีณาสพเหล่าใด ผู้มีสังฆาตธรรม

ว่าด้วยสิกขา ๓

คำว่า **เสขะ** ในคำว่า **และพระเสขะเหล่าใดที่มีอยู่เป็นอันมากในที่นี้**
อธิบายว่า เพราะเหตุไร จึงเรียกว่าพระเสขะ เพราะท่านยังต้องศึกษา จึงเรียกว่า
พระเสขะ ท่านยังต้องศึกษาอะไร ท่านยังต้องศึกษาอภิสลสิกขาบ้าง อภิจิตตสิกขา
บ้าง อภิปัญญาสิกขาบ้าง

อภิสลสิกขา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึศีล สรรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์^๑
สมบูรณ์ด้วยอาจารย์^๒ และโคจร เห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมทานศึกษาใน
สิกขาบททั้งหลายอยู่ คือ สลชั้นเล็ก^๓ สลชั้นใหญ่^๔ ศีลเป็นที่พึง เป็นเบื้องต้น
เป็นความประพฤติ เป็นความสำรวม เป็นความระวัง เป็นหัวหน้า เป็นประธาน
เพื่อความถึงพร้อมแห่งธรรมที่เป็นกุศล นี้ชื่อว่าอภิสลสิกขา

เชิงอรรถ :

- ^๑ **สังวรในปาติโมกข์** มีอรรถาธิบายแต่ละคำดังนี้คือ **สังวร** หมายถึงการไม่ล่วงละเมิดทางกายวาจา
ปาติโมกข์ หมายถึงสลสิกขาบท ที่เป็นเหตุให้ผู้รักษาหลุดพ้นจากทุกข์ (ปาติ=รักษา+โมกขะ=ความ
หลุดพ้น) (วิสุทธิ. ๑/๑๔/๑๗)
- ^๒ **อาจารย์** หมายถึงการไม่ล่วงละเมิดทางกาย การไม่ล่วงละเมิดทางวาจา การไม่ล่วงละเมิดทางกายและ
ทางวาจา หรือการสำรวมศีลทั้งหมด คือการไม่เลี้ยงชีพด้วยอาชีพที่ผิด ที่พระพุทธเจ้าทรงรังเกียจ เช่น
ไม่เลี้ยงชีพด้วยการให้ไม้ไผ่ ให้ใบไม้ ผลไม้ เครื่องสนาน ไม้สีฟัน ไม่เลี้ยงชีพด้วยการทำตนต่ำกว่าคฤหัสถ์
ด้วยการพูดเล่นเป็นแกงถั่ว(จริงบ้างไม่จริงบ้าง) ไม่เลี้ยงชีพด้วยการเลี้ยงเด็ก และการรับสงขาว (วิสุทธิ.
๑/๑๔/๑๘)
- ^๓ **สลชั้นเล็ก** หมายถึงอาบัติที่แก้ไขได้ คือ อาบัติสังฆาติเสจนถึงทุกกฎ (ข.ม.อ. ๑๐/๑๒๐)
- ^๔ **สลชั้นใหญ่** หมายถึงอาบัติที่แก้ไขไม่ได้ คือ อาบัติปาราชิก (ข.ม.อ. ๑๐/๑๒๐)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๖๓ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทส

อธิจิตตสิกขา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน ที่มีวิตก วิจารณ์ และสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไปแล้ว บรรลุตติยฌาน ... บรรลุตติยฌาน... บรรลุดัตตฌานอยู่... นี้ชื่อว่าอธิจิตตสิกขา^๑

อธิปัญญาสิกขา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มียปัญญา ประกอบด้วยปัญญาอันประเสริฐ หยั่งถึงความเกิดและความดับ เพิกถอนกิเลส ให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ เหนือรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์ ... นี้ทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) ... นี้ทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์)... นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ปฏิปทาเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์) ... เหล่านี้อาสวะ... นี้อาสวสมุทัย... นี้อาสวนิโรธ” เหนือรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา” นี้ชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา

สิกขา ๓ เหล่านี้ เมื่อพระเสขะนึกถึง ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อทราบ ชื่อว่า ย่อมศึกษา เมื่อเห็น ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่ออธิษฐานจิต ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อระคองความเพียร ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อตั้งสติ ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อตั้งใจมั่น ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อรู้ชัดธรรมที่ควรรู้ชัด ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อละธรรมที่ควรละ ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญ ชื่อว่าย่อมศึกษา เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าย่อมศึกษา คือ ย่อมประพฤติ ประพฤติเอื้อเพื่อ ประพฤติเอื้อเพื่อโดยชอบ สมาทาน ประพฤติ เพราะเหตุนั้น จึงตรัสเรียกว่า พระเสขะ

คำว่า **เป็นอันมาก** ได้แก่ มากมาย พระเสขะเหล่านี้ คือ พระโสดาบัน และผู้ปฏิบัติเพื่อโสดาปัตติผล พระสกทาคามีและผู้ปฏิบัติเพื่อสกทาคามีผล พระอนาคามีและผู้ปฏิบัติเพื่ออนาคามีผล พระอรหันต์และผู้ปฏิบัติเพื่ออรหันต์ผล

คำว่า **ในที่นี้** ได้แก่ ในความเห็นนี้ ความถูกใจนี้ ความพอใจนี้ ความยึดถือนี้ ธรรมนี้ วินัยนี้ ธรรมวินัยนี้ ปาพจน์นี้ พรหมจรรย์นี้ สัตถุศาสน์นี้ อัตถภาพนี้ มนุษย์โลกนี้ รวมความว่า และพระเสขะเหล่าใดที่มีอยู่เป็นอันมากในที่นี้

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดจาก ข.ม. (แปล) ๒๙/๑๐/๔๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทส

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอพระองค์ผู้มีปัญญา โปรดตรัสบอกการดำเนินชีวิตของพระอรหันตชีณาสพ และพระเสขะเหล่านั้นเกิด** อธิบายว่า แม้พระองค์ผู้มีปัญญา คือ เป็นบัณฑิต มีปัญญา มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มกระจ่าง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส (โปรดตรัสบอก) การดำเนินชีวิต คือ จริยา ความประพฤติ ความประพฤติเอื้อเพื่ออาจารย์ โคจร วิหารธรรม^๑ ปฏิปทาของท่านผู้มีสังฆาตธรรม และพระเสขะเหล่านั้นเกิด

คำว่า **ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว** ได้แก่ ทูลถามแล้ว คือ ทูลปลุจฉา ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ประกาศ

คำว่า **โปรดตรัสบอก** ได้แก่ โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศ

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์** นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง รวมความว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอพระองค์ผู้มีปัญญา โปรดตรัสบอกการดำเนินชีวิตของพระอรหันตชีณาสพ และพระเสขะเหล่านั้นเกิด** ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์นั้นจึงทูลถามว่า

พระอรหันตชีณาสพเหล่าใดผู้มีสังฆาตธรรม

และพระเสขะเหล่าใดที่มีอยู่เป็นอันมากในที่นี้

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว

ขอพระองค์ผู้มีปัญญา โปรดตรัสบอกการดำเนินชีวิต

ของพระอรหันตชีณาสพ และพระเสขะเหล่านั้นเกิด

[๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

ภิกษุไม่พึงปรารถนายิ่งในกามทั้งหลาย

พึงเป็นผู้มีใจไม่ขุ่นมัว จลลิตในธรรมทั้งปวง

มีสติดำรงอยู่ (๘)

เชิงอรรถ :

^๑ วิหารธรรม ในที่นี้หมายถึงความเป็นไปแห่งอิริยาบถ (ข.จ.อ. ๗/๘)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๖๕ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

ว่าด้วยกาม ๒

คำว่า **ภิกษุไม่พึงปรารถนayingในกามทั้งหลาย** อธิบายว่า

คำว่า **กาม** ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม (๒)

กิเลสกาม

วัตถุกาม คืออะไร

คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าพอใจ เครื่องประดับ เครื่องนุ่งห่ม ทาสหญิงชาย แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ที่นา ที่สวน เงิน ทอง หมูบ้าน นิคม ราชธานี แคว้น ชนบท กองพลรบ^๑ คลังหลวง^๒ และวัตถุที่น่ายินดีอย่างใดอย่างหนึ่ง (เหล่านี้) ชื่อว่าวัตถุกาม

อีกนัยหนึ่ง กามที่เป็นอดีต ที่เป็นอนาคต ที่เป็นปัจจุบัน กามที่เป็นภายใน ที่เป็นภายนอก ที่เป็นทั้งภายในและภายนอก กามอย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างประณีต กามที่เป็นของสัตว์ในอบาย ที่เป็นของมนุษย์ ที่เป็นของทิพย์ กามที่ปรากฏเฉพาะหน้า ที่เนรมิตขึ้นเอง ที่ไม่ได้เนรมิตขึ้นเอง ที่ผู้อื่นเนรมิตให้ กามที่มีผู้ครอบครอง ที่ไม่มีผู้ครอบครอง ที่ยึดถือว่าเป็นของเรา ที่ไม่ยึดถือว่าเป็นของเรา สภาวะธรรมที่เป็นกามาวจร ที่เป็นรูปาวจร ที่เป็นอรูปาวจรแม้ทั้งปวง กามที่เป็นเหตุเกิดแห่งตัณหา เป็นอารมณ์แห่งตัณหา ที่ชื่อว่ากาม เพราะมีความหมายว่า นำปรารถนา นำยินดี นำลุ่มหลง นำรื่นรมย์ เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม

กิเลสกาม คืออะไร

คือ ความพอใจ ความกำหนัด ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจ ความดำริ ความกำหนัด ความกำหนัดด้วยอำนาจความดำริ ชื่อว่ากาม ได้แก่ ความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ ความกำหนัดด้วยอำนาจความใคร่ ความเพลิดเพลินด้วย

เชิงอรรถ :

^๑ **กองพลรบ** มี ๔ เหล่า คือ (๑) กองพลช้าง (๒) กองพลม้า (๓) กองพลรถ (๔) กองพลทหารราบ (ข.ม.อ. ๑/๑๔)

^๒ **คลังหลวง** มี ๓ อย่าง คือ (๑) คลังทรัพย์สิน (๒) คลังพืชพันธุ์ธัญญาหาร (๓) คลังผ้า (ข.ม.อ. ๑/๑๔)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวิญหานิทเทศ

อำนาจความใคร่ ความทะยานอยากด้วยอำนาจความใคร่ ความเยื่อใยด้วยอำนาจความใคร่ ความกระหายด้วยอำนาจความใคร่ ความเร่าร้อนด้วยอำนาจความใคร่ ความยินดีด้วยอำนาจความใคร่ ความสยบด้วยอำนาจความใคร่ ความติดใจด้วยอำนาจความใคร่ หวังน้ำคือความใคร่ กิเลสเครื่องประกอบคือความใคร่ กิเลสเครื่องยึดมั่นคือความใคร่ กิเลสเครื่องกั้นจิตคือความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ในกามทั้งหลาย

(สมจริงดังที่พระเจ้าอชิตมาสกเปล่งอุทานว่า)

เจ้ากามเอ๋ย เราเห็นรากเหง้าของเจ้าแล้ว

เจ้าเกิดเพราะความด่าริ เราจักไม่ด่าริถึงเจ้าอีก

เจ้าจักไม่เกิดมาเป็นอย่างนี้ได้อีกละเจ้ากามเอ๋ย^๑

เหล่านี้ เรียกว่า กิเลสกาม

ตัณหา ตรัสเรียกว่า ความติดใจ คือ ความกำหนด ความกำหนัดนัก ฯลฯ อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ^๒

คำว่า **ไม่พึงปรารถนา**ยิ่งในกามทั้งหลาย อธิบายว่า ไม่พึงปรารถนา^๓ยิ่ง ๆ ขึ้นไป คือ ไม่พึงพัวพันในวัตถุกาม เป็นผู้ไม่ยินดี ไม่ติดใจ ไม่สยบ ไม่หมกมุ่น คือ เป็นผู้คลายความยินดีแล้ว ปราศจากความยินดีแล้ว สละความยินดีแล้ว คลายความยินดีแล้ว ปล่อยความยินดีแล้ว ละความยินดีแล้ว เป็นผู้สลัดทั้งความยินดีแล้ว คือ เป็นผู้คลายราคะแล้ว ปราศจากราคะแล้ว สละราคะแล้ว คลายราคะแล้ว ปล่อยราคะแล้ว ละราคะแล้ว สลัดทั้งราคะแล้ว เป็นผู้หมดความอยากแล้ว ดับแล้ว เย็นแล้ว มีตนอันประเสริฐเสวยสุขอยู่ รวมความว่า ไม่พึงปรารถนา^๓ยิ่งในกามทั้งหลาย

คำว่า **พึงเป็นผู้มีใจไม่ขุ่นมัว** อธิบายว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ชา. ๒๗/๓๙/๑๘๘, ข.ม. (แปล) ๒๙/๑/๒

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๐-๕๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **ใจ** ได้แก่ **จิต มโน มานัส หทัย ปิณฑระ มนะ มนายตนะ มนินทรีย์**
วิญญาน วิญญานขันธ มโนวิญญานธาตุ^๑ที่เกิดจากผัสสะเป็นต้นนั้น **จิตยอมขุนมัว**
 คือ **เศร้าหมอง ยุ่งยาก วุ่นวาย หวั่นไหว หมุนวน ไม่สงบด้วยกายทุจริต ...**
จิตขุนมัว เศร้าหมอง ยุ่งยาก วุ่นวาย หวั่นไหว หมุนวน ไม่สงบด้วยวจีทุจริต ...
มโนทุจริต ... ราคะ (ความกำหนัด) ... โทสะ (ความขัดเคือง) ... โมหะ
(ความลุ่มหลง) ... โภคะ (ความโกรธ) ... อุปนาหะ (ความผูกโกรธ) ... มักขะ
(ความลบหลู่คุณท่าน) ... ปฬาสะ (ความดีเสมอ) ... อีสสา (ความริษยา) ...
มัจฉริยะ (ความตระหนี่) ... มายา (ความหลอกลวง) ... สาถะยยะ (ความโอ้อวด)
... ถัมภะ (ความหัวดี) ... สารัมภะ (ความแข่งดี) ... มานะ (ความถือตัว) ...
อติมานะ (ความดูหมิ่น) ... มทะ (ความมัวเมา) ... ปมาทะ (ความประมาท) ...
กิเลสทุกชนิด ... ทุจริตทุกทาง... ความกระวนกระวายทุกอย่าง ... ความ
เร้าร้อนทุกสถาน ... ความเดือดร้อนทุกประการ... อกุศลาสังขารทุกประเภท

คำว่า **พึงเป็นผู้มีใจไม่ขุนมัว** อธิบายว่า **พึงเป็นผู้มีจิตไม่ขุนมัว** คือ **ไม่**
เศร้าหมอง ไม่ยุ่งยาก ไม่วุ่นวาย ไม่หวั่นไหว ไม่หมุนวน สงบ ได้แก่ พึงละ ทิ้ง
บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งกิเลสที่ก่อความขุนมัว คือ พึง
เป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก สงบ หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับกิเลส
ที่ก่อความขุนมัว มีใจเป็นอิสระ(จากความขุนมัว)อยู่ รวมความว่า พึงเป็นผู้มีใจ
ไม่ขุนมัว

เชิงอรรถ :

^๑ ชื่อว่า **จิต** เพราะเป็นสภาวะวิจิตร

ชื่อว่า **มโน** เพราะรับรู้อารมณ์

ชื่อว่า **มานัส** เพราะมีธรรมที่สัมพันธ์กับมโน หรือมานัสก็คือใจนั่นเอง

ชื่อว่า **หทัย** เพราะอยู่ภายใน

ชื่อว่า **ปิณฑระ** เพราะเป็นธรรมชาติผ่องใส

ชื่อว่า **มนายตนะ** เพราะเป็นที่อยู่อาศัย เป็นบ่อเกิด เป็นที่ประชุม เป็นแดนเกิดแห่งใจ

ชื่อว่า **มนินทรีย์** เพราะเป็นใหญ่ในการรับรู้อารมณ์

ชื่อว่า **วิญญาน** เพราะรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ

ชื่อว่า **วิญญานขันธ** เพราะเป็นกองแห่งวิญญาน

ชื่อว่า **มโนวิญญานธาตุ** เพราะเป็นสภาวะที่รับรู้และรับทราบอันสมควรแก่ธรรมทั้งหลาย มีผัสสะเป็นต้น
 (ข.ม.อ. ๑/๒๒-๒๓)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **ฉลาดในธรรมทั้งปวง** อธิบายว่า เป็นผู้ฉลาดในธรรมทั้งปวงว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ฯลฯ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ฯลฯ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา" ชื่อว่าฉลาดในธรรมทั้งปวง อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง เป็นผู้ฉลาดในธรรมทั้งปวง โดยความเป็นของไม่เที่ยง ... เป็นทุกข์ ... เป็นโรค ... เป็นดุจหัวฝี เป็นดุจลูกศร ... เป็นของลำบาก เป็นอาพาธ ... เป็นอย่างอื่น (บังคับไม่ได้) ... เป็นของทรุดโทรม ... เป็นเสียด ... เป็นอุปัทวะ... เป็นของไม่น่ายินดี... เป็นภัย ... เป็นอุปสรรค ... เป็นของไม่น่าชอบใจ ... เป็นของหวั่นไหว ... เป็นของผูกพัน ... เป็นของไม่ยั่งยืน ... เป็นของไม่มีที่ต้านทาน ... เป็นของไม่มีที่ซ่อนเร้น ... เป็นของไม่มีที่พึ่ง ... เป็นของไม่มีที่อาศัย... เป็นของว่าง... เป็นของเปล่า ... เป็นของสูญ ... เป็นอนัตตา ... เป็นของมีโทษ ... เป็นของแปรผันไปเป็นธรรมดา ... เป็นของไม่มีแก่นสาร ... เป็นเหตุแห่งความลำบาก ... เป็นดุจเพชรฆาต ... เป็นของปราศจากความเจริญ ... เป็นของมีอาสวะ ... เป็นของที่ถูกเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ... เป็นเหยื่อแห่งมาร ... มีชาติเป็นธรรมดา ... มีชราเป็นธรรมดา... มีพยาธิเป็นธรรมดา... มีมรณะเป็นธรรมดา ... มีโสกะ (ความเศร้าโศก) ปรีทเวะ(ความคร่ำครวญ) ทุกขะ(ความทุกข์กาย) โทมนัส(ความทุกข์ใจ) อุปายาส(ความคับแค้นใจ)เป็นธรรมดา ... มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ... เป็นเหตุเกิดทุกข์ ... ตั้งอยู่ไม่ได้ ... หาความแช่มชื่นไม่ได้... เป็นโทษ ... เป็นของที่ต้องสลัดออกไป ชื่อว่าฉลาดในธรรมทั้งปวง อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง เป็นผู้ฉลาดในชั้น ฉลาดในธาตุ ฉลาดในอายตนะ ฉลาดในปฏิจจสมุปบาท ฉลาดในสติปัญญา ฉลาดในสัมมปปธาน ฉลาดในอิทธิบาท ฉลาดในอินทรีย์ ฉลาดในพละ ฉลาดในโพชฌงค์ ฉลาดในมรรค ฉลาดในผล ฉลาดในนิพพาน ชื่อว่าฉลาดในธรรมทั้งปวง อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง อายตนะ ๑๒ ตรีส์เรียกว่า ธรรมทั้งปวง คือ ตาและรูป หูและเสียง จมูกและกลิ่น ลิ้นและรส กายและโผฏฐัพพะ ใจและธรรมารมณ ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในอายตนะภายในและภายนอก ภิกษุละความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในอายตนะภายในและภายนอกได้เด็ดขาดแล้ว ตัtrakถอนโคณ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทส

เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ด้วยเหตุใด ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ฉลาดในธรรมทั้งปวง แม้ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้ รวมความว่า ฉลาดในธรรมทั้งปวง

ลักษณะผู้มีสติ ๔

คำว่า **มีสติ** ในคำว่า **ภิกษุ .. มีสติดำรงอยู่** อธิบายว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาภายในกาย
๒. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาเวทนาในเวทนาทั้งหลาย
๓. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาจิตในจิต
๔. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาธรรมในธรรมทั้งหลาย

มีสติด้วยเหตุอีก ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เพราะเว้นจากความเป็นผู้ไม่มีสติ
๒. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้กระทำสิ่งทั้งหลายที่ควรทำด้วยสติ
๓. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้กำจัดสิ่งทั้งหลายที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับสติ
๔. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ไม่หลงลืมธรรมทั้งหลายที่เป็นมูลเหตุแห่งสติ

มีสติด้วยเหตุอีก ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยสติ
๒. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ชำนาญในสติ
๓. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้คล่องแคล่วในสติ
๔. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ไม่หวนกลับจากสติ

มีสติด้วยเหตุอีก ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เพราะมีอยู่ตามปกติ
๒. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้สงบ
๓. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ระงับ
๔. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมของสัตบุรุษ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

(มีสติด้วยเหตุอีก ๑๐ อย่าง คือ)

๑. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงพุทธคุณ
๒. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงธรรมคุณ
๓. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงสังฆคุณ
๔. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงศีลที่ตนรักษา
๕. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงทานที่ตนบริจาคแล้ว
๖. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงคุณที่ทำคนให้เป็นเทวดา
๗. ชื่อว่ามีสติ เพราะตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก
๘. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงความตายที่จะต้องมีเป็นธรรมดา
๙. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกทั่วไปในกาย(ให้เห็นว่าไม่งาม)
๑๐. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงธรรมที่สงบระงับ (กิเลสและความทุกข์) คือ

นิพพาน สติ ฯลฯ สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์ เอกายนมรรค ตรัสเรียกว่า สติ^๑

ภิกษุเป็นผู้ประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม
เพียงพร้อมแล้วด้วยสตินี้ ภิกษุนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า ผู้มีสติ

คำว่า **ภิกษุ** อธิบายว่า ชื่อว่าภิกษุ เพราะทำลายกรรม ๗ ประการได้แล้ว คือ

๑. ทำลายสักกายทิฏฐิได้แล้ว
๒. ทำลายวิจิกิจฉาได้แล้ว
๓. ทำลายสีลัพพตปรามาสได้แล้ว
๔. ทำลายราคะได้แล้ว
๕. ทำลายโทสะได้แล้ว
๖. ทำลายโมหะได้แล้ว
๗. ทำลายมานะได้แล้ว

คือ ภิกษุนั้นทำลายบาปอกุศลกรรมซึ่งเป็นเหตุแห่งความเศร้าหมอง ก่อภพ
ใหม่ มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชรา มรณะ
ต่อไปได้แล้ว

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๔/๕๔-๕๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑. อชิตมาณวปัญหานิทเทศ

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า สกियะ)

ผู้ใดควรแก้คำขมเขยวว่าเป็นผู้ถึงนิพพานด้วยทางที่ตนทำแล้ว
ข้ามพ้นความสงสัยได้แล้ว ละความเสื่อมและความเจริญแล้ว
อยู่จบพรหมจรรย์ สันภาพใหม่แล้ว ผู้นั้นชื่อว่าภิกษุ^๑

คำว่า **ภิกษุ ... มีสติดำรงอยู่** อธิบายว่า ภิกษุพึงมีสติ ดำรงอยู่ คือ พึง
มีสติเดิน พึงมีสติยืน พึงมีสตินั่ง พึงมีสตินอน พึงมีสติก้าวไปข้างหน้า พึงมีสติ
ถอยกลับ พึงมีสติมองดู พึงมีสติเหลียวดู พึงมีสติคู้เข้า พึงมีสติเหยียดออก
พึงมีสติใช้ผ้าสังฆาฏิ บาตร และจีวร พึงมีสติเที่ยวไป อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป
เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป รวมความว่า ภิกษุ... มีสติดำรงอยู่
ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

ภิกษุไม่พึงปรารถนายิ่งในกามทั้งหลาย
พึงเป็นผู้มีใจไม่ขุ่นมัว จลัดในธรรมทั้งปวง
มีสติดำรงอยู่

พร้อมกับการจบคาถา ธรรมจักขุ^๒ ไร้ธุลี ปราศจากมลทินว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง
มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา” ได้เกิด
ขึ้นแก่เหล่าเทวดาและมนุษย์หลายพัน ผู้มีฉันทะ ความพยายาม ความประสงค์
การอบรมบุญญาบารมีร่วมกันมากับพราหมณ์ จิตของพราหมณ์นั้นก็หลุดพ้นจาก
อาสวะเพราะไม่ถือมั่น หนังสือ ชฎา ผ้าคากรอง ไม้เท้า ลักจันน้ำ ผมและ
หนวดของอชิตพราหมณ์ก็หายไป พร้อมกับการบรรลุอรหัตตผล ท่านเป็นภิกษุ มี
ศีระชะโล้น นุ่งห่มผ้ากาสาวะ ทรงสังฆาฏิ บาตรและจีวร เพื่อการปฏิบัติเอื้อประโยชน์
จึงประคองอัญชลี นั่งลงนมัสการพระผู้มีพระภาคโดยประกาศว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้
เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก”

อชิตมาณวปัญหานิทเทศที่ ๑ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๕๒๐/๔๓๕, ข.ม.(แปล) ๒๙/๑๘/๘๔

^๒ ธรรมจักขุ ในที่นี้หมายถึงโสดาปัตติมรรค (ข.จ.อ. ๘/๙)

พระสวดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]
๕. มาณวปัญหานิทเทส ๒. ติสสเมตเตยมาณวปัญหานิทเทส

๒. ติสสเมตเตยมาณวปัญหานิทเทส^๑

ว่าด้วยปัญหาของตีสสเมตเตยมาณพ

[๙] (ท่านตีสสเมตเตยยะทูลถาม ดังนี้)

ใครชื่อว่าเป็นผู้สันโดษในโลกนี้
ความหวั่นไหวทั้งหลายย่อมไม่มีแก่ใคร
ใครรู้ชัดสวนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว
ไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วยมันตา
พระองค์ตรัสเรียกใครว่าเป็นมหาบุรุษ
ใครล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้ (๑)

คำว่า **ใครชื่อว่าเป็นผู้สันโดษในโลกนี้** อธิบายว่า ใครยินดี สันโดษ คือพอใจ
มีความดำรงบริบูรณ์แล้วในโลก รวมความว่า **ใครชื่อว่าเป็นผู้สันโดษในโลกนี้**

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า ท่านตีสสเมตเตยยะทูลถาม ดังนี้ เป็นบทสนธิ เป็น
คำเชื่อมบท เป็นคำที่ทำบทให้บริบูรณ์ เป็นความสัมพันธ์แห่งอักษร เป็นความ
สละสลวยแห่งพยัญชนะ คำว่า **ดังนี้** นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า
ท่าน นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง

คำว่า **ตีสสะ** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น เป็นการกล่าวถึง การขนานนาม
การบัญญัติ ชื่อที่เรียกกัน ชื่อ การตั้งชื่อ ชื่อที่ตั้งให้ ภาษา พยัญชนะ ชื่อเรียกเฉพาะ

คำว่า **เมตเตยยะ** เป็นโคตร เป็นการกล่าวถึง การขนานนาม การบัญญัติ
ชื่อที่เรียกกันสำหรับพราหมณ์นั้น รวมความว่า ท่านตีสสเมตเตยยะทูลถาม ดังนี้

คำว่า **ความหวั่นไหวทั้งหลายย่อมไม่มีแก่ใคร** อธิบายว่า ความหวั่นไหว
เพราะตณหา ความหวั่นไหวเพราะทิฏฐิ ความหวั่นไหวเพราะมานะ ความหวั่นไหว
เพราะกิเลส ความหวั่นไหวเพราะกาม ไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หามิได้แก่ใคร

เชิงอรรถ :

^๑ พ.ส. ๒๕/๑๐๔๗-๑๐๔๙/๕๓๒-๕๓๓)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]
๕. มาณวปัญหานิทเทส ๒. ติสสมตเตยมาณวปัญหานิทเทส

ความหวั่นไหวทั้งหลาย ใครละได้แล้ว ดัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า ความหวั่นไหวทั้งหลายย่อมไม่มีแก่ใคร

คำว่า **ใครรู้ชัดส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว** ได้แก่ **ใครรู้ชัด** คือ ทราบเทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งซึ่งที่สุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว รวมความว่า **ใครรู้ชัดส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว**

คำว่า **ไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วยมันทา** อธิบายว่า ย่อมไม่ยึดติด คือ ไม่ติดแล้ว ไม่เข้าไปติดแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องแล้ว ในท่ามกลางด้วยปัญญา มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า **ไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วยมันทา**

คำว่า **พระองค์ตรัสเรียกใครว่าเป็นมหาบุรุษ** อธิบายว่า พระองค์ตรัสเรียกใคร คือ ตรัสถึงใคร เข้าพระทัยใคร ทรงกล่าวถึงใคร เห็นใคร แถลงถึงใครว่าเป็นมหาบุรุษ คือ บุรุษผู้เลิศ บุรุษผู้ประเสริฐ บุรุษผู้วิเศษ บุรุษผู้เป็นหัวหน้า บุรุษผู้สูงสุด บุรุษผู้เป็นประธาน บุรุษผู้ยอดเยี่ยม รวมความว่า **พระองค์ตรัสเรียกใครว่าเป็นมหาบุรุษ**

คำว่า **ใครล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้** อธิบายว่า **ใครล่วงพ้น** คือ ล่วงก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงเลยเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้ รวมความว่า **ใครล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้ ด้วยเหตุนั้น พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า**

(ท่านติสสมตเตยยะทูลถาม ดังนี้)

ใครชื่อว่าเป็นผู้สันโดษในโลกนี้
ความหวั่นไหวทั้งหลายย่อมไม่มีแก่ใคร
ใครรู้ชัดส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว
ไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วยมันทา
พระองค์ตรัสเรียกใครว่าเป็นมหาบุรุษ
ใครล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]
๕. มาณวปัญหานิทเทส ๒. ติสสเมตเตยมาณวปัญหานิทเทส

[๑๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมตเตยยะ)

**ภิกษุเป็นผู้มีพรหมจรรย์(เพราะเห็นโทษ)ในกามทั้งหลาย
ชื่อว่า เป็นผู้สิ้นโทษ ผู้คลายตัณหาแล้ว
มีสติทุกเมื่อ รู้ธรรมทั้งหลายแล้วดับกิเลสได้
ภิกษุนั้นชื่อว่าไม่มีความหวั่นไหว (๒)**

คำว่า **ภิกษุเป็นผู้มีพรหมจรรย์ (เพราะเห็นโทษ) ในกามทั้งหลาย** อธิบายว่า
คำว่า **กาม** ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม (๒)
กิเลสกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม^๑

ว่าด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ เรียกว่าพรหมจรรย์

คำว่า **เป็นผู้มีพรหมจรรย์** อธิบายว่า การงด งดเว้น เว้นขาด เจตนางดเว้น
กิจการที่ไม่ทำ การไม่ทำ การไม่ละเมิด การไม่ก้าวล่วงแดนแห่งการเข้าถึงอสังขธรรม
ตรัสเรียกว่า พรหมจรรย์

อีกนัยหนึ่ง กล่าวโดยตรง อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ)
๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)
๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)
๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ)
๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ)
๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ)
๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ)
๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) ตรัสเรียกว่า พรหมจรรย์

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๖๖-๖๗

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า :๗๕ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]
 ๕. มาณวปัญหานิทเทส ๒. ติสสมตเตยมาณวปัญหานิทเทส

ภิกษุใด เป็นผู้ประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมแล้วด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ ภิกษุนั้น ตรัสเรียกว่า ผู้มีพรหมจรรย์

บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยทรัพย์เรียกว่า ผู้มีทรัพย์ บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วย โภคะเรียกว่า ผู้มีโภคะ บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยยศเรียกว่า ผู้มียศ บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยศิลปะ เรียกว่า ผู้มีศิลปะ บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยศีลเรียกว่า ผู้มีศีล บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยความเพียรเรียกว่า ผู้มีความเพียร บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยปัญญาเรียกว่า ผู้มีปัญญา บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาเรียกว่า ผู้มีวิชา ฉันทใด ภิกษุใด เป็นผู้ประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมแล้วด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ ภิกษุนั้น ตรัสเรียกว่า เป็นผู้ที่มีพรหมจรรย์ ฉันทนั้นเหมือนกัน รวมความว่า เป็นผู้ที่มีพรหมจรรย์ (เพราะ เห็นโทษ) ในกามทั้งหลาย

คำว่า เมตเตยยะ เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพรหมณนั้นโดยโคตร
 คำว่า พระผู้มีพระภาค นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ เป็นสังฆนิกา-
 บัญญัติ^๑ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมตเตยยะ

คำว่า ตัณหา ในคำว่า ผู้คลายตัณหาแล้ว มีสติทุกเมื่อ ได้แก่ รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา ฐัมมตัณหา ตัณหานั้นผู้ใด ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้น ตรัสเรียกว่า ผู้คลายตัณหาแล้ว คือ ผู้สละตัณหาแล้ว คลายตัณหาแล้ว ปล่อยตัณหาแล้ว ละตัณหาแล้ว สลัดทิ้งตัณหาแล้ว ได้แก่ คลายราคะแล้ว สละราคะแล้ว คลายราคะแล้ว ปล่อยราคะแล้ว ละราคะแล้ว สลัดทิ้งราคะแล้ว คือ เป็นผู้หมดความอยากแล้ว ดับแล้ว เย็นแล้ว มีตนอัน ประเสริฐเสวยสุขอยู่

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๖-๔๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]
 ๕. มาณวปัญหานิทเทส ๒. ติสสมตเตยมาณวปัญหานิทเทส

คำว่า **ทุกเมื่อ** อธิบายว่า **ทุกเมื่อ** คือ ในกาลทั้งปวง ตลอดกาลทั้งปวง ตลอดกาลเป็นนิจ ตลอดกาลยังยืน ตลอดกาลต่อเนื่องกัน ตลอดกาลสืบเนื่องกัน ตลอดกาลติดต่อกัน ตลอดกาลเป็นลำดับ ตลอดกาลติดต่อกันเหมือนระลอกคลื่น ตลอดกาลเป็นไปต่อเนื่องไม่ขาดสาย ตลอดกาลสืบต่อกันกระชั้นชิด ตลอดกาลก่อนภัด หลังภัด ตลอดปฐมยาม มัชฌิมยาม ปัจฉิมยาม ตลอดข้างแรม ข้างขึ้น ตลอดฤดูฝน ฤดูหนาว ฤดูร้อน ตลอดปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย

คำว่า **มีสติ** อธิบายว่า **มีสติ** ด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาภายในกาย
๒. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาเวทนาในเวทนาทั้งหลาย
๓. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาจิตในจิต
๔. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาธรรมในธรรมทั้งหลาย ฯลฯ

ภิกษุ นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า มีสติ รวมความว่า ผู้คลายตัณหาแล้ว มีสติทุกเมื่อ

คำว่า **ภิกษุ ... รู้ธรรมทั้งหลายแล้วดับกิเลสได้** อธิบายว่า ญาณ ท่านเรียกว่า สังขาร (เครื่องพิจารณา) ได้แก่ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ^๑

คำว่า **รู้ ... แล้ว** อธิบายว่า รู้แล้ว คือทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง” รู้แล้ว คือทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า “สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ฯลฯ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ฯลฯ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมด ล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา”

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๔/๕๘

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]
 ๕. มาณวิญหานิทเทส ๒. ดิสสเมตเตยมาณวิญหานิทเทส

อีกนัยหนึ่ง รู้แล้ว คือทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้
 กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว โดยความเป็นของไม่เที่ยง ฯลฯ เป็นทุกข์ ฯลฯ
 เป็นโรค ฯลฯ เป็นดุจหัวผี ฯลฯ เป็นดุจลูกศร ฯลฯ เป็นของที่ต้องสลัดออกไป^๑

คำว่า **ดับกิเลสได้** อธิบายว่า ชื่อว่าดับกิเลสได้ เพราะทำราคะให้ดับไป
 ชื่อว่าดับกิเลสได้ เพราะทำโทสะให้ดับไป ชื่อว่าดับกิเลสได้ เพราะทำโมหะให้ดับไป
 ชื่อว่าดับกิเลสได้ เพราะทำโกธะ ฯลฯ อุปนาหะ ฯลฯ มกขะ ฯลฯ ปฬาสะ ฯลฯ
 อีสสา ฯลฯ มัจฉริยะ ฯลฯ มายา ฯลฯ สาถะยยะ ฯลฯ ถัมภะ ฯลฯ สารัมภะ
 ฯลฯ มานะ ฯลฯ อติมานะ ฯลฯ มทะ ฯลฯ ปมาทะ ฯลฯ กิเลสทุกชนิด ฯลฯ
 ทุจริตทุกทาง ฯลฯ ความกระวนกระวายทุกอย่าง ฯลฯ ความเร่าร้อนทุกสถาน
 ความเดือดร้อนทุกประการ อกุศลลาภสังขารทุกประเภทให้ดับไป

คำว่า **ภิกษุ** อธิบายว่า ชื่อว่าภิกษุ เพราะทำลายธรรม ๗ ประการได้แล้ว ฯลฯ
 อยู่จบพรหมจรรย์ ลีลาใหม่แล้ว ผู้นั้นชื่อว่าภิกษุ^๒ รวมความว่า ภิกษุ ... รู้
 ธรรมทั้งหลายแล้วดับกิเลสได้

คำว่า **ภิกษุนั้น** ในคำว่า **ภิกษุนั้น** ชื่อว่า**ไม่มีความหวั่นไหว** ได้แก่
 พระอรหันตชีณาสพ

คำว่า **ความหวั่นไหว** อธิบายว่า ความหวั่นไหวเพราะตัณหา ความหวั่นไหว
 เพราะทิฏฐิ ความหวั่นไหวเพราะมานะ ความหวั่นไหวเพราะกิเลส ความหวั่นไหว
 เพราะกาม ความหวั่นไหวเหล่านั้นไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หามีได้แก่ภิกษุนั้น
 ความหวั่นไหวทั้งหลาย ภิกษุนั้นละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว
 ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า ภิกษุนั้น ชื่อว่า**ไม่มี**
 ความหวั่นไหว ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๖๙

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๗๑-๗๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]
๕. มาณวปัญหานิทเทส ๒. ติสสมตเตยมาณวปัญหานิทเทส

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมตเตยยะ)

ภิกษุเป็นผู้มีพรหมจรรย์(เพราะเห็นโทษ)ในกามทั้งหลาย
ชื่อว่า เป็นผู้สิ้นโทษ ผู้คลายตัณหาแล้ว
มีสติทุกเมื่อ รู้ธรรมทั้งหลายแล้วดับกิเลสได้
ภิกษุนั้นชื่อว่าไม่มีความหวั่นไหว

[๑๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบอีกว่า)

ภิกษุนั้นชื่อว่ารู้ชัดส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว
ไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วยมันตา
เราเรียกภิกษุนั้นว่าเป็นมหาบุรุษ
ภิกษุนั้นชื่อว่าล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้ (๓)

คำว่า ภิกษุนั้นชื่อว่ารู้ชัดส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว ไม่ยึดติดในท่ามกลาง
ด้วยมันตา อธิบายว่า

คำว่า **ส่วนสุด** ได้แก่ ผัสสะเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง ผัสสะสมุทัยเป็นส่วนสุดอีก
ด้านหนึ่ง ผัสสนิโรธอยู่ท่ามกลาง
อดีตเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง อนาคตเป็นส่วนสุดอีกด้านหนึ่ง ปัจจุบันอยู่ท่ามกลาง
สุขเวทนาเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง ทุกขเวทนาเป็นส่วนสุดอีกด้านหนึ่ง อทุกขม-
สุขเวทนาอยู่ท่ามกลาง
นามเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง รูปเป็นส่วนสุดอีกด้านหนึ่ง วิญญาณอยู่ท่ามกลาง
อายตนะภายใน ๖ เป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง อายตนะภายนอก ๖ เป็นส่วน
สุดอีกด้านหนึ่ง วิญญาณอยู่ท่ามกลาง
สังกายะเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง สังกายสมุทัยเป็นส่วนสุดอีกด้านหนึ่ง สังกาย-
นิโรธอยู่ท่ามกลาง

ปัญญา ตรัสเรียกว่า มันตา ได้แก่ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความ
ไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ^๑

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๕/๕๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]
 ๕. มานวปัญหานิทเทศ ๒. ติสสมตเดยมานวปัญหานิทเทศ

ว่าด้วยความยึดติด ๒

คำว่า **ความยึดติด** ได้แก่ ความยึดติด ๒ อย่าง คือ (๑) ความยึดติด
 ด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความยึดติดด้วยอำนาจทิฐิ

ความยึดติดด้วยอำนาจตัณหา เป็นอย่างไร

คือ วัตถุที่ทำให้เป็นเขต เป็นแดน เป็นส่วน เป็นแผนก กำหนดถือเอา
 ยึดถือว่าเป็นของเราด้วยส่วนแห่งตัณหามีประมาณเท่าใด ย่อมยึดถือว่าเป็นของเรา
 ซึ่งวัตถุมีประมาณเท่านี้ว่า นี้ของเรา นั้นของเรา เท่านี้ของเรา ของเรามีปริมาณ
 เท่านี้ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เครื่องปลูกัด เครื่องนุ่งห่ม ทาสหญิงชาย
 แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ที่นา ที่สวน เงิน ทอง บ้าน นิคม
 ราชธานี แคว้น ชนบท กองพลรบ คลังหลวง แม่มหาปฐพีทั้งสิ้นย่อมยึดถือ
 เป็นของเรา ด้วยอำนาจตัณหา ซึ่งจำแนกได้ ๑๐๘ นี้ชื่อว่าความยึดติดด้วย
 อำนาจตัณหา

ความยึดติดด้วยอำนาจทิฐิ เป็นอย่างไร

คือ สักกายทิฐิ มีวัตถุ^๑ ๒๐ มิจฉาทิฐิมีวัตถุ^๒ ๑๐ อันตคานิกทิฐิมีวัตถุ^๓
 ๑๐ ทิฐิ การตกอยู่ในทิฐิ ความรกรักคือทิฐิ ความกัณดารคือทิฐิ เลี่ยน

เชิงอรรถ :

^๑ **สักกายทิฐิมีวัตถุ ๒๐** คือ ปุถุชนผู้ไม่ได้สติ (๑) ย่อมตามเห็นรูปเป็นอัตตา (๒) เห็นอัตตามีรูป (๓)
 เห็นรูปในอัตตา (๔) เห็นอัตตาในรูป (๕) ย่อมตามเห็นเวทนาเป็นอัตตา (๖) เห็นอัตตามีเวทนา (๗)
 เห็นเวทนาในอัตตา (๘) เห็นอัตตาในเวทนา (๙) ย่อมตามเห็นสัญญาเป็นอัตตา (๑๐) เห็นอัตตามีสัญญา
 (๑๑) เห็นสัญญาในอัตตา (๑๒) เห็นอัตตาในสัญญา (๑๓) ย่อมตามเห็นสังขารเป็นอัตตา (๑๔)
 เห็นอัตตามีสังขาร (๑๕) เห็นสังขารในอัตตา (๑๖) เห็นอัตตาในสังขาร (๑๗) ย่อมตามเห็นวิญญาณ
 เป็นอัตตา (๑๘) เห็นอัตตามีวิญญาณ (๑๙) เห็นวิญญาณในอัตตา (๒๐) เห็นอัตตาในวิญญาณ (ส.ข.
 ๑๗/๑๕๕/๑๕๙, ข.ม.อ. ๑๒/๑๕๘)

^๒ **มิจฉาทิฐิมีวัตถุ ๑๐** คือ (๑) ทานที่ให้แล้วไม่มีผล (๒) การบูชาไม่มีผล (๓) การบวงสรวงไม่มีผล (๔)
 กรรมที่ทำไว้ดีและทำไว้ไม่ดีไม่มีผล (๕) โลกนี้ไม่มี (๖) โลกหน้าไม่มี (๗) มารดาไม่มี (๘) บิดาไม่มี
 (๙) สัตว์ที่เป็นโอบปาดิกะไม่มี (๑๐) สมณพราหมณ์ที่ดำเนินอัตตาชอบ ปฏิบัติชอบ ผู้ทำให้แจ้งใน
 โลกนี้และโลกหน้าด้วยอัตตาเอง แล้วประกาศให้(ผู้อื่น)ทราบไม่มี (ดูรายละเอียดข้อ ๑๔๓/๔๕๙)

^๓ **อันตคานิกทิฐิมีวัตถุ ๑๐** หมายถึงความเห็นผิดแล่นไปสุดโต่งข้างใดข้างหนึ่ง มี ๑๐ ประการ คือเห็นว่า
 (๑) โลกเที่ยง (๒) โลกไม่เที่ยง (๓) โลกมีที่สิ้นสุด (๔) โลกไม่มีที่สิ้นสุด (๕) ชั่วกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน
 (๖) ชั่วกับสรีระเป็นคนละอย่าง (๗) หลังจากตายไปตถาคตเกิดอีก (๘) หลังจากตายไปตถาคตไม่เกิดอีก
 (๙) หลังจากตายไปตถาคตเกิดอีกก็ใช่ ไม่เกิดอีกก็ใช่ (๑๐) หลังจากตายไป ตถาคตเกิดอีกก็มีใช่
 ไม่เกิดอีกก็มีใช่ (อภ.ทสก. (แปล) ๒๔/๙๓/๒๑๗-๒๑๘)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]
 ๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๒. ติสสมตเดยมาณวปัญหานิทเทศ

หนามคือทิวฐิ ความตันรนคือทิวฐิ เครื่องผูกพันคือทิวฐิ ความถือ ความถือมั่น ความยึดมั่น ความยึดมั่นถือมั่น ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิเตียรถีย ความถือขัดแย้ง ความถือวิปริต ความถือวิปลาส ความถือผิด ความถือในสิ่งที่ไม่เป็นความจริงว่าเป็นจริงเห็นปานนี้ จนถึงทิวฐิ ๖๒ นี้ชื่อว่าความยึดติดด้วยอำนาจทิวฐิ

คำว่า **ภิกษุ**นั้นชื่อว่ารู้ชัดสวนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว ไม่ยึดติดในท่ามกลาง ด้วยมโนตา อธิบายว่า ภิกษุ

นั้นรู้ชัดแล้ว คือ ทราบแล้ว เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งซึ่งสวนสุดทั้ง ๒ และท่ามกลางแล้วด้วยปัญญา ย่อมไม่ยึดติด คือ ไม่เข้าไปยึดติด ได้แก่ ไม่ติดแล้ว ไม่ติดพร้อม ไม่เข้าไปติด ออกแล้ว สลัดออกแล้ว ไม่เกี่ยวข้องแล้ว มีใจเป็นอิสระ(จากความยึดติด) อยู่ รวมความว่า ภิกษุ

นั้นชื่อว่ารู้ชัดสวนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว ไม่ยึดติดในท่ามกลาง ด้วยมโนตา

คำว่า **เราเรียกภิกษุ**นั้นว่าเป็น**มหาบุรุษ** อธิบายว่า เราเรียกภิกษุ

นั้น คือ กล่าวถึง เข้าใจ พูดถึง แสดงถึง แดงถึงภิกษุ

นั้นว่าเป็นมหาบุรุษ คือเป็นบุรุษผู้เลิศ บุรุษผู้ประเสริฐสุด บุรุษผู้วิเศษ บุรุษผู้เป็นประธาน บุรุษผู้เป็นหัวหน้า บุรุษผู้สูงสุด บุรุษผู้ยอดเยี่ยม

ท่านพระสารีบุตรกราบทูลค่านี้กับพระผู้มีพระภาคว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสเรียกว่า มหาบุรุษ มหาบุรุษ เพราะเหตุอะไรหนอ บุคคลจึงเป็น มหาบุรุษ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า สารีบุตร เราเรียกว่า 'มหาบุรุษ' เพราะเขาเป็นผู้มี จิตหลุดพ้นแล้ว เราไม่เรียกว่า 'มหาบุรุษ' เพราะเขาเป็นผู้มีจิตยังไม่หลุดพ้น

บุคคลมีจิตหลุดพ้นแล้ว เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นกายในกาย มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ เมื่อเธอพิจารณาเห็นกายในกาย อยู่ จิตย่อมคลายกำหนด หลุดพ้นจากอัสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น ฯลฯ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ฯลฯ พิจารณาเห็นจิตในจิต ฯลฯ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาโทมนัสในโลกได้ เมื่อเธอพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]
 ๕. มาณวิภูหานิเทศ ๒. ติสสเมตเตยมาณวิภูหานิเทศ

จิตยอมคลายกำหนด หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น ภิกษุเป็นผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วเป็นอย่างไรแล เราเรียกว่า 'มหาบุรุษ' เพราะเขาเป็นผู้มีจิตหลุดพ้นแล้ว เราไม่เรียกว่า 'มหาบุรุษ' เพราะเขาเป็นผู้มีจิตยังไม่หลุดพ้น^๑ รวมความว่า เราเรียกภิกษุนั้นว่า เป็นมหาบุรุษ

คำว่า ภิกษุนั้นชื่อว่าล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้ อธิบายว่า ตัณหา ตริสเรียกว่า เครื่องร้อยรัด ได้แก่ ความกำหนด ความกำหนดนึก ฯลฯ อภิชฌา อกุศลมูลคือโลภะ

เครื่องร้อยรัดนี้ ภิกษุได้ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ภิกษุนั้นชื่อว่า ล่วงพ้น คือ ล่วง ก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงเลยเครื่องร้อยรัดได้ รวมความว่า ภิกษุนั้นชื่อว่าล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุนั้นชื่อว่ารู้ชัดสวนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว

ไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วยมันตา

เราเรียกภิกษุนั้นว่าเป็นมหาบุรุษ

ภิกษุนั้นชื่อว่าล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้

พร้อมกับการจบคาถา ธรรมจักขุไร้ธุลี ปราศจากมลทินว่า "สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา" ได้เกิดขึ้นแก่เหล่าเทวดาและมนุษย์หลายพัน ผู้มีฉันทะ ความพยายาม ความประสงค์ การอบรมบุญญาบารมีร่วมกันกับพราหมณ์ จิตของพราหมณ์นั้นก็หลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น หนิงเสื่อ ขฎา ผ้าคากรอง ไม้เท้า ลักจันน้ำ ผมและหนดของตีสสเมตเตยพราหมณ์ก็หายไป พร้อมกับการบรรลุอรหัตตผล ท่านเป็นภิกษุ มีศีระโกลัน นุ่งห่มผ้ากาสาวะ ทรงสังฆาฐิ บาตรและจีวร เพื่อการปฏิบัติเอื้อประโยชน์ จึงประคองอัญชลี นิ่งลงนมัสการพระผู้มีพระภาคโดยประกาศว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก"

ตีสสเมตเตยมาณวิภูหานิเทศที่ ๒ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ส.ม. ๑๙/๓๗๗/๑๓๗-๑๓๘

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๘๒ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มานวปัญหานิทเทศ ๓. ปุณณกมานวปัญหานิทเทศ

๓. ปุณณกมานวปัญหานิทเทศ^๑

ว่าด้วยปัญหาของปุณณกมานพ

[๑๒] (ท่านปุณณกะทูลถาม ดังนี้)

ข้าพระองค์มีปัญหาคือทูลถาม จึงมาเฝ้าพระองค์
 ผู้ไม่มีต้นหาเหตุให้หวั่นไหว ผู้มีปกติเห็นมูล
 ฤๅษี มนุषะ กษัตริย์ และพราหมณ์จำนวนมากในโลกนี้
 อาศัยอะไร จึงพากันบูชาัญญแก่เทวดาทิ้งหลาย
 ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานี้
 ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด (๑)

คำว่า พระองค์ผู้ไม่มีต้นหาเหตุให้หวั่นไหว ผู้มีปกติเห็นมูล อธิบายว่า
 ตัณหาตรัสเรียกว่า เหตุให้หวั่นไหว ได้แก่ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ
 อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ^๒

ต้นหาเหตุให้หวั่นไววนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงละได้เด็ดขาดแล้ว
 ตัณหาถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี
 เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงชื่อว่าไม่มีต้นหาเหตุให้หวั่นไหว
 เพราะพระองค์ทรงละต้นหาเหตุให้หวั่นไหวได้แล้ว จึงชื่อว่าผู้ไม่มีต้นหาเหตุให้หวั่น
 ไหว พระผู้มีพระภาคไม่ทรงหวั่นไหว คือ ไม่ทรงสะเทือน ไม่เคลื่อนไหว ไม่สะท้าน
 ไม่สั่นสะท้าน เพราะได้ลาภ เพราะเสื่อมลาภบ้าง เพราะได้ยศ เพราะเสื่อมยศบ้าง
 เพราะสรรเสริญ เพราะนินทาบ้าง เพราะสุข เพราะทุกข์บ้าง รวมความว่า พระ
 องค์ผู้ไม่มีต้นหาเหตุให้หวั่นไหว

ว่าด้วยกุศลมูลและอกุศลมูล ๓

คำว่า ผู้มีปกติเห็นมูล อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคผู้มีปกติเห็นมูล คือ
 ทรงเห็นเหตุ ทรงเห็นต้นเหตุ ทรงเห็นการเกิดขึ้น ทรงเห็นแดนเกิด ทรงเห็นสมุฏฐาน
 ทรงเห็นอาหาร ทรงเห็นอารมณ์ ทรงเห็นปัจจัย ทรงเห็นเหตุเกิด

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๑๐๕๐-๑๐๕๕/๕๓๓-๕๓๔

^๒ ดูรายละเอียดที่ข้อ ๒/๕๐-๕๑

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๓. ปุณณกมาณวปัญหานิทเทส

อกุศลมูล ๓ ประการ คือ

๑. อกุศลมูลคือโลภะ
๒. อกุศลมูลคือโทสะ
๓. อกุศลมูลคือโมหะ

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ดันเหตุให้เกิดกรรม ๓ ประการ เหล่านี้ ดันเหตุให้เกิดกรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. โลภะ เป็นต้นเหตุให้เกิดกรรม
๒. โทสะ เป็นต้นเหตุให้เกิดกรรม
๓. โมหะ เป็นต้นเหตุให้เกิดกรรม

ภิกษุทั้งหลาย เพราะกรรมที่เกิดจากโลภะ เพราะกรรมที่เกิดจากโทสะ เพราะกรรมที่เกิดจากโมหะ เทวดามนุษย์ หรือสุคติอื่นอย่างใดอย่างหนึ่งก็ไม่ปรากฏที่แท้แล เพราะกรรมที่เกิดจากโลภะ เพราะกรรมที่เกิดจากโทสะ เพราะกรรมที่เกิดจากโมหะ นรก กำเนิดเดรัจฉาน เปตวิสัย หรือทุคติอื่นอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ปรากฏเพื่อความบังเกิดแห่งอัตภาพในนรก กำเนิดเดรัจฉาน เปตวิสัย อกุศลมูล ๓ ประการนี้" พระผู้มีพระภาคทรงรู้ ทรงเห็น พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าผู้มีปกติ เห็นมูล ฯลฯ ทรงเห็นเหตุเกิด อย่างนี้บ้าง

กุศลมูล ๓ ประการ คือ

๑. กุศลมูลคืออโลภะ
๒. กุศลมูลคืออโทสะ
๓. กุศลมูลคืออโมหะ

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ดันเหตุให้เกิดกรรม ๓ ประการนี้ ฯลฯ ภิกษุทั้งหลาย เพราะกรรมที่เกิดจากอโลภะ เพราะกรรมที่เกิดจากอโทสะ เพราะกรรมที่เกิดจากอโมหะ นรก กำเนิดเดรัจฉาน เปตวิสัย หรือทุคติอื่นอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ไม่ปรากฏ ที่แท้แล เพราะกรรมที่เกิดจากอโลภะ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๓. ปุณณกมาณวปัญหานิทเทส

เพราะกรรมที่เกิดจากอโหสะ เพราะกรรมที่เกิดจากอโมหะ เทวดา มนุษย์ หรือ
 สุกคติอื่นอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ปรากฏเพื่อความบังเกิดแห่งอัฐภาพในเทวดา มนุษย์
 กุศลมูล ๓ ประการนี้”^๑ พระผู้มีพระภาคทรงรู้ ทรงเห็น พระผู้มีพระภาค
 ชื่อว่าผู้มีปกติเห็นมูล ฯลฯ ทรงเห็นเหตุเกิด อย่างนี้บ้าง

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง
 เป็นอกุศล เป็นส่วนอกุศล เป็นฝ่ายอกุศล ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด ล้วนมีอวิชชา
 เป็นมูลราก มีอวิชชาเป็นแหล่งรวม ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดมีอวิชชาอันอรหัตตมรรค
 กำจัดได้ ล้วนถึงความเพิกถอน”^๒ พระผู้มีพระภาคทรงรู้ ทรงเห็น พระผู้มีพระภาค
 ชื่อว่าผู้มีปกติเห็นมูล ฯลฯ ทรงเห็นเหตุเกิด อย่างนี้บ้าง

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง
 เป็นกุศล เป็นส่วนกุศล เป็นฝ่ายกุศล ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีความไม่ประมาท
 เป็นมูล รวมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาทบัณฑิตกล่าวว่า เป็นยอด
 แห่งธรรมเหล่านั้น” พระผู้มีพระภาคทรงรู้ ทรงเห็น พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าผู้
 มีปกติเห็นมูล ฯลฯ ทรงเห็นเหตุเกิด อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงรู้ ทรงเห็นว่า “อวิชชาเป็นมูลแห่งสังขาร
 สังขารเป็นมูลแห่งวิญญาน วิญญานเป็นมูลแห่งนามรูป นามรูปเป็นมูลแห่ง
 สฬายตนะ สฬายตนะเป็นมูลแห่งผัสสะ ผัสสะเป็นมูลแห่งเวทนา เวทนาเป็นมูล
 แห่งตัณหา ตัณหาเป็นมูลแห่งอุปาทาน อุปาทานเป็นมูลแห่งภพ ภพเป็นมูลแห่งชาติ
 ชาติเป็นมูลแห่งชราและมรณะ” พระผู้มีพระภาคทรงรู้ ทรงเห็น พระผู้มีพระภาค
 ชื่อว่าผู้มีปกติเห็นมูล ฯลฯ ทรงเห็นเหตุเกิด อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงรู้ ทรงเห็นว่า “จักขุประสาทเป็นมูลแห่งโรคตา
 โสตรประสาทเป็นมูลแห่งโรคหู ฆานประสาทเป็นมูลแห่งโรคจมูก ชิวหาประสาท
 เป็นมูลแห่งโรคลิ้น กายประสาทเป็นมูลแห่งโรคกาย” พระผู้มีพระภาคทรงรู้ ทรง
 เห็นว่า “มโนประสาทเป็นมูลแห่งทุกข์ทางใจ”

เชิงอรรถ :

^๑ อง.ติก.(แปล) ๒๐/๓๔/๑๘๖-๑๘๘

^๒ ส.น. ๑๖/๒๒๓/๒๕๐

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทส ๓. ปุณณกมาณวิญหานิทเทส

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าผู้มีปกติเห็นมูล ทรงเห็นเหตุ ทรงเห็นต้นเหตุ ทรงเห็นการเกิดขึ้น ทรงเห็นแดนเกิด ทรงเห็นสมุฏฐาน ทรงเห็นอาหาร ทรงเห็นอารมณ์ ทรงเห็นปัจจัย ทรงเห็นเหตุเกิด อย่างนี้บ้าง รวมความว่า พระองค์ผู้ไม่มีติดหาเหตุให้หวั่นไหว ผู้มีปกติเห็นมูล

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านปุณณกะทูลถาม ดังนี้** เป็นบทสนธิ ฯลฯ^๑ รวมความว่า ท่านปุณณกะทูลถาม ดังนี้

คำว่า **ข้าพระองค์มีปัญหাজะทูลถาม จึงมาเฝ้า** อธิบายว่า ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหา จึงมาเฝ้า คือ ข้าพระองค์ต้องการถามปัญหา จึงมาเฝ้า ข้าพระองค์ต้องการฟังปัญหา จึงมาเฝ้า รวมความว่า ข้าพระองค์มีปัญหাজะทูลถาม จึงมาเฝ้า

อีกนัยหนึ่ง ข้าพระองค์ต้องการปัญหา คือ ต้องการถามปัญหา ต้องการฟังปัญหา จึงมาเฝ้า คือ เข้ามา เข้ามาเฝ้า เข้ามานั่งเฝ้า รวมความว่า ข้าพระองค์มีปัญหাজะทูลถาม จึงมาเฝ้า อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง พระองค์ทรงมีความต้องการปัญหาจึงเสด็จมา คือ แม้พระองค์ก็ทรงเป็นผู้องอาจ ทรงสามารถ ทรงสมควรเพื่อตรัส วิสัชนา ชี้แจง ทรงกล่าวถึงปัญหาที่ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว อธิบายว่า ขอพระองค์ ทรงภาระนี้ รวมความว่า ข้าพระองค์มีปัญหাজะทูลถาม จึงมาเฝ้า อย่างนี้บ้าง

คำว่า **อาศัยอะไร** ในคำว่า **ฤๅษี มนุชะ ... อาศัยอะไร** อธิบายว่า อาศัย คือ หวัง เยื่อใย เข้าใกล้ พัวพัน น้อมใจเชื่ออะไร

คำว่า **ฤๅษี** อธิบายว่า คนพวกใดพวกหนึ่งที่บวชเป็นฤๅษี ได้แก่ อาชีวก นิกครนถ์ ชฎิล ดาบส เรียกชื่อว่าฤๅษี

พวกมนุษย์ดรัสเรียกว่า มนุชะ^๒ รวมความว่า ฤๅษี มนุชะ ... อาศัยอะไร

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๙/๗๓

^๒ มนุชะ คือผู้ที่เกิดจากพระมนุ (ขุ.ม.อ. ๑/๒๖)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทส ๓. ปุณณกมาณวิญหานิทเทส

คำว่า กษัตริย์ ในคำว่า กษัตริย์ พราหมณ์ ... แก่เทวดาทั้งหลาย ได้แก่
คนพวกใดพวกหนึ่งที่เกิดในวาระกษัตริย์

คำว่า พราหมณ์ ได้แก่ คนพวกใดพวกหนึ่ง ผู้กล่าวอ้างว่าตนเป็นผู้เจริญ

ว่าด้วยเทวดา

คำว่า แก่เทวดาทั้งหลาย อธิบายว่า พวกอาชีวก เป็นเทวดาของสาวกของ
อาชีวก พวกนิครนถ์ เป็นเทวดาของสาวกของนิครนถ์ พวกชฎิล เป็นเทวดาของ
สาวกของชฎิล พวกปริพาชก เป็นเทวดาของสาวกของปริพาชก พวกดาบส เป็น
เทวดาของสาวกของดาบส ช้าง เป็นเทวดาของพวกประพตีสัตถ์พรต ม้า เป็น
เทวดาของพวกประพตีสัตถ์พรต โค เป็นเทวดาของพวกประพตีสัตถ์พรต สุนัข
เป็นเทวดาของพวกประพตีสัตถ์พรต กา เป็นเทวดาของพวกประพตีสัตถ์พรต
ท้าววาสเทพ เป็นเทวดาของพวกประพตีสัตถ์พรต พลเทพ เป็นเทวดาของ
พวกประพตีสัตถ์พรต ท้าวปุณณภัทร เป็นเทวดาของพวกประพตีสัตถ์พรต
พรต ท้าวมณีนภัทร เป็นเทวดาของพวกประพตีสัตถ์พรต ไฟ เป็นเทวดาของ
พวกประพตีสัตถ์พรต นาค เป็นเทวดาของพวกประพตีสัตถ์พรต ครุฑ เป็น
เทวดาของพวกประพตีสัตถ์พรต ยักษ์ เป็นเทวดาของพวกประพตีสัตถ์พรต
อสูร เป็นเทวดาของพวกประพตีสัตถ์พรต คนธรรพ์ เป็นเทวดาของพวกประพตีสัตถ์พรต
คนธรรพ์พรต ท้าวมหาราช เป็นเทวดาของพวกประพตีสัตถ์พรต พระจันทร์
เป็นเทวดาของพวกประพตีสัตถ์พรต พระอาทิตย์ เป็นเทวดาของพวกประพตีสัตถ์พรต
สุริยพรต พระอินทร์ เป็นเทวดาของพวกประพตีสัตถ์พรต พรหม เป็นเทวดาของ
พวกประพตีสัตถ์พรต ทิศทั้งหลาย เป็นเทวดาของพวกประพตีสัตถ์พรต คน
สัตว์และสิ่งเหล่าใด ผู้ควรแก่ทักษิณของชนเหล่าใด คน สัตว์ และสิ่งเหล่านั้น
เป็นเทวดาของชนเหล่านั้น รวมความว่า กษัตริย์ พราหมณ์ ... แก่เทวดาทั้งหลาย

คำว่า จำนวนมากในโลกนี้ ... จึงพากันนุชาลัย อธิบายว่า ไทยธรรม ได้แก่
จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจฉัจฉัยเภสัชบริวาร ข้าว น้ำ ผำ ยาน พวงดอกไม้
ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีป เรียกว่า ยัญญ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๓. ปุณณกมาณวิญหานิทเทศ

คำว่า **จึงพากันบูชายัญ** อธิบายว่า คนแม่เหล่าใดแสวงหา คันทา เสาะหา ยัญ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร ข้าว น้ำ ผ้า ยาน พวงดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีป คนแม่เหล่านั้น ชื่อว่าบูชายัญ

คนแม่เหล่าใด ให้ สละ บริจาคจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจฉัย เภสัชบริวาร ข้าว น้ำ ผ้า ยาน พวงดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีป คนแม่เหล่านั้น ชื่อว่าบูชายัญ

คำว่า **จำนวนมาก** อธิบายว่า ยัญเหล่านี้มาก ผู้บูชายัญก็มาก ผู้ควรแก้ ทักขณานั้นก็มาก

ยัญเหล่านี้มาก อย่างไร

ยัญเหล่านี้ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร ข้าว น้ำ ผ้า ยาน พวงดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีป มี มากแก่ชนจำนวนมาก ยัญเหล่านั้น ชื่อว่ามาก อย่างนี้บ้าง

ผู้บูชายัญนั้นมาก คือ กษัตริย์ก็มาก พราหมณ์ก็มาก แพศย์ก็มาก ศูทรก็มาก คฤหัสถ์ก็มาก บรรพชิตก็มาก เทวดาและมนุษย์ก็มาก ผู้บูชายัญมาก อย่างนี้บ้าง

บุคคลผู้ควรทักขณาเหล่านั้นมาก อย่างไร

คือ บุคคลผู้ควรทักขณาเหล่านั้น มีมากมาย คือ สมณะก็มาก พราหมณ์ ก็มาก คนกำพร้าก็มาก คนเดินทางก็มาก วณิพกก็มาก และยากก็มาก บุคคล ผู้ควรทักขณาเหล่านั้น ชื่อว่ามาก อย่างนี้บ้าง

คำว่า **ในโลกนี้** คือ ในมนุษยโลก รวมความว่า จำนวนมากในโลกนี้ ... จึงพากันบูชายัญ

ว่าด้วยการถาม ๓

คำว่า **ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด** อธิบายว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทส ๓. ปุณณกมาณวิญหานิทเทส

คำว่า **ขอลุลถาม** ได้แก่ การถาม ๓ อย่าง คือ

๑. การถามเพื่อให้ชัดเจนในสิ่งที่ยังไม่เคยเห็น
๒. การถามเพื่อเทียบเคียงในสิ่งที่เคยเห็นแล้ว
๓. การถามเพื่อตัดความสงสัย

การถามเพื่อให้ชัดเจนในสิ่งที่ยังไม่เคยเห็น เป็นอย่างไร

คือ โดยปกติลักษณะใด ตนยังไม่รู้ ยังไม่เห็น ยังมีได้เทียบเคียง ยังมีได้พิจารณา ยังมีได้ทำให้กระจ่าง ยังมีได้ทำให้แจ่มแจ้ง ก็ถามปัญหาเพื่อรู้ เพื่อเห็น เพื่อเทียบเคียง เพื่อพิจารณา เพื่อให้ลักษณะนั้นแจ่มแจ้ง นี้ชื่อว่าการถามเพื่อให้ชัดเจนในสิ่งที่ยังไม่เคยเห็น

การถามเพื่อเทียบเคียงในสิ่งที่เคยเห็นแล้ว เป็นอย่างไร

คือ โดยปกติลักษณะใด ตนรู้ เห็น เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว ก็ถามปัญหา เพื่อเทียบเคียงลักษณะนั้นกับบัณฑิตอื่น นี้ชื่อว่าการถามเพื่อเทียบเคียงในสิ่งที่เคยเห็นแล้ว

การถามเพื่อตัดความสงสัย เป็นอย่างไร

คือ โดยปกติบุคคลเป็นผู้เล่นไปสู่ความสงสัย เล่นไปสู่ความเคลือบแคลง เกิดความคิดเป็นสองแง่ว่า “เป็นอย่างนี้หรือไม่หนอ เป็นอะไรหรือ เป็นอย่างไรหนอ” เขาก็ถามปัญหา เพื่อตัดความสงสัย นี้ชื่อว่าการถามเพื่อตัดความสงสัย เหล่านี้ ชื่อว่าการถาม ๓ อย่าง

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามของมนุษย์
๒. การถามของอมมนุษย์
๓. การถามของรูปเนรมิต

การถามของมนุษย์ เป็นอย่างไร

คือ พวกมนุษย์เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าแล้วทูลถามปัญหา คือ พวก ภิกษุก็ทูลถาม ภิกษุณีก็ทูลถาม อุบาสกก็ทูลถาม อุบาสิกาที่ทูลถาม พระราชาที่ทูลถาม กษัตริย์ก็ทูลถาม พราหมณ์ก็ทูลถาม แพศย์ก็ทูลถาม ศูทรก็ทูลถาม คฤหัสถ์ก็ทูลถาม บรรพชิตก็ทูลถาม นี้ชื่อว่าการถามของมนุษย์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทส ๓. ปุณณกมาณวิญหานิทเทส

การถามของอมมนุษย์ เป็นอย่างไร

คือ พวกอมมนุษย์เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าแล้วทูลถามปัญหา คือ พวกนาคก็ทูลถาม ครุฑก็ทูลถาม ยักษ์ก็ทูลถาม อสูรก็ทูลถาม คนธรรพ์ก็ทูลถาม ท้าวมหาราชก็ทูลถาม พระอินทร์ก็ทูลถาม พระพรหมก็ทูลถาม เทวดาก็ทูลถาม นี้ชื่อว่าการถามของอมมนุษย์

การถามของรูปเนรมิต เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคทรงเนรมิตพระรูปใด ซึ่งสำเร็จด้วยพระทัย มีอวัยวะน้อยใหญ่ครบทุกอย่าง มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง พระรูปเนรมิตนั้น เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าแล้ว ก็ทูลถามปัญหา พระผู้มีพระภาคทรงวิสันนา นี้ชื่อว่าการถามของรูปเนรมิต เหล่านี้ชื่อว่าการถามอีก ๓ อย่าง

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามเพื่อประโยชน์ตน
๒. การถามเพื่อประโยชน์ผู้อื่น
๓. การถามเพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่น

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามเพื่อประโยชน์ในภพปัจจุบัน
๒. การถามเพื่อประโยชน์ในภพหน้า
๓. การถามเพื่อประโยชน์อย่างยิ่ง

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามเพื่อประโยชน์ที่ไม่มีโทษ
๒. การถามเพื่อประโยชน์ที่ปราศจากกิเลส
๓. การถามเพื่อประโยชน์ที่ผุดผ่อง

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามถึงอดีต
๒. การถามถึงอนาคต
๓. การถามถึงปัจจุบัน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทส ๓. ปุณณกมาณวิญหานิทเทส

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามถึงเรื่องภายใน	๒. การถามถึงเรื่องภายนอก
๓. การถามถึงเรื่องทั้งภายในและภายนอก	

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามถึงกุศลธรรม	๒. การถามถึงอกุศลธรรม
๓. การถามถึงอัพยากตธรรม	

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามถึงขันธ	๒. การถามถึงชาติ
๓. การถามถึงอายตนะ	

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามถึงสติปัญญา	๒. การถามถึงสัมมัตตปัญญา
๓. การถามถึงอิทธิบาท	

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามถึงอินทรีย์	๒. การถามถึงพลัง
๓. การถามถึงโพชฌงค์	

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามถึงมรรค	๒. การถามถึงผล
๓. การถามถึงนิพพาน	

คำว่า **ข้าพระองค์ขอลุกลามปัญหานั้น** อธิบายว่า ข้าพระองค์ขอลุกลามพระองค์ คือ หลุข หลุขอ หลุขอให้ทรงประกาศว่า "ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์เถิด" รวมความว่า ข้าพระองค์ขอลุกลามปัญหานั้น

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า พระผู้มีพระภาค นี้ เป็นสังคิกาบัญญัติ^๑

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๖-๔๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๓. ปุณณกมาณวิญหานิทเทศ

คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด** อธิบายว่า
ขอโปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย
ประกาศ รวมความว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์
นั้นจึงทูลถามว่า

(ท่านปุณณกะทูลถาม ดังนี้)

ข้าพระองค์มีปัญหาคือจะทูลถาม จึงมาเฝ้าพระองค์
ผู้ไม่มีต้นเหตุเหตุให้หวั่นไหว ผู้มีปกติเห็นมूल
ฤๅษี มนุषะ กษัตริย์ และพราหมณ์จำนวนมากในโลกนี้
อาศัยอะไร จึงพากันบูชาอัญญแก่เทวดาทั้งหลาย
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด
[๑๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปุณณกะ)

ฤๅษี มนุषะ กษัตริย์ พราหมณ์บางพวกเหล่านี้
จำนวนมากในโลกนี้ พากันบูชาอัญญแก่เทวดาทั้งหลาย
ปุณณกะ ชนเหล่านั้นหวังความเป็นอย่างนี้
อาศัยขราจึงพากันบูชาอัญญ (๒)

คำว่า **บางพวกเหล่านี้** ในคำว่า **ฤๅษี มนุषะ ... บางพวกเหล่านี้** ได้แก่
ทุกสิ่งโดยอาการทั้งหมด ทุกอย่าง ไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือโดยประการทั้งปวง คำว่า
บางพวกเหล่านี้ นี้เป็นคำกล่าวรวม ๆ ไว้ทั้งหมด

คำว่า **ฤๅษี** อธิบายว่า คนพวกใดพวกหนึ่งที่บวชเป็นฤๅษี ได้แก่ อาชีวก
นิครนถ์ ชฎิล ดาบส เรียกชื่อว่าฤๅษี

พวกมนุษย ตรีสเรียกว่า มนุषะ รวมความว่า ฤๅษี มนุषะ ... บางพวกเหล่านี้
คำว่า **ปุณณกะ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๓. ปุณณกมาณวิญหานิทเทศ

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า
พระผู้มีพระภาค นี้ เป็นสังคิกาบัญญัติ^๑ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า
ปุณณกะ

คำว่า **กษัตริย์** ในคำว่า **กษัตริย์ พราหมณ์ ... แก่เทวดาทั้งหลาย** ได้แก่
คนพวกใดพวกหนึ่งที่เกิดในวาระกษัตริย์

คำว่า **พราหมณ์** ได้แก่ คนเหล่าใดเหล่าหนึ่งผู้กล่าวอ้างว่าตนเป็นผู้เจริญ

คำว่า **แก่เทวดาทั้งหลาย** อธิบายว่า พวกอาชีวกเป็นเทวดาของสาวกของ
อาชีวก ฯลฯ ทิศทั้งหลายเป็นเทวดาของพวกประพตติศาพรต คน สัตว์และสิ่ง
เหล่าใด ผู้ควรแก่ทักษิณของชนเหล่าใด คน สัตว์และสิ่งเหล่านั้นเป็นเทวดาของ
ชนเหล่านั้น^๒ รวมความว่า กษัตริย์ พราหมณ์ ... แก่เทวดาทั้งหลาย

คำว่า **จำนวนมากในโลกนี้ พากันบูชา** อธิบายว่า ไทยธรรม ได้แก่ จีวร
บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร ข้าว น้ำ ผ้า ยาน พวงดอกไม้
ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย เครื่องประทีป เรียกว่า ยัญ

คำว่า **พากันบูชา** อธิบายว่า ชนแม่เหล่าใดแสวงหา ค้นหา เสาะหายัญ
คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร ข้าว น้ำ ผ้า ยาน
พวงดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีป ชนแม่เหล่านั้น
ชื่อว่าบูชา

ชนแม่เหล่าใดปรุ้งแต่งยัญ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลาน-
ปัจฉัยเภสัชบริวาร ข้าว น้ำ ฯลฯ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีป ชนแม่เหล่านั้น
ชื่อว่าบูชา

ชนแม่เหล่าใด ให้ สละ บริจาคยัญ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ
คิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร ข้าว น้ำ ฯลฯ ที่นอน ที่พักอาศัย เครื่องประทีป ชน
แม่เหล่านั้นก็ชื่อว่าบูชา

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๖-๔๘

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๑๒/๔๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๓. ปุณณกมาณวปัญหานิทเทส

คำว่า **จำนวนมาก** อธิบายว่า ยัญเหล่านั้น มีมาก ผู้บูชายัญเหล่านี้มีมาก หรือบุคคลผู้ควรแก้ทักษิณามีมากอย่างนี้

คำว่า **ในโลกนี้** ได้แก่ ในมนุษยโลก รวมความว่า จำนวนมากในโลกนี้ พากันบูชายัญ

คำว่า **หวัง** ในคำว่า **ปุณณกะ** **ชนเหล่านั้นหวังความเป็นอย่างนี้** อธิบายว่า หวัง คือ ต้องการ ยินดี ประารถนา มุ่งหมาย มุ่งหวังการได้รูป การได้เสียง การได้กลิ่น การได้รส การได้โผฏฐัพพะ การได้บุตร การได้ทรัพย์ การได้ยศ การได้ความเป็นใหญ่ การได้อัฐภาพในตระกูลกษัตริย์มหาศาล การได้อัฐภาพในตระกูลพราหมณ์มหาศาล การได้อัฐภาพในตระกูลคหบดีมหาศาล การได้อัฐภาพในหมู่เทพชั้นจาดุมหาราชิกา ... ในหมู่เทพชั้นดาวดึงส์ ... ในหมู่เทพชั้นยามา ... ในหมู่เทพชั้นดุสิต ... ในหมู่เทพชั้นนิมมานรดี ... ในหมู่เทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี การได้อัฐภาพในหมู่เทพชั้นพรหมกายิกา รวมความว่า หวัง

คำว่า **ปุณณกะ... ความเป็นอย่างนี้** อธิบายว่า หวัง คือ ต้องการ ยินดี ประารถนา มุ่งหมาย มุ่งหวังการบังเกิดอัฐภาพในสถานเหล่านี้ คือ การบังเกิดอัฐภาพในตระกูลกษัตริย์มหาศาลนี้ การบังเกิดอัฐภาพในตระกูลคหบดีมหาศาลนี้ การบังเกิดอัฐภาพในหมู่เทพชั้นจาดุมหาราชิกาเหล่านี้ การบังเกิดอัฐภาพในหมู่เทพชั้นดาวดึงส์เหล่านี้ ... ในหมู่เทพชั้นยามาเหล่านี้ ... ในหมู่เทพชั้นดุสิตเหล่านี้ ... ในหมู่เทพชั้นนิมมานรดีเหล่านี้ ... ในหมู่เทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดีเหล่านี้ ... ในหมู่เทพชั้นพรหมกายิกาเหล่านี้ รวมความว่า ปุณณกะ ชนเหล่านั้นหวังความเป็นอย่างนี้

คำว่า **อาศัยขราจึงพากันบูชายัญ** อธิบายว่า อาศัยขรา คือ อาศัยพยาธิ อาศัยมรณะ อาศัยโสกะ ปรีเทวทุกขโทมนัสอุปายาส

ชนเหล่านั้นอาศัยชาติจึงบูชายัญเพราะเหตุใด ชนเหล่านั้นอาศัยขราจึงบูชายัญ เพราะเหตุนี้

ชนเหล่านั้นอาศัยขราจึงบูชายัญเพราะเหตุใด ชนเหล่านั้นอาศัยพยาธิจึงบูชายัญ เพราะเหตุนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทส ๓. ปุณณกมาณวิญหานิทเทส

ชนเหล่านั้นอาศัยพยาธิจึงบุชายัญเพราะเหตุใด ชนเหล่านั้นอาศัยมรณะจึง
บุชายัญเพราะเหตุนั้น

ชนเหล่านั้นอาศัยมรณะ จึงบุชายัญเพราะเหตุใด ชนเหล่านั้นอาศัยโสภปริเทว-
ทุกขโทมนัสสุปายาสจึงบุชายัญเพราะเหตุนั้น

ชนเหล่านั้นอาศัยโสภปริเทวทุกขโทมนัสสุปายาส จึงบุชายัญเพราะเหตุใด
ชนเหล่านั้นอาศัยคติจึงบุชายัญเพราะเหตุนั้น

ชนเหล่านั้นอาศัยคติจึงบุชายัญเพราะเหตุใด ชนเหล่านั้นอาศัยอุบัติจึง
บุชายัญเพราะเหตุนั้น

ชนเหล่านั้นอาศัยอุบัติจึงบุชายัญเพราะเหตุใด ชนเหล่านั้นอาศัยปฏิสนธิจึง
บุชายัญเพราะเหตุนั้น

ชนเหล่านั้นอาศัยปฏิสนธิจึงบุชายัญเพราะเหตุใด ชนเหล่านั้นอาศัยภพจึง
บุชายัญเพราะเหตุนั้น

ชนเหล่านั้นอาศัยภพจึงบุชายัญเพราะเหตุใด ชนเหล่านั้นอาศัยสงสารจึง
บุชายัญเพราะเหตุนั้น

ชนเหล่านั้นอาศัยสงสารจึงบุชายัญเพราะเหตุใด ชนเหล่านั้นอาศัยวิภวัญจะจึง
บุชายัญเพราะเหตุนั้น คือ หวัง เยื่อใย เข้าใกล้ พัวพัน น้อมใจเชื่อ รวมความว่า
อาศัยชราจึงพากันบุชายัญ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปุณณกะ)

ฤาษี มนุชะ กษัตริย์ พราหมณ์บางพวกเหล่านี้
จำนวนมากในโลกนี้ พากันบุชายัญแก่เทวดาทั้งหลาย
ปุณณกะ ชนเหล่านั้นหวังความเป็นอย่างนี้
อาศัยชราจึงพากันบุชายัญ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]
๕. มาณวิญหานิทเทศ ๓. ปุณณกมาณวิญหานิทเทศ

[๑๔] (ท่านปุณณกะทูลถาม ดังนี้)

**ฤาษี มนุชะ กษัตริย์ พรหมณ์บางพวกเหล่านี้
จำนวนมากในโลกนี้ พวกกันบูชายัญแก่เทวดาทั้งหลาย
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้นิรทุกข์
ชนเหล่านั้นเป็นผู้ไม่ประมาทในการบูชายัญ
ได้ข้ามชาติและชราได้บ้างไหม
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานี้
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด (๓)**

คำว่า บางพวกเหล่านี้ ในคำว่า ฤาษี มนุชะ ... บางพวกเหล่านี้ อธิบายว่า
ฯลฯ^๑

คำว่า บ้างไหม ในคำว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ... ชนเหล่านั้น เป็นผู้ไม่
ประมาทในการบูชายัญ ... บ้างไหม เป็นคำถามด้วยความสงสัย เป็นคำถาม
ด้วยความข้องใจ เป็นคำถาม ๒ แง่ เป็นคำถามมีแง่มุมหลายหลากว่า “อย่างนี้
หรือหนอ มิใช่หรือหนอ เป็นอะไรเล่าหนอ เป็นอย่างไรเล่าหนอ” รวมความว่า
บ้างไหม

คนผู้บูชายัญตรัสเรียกว่า ชนเหล่านั้น

คำว่า พระผู้มีพระภาค นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า พระ
ผู้มีพระภาค นี้ เป็นสังคิกาบัญญัติ^๒ รวมความว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ชน
เหล่านั้น ... บ้างไหม

คำว่า ผู้ไม่ประมาทในการบูชายัญ อธิบายว่า ยัญนั้นแหละตรัสเรียกว่า
ทางแห่งยัญ เปรียบเหมือนอริยมัคคชื่อว่าทางแห่งอริยะ เทวมัคคชื่อว่าทางแห่ง
เทวะ พรหมมัคคชื่อว่าทางแห่งพรหม ฉันทิ ยัญก็ชื่อว่าทางแห่งยัญ ฉันทินั้น
เหมือนกัน

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑๓/๙๒

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๖-๔๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทส ๓. ปุณณกมาณวิญหานิทเทส

คำว่า **ผู้ไม่ประมาท** อธิบายว่า ผู้ไม่ประมาท คือ ผู้ทำโดยเอื้อเพื่อ ทำติดต่อกัน
 ทำไม่หยุด ประพฤติไม่ย่อหย่อน ไม่ละความพอใจ ไม่ทอดธุระ ในทางแห่งยัญญ ได้แก่
 เทียวไปเพื่อยัญญนั้น มากไปด้วยยัญญนั้น หนักในยัญญนั้น เอนไปทางยัญญนั้น โอนไป
 ทางยัญญนั้น โนมไปทางยัญญนั้น น้อมใจไปทางยัญญนั้น มีทางแห่งยัญญนั้นเป็นใหญ่
 รวมความว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ... ขนเหล่านั้น เป็นผู้ไม่ประมาทในการบูชายัญญ

ขนแม่เหล่าใดแสวงหา คันทา เสาะหายัญญคือจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ
 และคิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร ข้าว น้ำ ผ้า ยาน พวงดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้
 ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีป เป็นผู้ทำโดยเอื้อเพื่อ ทำติดต่อกัน ฯลฯ มีทางแห่ง
 ยัญญนั้นเป็นใหญ่ ขนแม่เหล่านั้น ชื่อว่าไม่ประมาทในการบูชายัญญ

ขนแม่เหล่าใดปรุงแต่งยัญญ คือ จิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลาน-
 ปัจฉัยเภสัชบริขาร ข้าว น้ำ ผ้า ยาน พวงดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน
 ที่พัก เครื่องประทีป เป็นผู้ทำโดยเอื้อเพื่อ ฯลฯ มีทางแห่งยัญญนั้นเป็นใหญ่
 ขนแม่เหล่านั้น ชื่อว่าไม่ประมาทในการบูชายัญญ

ขนแม่เหล่าใด ให้ สละ บริจาคยัญญ คือ จิวร บิณฑบาต เสนาสนะ
 คิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร ข้าว น้ำ ผ้า ยาน พวงดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้
 ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีป เป็นผู้ทำโดยเอื้อเพื่อ ฯลฯ มีทางแห่งยัญญนั้นเป็นใหญ่
 ขนแม่เหล่านั้น ... ชื่อว่าไม่ประมาทในการบูชายัญญ รวมความว่า ข้าแต่พระผู้มี-
 พระภาค ... ขนเหล่านั้น เป็นผู้ไม่ประมาทในการบูชายัญญ ... บ้างไหม

คำว่า **ผู้นิรทุกข์... ได้ข้ามชาติและชราได้บ้างไหม** อธิบายว่า ได้ข้าม คือ
 ข้ามได้แล้ว ข้ามพ้นแล้ว ก้าวล่วง ล่วงเลยชรา และมรณะได้บ้างไหม

คำว่า **ผู้นิรทุกข์** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า
 ผู้นิรทุกข์ นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง รวมความว่า ผู้นิรทุกข์
 ... ได้ข้ามชาติและชราบ้างไหม

คำว่า **ข้าพระองค์ทูลถามปัญหานั้น** ในคำว่า **ข้าแต่พระผู้มีพระภาค**
ข้าพระองค์ทูลถามปัญหานั้น ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์
ด้วยเถิด อธิบายว่า ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น คือ ทูลขอปัญหานั้น ทูล
 อัญเชิญปัญหานั้น ทูลให้ประกาศปัญหานั้น ขอได้โปรดตรัสบอกปัญหานั้น

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๓. ปุณณกมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นสังฆิกบัญญัติ^๑

คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด** อธิบายว่า ขอโปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศ รวมความว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์นั้นจึงทูลถามว่า

(ท่านปุณณกะทูลถาม ดังนี้)

ฤาษี มนุชะ กษัตริย์ พราหมณ์บางพวกเหล่านี้
จำนวนมากในโลกนี้ พวกกันบูชายัญแก่เทวดาทั้งหลาย
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้วิรุททุกข
ชนเหล่านั้นเป็นผู้ไม่ประมาทในการบูชายัญ
ได้ข้ามชาติและชราได้บ้างไหม ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

[๑๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปุณณกะ)

**ชนเหล่านั้นหวัง ขึ้นชม มุ่งหวัง จึงพากันบูชายัญ
เพราะอาศัยลาภ จึงมุ่งหวังกาม
เราขอกล่าวว่า ชนเหล่านั้นผู้ประกอบกรบูชายัญ
เป็นผู้กำหนดยินดีในภพ ข้ามชาติและชราไปไม่ได้ (๔)**

คำว่า **หวัง** ในคำว่า **ชนเหล่านั้นหวัง ขึ้นชม มุ่งหวังจึงพากันบูชายัญ** อธิบายว่า **หวัง** คือ ต้องการ ยินดีปรารถนา มุ่งหมายการได้รูป การได้เสียง การได้กลิ่น การได้รส การได้โผฏฐัพพะ การได้บุตร การได้ภรรยา การได้ทรัพย์ การได้ยศ การได้ความเป็นใหญ่ การได้อัตภาพในตระกูลกษัตริย์มหาศาล การได้อัตภาพในตระกูลพราหมณ์มหาศาล ... ในตระกูลคหบดีมหาศาล การได้อัตภาพในหมู่เทพชั้นจาดุมหาราชิกา ฯลฯ ในหมู่เทพชั้นพรหมกายิกา รวมความว่า **หวัง**

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๖-๔๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๓. ปุณณกมาณวิญหานิทเทศ

คำว่า **ขึ้นชม** ได้แก่ ขึ้นชมยัญ ขึ้นชมผล หรือขึ้นชมบุคคลผู้ควรแก่ทักษิณา
ชนทั้งหลายขึ้นชมยัญ เป็นอย่างไร

คือ ชนทั้งหลายขึ้นชม คือ ยกย่อง พรรณนา สรรเสริญว่า เราให้ของนาริก
เราให้ของนาคพอใจ เราให้ของประณีต เราให้ของตามกาลเวลา เราให้ของสมควร
เราเลือกให้ เราให้ของไม่มีโทษ เราให้เป็นประจำ เราเมื่อกำลังให้จิตก็เลื่อมใส
ชนทั้งหลายขึ้นชมยัญ เป็นอย่างนี้

ชนทั้งหลายขึ้นชมผล เป็นอย่างไร

คือ ชนทั้งหลายขึ้นชม คือ ยกย่อง พรรณนา สรรเสริญว่า เพราะยัญนี้
เป็นต้นเหตุจักได้รูป ... จักได้เสียง ... จักได้กลิ่น ... จักได้รส ... จักได้โผฏฐัพพะ
... จักได้อัตภาพในตระกูลกษัตริย์มหาศาล ตระกูลพราหมณ์มหาศาล ฯลฯ ใน
หมู่เทพชั้นพรหมกายิกา ชนทั้งหลายขึ้นชมผล เป็นอย่างนี้

ชนทั้งหลายขึ้นชมบุคคลผู้ควรแก่ทักษิณา เป็นอย่างไร

คือ ชนทั้งหลายขึ้นชม ยกย่อง พรรณนา สรรเสริญว่า บุคคลผู้ควรแก่ทักษิณา
คือ บุคคลผู้ควรแก่ทักษิณาถึงพร้อมด้วยชาติ ถึงพร้อมด้วยโคตร ชำนาญมนตร์^๑
ทรงจำมนตร์ได้ เรียนจบไตรเพท^๒ พร้อมทั้งนิชัณฑุศาสตร์^๓ เกฏฐศาสตร์^๔
อักษรศาสตร์^๕ และประวัติศาสตร์^๖ รู้ตัวบท และไวยากรณ์ ชำนาญในโลกายต-
ศาสตร์^๗ และการทำนายลักษณะมหาบุรุษ^๘ เป็นผู้ปราศจากราคะ หรือปฏิบัติ

เชิงอรรถ :

^๑ มนตร์ ดูเชิงอรรถข้อ ๔๕/๘

^๒ ไตรเพท ดูเชิงอรรถข้อ ๔๕/๘

^๓ นิชัณฑุศาสตร์ ดูเชิงอรรถข้อ ๔๕/๘

^๔ เกฏฐศาสตร์ ดูเชิงอรรถข้อ ๔๕/๘

^๕ อักษรศาสตร์ ดูเชิงอรรถข้อ ๔๕/๘

^๖ ประวัติศาสตร์ ดูเชิงอรรถข้อ ๔๕/๘

^๗ โลกายตศาสตร์ เป็นคัมภีร์ว่าด้วยเรื่องราวที่เหลือเชื่อ ถ้าบุคคลเชื่อคัมภีร์นี้แล้วจะไม่อยากทำบุญ
(ที.สี.อ. ๒๕๖/๒๒๓, พ.จ.อ. ๑๕/๑๔)

^๘ ศาสตร์ว่าด้วยลักษณะของบุคคลสำคัญมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น อันมีอยู่ในคัมภีร์พราหมณ์ ซึ่งเรียกว่า มนตร์
เฉพาะส่วนที่ว่าด้วยผู้เป็นพระพุทธเจ้า เรียกว่าพุทธมนตร์ มีอยู่ ๑๖,๐๐๐ คาถา (ที.สี.อ. ๒๕๖/๒๒๓,
พ.จ.อ. ๑๕/๑๔)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทส ๓. ปุณณกมาณวิญหานิทเทส

เพื่อกำจัดราคา ปราศจากโทษะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโทษะ ปราศจากโมหะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโมหะ ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ คนทั้งหลายผู้ควรแก้ทักษิณา เป็นอย่างนี้ รวมความว่า หวัง ชื่นชม

คำว่า **มุ่งหวัง** อธิบายว่า คนทั้งหลาย มุ่งหวังการได้รูป มุ่งหวังการได้เสียง การได้กลิ่น การได้รส การได้โผฏฐัพพะ การได้อัตภาพในตระกูลกษัตริย์มหาศาล ฯลฯ มุ่งหวังการได้อัตภาพในหมู่เทพชั้นพรหมกายิกา รวมความว่า หวัง ชื่นชม มุ่งหวัง

คำว่า **จึงพากันนุชาลัยญ** อธิบายว่า จึงพากันนุชาลัยญ คือ จึงพากันให้ สละ บริจาคฉิวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร ข้าว น้ำ ผ้า ยาน พวงดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีป รวมความว่า คนเหล่านั้น หวัง ชื่นชม มุ่งหวัง จึงพากันนุชาลัยญ

คำว่า **ปุณณกะ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า พระผู้มีพระภาค นี้เป็นสังฆิกบัญญัติ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปุณณกะ

คำว่า **เพราะอาศัยลาภ จึงมุ่งหวังกาม** อธิบายว่า เพราะอาศัยการได้รูป จึงมุ่งหวังกาม เพราะอาศัยการได้เสียงจึงมุ่งหวังกาม ฯลฯ เพราะอาศัยการได้อัตภาพในหมู่เทพชั้นพรหมกายิกา จึงมุ่งหวัง คือ ปรรณากาม รวมความว่า เพราะอาศัยลาภ จึงมุ่งหวังกาม

คำว่า **เราขอกล่าวว่า คนเหล่านั้นผู้ประกอบการนุชาลัยญ เป็นผู้กำหนด ยินดีในภพ ข้ามชาติและชราไปไม่ได้** ได้แก่ ผู้นุชาลัยญตรัสเรียกว่า คนเหล่านั้น

คำว่า **ผู้ประกอบการนุชาลัยญ** ได้แก่ ผู้ประกอบ คือ ผู้ชวนชวาย ฝักใฝ่ ใฝ่ใจในการประกอบการนุชาลัยญ คือ ประพฤติในการนุชานั้น มากด้วยการนุชานั้น หนักในการนุชานั้น เอนไปในการนุชานั้น โอนไปในการนุชานั้น โนมไปในการนุชานั้น น้อมใจไปในการนุชานั้น มีการนุชานั้นเป็นใหญ่ รวมความว่า คนเหล่านั้น ผู้ประกอบการนุชาลัยญ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทส ๓. ปุณณกมาณวิญหานิทเทส

คำว่า **เป็นผู้กำหนดยินดีในภพ** อธิบายว่า ตัณหา ตริสเรียกว่า ความกำหนดในภพ ได้แก่ ความพอใจในภพ ความกำหนดในภพ ความเพลิดเพลินในภพ ตัณหาในภพ ความเยื่อใยในภพ ความกระหายในภพ ความเร่าร้อนในภพ ความลุ่มหลงในภพ ความหมกมุ่นในภพ ในภพทั้งหลาย ชนเหล่านั้น กำหนด ติดใจ คลั่งไคล้ หลงใหล หมกมุ่น ติด ช้อง พัวพันในภพทั้งหลาย ด้วยความกำหนดในภพ รวมความว่า ชนเหล่านั้นผู้ประกอบการบุญชายัญ เป็นผู้กำหนดยินดีในภพ

คำว่า **เราขอกล่าวว่า ... ข้ามชาติและชราไปไม่ได้** อธิบายว่า เราขอกล่าวคือ บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศว่า ชนเหล่านั้น ผู้ประกอบการบุญชายัญ กำหนดยินดีในภพ ข้ามไม่ได้ คือ ข้ามไปไม่ได้ ข้ามพ้นไม่ได้ ก้าวล่วงไม่ได้ ล่วงเลยชาติชราและมรณะไปไม่ได้ คือ ไม่ออก ไม่สลัดออก ก้าวไม่พ้น ไม่ก้าวล่วง ไม่ล่วงเลยชาติชราและมรณะ หมุนวนอยู่ภายในชาติชราและมรณะ ภายในหนทางแห่งสงสาร คือ ไปตามชาติ ชราติดตาม พยาธิครอบงำ มรณะย่ำยี ไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่หลีกเลี่ยง ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่อาศัย รวมความว่า เราขอกล่าวว่า ชนเหล่านั้นผู้ประกอบการบุญชายัญ เป็นผู้กำหนดยินดีในภพ ข้ามชาติและชราไปไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปุณณกะ)

ชนเหล่านั้นหวัง ขึ้นชม มุ่งหวัง จึงพากันบุญชายัญ

เพราะอาศัยลาภ จึงมุ่งหวังกาม

เราขอกล่าวว่า ชนเหล่านั้นผู้ประกอบการบุญชายัญ

เป็นผู้กำหนดยินดีในภพ ข้ามชาติและชราไปไม่ได้

[๑๖] (ท่านปุณณกะทูลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์

ถ้าชนเหล่านั้น ผู้ประกอบการบุญชายัญ

ข้ามชาติและชราไปไม่ได้ด้วยยัญทั้งหลาย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๓. ปุณณกมาณวิญหานิทเทศ

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ เมื่อเป็นเช่นนี้

ใครเล่าในเทวโลกและมนุษย์โลก ข้ามชาติและชราได้

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด (๕)

คำว่า ถ้าชนเหล่านั้น ผู้ประกอบการบุญชายัญ ข้าม ... ไปไม่ได้ อธิบายว่า ชนเหล่านั้นผู้บุญชายัญ ผู้ประกอบการบุญชายัญ เป็นผู้กำหนดยินดีในภพข้ามไม่ได้ คือ ข้ามไปไม่ได้ ข้ามพ้นไม่ได้ ก้าวล่วงไม่ได้ ล่วงเลยชาติชราและมรณะไปไม่ได้ ได้แก่ ไม่ออก ไม่สลัดออก ก้าวไม่พ้น ไม่ก้าวล่วง ไม่ล่วงเลยจากชาติชราและมรณะ คือ หมุนวนอยู่ภายในชาติชราและมรณะ ภายในหนทางแห่งสงสาร คือ ไปตามชาติชราติดตาม พยาธิครอบงำ มรณะย้ายี้ ไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่หลีกเลี่ยง ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่อาศัย รวมความว่า ถ้าชนเหล่านั้น ผู้ประกอบการบุญชายัญ ข้าม... ไปไม่ได้

คำว่า ดังนี้ ในคำว่า ท่านปุณณกะทูลถาม ดังนี้ เป็นบทสนธิ ฯลฯ ท่านปุณณกะ

คำว่า ด้วยยัญทั้งหลาย ในคำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ... ข้ามชาติและชราไปไม่ได้ด้วยยัญทั้งหลาย ได้แก่ ด้วยยัญเป็นอันมาก ด้วยยัญชนิดต่าง ๆ ด้วยยัญมากมาย

คำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง รวมความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ... ข้ามชาติและชราไปไม่ได้ด้วยยัญทั้งหลาย

คำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ เมื่อเป็นเช่นนี้ ใครเล่าในเทวโลกและมนุษย์โลก ข้ามชาติและชราได้ อธิบายว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ ใครเล่าในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ ข้ามได้ คือ ข้ามไปได้ ข้ามพ้นไปได้ ก้าวล่วงไปได้ ล่วงเลยชาติชราและมรณะไปไม่ได้

คำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง

พระสวดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทส ๓. ปุณณกมาณวิญหานิทเทส

คำว่า **ข้าพระองค์ขอลุกลามปัญหานั้น** ในคำว่า **ข้าแต่พระผู้มีพระภาค**
ข้าพระองค์ขอลุกลามปัญหานั้น ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระ-
องค์ด้วยเถิด อธิบายว่า ข้าพระองค์ขอลุกลามปัญหานั้น คือ ทูลขอปัญหานั้น
ทูลอัญเชิญปัญหานั้น ทูลให้ทรงประกาศปัญหานั้น ขอพระองค์โปรดตรัสบอก
ปัญหานั้นด้วยเถิด รวมความว่า ข้าพระองค์ขอลุกลามปัญหานั้น

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า
พระผู้มีพระภาค นี้ เป็นสังฆิกายัญญัตติ^๑

คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นด้วยเถิด** อธิบายว่า ขอพระองค์
โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย
ประกาศด้วยเถิด รวมความว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอลุกลามปัญหานั้น
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์
นั้นจึงทูลถามว่า

(ท่านปุณณกะทูลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์

ถ้าชนเหล่านั้น ผู้ประกอบกรณชวยัญ

ข้ามชาติและชราไปไม่ได้ด้วยยัญทั้งหลาย

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ เมื่อเป็นเช่นนี้

ใครเล่าในเทวโลกและมนุษยโลก ข้ามชาติและชราได้

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอลุกลามปัญหานั้น

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

[๑๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปุณณกะ)

เรากล่าวว่า บุคคลใดไม่มีความหวั่นไหวในโลกไหน ๆ

เพราะทราบชัดฝั่งนี้และฝั่งโน้นในโลก

บุคคลนั้นเป็นผู้สงบ ปราศจากคว้น ไม่มีทุกข์

ไม่มีความหวัง ชื่อว่าข้ามชาติและชราได้แล้ว (๖)

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๖-๔๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๓. ปุณณกมาณวิญหานิทเทศ

คำว่า **เพราะทราบชัดฟังนี้และฟังโน้นในโลก** อธิบายว่า ญาณ ตรัสเรียกว่า สังขา ได้แก่ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ^๑

ว่าด้วยฟังนี้และฟังโน้น

คำว่า **ฟังนี้และฟังโน้น** อธิบายว่า

อรรถภาพของตน ตรัสเรียกว่า ฟังนี้

อรรถภาพของผู้อื่น ตรัสเรียกว่า ฟังโน้น

รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณของตน ตรัสเรียกว่า ฟังนี้

รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณของผู้อื่น ตรัสเรียกว่า ฟังโน้น

อายตนะภายใน ๖ ตรัสเรียกว่า ฟังนี้ อายตนะภายนอก ๖ ตรัสเรียกว่า

ฟังโน้น

มนุษย์โลก ตรัสเรียกว่า ฟังนี้ เทวโลก ตรัสเรียกว่า ฟังโน้น

กามธาตุ ตรัสเรียกว่า ฟังนี้ รูปธาตุ อรูปธาตุ ตรัสเรียกว่า ฟังโน้น

กามธาตุ รูปธาตุ ตรัสเรียกว่า ฟังนี้ อรูปธาตุ ตรัสเรียกว่า ฟังโน้น

คำว่า **เพราะทราบชัดฟังนี้และฟังโน้นในโลก** อธิบายว่า เพราะทราบชัด คือ เพราะรู้ ทราบ เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งฟังนี้และฟังโน้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ฯลฯ เป็นโรค ฯลฯ เป็นดุจหัวฝี ฯลฯ เป็นดุจลูกศร ฯลฯ เป็นของที่ต้องสลัดออกไป รวมความว่า เพราะทราบชัดฟังนี้ และฟังโน้นในโลก

คำว่า **ปุณณกะ** ในคำว่า **พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปุณณกะ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๕/๕๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๓. ปุณณกมาณวปัญหานิทเทส

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า พระผู้มีพระภาค นี้ ฯลฯ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปุณณกะ

คำว่า **บุคคลใด** ในคำว่า บุคคลใดไม่มีความหวั่นไหวในโลกไหน ๆ ได้แก่ พระอรหันตชีณาสพ

คำว่า **ความหวั่นไหว** ได้แก่ ความหวั่นไหวเพราะตัณหา ความหวั่นไหวเพราะทิฐิ ความหวั่นไหวเพราะมานะ ความหวั่นไหวเพราะกิเลส ความหวั่นไหวเพราะกาม ความหวั่นไหวเหล่านี้ ไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หามีได้แก่บุคคลใด ได้แก่ ท่านละได้แล้ว ตัดขาดแล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว

คำว่า **ไหน ๆ** ได้แก่ ไหน ๆ คือ ที่ไหน ๆ ไร ๆ ภายใน ภายนอก หรือทั้งภายในและภายนอก

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก ฯลฯ อายตนโลก^๑ รวมความว่า บุคคลใดไม่มีความหวั่นไหวในโลกไหน ๆ

ว่าด้วยผู้สงบ ปราศจากควัน

คำว่า **เป็นผู้สงบ** ในคำว่า เรากล่าวว่า... บุคคลนั้นเป็นผู้สงบ ปราศจากควัน **ไม่มีทุกข์** **ไม่มีความหวัง** **ชื่อว่าข้ามชาติและชราได้แล้ว** อธิบายว่า

ชื่อว่าเป็นผู้สงบ เพราะสงบราคะ

ชื่อว่าเป็นผู้สงบ เพราะสงบโทสะ

ชื่อว่าเป็นผู้สงบ เพราะสงบโมหะ

คือ เป็นผู้สงบแล้ว เข้าไปสงบแล้ว สงบเย็นแล้ว ดับแล้ว ระงับแล้ว เพราะสงบ ระงับ สงบเย็น เผา ดับ ปราศจาก สงบระงับโกธะ ... อุปนาหะ ... มักขะ ... ปฬัสสะ ... อีสสา ... มัจฉริยะ ... มายา ... สาเถยยะ... ถัมภะ ... สारัมภะ ... มานะ ... อติมานะ ... มทะ ... ปมาทะ ... กิเลสทุกชนิด ...

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑/๔๓

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๑๐๕ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๓. ปุณณกมาณวิญหานิทเทศ

ทุจจริตทุกทาง ... ความกระวนกระวายทุกอย่าง ... ความเร่าร้อนทุกสถาน ...
 ความเดือดร้อนทุกประการ ... อกุศลวิสัยสังขารทุกประเภท รวมความว่า เป็นผู้สงบ
 คำว่า **ปราศจากควัน** อธิบายว่า กายทุจจริต พระอรหันตชินาสพขจัดได้แล้ว
 คือ กำจัด ทำให้แห้ง ทำให้เหือดแห้ง ทำให้หมดสิ้นไปได้แล้ว วจิตุจจริต มโนทุจจริต
 พระอรหันตชินาสพขจัดได้แล้ว คือ กำจัด ทำให้แห้ง ทำให้เหือดแห้ง ทำให้
 หมดสิ้นไปได้แล้ว

ราคะ ... โทสะ ... โมหะ พระอรหันตชินาสพขจัดได้แล้ว กำจัด ทำให้แห้ง
 ทำให้เหือดแห้ง ทำให้หมดสิ้นไปได้แล้ว

โกธะ ... อุปนาหะ ... มัคคะ ... ปฬาสะ ... อิสสา ... มัจฉริยะ ... มายา
 ... สาถะยะ ... ถัมภะ ... สारัมภะ ... มานะ ... อติมานะ ... มทะ ... ปมาทะ
 ... กิเลสทุกชนิด ... ทุจจริตทุกทาง ... ความกระวนกระวายทุกอย่าง ... ความ
 เร่าร้อนทุกสถาน ... ความเดือดร้อนทุกประการ ... อกุศลวิสัยสังขารทุกประเภท
 พระอรหันตชินาสพขจัดได้แล้ว คือ กำจัด ทำให้แห้ง ทำให้เหือดแห้ง ทำให้
 หมดสิ้นไปได้แล้ว

อีกนัยหนึ่ง ควัน ตรีสเรียกว่าความโกรธ
 (สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

พราหมณ์ ท่านมีมานะเป็นเครื่องหาบ
 มีความโกรธเป็นควัน มีความเป็นคนพูดเท็จเป็นถ้ำ
 มีลิ้นเป็นทัพพี มีหัวใจเป็นที่บูชาไฟ
 ตनที่ฝึกดีแล้วเป็นความรุ่งเรืองของบุรุษ^๑

ว่าด้วยเหตุเกิดแห่งความโกรธ ๑๐

อีกนัยหนึ่ง ความโกรธย่อมเกิดเพราะเหตุ ๑๐ อย่าง คือ

๑. เพราะสำคัญว่า ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา

เชิงอรรถ :

^๑ ส.ส. ๑๕/๑๙๕/๒๐๓

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๑๐๖ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๓. ปุณณกมาณวปัญหานิทเทศ

๒. เพราะสำคัญว่า ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา

๓. เพราะสำคัญว่า ผู้นี้จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา

๔. ฯลฯ ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา

๕. ฯลฯ ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา

๖. ฯลฯ ผู้นี้จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา

๗. ฯลฯ ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบพอ

ของเรา

๘. ฯลฯ ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบพอ

ของเรา

๙. ฯลฯ ผู้นี้จักทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบพอ

ของเรา

๑๐. ความโกรธเกิดขึ้นในฐานะอันไม่สมควร

ใจปองร้าย มุ่งร้าย ขัดเคือง ขุ่นเคือง เคือง เคืองมาก เคืองตลอด ชัง ชิงชัง
เกลียดชัง ใจพยาบาท ใจแค้นเคือง ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ
ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย
กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะที่คิดปองร้าย ความโกรธ ความแค้น ความดร้าย
ความเกรี้ยวกราด ความไม่แช่มชื่นแห่งจิตเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความโกรธ

อีกนัยหนึ่ง พึงทราบความโกรธมาก ความโกรธน้อย บางครั้งความโกรธ
เพียงทำให้ใจขุ่นมัว ยังไม่ถึงกับหน้าเจ้าหน้างอก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้
หน้าเจ้าหน้างอ แต่ยังไม่ถึงกับคางสั้นก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้คางสั้น
แต่ยังไม่ถึงกับพูดคำหยาบก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้พูดคำหยาบ แต่ยังไม่
ถึงกับตาขวางมองทิศมองทางก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้ตาขวางมองทิศ
มองทาง แต่ยังไม่ถึงกับคว้าไม้คว้ามัดก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้คว้าไม้
คว้ามัด แต่ยังไม่ถึงกับเงือดเงื่อไม้และมัด(ที่ถือไว้)ก็มี บางครั้งความโกรธเพียงแต่
ทำให้เงือดเงื่อไม้และมัด แต่ยังไม่ถึงกับลงมือฟาดฟันก็มี บางครั้งความโกรธเพียง
แต่ฟาดฟัน แต่ยังไม่ถึงกับทำให้เกิดบาดแผลก็มี บางครั้งความโกรธเพียงแต่ทำให้
เกิดบาดแผล แต่ยังไม่ถึงกับทำให้กระดูกหักก็มี บางครั้งความโกรธเพียงแต่ทำให้
กระดูกหัก แต่ยังไม่ถึงกับทำให้อวัยวะขาดหลุดไปก็มี บางครั้งความโกรธเพียงแต่

พระสวดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๓. ปุณณกมาณวปัญหานิทเทศ

ทำให้อวัยวะขาดหลุดไป แต่ยังไม่ถึงกับทำให้เสียชีวิตก็มี บางครั้งความโกรธเพียง แต่ทำให้ผู้อื่นเสียชีวิต แต่ยังไม่ถึงกับทำให้ดำรงอยู่เพื่อชาติตนเองก็มี เมื่อใด ความโกรธทำให้เขาบุคคลอื่นแล้วชาติตนเองเสียด้วย เมื่อนั้น ความโกรธเป็นไปรุนแรงมาก ถึงความเป็นสิ่งร้ายแรงอย่างยิ่ง ความโกรธนั้น ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า ปราศจากครัน

ชื่อว่าปราศจากครัน เพราะเป็นผู้ละความโกรธได้แล้ว ชื่อว่าปราศจากครัน เพราะเป็นผู้กำหนดรู้ที่ตั้งแห่งความโกรธได้แล้ว ชื่อว่าปราศจากครัน เพราะเป็นผู้เข้าไปตัดเหตุแห่งความโกรธได้แล้ว

คำว่า **ไม่มีทุกข์** อธิบายว่า รากะเป็นทุกข์ โทสะ โมหะ โภคะ อุปนาหะ ฯลฯ อกุลสลาภสังขารทุกประเภทเป็นทุกข์ ความทุกข์เหล่านี้ผู้ใดละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า ไม่มีทุกข์

คำว่า **ไม่มีความหวัง** อธิบายว่า ตัณหาตรัสเรียกว่า ความหวัง ได้แก่ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ อภิขณา อกุลสมมูลคือโลภะ^๑ ความหวัง คือ ตัณหาเหล่านี้ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า ไม่มีความหวัง

คำว่า **ชาติ** ได้แก่ การเกิด คือ การเกิดขึ้น การก้าวลง (สูครรภ) การบังเกิด การบังเกิดขึ้น ความปรากฏแห่งขันธทั้งหลาย การได้อายตนะในหมู่สัตว์นั้น ๆ ของสัตว์เหล่านั้น ๆ

คำว่า **ชรา** ได้แก่ ความแก่ คือ ความทรุดโทรม ความเป็นผู้มีฟันหัก ความเป็นผู้มีผมหงอก ความเป็นผู้มีหนังเหี่ยว ความเสื่อมอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์^๒ทั้งหลายในหมู่สัตว์นั้น ๆ ของสัตว์เหล่านั้น ๆ

คำว่า **เรากล่าวว่า ... บุคคลนั้นเป็นผู้สงบ ปราศจากครัน ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง ชื่อว่าข้ามชาติและชราได้แล้ว** อธิบายว่า เรากล่าว คือ บอก แสดง

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๐-๕๑

^๒ อินทรีย์ ในที่นี้หมายถึงอินทรีย์ ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ (ข.จ.อ. ๑๗/๑๗)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๓. ปุณณกมาณวิญหานิทเทศ

บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศว่า เป็นผู้สงบ ปราศจากควัน
 ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง ข้ามได้ คือ ข้ามไปได้ ข้ามพ้นไปได้ ก้าวล่วงไปได้
 ล่วงเลยชาติขรามรณะไปได้ รวมความว่า เรากล่าวว่า ... บุคคลนั้นเป็นผู้สงบ
 ปราศจากควัน ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง ชื่อว่าข้ามชาติและขราได้แล้ว ด้วยเหตุนั้น
 พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปุณณะกะ)

เรากล่าวว่า บุคคลใดไม่มีความหวังในโลกละไหน ๆ

เพราะทราบชัดฝั่งนี้และฝั่งโน้นในโลก

บุคคลนั้นเป็นผู้สงบ ปราศจากควัน ไม่มีทุกข์

ไม่มีความหวัง ชื่อว่าข้ามชาติและขราได้แล้ว

พร้อมกับการจบคาถา ฯลฯ ปุณณกมาณพะระคองอัฏฐลี นังลงนมัสการ
 พระผู้มีพระภาคโดยประกาศว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดา
 ของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก”

ปุณณกมาณวิญหานิทเทศที่ ๓ จบ

พระสวดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศ

๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศ^๑

ว่าด้วยปัญหาของเมตตคฺมาณพ

[๑๘] (ท่านเมตตคฺกุลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด
ข้าพระองค์ยอมสำคัญพระองค์ว่า ทรงเป็นผู้จบเวท
ทรงอบรมพระองค์แล้ว ทุกข์หลายรูปแบบอะไรก็ตามในโลก
ทุกข์เหล่านี้เกิดมาจากที่ไหนหนอ (๑)

ว่าด้วยการถาม ๓

คำว่า **ขอทูลถาม** ในคำว่า **ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถาม**
ปัญหานี้ **ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานี้**แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด ได้แก่
การถาม ๓ อย่าง คือ

๑. การถามเพื่อให้ชัดเจนในสิ่งที่ยังไม่เคยเห็น
๒. การถามเพื่อเทียบเคียงในสิ่งที่เคยเห็นแล้ว
๓. การถามเพื่อตัดความสงสัย

การถามเพื่อให้ชัดเจนในสิ่งที่ยังไม่เคยเห็น เป็นอย่างไร

คือ โดยปกติลักษณะใด ตนยังไม่รู้ ยังไม่เห็น ยังมีได้เทียบเคียง ยังมีได้
พิจารณา ยังมีได้ทำให้กระจ่าง ยังมีได้ทำให้แจ่มแจ้ง ก็ถามปัญหาเพื่อรู้ เพื่อเห็น
เพื่อเทียบเคียง เพื่อพิจารณา เพื่อให้ลักษณะนั้นแจ่มแจ้ง นี้ชื่อว่าการถามเพื่อ
ทำให้ชัดเจนในสิ่งที่ยังไม่เคยเห็น

การถามเพื่อเทียบเคียงในสิ่งที่เคยเห็นแล้ว เป็นอย่างไร

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๑๐๕๖-๑๐๖๗/๕๓๔-๕๓๗

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศ

คือ โดยปกติลักษณะใด ตนรู้ เห็น เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว ก็ถามปัญหา เพื่อเทียบเคียงลักษณะนั้นกับบัณฑิตอื่น นี้ชื่อว่า การถามเพื่อเทียบเคียงในสิ่งที่เคยเห็นแล้ว

การถามเพื่อตัดความสงสัย เป็นอย่างไร

คือ โดยปกติบุคคลเป็นผู้แล่นไปสู่ความสงสัย แล่นไปสู่ความเคลือบแคลง เกิดความคิดเป็นสองแง่ว่า “เป็นอย่างนี้หรือไม่หนอ เป็นอะไรหรือ เป็นอย่างไรหนอ” เขาก็ถามปัญหา เพื่อตัดความสงสัย นี้ชื่อว่าการถามเพื่อตัดความสงสัย เหล่านี้ ชื่อว่าการถาม ๓ อย่าง

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามของมนุษย์

๒. การถามของอมมนุษย์

๓. การถามของรูปเนรมิต

การถามของมนุษย์ เป็นอย่างไร

คือ พวกมนุษย์เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าแล้ว ทูลถามปัญหา คือ พวกภิกษุก็ทูลถาม ภิกษุณีก็ทูลถาม อุบาสกก็ทูลถาม อุบาสิกาที่ทูลถาม พระราชาก็ทูลถาม กษัตริย์ก็ทูลถาม พราหมณ์ก็ทูลถาม แพศย์ก็ทูลถาม ศูทรก็ทูลถาม คฤหัสถ์ก็ทูลถาม บรรพชิตก็ทูลถาม นี้ชื่อว่าการถามของมนุษย์

การถามของอมมนุษย์ เป็นอย่างไร

คือ พวกอมมนุษย์เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าแล้ว ทูลถามปัญหา คือ พวกนาคก็ทูลถาม ครุฑก็ทูลถาม ยักษ์ก็ทูลถาม อสุรก็ทูลถาม คนธรรพ์ก็ทูลถาม ท้าวมหาราชก็ทูลถาม พระอินทร์ก็ทูลถาม พระพรหมก็ทูลถาม เทวดาก็ทูลถาม นี้ชื่อว่าการถามของอมมนุษย์

การถามของรูปเนรมิต เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคทรงเนรมิตพระรูปใด ซึ่งสำเร็จด้วยพระทัย มีอวัยวะน้อยใหญ่ครบทุกอย่าง มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง พระรูปเนรมิตนั้น เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าแล้ว ก็ทูลถามปัญหา พระผู้มีพระภาคทรงวิสันนา นี้ชื่อว่าการถามของรูปเนรมิต เหล่านี้ชื่อว่าการถามอีก ๓ อย่าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มานวปัญหานิทเทส ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทส

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามเพื่อประโยชน์ตน
๒. การถามเพื่อประโยชน์ผู้อื่น
๓. การถามเพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่น

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามเพื่อประโยชน์ในภพปัจจุบัน
๒. การถามเพื่อประโยชน์ในภพหน้า
๓. การถามเพื่อประโยชน์อย่างยิ่ง

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามเพื่อประโยชน์ที่ไม่มีโทษ
๒. การถามเพื่อประโยชน์ที่ปราศจากกิเลส
๓. การถามเพื่อประโยชน์ที่ผุดผ่อง

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามถึงอดีต
๒. การถามถึงอนาคต
๓. การถามถึงปัจจุบัน

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามถึงเรื่องภายใน
๒. การถามถึงเรื่องภายนอก
๓. การถามถึงเรื่องทั้งภายในและภายนอก

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามถึงกุศลธรรม
๒. การถามถึงอกุศลธรรม
๓. การถามถึงอัพยากตธรรม

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามถึงขั้น
๒. การถามถึงชาติ
๓. การถามถึงอายตนะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหาภิณฑล ๔. เมตตคฺมาณวปัญหาภิณฑล

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามถึงสติปัญฺฐาน	๒. การถามถึงสัมมัตตปธาน
๓. การถามถึงอิทธิบาท	

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามถึงอินทรีย์	๒. การถามถึงพละ
๓. การถามถึงโพชฌงค์	

การถามอีก ๓ อย่าง คือ

๑. การถามถึงมรรค	๒. การถามถึงผล
๓. การถามถึงนิพพาน	

คำว่า **ขอทูลถามปัญหานั้น** อธิบายว่า ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์ คือ ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ทรงประกาศว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานี้ แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด รวมความว่า ขอทูลถามปัญหานี้

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นสังฆิกบัญญัติ^๑

คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานี้ด้วยเถิด** อธิบายว่า ขอโปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศ รวมความว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานี้ ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านเมตตคฺทูลถาม** ดังนี้ เป็นบทสนธิ ฯลฯ รวมความว่า ท่านเมตตคฺทูลถาม ดังนี้

คำว่า **ข้าพระองค์ยอมสำคัญพระองค์ว่าทรงเป็นผู้จบเวท ทรงอบรมพระองค์แล้ว** อธิบายว่า ข้าพระองค์ยอมสำคัญพระองค์ว่าทรงเป็นผู้จบเวท สำคัญพระองค์ว่ามีพระองค์อบรมแล้ว คือ เข้าใจอย่างนี้ รู้อย่างนี้ รู้ละเอียดอย่างนี้ รู้เฉพาะอย่างนี้ แทงตลอดอย่างนี้

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๖-๔๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศ

ว่าด้วยผู้จบเวท

คำว่า ทรงเป็นผู้จบเวท ทรงอบรมพระองค์แล้ว อธิบายว่า

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงเป็นผู้จบเวท อย่างไร

ญาณ ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ฯลฯ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิมังสา
วิปัสสนา สัมมาทิฏฐิในมรรคทั้ง ๔ เรียกว่า เวท

พระผู้มีพระภาคทรงถึงที่สุด ทรงบรรลุที่สุด ทรงถึงส่วนสุด ทรงบรรลุส่วนสุด
ทรงถึงปลายสุด ทรงบรรลุปลายสุด ทรงถึงท้ายสุด ทรงบรรลุท้ายสุด ทรงถึงที่
ปกป้อง ทรงบรรลุที่ปกป้อง ทรงถึงที่หลีกเลี่ยง ทรงบรรลุที่หลีกเลี่ยง ทรงถึงที่พึ่ง
ทรงบรรลุที่พึ่ง ทรงถึงที่ไม่มีภัย ทรงบรรลุที่ไม่มีภัย ทรงถึงที่ไม่จติ ทรงบรรลุที่ไม่จติ
ทรงถึงที่ไม่ตาย ทรงบรรลุที่ไม่ตาย ทรงถึงที่ดับ ทรงบรรลุที่ดับแห่งชาติ ชรา
และมรณะ ด้วยเวทเหล่านั้น

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคชื่อว่าทรงเป็นผู้จบเวท เพราะทรงถึงที่สุดแห่ง
เวททั้งหลาย

ชื่อว่าทรงเป็นผู้จบเวท เพราะทรงถึงที่สุดด้วยเวททั้งหลาย

ชื่อว่าทรงเป็นผู้จบเวท เพราะทรงเป็นผู้รู้แจ้งธรรม ๗ ประการ คือ

๑. ทรงรู้แจ้งสักกายทิฏฐิ
๒. ทรงรู้แจ้งวิจิกิจฉา
๓. ทรงรู้แจ้งสีลัพพตปรามาส
๔. ทรงรู้แจ้งราคะ
๕. ทรงรู้แจ้งโทสะ
๖. ทรงรู้แจ้งโมหะ
๗. ทรงรู้แจ้งมานะ

และพระองค์ทรงรู้แจ้งบาปอกุศลธรรมซึ่งเป็นเหตุแห่งความเศร้าหมอง ก่อภพใหม่
มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติชราและมรณะต่อไป

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทส

(สมจริงดั่งที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า สภียะ)

บุคคลวิสัยเวททั้งหมดของสมณพราหมณ์ที่มีอยู่

เป็นผู้ปราศจากราคะในเวทนาทั้งปวง

ก้าวล่วงเวททั้งปวงแล้ว ชื่อว่าผู้จบเวท^๑

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงเป็นผู้จบเวท อย่างนี้

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงอบรมพระองค์แล้ว เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคทรงอบรมพระวรกายแล้ว อบรมศีล อบรมจิต อบรม

ปัญญา อบรมสติปัญญา อบรมสัมมปปธาน อบรมอิทธิบาท อบรมอินทรีย์

อบรมพละ อบรมโพชฌงค์ อบรมมรรค ทรงละกิเลสได้แล้ว รู้แจ้งธรรมที่ไม่

กำเริบแล้ว ทำนิโรธให้แจ้งได้แล้ว พระองค์ทรงกำหนดรู้ทุกขีได้แล้ว ละสมุทัยได้แล้ว

เจริญมรรคได้แล้ว ทำนิโรธให้แจ้งได้แล้ว รู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้แล้ว กำหนดรู้ธรรมที่

ควรกำหนดรู้ได้แล้ว ละธรรมที่ควรละได้แล้ว เจริญธรรมที่ควรเจริญได้แล้ว ทำให้

แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้งได้แล้ว พระองค์ทรงมีธรรมไม่น้อย ใหญ่ ลึกซึ้ง ประมาณไม่ได้

หยั่งลงได้ยาก มีพระธรรมรัตนะมาก เปรียบดั่งทะเลหลวง ประกอบด้วยอุเบกขา

มีองค์ ๖ (คือ)

ว่าด้วยอุเบกขามีองค์ ๖

พระผู้มีพระภาคทรงเห็นรูปทางพระเนตรแล้ว ไม่ดีพระทัย ไม่เสียพระทัย

ทรงวางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่ ทรงสดับเสียงทางพระโสตแล้ว ฯลฯ ทรงดม

กลิ่นทางพระนาสิกแล้ว ฯลฯ ทรงลิ้มรสทางพระชิวหาแล้ว ฯลฯ ทรงถูกต้อง

โผฏฐัพพะทางพระวรกายแล้ว ฯลฯ ทรงรู้ธรรมารมณทางพระทัยแล้ว ก็ไม่ดีพระทัย

ไม่เสียพระทัย ทรงวางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่

พระผู้มีพระภาคทรงเห็นรูปทางพระเนตรแล้ว ก็ไม่ติดพระทัย ไม่ทรงยินดีรูป

ที่น่าพ้อพระทัย ไม่ทรงให้เกิดความกำหนัด พระองค์มีพระวรกายตั้งมั่น มีพระทัย

ตั้งมั่น ดำรงอยู่ด้วยดีภายใน หลุดพ้นดีแล้ว ทรงเห็นรูปนั้นที่ไม่น่าพ้อพระทัยทาง

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๕๓๕/๔๓๘, ข.ม.(แปล) ๒๙/๘๐/๒๔๒

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า :๑๑๕ }

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปีฎหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปีฎหานิทเทศ

พระเนตรแล้ว ก็ไม่เสียพระทัย ไม่กริ้ว ไม่หุดหู่ ไม่พยายาบท พระองค์มีพระวรกายตั้งมั่น มีพระทัยตั้งมั่น ดำรงอยู่ด้วยดีภายใน ทรงหลุดพ้นดีแล้ว สดับเสียงทางพระโสดแล้ว ฯลฯ ทรงดมกลิ่นทางพระนาสิกแล้ว ฯลฯ ทรงลิ้มรสทางพระชิวหาแล้ว ฯลฯ ทรงถูกต้องโณภูฏัพพะทางพระวรกายแล้ว ฯลฯ ทรงรู้ธรรมารมณฺ์ทางพระทัยแล้ว ก็ไม่ติดพระทัย ไม่ทรงยินดีธรรมารมณฺ์ที่น่าพอพระทัย ไม่ทรงให้เกิดความกำหนัด พระองค์มีพระวรกายตั้งมั่น มีพระทัยตั้งมั่น ดำรงอยู่ด้วยดีภายใน ทรงหลุดพ้นดีแล้ว ทรงรู้ธรรมารมณฺ์นั้นที่ไม่น่าพอใจทางพระทัยแล้ว ก็ไม่เสียพระทัย ไม่กริ้ว ไม่หุดหู่ ไม่พยายาบท พระองค์มีพระวรกายตั้งมั่น มีพระทัยตั้งมั่น ดำรงอยู่ด้วยดีภายใน หลุดพ้นดีแล้ว

พระผู้มีพระภาคทรงเห็นรูปทางพระเนตรแล้ว ก็มีพระวรกายตั้งมั่นในรูปที่ชชอบพระทัยและไม่ชชอบพระทัย มีพระทัยตั้งมั่น ดำรงอยู่ด้วยดีภายใน หลุดพ้นดีแล้ว สดับเสียงทางพระโสดแล้ว ฯลฯ ทรงดมกลิ่นทางพระนาสิกแล้ว ฯลฯ ทรงลิ้มรสทางพระชิวหาแล้ว ฯลฯ ทรงถูกต้องโณภูฏัพพะทางพระวรกายแล้ว ฯลฯ ทรงรู้ธรรมารมณฺ์ทางพระทัยแล้ว ก็มีพระวรกายตั้งมั่นในธรรมารมณฺ์ที่ชชอบพระทัยและไม่ชชอบพระทัย มีพระทัยตั้งมั่น ดำรงอยู่ด้วยดีภายใน หลุดพ้นดีแล้ว

พระผู้มีพระภาคทรงเห็นรูปทางพระเนตรแล้ว ก็ไม่ทรงกำหนดในรูปที่ชวนกำหนด ไม่ขัดเคืองในรูปที่ชวนขัดเคือง ไม่หลงในรูปที่ชวนให้หลง ไม่โกรธในรูปที่ชวนให้โกรธ ไม่เศร้าหมองในรูปที่ชวนให้เศร้าหมอง ไม่มัวเมาในรูปที่ชวนให้มัวเมา สดับเสียงทางพระโสดแล้ว ฯลฯ ทรงดมกลิ่นทางพระนาสิกแล้ว ฯลฯ ทรงลิ้มรสทางพระชิวหาแล้ว ฯลฯ ทรงถูกต้องโณภูฏัพพะทางพระวรกายแล้ว ฯลฯ ทรงรู้ธรรมารมณฺ์ทางพระทัยแล้ว ก็ไม่ทรงกำหนดในธรรมารมณฺ์ที่ชวนให้กำหนด ไม่ทรงขัดเคืองในธรรมารมณฺ์ที่ชวนให้ขัดเคือง ไม่หลงในธรรมารมณฺ์ที่ชวนให้หลง ไม่ทรงมัวเมาในธรรมารมณฺ์ที่ชวนให้มัวเมา ไม่ทรงเศร้าหมองในธรรมารมณฺ์ที่ชวนให้เศร้าหมอง

พระผู้มีพระภาคเมื่อทอดพระเนตร ก็สักว่าทอดพระเนตร เมื่อสดับก็สักว่าสดับ เมื่อรับรู้ กลิ่น รส โณภูฏัพพะ ก็สักว่ารับรู้ เมื่อรู้แจ้งธรรมารมณฺ์ก็สักว่ารู้แจ้ง ไม่ทรงติดในรูปที่ทรงเห็น ไม่ทรงติดในเสียงที่ได้สดับ ไม่ทรงติดในกลิ่น ไม่ทรงติดในรสและไม่ทรงติดในสัมผัสที่รับรู้ ไม่ทรงติดในธรรมารมณฺ์ที่ทรงรู้แจ้ง ไม่มีติดณา

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศ

‘ไม่มีใจประทุษร้าย ตัณหาและทิฏฐิไม่อาศัย ไม่พัวพัน พันชาติ ไม่เกี่ยวข้องในรูป
ที่ทรงเห็น มีพระทัยเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ ไม่มีตัณหา ไม่มีใจประทุษร้าย
ตัณหาและทิฏฐิไม่อาศัย ไม่ทรงพัวพัน พันชาติ ไม่ทรงเกี่ยวข้องในเสียงที่ได้สดับ
ฯลฯ ในกลิ่น รส โผฏฐัพพะที่รับรู้ ฯลฯ ในธรรมารมณ์ที่ทรงรู้แจ้ง มีพระทัย
เป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่

พระผู้มีพระภาคมีพระเนตร ทรงเห็นรูปทางพระเนตร แต่พระผู้มีพระภาคไม่
ทรงมีความกำหนดด้วยความพอพระทัย มีพระทัยหลุดพ้นดีแล้ว พระผู้มีพระภาค
ก็มีพระโสต สดับเสียงทางพระโสต แต่ไม่ทรงมีความกำหนดด้วยความพอพระทัย
มีพระทัยหลุดพ้นดีแล้ว พระผู้มีพระภาคก็มีพระนาสิก ทรงดมกลิ่นทางพระนาสิก
แต่ไม่ทรงมีความกำหนดด้วยความพอพระทัย มีพระทัยหลุดพ้นดีแล้ว พระผู้มี-
พระภาคก็มีพระชีวหา ทรงลิ้มรสทางพระชีวหา แต่ไม่ทรงมีความกำหนดด้วย
ความพอพระทัย มีพระทัยหลุดพ้นดีแล้ว พระผู้มีพระภาคก็มีพระวรกาย ทรงถูก
ต้องโผฏฐัพพะทางพระวรกาย แต่ไม่ทรงมีความกำหนดด้วยความพอพระทัย มี
พระทัยหลุดพ้นดีแล้ว พระผู้มีพระภาคก็มีพระทัย ทรงรู้ธรรมารมณ์ทางพระทัยแล้ว
แต่ไม่ทรงมีความกำหนดด้วยความพอพระทัย มีพระทัยหลุดพ้นดีแล้ว

ตาชอบรูป ยินดีในรูป ชื่นชมในรูป พระผู้มีพระภาคทรงฝึก ค้มครอง รักษา
สำรวมพระเนตร และทรงแสดงธรรมเพื่อสำรวมตานั้น หูชอบเสียง ยินดีในเสียง
ชื่นชมในเสียง ฯลฯ จมูกชอบกลิ่น ยินดีในกลิ่น ฯลฯ ลิ้นชอบรส ยินดีในรส
ชื่นชมในรส พระผู้มีพระภาคทรงฝึก ค้มครอง รักษา สำรวมลิ้น และทรงแสดง
ธรรมเพื่อสำรวมลิ้นนั้น กายชอบโผฏฐัพพะ ยินดีในโผฏฐัพพะ ชื่นชมในโผฏฐัพพะ
ใจชอบธรรมารมณ์ ยินดีในธรรมารมณ์ ชื่นชมในธรรมารมณ์ พระผู้มีพระภาคทรงฝึก
ค้มครอง รักษา สำรวม และทรงแสดงธรรมเพื่อสำรวมใจนั้น

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

คนทั้งหลายนำสัตว์พาหนะที่ฝึกแล้วไปสู่ที่ประชุม

พระราชชาย่อมทรงราชพาหนะที่ฝึกแล้ว

ในหมู่มนุษย์ คนที่ฝึกแล้ว ซึ่งอดกลั้นต่อคำล่วงเกินได้ ประเสริฐสุด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]
๕. มานวปัญหานิทเทศ ๕. เมตตคฺคฺมานวปัญหานิทเทศ

ม้าอัสดร ม้าอาชาไนย ม้าสินธพ ช้างใหญ่
ที่ได้รับการฝึกหัดแล้ว ประเสริฐ
แต่คนที่ฝึกหัดแล้ว ประเสริฐกว่าสัตว์พาหนะเหล่านั้น
เพราะใครก็ไปถึงนิพพานอันเป็นที่ที่ไม่เคยไป
ด้วยยานพาหนะเหล่านั้นไม่ได้
เหมือนบุคคลผู้ฝึกแล้ว มีตนฝึกหัดแล้วอย่างดี ไปถึงได้^๑
พระอรหันต์ทั้งหลาย หลุดพ้นจากภพใหม่แล้ว
บรรลถึงภูมิที่ฝึกแล้ว ย่อมไม่หวั่นไหวในมานะทั้งหลาย
ท่านเป็นผู้ชนะแล้วในโลก^๒
ผู้ใดอบรมอินทรีย์แล้วในโลกทั้งปวง ทั้งภายในและภายนอก
ผู้นั้นเป็นผู้อบรมแล้ว ฝึกดีแล้ว รู้ชัดทั้งโลกนี้และปรโลก
รอดคอยอยู่แต่เวลาเท่านั้น^๓
พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงอบรมพระองค์แล้ว อย่างนี้ รวมความว่า
ข้าพระองค์ย่อมสำคัญพระองค์ว่า ทรงเป็นผู้จบเวท ทรงอบรมพระองค์แล้ว

ว่าด้วยทุกข์

คำว่า **จากไหนดนอ** ในคำว่า **ทุกข์** เหล่านี้เกิดมาจากไหนดนอ เป็นคำถามด้วยความสงสัย เป็นคำถามด้วยความข้องใจ เป็นคำถาม ๒ แ่ง เป็นคำถามมีมุมหลายหลากว่า "อย่างนี้หรือหนอ มิใช่หรือหนอ เป็นอะไรเล่าหนอ เป็นอย่างไรเล่าหนอ" รวมความว่า จากไหนดนอ

คำว่า **ทุกข์** ได้แก่ ขาดิทุกข์ ขราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ โสภปริเทว-
ทุกข์โทมนัสสุปายาสทุกข์ ทุกข์คือความเสียหาย ทุกข์เนื่องจากการเกิดในนรก
ทุกข์เนื่องจากการเกิดในกำเนิดเดรัจฉาน ทุกข์เนื่องจากการเกิดในเปตวิสัย ทุกข์

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ธ. ๒๕/๓๒๑-๓๒๓/๗๒, ข.ม.(แปล) ๒๙/๙๐/๒๘๒

^๒ ส.ข. ๑๗/๗๖/๖๘

^๓ ข.สุ. ๒๕/๕๒๒/๔๓๕

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มานวปีญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปีญหานิทเทศ

เนื่องจากการเกิดในโลกมนุษย์ ทุกข์เนื่องจากการถือกำเนิดในครรภ์ ทุกข์เนื่องจากการอยู่ในครรภ์ ทุกข์เนื่องจากการคลอดจากครรภ์ ทุกข์ที่สืบเนื่องมาจากผู้เกิด ทุกข์ของผู้เกิดที่เนื่องมาจากผู้อื่น ทุกข์ที่เกิดจากความพยายามของตนเอง ทุกข์ที่เกิดจากความพยายามของผู้อื่น ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ทุกข์ในสังสาร ทุกข์ที่เกิดจากความแปรผัน โรคทางตา โรคทางหู โรคทางจมูก โรคทางลิ้น โรคทางกาย โรคศีรษะ โรคหู โรคปาก โรคฟัน โรคใจ โรคหืด ไข้หวัด ไข้พิษ ไข้เชื่อมซึม โรคท้อง เป็นลมสลบ ลงแดง จุกเสียด อหิวาตกโรค โรคเรื้อน ฝี กลาก มองคร้อ ลมบ้าหมู หิดเปื่อย หิดด้าน หิด หูด โรคละลอก โรคตีชาน โรคตีกำเร็บ โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง โรคริดสีดวง ความเจ็บป่วยที่เกิดจากดี ความเจ็บป่วยที่เกิดจากเสมหะ ความเจ็บป่วยที่เกิดจากลม ไข้สันนิบาต ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการเปลี่ยนฤดู ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการผลัดเปลี่ยนอิริยาบถไม่ได้ส่วน ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความพากเพียรเกินกำลัง ความเจ็บป่วยที่เกิดจากผลกรรม ความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ปวด อุจจาระ ปวดปัสสาวะ ทุกข์ที่เกิดจากสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์ เลื้อยคลาน ทุกข์เพราะมารดาตาย ทุกข์เพราะบิดาตาย ทุกข์เพราะพี่ชายน้องชายตาย ทุกข์เพราะพี่สาวน้องสาวตาย ทุกข์เพราะบุตรตาย ทุกข์เพราะธิดาตาย ทุกข์เพราะความพินาศของญาติ ทุกข์เพราะความเสียหายที่เกิดจากโรค ทุกข์เพราะโรคทรัพย์พินาศ ทุกข์เพราะสีลวิบัติ ทุกข์เพราะทัญญูวิบัติ

ความเกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่าใดปรากฏในเบื้องต้น ความดับแห่งธรรมเหล่านั้นย่อมปรากฏในเบื้องปลาย วิบากอาศัยกรรม กรรมก็อาศัยวิบาก รูปอาศัยนาม นามก็อาศัยรูป นามรูปเป็นไปตามชาติ ชราติดตาม พยาธิครอบงำ มรณะย้ายติดอยู่ในความทุกข์ ไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่หลีกเลี่ยง ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่อาศัย เหล่านี้เรียกว่า ทุกข์

ท่านเมตตคฺมาณวถามถึงมูล เหตุ ต้นเหตุ การเกิดขึ้น แดนเกิด สมภูฐาน อาหาร อารมณ์ ปัจฉัย เหตุเกิดแห่งทุกข์เหล่านี้ว่า เกิดมาจากไหนหนอ คือ เกิดจากไหนเกิดขึ้นจากไหน บังเกิดจากไหน บังเกิดขึ้นจากไหน ปรากฏจากไหน ได้แก่ มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด คือ ขอทูลถาม ทูลขอ ทูลอาราธนา ทูลให้ทรงประกาศ รวมความว่า ทุกข์เหล่านี้เกิดมาจากไหนหนอ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **อะไรก็ตาม** ในคำว่า **ทุกข์หลายรูปแบบอะไรก็ตาม ... ในโลก** ได้แก่ ทุกสิ่งโดยอาการทั้งหมด ทุกอย่าง ไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือโดยประการทั้งปวง คำว่า **อะไรก็ตาม** นี้ เป็นคำกล่าวรวม ๆ ไว้ทั้งหมด

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ธาตุโลก อายตนโลก

คำว่า **หลายรูปแบบ** ได้แก่ ทุกข์หลายอย่าง ต่างประการ รวมความว่า ทุกข์หลายรูปแบบอะไรก็ตาม ... ในโลก ด้วยเหตุนั้น พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า (ท่านเมตตคฺกุลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด
ข้าพระองค์ยอมสำคัญพระองค์ว่า ทรงเป็นผู้จบเวท
ทรงอบรมพระองค์แล้ว ทุกข์หลายรูปแบบอะไรก็ตามในโลก
ทุกข์เหล่านี้เกิดมาจากไหนหนอ

[๑๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมตตคฺ)

**เธอได้ถามถึงแดนเกิดแห่งทุกข์กับเราแล้ว
เราจะบอกแดนเกิดแห่งทุกข์นั้นแก่เธอตามที่เรารู้
ทุกข์หลายรูปแบบอะไรก็ตามในโลก
ล้วนเกิดมาจากอุปธิเป็นต้นเหตุ (๒)**

คำว่า **แห่งทุกข์** ในคำว่า **เธอได้ถามถึงแดนเกิดแห่งทุกข์กับเราแล้ว** ได้แก่ ขาดิทุกข์ ขราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ โสภปริเทวทุกข์โทมนัส อุปายาสทุกข์

คำว่า **เธอได้ถามถึงแดนเกิด** อธิบายว่า เธอได้ถามถึงมูล ถามถึงเหตุ ถามถึงต้นเหตุ ถามถึงการเกิดขึ้น ถามถึงแดนเกิด ถามถึงสมุฏฐาน ถามถึงอาหาร ถามถึงอารมณ์ ถามถึงปัจจัย ถามถึงเหตุเกิดแห่งทุกข์ คือ ขอ อัญเชิญ ให้ประกาศ รวมความว่า เธอได้ถามถึงแดนเกิดแห่งทุกข์กับเราแล้ว

คำว่า **เมตตคฺ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทส

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า
พระผู้มีพระภาค นี้ เป็นสังฆิกบัญญัติ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า
เมตตคฺ

คำว่า **แดนเกิดแห่งทุกข์นั้น** ในคำว่า **เราจะบอกแดนเกิดแห่งทุกข์นั้นแก่**
เธอตามที่เรารู้ อธิบายว่า เราจะบอก คือ จักพูด แสดง บัญญัติ กำหนด เปิด
เผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศมูล บอกเหตุ บอกต้นเหตุ บอกการเกิดขึ้น
บอกแดนเกิด บอกสมุฏฐาน บอกอาหาร บอกอารมณ์ บอกปัจจัย บอกเหตุเกิด
รวมความว่า เราจะบอกแดนเกิดแห่งทุกข์นั้นแก่เธอ

คำว่า **ตามที่เรารู้** อธิบายว่า เราจะบอกธรรมที่รู้ด้วยตนเอง ธรรมที่ได้
ประจักษ์แก่ตนเองตามที่เรารู้ คือ ตามที่เราทราบ รู้ทั่ว รู้แจ่มแจ้ง รู้เฉพาะ
แห่งตลอด มิใช่โดยอาการเชื่อผู้อื่นว่าธรรมนี้เป็นดังนี้ ๆ มิใช่โดยการเล่าลือ มิใช่
โดยการถือสืบ ๆ กันมา มิใช่โดยการอ้างตำรา มิใช่โดยตรรกะ มิใช่โดยการอนุมาน
มิใช่โดยการคิดตรงตามแนวเหตุผล มิใช่เพราะเข้าใจกับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว รวม
ความว่า เราจะบอกแดนเกิดแห่งทุกข์นั้นแก่เธอตามที่เรารู้

ว่าด้วยอุปธิ ๑๐

คำว่า **ทุกข์ ... ล้วนเกิดมาจากอุปธิเป็นต้นเหตุ** อธิบายว่า

คำว่า **อุปธิ** ได้แก่ อุปธิ ๑๐ อย่าง คือ

๑. อุปธิคือตัณหา	๒. อุปธิคือทิฏฐิ
๓. อุปธิคือกิเลส	๔. อุปธิคือกรรม
๕. อุปธิคือทุจริต	๖. อุปธิคืออาหาร
๗. อุปธิคือปฏิฆะ	๘. อุปธิคืออุปาทินนธาด ๔
๙. อุปธิคืออายตนะภายใน ๖	๑๐. อุปธิคือหมวดวิญญูณ ๖

ทุกข์แม้ทั้งหมด ก็เป็นอุปธิ เพราะมีความหมายว่า ทนได้ยาก เหล่านี้เรียกว่า
อุปธิ ๑๐

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทส

คำว่า **ทุกข์** ได้แก่ ขาดิทุกข์ ขราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ โสภปริเทว-
ทุกข์โทมนัสอุปายาสทุกข์ ฯลฯ พยาธิครอบงำ มรณะย่ำยี ตกอยู่ในความทุกข์
ไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่หลีกเลี่ยง ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่อาศัย เหล่านี้เรียกว่า **ทุกข์**
ทุกข์เหล่านี้ มีอุปธิเป็นต้นเหตุ คือมีอุปธิเป็นเหตุ มีอุปธิเป็นปัจจัย มีอุปธิเป็นการณ
ชื่อว่าเกิดมา คือ กำเนิดมา เกิดขึ้น บังเกิดแต่อุปธิเป็นต้นเหตุ รวมความว่า **ทุกข์**
... ล้วนเกิดมาแต่อุปธิเป็นต้นเหตุ

คำว่า **อะไรก็ตาม** ในคำว่า **หลายรูปแบบอะไรก็ตามในโลก** อธิบายว่า
ทุกสิ่งโดยอาการทั้งหมด ทุกอย่าง ไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือโดยประการทั้งปวง คำว่า
อะไรก็ตาม นี้ เป็นคำกล่าวรวม ๆ ไว้ทั้งหมด

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ชาติโลก
อายตนโลก

คำว่า **หลายรูปแบบ** ได้แก่ ทุกข์หลายอย่าง ต่างประการ รวมความว่า
หลายรูปแบบอะไรก็ตามในโลก ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมตตคฺ)

เธอได้ถามถึงแดนเกิดแห่งทุกข์กับเราแล้ว

เราจะบอกแดนเกิดแห่งทุกข์นั้นแก่เธอตามที่เรารู้

ทุกข์หลายรูปแบบอะไรก็ตามในโลก

ล้วนเกิดมาจากอุปธิเป็นต้นเหตุ

[๒๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

ผู้ใดแล ไม่มีปัญญา ย่อมก่ออุปธิ

ผู้นั้นจัดว่าเป็นคนเขลา ย่อมเข้าถึงทุกข์บ่อย ๆ

เพราะฉะนั้น บุคคลรู้อยู่ เป็นผู้มีปกติพิจารณาเห็นทุกข์ว่า

มีชาติเป็นแดนเกิด ไม่ควรก่ออุปธิ (๓)

คำว่า **ผู้ใด** ในคำว่า **ผู้ใดแล ไม่มีปัญญา ย่อมก่ออุปธิ** ได้แก่ **ผู้ใด** คือ
ผู้เช่นใด ผู้ชวนชวายอย่างใด ผู้ตั้งใจอย่างใด ผู้มีประการอย่างใด ผู้ถึงฐานะใด
ผู้ประกอบด้วยธรรมใด จะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหัสถ์ บรรพชิต
เทวดา หรือมนุษย์ก็ตาม

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **ไม่มีปัญญา** ได้แก่ ไปตามอริชชา คือ ไม่มีความรู้ ไม่มีปัญญาแจ่ม
กระจ่าง มีปัญญาทึบ

คำว่า **ยอมก่อบุญ** อธิบายว่า ยอมก่อบุญคือตัณหา ก่อบุญคือทิฏฐิ ก่อบุญคือกิเลส ก่อบุญคือกรรม ก่อบุญคือทุจริต ก่อบุญคืออาหาร ก่อบุญคือปฏิบัติ ก่อบุญคืออุปาทินนธาด ๔ ก่อบุญคืออายตนะภายใน ๖ ก่อบุญคือหมวดวิญญาน ๖ คือ ให้เกิด ให้เกิดขึ้น ให้บังเกิด ให้บังเกิดขึ้น รวมความว่า ผู้ใดแล ไม่มีปัญญา ยอมก่อบุญ

คำว่า **ผู้นั้นจัดว่าเป็นคนเขลา ย่อมเข้าถึงทุกขบ่อย ๆ** อธิบายว่า ถึง เข้าถึง เข้าไปถึง คือ ถือ ยึดมั่น ถือมั่น ขาดทุกข ฆราทุกข พยาธิทุกข มรณทุกข โสภปริเทวทุกข โทมนัสอุปายาสทุกข รวมความว่า ย่อมเข้าถึงทุกขบ่อย ๆ

คำว่า **เป็นคนเขลา** ได้แก่ เป็นคนเขลา คือ เป็นคนหลง ไม่มีปัญญา ไปตามอริชชา ไม่มีญาณ ไม่มีปัญญาแจ่มกระจ่าง มีปัญญาทึบ รวมความว่า ผู้นั้นจัดว่าเป็นคนเขลา ย่อมเข้าถึงทุกขบ่อย ๆ

คำว่า **เพราะฉะนั้น** ในคำว่า **เพราะฉะนั้น บุคคลรู้ อยู่ ... ไม่ควรก่อบุญ** ได้แก่ เพราะฉะนั้น คือเพราะช้อนั้นเป็นการณ์ เพราะช้อนั้นเป็นเหตุ เพราะช้อนั้นเป็นปัจจัย เพราะช้อนั้นเป็นต้นเหตุ คือ มองเห็นโทษนี้ในอุบธิทั้งหลาย รวมความว่า เพราะฉะนั้น

คำว่า **รู้ อยู่** ได้แก่ รู้ อยู่ คือ ทราบอยู่ รู้แจ่มแจ้งอยู่ รู้เฉพาะอยู่ แทงตลอดอยู่ คือ รู้ อยู่ ทราบอยู่ รู้แจ่มแจ้งอยู่ รู้เฉพาะอยู่ แทงตลอดอยู่ว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สังขารทั้งปวงเป็นทุกข ฯลฯ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา

คำว่า **ไม่ควรก่อบุญ** อธิบายว่า ไม่ควรก่อบุญคือตัณหา ไม่ควรก่อบุญคือทิฏฐิ ไม่ควรก่อบุญคือกิเลส ไม่ควรก่อบุญคือกรรม ไม่ควรก่อบุญคือทุจริต ไม่ควรก่อบุญคืออาหาร ไม่ควรก่อบุญคือปฏิบัติ ไม่ควรก่อบุญคืออุปาทินนธาด^๑ ๔ ไม่ควรก่อบุญคืออายตนะภายใน ไม่ควรก่อบุญหมวด

เชิงอรรถ :

^๑ อุปาทินนธาด ๔ ได้แก่ ธาด ๔ มีปฏิริธาด เป็นต้น (ข.จ.อ. ๑๙/๒๑)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มานวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมานวปัญหานิทเทศ

วิญญาน ๖ คือ ไม่ควรให้เกิด ไม่ควรให้เกิดขึ้น ไม่ควรให้บังเกิด ไม่ควรให้บังเกิดขึ้น
รวมความว่า เพราะฉะนั้น บุคคลรู้อยู่ ... ไม่ควรก่ออุปธิ

คำว่า **ทุกข** ได้แก่ชาติทุกข ชราทุกข พยาธิทุกข มรณทุกข โสภปริเทว
ทุกขโทมนัสอุปายาสทุกข

คำว่า **เป็นผู้มีปกติพิจารณาเห็น (ทุกขว่ามีชาติ)เป็นแดนเกิด** อธิบายว่า
พิจารณาเห็นมูล พิจารณาเห็นเหตุ พิจารณาเห็นต้นเหตุ พิจารณาเห็นการเกิดขึ้น
พิจารณาเห็นแดนเกิด พิจารณาเห็นสมุฏฐาน พิจารณาเห็นอาหาร พิจารณาเห็น
อารมณ์ พิจารณาเห็นปัจจัย พิจารณาเห็นเหตุเกิดแห่งทุกข

ญาณ ตรัสเรียกว่า อนุปัสสนา ได้แก่ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ
ความไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ^๑

ผู้ใดประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม
เพียบพร้อมด้วยปัญญาเครื่องพิจารณาเห็นนี้ ผู้ที่ตรัสเรียกว่า ผู้มีปกติพิจารณา
เห็น รวมความว่า เป็นผู้ที่มีปกติพิจารณาเห็นทุกขว่ามีชาติเป็นแดนเกิด ด้วยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

ผู้ใดแล ไม่มีปัญญา ย่อมก่ออุปธิ

ผู้นั้นจัดว่าเป็นคนเขลา ย่อมเข้าถึงทุกขบ่อย ๆ

เพราะฉะนั้น บุคคลรู้อยู่ เป็นผู้ที่มีปกติพิจารณาเห็นทุกขว่า

มีชาติเป็นแดนเกิด ไม่ควรก่ออุปธิ

[๒๑] (ท่านเมตตคฺกุลถามว่า)

พวกข้าพระองค์ได้ทูลถามปัญหาใดกับพระองค์

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสบอกปัญหานั้นแก่พวกข้าพระองค์แล้ว

ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหาอื่นต่อไป

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นด้วยเถิด

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๔/๕๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทส

นักปราชญ์ทั้งหลาย จะข้ามโอชะ ชาติ ชรา

โสกะ และปริเทวะได้อย่างไรหนอ

พระองค์ผู้เป็นพระมุนี ขอโปรดตรัสแก้ปัญหานั้น

แก้ข้าพระองค์ให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด

เพราะธรรมนั้น พระองค์ทรงทราบชัดแล้ว (๔)

คำว่า พวกข้าพระองค์ได้ทูลถามปัญหาใดกับพระองค์ พระผู้มีพระภาค
ได้ตรัสบอกปัญหานั้นแก่พวกข้าพระองค์แล้ว อธิบายว่า พวกข้าพระองค์ได้ทูล
ถามปัญหาใดกับพระองค์ คือ ได้ทูลขอ ได้ทูลอัญเชิญ ได้ทูลให้ทรงประกาศ
ปัญหาใด

คำว่า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสบอกปัญหานั้นแก่พวกข้าพระองค์แล้ว
อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบ ชี้แจง บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย
จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศแล้ว รวมความว่า พวกข้าพระองค์ได้ทูลถามปัญหา
ใดกับพระองค์ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบปัญหานั้นแก่พวกข้าพระองค์แล้ว

คำว่า ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหาอื่นต่อไป ขอพระองค์โปรดตรัสบอก
ปัญหานั้นด้วยเถิด อธิบายว่า ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหาอื่น คือ ทูลขอปัญหาอื่น
ทูลอัญเชิญปัญหาอื่น ทูลให้ทรงประกาศปัญหาอื่น ทูลถามให้ยิ่งขึ้นไป

คำว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นด้วยเถิด อธิบายว่า ขอพระองค์
โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย
ประกาศเถิด รวมความว่า ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหาอื่นต่อไป ขอพระองค์
โปรดตรัสบอกปัญหานั้นด้วยเถิด

คำว่า อย่างไรหนอ ในคำว่า นักปราชญ์ทั้งหลาย จะข้ามโอชะ ชาติ ชรา
โสกะ และปริเทวะได้อย่างไรหนอ เป็นคำถามด้วยความสงสัย เป็นคำถามด้วยความ
ข้องใจ เป็นคำถาม ๒ แง่ เป็นคำถามมีแง่มุมหลายหลากว่า "อย่างนี้
หรือหนอ มิใช่หรือหนอ เป็นอะไรเล่าหนอ เป็นอย่างไรเล่าหนอ" รวมความว่า
อย่างไรหนอ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มานวบัญญัติเทส ๔. เมตตคฺมาณวบัญญัติเทส

คำว่า **นักปราชญ์ทั้งหลาย** ได้แก่ นักปราชญ์ทั้งหลาย คือ บัณฑิต ผู้มีปัญญา มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส

คำว่า **โอชะ** ได้แก่ กาโมชะ ภโวชะ ทิฏฐโลชะ อวิชโชชะ

คำว่า **ชาติ** ได้แก่ การเกิด คือ เกิดขึ้น การก้าวลง(สูครรภ) การบังเกิด การบังเกิดขึ้น ความปรากฏแห่งชั้นทั้งหลาย การได้อายตนะในหมู่มสัตว์นั้น ๆ ของสัตว์เหล่านั้น ๆ

คำว่า **ชรา** ได้แก่ ความแก่ คือ ความทรุดโทรม ความเป็นผู้มีฟันหัก ความเป็นผู้มีผมหงอก ความเป็นผู้มีหนังเหี่ยว ความเสื่อมอายุ ความแก่หง่อม แห่งอินทรีย์ในหมู่มสัตว์นั้น ๆ ของสัตว์เหล่านั้น ๆ

คำว่า **โสกะ** ได้แก่ ความเศร้าโศก กิริยาที่เศร้าโศก ภาวะที่เศร้าโศก ความเศร้าโศกภายใน ความเศร้าโศกมากภายใน ความหม่นไหม้ภายใน ความเร่าร้อนภายใน ความหม่นไหม้แห่งจิต ความทุกข์ใจ ลูกศรคือความเศร้าโศก ของ ผู้ที่ถูกความเสียหายของญาติกระทบบ้าง ถูกความเสียหายแห่งโรคทรัพย์กระทบบ้าง ถูกความเสียหายเพราะโรคกระทบบ้าง ถูกสฬวิบัติกระทบบ้าง ถูกทิลลิวินิตกระทบบ้าง ประจวบกับความเสียหายอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วกระทบบ้าง ถูกเหตุแห่งทุกข์อื่น นอกจากที่กล่าวแล้วกระทบบ้าง

คำว่า **ปริเทวะ** ได้แก่ ความบ่นเพ้อ ความคร่ำครวญ กิริยาที่บ่นเพ้อ กิริยาที่คร่ำครวญ ภาวะที่บ่นเพ้อ ภาวะที่คร่ำครวญ การพูดพล่ำ การพูดเพ้อ การพูดเพ้อเจ้อ ความพรวดเพ้อ กิริยาที่พรวดเพ้อ ภาวะที่พรวดเพ้อ ของผู้ถูกความเสียหายของญาติกระทบบ้าง ถูกทิลลิวินิตกระทบบ้าง ประจวบกับความเสียหายอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วกระทบบ้าง ถูกเหตุแห่งทุกข์อื่นนอกจากที่กล่าวแล้ว กระทบบ้าง

คำว่า **นักปราชญ์ทั้งหลาย จะข้ามโอชะ ชาติ ชรา โสกะ และปริเทวะ ได้อย่างไรหนอ** อธิบายว่า นักปราชญ์ทั้งหลายจะข้าม คือ ข้ามไป ข้ามพ้น ก้าวล่วง ล่วงเลยโอชะ ชาติ ชรา โสกะ และปริเทวะได้อย่างไร รวมความว่า นักปราชญ์ทั้งหลาย จะข้ามโอชะ ชาติ ชรา โสกะ และปริเทวะได้อย่างไรหนอ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **ปัญหานั้น** ในคำว่า **พระองค์ผู้เป็นพระมุนี ขอโปรดตรัสแก้ปัญหานี้** นั้น**แก้ข้าพระองค์ให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด** อธิบายว่า ข้าพระองค์ทูลถาม ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ทรงประกาศปัญหาใด (ขอโปรดตรัสแก้ปัญหานี้)

ว่าด้วยโมเนยธรรม ๓ ประการ

คำว่า **พระมุนี** อธิบายว่า ญาณท่านเรียกว่า โมนะ ได้แก่ ความรู้ทั่ว ภารกิจที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ^๑

พระผู้มีพระภาคทรงประกอบด้วยญาณนั้น จึงชื่อว่าพระมุนี คือ ผู้ทรงบรรลุ โมนญาณแล้ว โมเนยธรรม (ธรรมที่ทำให้เป็นมุนี) มี ๓ ประการ คือ

๑. โมเนยธรรมทางกาย
๒. โมเนยธรรมทางวาจา
๓. โมเนยธรรมทางใจ

โมเนยธรรมทางกาย เป็นอย่างไร

คือ การละกายทุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโมเนยธรรมทางกาย กายสุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโมเนยธรรมทางกาย ญาณมีกายเป็นอารมณ์ ชื่อว่าโมเนยธรรมทางกาย กายปริยญา (การกำหนดรู้กาย) ชื่อว่าโมเนยธรรมทางกาย มรรคที่สหระคตด้วยปริยญา ชื่อว่าโมเนยธรรมทางกาย การละความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในกาย ชื่อว่าโมเนยธรรมทางกาย ความดับแห่งกายสังขาร การบรรลุจุดตถมาน ชื่อว่าโมเนยธรรมทางกาย นี้ชื่อว่าโมเนยธรรมทางกาย

โมเนยธรรมทางวาจา เป็นอย่างไร

คือ การละวจีทุจริต ๔ อย่าง ชื่อว่าโมเนยธรรมทางวาจา วจีสุจริต ๔ อย่าง ชื่อว่าโมเนยธรรมทางวาจา ญาณมีวาจาเป็นอารมณ์ ชื่อว่าโมเนยธรรมทางวาจา วาจาปริยญา (การกำหนดรู้วาจา) ชื่อว่าโมเนยธรรมทางวาจา มรรคที่สหระคตด้วยปริยญา ชื่อว่าโมเนยธรรมทางวาจา การละความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในวาจา ชื่อว่าโมเนยธรรมทางวาจา ความดับแห่งวจีสังขาร การบรรลุจุดตถมาน ชื่อว่าโมเนยธรรมทางวาจา นี้ชื่อว่าโมเนยธรรมทางวาจา

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๕/๕๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทส

โมเนยยธรรมทางใจ เป็นอย่างไร

คือ การละมโนทุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ มโนสุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ ญาณมีใจเป็นอารมณ์ ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ จิตต-ปริยญา (การกำหนดรู้จิต) ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ มรรคที่สหระคตด้วยปริยญา ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ การละความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในจิต ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ ความดับแห่งจิตตสังขาร การบรรลุสัญญาเวทียตนิโรธ ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ นี้ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า)

บัณฑิตทั้งหลาย เรียกบุคคลผู้เป็นมุนีทางกาย

เป็นมุนีทางวาจา เป็นมุนีทางใจ ผู้ไม่มีอาสวะ

ว่าเป็นมุนีผู้สมบูรณ์ด้วยโมเนยยธรรม ละกิเลสทั้งปวงได้

บัณฑิตทั้งหลาย เรียกบุคคลผู้เป็นมุนีทางกาย

เป็นมุนีทางวาจา เป็นมุนีทางใจ ผู้ไม่มีอาสวะ

ว่าเป็นมุนีผู้สมบูรณ์ด้วยโมเนยยธรรม ล้างบาปได้แล้ว^๑

มุนีผู้ประกอบด้วยโมเนยยธรรม ๓ ประการเหล่านี้ มี ๖ จำพวก คือ

(๑) อคารมุนี (๒) อนาคารมุนี (๓) เสขมุนี (๔) อเสขมุนี (๕) ปัจเจกมุนี

(๖) มุนิมุนี

อคารมุนี เป็นอย่างไร

คือ บุคคลผู้ครองเรือน เห็นทาง(นิพพาน)แล้ว รู้แจ้งหลักคำสอนแล้ว

เหล่านี้ชื่อว่าอคารมุนี

อนาคารมุนี เป็นอย่างไร

คือ บุคคลผู้เป็นบรรพชิต เห็นทาง(นิพพาน)แล้ว รู้แจ้งหลักคำสอนแล้ว

เหล่านี้ชื่อว่าอนาคารมุนี

เชิงอรรถ :

^๑ ล้างบาป หมายถึงล้างบาปด้วยมรรคญาณ (ข.ม.อ. ๑๔/๑๗๓)

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศ

พระเสขะ ๗ จำพวก ชื่อว่าเสขมณี

พระอรหันต์ทั้งหลาย ชื่อว่าอเสขมณี

พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ชื่อว่าปัจเจกมณี

พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ตรัสเรียกว่ามุนี

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า)

บุคคลโง่เขลาไม่รู้อะไร เพียงแต่นั่งนิ่ง ๆ หาชื่อว่าเป็นมุนีไม่

ส่วนบุคคลผู้ฉลาดเลือกซึ่งเอาแต่สิ่งที่ดี ละทิ้งสิ่งชั่ว

เหมือนบุคคลซึ่งสิ่งของ จึงจะชื่อว่าเป็นมุนีแท้

ผู้ที่รู้โลกทั้ง ๒ ก็เรียกว่า เป็นมุนี (เช่นกัน)^๑

ผู้รู้ธรรมทั้งของอัสติบุตรและสัสติบุตร

ทั้งภายในและภายนอกในโลกทั้งปวง

เทวดาและมนุษย์บุขาแล้ว ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้อง^๒

และตัดขาดจตาข่ายได้แล้ว ชื่อว่ามุนี^๓

คำว่า **แก่ (ปัญหานั้น) ให้แจ่มแจ้ง** ได้แก่ ขอพระองค์โปรดตรัสบอก คือ
โปรดแสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศปัญหานั้นให้
แจ่มแจ้ง รวมความว่า พระองค์ผู้ทรงเป็นพระมุนี ขอโปรดตรัสแก่ปัญหานั้นแก่
ข้าพระองค์ให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด

คำว่า **เพราะธรรมนั้น พระองค์ทรงทราบชัดแล้ว** อธิบายว่า เพราะ
พระองค์ทรงทราบ คือ เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว
รวมความว่า เพราะธรรมนั้น พระองค์ทรงทราบชัดแล้ว ด้วยเหตุนี้ พระอภิมุขนั้น
จึงกราบทูลว่า

เชิงอรรถ :

^๑ พ.ธ. ๒๕/๒๖๘-๒๖๙/๖๓

^๒ เครื่องข้อง มี ๗ อย่าง ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ กิเลส และทุจริต (พ.ม. (แปล)
๒๙/๑๘๓/๕๒๐)

^๓ พ.ส. ๒๕/๕๓๓/๕๓๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทส

พวกข้าพระองค์ได้ทูลถามปัญหาใดกับพระองค์
 พระผู้มีพระภาคได้ตรัสบอกปัญหานั้นแก่พวกข้าพระองค์แล้ว
 ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหาอื่นต่อไป
 ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นด้วยเถิด
 นักปราชญ์ทั้งหลาย จะข้ามโอชะชาติ ชรา
 โสกะ และปริเทวะได้อย่างไรหนอ
 พระองค์ผู้เป็นพระมุนี ขอโปรดตรัสแก้ปัญหานั้น
 แก่ข้าพระองค์ให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด
 เพราะธรรมนั้น พระองค์ทรงทราบชัดแล้ว

[๒๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมตตคฺ)

**บุคคลรู้ชัดธรรมใดแล้ว มีสติเที่ยวไปอยู่
 พึงข้ามค้นหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกาในโลกได้
 เราจักกล่าวธรรม(นั้น)ที่รู้ประจักษ์ด้วยตนเอง
 ในธรรมที่เราเห็นแล้ว แก่เธอ (๕)**

คำว่า **ธรรม** ในคำว่า **เราจักกล่าวธรรม...แก่เธอ** อธิบายว่า เราจักกล่าว
 คือ จักบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศพรหมจรรย์
 ที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด พร้อมทั้ง
 อรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สติปัญญา ๔ สัมมปธาน ๔
 อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ นิพพาน
 และปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่निพพาน รวมความว่า เราจักกล่าวธรรม...แก่เธอ
 คำว่า **เมตตคฺ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ
 คำว่า **ในธรรมที่เราเห็นแล้ว** ในคำว่า **ที่รู้ประจักษ์ด้วยตนเอง ในธรรมที่**
เราเห็นแล้ว อธิบายว่า ในธรรมที่เราได้เห็นแล้ว คือ ในธรรมที่รับรู้แล้ว ใน
 ธรรมที่ได้เทียบเคียงแล้ว ในธรรมที่ได้พิจารณาแล้ว ในธรรมที่ทำให้แจ้งแล้ว ใน
 ธรรมที่ทำให้กระจ่างแล้ว ได้แก่ ในธรรมที่เราได้เห็นแล้ว คือ ในธรรมที่รับรู้แล้ว
 ในธรรมที่ได้เทียบเคียงแล้ว ในธรรมที่ได้พิจารณาแล้ว ในธรรมที่ทำให้แจ้งแล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺฆมาณวปัญหานิทเทศ

ในธรรมที่ทำให้กระจ่างแล้วว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง” ฯลฯ ได้แก่ ในธรรมที่เราได้เห็นแล้ว คือ ในธรรมที่รับรู้แล้ว ในธรรมที่ได้เทียบเคียงแล้ว ในธรรมที่ได้พิจารณาแล้ว ในธรรมที่ทำให้แจ้งแล้ว ในธรรมที่ทำให้กระจ่างแล้วว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา” รวมความว่า เราจักกล่าว ... ในธรรมที่เราเห็นแล้ว อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง เราจักกล่าวถึงทุกข์ในทุกข์ที่ให้เห็นแล้ว จักกล่าวถึงสมุทัยในสมุทัยที่ให้เห็นแล้ว จักกล่าวถึงมรรคในมรรคที่ให้เห็นแล้ว จักกล่าวถึงนิโรธในนิโรธที่ให้เห็นแล้ว รวมความว่า เราจักกล่าว ... ในธรรมที่เราเห็นแล้ว อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง (เราจักกล่าวธรรม) ที่เห็นได้เอง ไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา เข็ญมาตุได้ควรน้อมเข้ามาในตน วิญญูชนพึงรู้ได้ด้วยตนเอง ในธรรมที่เราเห็นแล้ว รวมความว่า เราจักกล่าว ... ในธรรมที่เราเห็นแล้ว อย่างนี้บ้าง รวมความว่า ในธรรมที่เราเห็นแล้ว

คำว่า **ที่รู้ประจักษ์ด้วยตนเอง** อธิบายว่า เราจักกล่าวถึงธรรมที่รู้ด้วยตนเอง ธรรมที่ประจักษ์แก่ตนเอง มิใช่โดยอาการเชื่อผู้อื่นว่าธรรมนี้เป็นดังนี้ ๆ มิใช่โดยการเล่าลือ มิใช่โดยถือสืบ ๆ กันมา มิใช่โดยการอ้างตำรา มิใช่โดยตรรก มิใช่โดยการอนุมาน มิใช่โดยการคิดตรองตามแนวเหตุผล มิใช่เพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจแล้ว รวมความว่า ที่รู้ประจักษ์ด้วยตนเอง ในธรรมที่เราเห็นแล้ว

คำว่า **บุคคลรู้ชัดธรรมใดแล้ว มีสติเที่ยวไปอยู่** อธิบายว่า บุคคลรู้ชัดธรรมใดแล้ว คือ เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว ได้แก่ บุคคลรู้ชัดแล้ว เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่างแจ้ง ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา”

คำว่า **มีสติ** ได้แก่ มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ (๑) ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาภายในกาย ฯลฯ บุคคลนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า มีสติ

คำว่า **เที่ยวไปอยู่** ได้แก่ เที่ยวไป คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป รวมความว่า บุคคลรู้ชัดธรรมใดแล้ว มีสติเที่ยวไปอยู่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มานวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **ฟังข้ามต้นหาที่ชื่อว่าวิສตติกาในโลกได้** อธิบายว่า ต้นหาชื่อว่า วิສตติกา คือ ความกำหนด ความกำหนดนึก ฯลฯ อภิขมา อกฺศลมูลคือโลภะ^๑

ว่าด้วยต้นหาชื่อว่าวิສตติกา

คำว่า **วิສตติกา** อธิบายว่า ต้นหาชื่อว่าวิສตติกา เพราะมีความหมายอย่างไร ต้นหาชื่อว่าวิສตติกา เพราะแผ่ไป ชื่อว่าวิສตติกา เพราะชานไป ชื่อว่าวิສตติกา เพราะขยายไป ชื่อว่าวิສตติกา เพราะไม่สม่าเสมอ ชื่อว่าวิສตติกา เพราะครอบงำ ชื่อว่าวิສตติกา เพราะสะท้อนไป ชื่อว่าวิສตติกา เพราะเป็นตัวการให้พุดผิด ชื่อว่าวิສตติกา เพราะมีรากเป็นพิษ ชื่อว่าวิສตติกา เพราะมีผลเป็นพิษ ชื่อว่า วิສตติกา เพราะเป็นตัวการให้บริโภคนสิ่งมีพิษ

อีกนัยหนึ่ง ต้นหานั้นแผ่ไป ชานไป ขยายไปในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ตระกูล หมู่คณะ อาวาส ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ กามภพ รูปภพ อรูปภพ สัณญากภพ อสัณญากภพ เนวสัณญานาสัณญากภพ เอกโวการภพ จตุโวการภพ ปัญจโวการภพ อดีต อนาคต ปัจจุบัน รูปที่เห็นแล้ว เสียงที่ได้ยินแล้ว กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่รับรู้แล้ว และธรรมารมณที่พึงรู้แจ้ง ฉะนั้น จึงชื่อว่าวิສตติกา

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ธาตุโลก อายตนโลก

คำว่า **ฟังข้ามต้นหาที่ชื่อว่าวิສตติกาในโลกได้** อธิบายว่า ผู้มีสติ ฟังข้าม คือ ฟังข้ามไป ข้ามพ้น ก้าวล่วง ล่วงเลยต้นหาที่ชื่อว่าวิສตติกาในโลกได้ รวม ความว่า ฟังข้ามต้นหาที่ชื่อว่าวิສตติกาในโลกได้ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึง ตรัสว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๐-๕๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทส

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมตตคฺ)

บุคคลรู้ชัดธรรมใดแล้ว มีสติเที่ยวไปอยู่
 พึงข้ามค้นหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกาในโลกได้
 เราจักกล่าวธรรม(นั้น)ที่รู้จักด้วยตนเอง
 ในธรรมที่เราเห็นแล้ว แก่เธอ

[๒๓] (ท่านเมตตคฺทูลถามว่า)

ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสงหาคุณอันยิ่งใหญ่
ข้าพระองค์ขอบใจธรรมอันสูงสุดนั้นที่บุคคลรู้ชัดแล้ว
มีสติเที่ยวไปอยู่ พึงข้ามค้นหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกาในโลกได้ (๖)
 คำว่า นั้น ในคำว่า **ข้าพระองค์ขอบใจธรรมอันสูงสุดนั้น** ได้แก่ พระดำรัส
 คำที่เป็นแนวทาง เทศนา คำสั่งสอน คำพร่ำสอน
 คำว่า **ขอบใจ** ได้แก่ พอใจ ชอบใจ คือ เบิกบานใจ อนุโมทนา ต้องการ ยินดี
 ทูลขอ ปรรณนา มุ่งหมาย มุ่งหวัง รวมความว่า **ข้าพระองค์ขอบใจธรรมอันสูงสุด**
 นั้น

ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคชื่อว่าทรงแสงหาคุณอันยิ่งใหญ่

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสงหาคุณอันยิ่งใหญ่** ในคำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสงหาคุณอันยิ่งใหญ่ (ข้าพระองค์ขอบใจ) ธรรมอันสูงสุด** อธิบายว่า
พระผู้มีพระภาค ชื่อว่า ทรงแสงหาคุณยิ่งใหญ่ เพราะมีความหมายว่าอย่างไร
 คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสงหา ค้นหา เสาะหาศีลชั้นยิ่งใหญ่ จึงชื่อว่าทรง
 แสงหาคุณอันยิ่งใหญ่ พระผู้มีพระภาคทรงแสงหา ค้นหา เสาะหาสมาธิชั้นยิ่งใหญ่
 ... ปัญญาชั้นยิ่งใหญ่ ... วิมุตติชั้นยิ่งใหญ่ ... วิมุตติญาณทัสสนชั้นยิ่งใหญ่ จึงชื่อ
 ว่าทรงแสงหาคุณอันยิ่งใหญ่

พระผู้มีพระภาคทรงแสงหา ค้นหา เสาะหาเครื่องทำลายกองความมืดใหญ่
 จึงชื่อว่าทรงแสงหาคุณอันยิ่งใหญ่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มานวปัญหานิทเทส ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทส

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คันทา เสาะหาเครื่องทำลายความวิปลาสใหญ่
จึงชื่อว่าทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คันทา เสาะหาเครื่องถอนลูกศรคือตัณหาใหญ่
จึงชื่อว่าทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คันทา เสาะหาเครื่องปลดเปลื้องโครงทิฏฐิใหญ่
จึงชื่อว่าทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คันทา เสาะหาเครื่องกำจัดหงคือมานะใหญ่
จึงชื่อว่าทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คันทา เสาะหาเครื่องเข้าไปสงบอภิสังขารใหญ่
จึงชื่อว่าทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คันทา เสาะหาเครื่องปิดกั้นโอชะใหญ่ จึงชื่อว่า
ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คันทา เสาะหาเครื่องวางภาระใหญ่ จึงชื่อว่า
ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คันทา เสาะหาเครื่องตัดสังสารวัฏใหญ่ จึงชื่อ
ว่าทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คันทา เสาะหาเครื่องดับความเดือดร้อนใหญ่
จึงชื่อว่าทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คันทา เสาะหาเครื่องระงับความเร่าร้อนใหญ่
จึงชื่อว่าทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คันทา เสาะหาเครื่องยกธงคือธรรมใหญ่ จึง
ชื่อว่าทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คันทา เสาะหาสติปัญญาใหญ่ ฯลฯ
สัมมปฺปธานใหญ่ ฯลฯ อิทธิบาทใหญ่ ฯลฯ อินทรีย์ใหญ่ ฯลฯ พละใหญ่ ฯลฯ
โพชฌงค์ใหญ่ ฯลฯ อริยมรรคมีองค์ ๘ ใหญ่ ฯลฯ ปรมัตถอมตนิพพานใหญ่
จึงชื่อว่าทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มานวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศ

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้ที่เหล่าสัตว์ผู้มเหศักดิ์แสวงหา ค้นหา เสาะหาว่า “พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ไหน พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ไหน พระผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเทพประทับอยู่ที่ไหน พระผู้ทรงองอาจกว่านรชนประทับอยู่ที่ไหน” จึงชื่อว่าทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

คำว่า **ธรรมอันสูงสุด** อธิบายว่า อมตนิพพาน ตรัสเรียกว่า ธรรมอันสูงสุด ได้แก่ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท

คำว่า **สูงสุด** ได้แก่ ธรรมอันเลิศ ประเสริฐ วิเศษสุด ชั้นแนวหน้า สูงสุด ยอดเยี่ยม รวมความว่า ธรรมอันสูงสุด

คำว่า **ที่บุคคลรู้ชัดแล้ว มีสติเที่ยวไปอยู่** อธิบายว่า ที่บุคคลรู้ชัดแล้ว คือ เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ” ได้แก่ ที่บุคคลรู้ชัดแล้ว คือ เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา”

คำว่า **มีสติ** ได้แก่ มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาภายในกาย ฯลฯ ในเวทนาทั้งหลาย ฯลฯ ในจิต
๔. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาธรรมในธรรมทั้งหลาย ฯลฯ บุคคลนั้น พระผู้มีพระภาค ตรัสเรียกว่า มีสติ^๑

คำว่า **เที่ยวไปอยู่** ได้แก่ เที่ยวไป คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป รวมความว่า ที่บุคคลรู้ชัดแล้ว มีสติเที่ยวไปอยู่

คำว่า **ฟังข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัตติกาในโลกได้** อธิบายว่า ตัณหา ตรัสเรียกว่า วิสัตติกา ได้แก่ ความกำหนด ความกำหนดนักร ฯลฯ อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ^๒

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๗๐-๗๑

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๐-๕๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **วิสัตติกา** อธิบายว่า ตัณหาชื่อว่าวิสัตติกา เพราะมีความหมายอย่างไร
 ฯลฯ ชานไป ขยายไป จึงชื่อว่าวิสัตติกา

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก ฯลฯ อายตนโลก

คำว่า **พึงข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัตติกาในโลกได้** อธิบายว่า ตัณหานี้ ที่ชื่อว่า
 วิสัตติกาในโลก บุคคลเป็นผู้มีสติพึงข้าม คือ พึงข้ามไป ข้ามพ้น ก้าวล่วง
 ล่วงเลยตัณหาที่ชื่อว่าวิสัตติกาในโลกได้ รวมความว่า พึงข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัตติกา
 ในโลกได้ ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

ข้าพระองค์ขอบใจธรรมอันสูงสุดนั้นที่บุคคลรู้ชัดแล้ว

มีสติเที่ยวไปอยู่ พึงข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัตติกาในโลกได้

[๒๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมตตคฺ)

เธอรู้ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง

ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำและชั้นกลาง

เธอจงบรรเทาความเพลิดเพลिन ความถือมั่น

และวิญญานในธรรมเหล่านี้เสีย ไม่พึงตั้งอยู่ในภพ (๗)

คำว่า **เธอรู้ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง** อธิบายว่า เธอรู้ คือ ทราบ รู้แจ่มแจ้ง
 รู้เฉพาะ ทางตลอดธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง รวมความว่า เธอรู้ธรรมอย่างใดอย่าง
 หนึ่ง

คำว่า **เมตตคฺ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า พระ
 ผู้มีพระภาค นี้ เป็นสังฆิกาบัญญัติ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า
 เมตตคฺ

พระสวดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๔. เมตตคฺมวลวปัญหานิทเทส

ว่าด้วยธรรมชั้นสูงชั้นต่ำและชั้นกลาง

คำว่า **ชั้นสูง ชั้นต่ำและชั้นกลาง** อธิบายว่า

อนาคต ตรัสเรียกว่า **ชั้นสูง** อดีต ตรัสเรียกว่า **ชั้นต่ำ** ปัจจุบัน ตรัสเรียกว่า **ชั้นกลาง**

เทวโลก ตรัสเรียกว่า **ชั้นสูง** นiryโลก ตรัสเรียกว่า **ชั้นต่ำ** มนุษยโลก ตรัสเรียกว่า **ชั้นกลาง**

อิกนัยหนึ่ง กุศลธรรม ตรัสเรียกว่า **ชั้นสูง** อกุศลธรรม ตรัสเรียกว่า **ชั้นต่ำ** อัพยากตธรรม ตรัสเรียกว่า **ชั้นกลาง**

อรุปรธาตุ ตรัสเรียกว่า **ชั้นสูง** กามธาตุ ตรัสเรียกว่า **ชั้นต่ำ** รูปธาตุ ตรัสเรียกว่า **ชั้นกลาง**

สุขเวทนา ตรัสเรียกว่า **ชั้นสูง** ทุกขเวทนา ตรัสเรียกว่า **ชั้นต่ำ** อทุกขมสุข-เวทนา ตรัสเรียกว่า **ชั้นกลาง**

เบื้องสูงจากฝ่าเท้าขึ้นไปตรัสเรียกว่า **ชั้นสูง** เบื้องต่ำจากปลายผมลงมาตรัสเรียกว่า **ชั้นต่ำ** ตรงกลางตรัสเรียกว่า **ชั้นกลาง** รวมความว่า ชั้นสูง ชั้นต่ำและชั้นกลาง

คำว่า **ในธรรมเหล่านี้** ในคำว่า **เธอจงบรรเทาความเพลิดเพลिन ความถือมั่นและวิญญาน ในธรรมเหล่านี้เสีย ไม่พึงตั้งอยู่ในภพ** อธิบายว่า ในธรรมที่เราบอกแล้ว แสดงแล้ว บัญญัติแล้ว กำหนดแล้ว เปิดเผยแล้ว จำแนกแล้ว ทำให้ง่ายแล้ว ประกาศแล้ว ตัณหาตรัสเรียกว่า ความเพลิดเพลिन คือ ความกำหนด ความกำหนดนัก ฯลฯ อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ^๑

คำว่า **ความถือมั่น** ได้แก่ ความถือมั่น ๒ อย่าง คือ

๑. ความถือมั่นด้วยอำนาจตัณหา

๒. ความถือมั่นด้วยอำนาจทิฏฐิ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๐-๕๑

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า :๑๓๗ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มานวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศ

ความถือมั่นด้วยอำนาจตัณหา เป็นอย่างไร

คือ ฯลฯ ด้วยส่วนแห่งตัณหาเท่าใด ฯลฯ นี้ชื่อว่าความถือมั่นด้วยอำนาจ
ตัณหา

ความถือมั่นด้วยอำนาจทกฺขลิตฺติ เป็นอย่างไร

คือ สักกายทกฺขลิตฺติมีวัตถุ ๒๐ ฯลฯ นี้ชื่อว่าความถือมั่นด้วยอำนาจทกฺขลิตฺติ^๑
คำว่า **เธอจงบรรเทา... และวิญญาน** อธิบายว่า วิญญานที่สหฺรคตด้วย
ปญฺญาภิสังขาร วิญญานที่สหฺรคตด้วยอปฺญาภิสังขาร วิญญานที่สหฺรคตด้วย
อาเนญขาภิสังขาร เธอจงสลัด บรรเทา ถอน ถอนเสีย ละ ละทิ้ง ละให้หมด
ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก ซึ่งความเพลิตเพลิน ความถือมั่นและ
วิญญานที่สหฺรคตด้วยอภิสังขารในธรรมเหล่านี้ รวมความว่า เธอจงบรรเทาความ
เพลิตเพลิน ความถือมั่นและวิญญาน ในธรรมเหล่านี้เสีย

คำว่า **ไม่พึงตั้งอยู่ในภพ** อธิบายว่า

คำว่า **ภพ** ได้แก่ ภพ ๒ คือ (๑) กรรมภพ (๒) ภพใหม่อันมีในปฏิสนธิ

กรรมภพ เป็นอย่างไร

คือ ปญฺญาภิสังขาร อปฺญาภิสังขาร อาเนญขาภิสังขาร นี้ชื่อว่า**กรรมภพ**
ภพใหม่อันมีในปฏิสนธิ เป็นอย่างไร

คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน อันมีในปฏิสนธิ นี้ชื่อว่า
ภพใหม่อันมีในปฏิสนธิ

คำว่า **ไม่พึงตั้งอยู่ในภพ** อธิบายว่า ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึง
ความไม่มีอีกซึ่งความเพลิตเพลิน ความถือมั่นวิญญานที่สหฺรคตด้วยอภิสังขาร
กรรมภพ และภพใหม่อันมีในปฏิสนธิ ไม่พึงตั้งอยู่ในกรรมภพ ไม่พึงตั้งอยู่ คือ
ไม่พึงดำรงอยู่ในภพใหม่ อันมีในปฏิสนธิ รวมความว่า เธอจงบรรเทา...และ
วิญญานในธรรมเหล่านี้เสีย ไม่พึงตั้งอยู่ในภพ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึง
ตรัสว่า

เชิงอรรถ :

^๑ เทียบกับความในข้อ ๑๑/๘๐-๘๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มานวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศ

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมตตคฺ)

เธอรู้ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง
ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำและชั้นกลาง
เธอจงบรรเทาความเพลิดเพลिन ความถือมั่น
และวิญญานในธรรมเหล่านี้เสีย ไม่พึงตั้งอยู่ในภพ

[๒๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

**ภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนี้ มีสติ ไม่ประมาท
รู้แจ้ง ละความยึดถือว่าเป็นของเราแล้ว
เที่ยวไปอยู่ พึงละชาติ ชรา โสกะและปริเทวะ
อันเป็นทุกข์ในอัตภาพนี้ได้แน่นอน (๘)**

คำว่า **ผู้มีปกติอยู่อย่างนี้** ในคำว่า **ภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนี้ มีสติ ไม่ประมาท** อธิบายว่า ภิกษุผู้ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก ซึ่งความเพลิดเพลिन ความยึดมั่นถือมั่น วิญญานที่สหระคตด้วยอภิสังขาร กรรมภพ และภพใหม่อันมีในปฏิสนธิ รวมความว่า ผู้มีปกติอยู่อย่างนี้

คำว่า **มีสติ** อธิบายว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาภายในกาย ฯลฯ ภิกษุนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า มีสติ^๑

ว่าด้วยความไม่ประมาท

คำว่า **ไม่ประมาท** อธิบายว่า ผู้ทำด้วยความเื้อเพื่อ ทำติดต่อกัน ไม่หยุด ประพฤติไม่ย่อหย่อน ไม่ละความพอใจ ไม่ทอดธุระ ชื่อว่าไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๗๐-๗๑

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า :๑๓๙ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศ

คือ ความพอใจ ความพยายาม ความอดสาหะ ความขยัน ความไม่ถอยกลับ สติสัมปชัญญะ ความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความเพียรแรงกล้า ความตั้งใจ ความประกอบเนื่อง ๆ ด้วยคิดว่า “เราพึงทำศีลชั้นที่ขังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์โดยอุบายอย่างไร หรือพึงใช้ปัญญาตามรักษาศีลชั้นที่บริบูรณ์ในข้อนั้น ๆ โดยอุบายอย่างไร” ดังนี้ ชื่อว่าไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย ... ความพอใจ ความพยายาม ความอดสาหะ ความขยัน ความไม่ถอยกลับ สติสัมปชัญญะ ความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความเพียรแรงกล้า ความตั้งใจ ความประกอบเนื่อง ๆ ด้วยคิดว่า “เราพึงทำสมาธิชั้น ๆ ปัญญาชั้น ๆ วิมุตติชั้น ๆ วิมุตติญาณทัสสนชั้น ๆ ที่ขังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ โดยอุบายอย่างไร หรือพึงใช้ปัญญาตามรักษาวิมุตติญาณทัสสนชั้นที่บริบูรณ์ในข้อนั้น ๆ โดยอุบายอย่างไร” ดังนี้ ชื่อว่าไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย ความพอใจ ความพยายาม ความอดสาหะ ความขยัน ความไม่ถอยกลับ สติสัมปชัญญะ ความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความเพียรแรงกล้า ความตั้งใจ ความประกอบเนื่อง ๆ ด้วยคิดว่า “เราพึงกำหนดรู้ทุกขที่ขังมิได้กำหนดรู้ พึงละกิเลสที่ขังมิได้ละ พึงเจริญมรรคที่ยังมิได้เจริญ หรือทำให้แจ้งนิโรธที่ยังมิได้ทำให้แจ้ง โดยอุบายอย่างไร” ดังนี้ ชื่อว่าไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย รวมความว่า (ภิกษุ) ผู้มีปกติอยู่อย่างนี้ มีสติไม่ประมาท

คำว่า **ภิกษุ** ในคำว่า **ภิกษุ ... ละความยึดถือว่าเป็นของเราแล้ว เทียวไปอยู่** ได้แก่ **ภิกษุ**ผู้เป็นภิกษุพลุชชน หรือภิกษุผู้เป็นพระเสขะ

คำว่า **เทียวไปอยู่** ได้แก่ เทียวไป คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป

คำว่า **ความยึดถือว่าเป็นของเรา** ได้แก่ ความยึดถือว่าเป็นของเรา ๒ อย่าง คือ (๑) ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจทิฏฐิ ฯลฯ นี้ชื่อว่าความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา ฯลฯ นี้ชื่อว่าความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจทิฏฐิ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศ

ภิกษุละความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา สลัดทิ้งความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจทิฏฐิ คือ ละ สละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก ซึ่งความยึดถือของเรา รวมความว่า ภิกษุ ... ละความยึดถือว่าเป็นของเราแล้ว เทียวไปอยู่

คำว่า **ชาติ** ในคำว่า **รู้แจ้ง ... พึงละชาติ ชรา โสกะ และปริเทวะอันเป็นทุกข์ในอัตภาพนี้ได้แน่นอน** ได้แก่ การเกิด คือเกิดขึ้น การก้าวลง(สูครรภ) การบังเกิด การบังเกิดขึ้น ความปรากฏแห่งขันธ์ทั้งหลาย การได้อายตนะในหมู่สัตว์นั้น ๆ ของสัตว์เหล่านั้น ๆ

คำว่า **ชรา** ได้แก่ ความแก่ คือ ความทรุดโทรม ความเป็นผู้มีฟันหัก ความเป็นผู้มีผมหงอก ความเป็นผู้มีหนังเหี่ยว ความเสื่อมอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ในหมู่สัตว์นั้น ๆ ของสัตว์เหล่านั้น ๆ

คำว่า **โสกะ** ได้แก่ ความเศร้าโศก กิริยาที่เศร้าโศก ภาวะที่เศร้าโศก ความเศร้าโศกภายใน ความเศร้าโศกมากภายใน ความหม่นหม่นภายใน ความเร่าร้อนภายใน ความหม่นหม่นแห่งจิต ความทุกข์ใจ ลูกศรคือความเศร้าโศกของผู้ที่ถูกความเสียหายของญาติกระทบบ้าง ถูกความเสียหายแห่งโภคทรัพย์ กระทบบ้าง ถูกความเสียหายเพราะโรคกระทบบ้าง ถูกสฬวิบัติกระทบบ้าง ถูกทิวฏฐวิบัติกระทบบ้าง ประจวบกับความเสียหายอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วบ้าง ถูกเหตุแห่งทุกข์อื่นนอกจากที่กล่าวแล้วกระทบบ้าง

คำว่า **ปริเทวะ** ได้แก่ ความบ่นเพ้อ ความคร่ำครวญ กิริยาที่บ่นเพ้อ กิริยาที่คร่ำครวญ ภาวะที่บ่นเพ้อ ภาวะที่คร่ำครวญ การพูดพล่าม การพูดเพ้อ การพูดเพ้อเจ้อ ความพรวดเพ้อ กิริยาที่พรวดเพ้อ ภาวะที่พรวดเพ้อ ของผู้ถูกความเสียหายของญาติกระทบบ้าง ... ถูกทิวฏฐวิบัติกระทบบ้าง ประจวบกับความเสียหายอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วบ้าง ถูกเหตุแห่งทุกข์อื่นนอกจากที่กล่าวแล้วกระทบบ้าง

คำว่า **นี้** ได้แก่ ในความเห็นนี้ ฯลฯ ในมนุษยโลกนี้

คำว่า **รู้แจ้ง** ได้แก่ มีความรู้แจ้ง คือ มีวิชา มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **อันเป็นทุกข์** ได้แก่ ชาติทุกข์ ฯลฯ โสภปริเทวทุกข์โทมนัสสุปายาสทุกข์
 คำว่า **รู้แจ้ง ... ฟังละชาติ ชรา โสกะ และปริเทวะอันเป็นทุกข์ใน**
อัตภาพนี้ได้แน่นอน อธิบายว่า มีความรู้แจ้ง คือ มีวิชา มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง
 มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ฟังละ คือ ฟังบรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึง
 ความไม่มีอีกซึ่งชาติ ชรา โสกะ ปริเทวะ และทุกข์ในโลกนี้เอง รวมความว่า รู้แจ้ง
 ... ฟังละชาติ ชรา โสกะ และปริเทวะอันเป็นทุกข์ในอัตภาพนี้ได้แน่นอน ด้วยเหตุนี้
 พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

ภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนี้ มีสติ ไม่ประมาท

รู้แจ้ง ละความยึดถือว่าเป็นของเราแล้ว

เที่ยวไปอยู่ ฟังละชาติ ชรา โสกะและปริเทวะ

อันเป็นทุกข์ในอัตภาพนี้ได้แน่นอน

[๒๖] (ท่านเมตตคฺกุลถามว่า)

ข้าพระองค์ขอบใจพระวาจานี้ของพระองค์

ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าแต่พระโคตม

ธรรมที่ปราศจากอุภธิ พระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว

พระผู้มีพระภาคทรงละทุกข์ได้แล้วเป็นแน่

เพราะธรรมนี้ พระองค์ทรงทราบชัดแล้ว (๙)

คำว่า **นี้** ในคำว่า **ข้าพระองค์ขอบใจพระวาจานี้ของพระองค์ผู้ทรงแสวง**
หาคุณอันยิ่งใหญ่ ได้แก่ พระวาจา คือ คำที่เป็นแนวทาง เทศนา คำสั่งสอน
 คำพร่ำสอน

คำว่า **ขอบใจ** ได้แก่ พอใจ ชอบใจ คือ เบิกบานใจ อนุโมทนา ต้องการ ยินดี
 ทูลขอ ปรารถนา มุ่งหมาย มุ่งหวัง

คำว่า **ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่** อธิบายว่า

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ อย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา ค้นหา เสาะหาสัจจันต์ใหญ่ จึงชื่อว่าทรง
 แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ฯลฯ “พระผู้ทรงองอาจกว่านรชนประทับอยู่ที่ไหน” จึง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศ

ชื่อว่าผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ รวมความว่า ข้าพระองค์ชอบใจพระวาจา^{นี้}ของพระองค์ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

คำว่า **ตรัสไว้ดีแล้ว** ในคำว่า **ข้าแต่พระโคดม ธรรมที่ปราศจากอุปธิ** **พระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว** อธิบายว่า ตรัสไว้ดีแล้ว คือ ตรัสบอกไว้ดีแล้ว แสดงไว้ดีแล้ว บัญญัติไว้ดีแล้ว กำหนดไว้ดีแล้ว เปิดเผยไว้ดีแล้ว จำแนกไว้ดีแล้ว ทำให้ง่ายไว้ดีแล้ว ประกาศไว้ดีแล้ว รวมความว่า ตรัสไว้ดีแล้ว

คำว่า **ข้าแต่พระโคดม ธรรมที่ปราศจากอุปธิ** อธิบายว่า กิเลส วัชรั และอภิสังขาร ตรัสเรียกว่า อุปธิ การละอุปธิ ความเข้าไปสงบอุปธิ ความสลัดทิ้งอุปธิ ความระงับอุปธิ ชื่อว่าอมตนิพพาน รวมความว่า ข้าแต่พระโคดม ธรรมที่ปราศจากอุปธิ พระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว

คำว่า **เป็นแน่** ในคำว่า **พระผู้มีพระภาคทรงละทุกข^{ได้}แล้วเป็นแน่** เป็นคำกล่าวโดยนัยเดียว เป็นคำกล่าวโดยไม่สงสัย เป็นคำกล่าวโดยไม่เคลือบแคลง เป็นคำกล่าวโดยไม่เป็น ๒ นัย เป็นคำกล่าวโดยไม่เป็น ๒ อย่าง เป็นคำกล่าวโดยรัดกุม เป็นคำกล่าวโดยไม่ผิด คำว่า **เป็นแน่** นี้ เป็นคำกล่าวที่กำหนดไว้แน่แล้ว

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นสังฆิกายัญญัติ

คำว่า **ทรงละทุกข^{ได้}แล้ว** อธิบายว่า ทรงละ คือ ทรงละทิ้ง บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งชาติทุกข์ ชราทุกข์ มรณทุกข์ โสภปริเทว-ทุกขโทมนัสอุปายาสทุกข์ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคทรงละทุกข^{ได้}แล้วเป็นแน่

คำว่า **เพราะธรรม^{นี้} พระองค์ทรงทราบชัดแล้ว** อธิบายว่า เพราะธรรม^{นี้} พระองค์ทรงทราบ คือ ทรงรู้ เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว รวมความว่า เพราะธรรม^{นี้} พระองค์ทรงรู้ชัดแล้ว ด้วยเหตุ^{นั้น} พราหมณ์^{นั้น} จึงกราบทูลว่า

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศ

ข้าพระองค์ชอบใจพระวาจา^๑ของพระองค์

ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าแต่พระโคดม

ธรรมที่ปราศจากอุปธิ พระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว

พระผู้มีพระภาคทรงละทุกข^๒ได้แล้วเป็นแน่

เพราะธรรมนี้ พระองค์ทรงทราบชัดแล้ว

[๒๗] (ท่านเมตตคฺกุลถามว่า)

พระองค์ผู้เป็นพระมุนี^๓ตรัสสอนชนเหล่าใดไม่หยุดหย่อน

ชนแม่เหล่านั้^๔นพึงละทุกข^๕ได้เป็นแน่

เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์จึงมาพบพระผู้มีพระภาคผู้^๖นาคะ

ขอมัสการพระองค์ (โดยหวังว่า)พระผู้มีพระภาค

พึงตรัสสอนข้าพระองค์ไม่หยุดหย่อนบ้าง (๑๐)

คำว่า **ชนแม่เหล่านั้^๔** ในคำว่า **ชนแม่เหล่านั้^๔นพึงละทุกข^๕ได้เป็นแน่** ได้แก่ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหิ์สถ์ บรรพชิต เทวดาและมนุษย์

คำว่า **พึงละทุกข^๕ได้** อธิบายว่า พึงละ คือ พึงบรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งชาติทุกข^๖ ขราทุกข^๖ พยาธิทุกข^๖ มรณทุกข^๖ โสภปริเทวทุกข-
โทมนัสสุปายาสทุกข^๖ รวมความว่า ชนแม่เหล่านั้^๔นพึงละทุกข^๕ได้เป็นแน่

คำว่า **ชนเหล่าใด** ในคำว่า **พระองค์ผู้เป็นพระมุนี^๓ตรัสสอนชนเหล่าใดไม่
หยุดหย่อน** ได้แก่ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหิ์สถ์ บรรพชิต เทวดา
และมนุษย์

คำว่า **พระองค์** เป็นคำที่พราหมณ์เรียกพระผู้มีพระภาค

คำว่า **พระมุนี** อธิบายว่า ญาณ ท่านเรียกว่า โมนะ ฯลฯ พระองค์ทรง
ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องและต้นเหตุจตา^๗ขายได้แล้ว ชื่อว่าพระมุนี^๘

คำว่า **ตรัสสอนไม่หยุดหย่อน** ได้แก่ ตรัสสอนไม่หยุดหย่อน คือ ตรัสสอน
โดยเอื้อเพื่อ ตรัสสอนเนื่อง ๆ ตรัสสอนบ่อย ๆ คือ ปราสา^๙สอน รวมความว่า
พระองค์ผู้เป็นพระมุนี^๓ตรัสสอนชนเหล่าใดไม่หยุดหย่อน

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒๑/๑๒๗-๑๒๙

พระสวดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทส

คำว่า **พระองค์** ในคำว่า **เพราะฉะนั้นข้าพระองค์จึงมาพบพระผู้มีพระภาค
ผู้นาคะ ขอนมัสการพระองค์** เป็นคำที่พราหมณ์เรียกพระผู้มีพระภาค

คำว่า **ขอนมัสการ** อธิบายว่า ขอนมัสการ คือ ขอสักการะ เคารพ นับถือ
บูชาด้วยกาย วาจา ใจ ด้วยการปฏิบัติเอื้อประโยชน์ หรือด้วยการปฏิบัติธรรม
ถูกต้องตามหลักธรรม

คำว่า **จึงมาพบ** ได้แก่ จึงมาพบ คือ จึงมาประสบ มาหา มาเฝ้าแล้ว ขอ
นมัสการพระองค์เฉพาะพระพักตร์

ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคชื่อว่านาคะ

คำว่า **ผู้นาคะ** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคชื่อว่าผู้นาคะ เพราะไม่ทรงทำ
ความชั่ว พระผู้มีพระภาคชื่อว่าผู้นาคะ เพราะไม่ทรงถึง พระผู้มีพระภาคชื่อว่าผู้
นาคะ เพราะไม่ทรงกลับมาหา

พระผู้มีพระภาคชื่อว่าผู้นาคะ เพราะไม่ทรงทำความชั่ว เป็นอย่างไร
คือ บาปอกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นเหตุแห่งความเศร้าหมอง ก่อภพใหม่ มี
ความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชรา และมรณะต่อไป
ตรัสเรียกว่า ความชั่ว

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า สภियะ)

บุคคลผู้ไม่ทำบาปแม้เล็กน้อยในโลก

สลัดสังโยชน์เครื่องผูกพันได้ทั้งหมด

ไม่ติดข้องอยู่ในธรรมเป็นเครื่องข้องทั้งปวง เป็นผู้หลุดพ้น

ดำรงตนมั่นคงเช่นนั้น บัณฑิตทั้งหลายเรียกว่านาคะ^๑

พระผู้มีพระภาคชื่อว่าผู้นาคะ เพราะไม่ทรงทำความชั่ว เป็นอย่างนี้

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๕๒๘/๔๓๗, ข.ม.(แปล) ๒๙/๘๐/๒๓๘

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺคฺมาณวปัญหานิทเทศ

พระผู้มีพระภาคชื่อว่าผู้ناعะ เพราะไม่ทรงถึง เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคไม่ทรงถึงฉันทาคติ(ลำเอียงเพราะชอบ) ไม่ทรงถึงโทสาคติ(ลำเอียงเพราะชัง) ไม่ทรงถึงโมหาคติ(ลำเอียงเพราะหลง) ไม่ทรงถึงภยาคติ(ลำเอียงเพราะกลัว) พระองค์ไม่ทรงดำเนินไปด้วยอำนาจราคะ ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจโทสะ ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจโมหะ ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจทิฐฐิ ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจมานะ ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจอุทธัจจะ ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจวิจิกิจฉา ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจอนุสัย ได้แก่ ไม่ทรงดำเนินไป ไม่เสด็จออกไป ไม่ทรงถูกพาไป ไม่ทรงถูกนำไปด้วยธรรมที่ก่อความเป็นฝักเป็นฝ่าย พระผู้มีพระภาคชื่อว่าผู้ناعะเพราะไม่ทรงถึง เป็นอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคชื่อว่าผู้ناعะ เพราะไม่ทรงกลับมาหา เป็นอย่างไร

คือ กิเลสเหล่าใดพระผู้มีพระภาคทรงละได้แล้ว ด้วยโสดาปัตติมรรค พระผู้มีพระภาคไม่เสด็จมา ไม่เสด็จกลับมา ไม่ทรงหวนกลับมาสู่กิเลสเหล่านั้นอีก กิเลสเหล่าใด พระผู้มีพระภาคทรงละได้แล้วด้วยสกทาคามิมรรค ฯลฯ ด้วยอนาคามิมรรค ฯลฯ ด้วยอรหัตตมรรค พระองค์ไม่เสด็จมา ไม่เสด็จกลับมา ไม่ทรงหวนกลับมาสู่กิเลสเหล่านั้นอีก พระผู้มีพระภาคชื่อว่าผู้ناعะ เพราะไม่กลับมาหา เป็นอย่างนี้ รวมความว่า ข้าพระองค์จึงมาพบพระผู้มีพระภาคผู้ناعะ ขอนมัสการพระองค์

คำว่า **พระผู้มีพระภาคพึงตรัสสอนข้าพระองค์ไม่หยุดหย่อนบ้าง** ได้แก่ ขอพระผู้มีพระภาคพึงตรัสสอนข้าพระองค์ไม่หยุดหย่อน คือ พึงตรัสสอนโดยเอื้อเพื่อตรัสสอนเนื่อง ๆ ตรัสสอนบ่อย ๆ คือ พรา้สอนบ้าง รวมความว่า พระผู้มีพระภาคพึงตรัสสอนข้าพระองค์ไม่หยุดหย่อนบ้าง ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า

พระองค์ผู้เป็นพระมุนีตรัสสอนชนเหล่าใดไม่หยุดหย่อน
ชนแม่เหล่านั้นพึงละทุกขีได้เป็นแน่
เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์จึงมาพบพระผู้มีพระภาคผู้ناعะ
ขอนมัสการพระองค์ (โดยหวังว่า)พระผู้มีพระภาค
พึงตรัสสอนข้าพระองค์ไม่หยุดหย่อนบ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]
๕. มาณวปัญหานิทเทส ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทส

[๒๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

**บุคคลที่เธอรู้จักว่าเป็นพราหมณ์ผู้จบเวท
ไม่มีเครื่องกังวล ไม่ข้องในกามภพ
ข้ามโอชะได้แล้วโดยแท้ และเป็นผู้ข้ามถึงฝั่ง
ไม่มีกิเลสจุดตะปุดจริงจิต หมดความสงสัยแล้ว (๑๑)**

ว่าด้วยบุคคลได้ชื่อว่าเป็นพราหมณ์

คำว่า **บุคคลที่เธอรู้จักว่าเป็นพราหมณ์ผู้จบเวท** อธิบายว่า
คำว่า **พราหมณ์** อธิบายว่า ชื่อว่าพราหมณ์ เพราะลอยธรรม ๗ ประการ
ได้แล้ว คือ

๑. ลอยสักกายทิฏฐิได้แล้ว
๒. ลอยวิจิกิจฉาได้แล้ว
๓. ลอยสีลัพพตปรามาสได้แล้ว
๔. ลอยราคะได้แล้ว
๕. ลอยโทสะได้แล้ว
๖. ลอยโมหะได้แล้ว
๗. ลอยมานะได้แล้ว

คือ พราหมณ์ลอยบาปอกุศลธรรมซึ่งเป็นเหตุแห่งความเศร้าหมอง ก่อภพใหม่
มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชรา มรณะ ต่อไปได้แล้ว
(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า สภियะ)

**บุคคลผู้ลอยบาปทั้งปวงได้แล้ว เป็นผู้ปราศจากมลทิน
เป็นผู้ประเสริฐ มีจิตตั้งมั่นด้วยสมาธิ ดำรงตนมั่นคง
ข้ามพันสังสารวัฏ เป็นผู้บริสุทธ์บริบูรณ์
ไม่มีตัณหาและทิฏฐิอาศัย เป็นผู้มั่นคง
บัณฑิตเรียกผู้นั้นว่าเป็นพราหมณ์^๑**

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๕๒๕-๕๓๖, ข.ม.(แปล) ๒๙/๒๕/๑๐๕

พระสวดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๕. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทส

คำว่า **ผู้จบเวท** อธิบายว่า ญาณในมรรค ๔ ตรัสเรียกว่า เวท ฯลฯ
พราหมณ์นั้นก้าวล่วงเวททั้งปวงแล้ว ชื่อว่าผู้จบเวท

คำว่า **ที่เธอรู้จัก** ได้แก่ที่เธอพึงรู้จัก คือ รู้ทั่ว รู้แจ่มแจ้ง รู้เฉพาะ ทางตลอด
รวมความว่า บุคคลที่เธอรู้อีกว่าเป็นพราหมณ์ผู้จบเวท

คำว่า **ไม่มีเครื่องกังวล** ในคำว่า **ไม่มีเครื่องกังวล ไม่ข้องในกามภพ** ได้แก่
เครื่องกังวลคือราคะ เครื่องกังวลคือโทสะ เครื่องกังวลคือโมหะ เครื่องกังวลคือมานะ
เครื่องกังวลคือทิฏฐิ เครื่องกังวลคือกิเลส เครื่องกังวลคือทุจริต เครื่องกังวลเหล่านี้
ผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดไม่ได้อีก
เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า ไม่มีเครื่องกังวล

คำว่า **กาม** ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม (๒)
กิเลสกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม^๑

คำว่า **ภพ** ได้แก่ ภพ ๒ คือ (๑) กรรมภพ (๒) ภพใหม่อันมีในปฏิสนธิ
ฯลฯ นี้ชื่อว่ากรรมภพ ฯลฯ นี้ชื่อว่าภพใหม่อันมีในปฏิสนธิ^๒

คำว่า **ไม่มีเครื่องกังวล ไม่ข้องในกามภพ** อธิบายว่า บุคคลผู้ไม่มีเครื่อง
กังวล ไม่ข้อง คือ ไม่เกาะติด ไม่เกี่ยวพัน ไม่พัวพัน ออก สลัดออก หลุดพ้น
ไม่เกี่ยวข้องในกามภพ มีใจเป็นอิสระ(จากเครื่องกังวล)อยู่ รวมความว่า ไม่มี
เครื่องกังวล ไม่ข้องในกามภพ

คำว่า **โดยแท้** ในคำว่า **ข้ามโอชะได้แล้วโดยแท้** เป็นคำกล่าวโดยนัยเดียว
ฯลฯ คำว่า โดยแท้ นี้ เป็นคำกล่าวที่กำหนดไว้แน่แล้ว

คำว่า **โอชะ** ได้แก่ กาโมชะ ภโวชะ ทิฏโฐชะ อวิชโชชะ

คำว่า **ข้าม** ได้แก่ ข้ามไป ข้ามพ้น ก้าวล่วง ล่วงเลย รวมความว่า ข้าม
โอชะได้แล้วโดยแท้

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๖๖-๖๗

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๒๔/๑๓๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมวลวปัญหานิทเทศ

คำว่า **ข้าม** ในคำว่า **เป็นผู้ข้ามถึงฝั่ง ไม่มีกิเลสจตะปุตรังจิต หมดความสงสัยแล้ว** อธิบายว่า บุคคลข้าม ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงพ้นกาโมชะ ภโวชะ ทิฏฐิลุชะ อวิชโชชะ และทางแห่งสงสารได้แล้ว คือ บุคคลนั้นอยู่ใน(อริยวาทธรรม)แล้ว ประพฤติจรณธรรมแล้ว ผ่านทางไกลได้แล้ว ถึงทิศ(นิพพาน)แล้ว ถึงจุดจบ(นิพพาน)แล้ว รักษาพรหมจรรย์ได้แล้ว ถึงทิวลิปอันสูงสุด^๑แล้ว เจริญมรรคได้แล้ว ละกิเลสได้แล้ว รู้แจ้งธรรมที่ไม่กำเริบแล้ว ทำนิโรธให้แจ้งได้แล้ว ท่านกำหนดรู้ทุกข^๒ได้แล้ว ละสมุทัยได้แล้ว เจริญมรรคได้แล้ว ทำนิโรธให้แจ้งแล้ว รู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่งแล้ว กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้^๓ได้แล้ว ละธรรมที่ควรละได้^๔แล้ว เจริญธรรมที่ควรเจริญ^๕แล้ว ทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้งได้^๖แล้ว

บุคคลนั้นถอนลิมสลักคืออวิชชาได้แล้ว ผนาคือกรรมได้แล้ว ถอนเสาระเนียดคือตัณหาได้แล้ว ไม่มีบานประตูคือสังโยชน์ เป็นผู้ไกลจากข้าศึกคือกิเลส ปลดธงคือมานะลงเสียแล้ว ปลงภาระได้แล้ว ไม่เกี่ยวข้องกับโยคกิเลสแล้ว ละองค์ ๕ (แห่งนิวรณ์)^๗ได้แล้ว ประกอบด้วยองค์ ๖ มีธรรมเครื่องรักษาอย่างเอก(คือสติ) มีอภิสเสนธรรม^๘ ๔ อย่าง มีปัจเจกสังจจะ^๙อันบรรเทาได้แล้ว มีการแสวงหาอันสละได้โดยชอบ ไม่บกพร่อง มีความดำริไม่ขุ่นมัว มีกายสังขารอันระงับได้แล้ว มีจิตหลุดพ้นดีแล้ว มีปัญญาหลุดพ้นได้ดี เป็นผู้บริสุทธิ์บริบูรณ์ อยู่จบพรหมจรรย์ เป็นอุตมบุรุษ เป็นบรมบุรุษ ถึงการบรรลุปรมาตถธรรมแล้ว บุคคลนั้น มีตองก่อผลกรรม มีตองกำจัด กำจัดได้แล้วดำรงตนอยู่ มีตองละกิเลส มีตองถือมั่น ละได้^{๑๐}แล้วดำรงตนอยู่ มีตองเย็บ(ด้วยตัณหา) มีตองยก(ตนด้วยมานะ)

เชิงอรรถ :

^๑ ทิวลิปอันสูงสุด หมายถึงสัมมาทิฏฐิ (ข.ม.อ. ๖/๘๒)

^๒ อภิสเสนธรรม คือ ธรรมดจพนักพิง หรือธรรมพึงอาศัย มี ๔ อย่างคือ

๑. สงขายกั ปฏิเสวติ ของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วเสพ เช่น ปัจจัย ๔

๒. สงขายกั ปริวชเชติ ของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วเว้น เช่น คนพาลหรือสัตว์ร้าย

๓. สงขายกั วิโนเทติ ของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วบรรเทา เช่นกามวิตก

๔. สงขายกั ปชหติ ของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วละเสีย (ที.ปา. ๑๑/๓๐๘/๒๐๐, ข.ม.อ. ๖/๘๖)

^๕ ปัจเจกสังจจะ หมายถึงทิวลิปอย่างใดอย่างหนึ่งที่ยึดถือ เช่น ถือว่า ทรศณะนี้

เท่านั้นจริง ทรศณะนี้เท่านั้นจริง (ข.ม.อ. ๖/๘๖)

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทส

เย็บเรียบร้อยแล้วดำรงตนอยู่ มีตองดับ (ไฟคือกิเลส) มีตองก่อ ดับได้แล้ว
ดำรงตนอยู่ ชื่อว่าดำรงตนอยู่ได้เพราะประกอบด้วยศีลชั้นอันเป็นนอเสขะ... ด้วย
สมาธิชั้น ... ด้วยปัญญาชั้น ... ด้วยวิมุตติชั้น ... ดำรงตนอยู่ด้วยวิมุตติ
ญาณทัสสนชั้นอันเป็นนอเสขะ ทางตลอดสังขจะแล้ว ดำรงตนอยู่โดยการก้าวล่วง
ตัณหาอันเป็นเหตุให้หวั่นไหว ดำรงตนอยู่โดยการดับไฟคือกิเลส ดำรงตนอยู่โดย
ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิด ดำรงตนอยู่โดยการสมาทานธรรมชั้นสุดยอด ดำรงตนอยู่
โดยการเสพวิมุตติ ดำรงตนอยู่ด้วยเมตตาอันบริสุทธิ์ ... ด้วยกรุณา... ด้วย
มุทิตาอันบริสุทธิ์ ... ดำรงตนอยู่ด้วยอุเบกขาอันบริสุทธิ์ ดำรงตนอยู่ด้วยความ
บริสุทธิ์อย่างยิ่ง ดำรงตนอยู่ด้วยความบริสุทธิ์เพราะไม่มีตัณหาทิฏฐิและมานะ
ดำรงตนอยู่โดยความเป็นผู้หลุดพ้น ดำรงตนอยู่โดยความเป็นผู้สันโดษ ดำรงตน
อยู่ในขั้นสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในธาตุสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในอายตนะสุดท้าย
ดำรงตนอยู่ในคติสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในการถือกำเนิดสุดท้าย ดำรงตนอยู่ใน
ปฏิสนธิสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในภพสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในสงสารสุดท้าย ดำรง
ตนอยู่ในวิภวสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในภพสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในประชุมแห่งขั้น
ขั้นสุดท้าย ทรงไว้ซึ่งร่างกายขั้นสุดท้าย เป็นผู้ไกลจากข้าศึก

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

พระชีณาสพฺนํ นมีภพนี้เป็ภพสุดท้าย

มีประชุมแห่งขั้นนี้เป็นครั้งสุดท้าย

ไม่มีการเวียนเกิด เวียนแก่ เวียนตาย และภพใหม่ก็ไม่มีอีก^๑

คำว่า **และเป็นผู้ข้ามถึงฝั่ง** อธิบายว่า อมตนิพพานตรัสเรียกว่า ฝั่ง คือ
ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่
คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท

บุคคลนั้นถึงฝั่ง บรรลุฝั่ง ถึงส่วนสุด บรรลุส่วนสุด ถึงปลายสุด บรรลุ
ปลายสุด ถึงท้ายสุด บรรลุท้ายสุด ถึงความสำเร็จ บรรลุความสำเร็จ ถึงที่ปกป้อง
บรรลุที่ปกป้อง ถึงที่หลีกเลี่ยง บรรลุที่หลีกเลี่ยง ถึงที่ฝั่ง บรรลุที่ฝั่ง ถึงที่ไม่มีภัย

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ม. (แปล) ๒๙/๖/๒๗

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า :๑๕๐ }

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทส

บรรลฺที่ไม่มีภัย ถึงที่ไม่วุติ บรรลฺที่ไม่วุติ ถึงที่ไมตาย บรรลฺที่ไมตาย ถึงที่ดับ
บรรลฺที่ดับ บุคคลนั้นอยู่ใน(อริยวาสนธรรม)แล้ว ประพฤติจรณธรรมแล้ว ฯลฯ
ไม่มีการเวียนเกิด เวียนแก่ เวียนตาย และภพใหม่ก็ไม่มีอีก รวมความว่า และ
เป็นผู้ข้ามถึงฝั่ง

คำว่า **ไม่มีกิเลสจตุตตะปุตฺตริงจิต** อธิบายว่า รากะ โทสะ โมหะ โภคะ
อุปนาหะ ฯลฯ อกุสลาริสังขารทุกประเภท ชื่อว่ากิเลสจตุตตะปุตฺตริงจิต กิเลสจตุ
ตตะปุตฺตริงจิตเหล่านี้ ผู้ใดละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว
ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า ผู้ไม่มีกิเลสจตุ
ตตะปุตฺตริงจิต

คำว่า **หมดความสงสัย** อธิบายว่า ความสงสัยในทุกข์ ความสงสัยในทุกข-
สมุทัย ความสงสัยในทุกขนิโรธ ความสงสัยในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความ
สงสัยในส่วนเบื้องต้น ความสงสัยในส่วนเบื้องปลาย ความสงสัยทั้งในส่วนเบื้องต้น
ต้นและส่วนเบื้องปลาย ความสงสัยในปฏิจจสมุปบาทว่าเพราะธรรมนี้เป็นปัจจัย
ธรรมนี้จึงมี ความสงสัย กิริยาที่สงสัย ภาวะที่สงสัย ความเคลือบแคลง ความลังเล
ความเห็นเป็น ๒ ฝ่าย ๒ ทาง ความไม่แน่ใจ ความยึดถือหลายอย่าง ความ
ไม่ตกลงใจ ความตัดสินใจไม่ได้ ความกำหนดถือไม่ได้ ความหวาดหวั่นแห่งจิต
ความติดขัดในใจเห็นปานนี้

ความสงสัยเหล่านี้ ผู้ใดละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว
ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า ผู้
หมดความสงสัย รวมความว่า และเป็นผู้ข้ามถึงฝั่ง ไม่มีกิเลสจตุตตะปุตฺตริงจิต หมด
ความสงสัยแล้ว ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลที่เธอรู้จักว่าเป็นพราหมณ์ผู้จบเวท

ไม่มีเครื่องกังวล ไม่ข้องในกามภพ

ข้ามโอชะได้แล้วโดยแท้ และเป็นผู้ข้ามถึงฝั่ง

ไม่มีกิเลสจตุตตะปุตฺตริงจิต หมดความสงสัยแล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]
๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศ

[๒๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

**นรชนใดในที่นี้ เป็นผู้มียัญญา จบเวท
สลัดเครื่องข้องในภพน้อยภพใหญ่นี้ได้แล้ว
นรชนนั้นเป็นผู้คลายตัณหาแล้ว ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง
เรากล่าวว่า นรชนนั้นข้ามชาติและชราได้แล้ว (๑๒)**

คำว่า **ผู้มียัญญา** ในคำว่า **นรชนใดในที่นี้ เป็นผู้มียัญญา จบเวท** ได้แก่
ผู้มีวิชชา มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส

คำว่า **ใด** ได้แก่ ผู้ใด คือ ผู้เช่นใด ฯลฯ หรือมนุษย์ก็ตาม

คำว่า **จบเวท** อธิบายว่า ญาณในมรรค ๔ ตรัสเรียกว่า เวท ฯลฯ เขา
ก้าวล่วงเวททั้งปวงแล้ว ชื่อว่าจบเวท

คำว่า **นรชน** ได้แก่ ผู้ซึ่งอยู่ นรชน มานพ บุรุษ บุคคล ผู้มีชีวิต ผู้เกิด
สัตว์เกิด ผู้เป็นไปตามกรรม มนุษย์

คำว่า **ในที่นี้** ได้แก่ ในความเห็นนี้ ฯลฯ ในมนุษยโลกนี้ รวมความว่า
นรชนใดในที่นี้ เป็นผู้มียัญญาจบเวท

คำว่า **ในภพน้อยภพใหญ่** ในคำว่า **สลัดเครื่องข้องในภพน้อยภพใหญ่
นี้ได้แล้ว** อธิบายว่า ภพน้อยภพใหญ่ คือ ในกรรมวิภูและวิปากวิภู ในกรรมวิภู
เป็นเครื่องเกิดในกามภพ ในวิปากวิภูเป็นเครื่องเกิดในกามภพ ในกรรมวิภูเป็น
เครื่องเกิดในรูปภพ ในวิปากวิภูเป็นเครื่องเกิดในรูปภพ ในกรรมวิภูเป็นเครื่องเกิด
ในอรูปภพ ในวิปากวิภูเป็นเครื่องเกิดในอรูปภพ ในภพต่อไป ในคติต่อไป ใน
การถือกำเนิดต่อไป ในปฏิสนธิต่อไป ในการบังเกิดของอัฐภาพต่อไป

ว่าด้วยเครื่องข้อง ๗

คำว่า **เครื่องข้อง** ได้แก่ เครื่องข้อง ๗ อย่าง คือ

๑. เครื่องข้องคือราคะ
๒. เครื่องข้องคือโทสะ
๓. เครื่องข้องคือโมหะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทส

๔. เครื่องข่องคือมานะ

๕. เครื่องข่องคือทิวฺฉลิ

๖. เครื่องข่องคือกิเลส

๗. เครื่องข่องคือทฺวจริต

คำว่า สลัด ได้แก่ ปลด หรือสลัดเครื่องข่องทั้งหลายได้แล้ว

อีกนัยหนึ่ง ปลดเปลื้องหรือสลัดเครื่องข่อง คือ เครื่องผูก เครื่องมัด เครื่องผูกพัน เครื่องเกาะติด เครื่องเกี่ยวพัน เครื่องพัวพัน เครื่องผูกมัดทั้งหลาย ได้แล้ว เหมือนคนทำการปลดปล่อยยาน คานหาม รถ เกวียน หรือ ล้อเลื่อน ให้นำไป จะนั้น

อีกนัยหนึ่ง ปลดเปลื้องหรือสลัดเครื่องข่อง คือ เครื่องผูก เครื่องผูกพัน เครื่องเกาะติด เครื่องเกี่ยวพัน เครื่องพัวพัน เครื่องผูกมัดทั้งหลายได้แล้ว รวมความว่า สลัดเครื่องข่องในภพน้อยภพใหญ่นี้ได้แล้ว

คำว่า **นรชนนั้นเป็นผู้คลายตัณหาแล้ว ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง เรา** กล่าวว่าเป็นผู้คลายตัณหาแล้ว อธิบายว่า

คำว่า ตัณหา ได้แก่ รูปตัณหา สัทตตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โภญฺฉัพพตัณหา และธัมมตัณหา

ตัณหานี้ผู้ใดละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า ผู้คลายตัณหาแล้ว คือ ปราศจากตัณหาแล้ว เป็นผู้สละตัณหาแล้ว คายตัณหาแล้ว ปล่อยตัณหาแล้ว ละตัณหาแล้ว สลัดทิ้งตัณหาแล้ว ได้แก่ ผู้คลายราคะแล้ว สละราคะแล้ว คายราคะแล้ว ปล่อยราคะแล้ว ละราคะแล้ว สลัดทิ้งราคะแล้ว เป็นผู้หมดความอยากแล้ว ดับแล้ว เย็นแล้ว มีตนอันประเสริฐเสวยสุข อยู่ รวมความว่า นรชนนั้นเป็นผู้คลายตัณหาแล้ว

คำว่า **ไม่มีทุกข์** ได้แก่ ทุกข์คือราคะ ทุกข์คือโทสะ ทุกข์คือโมหะ ทุกข์คือ โภคะ ทุกข์คืออุปนาหะ ฯลฯ ทุกข์คืออกุศลาสกิสังขารทุกประเภท ผู้ใดละทุกข์ เหล่านี้ได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า ไม่มีทุกข์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๔. เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **ไม่มีความหวัง** อธิบายว่า ตัณหาตรัสเรียกว่า ความหวัง ได้แก่ ความกำหนด ความกำหนดนึก ฯลฯ อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ

ความหวัง คือ ตัณหาเหล่านี้ ผู้ใดละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้ที่นั้น ตรัสเรียกว่า **ไม่มีความหวัง**

คำว่า **ชาติ** ได้แก่ การเกิด คือ เกิดขึ้น การก้าวลง(สูครรภ) การบังเกิด การบังเกิดขึ้น ความปรากฏแห่งขันธทั้งหลาย การได้อายตนะในหมู่มสัตว์นั้น ๆ ของสัตว์เหล่านั้น ๆ

คำว่า **ชรา** ได้แก่ ความแก่ คือ ความทรุดโทรม ความเป็นผู้มีฟันหัก ความเป็นผู้มีผมหงอก ความเป็นผู้มีหนังเหี่ยว ความเสื่อมอายุ ความแก่หง่อม แห่งอินทรีย์ทั้งหลายในหมู่มสัตว์นั้น ๆ ของสัตว์เหล่านั้น ๆ

คำว่า **นรชนนั้นเป็นผู้คลายตัณหาแล้ว ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง** เรากล่าวว่า **นรชนนั้นข้ามชาติและชราได้แล้ว** อธิบายว่า เรากล่าว คือ บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศว่า ผู้ที่ปราศจากตัณหา ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง ข้าม คือ ข้ามไป ข้ามพ้น ก้าวล่วง ล่วงเลยชาติ ชรา และมรณะได้แล้ว รวมความว่า นรชนนั้นเป็นผู้คลายตัณหาแล้ว ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง เรากล่าวว่า นรชนนั้นข้ามชาติและชราได้แล้ว ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

นรชนใดในที่นี้ เป็นผู้มีปัญญา จบเวท

สลัดเครื่องข้องในภพน้อยภพใหญ่นี้ได้แล้ว

นรชนนั้นเป็นผู้คลายตัณหาแล้ว ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง

เรากล่าวว่า นรชนนั้นข้ามชาติและชราได้แล้ว

พร้อมกับการจบคาถา ฯลฯ เมตตคฺมาณพ... โดยประกาศว่า "ข้าแต่ พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก"

เมตตคฺมาณวปัญหานิทเทศที่ ๔ จบ

พระสวดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาถวปัญหาทเทส ๕. โธถกมาถวปัญหาทเทส

๕. โธถกมาถวปัญหาทเทส^๑

ว่าด้วยปัญหาของโธถกมาถพ

[๓๐] (ท่านโธถกทูลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด
ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสงหาคุณอันยิ่งใหญ่
ข้าพระองค์มุ่งหวังจะรับฟังพระวาจาของพระองค์อย่างยิ่ง
บุคคลได้ฟังพระสุรเสียงของพระองค์แล้ว
พึงศึกษารวมเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน (๑)

ว่าด้วยการถาม ๓

คำว่า ขอทูลถาม ในคำว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถาม
พระองค์ ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด ได้แก่
การถาม ๓ อย่าง คือ

๑. การถามเพื่อให้ชัดเจนในสิ่งที่ยังไม่เคยเห็น
๒. การถามเพื่อเทียบเคียงในสิ่งที่เคยเห็นแล้ว
๓. การถามเพื่อตัดความสงสัย ฯลฯ

การถามอีก ๓ อย่าง ฯลฯ

๓ การถามถึงนิพพาน^๒

คำว่า ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์ อธิบายว่า ข้าพระองค์ขอทูลถามพระ
องค์ คือ ทูลขอพระองค์ ทูลอัญเชิญให้ตรัส ทูลให้ทรงประกาศว่า ขอพระองค์
โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ รวมความว่า ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๑๐๖๘-๑๐๗๕/๕๓๗-๕๓๘

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๑๒/๘๔-๙๑, ๑๘/๑๑๐-๑๑๓

พระสวดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๕. โธตกมาณวปัญหานิทเทส

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นสังฆิกาบัญญัติ^๑

คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์** อธิบายว่า ขอพระองค์โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศ รวมความว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์ ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านโธตกะทูลถาม ดังนี้** เป็นบทสนธิ ฯลฯ

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า **ท่าน** นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง

คำว่า **โธตกะ** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น ฯลฯ ชื่อเรียกเฉพาะ^๒ รวมความว่า **ท่านโธตกะทูลถาม ดังนี้**

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าพระองค์มุ่งหวังจะรับฟังพระวาจาของพระองค์อย่างยิ่ง** อธิบายว่า ข้าพระองค์มุ่งหวัง มุ่งหวังอย่างยิ่ง คือ ต้องการ ยินดี ปรรณนา มุ่งหมาย มุ่งหวังพระวาจา คือ คำที่เป็นแนวทาง เทศนา คำสั่งสอน คำพร่ำสอนของพระองค์

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่** อธิบายว่า

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ เพราะมีความหมายว่าอย่างไร

คือ **พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา ค้นหา เสาะหา สืบค้นยิ่งใหญ่** จึงชื่อว่า **ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่** ฯลฯ “**พระผู้ทรงองอาจกว่านรชนประทับอยู่ที่ไหน**” จึงชื่อว่า **ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่**^๓ รวมความว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่** ข้าพระองค์มุ่งหวังจะรับฟังพระวาจาของพระองค์

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๖-๔๘

^๒ เทียบกับความในข้อ ๙/๗๓

^๓ ดูรายละเอียดข้อ ๒๓/๑๓๓-๑๓๕ และ ข.ม. (แปล) ๒๙/๑๕๐/๔๑๐

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๕. โธตกมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **บุคคลฟังพระสรเสียงของพระองค์แล้ว** อธิบายว่า ฟัง ได้แก่ สดับ
เรียน ทรงจำ เข้าไปกำหนดซึ่งพระดำรัส คือ คำที่เป็นแนวทาง เทศนา คำสั่งสอน
คำพร่ำสอนของพระองค์แล้ว รวมความว่า บุคคลฟังพระสรเสียงของพระองค์แล้ว

ว่าด้วยสิกขา ๓

คำว่า **ฟังศึกษา** ในคำว่า **ฟังศึกษาธรรมเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน** อธิบายว่า
สิกขา ๓ คือ

๑. อธิศีลสิกขา
๒. อธิจิตตสิกขา
๓. อธิปัญญาสิกขา ฯลฯ

นี้ชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา^๑

คำว่า **ธรรมเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน** อธิบายว่า ฟังศึกษาทั้งอธิศีลสิกขา
ทั้งอธิจิตตสิกขา ทั้งอธิปัญญาสิกขา เพื่อให้ราคะ โทสะ โมหะ โภคะ อุปนาหะ
ของตนดับไป ฯลฯ เพื่อความสงบ เข้าไปสงบ สงบเย็น เพื่อให้ดับ เพื่อสลัดทิ้ง
เพื่อความระงับอกุศลลาภสังขารทุกประเภท

สิกขา ๓ เหล่านี้ เมื่อบุคคลนึกถึง ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อทราบ ชื่อว่าฟังศึกษา
เมื่อเห็น ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อพิจารณา ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่ออธิษฐานจิต ชื่อว่าฟัง
ศึกษา เมื่อน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อประคองความเพียร ชื่อว่า
ฟังศึกษา เมื่อตั้งสติ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อตั้งใจ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา
ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อรู้ชัดธรรมที่ควรรู้ชัด ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควร
กำหนดรู้ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อละธรรมที่ควรละ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อเจริญธรรมที่
ควรเจริญ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าฟังศึกษา คือ
ฟังประพฤติ ประพฤติเอื้อเพื่อ ประพฤติเอื้อเพื่อโดยชอบ สมาทานประพฤติ
รวมความว่า ฟังศึกษาธรรมเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน ด้วยเหตุนี้ ปราหมณ์นั้น
จึงกราบทูลว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๗/๖๓-๖๔

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๕. โธตกมาณวปัญหานิทเทศ

(ท่านโธตกะทูลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด
ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
ข้าพระองค์มุ่งหวังจะรับฟังพระวาจาของพระองค์อย่างยิ่ง
บุคคลฟังพระสุรเสียงของพระองค์แล้ว
ฟังศึกษาธรรมเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน

[๓๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โธตกะ)

**ถ้าเช่นนั้น เธอผู้มีปัญญารักษาดน
มีสติ จงทำความเพียรในที่นี้แล
บุคคลได้ฟังเสียงจากที่นี่แล้ว
ฟังศึกษาธรรมเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน (๒)**

คำว่า ถ้าเช่นนั้น เธอ...จงทำความเพียร อธิบายว่า เธอจงทำความเพียร
คือ จงทำความอดสาหัส ความหมั่นเพียร ความพยายาม ความทรงจำ ความ
เป็นผู้กล้า ได้แก่ จงให้ฉันทะเกิด คือ จงให้เกิดขึ้น ตั้งขึ้นไว้ ตั้งขึ้นไว้พร้อม ให้บังเกิด
ให้บังเกิดขึ้น รวมความว่า ถ้าเช่นนั้น เธอ...จงทำความเพียร

คำว่า **โธตกะ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า พระ
ผู้มีพระภาค นี้ เป็นสังฆิกบัญญัติ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โธตกะ

คำว่า **ในที่นี้** ในคำว่า **ผู้มีปัญญารักษาดน มีสติ ... ในที่นี้แล** อธิบายว่า
ในความเห็นนี้ คือ ในความถูกใจนี้ ความพอใจนี้ ความยึดถือนี้ ธรรมนี้ วินัยนี้
ธรรมวินัยนี้ ปาพฉนนี้ พรหมจรรย์นี้ สัตถุศาสนนี้ อัธภาพนี้ มนุษยโลกนี้

คำว่า **ผู้มีปัญญารักษาดน** ได้แก่ ผู้มีปัญญารักษาดน คือ ผู้เป็นบัณฑิต มี
ปัญญา มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเป็นเครื่อง
ทำลายกิเลส

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๕. โธคมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **มีสติ** อธิบายว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาภายในกาย ฯลฯ
บุคคลนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า มีสติ^๑ รวมความว่า ผู้มีปัญญา
รักษาตน มีสติ ... ในที่นี้แล

คำว่า **บุคคลได้ฟังเสียงจากนี้^๒แล้ว** อธิบายว่า บุคคลได้ฟัง สดับ เรียน
ทรงจำ เข้าไปกำหนดพระวาจา คือ คำที่เป็นแนวทาง เทศนา คำสั่งสอน คำ
พร่ำสอนของเรา จากนี้ รวมความว่า บุคคลได้ฟังเสียงจากที่นี้แล้ว

ว่าด้วยสิกขา ๓

คำว่า **ฟังศึกษา** ในคำว่า **ฟังศึกษาธรรมเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน** อธิบายว่า
สิกขา ๓ คือ

๑. อธิศีลสิกขา
๒. อธิจิตตสิกขา
๓. อธิปัญญาสิกขา ฯลฯ

นี้ชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา^๓

คำว่า **ธรรมเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน** อธิบายว่า ฟังศึกษาทั้งอธิศีลสิกขา
ทั้งอธิจิตตสิกขา ทั้งอธิปัญญาสิกขา เพื่อให้ราคะ โทสะ โมหะ โภคะ อุปนาหะ
ของตนดับไป ฯลฯ เพื่อความสงบ เข้าไปสงบ สงบเย็น เพื่อให้ดับ เพื่อสลัดทิ้ง
เพื่อความระงับอกุศลาริสังขารทุกประเภท

สิกขา ๓ เหล่านี้ เมื่อบุคคลนึกถึง ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อทราบ ชื่อว่าฟังศึกษา
เมื่อเห็น ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อพิจารณา ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่ออธิษฐานจิต ชื่อว่าฟัง
ศึกษา เมื่อน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อประคองความเพียร ชื่อว่า
ฟังศึกษา เมื่อตั้งสติ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อตั้งใจมั่น ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๗๐-๗๑

^๒ จากนี้ หมายถึงจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้า (ข.จ.อ. ๓๑/๒๘)

^๓ ดูรายละเอียดข้อ ๗/๖๓-๖๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาถวปัญหาณิทเทส ๕. โธตกมาถวปัญหาณิทเทส

ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อรู้ชัดธรรมที่ควรรู้ชัด ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อละธรรมที่ควรละ ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญ ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าพึงศึกษา คือ พึงประพฤติ ประพฤติเอื้อเพื่อ ประพฤติเอื้อเพื่อโดยชอบ สมาทานประพฤติ รวมความว่า พึงศึกษาธรรมเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสว่า โธตกะ)

ถ้าเช่นนั้น เธอผู้มีปัญญารักษาดน

มีสติ จงทำความเพียรในที่นี้แล

บุคคลได้ฟังเสียงจากที่นี่แล้ว

พึงศึกษาธรรมเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน

[๓๒] (ท่านโธตกะทูลถามว่า)

ข้าพระองค์ย่อมเห็นพระองค์ผู้ไม่มีเครื่องกังวล

เป็นพรานหมณ์ เสด็จจาริกอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก

ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ

ข้าพระองค์ขอนมัสการพระองค์นั้น

ข้าแต่พระองค์ผู้สัณณะ ขอพระองค์โปรดปลดเปลื้อง

ข้าพระองค์จากความสงสัยทั้งหลายเถิด (๓)

ว่าด้วยเทพ ๓

คำว่า **ข้าพระองค์ย่อมเห็น ... ในเทวโลกและมนุษย์โลก** อธิบายว่า

คำว่า **เทวะ** ได้แก่ เทพ ๓ จำพวก คือ

๑. สมมติเทพ

๒. อุบัติเทพ

๓. วิสุทธิตเทพ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาถนวิญญานิทเทส ๕. โธถกมาถนวิญญานิทเทส

สมมุตติเทพ เป็นอย่างไร

คือ พระราชา พระราชกุมาร พระราชเทวี เรียกว่าสมมุตติเทพ

อุบัติเทพ เป็นอย่างไร

คือ เทวดาชั้นจาตุมหาราช เทวดาชั้นดาวดึงส์ เทวดาชั้นยามา เทวดาชั้นดุสิต เทวดาชั้นนิมมานรดี เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี เทวดาผู้นับเนื่องในหมู่พรหม และเทวดาชั้นสูงขึ้นไปกว่านั้น เรียกว่าอุบัติเทพ

วิสุทธิเทพ เป็นอย่างไร

คือ พระอรหันตชัณาสพ ผู้เป็นสาวกของพระตถาคต เรียกว่าวิสุทธิเทพ และพระปัจเจกพุทธเจ้า ก็เรียกว่าวิสุทธิเทพ พระผู้มีพระภาคทรงเป็นเทพ เป็นอติเทพ และเป็นเทพยิ่งกว่าเทพ ยิ่งกว่าสมมุตติเทพ อุบัติเทพ และวิสุทธิเทพทั้งหลาย ทรงเป็นราชสีห์ยิ่งกว่าราชสีห์ เป็นนาคยิ่งกว่านาค เป็นผู้นำหมู่ยิ่งกว่าผู้นำหมู่ เป็นพระมุนียิ่งกว่าพระมุนี เป็นพระราชายิ่งกว่าพระราชา

คำว่า **ข้าพระองค์ย่อมเห็น ... ในเทวโลกและมนุษย์โลก** อธิบายว่า ข้าพระองค์ย่อมเห็น คือ แลเห็น มองดู ฟังพินิจ พิจารณาเห็นพระองค์ผู้ทรงเป็นเทพ ผู้ทรงเป็นอติเทพ ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเทพ รวมความว่า ข้าพระองค์ย่อมเห็น... ในเทวโลกและมนุษย์โลก

คำว่า **ไม่มีเครื่องกังวล** ในคำว่า **ไม่มีเครื่องกังวล เป็นพราหมณ์ เสด็จจาริกอยู่** อธิบายว่า เครื่องกังวลคือราคะ เครื่องกังวลคือโทสะ เครื่องกังวลคือโมหะ เครื่องกังวลคือมานะ เครื่องกังวลคือทิฏฐิ เครื่องกังวลคือกิเลส เครื่องกังวลคือทุจริต เครื่องกังวลเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ทรงละได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่าไม่มีเครื่องกังวล

ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคชื่อว่าเป็นพราหมณ์

คำว่า **เป็นพราหมณ์** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าเป็นพราหมณ์ เพราะทรงลอยธรรม ๗ ประการได้แล้ว คือ

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๕. โธตกมาณวปัญหานิทเทศ

๑. ลอยสั๊กกายทิฏฐิได้แล้ว
๒. ลอยวิจิกิจฉาได้แล้ว
๓. ลอยสีลัพพตปรามาสได้แล้ว
๔. ลอยราคะได้แล้ว
๕. ลอยโทสะได้แล้ว
๖. ลอยโมหะได้แล้ว
๗. ลอยมานะได้แล้ว

คือ พระผู้มีพระภาคทรงลอยบาปอกุศลธรรมซึ่งเป็นเหตุแห่งความเศร้าหมอง ก่อภพใหม่ มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชรา และ มรณะต่อไปได้แล้ว

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า สภียะ)

บุคคลผู้ลอยบาปทั้งปวงได้แล้ว เป็นผู้ปราศจากมลทิน
เป็นผู้ประเสริฐ มีจิตตั้งมั่นด้วยสมาธิ ดำรงตนมั่นคง
ข้ามพ้นสังสารวัฏ เป็นผู้บริสุทธ์บริบูรณ์
ไม่มีตัณหาและทิฏฐิอาศัย เป็นผู้มั่นคง
บัณฑิตเรียกผู้นั้นว่าเป็นพราหมณ์^๑

คำว่า **เสด็จจาริกอยู่** ได้แก่ เสด็จเที่ยวไป อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป รวมความว่า ไม่มีเครื่องกังวล เป็นพราหมณ์ เสด็จ จาริกอยู่

คำว่า **พระองค์** ในคำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ** เพราะเหตุนี้ **ข้าพระองค์ขอมัสการพระองค์** เป็นคำที่โธตกพราหมณ์เรียกพระผู้มีพระภาค

คำว่า **ขอมัสการ** อธิบายว่า ขอมัสการ คือ ขอสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ด้วยกาย วาจา ใจ ด้วยการปฏิบัติเอื้อประโยชน์ หรือด้วยการปฏิบัติธรรม ถูกต้องตามหลักธรรม

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๕๒๕/๔๓๖, ข.ม.(แปล) ๒๙/๒๕/๑๐๕

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๕. โธคมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **ผู้มีสมันตจักขุ** อธิบายว่า พระสัพพัญญุตญาณตรัสเรียกว่า
สมันตจักขุ พระผู้มีพระภาคทรงประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม
เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมแล้วด้วยพระสัพพัญญุตญาณนั้น

(สมจริงดังคาถาประพันธ์ว่า)

สิ่งไร ๆ ในไตรโลกชาตนี้

พระปัญญาจักขุของพระตถาคตนั้น ไม่เห็น ไม่มีเลย

อนึ่ง ธรรมชาติอะไร ๆ ที่ควรรู้

พระพุทธานุญาณไม่รู้แจ้ง ก็ไม่มี

ธรรมชาติที่ควรแนะนำใดมีอยู่

พระตถาคตได้ทรงทราบธรรมชาติที่ควรแนะนำนั้นทั้งหมด

เพราะเหตุนั้น พระตถาคตจึงชื่อว่าผู้มีสมันตจักขุ^๑

รวมความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ ข้าพระองค์ขอนมัสการพระองค์

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้สักกะ** ในคำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้สักกะ ขอพระองค์**

โปรดปลดปล่อยข้าพระองค์จากความสงสัยทั้งหลายเกิด อธิบายว่า

พระผู้มีพระภาคเสด็จออกผนวชจากศากยตระกูล จึงชื่อว่าผู้สักกะ

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงมั่งคั่ง ทรงมีทรัพย์มาก ทรงมีทรัพย์ จึงชื่อ

ว่าผู้สักกะ

พระองค์ทรงมีทรัพย์เหล่านี้ คือ ทรัพย์คือศรัทธา ทรัพย์คือศีล ทรัพย์คือhiri

ทรัพย์คือโอดดับปะ ทรัพย์คือสุตะ ทรัพย์คือจาคะ ทรัพย์คือปัญญา ทรัพย์คือ

สติปัญญา ทรัพย์คือสัมมปปธาน ทรัพย์คืออิทธิบาท ทรัพย์คืออินทรีย์ ทรัพย์

คือพละ ทรัพย์คือโพชฌงค์ ทรัพย์คือมรรค ทรัพย์คือผล ทรัพย์คือนิพพาน

พระผู้มีพระภาคทรงมั่งคั่ง ทรงมีทรัพย์มาก ทรงมีทรัพย์ด้วยทรัพย์ที่เป็นรัตนะ

หลายอย่างเหล่านี้ จึงชื่อว่าผู้สักกะ

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ม.(แปล) ๒๙/๑๕๖/๔๓๐-๔๓๑, ข.ป. ๓๑/๑๒๑/๑๓๖-๑๓๗

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า :๑๖๓ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาถวปัญหาทิทเทส ๕. โธตกมาถวปัญหาทิทเทส

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงสามารถ คือ ทรงองอาจ อาจหาญ มีความสามารถ กล้า กล้าหาญ ก้าวหน้า ไม่ขลาด ไม่หวาดเสียว ไม่สะดุ้ง ไม่หนี ทรงละภัยและความหวาดกลัวได้แล้ว หมัดความชนพองสยองเกล้า จึงชื่อว่าผู้สักกะ

ว่าด้วยความสงสัย

วิจิกิจฉา เรียกว่า ความสงสัย ได้แก่ ความสงสัยในทุกข์ ความสงสัยในทุกขสมุทัย ความสงสัยในทุกขนิโรธ ความสงสัยในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความสงสัยในส่วนเบื้องต้น ความสงสัยในส่วนเบื้องปลาย ความสงสัยทั้งในส่วนเบื้องต้นและส่วนเบื้องปลาย ความสงสัยในปฏิจจสมุปบาทว่าเพราะธรรมนี้เป็นปัจจัย ธรรมนี้จึงมี ความสงสัย กิริยาที่สงสัย ภาวะที่สงสัย ความเคลือบแคลง ความลังเล ความเห็นเป็น ๒ ฝ่าย ๒ ทาง ความไม่แน่ใจ ความยึดถือหลายอย่าง ความไม่ตกลงใจ ความตัดสินใจไม่ได้ ความกำหนดถือไม่ได้^๑ ความหวาดหวั่นแห่งจิต ความติดขัดในใจเห็นปานนี้

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้สักกะ ขอพระองค์โปรดปลดเปลื้องข้าพระองค์จากความสงสัยทั้งหลายเถิด** อธิบายว่า ขอพระองค์โปรดเปลื้องข้าพระองค์ โปรดปลดเปลื้องข้าพระองค์ คือ โปรดปล่อย ปล่อยปล่อย ถอน จุดรั้งข้าพระองค์ ได้แก่ ทรงให้ข้าพระองค์ออกจากลูกศรคือความสงสัยเถิด รวมความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สักกะ ขอพระองค์โปรดปลดเปลื้องข้าพระองค์จากความสงสัยทั้งหลายเถิด ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า

ข้าพระองค์ยอมเห็นพระองค์ผู้ไม่มีเครื่องกังวล
เป็นพราหมณ์ เสด็จจาริกอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก
ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ
ข้าพระองค์ขอนมัสการพระองค์นั้น
ข้าแต่พระองค์ผู้สักกะ ขอพระองค์โปรดปลดเปลื้อง
ข้าพระองค์จากความสงสัยทั้งหลายเถิด

เชิงอรรถ :

^๑ เทียบกับความใน อภ.สง (แปล) ๓๔/๔๒๕/๑๒๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาถวปัญหาทิทเทส ๕. โธถกมาถวปัญหาทิทเทส

[๓๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

**โธถกะ เราไม่สามารถปลดปล่อยใคร ๆ
ผู้มี ความสงสัยในโลกได้
แต่เธอเมื่อรู้ทั่วถึงธรรมอันประเสริฐ
ก็จะพึงข้ามโอชะนี้ได้เองด้วยประการฉะนี้ (๕)**

คำว่า **เราไม่สามารถปลดปล่อย** อธิบายว่า เราไม่อาจปล่อย ปลดปล่อย
ปล่อย ปลดปล่อย ถอนเธอขึ้น ได้แก่ ให้เธอถอนออก ให้ขึ้นจากลูกศรคือ
ความสงสัยได้ รวมความว่า เราไม่สามารถปลดปล่อย อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง เราไม่อาจ คือ ไม่สามารถ ไม่อดสาหะ ไม่พยายาม ไม่ทำ
ความอดสาหะ ไม่ทำความหมั่นเพียร ไม่ทำความพยายาม ไม่ทำความทรงจำ
ไม่ทำความเป็นผู้กล้า ได้แก่ ไม่ให้ฉันทะเกิด คือ ไม่ให้เกิดขึ้น ไม่ให้บังเกิด ไม่
ให้บังเกิดขึ้น เพื่อแสดงธรรม(ปลดปล่อย) บุคคลผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีฉันทะ เกียจคร้าน
ละความเพียร ไม่ปฏิบัติ รวมความว่า เราไม่สามารถปลดปล่อย อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ไม่มีใครอื่นที่จะทำให้สัตว์เหล่านั้นหลุดพ้นได้ ถ้าสัตว์เหล่านั้นจะ
พึงหลุดพ้นได้ สัตว์เหล่านั้นเมื่อปฏิบัติชอบ ปฏิบัติเหมาะสม ปฏิบัติไม่เป็นข้าศึก
ปฏิบัติเอื้อประโยชน์ ปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรมด้วยตนเอง ก็จะพึงหลุดพ้น
ได้เอง ด้วยเรี่ยวแรง ด้วยกำลัง ด้วยความเพียร ด้วยความบากบั่น ด้วย
เรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยกำลังของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่น
ของบุรุษของตนเองเท่านั้น รวมความว่า เราไม่สามารถปลดปล่อย อย่างนี้บ้าง

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ฉันทะ ข้อที่บุคคลซึ่งตนเองก็จมดิ่งอยู่
จักจุดผู้อื่นที่จมดิ่งอยู่แล้วขึ้นมาได้ เป็นไปไม่ได้ ข้อที่บุคคลผู้มีได้ฝึกฝน มิได้อบรม
ยังมีได้ดับกิเลสด้วยตนเอง จักฝึกฝน อบรมผู้อื่นให้ดับกิเลส เป็นไปไม่ได้
เลย"^๒ รวมความว่า เราไม่สามารถปลดปล่อยอย่างนี้บ้าง สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาค
ตรัสไว้ว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๑๐๗๑/๕๓๘ เป็น อภิขานมาโน แปลว่ารู้แจ้ง

^๒ ม.ม. ๑๒/๘๗/๖๐

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหาภิณฑล ๕. โธถกमाणวปัญหาภิณฑล

ตนทำชั่วเอง ก็เศร้าหมองเอง ไม่ทำชั่ว ก็บริสุทธิ์เอง
 ความบริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตน
 คนอื่นจะทำคนอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้^๑

รวมความว่า เราไม่สามารถปลดเปลื้อง แม้ด้วยประการฉะนี้
 สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ฉันนั้นเหมือนกันแหละพราหมณ์
 นิพพานมีอยู่ ทางไปนิพพานมีอยู่ เรา(ตถาคต)ผู้ชักชวนมีอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้
 สาวกที่เราสั่งสอนอยู่อย่างนี้ พร่ำสอนอยู่อย่างนี้ บางพวกสำเร็จนิพพานอันถึง
 ที่สุดโดยส่วนเดียว บางพวกก็ไม่สำเร็จ ในเรื่องนี้ เราจะทำอย่างไรได้ ตถาคตก็
 เป็นแต่ผู้บอกทาง พระพุทธเจ้าก็เพียงบอกทางให้ บุคคลผู้ปฏิบัติด้วยตนเอง จะ
 พึงหลุดพ้นได้ ด้วยประการฉะนี้"^๒ รวมความว่า เราไม่สามารถปลดเปลื้อง
 อย่างนี้บ้าง

คำว่า โธถกะ ... ใคร ๆ ผู้มีความสงสัยในโลกได้ อธิบายว่า บุคคลผู้มีความ
 สงสัย คือ มีความแคลงใจ มีความระแวง มีความเห็นสองจิตสองใจ มี
 ความข้องใจ

คำว่า ใคร ๆ ได้แก่ ใคร ๆ คือ เป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหัสถ์
 บรรพชิต เทวดา หรือมนุษย์ก็ตาม

คำว่า ในโลก ได้แก่ ในอบายโลก ฯลฯ อายตนโลก^๓ รวมความว่า โธถกะ
 ... ใคร ๆ ผู้มีความสงสัยในโลกได้

คำว่า แต่เธอเมื่อรู้ทั่วถึงธรรมอันประเสริฐ อธิบายว่า อมตนิพพานตรัส
 เรียกว่า ธรรมอันประเสริฐ ได้แก่ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สละทิ้ง
 อุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นต้นเหตุ เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ธ. ๒๕/๑๖๕/๔๖, ข.ม.(แปล) ๒๙/๘/๔๑

^๒ ม.อ. ๑๔/๗๗/๕๗-๕๘

^๓ ดูรายละเอียดข้อ ๔/๕๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๕. โธตกมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **อันประเสริฐ** ได้แก่ ธรรมอันเลิศ ประเสริฐ วิเศษสุด ชั้นแนวหน้า
สูงสุด ยอดเยี่ยม

คำว่า **เมื่อรู้** ได้แก่ เมื่อรู้ คือ เมื่อรู้แจ่มแจ้ง รู้เฉพาะ ทางตลอด รวมความว่า
แต่เธอเมื่อรู้ทั่วถึงธรรมอันประเสริฐ

คำว่า **เธอ ... ก็**จะฟังข้ามโอชะนี้ได้เองด้วยประการฉะนี้ อธิบายว่า
เธอก็ฟังข้าม คือ ก้าวล่วง ล่วงเลยกาโมชะ ภโวชะ ทิฏโฐชะ อวิชโชชะได้
ด้วยประการฉะนี้ รวมความว่า เธอ ... ก็จะฟังข้ามโอชะนี้ ด้วยประการฉะนี้
ด้วยเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

โธตกะ เราไม่สามารถปลดเปลื้องใคร ๆ

ผู้มีความสงสัยในโลกได้

แต่เธอเมื่อรู้ทั่วถึงธรรมอันประเสริฐ

ก็จะฟังข้ามโอชะนี้ได้เองด้วยประการฉะนี้

[๓๔] (ท่านโธตกะทูลถามว่า)

ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ

ขอพระองค์ทรงพระกรุณาตรัสสอนวิเวกธรรม

ที่ข้าพระองค์จะฟังรู้แจ้งได้

และโดยวิธีที่ข้าพระองค์ไม่ขัดข้องเหมือนอากาศ

ข้าพระองค์จะฟังสงบอยู่ในที่นี้แล

เป็นผู้ไม่ยึดอาศัย เทียวไปอยู่ (๕)

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์ ... ตรัสสอน** ในคำว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์ทรงพระกรุณาตรัสสอน อธิบายว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์โปรดตรัสสอน คือ ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ
ขอพระองค์โปรดทรงอนุเคราะห์ ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์โปรดทรง
เื้ออเพื่อ รวมความว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์... ตรัสสอน**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาถนวิญญานิทเทศ ๕. โธถกมาถนวิญญานิทเทศ

คำว่า **ทรงพระกรุณา** ได้แก่ ทรงพระกรุณา คือ ทรงเอ็นดู รักษา อนุเคราะห์
เอื้อเพื่อ รวมความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์ทรงพระกรุณาตรัสสอน

คำว่า **วิเวกธรรม** ที่**ข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้** อธิบายว่า อมตนิพพานตรัส
เรียกว่า วิเวกธรรม ได้แก่ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด
เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท

คำว่า **ที่ข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้** ได้แก่ ที่ข้าพระองค์พึงรู้ คือ พึงรู้ทั่ว
รู้เฉพาะ แหงตลอด บรรลุ ถูกต้อง ทำให้แจ้ง รวมความว่า วิเวกธรรม ที่
ข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้

คำว่า **และโดยวิธีที่ข้าพระองค์ไม่ขัดข้องเหมือนอากาศ** อธิบายว่า
อากาศไม่ขัดข้อง คือ จับต้องไม่ได้ ไม่ติด ไม่พัวพัน ฉันทิ ข้าพระองค์ไม่ขัดข้อง
คือ ไม่ยึดถือ ไม่ติด ไม่พัวพัน ฉันทิ นั้น รวมความว่า ไม่ขัดข้องเหมือนอากาศ
อย่างนี้บ้าง

อากาศย่อมไม่ได้ด้วยน้ำครึ่ง น้ำขมื่น สีเขียว หรือสีน้ำฝาด ฉันทิ ข้าพระองค์
ไม่กำหนด ไม่ขัดเคือง ไม่ลุ่มหลง ไม่เศร้าหมอง ฉันทิ นั้น รวมความว่า ไม่ขัดข้อง
เหมือนอากาศ อย่างนี้บ้าง

อากาศไม่กำเริบ ไม่พยายาม ไม่หดหู่ ไม่กระทบกระทั่ง ฉันทิ ข้าพระ-
องค์ไม่โกรธ ไม่พยายาม ไม่หดหู่ ไม่กระทบ ไม่กระทั่ง ฉันทิ นั้น รวมความว่า
ไม่ขัดข้องเหมือนอากาศ อย่างนี้บ้าง

คำว่า **ข้าพระองค์จะพึงสงบอยู่ในที่นี้แล** ในคำว่า **ข้าพระองค์จะพึงสงบ
อยู่ในที่นี้แล** เป็น**ผู้ไม่ยึดอาศัย** เทียบ**ไปอยู่** อธิบายว่า เป็น**ผู้**อยู่ในที่นี้แล คือ
เป็นผู้**นั่ง**อยู่ในที่นี้แล เป็นผู้**นั่ง**อยู่แล้วบนอาสนะนี้แล เป็นผู้**นั่ง**อยู่ในบริษัทนี้แล
รวมความว่า ข้าพระองค์จะพึงสงบอยู่ในที่นี้แล อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง สงบได้แล้ว คือ เข้าไปสงบได้แล้ว สงบเย็นแล้ว ดับได้แล้ว
สงบระงับได้แล้ว ในที่นี้แล รวมความว่า สงบอยู่ในที่นี้แล อย่างนี้บ้าง

คำว่า **เป็นผู้ไม่ยึดอาศัย** อธิบายว่า การอาศัย ๒ อย่าง คือ (๑) การ
อาศัยด้วยอำนาจตัณหา (๒) การอาศัยด้วยอำนาจทิฏฐิ ฯลฯ นี้ชื่อว่า**การอาศัย**
ด้วยอำนาจตัณหา ฯลฯ นี้ชื่อว่า**การอาศัย**ด้วยอำนาจทิฏฐิ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๕. โธตกมาณวปัญหานิทเทศ

ผู้ใดละการอาศัยด้วยอำนาจตัณหา สลัดทิ้งการอาศัยด้วยอำนาจทัญญู ไม่อาศัยตา ไม่อาศัยหู ไม่อาศัยจมูก ไม่อาศัยลิ้น ไม่อาศัยกาย ไม่อาศัยใจ ไม่ยึดอาศัย คือ ไม่อาศัย ไม่ติดแล้ว ไม่ติดแน่นแล้ว ไม่ติดใจ ในรูป ฯลฯ เสียง ฯลฯ กลิ่น ฯลฯ รส ฯลฯ โผฏฐัพพะ ฯลฯ ธรรมารมณฺ์ ฯลฯ ตระกูล ฯลฯ คณะ ฯลฯ อาวาส ฯลฯ ลาก ฯลฯ ยศ ฯลฯ สรรเสริญ ฯลฯ สุข ฯลฯ จีวร ฯลฯ บิณฑบาต ฯลฯ เสนาสนะ ฯลฯ คิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร ฯลฯ กามธาตุ ฯลฯ รูปธาตุ ฯลฯ อรูปธาตุ ฯลฯ กามภพ ฯลฯ รูปภพ ฯลฯ อรูปภพ ฯลฯ สัญญาภพ ฯลฯ อสัญญาภพ ฯลฯ เนวสัญญาธานัญญาภพ ฯลฯ เอกโวการภพ^๑ ฯลฯ จตุโวการภพ^๒ ฯลฯ ปัญจโวการภพ^๓ ฯลฯ อดีต ฯลฯ อนาคต ฯลฯ ปัจจุบัน ฯลฯ รูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่ได้รับรู้ และธรรมารมณฺ์ที่พึงรู้แจ้ง ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้อง มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่

คำว่า **เที่ยวไปอยู่** ได้แก่ เที่ยวไปอยู่ คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป รวมความว่า ข้าพระองค์จะพึงสงบอยู่ในที่นี้แล เป็นผู้ไม่ยึดอาศัย เที่ยวไปอยู่ ด้วยเหตุนี้ พราหมณฺ์นั้น จึงกราบทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ

ขอพระองค์ทรงพระกรุณาตรัสสอนวิเวกธรรม

ที่ข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้

และโดยวิธีที่ข้าพระองค์ไม่ขัดข้องเหมือนอากาศ

ข้าพระองค์จะพึงสงบอยู่ในที่นี้แล

เป็นผู้ไม่ยึดอาศัย เที่ยวไปอยู่

เชิงอรรถ :

^๑ เอกโวการภพ คือภพที่ประกอบด้วยรูปชั้น ๑ หรือภพที่มีชั้น ๑ ได้แก่ อสัญญาภพ (ข.ม.อ. ๓/๔๒)

^๒ จตุโวการภพ คือภพที่ประกอบด้วยรูปชั้น ๔ หรือภพที่มีชั้น ๔ ได้แก่ อรูปภพ (ข.ม.อ. ๓/๔๒)

^๓ ปัญจโวการภพ คือภพที่ประกอบด้วยชั้น ๕ หรือภพที่มีชั้น ๕ ปัญจโวการภพนี้เป็นกามภพด้วย เป็นเอกเทศแห่งรูปภพด้วย (ข.ม.อ. ๓/๔๒)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๕. โธตกมาณวปัญหานิทเทศ

[๓๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โธตกะ)

บุคคลรู้ขีดความสงบใจแล้ว มีสติ

เที่ยวไปอยู่ พึงข้ามค้นหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกาในโลกได้

เราจักกล่าวความสงบนั้น ที่รู้ประจักษ์ด้วยตนเอง

ในธรรมที่เราเห็นแล้ว แก่เธอ (๖)

คำว่า **เราจักกล่าวความสงบนั้น ... แก่เธอ** อธิบายว่า เราจักกล่าว คือ
ชี้แจง บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศ
ความสงบ คือ ความเข้าไปสงบ ความสงบเย็น ความดับ ความสงบระงับระาคะ
ความสงบโทสะ ความสงบโมหะ ฯลฯ

เราจักกล่าว ชี้แจง บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย
ประกาศความสงบ คือ ความเข้าไปสงบ ความสงบเย็น ความดับ ความสงบ
ระงับโทสะ ฯลฯ อุปนาหะ ฯลฯ มกฺขะ ฯลฯ ปฬาสะ ฯลฯ อีสสา ฯลฯ มัจฉริยะ
ฯลฯ มายา ฯลฯ สาถยยะ ฯลฯ ถัมภะ ฯลฯ สारัมภะ ฯลฯ มานะ ฯลฯ อติมานะ
ฯลฯ มทะ ฯลฯ ปมาทะ ฯลฯ

เราจักกล่าว ชี้แจง บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย
ประกาศความสงบ คือ ความเข้าไปสงบ ความสงบเย็น ความดับ ความสงบ
ระงับกิเลสทุกชนิด ฯลฯ ทุจฺริตทุกทาง ฯลฯ ความกระวนกระวายทุกอย่าง ฯลฯ
ความเร่าร้อนทุกสถาน ฯลฯ ความเดือดร้อนทุกประการ ฯลฯ อกฺุสลาภิสังขาร
ทุกประเภท รวมความว่า เราจักกล่าวความสงบนั้น ... แก่เธอ

คำว่า **โธตกะ** ในคำว่า **พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โธตกะ** เป็นคำที่
พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า **พระ**
ผู้มีพระภาค นี้ เป็นสังคณาบัญญัติ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า **โธตกะ**

คำว่า **ในธรรมที่เราเห็นแล้ว** ในคำว่า **ที่รู้ประจักษ์ด้วยตนเองในธรรมที่**
เราเห็นแล้ว อธิบายว่า ในธรรมที่เราเห็นแล้ว คือ ในธรรมที่เรารู้แล้ว ในธรรมที่
เราเทียบเคียงแล้ว ในธรรมที่เราพิจารณาแล้ว ในธรรมที่เราทำให้แจ้งแล้ว ใน
ธรรมที่เราทำให้กระจ่างแล้ว ได้แก่ ในธรรมที่เราเห็นแล้ว ในธรรมที่เรารู้แล้ว ใน
ธรรมที่เราเทียบเคียงแล้ว ในธรรมที่เราพิจารณาแล้ว ในธรรมที่เราทำให้แจ้งแล้ว

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาถนวิญญานนิกาย ๕. โธตกมาถนวิญญานนิกาย

ในธรรมที่เราทำให้กระจ่างแล้วว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง” ฯลฯ ได้แก่ ในธรรมที่เราเห็นแล้ว ในธรรมที่เราจำแล้ว ในธรรมที่เราเทียบเคียงแล้ว ในธรรมที่เราพิจารณาแล้ว ในธรรมที่เราทำให้แจ่มแล้ว ในธรรมที่เราทำให้กระจ่างแล้วว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมด ล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา” รวมความว่า ในธรรมที่เราเห็นแล้ว อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง เราจักกล่าวถึงทุกข ในทุกขที่ได้เห็นแล้ว จักกล่าวถึงสมุทัย ในสมุทัยที่ได้เห็นแล้ว จักกล่าวถึงมรรค ในมรรคที่ได้เห็นแล้ว จักกล่าวถึงนิโรธ ในนิโรธที่ได้เห็นแล้ว รวมความว่า ในธรรมที่เราเห็นแล้ว อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง (เราจักกล่าวธรรม) ที่เห็นได้เอง ไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา เข็ญมาตุได้ควรน้อมเข้ามาในตน วิญญูชนพึงรู้ด้วยตนเองในธรรมที่เราเห็นแล้ว รวมความว่า ในธรรมที่เราเห็นแล้ว อย่างนี้บ้าง

คำว่า **ที่รู้ประจักษ์ด้วยตนเอง** อธิบายว่า เราจักกล่าวธรรมที่รู้ด้วยตนเอง ธรรมที่ประจักษ์แก่ตนเอง มิใช่โดยการเชื่อผู้อื่นว่าธรรมนี้เป็นดังนี้ ๆ คือ มิใช่โดยการเล่าลือ มิใช่โดยการถือสืบ ๆ กันมา มิใช่โดยการอ้างตำรา มิใช่โดยตรรก มิใช่โดยการอนุมาน มิใช่โดยการคิดตรองตามแนวเหตุผล มิใช่เพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว รวมความว่า ที่รู้ประจักษ์ด้วยตนเองในธรรมที่เราเห็นแล้ว

คำว่า **บุคคลรู้ชัดความสงบใจแล้ว มีสติ เทียวไปอยู่** อธิบายว่า บุคคลรู้ชัดแล้ว คือ เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว ได้แก่ บุคคลรู้ชัดแล้ว เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง” ฯลฯ ได้แก่ บุคคลรู้แล้ว เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา”

คำว่า **มีสติ** ได้แก่ มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ (๑) ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปฏิฐานพิจารณากายในกาย ฯลฯ ผู้นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า มีสติ

คำว่า **เทียวไปอยู่** ได้แก่ เทียวไปอยู่ คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป รวมความว่า บุคคลรู้ชัดความสงบใจแล้ว มีสติ เทียวไปอยู่ทุกขณะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาถวปัญหาภิณฑล ๕. โธตกมาถวปัญหาภิณฑล

คำว่า **พึงข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัทธิกาในโลกได้** อธิบายว่า ตัณหาตรัสเรียกว่า วิสัทธิกา คือ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ อภิขณา อกุศลมูล คือ โลภะ^๑

คำว่า **วิสัทธิกา** อธิบายว่า ตัณหาชื่อว่าวิสัทธิกา เพราะมีความหมายอย่างไร ฯลฯ ข่านไป ขยายไป^๒ ฉะนั้น จึงชื่อว่าวิสัทธิกา

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก ฯลฯ ายตนโลก^๓

คำว่า **พึงข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัทธิกาในโลกได้** อธิบายว่า บุคคลผู้มีสติ พึงข้าม คือ พึงข้ามไป ข้ามพ้น ก้าวล่วง ล่วงเลยตัณหาที่ชื่อว่าวิสัทธิกาในโลกได้ รวมความว่า พึงข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัทธิกาในโลกได้ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โธตกะ)

บุคคลรู้ชัดความสงบใดแล้ว มีสติ

เที่ยวไปอยู่ พึงข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัทธิกาในโลกได้

เราจักกล่าวความสงบนั้น ที่รู้จักชัดด้วยตนเอง

ในธรรมที่เราเห็นแล้ว แก่เธอ

[๓๖] (ท่านโธตกะทูลถามว่า)

ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

ข้าพระองค์ขอใจความสงบอันสูงสุดนั้น

ที่บุคคลรู้ชัดแล้ว มีสติเที่ยวไปอยู่

พึงข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัทธิกาในโลกได้ (๗)

คำว่า **นั้น** ในคำว่า **ข้าพระองค์ขอใจ...นั้น** อธิบายว่า ข้าพระองค์พอใจขอใจ คือ เบิกบานใจ อนุโมทนา ต่องการ ยินดี ปรรารถนา มุ่งหมาย มุ่งหวังพระดำรัส คำที่เป็นแนวทาง เทศนา คำสั่งสอน คำพร่ำสอน รวมความว่า **ข้าพระองค์ขอใจ...นั้น**

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๐-๕๑

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๒๒/๑๓๒

^๓ ดูรายละเอียดข้อ ๔/๕๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาถนวิญญานิทเทศ ๕. โธถกมาถนวิญญานิทเทศ

คำว่า ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ในคำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสวงหา
คุณอันยิ่งใหญ่ ... ความสงบอันสูงสุด อธิบายว่า

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ อย่างไร

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา ค้นหา เสาะหาศีลชั้นยิ่งใหญ่ จึงชื่อว่าทรงแสวง
หาคุณอันยิ่งใหญ่ ฯลฯ “พระผู้ทรงองอาจกว่านรชนประทับอยู่ที่ไหน” จึงชื่อว่าผู้
ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่^๑

คำว่า ความสงบอันสูงสุด อธิบายว่า อมตนิพพานตรัสเรียกว่า ความสงบ
ได้แก่ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นค้นหา
เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท

คำว่า สูงสุด ได้แก่ เลิศ ประเสริฐ วิเศษสุด ชั้นแนวหน้า สูงสุด ยอดเยี่ยม
รวมความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ... ความสงบอันสูงสุด

คำว่า ที่บุคคลรู้ชัดแล้ว มีสติเที่ยวไปอยู่ อธิบายว่า บุคคลรู้ชัดแล้ว คือ
เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง”
ฯลฯ ได้แก่ บุคคลรู้ชัดแล้ว เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้ง
แล้วว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไป
เป็นธรรมดา”

คำว่า มีสติ ได้แก่ มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ (๑) ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญ
สติปัญญาพิจารณากายในกาย ฯลฯ บุคคลนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า มีสติ

คำว่า เที่ยวไปอยู่ ได้แก่ เที่ยวไปอยู่ คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต
ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป รวมความว่า ที่บุคคลรู้ชัดแล้ว มีสติเที่ยวไปอยู่

คำว่า พึงข้ามค้นหาที่ชื่อว่าวิสัจจิกาในโลกได้ อธิบายว่า ตัณหาตรัสเรียกว่า
วิสัจจิกา คือ ความกำหนด ความกำหนดนั้น ฯลฯ อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ^๒

คำว่า วิสัจจิกา อธิบายว่า ตัณหาชื่อว่าวิสัจจิกา เพราะมีความหมายอย่างไร
ฯลฯ ชานไป ขยายไป ฉะนั้น จึงชื่อว่าวิสัจจิกา

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒๓/๑๓๓-๑๓๕

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๐-๕๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาถนวิญญานินทเทส ๕. โธตกมาถนวิญญานินทเทส

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก ฯลฯ อายตนโลก

คำว่า **พึงข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัตติกาในโลกได้** อธิบายว่า ตัณหาที่ชื่อว่าวิสัตติกาในโลกนี้ บุคคลผู้มีสติพึงข้าม คือ พึงข้ามไป ข้ามพ้น ก้าวล่วง ล่วงเลยตัณหาที่ชื่อว่าวิสัตติกาในโลกได้ รวมความว่า พึงข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัตติกาในโลกได้ ด้วยเหตุนี้ เพราะเหตุนี้จึงกราบทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

ข้าพระองค์ขอบใจความสงบอันสูงสุดนั้น

ที่บุคคลรู้ชัดแล้ว มีสติเที่ยวไปอยู่

พึงข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัตติกาในโลกได้

[๓๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โธตกะ)

เธอรู้ชัดธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง

ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำและชั้นกลาง

เธอรู้ชัดธรรมนั้นว่าเป็นเครื่องข้องในโลกแล้ว

อย่าได้ก่อตัณหาเพื่อภพน้อยและภพใหญ่เลย (๘)

คำว่า **เธอรู้ชัดธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง** อธิบายว่า เธอรู้ชัด คือ รู้ทั่ว รู้เฉพาะแห่งตลอดธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง รวมความว่า เธอรู้ชัดธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง

คำว่า **โธตกะ** ในคำว่า **พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โธตกะ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นสังคิภาบัญญัติ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า **โธตกะ**

ว่าด้วยธรรมชั้นสูงชั้นต่ำและชั้นกลาง

คำว่า **ชั้นสูง ชั้นต่ำ และชั้นกลาง** อธิบายว่า

อนาคต ตรัสเรียกว่า **ชั้นสูง** อดีต ตรัสเรียกว่า **ชั้นต่ำ** ปัจจุบัน ตรัสเรียกว่า **ชั้นกลาง**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๕. โธคमाणวปัญหานิทเทศ

เทวโลก ตรัสเรียกว่า **ชั้นสูง** อบายโลก ตรัสเรียกว่า **ชั้นต่ำ** มนุษยโลก
ตรัสเรียกว่า **ชั้นกลาง**

อีกนัยหนึ่ง กุศลธรรม ตรัสเรียกว่า **ชั้นสูง** อกุศลธรรม ตรัสเรียกว่า **ชั้นต่ำ**
อัพยากตธรรม ตรัสเรียกว่า **ชั้นกลาง**

อรุปธาตุ ตรัสเรียกว่า **ชั้นสูง** กามธาตุ ตรัสเรียกว่า **ชั้นต่ำ** รูปธาตุ ตรัส
เรียกว่า **ชั้นกลาง**

สุขเวทนา ตรัสเรียกว่า **ชั้นสูง** ทุกขเวทนา ตรัสเรียกว่า **ชั้นต่ำ** อทุกขมสุข-
เวทนา ตรัสเรียกว่า **ชั้นกลาง**

เบื้องสูงจากฝ่าเท้าขึ้นไป ตรัสเรียกว่า **ชั้นสูง** เบื้องต่ำจากปลายผมลงมา
ตรัสเรียกว่า **ชั้นต่ำ** ตรงกลาง ตรัสเรียกว่า **ชั้นกลาง** รวมความว่า ชั้นสูง ชั้นต่ำ
และชั้นกลาง

คำว่า **เธอรู้ชัดธรรมนั้นว่าเป็นเครื่องข้องในโลกแล้ว** อธิบายว่า เธอรู้แล้ว
คือ ทราบ เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า นี่เป็น
เครื่องข้อง นี่เป็นเครื่องติดพัน นี่เป็นเครื่องผูกพัน นี่เป็นเครื่องพัวพัน รวมความว่า
เธอรู้ชัดธรรมนั้นว่าเป็นเครื่องข้องในโลกแล้ว

คำว่า **ตัณหา** ในคำว่า **อย่าได้ก่อตัณหาเพื่อภพน้อยภพใหญ่เลย** ได้แก่
รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา รัสมตัณหา

คำว่า **เพื่อภพน้อยภพใหญ่เลย** อธิบายว่า อย่ยก่อ คือ อย่ให้เกิด อย่
ให้เกิดขึ้น อย่ให้บังเกิด อย่ให้บังเกิดขึ้น ได้แก่ ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป
ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งตัณหา เพื่อภพน้อยภพใหญ่ คือ เพื่อกรรมวิภูและวิปากวิภู
เพื่อกรรมวิภูเป็นเครื่องเกิดในกามภพ เพื่อวิปากวิภูเป็นเครื่องเกิดในกามภพ เพื่อ
กรรมวิภูเป็นเครื่องเกิดในรูปภพ เพื่อวิปากวิภูเป็นเครื่องเกิดในรูปภพ เพื่อกรรมวิภู
เป็นเครื่องเกิดในอรุภพ เพื่อวิปากวิภูเป็นเครื่องเกิดในอรุภพ เพื่อภพต่อไป
เพื่อคติต่อไป เพื่อการถือกำเนิดต่อไป เพื่อปฏิสนธิต่อไป เพื่อการบังเกิดขึ้นแห่ง
อัตภาพต่อไป รวมความว่า อย่ได้ก่อตัณหาเพื่อภพน้อยภพใหญ่เลย ด้วยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาถวปัญหานิทเทส ๕. โธถกมาถวปัญหานิทเทส

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โธถกะ)

เธอรู้ขีดธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง

ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำและชั้นกลาง

เธอรู้ขีดธรรมนั้นว่าเป็นเครื่องข้องในโลกแล้ว

อย่าได้ก่อตักหาเพื่อภพน้อยภพใหญ่เลย

พร้อมกับการจบคาถา ฯลฯ โธถกมาถพ ... โดยประกาศว่า “ข้าแต่พระ
องค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก”

โธถกมาถวปัญหานิทเทสที่ ๕ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๖. อุปสีวมาณวปัญหานิทเทศ

๖. อุปสีวมาณวปัญหานิทเทศ^๑

ว่าด้วยปัญหาของอุปสีวมาณพ

[๓๘] (ท่านอุปสีวะทูลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้สັกกะ ข้าพระองค์ผู้เดียว

ไม่ได้อาศัย (ใคร ๆ หรือสิ่งใด ๆ)

จึงไม่สามารถข้ามห้วงกิเลสอันยิ่งใหญ่ได้

ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกอารมณ์

ที่ข้าพระองค์ได้อาศัยแล้ว ฟังข้ามห้วงกิเลสนี้ได้ (๑)

คำว่า ผู้เดียว ในคำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สັกกะ ข้าพระองค์ผู้เดียว ... ห้วงกิเลสอันยิ่งใหญ่ได้ อธิบายว่า ข้าพระองค์อาศัยบุคคลหรือธรรมใดข้าม ข้ามไป ข้ามพ้น ก้าวล่วง ล่วงเลยห้วงกิเลสใหญ่ คือ กาโมหะ ภโวหะ ทิฏฐิโหหะ อวิชโหหะ ข้าพระองค์ไม่มีบุคคล หรือธรรมนั้นเป็นเพื่อน

ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคชื่อว่าสັกกะ

คำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สັกกะ อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคผู้สັกกะเสด็จออกผนวชจากศากยตระกูล จึงชื่อว่าผู้สັกกะ

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงมั่งคั่ง ทรงมีทรัพย์มาก มีทรัพย์ จึงชื่อว่าผู้สັกกะ

พระองค์ทรงมีทรัพย์เหล่านี้ คือ ทรัพย์คือศรัทธา ทรัพย์คือศีล ทรัพย์คือหิริ ทรัพย์คือโอตตปปะ ทรัพย์คือสุตะ ทรัพย์คือจาคะ ทรัพย์คือปัญญา ทรัพย์คือสติปัญญา ทรัพย์คือสัมมปปธาน ทรัพย์คืออิทธิบาท ทรัพย์คืออินทริย์ ทรัพย์คือ

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๑๐๗๖-๑๐๘๓/๕๓๘-๕๔๐

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๑๗๗ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๖. อุปสีวมาณวปัญหานิทเทศ

พละ ทรัพย์คือโพชฌงค์ ทรัพย์คือมรรค ทรัพย์คือผล ทรัพย์คือนิพพาน
พระผู้มีพระภาคทรงมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก ทรงมีทรัพย์ด้วยทรัพย์ที่เป็นรัตนะหลาย
อย่างเหล่านี้ จึงชื่อว่าผู้สักกะ

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงสามารถ คือ ทรงองอาจ อาจหาญ มี
ความสามารถ กล้า กล้าหาญ ก้าวหน้า ไม่ขลาด ไม่หวาดเสียว ไม่สะดุ้ง ไม่หนี
ทรงละภัยและความหวาดกลัวได้แล้ว หมดความขนพองสยองเกล้า จึงชื่อว่าผู้สักกะ
รวมความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สักกะ ข้าพระองค์ผู้เดียว ... ห่วงกิเลสอันยิ่งใหญ่ได้

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านอุปสีวะทูลถาม ดังนี้** เป็นบทสนธิ ฯลฯ

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวโดยความเคารพ ฯลฯ

คำว่า **อุปสีวะ** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น ฯลฯ ชื่อเรียกเฉพาะ รวมความว่า
ท่านอุปสีวะทูลถาม ดังนี้

คำว่า **ไม่ได้อาศัย** ในคำว่า **ไม่ได้อาศัย (ใคร ๆ หรือสิ่งใด ๆ) จึงไม่
สามารถข้าม** ได้แก่ ไม่ได้อาศัยบุคคล หรือธรรมเลย

คำว่า **จึงไม่สามารถ** ได้แก่ ไม่กล้า ไม่อาจ เป็นผู้ไม่สามารถ

คำว่า **ข้าม** ได้แก่ ข้าม คือ ข้ามไป ข้ามพ้น ก้าวล่วง ล่วงเลยห่วงกิเลส
ใหญ่คือกาโมหะ ภโวหะ ทิฏฐิโหหะ อวิชโชหะ รวมความว่า ไม่ได้อาศัย (ใคร ๆ
หรือสิ่งใด ๆ) จึงไม่สามารถข้าม

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ ขอพระองค์โปรดตรัสบอก
อารมณ์** อธิบายว่า ขอพระองค์โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ
กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศ อารมณ์เครื่องยึดเหนี่ยว ที่อาศัย
ที่เข้าไปอาศัย

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ** อธิบายว่า พระสัมพันธัญญาน เรียก
ว่า สมันตจักขุ พระผู้มีพระภาคทรงประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนิน
ไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมด้วยพระสัมพันธัญญานั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๖. อุปสัวมมาณวปัญหานิทเทศ

(สมจริงตั้งคาถาประพันธ์ว่า)

สิ่งไร ๆ ในไตรโลกธาตุนี้

พระปัญญาจักขุของพระตถาคตนั้นไม่เห็น ไม่มีเลย

อนึ่ง ธรรมชาติอะไร ๆ ที่ควรรู้

พระพุทธานุญาณไม่รู้แจ้ง ก็ไม่มี

ธรรมชาติที่ควรแนะนำใดมีอยู่

พระตถาคตได้ทรงทราบธรรมชาติที่ควรแนะนำนั้นทั้งหมด

เพราะเหตุนั้น พระตถาคตจึงชื่อว่า ผู้มีสมันตจักขุ^๑

รวมความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ ขอพระองค์โปรดตรัสบอกอารมณ์

คำว่า **ที่ข้าพระองค์ได้อาศัยแล้ว** ในคำว่า **ที่ข้าพระองค์ได้อาศัยแล้วพึง**

ข้ามห้วงกิเลสนี้ได้ ได้แก่ บุคคล หรือธรรม ที่ข้าพระองค์ได้อาศัยแล้ว

คำว่า **พึงข้ามห้วงกิเลสนี้ได้** อธิบายว่า พึงข้าม คือ พึงข้ามไป ข้ามพ้น

ก้างล้วง ล้วงเลยห้วงกิเลสใหญ่คือกาโมชะ ภโวชะ ทิฏฐิโฐชะ อวิชโชชะ รวมความว่า

ที่ข้าพระองค์ได้อาศัยแล้วพึงข้ามห้วงกิเลสนี้ได้ ด้วยเหตุนั้น พรหมมณีนั่นจึงกราบ

ทูลว่า

(ท่านอุปสัวะทูลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้สักกะ ข้าพระองค์ผู้เดียว

ไม่ได้อาศัย (ใคร ๆ หรือสิ่งใด ๆ)

จึงไม่สามารถข้ามห้วงกิเลสอันยิ่งใหญ่ได้

ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกอารมณ์

ที่ข้าพระองค์ได้อาศัยแล้ว พึงข้ามห้วงกิเลสนี้ได้

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ม.(แปล) ๒๙/๑๕๖/๔๓๑, ข.ป. ๓๑/๑๒๑/๑๓๖-๑๓๗

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๑๗๙ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๖. อุปลิวมาณวปัญหานิทเทส

[๓๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุปลิวะ)

**เธอจงมีสติ เพ่งพิจารณาอากิญจัญญายตนสมาบัติ
ยึดเอาเป็นอารมณ์ว่า ไม่มีอะไรดังนี้แล้ว
ก็จะข้ามห้วงกิเลสได้ เธอจงละกามทั้งหลาย
เป็นผู้งดเว้นจากความสงสัยทั้งหลาย
พิจารณาความสันต์ถนหา ทั้งคืนทั้งวัน (๒)**

คำว่า เธอจงมีสติ เพ่งพิจารณาอากิญจัญญายตนสมาบัติ อธิบายว่า
พราหมณ์นั้นได้อากิญจัญญายตนสมาบัติอยู่โดยปกติ ไม่รู้ที่อาศัยว่า "สมาบัตินี้
เป็นที่อาศัยของเรา" พระผู้มีพระภาคจึงตรัสบอกที่อาศัยและทางออกที่สูงขึ้นไปแก่
พราหมณ์นั้น พระองค์ตรัสบอกว่า เธอจงมีสติเข้าอากิญจัญญายตนสมาบัติ
ออกจากอากิญจัญญายตนสมาบัตินั้นแล้ว เพ่งพิจารณา คือ แลเห็น ตรวจดู
เพ่งพินิจ พิจารณาจิตและเจตสิกธรรมที่เกิดในสมาบัตินั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง
ฯลฯ เป็นทุกข์ ฯลฯ เป็นโรค ฯลฯ เป็นดุจหัวฝี ฯลฯ เป็นดุจลูกศร ฯลฯ
เป็นของลำบาก ฯลฯ เป็นอาพาธ ฯลฯ เป็นอย่างอื่น (บังคับไม่ได้) ฯลฯ
เป็นของทรุดโทรม ฯลฯ เป็นเสียด ฯลฯ เป็นอุปัทมา ฯลฯ เป็นภัย ฯลฯ
เป็นอุปสรรค ฯลฯ เป็นของหวั่นไหว ฯลฯ เป็นของผุพัง ฯลฯ เป็นของไม่
ยั่งยืน ฯลฯ เป็นของไม่มีที่ต้านทาน ฯลฯ เป็นของไม่มีที่หลีกเลี่ยง ฯลฯ เป็น
ของไม่มีที่พึ่ง ฯลฯ เป็นของไม่มีที่อาศัย ฯลฯ เป็นของว่าง ฯลฯ เป็นของเปล่า
ฯลฯ เป็นของสูญ ฯลฯ เป็นอนัตตา ฯลฯ เป็นของมีโทษ ฯลฯ เป็นของแปร
ผันไปเป็นธรรมดา ฯลฯ เป็นของไม่มีแก่นสาร ฯลฯ เป็นเหตุแห่งความลำบาก
ฯลฯ เป็นความเจริญ ฯลฯ เป็นของปราศจากความเจริญ ฯลฯ เป็นของมีอาสวะ
ฯลฯ เป็นดุจเพชรฆาต ฯลฯ เป็นของที่ถูกเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ฯลฯ เป็นเหยื่อ
แห่งมาร ฯลฯ มีชาติเป็นธรรมดา ฯลฯ มีชราเป็นธรรมดา ฯลฯ มีพยาธิเป็น
ธรรมดา ฯลฯ มีมรณะเป็นธรรมดา ฯลฯ มีโสภปริเทวทุกขโทมนัสอุปายาสเป็น
ธรรมดา ฯลฯ เป็นเหตุเกิดทุกข์ ฯลฯ ตั้งอยู่ไม่ได้ ฯลฯ หาความแหม่มขึ้นไม่ได้
ฯลฯ เป็นโทษ ฯลฯ เป็นของที่ต้องสลัดออกไป

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๖. อุปสีวมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **มีสติ** อธิบายว่า สติ ความตามระลึกถึง ความระลึกได้เฉพาะ ฯลฯ
สัมมัสติ^๑ นี้ตรัสเรียกว่า มีสติ

พราหมณ์นั้นผู้ประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป
เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมด้วยสตินี้ พราหมณ์นั้นพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า
มีสติ รวมความว่า เธอจงมีสติ เพ่งพิจารณาอากิญจัญญายตนสมาบัติ

คำว่า **อุปสีวะ** ในคำว่า **พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุปสีวะ** เป็นคำที่
พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า พระ
ผู้มีพระภาค นี้ เป็นสังฆิกบัญญัติ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า
อุปสีวะ

คำว่า **ยึดเอาเป็นอารมณ์ว่า ไม่มีอะไรตั้งนี้แล้ว ก็จะข้ามห้วงกิเลสได้**
อธิบายว่า อากิญจัญญายตนสมาบัติ เพราะอรรถว่า “อะไรน้อยหนึ่งย่อมไม่มี”
อากิญจัญญายตนสมาบัติ เพราะอรรถว่า “อะไรน้อยหนึ่งย่อมไม่มี” เพราะเหตุไร
พราหมณ์นั้น มีสติ เข้าวิญญาณัญญายตนสมาบัติ ออกจากสมาบัตินั้นแล้ว ไม่
ให้วิญญาณนั้นมี ไม่ให้มีโดยประการต่าง ๆ ให้อันตรายกันไป ย่อมเห็นว่า “อะไร
น้อยหนึ่งย่อมไม่มี” เพราะเหตุนั้น เธออาศัย คือ เข้าไปอาศัยอากิญจัญญายตน-
สมาบัติที่มีความหมายว่า “อะไรน้อยหนึ่งย่อมไม่มี” ทำให้เป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง
จงข้าม คือ จงข้ามไป ข้ามพ้น ก้าวล่วง ล่วงเลยห้วงกิเลสคือกาโมฆะ ภโวฆะ
ทิฏฐิลูฆะ อวิชโชฆะให้ได้ รวมความว่า ยึดเอาเป็นอารมณ์ว่า ไม่มีอะไรตั้งนี้แล้ว
ก็จะข้ามห้วงกิเลสได้

คำว่า **เธอจงละกามทั้งหลาย เป็นผู้ดเว้นจากความสงสัยทั้งหลาย** อธิบายว่า

คำว่า **กาม** ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม (๒)
กิเลสกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม^๒

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๔/๕๔-๕๕

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๖๖-๖๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหาภิณฑล ๖. อุปสีวमाणวปัญหาภิณฑล

คำว่า **ละกามทั้งหลาย** อธิบายว่า กำหนดรู้วัตถุกาม ละ คือ ละทิ้ง บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งกิเลสกาม รวมความว่า ละกามทั้งหลาย

คำว่า **เป็นผู้งดเว้นจากความสงสัยทั้งหลาย** อธิบายว่า วิจิกิจฉาตรัสเรียกว่า ความสงสัย ได้แก่ ความสงสัยในทุกข์ ฯลฯ ความหวาดหวั่นแห่งจิต ความติดขัดในใจเห็นปานนี้^๑ บุคคลงด งดเว้น คือ เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้อง มีใจเป็นอิสระจากความสงสัยอยู่ รวมความว่า เป็นผู้งดเว้นจากความสงสัยทั้งหลาย อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง บุคคลงด งดเว้น คือ เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้อง มีใจเป็นอิสระจากเดรัจฉานกถา^๒ ๓๒ ประการอยู่ รวมความว่า เป็นผู้งดเว้นจากความสงสัยทั้งหลาย อย่างนี้บ้าง รวมความว่า เธอจงละกามทั้งหลาย เป็นผู้งดเว้นจากความสงสัยทั้งหลาย

คำว่า **พิจารณาความสันต์ถหา ทั้งคืนทั้งวัน** อธิบายว่า

คำว่า **ถหา** ได้แก่ รูปถหา สัทถถหา คันถถหา รสถถหา โผฏฐัพพถหา ธรรมถหา

คำว่า **ทั้งคืน** ได้แก่ ตลอดคืน

คำว่า **ทั้งวัน** ได้แก่ ตลอดวัน อธิบายว่า เธอจงเห็น ฟังพิจารณา คือ แลเห็น มองเห็น ฟังพินิจ พิจารณาซึ่งความสันต์ถหา คือ ความสันต์ราคะ สันโทสะ สันโมหะ สันคติ สันการถือกำเนิด สันปฏิสนธิ สันภพ สันสงสาร สันวิญญูะ ตลอดกลางคืนและกลางวันเกิด รวมความว่า พิจารณาความสันต์ถหา ทั้งคืนทั้งวัน ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๓๒/๑๖๔

^๒ **เดรัจฉานกถา** คือถ้อยคำอันขวางทางไปสู่สวรรค์ นิพพาน หมายถึงเรื่องราวที่ภิกษุไม่ควรนำมาเป็นข้อถกเถียงสนทนากัน โดยไม่เกี่ยวกับการพิจารณาสั่งสอนแนะนำทางธรรม อันทำให้คิดฟุ้งเฟ้อและพากันหลงเพลินเสียเวลา เสียกิจหน้าที่ที่พึงปฏิบัติตามธรรม (ที.สี.(แปล) ๙/๑๗/๗, ข.ม.(แปล) ๒๙/๑๕๗/๔๓๙)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาถวปัญหาทิทเทส ๖. อุปสัวมมาถวปัญหาทิทเทส

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุปสัวะ)

เธอจงมีสติ เพ่งพิจารณาอากิญจัญญายตนสมาบัติ
ยึดเอาเป็นอารมณ์ว่า ไม่มีอะไรดังนี้แล้ว
ก็จะข้ามห้วงกิเลสได้ เธอจงละกามทั้งหลาย
เป็นผู้งดเว้นจากความสงสัยทั้งหลาย
พิจารณาความสันตันทา ทั้งคืนทั้งวัน

[๔๐] (ท่านอุปสัวะทูลถาม ดังนี้)

**บุคคลใดคลายราคะในกามทั้งปวง
ละสมาบัติอื่น อาศัยแต่อากิญจัญญายตนสมาบัติ
น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์ชั้นสูง
บุคคลนั้นไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่ในพรหมโลก
ชั้นอากิญจัญญายตนะนั้นได้หรือ (๓)**

คำว่า **ทั้งปวง** ในคำว่า **บุคคลใดคลายราคะในกามทั้งปวง** ได้แก่
ทุกสิ่ง โดยอาการทั้งหมด ทุกอย่าง ไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือโดยประการทั้งปวง
คำว่า **ทั้งปวง**นี้เป็นคำกล่าวรวม ๆ ไว้ทั้งหมด

คำว่า **ในกาม** อธิบายว่า

คำว่า **กาม** ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม (๒)
กิเลสกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม^๑

คำว่า **บุคคลใดคลายราคะในกามทั้งปวง** อธิบายว่า บุคคลใดเป็นผู้คลาย
ราคะแล้ว คือปราศจากราคะแล้ว สละราคะแล้ว คายราคะแล้ว ปล่อยราคะแล้ว
ละราคะแล้ว สลัดทิ้งราคะในกามทั้งหลายแล้ว โดยการข่มไว้ รวมความว่า
บุคคลใดคลายราคะในกามทั้งปวง

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านอุปสัวะทูลถาม ดังนี้** เป็นบทสนธิ ฯลฯ

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก ฯลฯ

คำว่า **อุปสัวะ** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น ฯลฯ ชื่อเรียกเฉพาะ รวมความว่า
ท่านอุปสัวะทูลถาม ดังนี้

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๖๖-๖๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๖. อุปสัวมมาณวปัญหานิทเทส

คำว่า **ละสมามัตถิอื่น อาศัยแต่อาภิกัญญายตนสมามัตถิ** อธิบายว่า ละ คือ สละ เสียสละ ก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงพ้นสมามัตถิ ๖ เบื้องต่ำ ได้แก่ อาศัย ติด ติดแน่น แนบแน่น ติดใจ น้อมใจเชื่ออาภิกัญญายตนสมามัตถิ รวมความว่า ละสมามัตถิอื่น อาศัยแต่อาภิกัญญายตนสมามัตถิ

คำว่า **น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์ชั้นสูง** อธิบายว่า สัญญาสมามัตถิ ๗ ตรัสเรียกว่า สัญญาวิโมกข์^๑

ว่าด้วยอาภิกัญญายตนสมามัตถิเป็นวิโมกข์อันเลิศ

บรรดาสัญญาสมามัตถิเหล่านั้น อาภิกัญญายตนสมามัตถิ เป็นวิโมกข์อันเลิศ ประเสริฐ วิเศษสุด ชั้นแนวหน้า สูงสุด และยอดเยี่ยม ผู้น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์ชั้นสูง เลิศ คือ ประเสริฐ วิเศษสุด ชั้นแนวหน้า สูงสุด ยอดเยี่ยม ด้วยอภิมุตตวิโมกข์ ได้แก่ น้อมใจเชื่อในสัญญาวิโมกข์นั้น น้อมใจไปสู่สัญญาวิโมกข์นั้น เทียวไปด้วยสัญญาวิโมกข์นั้น มากไปด้วยสัญญาวิโมกข์นั้น หนักไปในสัญญาวิโมกข์นั้น เอนไปในสัญญาวิโมกข์นั้น โอนไปในสัญญาวิโมกข์นั้น โนมไปในสัญญาวิโมกข์นั้น มีสัญญาวิโมกข์นั้นเป็นใหญ่ รวมความว่า น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์ชั้นสูง

คำว่า **ดำรงอยู่... ได้หรือ** ในคำว่า **บุคคลนั้นไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่ในพรหมโลกชั้นอาภิกัญญายตนะนั้นได้หรือ** เป็นคำถามด้วยความสงสัย เป็นคำถามด้วยความข้องใจ เป็นคำถาม ๒ แ่ง เป็นคำถามมีแง่มุมหลายหลากว่า อย่างนี้หรือหนอ มิใช่หรือหนอ เป็นอะไรเล่าหนอ เป็นอย่างไรเล่าหนอ รวมความว่า ดำรงอยู่... ได้หรือ

คำว่า **ในนั้น** ได้แก่ ในอาภิกัญญายตนสมามัตถิ

คำว่า **ไม่หวั่นไหว** อธิบายว่า ไม่หวั่นไหว คือ ไม่พรันพรึง ไม่หลบหนี ไม่อันตรธานไป ไม่เสื่อมไป อีกนัยหนึ่ง ไม่กำหนด ไม่ขัดเคือง ไม่ลุ่มหลง ไม่เศร้าหมอง รวมความว่า บุคคลนั้นไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่ในพรหมโลกชั้นอาภิกัญญายตนะนั้นได้หรือ ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์นั้น จึงกราบทูลว่า

เชิงอรรถ :

^๑ **สัญญาวิโมกข์** คือ คุณธรรมชั้นสูงที่บุคคลบรรลุ มี ๗ ได้แก่รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๓ (ยกเว้นเนวสัญญา-นาสัญญาตนสมามัตถิ)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๖. อุปสัวมณฑลปัญหานิทเทศ

(ท่านอุปสัวมณฑลถาม ดังนี้)

บุคคลใดคลายราคะในกามทั้งปวง
 ละสมภารดีอื่น อาศัยแต่อาภิญญาญายตนสมภารดี
 น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์ชั้นสูง
 บุคคลนั้นไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่ในพรหมโลก
 ชั้นอาภิญญาญายตนะนั้นได้หรือ

[๔๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุปสัวะ)

บุคคลใดคลายราคะในกามทั้งปวง
 ละสมภารดีอื่น อาศัยแต่อาภิญญาญายตนสมภารดี
 น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์ชั้นสูง
 บุคคลนั้นไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่ในพรหมโลก
 ชั้นอาภิญญาญายตนะนั้นได้ (๔)

คำว่า **ทั้งปวง** ในคำว่า **บุคคลใดคลายราคะในกามทั้งปวง** ได้แก่ ทุกสิ่ง
 โดยอาการทั้งปวง ทุกอย่างโดยทุกประการ ไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือโดยประการ
 ทั้งปวง คำว่า ทั้งปวงนี้เป็นคำกล่าวรวม ๆ ไว้ทั้งหมด

คำว่า **ในกาม** อธิบายว่า

คำว่า **กาม** ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม (๒)
 กิเลสกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม^๑

คำว่า **บุคคลใดคลายราคะในกามทั้งปวง** อธิบายว่า บุคคลใดเป็นผู้คลายราคะแล้ว
 คือปราศจากราคะแล้ว สละราคะแล้ว คลายราคะแล้ว ปล่อยราคะแล้ว ละราคะแล้ว
 สลัดทิ้งราคะแล้วในกามทั้งปวง โดยการข่มไว้ รวมความว่า บุคคลใดคลายราคะ
 ในกามทั้งปวง

คำว่า **อุปสัวะ** ในคำว่า **พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุปสัวะ** เป็นคำที่
 พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพรหมณนั้นโดยชื่อ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๖๖-๖๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๖. อุปลิวมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นสังคิกาบัญญัติ^๑ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุปลิวะ

คำว่า **ละสมามบัติอื่น อาศัยแต่อาภิญญายตนสมามบัติ** อธิบายว่า ละ คือ สละ เสียสละ ก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงพ้นสมามบัติ ๖ เบื้องต่ำ ได้แก่ อาศัย ติด ติดแน่น แนบแน่น ติดใจ น้อมใจเชื่ออาภิญญายตนสมามบัติ รวมความว่า ละ สมามบัติอื่น อาศัยแต่อาภิญญายตนสมามบัติ

คำว่า **น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์ชั้นสูง** อธิบายว่า สัญญาสมามบัติ ๗ ตรัสเรียกว่า สัญญาวิโมกข์

บรรดาสัญญาสมามบัติเหล่านั้น อาภิญญายตนสมามบัติ เป็นวิโมกข์อันเลิศ ประเสริฐ วิเศษสุด ชั้นแนวหน้า สูงสุด และยอดเยี่ยม ผู้น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์ ชั้นสูง คือ เลิศ ประเสริฐ วิเศษสุด ชั้นแนวหน้า สูงสุด ยอดเยี่ยม ด้วย อธิมุตตวิโมกข์ ได้แก่ น้อมใจเชื่อในสัญญาวิโมกข์นั้น น้อมใจไปสู่สัญญาวิโมกข์นั้น เทียบไปด้วยสัญญาวิโมกข์นั้น มากไปด้วยสัญญาวิโมกข์นั้น หนักไปในสัญญาวิโมกข์นั้น เอนไปในสัญญาวิโมกข์นั้น โอนไปในสัญญาวิโมกข์นั้น โนมไปในสัญญาวิโมกข์นั้น มีสัญญาวิโมกข์นั้นเป็นใหญ่ รวมความว่า น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์ชั้นสูง

คำว่า **ดำรงอยู่** ในคำว่า **บุคคลนั้นไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่ในพรหมโลกชั้น อาภิญญายตนะนั้นได้** ได้แก่ พึงดำรงอยู่ได้ ๖๐,๐๐๐ กัป

คำว่า **ในนั้น** ได้แก่ ในอาภิญญายตนสมามบัติ

คำว่า **ไม่หวั่นไหว** อธิบายว่า ไม่หวั่นไหว คือ ไม่พรึ่นพริ้ง ไม่หลบหนี ไม่อันตรธานไป ไม่เสื่อมไป

อีกนัยหนึ่ง ไม่กำหนด ไม่ขัดเคือง ไม่สุมหลง ไม่เสื่อมไป รวมความว่า บุคคลนั้นไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่ในพรหมโลกชั้นอาภิญญายตนะนั้นได้ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๖-๔๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]
 ๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๖. อุปสัวมมาณวปัญหานิทเทศ

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุปสัวะ)

บุคคลใดคลายราคะในกามทั้งปวง
 ละสมาบัติอื่น อาศัยแต่อาภิญญาญาณตนสมาบัติ
 น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์ชั้นสูง
 บุคคลนั้นไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่ในพรหมโลก
 ชั้นอาภิญญาญาณตนะนั้นได้

[๔๒] (ท่านอุปสัวะทูลถามว่า)

ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ
ถ้าบุคคลนั้นไม่หวั่นไหวดำรงอยู่ในพรหมโลกนั้นนานปีไซ้
บุคคลนั้นเป็นผู้หลุดพ้นแล้ว
มีความสงบเย็นอยู่ในพรหมโลกนั้นนั่นแลหรือ
หรือว่าวิญญาณของบุคคลนั้นจะพึงจติอีก (๕)

คำว่า ถ้าบุคคลผู้นั้น... ดำรงอยู่ ในคำว่า ถ้าบุคคลนั้นไม่หวั่นไหว ดำรง
 อยู่ในพรหมโลกนั้นนานปีไซ้ ได้แก่ ถ้าผู้นั้นพึงดำรงอยู่ได้ถึง ๖๐,๐๐๐ กัปไซ้

คำว่า ในนั้น ได้แก่ ในอาภิญญาญาณตนสมาบัติ

คำว่า ไม่หวั่นไหว อธิบายว่า ไม่หวั่นไหว ไม่พรั่นพริ้ง ไม่หลบหนี ไม่
 อันตรธานไป ไม่เสื่อมไป

อีกนัยหนึ่ง ไม่กำหนด ไม่ขัดเคือง ไม่ลุ่มหลง ไม่เสื่อมไป รวมความว่า
 ถ้าบุคคลนั้นไม่หวั่นไหวดำรงอยู่ในพรหมโลกนั้นนานปีไซ้

คำว่า นานปีไซ้ ในคำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ ... นานปีไซ้
 อธิบายว่า นานนับปีไม่ได้ คือ หลายปี หลายร้อยปี หลายพันปี หลายแสนปี
 หลายร้อยกัป หลายพันกัป หลายแสนกัป

คำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ อธิบายว่า พระสัมพันธัญญตา ตรัส
 เรียกว่า สมันตจักขุ ฯลฯ พระตถาคต จึงชื่อว่า มีสมันตจักขุ ด้วยจักขุนั้น รวม
 ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ ... นานปีไซ้

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๖. อุปลิวมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **บุคคลนั้นเป็นผู้หลุดพ้นแล้ว มีความสงบเย็นในพรหมโลกนั้นนั่นแล** หรือ **หรือว่าวิญญานของบุคคลนั้นจะพึงจติอีก** อธิบายว่า บุคคลนั้นพึงเป็นผู้ถึงความเป็นผู้สงบเย็น คือ เทียง มั่นคง แน่แท้ มีความไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา ในพรหมโลกนั้นนั่นเอง ได้แก่ พึงดำรงอยู่อย่างนั้นเสมอกับสิ่งที่ยึดถือว่าแน่แท้ในพรหมโลกนั้นนั่นเอง

อีกนัยหนึ่ง พราหมณ์นั้นทูลถามถึงความแน่แท้ และความขาดสูญของบุคคลผู้เข้าอาภิกขุญญายตนสมาบัติว่า วิญญานของเขาพึงจติ ขาดสูญ หาย พินาศ ไม่พึงมีหรือ หรือว่าปฏิสนธิวิญญานในภพใหม่พึงนิพพานในกามธาตุ รูปธาตุ หรืออรุธธาตุ หรือว่าทูลถามถึงการปรินิพพาน และปฏิสนธิของบุคคลผู้เข้าอาภิกขุญญายตนสมาบัติว่า เขาพึงปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุในอาภิกขุญญายตนสมาบัตินั้นนั่นเอง หรือว่าวิญญานของเขาพึงจติ ปฏิสนธิวิญญานพึงบังเกิด ในกามธาตุ รูปธาตุหรืออรุธธาตุอีก

คำว่า **ของบุคคลนั้น** ได้แก่ ของบุคคลนั้น คือ ของบุคคลผู้เช่นนั้น ดำรงอยู่ดังนั้น มีประการดังนั้น เปรียบเทียบได้ดังนั้น ได้แก่ ผู้เข้าอาภิกขุญญายตนสมาบัติอยู่แล้ว รวมความว่า บุคคลนั้นเป็นผู้หลุดพ้นแล้ว มีความสงบเย็นในพรหมโลกนั้นนั่นแลหรือ หรือว่าวิญญานของบุคคลนั้นจะพึงจติอีก ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ

ถ้าบุคคลนั้นไม่หวั่นไหวดำรงอยู่ในพรหมโลกนั้นนานปีไซ้

บุคคลนั้นเป็นผู้หลุดพ้นแล้ว

มีความสงบเย็นอยู่ในพรหมโลกนั้นนั่นแลหรือ

หรือว่าวิญญานของบุคคลนั้นจะพึงจติอีก

[๔๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุปลิวะ)

เปลวไฟถูกกำลังลมพัดไป

ย่อมดับ กำหนดไม่ได้ ฉันใด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๖. อุปสีวมาณวปัญหานิทเทศ

มุนีพ้นแล้วจากนามกาย ย่อมดับไป

กำหนดไม่ได้ ฉะนั้น (๖)

คำว่า **เปลวไฟถูกกำลังลมพัดไป ... ฉันทิ** อธิบายว่า เปลวแห่งไฟดรัส เรียกว่า เปลวไฟ

ว่าด้วยลม

คำว่า **ลม** ได้แก่ ลมตะวันออก ลมตะวันตก ลมเหนือ ลมใต้ ลมมีฝุ่น ลมไม่มีฝุ่น ลมหนาว ลมร้อน ลมพัดเบา ลมพัดแรง ลมบ้าหมู ลมจากปีกนก ลมจากปีกครุฑ ลมจากใบตาล ลมจากพัด

คำว่า **ถูกกำลังลมพัดไป** อธิบายว่า ถูกกำลังลมพัดไป คือ พัดขึ้นไป พาไป พาไปทั่ว กระทบ กระทบอย่างแรง รวมความว่า เปลวไฟถูกกำลังลมพัดไป ฉันทิ

คำว่า **อุปสีวะ** ในคำว่า **พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุปสีวะ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นสังคิภาบัญญัติ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า **อุปสีวะ**

คำว่า **ย่อมดับ** ในคำว่า **ย่อมดับ กำหนดไม่ได้** อธิบายว่า ย่อมดับ คือ ย่อมถึงความไม่มี ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ได้แก่ ดับ สงบ ระงับไป

คำว่า **กำหนดไม่ได้** อธิบายว่า กำหนดไม่ได้ คือ ยกมาอ้างไม่ได้ นับไม่ได้ บัญญัติไม่ได้ว่า “เปลวไฟนั้นไปทิศชื่อนั้นแล้ว คือ ไปทิศตะวันออกแล้ว ไปทิศตะวันตกแล้ว ไปทิศเหนือแล้ว ไปทิศใต้แล้ว ไปข้างบนแล้ว ไปข้างล่างแล้ว ไปทิศขวางแล้ว ไปทิศเฉียงแล้ว” คือ ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ไม่มีสาเหตุที่จะเป็นเครื่องกำหนดได้ รวมความว่า ย่อมดับ กำหนดไม่ได้

คำว่า **ฉันทิ** ในคำว่า **มุนีพ้นแล้วจากนามกาย ... ฉันทิ** เป็นคำทำการเปรียบเทียบให้สมบูรณ์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาถนวิญญานิทเทศ ๖. อุปสัวมถนวิญญานิทเทศ

คำว่า **มุนี** อธิบายว่า ญาณท่านเรียกว่า โมนะ ฯลฯ มุนีก้าวล่วงกิเลส เครื่องข้องและตัดขาดตายได้แล้ว **ชื่อว่ามุนี^๑**

คำว่า **พ้นแล้วจากนามกาย** อธิบายว่า มุนีนั่นพ้นแล้วจากรูปกายมาก่อน แล้วโดยปกติ คือ ก้าวล่วงรูปกายนั้นแล้วจะเสียได้ด้วยวิกขัมภนปหาน^๒ มุนีนั่นมาถึงที่สุดภพ ได้อรियมรรค ๔ ประการแล้ว เพราะเป็นผู้ได้อรियมรรค ๔ ประการแล้ว ท่านจึงกำหนดรู้นามกาย และรูปกายได้ เพราะเป็นผู้กำหนดรู้นามกายและรูปกายได้แล้ว จึงพ้น คือ หลุดพ้น หลุดพ้นด้วยดีจากนามกาย และรูปกาย ด้วยความหลุดพ้นโดยไม่ยึดมั่นถือมั่นอย่างสิ้นเชิง รวมความว่า มุนีพ้นแล้วจากนามกาย ... ฉะนั้น

คำว่า **ยอมดัดไป** ในคำว่า **ยอมดัดไป กำหนดไม่ได้** ได้แก่ ปรีนิพพาน ด้วยอนุภาทิสเสสนิพพานธาตุ

คำว่า **กำหนดไม่ได้** อธิบายว่า มุนีนั่นปรีนิพพานแล้วด้วยอนุภาทิสเสสนิพพานธาตุ กำหนดไม่ได้ คือ ยกมาอ้างไม่ได้ นับไม่ได้ บัญญัติไม่ได้ว่า “เป็น กษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นแพศย์ เป็นศูทร เป็นคฤหสฺถ์ เป็นบรรพชิต เป็นเทวดา เป็นมนุษย์ เป็นผู้มึรูป เป็นผู้ไม่มีรูป เป็นผู้มีสัญญา เป็นผู้ไม่มีสัญญา เป็นผู้มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่” ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ไม่มีสาเหตุที่จะเป็นเครื่องกำหนด รวมความว่า ยอมดัดไป กำหนดไม่ได้ ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุปสัวะ)

เปลวไฟถูกกำลังลมพัดไป

ยอมดัด กำหนดไม่ได้ ฉันทใจ

มุนีพ้นแล้วจากนามกาย ยอมดัดไป

กำหนดไม่ได้ ฉันทนั้น

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒๑/๑๒๗-๑๒๙

^๒ **วิกขัมภนปหาน** หมายถึงการดับกิเลสด้วยการข่มไว้ของท่านผู้บำเพ็ญปรมณาน ย่อมข่มนิเวรณไว้ได้ตลอดเวลาที่อยู่ในภวนั้น เป็นข้อแรกของปหาน ๕ ดูรายละเอียดจาก ขุ.ป. ๓๑/๒๔/๒๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๖. อุปสีวมาณวปัญหานิทเทศ

[๔๔] (ท่านอุปสีวะทูลถามว่า)

**มุนีนั้นถึงความสลายไป หรือว่าไม่มี
หรือว่าไม่แตกทำลายเพราะมีความแน่แท้
พระองค์ผู้เป็นพระมุนี โปรดพยากรณ์ปัญหานั้น
แก่ข้าพระองค์ให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด
เพราะธรรมนั้นพระองค์ทรงทราบชัดแล้ว (๗)**

คำว่า มุนีนั้นถึงความสลายไป หรือว่าไม่มี อธิบายว่า มุนีนั้นถึงความ
สลายไปแล้ว หรือว่าไม่มี คือ มุนีนั้นดับไปแล้ว สูญไปแล้ว หายไปแล้ว รวมความว่า
มุนีนั้นถึงความสลายไป หรือว่าไม่มี

คำว่า หรือว่าไม่แตกทำลาย เพราะมีความแน่แท้ อธิบายว่า หรือว่า เทียง
คือ มั่นคง แน่แท้ มีความไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา ได้แก่ พึงดำรงอยู่อย่างนั้น
เสมอกับสิ่งที่ยึดถือว่าแน่แท้ ในพรหมโลกนั้น รวมความว่า หรือว่าไม่แตกทำลาย
เพราะมีความแน่แท้

คำว่า ปัญหานั้น ในคำว่า พระองค์ผู้เป็นพระมุนี โปรดพยากรณ์ปัญหา
นั้นแก่ข้าพระองค์ให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด ได้แก่ ปัญหาที่ข้าพระองค์ทูลถาม ปัญหา
ที่ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ทรงประกาศ

คำว่า มุนี อธิบายว่า ญาณท่านเรียกว่า โมนะ ฯลฯ มุนีก้าวล่วงกิเลส
เครื่องข้องและตัดขาดจตาข่ายได้แล้ว ชื่อว่ามุนี^๑

คำว่า โปรดพยากรณ์(ปัญหานั้น) ให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด ได้แก่ ขอ
พระองค์โปรดตรัสบอก คือ โปรดแสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก
ทำให้ง่าย ประกาศปัญหานั้นให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด รวมความว่า พระองค์ผู้เป็น
พระมุนี โปรดพยากรณ์ปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด

คำว่า เพราะธรรมนั้นพระองค์ทรงทราบชัดแล้ว อธิบายว่า เพราะพระองค์
ทรงทราบชัดแล้ว คือ ทรงรู้แล้ว เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒๑/๑๒๗-๑๒๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหาภิณฑล ๖. อุปสัวมมาณวปัญหาภิณฑล

แจ่มแจ้งแล้วรวมความว่า เพราะธรรมนั้นพระองค์ทรงทราบชัดแล้ว ด้วยเหตุที่
พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า

มุนีนั้นถึงความสลายไป หรือว่าไม่มี
หรือว่าไม่แตกทำลายเพราะมีความแน่แท้
พระองค์ผู้เป็นพระมุนี โปรดพยากรณ์ปัญหานั้น
แก่ข้าพระองค์ให้แจ่มแจ้งด้วยเหตุ
เพราะธรรมนั้นพระองค์ทรงทราบชัดแล้ว
[๔๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุปสัวะ)

มุนีผู้ถึงความสลายไป ย่อมไม่มี(อะไร)เป็นประมาณ
ชนทั้งหลายพึงว่ากล่าวมุนีนั้นด้วยกิเลสใด
กิเลสนั้นย่อมไม่มีแก่มุนีนั้น
(เพราะ) เมื่อมุนีนั้นถอนธรรมทั้งปวงได้เด็ดขาดแล้ว
แม้ครรลองแห่งวาทะทั้งปวง
ท่านก็ถอนได้เด็ดขาดแล้ว(เหมือนกัน) (๘)

คำว่า มุนีผู้ถึงความสลายไปย่อมไม่มี(อะไร)เป็นประมาณ อธิบายว่า มุนี
ผู้ถึงความสลายไป คือ ปรีณิพพานแล้วด้วยอนุปาทิสเสสนิพพานธาตุ ย่อมไม่มี
ประมาณ แห่งรูป ไม่มีประมาณแห่งเวทนา ไม่มีประมาณแห่งสัญญา ไม่มี
ประมาณแห่งสังขาร ไม่มีประมาณแห่งวิญญาน คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้
ได้แก่ ท่านละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิด
ขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า มุนีผู้ถึงความสลายไป ย่อม
ไม่มี(อะไร)เป็นประมาณ

คำว่า อุปสัวะ ในคำว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุปสัวะ เป็นคำที่
พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า พระผู้มีพระภาค นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า
พระผู้มีพระภาค นี้ เป็นสังฆิกบัญญัติ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า
อุปสัวะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๖. อุปสิวมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **ชนทั้งหลายพึงว่ากล่าวมุนีนันด้วยกิเลสใด กิเลสนั้นย่อมไม่มีแก่มุนีนัน** อธิบายว่า ชนทั้งหลายที่ว่ากล่าวมุนีนันด้วยราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิอุทถัจจะ วิจิกิจฉา อนุสัยใดว่า “เป็นผู้กำหนด เป็นผู้ขัดเคือง เป็นผู้หลง เป็นผู้ยึดติด เป็นผู้ยึดมั่น เป็นผู้ฟังชาน เป็นผู้สั่งเล หรือเป็นผู้ตกอยู่ในพลังกิเลส” กิเลสเครื่องปรุงแต่งเหล่านั้นท่านจะได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละกิเลสเครื่องปรุงแต่งได้แล้ว ชนทั้งหลายพึงว่ากล่าวท่านโดยคิดด้วยเหตุใดว่า “เป็นผู้เกิดในนรก เป็นผู้เกิดในกำเนิดเดรัจฉาน เป็นผู้เกิดในเปตวิสัย เป็นมนุษย์ เป็นเทพ เป็นผู้มีรูป เป็นผู้ไม่มีรูป เป็นผู้มีสัญญา เป็นผู้ไม่มีสัญญา หรือ เป็นผู้มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่” ชนทั้งหลายพึงว่ากล่าว คือ พุด บอกร แสดง ชี้แจงด้วยกิเลสใด เหตุนั้นไม่มีปัจจัยไม่มี สาเหตุไม่มี รวมความว่า ชนทั้งหลายพึงว่ากล่าวมุนีนันด้วยกิเลสใด กิเลสนั้นย่อมไม่มีแก่มุนีนัน

คำว่า **(เพราะ) เมื่อมุนีนันถอนธรรมทั้งปวงได้เด็ดขาดแล้ว** อธิบายว่า เมื่อธรรมทั้งปวง คือ ชันธทั้งปวง อายตนะทั้งปวง ธาตุทั้งปวง คติทั้งปวง อุปบัติ (การถือกำเนิด) ทั้งปวง ปฏิสนธิทั้งปวง ภพทั้งปวง สงสารทั้งปวง วัฏฏะทั้งปวง มุนีนันถอนแล้ว ถอนได้เด็ดขาดแล้ว ดิ่งขึ้น ดิ่งขึ้นได้เด็ดขาดแล้ว เพิกขึ้น เพิกขึ้นได้เด็ดขาดแล้ว ใต้แก่ มุนีนันละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า (เพราะ) เมื่อมุนีนันถอนธรรมทั้งปวงได้เด็ดขาดแล้ว

คำว่า **แม้ครรลองแห่งวาทะทั้งปวง ท่านก็ถอนได้เด็ดขาดแล้ว** อธิบายว่า กิเลส ชันธ และอภิสังขารตรัสเรียกว่า ครรลองแห่งวาทะ วาทะ ครรลองแห่งวาทะ ชื่อ ครรลองแห่งชื่อ ภาษา ครรลองแห่งภาษา บัญญัติและครรลองแห่งบัญญัติ มุนีนันถอนแล้ว ถอนได้เด็ดขาดแล้ว คือ ดิ่งขึ้น ดิ่งขึ้นได้เด็ดขาดแล้ว เพิกขึ้น เพิกขึ้นได้เด็ดขาดแล้ว ใต้แก่ มุนีนันละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า แม้ครรลองแห่งวาทะทั้งปวง ท่านก็ถอนได้เด็ดขาดแล้ว ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๖. อุปสัวมมาณวปัญหานิทเทศ

มุนีผู้ถึงความสลายไป ย่อมไม่มี(อะไร)เป็นประมาณ
ชนทั้งหลายพึงว่ากล่าวมุนีนั้นด้วยกิเลสใด
กิเลสนั้นย่อมไม่มีแก่มุนีนั้น
(เพราะ) เมื่อมุนีนั้นถอนธรรมทั้งปวงได้เด็ดขาดแล้ว
แม้ครรลองแห่งวาทะทั้งปวง
ท่านก็ถอนได้เด็ดขาดแล้ว(เหมือนกัน)

พร้อมกับการจบคาถา ฯลฯ อุปสัวมมาณพั่งประคองอัญชลี นมัสการ
พระผู้มีพระภาคโดยประกาศว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็น
ศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก”

อุปสัวมมาณวปัญหานิทเทศที่ ๖ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๗. นันทมาณวปัญหานิทเทศ

๗. นันทมาณวปัญหานิทเทศ^๑

ว่าด้วยปัญหาของนันทมาณพ

[๔๖] (ท่านนันทะทูลถาม ดังนี้)

ชนทั้งหลายกล่าวว่า มุนีทั้งหลายมีอยู่ในโลก

คำกล่าวนี้นั้นเป็นอย่างไร

ชนทั้งหลายเรียกบุคคลผู้เป็นไปด้วยญาณ

หรือว่าเรียกบุคคลผู้เป็นไปด้วยความเป็นอยู่ว่า เป็นมุนี (๑)

คำว่า **มีอยู่** ในคำว่า **มุนีทั้งหลายมีอยู่ในโลก** อธิบายว่า มีอยู่ คือปรากฏ
มี หาได้

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก ฯลฯ ในอายตนโลก

คำว่า **มุนีทั้งหลาย** ได้แก่ อาชีวก นิครนถ์ ชฎิล ดาบส เรียกชื่อว่ามุนี

(ชนทั้งหลายเข้าใจกันว่า มุนีทั้งหลายในโลกเป็นเทพ แต่เทพเหล่านั้นหาไข่มุนีไม่)
รวมความว่า **มุนีทั้งหลายมีอยู่ในโลก**

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านนันทะทูลถาม ดังนี้** เป็นบทสนธิ ฯลฯ

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก ฯลฯ

คำว่า **นันทะ** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น ฯลฯ ชื่อเรียกเฉพาะ รวมความว่า
ท่านนันทะทูลถาม ดังนี้

คำว่า **ชนทั้งหลาย** ในคำว่า **ชนทั้งหลายกล่าวว่า ...คำกล่าวนี้นั้นเป็น
อย่างไร** ได้แก่ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหัสถ์ บรรพชิต เทวดาและ
มนุษย์

คำว่า **ย่อมกล่าว** ได้แก่ ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจง

คำว่า **คำกล่าวนี้นั้นเป็นอย่างไร** เป็นคำทูลถามด้วยความสงสัย เป็นคำถาม
ด้วยความข้องใจ เป็นคำถาม ๒ แง่ เป็นคำถามมีแง่มุมหลายหลากว่า "อย่างนี้

เชิงอรรถ :

^๑ พ.ศ. ๒๕/๑๐๘๔-๑๐๙๐/๕๔๐-๕๔๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๗. นันทมาณวปัญหานิทเทศ

หรือหนอ มิใช่หรือหนอ เป็นอะไรเล่าหนอ เป็นอย่างไรเล่าหนอ” รวมความว่า
ชนทั้งหลายกล่าวว่า ... คำกล่าวนี้นั้นเป็นอย่างไร

คำว่า **ชนทั้งหลายเรียกบุคคลผู้เป็นไปด้วยญาณว่าเป็นมุนี** อธิบายว่า ชน
ทั้งหลายย่อมเรียก คือ ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจงบุคคลผู้ประกอบ คือ
ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อม
ด้วยญาณในสมابัตติ ๘ หรือญาณในอภิญาญา ๕ ว่าเป็นมุนี รวมความว่า ชน
ทั้งหลายเรียกบุคคลผู้เป็นไปด้วยญาณว่าเป็นมุนี

คำว่า **หรือว่าเรียกบุคคลผู้เป็นไปด้วยความเป็นอยู่ว่า เป็นมุนี** อธิบายว่า
ชนทั้งหลาย ย่อมเรียก คือ ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจงบุคคลผู้ประกอบ คือ
ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อม
ด้วยความเพียรของบุคคลผู้ดำเนินชีวิตเสราหมอง ผู้ทำกิจที่ทำได้ยากยิ่งหลายอย่างว่า
เป็นมุนี รวมความว่า หรือว่า เรียกบุคคลผู้เป็นไปด้วยความเป็นอยู่ว่า เป็นมุนี
ด้วยเหตุ นั้น พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า

(ท่านนันทะทูลถาม ดังนี้)

ชนทั้งหลายกล่าวว่า มุนีทั้งหลายมีอยู่ในโลก

คำกล่าวนี้นั้นเป็นอย่างไร

ชนทั้งหลายเรียกบุคคลผู้เป็นไปด้วยญาณ

หรือว่าเรียกบุคคลผู้เป็นไปด้วยความเป็นอยู่ว่า เป็นมุนี

[๔๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

นันทะ ชนทั้งหลายผู้ฉลาดในโลกนี้

ไม่เรียกบุคคลว่าเป็นมุนี เพราะได้เห็นเพราะได้ฟังและเพราะได้รู้

เราเรียกเหล่าชนผู้กำจัดเสนามารได้แล้ว

ผู้ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความหวัง เทียวจาริกอยู่ว่า เป็นมุนี (๒)

คำว่า **ไม่เรียก... เพราะได้เห็น เพราะได้ฟังและเพราะได้รู้** ได้แก่ ไม่เรียก
เพราะความหมดจดแห่งรูปที่ได้เห็น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๗. นันทมาณวปัญหานิทเทส

คำว่า **ไม่เรียก... เพราะได้ฟัง** ได้แก่ **ไม่เรียก** เพราะความหมดจดแห่งเสียงที่ได้ยิน

คำว่า **ไม่เรียก... เพราะได้รู้** ได้แก่ **ไม่เรียก** เพราะญาณในสมาบัติ ๘ บ้าง **ไม่เรียก** เพราะญาณในอภิญา ๕ บ้าง **ไม่เรียก** เพราะมัจฉาญาณบ้าง รวมความว่า **ไม่เรียก... เพราะได้เห็น เพราะได้ฟัง และเพราะได้รู้**

คำว่า **ชนทั้งหลายผู้ฉลาด** ในคำว่า **นันทะ** **ชนทั้งหลายผู้ฉลาดในโลกนี้** **ไม่เรียกบุคคลว่าเป็นมุนี** อธิบายว่า **ชนทั้งหลายผู้ฉลาด** ในชั้น **ฉลาดในธาตุ** **ฉลาดในอายตนะ** **ฉลาดในปฏิจจสมุปบาท** **ฉลาดในสติปัญญา** **ฉลาดในสัมมปปธาน** **ฉลาดในอิทธิบาท** **ฉลาดในอินทริย** **ฉลาดในพละ** **ฉลาดในโพชฌงค์** **ฉลาดในมรรค** **ฉลาดในผล** **ฉลาดในนิพพาน** **ย่อมไม่เรียก** คือ **ย่อมไม่พูด** **ไม่บอก** **ไม่แสดง** **ไม่ชี้แจง**บุคคลผู้ประกอบ คือ **ประกอบพร้อม** **ดำเนินไป** **ดำเนินไปพร้อม** **เป็นไป** **เป็นไปพร้อม** เพียบพร้อมด้วยความสะอาดแห่งรูปที่ได้เห็น **ความหมดจดแห่งเสียงที่ได้ยิน** **ญาณในสมาบัติ ๘** **ญาณในอภิญา^๑ ๕** **มัจฉาญาณ** **รูปที่ได้เห็น** หรือ **เสียงที่ได้ยินว่าเป็นมุนี** รวมความว่า **นันทะ** **ชนทั้งหลายผู้ฉลาดในโลกนี้** **ไม่เรียก** **บุคคลว่าเป็นมุนี**

ว่าด้วยเสนามาร

คำว่า **เราเรียกเหล่าชนผู้กำจัดเสนามารได้แล้ว** **ผู้ไม่มีความทุกข์** **ไม่มีความหวัง** **เที่ยวจาริกอยู่**ว่า **เป็นมุนี** อธิบายว่า **เสนามาร** ตรีสเรียกว่า **เสนากายทุกจริต** ชื่อว่า **เสนามาร** **วสีทุกจริต** ชื่อว่า **เสนามาร** **มโนทุกจริต** ชื่อว่า **เสนามาร** **ราคะ** ชื่อว่า **เสนามาร** **โทสะ** ชื่อว่า **เสนามาร** **โมหะ** ชื่อว่า **เสนามาร** **โกธะ** ฯลฯ **อุปนาหะ** ฯลฯ **มักขะ** ฯลฯ **ปฬาสะ** ฯลฯ **อิสสา** ฯลฯ **มัจฉริยะ** ฯลฯ **มายา** ฯลฯ **สาถะยยะ** ฯลฯ **ถัมภะ** ฯลฯ **สารัมภะ** ฯลฯ **มานะ** ฯลฯ **อติมานะ** ฯลฯ **มทะ** ฯลฯ **ปมาทะ** ฯลฯ **กิเลสทุกชนิด** ฯลฯ **ทุกจริตทุกทาง** ฯลฯ **ความกระวนกระวายทุกอย่าง** ฯลฯ **ความเร่าร้อนทุกสถาน** ฯลฯ **ความเดือดร้อนทุกประการ** ฯลฯ **อกุสลาภิสังขาร** **ทุกประเภท** ชื่อว่า **เสนามาร** **สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า**

เชิงอรรถ :

^๑ **อภิญา ๕** ได้แก่ (๑) อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ (๒) ทิพพโสต หูทิพย์ (๓) เจโตปริยญาณ กำหนดรู้ใจคนอื่นได้ (๔) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติได้ (๕) ทิพพจักขุ ดาทิพย์ (ที.ปา. ๑๑/๔๓๑/๓๐๗)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๗. นันทมาณวปัญหานิทเทศ

กิเลสกาเราเรียกว่าเสนากองที่ ๑ ของท่าน
 ความไม่ยินดีเราเรียกว่าเสนากองที่ ๒ ของท่าน
 ความหิวกระหายเราเรียกว่าเสนากองที่ ๓ ของท่าน
 ตัณหาเราเรียกว่าเสนากองที่ ๔ ของท่าน

ถิ่นมิถนะเราเรียกว่าเสนากองที่ ๕ ของท่าน
 ความกลัวเราเรียกว่าเสนากองที่ ๖ ของท่าน
 วิจิกิจฉาเราเรียกว่าเสนากองที่ ๗ ของท่าน
 มักขะและถัมภะเราเรียกว่าเสนากองที่ ๘ ของท่าน

ลาภ ความสรรเสริญ สักการะและยศที่ได้มาผิด ๆ
 เราเรียกว่าเสนากองที่ ๙ ของท่าน
 การยกตนและข่มผู้อื่นเราเรียกว่าเสนากองที่ ๑๐ ของท่าน
 มารเอ๋ย เสนาของท่านนี้ มีปกติประหารผู้มีธรรมดำ
 คนขลาดเอาชนะเสนานั้นไม่ได้
 แต่คนกล้า ครั้นชนะได้แล้วยอมได้ความสุข^๑

เมื่อใด เสนามารทั้งหมดและกิเลสที่สร้างเสนาฝ่ายตรงข้ามทั้งปวง ถูกชน
 เหล่าใดพิชิตและทำให้ปราศัย ถูกทำลาย กำจัด ทำให้ไม่สู้หน้าแล้วด้วยอริยมรรค ๘
 เมื่อนั้น ชนเหล่านั้น เรียกว่า ผู้กำจัดเสนามารได้แล้ว

คำว่า **ผู้ไม่มีความทุกข์** อธิบายว่า ราคะ โทสะ โมหะ โภคะ อุปนาหะ
 เป็นความทุกข์ ฯลฯ อกุศลาสังขารทุกประเภท เป็นทุกข์ ความทุกข์เหล่านี้
 ชนเหล่าใดละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้
 เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ชนเหล่านั้นตรัสเรียกว่า ผู้ไม่มีความทุกข์

คำว่า **ไม่มีความหวัง** อธิบายว่า ตัณหาตรัสเรียกว่า ความหวัง ได้แก่
 ความกำหนด ความกำหนดนึก ฯลฯ อภิชฌา อกุศลมูลคือโลภะ

ความหวังคือตัณหา ชนเหล่าใดละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบ
 ได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ชนเหล่านั้น
 ตรัสเรียกว่า ไม่มีความหวัง ได้แก่ พระอรหันตชีณาสพ

เชิงอรรถ :

^๑ พ.สุ. ๒๕ / ๔๓๙-๔๔๒ / ๔๑๖, พ.ม.(แปล) ๒๙/๒๘/๑๑๕-๑๑๖, ๖๘/๒๑๐, ๑๔๙/๓๙๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๗. นันทมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า เราเรียกเหล่าชนผู้กำจัดเสนามารได้แล้ว ผู้ไม่มีความทุกข์ ไม่มี
ความหวัง เทียวจาริกอยู่ว่า เป็นมุนี อธิบายว่า เราเรียก คือ บอก แสดง บัญญัติ
กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศว่า ชนเหล่าใดกำจัดเสนามารได้แล้ว
ไม่มีทุกข์และไม่มีความหวัง เทียวจาริกอยู่ คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต
ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป ชนเหล่านั้นจึงเป็นมุนีในโลกได้ รวมความว่า เรา
เรียกเหล่าชนผู้กำจัดเสนามารได้แล้ว ผู้ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความหวัง เทียวจาริก
อยู่ว่า เป็นมุนี ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

นันทะ ชนทั้งหลายผู้ฉลาดในโลกนี้

ไม่เรียกบุคคลว่าเป็นมุนี เพราะได้เห็นเพราะได้ฟังและเพราะได้รู้

เราเรียกเหล่าชนผู้กำจัดเสนามารได้แล้ว

ผู้ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความหวัง เทียวจาริกอยู่ว่า เป็นมุนี

[๔๘] (ท่านนันทะทูลถาม ดังนี้)

สมณพราหมณ์บางพวกย่อมกล่าวความหมดจด

เพราะรูปที่มองเห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง

ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะศีลวัตรบ้าง

ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะพิธีหลากหลายบ้าง

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้นิรทุกข์

สมณพราหมณ์พวกนั้นเป็นผู้ประพฤติดนเคร่งครัด

ในหลักการของตนนั้น ข้ามชาติและขราได้บ้างหรือไม่

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้น แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด (๓)

คำว่า บางพวก ในคำว่า สมณพราหมณ์บางพวก ได้แก่ ทุกสิ่ง โดย
อาการทั้งหมด ทุกอย่างไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือโดยประการทั้งปวง คำว่า บางพวก
นี้ เป็นคำกล่าวรวม ๆ ไว้ทั้งหมด

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๗. นันทมาณวปัญหานิทเทส

คำว่า **สมณะ** ได้แก่ นักบวชพวกใดพวกหนึ่ง ซึ่งเข้าถึงการบวชเป็นปริพาชก ถึงการบวชเป็นปริพาชกภายนอกจากธรรมวินัยนี้

คำว่า **พราหมณ์** ได้แก่ คนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ผู้กล่าวอ้างว่าตนเจริญบางพวก รวมความว่า สมณพราหมณ์บางพวก

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านนันทะทูลถาม ดังนี้** เป็นบทสนธิ ฯลฯ

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก ฯลฯ

คำว่า **นันทะ** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น ฯลฯ ชื่อเรียกเฉพาะ รวมความว่า ท่านนันทะทูลถาม ดังนี้

คำว่า **ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะรูปที่ได้เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง** อธิบายว่า ย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ได้แก่ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป เพราะรูปที่ได้เห็นบ้าง ย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปเพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง ย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปเพราะรูปที่ได้เห็นและเสียงที่ได้ยินบ้าง รวมความว่า ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะรูปที่ได้เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง

คำว่า **ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะศีลวัตรบ้าง** อธิบายว่า ย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ได้แก่ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปเพราะศีลบ้าง ย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปเพราะวัตรบ้าง ย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปเพราะศีลวัตรบ้าง รวมความว่า ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะศีลวัตรบ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๗. นันทมาณวิญหานิทเทศ

คำว่า **ยอมกล่าวความหมดจดเพราะพิธีหลากหลายบ้าง** อธิบายว่า ยอมกล่าว คือ ยอมพูด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ได้แก่ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปเพราะพิธีหลายอย่างบ้าง

คำว่า **ได้บ้างหรือไม่** ในคำว่า **ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ... สมณพราหมณ์พวกนั้นเป็นผู้ประพฤติดนเคร่งครัดในหลักการของตนนั้น... ได้บ้างหรือไม่** เป็นคำถามด้วยความสงสัย เป็นคำถามด้วยความข้องใจ เป็นคำถาม ๒ แง่ เป็นคำถามมีแง่มุมหลายหลากว่า "อย่างนี้หรือหนอ มิใช่หรือหนอ เป็นอะไรเล่าหนอ เป็นอย่างไรเล่าหนอ" รวมความว่า ได้บ้างหรือไม่

คำว่า **พวกนั้น** ได้แก่ สมณพราหมณ์ผู้ถือทิฏฐิ

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นสังฆิกบัญญัติ รวมความว่า **ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ... สมณพราหมณ์พวกนั้นเป็นผู้ประพฤติดนเคร่งครัดในหลักการของตนนั้น... ได้บ้างหรือไม่**

คำว่า **ใน ... นั้น** ในคำว่า **เป็นผู้ประพฤติดนเคร่งครัดในหลักการของตนนั้น** อธิบายว่า ในหลักการของตน คือ ในความถูกใจ ความพอใจ ลัทธิของตน

คำว่า **เคร่งครัด** ได้แก่ ระวัง ระมัดระวัง คุ่มครอง ปกป้อง รักษา สังวรแล้ว

คำว่า **ประพฤติ** ได้แก่ ประพฤติ คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป รวมความว่า **ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ... สมณพราหมณ์พวกนั้นเป็นผู้ประพฤติดนเคร่งครัดในหลักการของตนนั้น ... ได้บ้างหรือไม่**

คำว่า **ผู้นิรทุกข์...ข้ามชาติและชรา** อธิบายว่า ข้าม คือ ข้ามไป ข้ามพ้น ก้าวล่วง ล่วงเลยชาติชราและมรณะ

คำว่า **ผู้นิรทุกข์** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า **ผู้นิรทุกข์** นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง รวมความว่า **ผู้นิรทุกข์...ข้ามชาติและชรา**

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๗. นันทมาณวปัญหานิทเทส

คำว่า **ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น** ในคำว่า **ข้าแต่พระผู้มีพระภาค**
ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระ
องค์ด้วยเถิด ได้แก่ ข้าพระองค์ขอทูลถาม คือ ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ทรง
ประกาศปัญหานั้นว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอกแก่ข้าพระองค์เถิด รวมความว่า
ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า **พระ**
ผู้มีพระภาค นี้ เป็นสังฆิกาบัญญัติ

คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด** อธิบายว่า
ขอพระองค์โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก
ทำให้ง่าย ประกาศ รวมความว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์
ด้วยเถิด ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า

(ท่านนันทะทูลถาม ดังนี้)

สมณพราหมณ์บางพวกย่อมกล่าวความหมดจด

เพราะรูปที่ได้เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง

ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะศีลวัตรบ้าง

ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะพิธีหลากหลายบ้าง

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้นิรทุกข์

สมณพราหมณ์พวกนั้นเป็นผู้ประพดิตนเคร่งครัด

ในหลักการของตนนั้น ข้ามชาติและชราได้บ้างหรือไม่

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

[๔๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า นันทะ)

สมณพราหมณ์บางพวกย่อมกล่าวความหมดจด

เพราะรูปที่ได้เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง

ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะศีลวัตรบ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๗. นันทมาณวปัญหานิทเทศ

ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะพิธีหลากหลายบ้าง

สมณพราหมณ์พวกนั้น

แม้ประพฤติตนเคร่งครัดอยู่ในหลักการของตนนั้น ก็จริง

แต่เรากล่าวว่า พวกเขายังข้ามชาติและชราไปไม่ได้ (๔)

คำว่า **บางพวก** ในคำว่า **สมณพราหมณ์บางพวก** ได้แก่ ทุกสิ่ง โดย
อาการทั้งหมด ทุกอย่าง ไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือโดยประการทั้งปวง คำว่า **บางพวก**
นี้ เป็นคำกล่าวรวม ๆ ไว้ทั้งหมด

คำว่า **สมณะ** ได้แก่ นักบวชพวกใดพวกหนึ่ง ซึ่งเข้าถึงการบวชเป็นปริพาชก
ถึงการบวชเป็นปริพาชกภายนอกธรรมวินัยนี้

คำว่า **พราหมณ์** ได้แก่ คนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ผู้กล่าวอ้างว่าตนเจริญบางพวก
รวมความว่า สมณพราหมณ์บางพวก

คำว่า **นันทะ** ในคำว่า **พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า นันทะ** เป็นคำที่พระ
ผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า
พระผู้มีพระภาค นี้ เป็นสังคิภาบัญญัติ^๑ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า
นันทะ

คำว่า **ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะรูปที่ได้เห็นบ้างเพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง**
อธิบายว่า ย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ
ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ได้แก่ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป
เพราะรูปที่ได้เห็นบ้าง ย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด บอก แสดงชี้แจงความหมดจด คือ
ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปเพราะ
เสียงที่ได้ยินบ้าง ย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ
ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปเพราะ
รูปที่ได้เห็นบ้างและเพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง รวมความว่า ย่อมกล่าวความหมดจด
เพราะรูปที่ได้เห็นบ้างเพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๖-๔๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๗. นันทมาณวิญหานิทเทศ

คำว่า **ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะศีลวัตรบ้าง** อธิบายว่า ย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ได้แก่ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป ย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปเพราะศีลบ้าง ย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปเพราะวัตรบ้าง ย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปเพราะศีลวัตรบ้าง รวมความว่า ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะศีลวัตรบ้าง

คำว่า **ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะพิธีหลากหลายบ้าง** อธิบายว่า ย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ได้แก่ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปเพราะพิธีหลากหลายบ้าง รวมความว่า ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะพิธีหลากหลายบ้าง

คำว่า **แม้...ก็จริง** ในคำว่า **สมณพราหมณ์พวกนั้นแม้ประพฤติดน** **เคร่งครัดอยู่ในหลักการของตนนั้น ก็จริง** เป็นบทสนธิ เป็นคำเชื่อมบท ทำบทให้บริบูรณ์ เป็นความสัมพันธ์แห่งอักษร เป็นความสละสลวยแห่งพยัญชนะ คำว่า **แม้ ... ก็จริง** นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **พวกนั้น** ได้แก่ สมณพราหมณ์ผู้ถือทิวณฺฑีอยู่

คำว่า **ใน... นั้น** ได้แก่ ในหลักการของตน คือ ในความถูกต้อง ความพอใจในลัทธิของตน

คำว่า **เคร่งครัด** ได้แก่ ระวัง ระมัดระวัง คุ่มครอง ปกป้อง รักษา สังวรแล้ว

คำว่า **ประพฤติดิ** ได้แก่ ประพฤติ คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป รวมความว่า สมณพราหมณ์พวกนั้นแม้ประพฤติดนเคร่งครัดอยู่ในหลักการของตนนั้น ก็จริง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๗. นันทมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **แต่เรากล่าวว่าพวกเขายังข้ามชาติและชราไปไม่ได้** อธิบายว่า เรากล่าว คือ บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศว่า สมณพราหมณ์พวกนั้นข้ามไม่ได้ คือ ข้ามไปไม่ได้ ข้ามพ้นไม่ได้ ก้าวล่วงไม่ได้ ล่วงเลยชาติชราและมรณะไปไม่ได้ ได้แก่ ออกจากชาติชราและมรณะไม่ได้ คือ สลัดออกไม่ได้ ก้าวพ้นไม่ได้ ก้าวล่วงไม่ได้ ล่วงเลยจากชาติชราและมรณะไม่ได้ ได้แก่ หมุนเวียนอยู่ภายในชาติ ชราและมรณะ หมุนเวียนอยู่ภายในทางแห่งสงสาร ไปตามชาติ ถูกชราติดตาม ถูกพยาธิครอบงำ มรณะย้ายี้ ไม่มีที่ปกป้อง ไม่มีที่หลีกเลี่ยง ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่อาศัย รวมความว่า สมณพราหมณ์พวกนั้นแม้ประพฤติดนเคร่งครัดอยู่ในหลักการของตนนั้น ก็จริง ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า นันทะ)

สมณพราหมณ์บางพวกย่อมกล่าวความหมดจด

เพราะรูปที่ได้เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง

ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะศีลวัตรบ้าง

ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะพิธีหลากหลายบ้าง

สมณพราหมณ์พวกนั้น

แม้ประพฤติดนเคร่งครัดอยู่ในหลักการของตนนั้น ก็จริง

แต่เรากล่าวว่า พวกเขายังข้ามชาติและชราไปไม่ได้

[๕๐] (ท่านนันทะทูลถาม ดังนี้)

สมณพราหมณ์บางพวกย่อมกล่าวความหมดจด

เพราะรูปที่ได้เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง

ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะศีลวัตรบ้าง

ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะพิธีหลากหลายบ้าง

หากพระองค์ผู้เป็นพระมุณีตรัสว่า

สมณพราหมณ์พวกนั้นยังข้ามห้วงกิเลสไม่ได้

ข้าแต่พระองค์ผู้วิรุทุกข์ เมื่อเป็นเช่นนั้น

ใครเล่าในเทวโลกและมนุษยโลก ชื่อว่าข้ามชาติและชราไปได้

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด (๕)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๗. นันทมาณวิญหานิทเทศ

คำว่า **บางพวก** ในคำว่า **สมณพราหมณ์บางพวก** ได้แก่ ทุกสิ่งโดยอาการทั้งหมด ทุกอย่าง ไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือโดยประการทั้งปวง คำว่า **บางพวก** นี้เป็นคำกล่าวรวม ๆ ไว้ทั้งหมด รวมความว่า สมณพราหมณ์บางพวก

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านนันทะทูลถาม ดังนี้** เป็นบทสนธิ ฯลฯ

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก

คำว่า **นันทะ** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น ฯลฯ ชื่อเรียกเฉพาะ รวมความว่าท่านนันทะทูลถาม ดังนี้

คำว่า **ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะรูปที่ได้เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง** อธิบายว่า ย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ได้แก่ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป เพราะรูปที่ได้เห็นบ้าง ย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจง ความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง ย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจง ความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป เพราะรูปที่ได้เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง รวมความว่า ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะรูปที่ได้เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง

คำว่า **ย่อมกล่าวถึงความหมดจดเพราะศีลวัตรบ้าง** อธิบายว่า ย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ได้แก่ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป เพราะศีลบ้าง เพราะวัตรบ้าง ย่อมกล่าว ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไปเพราะศีลวัตรบ้าง รวมความว่า ย่อมกล่าวถึงความหมดจดเพราะศีลวัตรบ้าง

คำว่า **ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะพิธีหลากหลายบ้าง** อธิบายว่า ย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด บอก แสดง ชี้แจงความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป เพราะพิธีหลากหลายบ้าง รวมความว่า ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะพิธีหลากหลายบ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๗. นันทมาณวิญหานิทเทศ

คำว่า หาก... สมณพราหมณ์พวกนั้น ในคำว่า หากพระองค์ผู้เป็นพระมุนี
ตรัสว่า สมณพราหมณ์พวกนั้นยังข้ามห้วงกิเลสไม่ได้ ได้แก่ สมณพราหมณ์ผู้
 ถือทิฏฐิ

คำว่า **พระองค์ผู้เป็นพระมุนี** อธิบายว่า ญาณ ท่านเรียกว่า โมนะ ฯลฯ
 พระองค์ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องและต้นเหตุจตาชายได้แล้ว ชื่อว่าพระมุนี

คำว่า **ตรัสว่าสมณพราหมณ์พวกนั้นยังข้ามห้วงกิเลสไม่ได้** อธิบายว่า
 สมณพราหมณ์พวกนั้น ข้ามไม่ได้ คือ ข้ามขึ้นไม่ได้ ข้ามพ้นไม่ได้ ก้าวล่วงไม่ได้
 ก้าวพ้นไม่ได้ ล่วงเลยกาโมชะ ภโวชะ ทิฏฐิล्लุชะ อวิชโชชะไม่ได้ ได้แก่ หมุนเวียน
 อยู่ภายในชาติ ชรา และมรณะ หมุนเวียนอยู่ภายในทางแห่งสงสาร ไปตามชาติ
 ถูกชราติดตาม ถูกพยาธิตรอบง่า มรณะย่ำยี ไม่มีที่ปกป้อง ไม่มีที่หลีกเร้น
 ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่อาศัย

คำว่า **ตรัส** ได้แก่ ตรัส คือ บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก
 ทำให้ง่าย ประกาศ รวมความว่า หาก...พระองค์ผู้เป็นพระมุนี**ตรัสว่า**สมณ-
 พราหมณ์พวกนั้นยังข้ามห้วงกิเลสไม่ได้

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์** เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครเล่าในเทวโลกและ
 มนุษย์โลก **ชื่อว่าข้ามชาติและชราไปได้** อธิบายว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครกันเล่า
 ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์
 พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ จึงข้าม คือ ข้ามไป ข้ามพ้น ก้าวล่วง ล่วงเลยชาติ ชรา
 และมรณะไปได้

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวโดย
 ความเคารพ คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์** นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและ
 ความยำเกรง รวมความว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์** เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครเล่าใน
 เทวโลกและมนุษย์โลก **ชื่อว่าข้ามชาติและชราไปได้**

คำว่า **ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น** ในคำว่า **ข้าแต่พระผู้มีพระภาค**
ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่
ข้าพระองค์ด้วยเถิด อธิบายว่า **ข้าพระองค์ขอทูลถาม** คือ ทูลขอ ทูลอัญเชิญ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิภูทานิทเทศ ๗. นันทมาณวิภูทานิทเทศ

ทูลให้ทรงประกาศปัญหานี้ว่า “ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด” รวมความว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานี้ ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นสังฆิกบัญญัติ

คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด** อธิบายว่า ขอพระองค์โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศ รวมความว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานี้ ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด ด้วยเหตุนี้ พรหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า

(ท่านนั้นทูลถาม ดังนี้)

สมณพรหมณ์บางพวกย่อมกล่าวความหมดจด

เพราะรูปที่ได้เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง

ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะศีลวัตรบ้าง

ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะพิธีหลากหลายบ้าง

หากพระองค์ผู้เป็นพระมุนีตรัสว่า

สมณพรหมณ์พวกนั้นยังข้ามห้วงกิลเลสไม่ได้

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ เมื่อเป็นเช่นนั้น

ใครเล่าในเทวโลกและมนุษยโลก ชื่อว่าข้ามชาติและชราไปได้

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานี้

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

[๕๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า นันทะ)

เราไม่กล่าวว่า สมณพรหมณ์ทั้งหมด

ถูกชาติและชราโอบล้อม นครชนเหล่าใดในโลกนี้

ละรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้รับรู้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๗. นันทมาณวิญหานิทเทศ

หรือศีลวัตรได้ทั้งหมด ทั้งละพืธีหลากหลายทั้งปวง

กำหนดรู้ค้นหาได้แล้ว เป็นผู้หมดอาสวะ

เรากล่าวว่านรชนเหล่านั้นแล

ชื่อว่า เป็นผู้ข้ามห้วงกิเลสได้แล้ว (๖)

คำว่า **พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า** นันทะ เรากล่าวว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมดถูกชาติและชราโอบล้อม อธิบายว่า นันทะ เรากล่าวว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมดถูกชาติและชราหุ้มห่อไว้ โอบล้อม คือ ห้อมล้อม ครอบคลุม ปกคลุม บดบังไว้แล้ว เรากล่าว คือ บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศว่า สมณพราหมณ์ผู้ละชาติ ชราและมรณะได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า นันทะ เรากล่าวว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมดถูกชาติและชราโอบล้อม

คำว่า **นรชนเหล่าใดในโลกนี้ ละรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้รับรู้หรือศีลวัตรได้ทั้งหมด** อธิบายว่า นรชนเหล่าใด ละ คือ สละ ละทิ้ง บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความหมดจดแห่งรูปที่ได้เห็นทุกอย่าง ละความหมดจดแห่งเสียงที่ได้ยินทุกอย่าง ฯลฯ ความหมดจดแห่งอารมณ์ที่ได้รับรู้ทุกอย่าง ฯลฯ ความหมดจดแห่งรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน และอารมณ์ที่ได้รับรู้ทุกอย่าง ฯลฯ ความหมดจดแห่งศีลทุกอย่าง ฯลฯ ความหมดจดแห่งวัตรทุกอย่าง นรชนใด ละ คือ สละ ละทิ้ง บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความหมดจดแห่งศีลวัตรทุกอย่าง รวมความว่า นรชนเหล่าใดในโลกนี้ ละรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้รับรู้หรือศีลวัตรได้ทั้งหมด

คำว่า **ทั้งละพืธีหลากหลายทั้งปวง** อธิบายว่า ละ คือ สละ ละทิ้ง บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความหมดจด คือ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป เพราะมงคลที่เล้าลือกกันหลากหลาย รูปแบบ รวมความว่า ทั้งละพืธีหลากหลายทั้งปวง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปีฎหานิทเทศ ๗. นันทมาณวปีฎหานิทเทศ

คำว่า **ตัณหา** ในคำว่า **นรชนเหล่าใด กำหนดรู้ตัณหาได้แล้ว เป็นผู้หมดอาสวะ** เรากล่าวว่า **นรชนเหล่านั้นแล** ชื่อว่าเป็นผู้ข้ามห้วงกิเลสได้แล้ว ได้แก่ รูปตัณหา สัทตตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โภกฺฉัพพตัณหา ฐัมมตัณหา

ว่าด้วยปริญา ๓

คำว่า **กำหนดรู้ตัณหาได้แล้ว** อธิบายว่า กำหนดรู้ตัณหาด้วยปริญา ๓ คือ

๑. ญาตปริญา (การกำหนดรู้ขั้นรู้จัก)
๒. ตีรณปริญา (การกำหนดรู้ขั้นพิจารณา)
๓. ปหานปริญา (การกำหนดรู้ขั้นละ)

ญาตปริญา เป็นอย่างไร

คือ นักปราชญ์กำหนดรู้ตัณหา คือ รู้ เห็นว่า “นี่รูปตัณหา นี่สัทตตัณหา นี่คันธตัณหา นี่รสตัณหา นี่โภกฺฉัพพตัณหา นี่ฐัมมตัณหา” นี้ชื่อว่าญาตปริญา

ตีรณปริญา เป็นอย่างไร

คือ นักปราชญ์ทำสิ่งที่รู้แล้วให้ปรากฏอย่างนี้แล้ว พิจารณาตัณหา คือ พิจารณาโดยความเป็นของไม่เที่ยง ... เป็นทุกข์ ... เป็นโรค ... เป็นดุจหัวผี ... เป็นของที่ต้องสลัดออกไป นี้ชื่อว่าตีรณปริญา

ปหานปริญา เป็นอย่างไร

คือ นักปราชญ์ครั้นพิจารณาเห็นอย่างนี้แล้ว ย่อมละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีตัณหาอีก สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในตัณหาเสีย ตัณหาที่นั่นเธอทั้งหลายจะได้เด็ดขาดแล้ว จักถูกตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้” นี้ชื่อว่าปหานปริญา

คำว่า **กำหนดรู้ตัณหาได้แล้ว** ได้แก่ กำหนดรู้ตัณหาด้วยปริญา ๓ อย่างเหล่านี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปีฎหานิทเทศ ๗. นันทมาณวปีฎหานิทเทศ

ว่าด้วยอาสวะ ๔

คำว่า เป็นผู้หมดอาสวะ ได้แก่ อาสวะ ๔ อย่าง คือ

๑. กามาสวะ (อาสวะคือกาม)
๒. ภวาสวะ (อาสวะคือภพ)
๓. ทิฏฐาสวะ (อาสวะคือทิฏฐิ)
๔. อวิชชาสวะ (อาสวะคืออวิชชา)

อาสวะเหล่านี้บรรณเหล่าใดละได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ บรรณเหล่านี้ ตรัสเรียกว่า เป็นผู้หมดอาสวะ ได้แก่ พระอรหันตชินาสพ

คำว่า บรรณเหล่าใด... กำหนดรู้ค้นหาได้แล้ว เป็นผู้หมดอาสวะ เรากล่าวว่า บรรณเหล่านั้นแล ชื่อว่าเป็นผู้ข้ามห้วงกิเลสได้แล้ว อธิบายว่า บรรณเหล่าใดกำหนดรู้ค้นหาได้แล้ว เป็นผู้หมดอาสวะ เรากล่าว คือ บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศว่า บรรณเหล่านั้นข้าม คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงพ้น กาโมฆะ ภโวฆะ ทิฏฐโฆชะ อวิชโชฆะ ทางแห่งสงสารทุกอย่างได้แล้ว รวมความว่า บรรณเหล่าใดกำหนดรู้ค้นหาได้แล้ว เป็นผู้หมดอาสวะ เรากล่าวว่าบรรณเหล่านั้นแล ชื่อว่าเป็นผู้ข้ามห้วงกิเลสได้แล้ว ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า นันทะ)

เราไม่กล่าวว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมด
 ถูกชาติและชราโอบล้อม บรรณเหล่าใดในโลกนี้
 ละรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้รับรู้
 หรือศีลวัตรได้ทั้งหมด ทั้งละพิธีหลากหลายทั้งปวง
 กำหนดรู้ค้นหาได้แล้ว เป็นผู้หมดอาสวะ
 เรากล่าวว่าบรรณเหล่านั้นแล
 ชื่อว่าเป็นผู้ข้ามห้วงกิเลสได้แล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๗. นันทมาณวปัญหานิทเทศ

[๕๒] (ท่านนันทะกราบทูลว่า)

**ข้าพระองค์ขอบใจพระดำรัสนี้ของพระองค์
ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าแต่พระโคดม
ธรรมที่ปราศจากอุปธิ พระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว
นรชนเหล่าใดในโลกนี้ ละรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน
อารมณ์ที่รับรู้หรือศีลวัตรได้ทั้งหมด
ทั้งละพิธีหลากหลายทั้งปวง กำหนดรู้ค้นหาได้แล้ว
เป็นผู้หมดอาสวะ แม้ข้าพระองค์ก็กล่าวว่
นรชนเหล่านั้น ชื่อว่าเป็นผู้ข้ามห้วงกิเลสได้แล้ว (๗)**

คำว่า นี้ ในคำว่า ... **ข้าพระองค์ขอบใจพระดำรัสนี้ ของพระองค์ผู้ทรง
แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่** อธิบายว่า ข้าพระองค์พอใจ ขอบใจ คือ เบิกบานใจ
อนุโมทนา ต่องการ ยินดี ทูลขอ ปรรณนา มุ่งหมาย มุ่งหวังพระดำรัส คือ
คำที่เป็นแนวทาง เทศนา คำสั่งสอน คำพรา้สอนนี้

คำว่า **พระองค์ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาค
ชื่อว่าทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ อย่างไร

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา ค้นหา เสาะหาศีลชั้นอันยิ่งใหญ่ จึงชื่อว่า
ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ฯลฯ “พระผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเทพประทับอยู่ที่ไหน
พระผู้ทรงองอาจกว่านรชนประทับอยู่ที่ไหน” จึงชื่อว่าพระองค์ผู้ทรงแสวงหาคุณอัน
ยิ่งใหญ่ รวมความว่า ข้าพระองค์ขอบใจพระดำรัสนี้ของพระองค์ผู้ทรงแสวงหาคุณอัน
ยิ่งใหญ่

คำว่า **ตรัสไว้ดีแล้ว** ในคำว่า **ข้าแต่พระโคดม ธรรมที่ปราศจากอุปธิ
พระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว** อธิบายว่า ตรัสไว้ดีแล้ว คือ ตรัสบอกไว้ดีแล้ว แสดงไว้ดีแล้ว
บัญญัติไว้ดีแล้ว กำหนดไว้ดีแล้ว เปิดเผยไว้ดีแล้ว จำแนกไว้ดีแล้ว ทำให้ง่ายดีแล้ว
ประกาศไว้ดีแล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิภูทานิเทศ ๗. นันทมาณวิภูทานิเทศ

คำว่า **ข้าแต่พระโคตม ธรรมที่ปราศจากอุปธิ** อธิบายว่า กิเลส ชันธ์ และ
อภิสังขาร^๑ ตรัสเรียกว่า อุปธิ

การละอุปธิ ความเข้าไปสงบอุปธิ ความสลัดทิ้งอุปธิ ความสงบระงับอุปธิ
ชื่อว่าอมตนิพพาน รวมความว่า ข้าแต่พระโคตม ธรรมที่ปราศจากอุปธิพระองค์
ตรัสไว้ดีแล้ว

คำว่า **นรชนเหล่าใดในโลกนี้จะรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้รับ
รู้หรือศีลวัตรได้ทั้งหมด** อธิบายว่า นรชนเหล่าใด ละ คือ สละ ละทิ้ง บรรเทา
ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก ซึ่งความหมดจดแห่งรูปที่ได้เห็นทุกอย่าง ได้แก่
ละ คือ สละ ละทิ้ง บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก ซึ่งความ
หมดจดแห่งเสียงที่ได้ยินทุกอย่าง ฯลฯ ความหมดจดแห่งอารมณ์ที่ได้รับรู้ทุกอย่าง
ฯลฯ ความหมดจดแห่งรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน และอารมณ์ที่ได้รับรู้ ฯลฯ
ความหมดจดแห่งศีลทุกอย่าง ฯลฯ ความหมดแห่งวัตรทุกอย่าง ฯลฯ ละ คือ สละ
ละทิ้ง บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก ซึ่งความหมดจดแห่งศีลวัตร
ทุกอย่าง รวมความว่า นรชนเหล่าใดในโลกนี้จะรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน
อารมณ์ที่ได้รับรู้หรือศีลวัตรได้ทั้งหมด

คำว่า **ทั้งละพืธีหลากหลายทั้งปวง** อธิบายว่า ละ คือ สละ ละทิ้ง บรรเทา
ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก ซึ่งความหมดจด คือ ความสะอาด ความ
บริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป เพราะมงคลที่เล้าลือกัน
หลากหลายรูปแบบ รวมความว่า ทั้งละพืธีหลากหลายทั้งปวง

คำว่า **นรชนเหล่าใด... กำหนดรู้ตัณหาได้แล้ว เป็นผู้หมดอาสวะ แม้ข้า
พระองค์ก็กล่าววว่า นรชนเหล่านั้น ชื่อว่าเป็นผู้ข้ามห้วงกิเลสได้แล้ว** อธิบายว่า

เชิงอรรถ :

- ^๑ อภิสังขาร หมายถึงสภาพที่ปรุงแต่ง ธรรมมีเจตนาเป็นประธานอันปรุงแต่งผลแห่งการกระทำ มี ๓ อย่าง
คือ (๑) ปุณฺณอภิสังขาร สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายดี ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็นกามาวจรและรูปาวจร
(๒) อปุณฺณอภิสังขาร สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายชั่ว ได้แก่ อกุศลเจตนาทั้งหลาย (๓) อาเนญฺยอภิสังขาร
สภาพที่ปรุงแต่งภพอันมั่นคงไม่หวั่นไหว ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็นอรุปาจร ๔ หมายถึงเอากาฐะที่มั่นคง
แน่วแน่ด้วยสมาธิแห่งจตุตถฌาน (ข.ป. ๓๑/๑๑๔/๑๒๘, อภิ.วิ.อ. ๒๒๖/๑๕๒)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๗. นันทมาณวปัญหานิทเทส

คำว่า **ตัณหา** ได้แก่ รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา
โผฏฐัพพตัณหา ฐัมมตัณหา

ว่าด้วยปริญา ๓

คำว่า **กำหนดรู้ตัณหาได้แล้ว** ได้แก่ กำหนดรู้ตัณหาด้วยปริญา ๓ คือ

๑. ญาตปริญา
๒. ตีรณปริญา
๓. ปหานปริญา

ญาตปริญา เป็นอย่างไร

คือ นักปราชญ์กำหนดรู้ตัณหา คือ รู้ เห็นว่า "นี่รูปตัณหา นี่สัททตัณหา
นี่คันธตัณหา นี่รสตัณหา นี่โผฏฐัพพตัณหา นี่ฐัมมตัณหา" นี้ชื่อว่า
ญาตปริญา

ตีรณปริญา เป็นอย่างไร

คือ นักปราชญ์ทำสิ่งที่รู้แล้วให้ปรากฏอย่างนี้แล้ว พิจารณาตัณหา คือ
พิจารณาโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดุจหัวฝี เป็นดุจลูกศร
เป็นของลำบาก เป็นอาพาธ เป็นอย่างอื่น เป็นของทรุดโทรม เป็นเสนียด เป็น
อุปัทวะ เป็นภัย เป็นอุปสรรค เป็นของหวั่นไหว เป็นของฝุพัง เป็นของไม่ยั่งยืน
เป็นของไม่มีที่ต้านทาน เป็นของไม่มีที่หลีกเร้น เป็นของไม่มีที่พึ่ง เป็นของไม่มีที่
อาศัย เป็นของว่าง เป็นของเปล่า เป็นของสูญ เป็นอนัตตา เป็นของมีโทษ
เป็นของแปรผันไปเป็นธรรมดา เป็นของไม่มีแก่นสาร เป็นเหตุแห่งความลำบาก
เป็นดุจเพชรฆาต เป็นของปราศจากความเจริญ เป็นของมีอาสวะ เป็นของที่ถูก
เหตุปัจจัยปรุงแต่ง เป็นเหยื่อแห่งมาร มีชาติเป็นธรรมดา มีชราเป็นธรรมดา
มีพยาธิเป็นธรรมดา มีมรณะเป็นธรรมดา มีโสกะ ปรีทเวชะ ทุกขะ โทมนัส
อุปายาสเป็นธรรมดา มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา เป็นเหตุเกิดทุกข์ ตั้งอยู่ไม่ได้
หาความ ชำรุดขึ้นไม่ได้ เป็นโทษ เป็นของที่ต้องสลัดออกไป นี้ชื่อว่าตีรณปริญา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิภูทานิทเทศ ๗. นันทมาณวิภูทานิทเทศ

ปหานปริญา เป็นอย่างไร

คือ นักปราชญ์ครั้นพิจารณาเห็นอย่างนี้แล้ว ย่อมละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีตัณหาอีก นี้ชื่อว่าปหานปริญา

คำว่า **กำหนดรู้ตัณหาได้แล้ว** ได้แก่ กำหนดรู้ตัณหา นั้น ด้วยปริญา ๓ อย่างเหล่านี้

ว่าด้วยอาสวะ ๔

คำว่า **เป็นผู้หมดอาสวะ** ได้แก่ อาสวะ ๔ อย่าง คือ

๑. กามาสวะ
๒. ภวาสวะ
๓. ทิฏฐาสวะ
๔. อวิชชาสวะ

อาสวะเหล่านี้รชนเหล่าใดละได้เด็ดขาดแล้ว ตัณหากอนโคณ เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ รชนเหล่านั้น ตรัสเรียกว่า เป็นผู้หมดอาสวะ ได้แก่ พระอรหันตชินาสพ

คำว่า **รชนเหล่าใด... กำหนดรู้ตัณหาได้แล้ว เป็นผู้หมดอาสวะ** แม้ **ข้าพระองค์ก็กล่าวว่ รชนเหล่านั้น ชื่อว่าเป็นผู้ข้ามห้วงกิเลสได้แล้ว** อธิบายว่า รชนเหล่าใดกำหนดรู้ตัณหาแล้ว เป็นผู้หมดอาสวะ เรากล่าว คือ บอกว่า รชนเหล่านั้นข้าม คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงพ้นกาโมฆะ ภโวฆะ ทิฏฐโฆชะ อวิชโฆชะ ทางแห่งสงสารทุกอย่างได้แล้ว รวมความว่า รชนเหล่าใดกำหนดรู้ตัณหาแล้ว เป็นผู้หมดอาสวะ เรากล่าวว่า รชนเหล่านั้นแล ชื่อว่าเป็นผู้ข้ามห้วงกิเลสได้แล้ว ด้วยเหตุนี้ พรหมมณีนั่นจึงกราบทูลว่า

ข้าพระองค์ขอบใจพระดำรัสนี้ของพระองค์

ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าแต่พระโคตม

ธรรมที่ปราศจากอุปธิ พระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๗. นันทมาณวปัญหานิทเทส

นรชนเหล่าใดในโลกนี้ ละรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน

อารมณ์ที่ได้รับรู้หรือศีลวัตรได้ทั้งหมด

ทั้งละพิธีหลากหลายทั้งปวง กำหนดรู้ค้นหาได้แล้ว

เป็นผู้หมดอาสวะ แม้ข้าพระองค์ก็กล่าวว่

นรชนเหล่านั้น ชื่อว่าเป็นผู้ข้ามห้วงกิเลสได้แล้ว

พร้อมกับการจบคาถา ฯลฯ นันทมาณพ... โดยประกาศว่า “ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก”

นันทมาณวปัญหานิทเทสที่ ๗ จบ

พระสวดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาถวปัญหาทิทเทส ๘. เหมกมาถวปัญหาทิทเทส

๘. เหมกมาถวปัญหาทิทเทส^๑

ว่าด้วยปัญหาของเหมกมาถพ

[๕๓] (ท่านเหมกะทูลถาม ดังนี้)

ก่อนแต่ศาสนาของพระโคตม

อาจารย์เจ้าลัทธิเหล่าใดเคยพยากรณ์แก่ข้าพระองค์ว่า

เหตุนี้ได้เป็นมาแล้วอย่างนี้ จักเป็นอย่างนี้

คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นเป็นคำที่เชื่อสืบต่อกันมา

คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นมีแต่จะทำให้ตริกันไปต่าง ๆ

ข้าพระองค์จึงไม่ยินดีในคำพยากรณ์นั้น (๑)

คำว่า **อาจารย์เจ้าลัทธิเหล่าใด** ในคำว่า **ก่อน ... อาจารย์เจ้าลัทธิเหล่าใด** **เคยพยากรณ์แก่ข้าพระองค์** อธิบายว่า พราหมณ์พาวรี และอาจารย์คนอื่น ๆ ของพราหมณ์พาวรี เคยพยากรณ์ คือ เคยบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศหลักการของตน ความถูกใจ ความพอใจ ลัทธิ อัจฉริยะ ความประสงค์ของตน รวมความว่า **ก่อน ... อาจารย์เจ้าลัทธิเหล่าใดเคยพยากรณ์แก่ข้าพระองค์**

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านเหมกะทูลถาม ดังนี้** เป็นบทสนธิ ฯลฯ คำว่า **ดังนี้** นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน^๒

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า **ท่าน** นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง

คำว่า **เหมกะ** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น ฯลฯ ชื่อเรียกเฉพาะ^๓

คำว่า **แต่ศาสนาของพระโคตม** อธิบายว่า แต่ศาสนาของพระโคตม คือ อื่นจากศาสนาของพระโคตม ก่อนศาสนาของพระโคตม ก่อนกว่าศาสนาของพระโคตม ได้แก่ ก่อนกว่าศาสนาของพระพุทธเจ้า ศาสนาของพระชินเจ้า ศาสนาของพระตถาคต ศาสนาของพระอรหันต์ รวมความว่า **แต่ศาสนาของพระโคตม**

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๑๐๙๑-๑๐๙๔/๕๔๒-๕๔๓

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๑/๔๔

^๓ ดูรายละเอียดข้อ ๑/๔๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาถนวิญญานิทเทศ ๘. เหมกมาถนวิญญานิทเทศ

คำว่า เหตุนี้ได้เป็นมาแล้วอย่างนี้ จักเป็นอย่างนี้ อธิบายว่า เล่ากันว่า เหตุนี้ได้เป็นมาแล้วอย่างนี้ เหตุนี้จักเป็นอย่างนี้ รวมความว่า เหตุนี้ได้เป็นมาแล้วอย่างนี้ จักเป็นอย่างนี้

คำว่า คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นเป็นคำที่เชื่อสืบต่อกันมา อธิบายว่า คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นเป็นคำที่เชื่อสืบต่อกันมา คือ อาจารย์เหล่านั้นกล่าวธรรมที่ตนไม่รู้ด้วยตนเอง ธรรมที่ไม่ได้ประจักษ์แก่ตนเอง โดยการเชื่อผู้อื่นว่า ธรรมนี้เป็นดังนี้ ๆ โดยการเล่าลือ โดยการถือสืบ ๆ กันมา โดยการอ้างตำรา โดยตรรก โดยการอนุมาน โดยการคิดตรอง ตามแนวเหตุผล โดยเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว รวมความว่า คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นเป็นคำที่เชื่อสืบต่อกันมา

คำว่า คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นมีแต่จะทำให้ตริกลงไปต่าง ๆ อธิบายว่า คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นมีแต่จะทำให้ตริกลงไปต่าง ๆ คือ ทำให้ความวิตกเจริญ ทำให้ความดำริเจริญ ทำให้กามวิตกเจริญ ทำให้พยาบาทวิตกเจริญ ทำให้วิหิงสาวิตกเจริญ ทำให้ความวิตกถึงญาติเจริญ ทำให้ความวิตกถึงชนบทเจริญ ทำให้ความวิตกถึงความไม่ตายเจริญ ทำให้ความวิตกที่ประกอบด้วยความเอ็นดูเจริญ ทำให้ความวิตกที่ประกอบด้วยลาภสักการะและความสรรเสริญเจริญ ทำให้ความวิตกที่ประกอบด้วยความปรารถนามิให้ใครดูหมิ่นเจริญ รวมความว่า คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นมีแต่จะทำให้ตริกลงไปต่าง ๆ

คำว่า ข้าพระองค์จึงไม่ยินดีในคำพยากรณ์นั้น อธิบายว่า ข้าพระองค์จึงไม่ยินดี คือ ไม่พอใจ ไม่ยอมรับ ไม่อยากได้ในคำพยากรณ์นั้น รวมความว่า ข้าพระองค์จึงไม่ยินดีในคำพยากรณ์นั้น ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า (ท่านเหมกะทูลถาม ดังนี้)

ก่อนแต่ศาสนาของพระโคตม

อาจารย์เจ้าลัทธิเหล่าใดเคยพยากรณ์แก่ข้าพระองค์ว่า

เหตุนี้ได้เป็นมาแล้วอย่างนี้ จักเป็นอย่างนี้

คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นเป็นคำที่เชื่อสืบต่อกันมา

คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นมีแต่จะทำให้ตริกลงไปต่าง ๆ

ข้าพระองค์จึงไม่ยินดีในคำพยากรณ์นั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๘. เหมกमाणวปัญหานิทเทศ

[๕๔] (ท่านเหมกะทูลถามว่า)

ข้าแต่พระมุนี บุคคลรู้ชัดธรรมใดแล้ว

มีสติ เทียวไปอยู่ พึงข้ามค้นหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกาในโลกได้

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรม(นั้น)

ที่เป็นเครื่องกำจัดค้นหา แก่ข้าพระองค์เถิด (๒)

คำว่า **พระองค์** ในคำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรม(นั้น) ... แก่ข้าพระองค์** เป็นคำที่เหมกमाणเพเรียกพระผู้มีพระภาค

คำว่า **ธรรม** ในคำว่า **โปรดตรัสบอกธรรม** อธิบายว่า ขอพระองค์โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศพรหมจรรย์ที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน สติปัญญา ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ นิพพาน และปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่นิพพาน รวมความว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรม(นั้น) ... แก่ข้าพระองค์

คำว่า **ข้าแต่พระมุนี ... ธรรมที่เป็นเครื่องกำจัดค้นหา** อธิบายว่า

คำว่า **ค้นหา** ได้แก่ รูปค้นหา สัททค้นหา คันธค้นหา รสค้นหา โผฏฐัพพค้นหา อัมมค้นหา ธรรมที่เป็นเครื่องกำจัดค้นหา คือ ธรรมเป็นเครื่องละค้นหา เข้าไปสงบค้นหา สลัดทิ้งค้นหา ระงับค้นหา คืออมตนิพพาน

คำว่า **ข้าแต่พระมุนี** อธิบายว่า ญาณท่านเรียกว่า โมณะ ฯลฯ พระองค์ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องและค้นหาจุตตายได้แล้ว ชื่อว่ามุนี รวมความว่า ข้าแต่พระมุนี ... ธรรมที่เป็นเครื่องกำจัดค้นหา

คำว่า **บุคคลรู้ชัดธรรมใดแล้ว มีสติ เทียวไปอยู่** อธิบายว่า บุคคลรู้ชัดแล้ว คือ เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว ได้แก่ บุคคลรู้ชัดแล้ว คือ เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ฯลฯ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา" ฯลฯ บุคคลรู้ชัดแล้ว คือ เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า "สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมด ล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา"

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาถนวิญหานิทเทส ๘. เหมกมาถนวิญหานิทเทส

คำว่า **มีสติ** ได้แก่ มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ (๑) ชื่อว่ามีสติ เมื่อ
เจริญสติปัญญาพิจารณาภายในกาย ฯลฯ บุคคลนั้นพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า
มีสติ

คำว่า **เที่ยวไปอยู่** ได้แก่ เที่ยวไปอยู่ คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต
ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป รวมความว่า บุคคลรู้ชัดธรรมใดแล้ว มีสติ เที่ยวไปอยู่

คำว่า **ฟังข้ามต้นหน้าที่ชื่อว่าวิสัจจิกาในโลกได้** อธิบายว่า ต้นหาชื่อว่า
วิสัจจิกา คือ ความกำหนด ความกำหนดนิก ฯลฯ อภิขมา อกฺขมุลคือโลภะ^๑

คำว่า **วิสัจจิกา** อธิบายว่า ต้นหาชื่อว่าวิสัจจิกา เพราะมีความหมายว่า
อย่างไร ฯลฯ ชานไป ขยายไป ฉะนั้น จึงชื่อว่าวิสัจจิกา^๒

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ชาติโลก
อายตนโลก

คำว่า **ฟังข้ามต้นหน้าที่ชื่อว่าวิสัจจิกาในโลกได้** อธิบายว่า ผู้มีสติฟังข้าม
คือ ข้ามไป ข้ามพ้น ก้าวล่วง ล่วงเลยต้นหาที่ชื่อว่าวิสัจจิกาในโลกนั่นเอง
รวมความว่า ฟังข้ามต้นหาที่ชื่อว่าวิสัจจิกาในโลกได้ ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์นั้น
จึงกราบทูลว่า

ข้าแต่พระมุนี บุคคลรู้ชัดธรรมใดแล้ว

มีสติ เที่ยวไปอยู่ ฟังข้ามต้นหาที่ชื่อว่าวิสัจจิกาในโลกได้

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรม(นั้น)

ที่เป็นเครื่องกำจัดต้นหา แก่ข้าพระองค์เกิด

[๕๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

เหมกะ นิพพานบทอันไม่แปรผัน

เป็นเครื่องกำจัดความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจ

ในปิยรูปทั้งหลายที่ได้เห็น ได้ยินได้รับรู้และได้รู้ ในโลกนี้ (๓)

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๐-๕๑

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๒๒/๑๓๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๘. เหมกमाणวปัญหานิทเทศ

คำว่า **ที่**ได้เห็น ในคำว่า **ที่**ได้เห็น **ได้ยิน**ได้รับรู้และ**ได้รู้**ในโลกนี้ ได้แก่
ได้เห็นทางตา

คำว่า **ได้ยิน** ได้แก่ **ได้ยิน**ทางหู

คำว่า **ได้รับรู้** ได้แก่ **ได้รับรู้** คือ ตมกลิ่นทางจมูก ลิ้มรสทางลิ้น สัมผัส
ทางกาย

คำว่า **และได้รู้** ได้แก่ **ได้รู้**(ธรรมารมณ)ทางใจ รวมความว่า **ที่**ได้เห็น **ได้ยิน**
ได้รับรู้และ**ได้รู้** ในโลกนี้

ว่าด้วยปิยรูปและสาตรูป

คำว่า **เหมกะ ... ในปิยรูป**ทั้งหลาย อธิบายว่า ก็อะไรเป็นปิยรูป^๑ เป็น
สาตรูป^๒ในโลก จักขุ เป็นปิยรูป เป็นสาตรูปในโลก โสตะ (ประสาทหู) ... ชานะ
(ประสาทจมูก) ... ชิวหา (ประสาทลิ้น) ... กาย (ประสาทกาย) ... มโน เป็นปิยรูป
เป็นสาตรูปในโลก

รูป เป็นปิยรูป เป็นสาตรูป เสียง ... กลิ่น ... รส ... โผฏฐัพพะ ... ธรรมารมณ
เป็นปิยรูป เป็นสาตรูปในโลก จักขุวิญญาณ เป็นปิยรูป เป็นสาตรูปในโลก โสต-
วิญญาณ ... ชานวิญญาณ ... ชิวหาวิญญาณ ... กายวิญญาณ ... มโนวิญญาณ
เป็นปิยรูป เป็นสาตรูปในโลก จักขุสัมผัส เป็นปิยรูป เป็นสาตรูปในโลก โสตสัมผัส
... ชานสัมผัส ... ชิวหาสัมผัส ... กายสัมผัส ... มโนสัมผัส เป็นปิยรูป เป็นสาตรูป
ในโลก

เวทนาที่เกิดจากจักขุสัมผัส เป็นปิยรูป เป็นสาตรูปในโลก เวทนาที่เกิดจาก
โสตสัมผัส ... เวทนาที่เกิดจากชานสัมผัส ... เวทนาที่เกิดจากชิวหาสัมผัส ...
เวทนาที่เกิดจากกายสัมผัส ... เวทนาที่เกิดจากมโนสัมผัส เป็นปิยรูป เป็นสาตรูป
ในโลก

เชิงอรรถ :

^๑ **ปิยรูป** คือรูปที่น่ารัก น่าปรารถนา

^๒ **สาตรูป** คือรูปที่น่ายินดี น่าต้องการ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๘. เหมกมาณวปัญหานิทเทส

รูปสัญญา เป็นปียรูป เป็นสาตรูปในโลก สัททสัญญา ... คันธสัญญา ...
รสสัญญา ... โภกฐัพพสัญญา ... ธัมมสัญญา เป็นปียรูป เป็นสาตรูปในโลก
รูปสัญญาเจตนา เป็นปียรูป เป็นสาตรูปในโลก สัททสัญญาเจตนา ... คันธสัญญาเจตนา
... รสสัญญาเจตนา ... โภกฐัพพสัญญาเจตนา ... ธัมมสัญญาเจตนา เป็นปียรูป เป็นสาตรูป
ในโลก

รูปตัณหา เป็นปียรูป เป็นสาตรูปในโลก สัททตัณหา ... คันธตัณหา ...
รสตัณหา ... โภกฐัพพตัณหา ... ธัมมตัณหา เป็นปียรูป เป็นสาตรูปในโลก

รูปวิตก เป็นปียรูป เป็นสาตรูปในโลก สัททวิตก ... คันธวิตก ... รสวิตก
... โภกฐัพพวิตก ... ธัมมวิตก เป็นปียรูป เป็นสาตรูปในโลก รูปวิจารณ์ปียรูป
เป็นสาตรูปในโลก ... สัททวิจารณ์ ... คันธวิจารณ์ ... รสวิจารณ์ ... โภกฐัพพวิจารณ์ ...
ธัมมวิจารณ์ เป็นปียรูป เป็นสาตรูปในโลก รวมความว่า ในปียรูปทั้งหลาย

คำว่า เหมกะ เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า **ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ** ในคำว่า **เป็นเครื่องกำจัด**
ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ อธิบายว่า ความพอใจด้วยอำนาจความใคร่
ความกำหนดด้วยอำนาจความใคร่ ความทะยานอยากด้วยอำนาจความใคร่ ความ
เยื่อใยด้วยอำนาจความใคร่ ความเร่าร้อนด้วยอำนาจความใคร่ ความสยบด้วย
อำนาจความใคร่ ความติดใจด้วยอำนาจความใคร่ ห่วงน้ำคือความใคร่ ก็เลส
เครื่องประกอบคือความใคร่ ก็เลสเครื่องยึดมั่นคือความใคร่ ก็เลสเครื่องกั้นจิตคือ
ความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ในกามทั้งหลาย

คำว่า **เป็นเครื่องกำจัดความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ** ได้แก่ เป็น
เครื่องละความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ เข้าไปสงบความกำหนดด้วยอำนาจ
ความพอใจ สลัดทิ้งความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ ระวังความกำหนดด้วย
อำนาจความพอใจ คือ อมตนิพพาน รวมความว่า เป็นเครื่องกำจัดความกำหนด
ด้วยอำนาจความพอใจ

คำว่า **นิพพานบทอันไม่แปรผัน** อธิบายว่า นิพพานบท (ทางนิพพาน) คือ
ตาณบท (ทางปกป้อง) เลณบท (ทางหลีกเลี่ยง) ปรายนบท (ทางไปสู่จุดหมาย)
อภยบท (ทางไม่มีภัย)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาถนวิญญานิทเทศ ๘. เหมกมาถนวิญญานิทเทศ

คำว่า **อันไม่แปรผัน** ได้แก่ เทียง มั่นคง แน่แท้ มีความไม่แปรผันไป เป็นธรรมดา รวมความว่า นิพพานบทอันไม่แปรผัน ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสตอบว่า

เหมกะ นิพพานบทอันไม่แปรผัน

เป็นเครื่องกำจัดความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจ

ในปิยรูปทั้งหลายที่ได้เห็น ได้ยินได้รับรู้และได้รู้ ในโลกนี้

[๕๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

ชนเหล่าใดผู้มีสติ รู้นิพพานนั้นแล้ว

เห็นธรรม ดับกิเลสได้แล้ว

ชนเหล่านั้น เป็นผู้สงบทุกเมื่อ

ข้ามต้นเหตุที่ชื่อว่าวิสัตติกาในโลกได้แล้ว (๔)

คำว่า **นั้น** ในคำว่า **ชนเหล่าใดผู้มีสติ รู้นิพพานนั้นแล้ว** ได้แก่ อมตนิพพาน อันเป็นธรรมระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นต้นเหตุ เป็นที่คลายกำหนัด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท

คำว่า **รู้แล้ว** ได้แก่ **รู้แล้ว** คือ ทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว ได้แก่ **รู้แล้ว** คือ ทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ฯลฯ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา" ฯลฯ **รู้แล้ว** ทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า "สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา"

คำว่า **เหล่าใด** ได้แก่ พระอรหันตชีณาสพ

คำว่า **ผู้มีสติ** ได้แก่ ผู้มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ (๑) ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาภายในกาย ฯลฯ พระอรหันตชีณาสพเหล่านั้น พระผู้มีพระภาค ตรัสเรียกว่า ผู้มีสติ รวมความว่า ชนเหล่าใดผู้มีสติ รู้นิพพานนั้นแล้ว

คำว่า **เห็นธรรม** ในคำว่า **เห็นธรรม ดับกิเลสได้แล้ว** อธิบายว่า ผู้เห็นธรรม คือ ผู้รู้ธรรม ผู้เทียบเคียงธรรม ผู้พิจารณาธรรม ผู้รู้แจ้งธรรม ผู้เห็นแจ้งธรรม

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๘. เหมกमाणวปัญหานิทเทศ

“ได้แก่ ผู้เห็นธรรม คือ ผู้รู้ธรรม ผู้เทียบเคียงธรรม ผู้พิจารณาธรรม ผู้รู้แจ้งธรรม ผู้เห็นแจ้งธรรมว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา”

คำว่า **ดับกิเลสได้แล้ว** อธิบายว่า ชื่อว่าดับกิเลสได้แล้ว เพราะเป็นผู้ทำให้ราคะดับแล้ว ชื่อว่าดับกิเลสได้แล้ว เพราะเป็นผู้ทำให้โทสะดับแล้ว ชื่อว่าดับกิเลสได้แล้ว เพราะเป็นผู้ทำให้โมหะดับแล้ว ชื่อว่าดับกิเลสได้แล้ว เพราะเป็นผู้ทำให้โกธะ ฯลฯ อุปนาหะ ฯลฯ อกุศลาสังขารทุกประเภทดับแล้ว รวมความว่า เห็นธรรมดับกิเลสได้แล้ว

คำว่า **เป็นผู้สงบ** ในคำว่า **ชนเหล่านั้น เป็นผู้สงบทุกเมื่อ** อธิบายว่า ชื่อว่าเป็นผู้สงบ เพราะสงบราคะ ชื่อว่าเป็นผู้สงบ เพราะสงบโทสะ ชื่อว่าเป็นผู้สงบ เพราะสงบโมหะ คือ สงบแล้ว เข้าไปสงบแล้ว สงบเย็นแล้ว ดับได้แล้ว ระวังได้แล้ว เพราะสงบ ระวัง สงบเย็น เผา ดับ ปราศจาก สงบระงับโกธะ อุปนาหะ ฯลฯ อกุศลาสังขารทุกประเภทแล้ว รวมความว่า เป็นผู้สงบ

คำว่า **เหล่านั้น** ได้แก่ พระอรหันตชีนาสพ

คำว่า **ทุกเมื่อ** อธิบายว่า ทุกเมื่อ คือ ในกาลทุกเมื่อ ตลอดกาลทั้งปวง ตลอดกาลเป็นนิจ ตลอดกาลยั่งยืน ตลอดกาลต่อเนื่องกัน ตลอดกาลสืบเนื่องกัน ตลอดกาลติดต่อกัน ตลอดกาลเป็นลำดับ ตลอดกาลติดต่อกันเหมือนระลอกคลื่น ตลอดกาลเป็นไปต่อเนื่องไม่ขาดสาย ตลอดกาลสืบต่อกันกระชั้นชิด ตลอดกาลก่อนภัด หลังภัด ตลอดปฐมยาม มัชฌิมยาม ปัจฉิมยาม ตลอดข้างแรม ข้างขึ้น ตลอดฤดูฝน ฤดูหนาว ฤดูร้อน ตลอดปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย รวมความว่า ชนเหล่านั้น เป็นผู้สงบทุกเมื่อ

คำว่า **ข้ามต้นหน้าที่ชื่อว่าวิสัจฉิกาในโลกได้แล้ว** อธิบายว่า ต้นหา ตรัสเรียกว่า วิสัจฉิกา คือ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ อภิขณา อกุศลมูล คือ โลภะ

คำว่า **วิสัจฉิกา** อธิบายว่า ต้นหาชื่อว่าวิสัจฉิกา เพราะมีความหมายว่า อย่างไร ฯลฯ ชานไป ขยายไป ฉะนั้น จึงชื่อว่าวิสัจฉิกา^๑

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒๒/๑๓๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๘. เหมกमाणวปัญหานิทเทศ

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก ฯลฯ อายตนโลก

คำว่า **เป็นผู้ข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกาในโลกได้แล้ว** อธิบายว่า ตัณหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกาในโลก พระอรหันตชีณาสพ เป็นผู้ข้าม คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงพ้นตัณหาชื่อว่าวิสัฏฐิกาในโลกแล้ว รวมความว่า เป็นผู้ข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกาในโลกได้แล้ว ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

ชนเหล่าใดผู้มีสติ รู้นิพพานนั้นแล้ว

เห็นธรรม ดับกิเลสได้แล้ว

ชนเหล่านั้น เป็นสงบทุกเมื่อ

ข้ามตัณหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกาในโลกได้แล้ว

พร้อมกับการจบคาถา ฯลฯ เหมกमाणพ... โดยประกาศว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก"

เหมกमाणวปัญหานิทเทศที่ ๘ จบ

พระสวดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๙. โตเทยมาณวปัญหานิทเทศ

๙. โตเทยมาณวปัญหานิทเทศ^๑

ว่าด้วยปัญหาของโตเทยมาณพ

[๕๗] (ท่านโตเทยยะทูลถาม ดังนี้)

กามทั้งหลายไม่อยู่ในบุคคลใด

ตัณหาไม่มีแก่บุคคลใด

และบุคคลใดข้ามความสงสัยได้แล้ว

วิโมกข์ของบุคคลนั้นเป็นเช่นไร (๑)

คำว่า **กามทั้งหลายไม่อยู่ในบุคคลใด** อธิบายว่า กามทั้งหลายย่อมไม่อยู่ คือ ไม่อยู่ร่วม ไม่อยู่อาศัย ไม่อยู่ครอง ในบุคคลใด รวมความว่า กามทั้งหลายไม่อยู่ในบุคคลใด

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านโตเทยยะทูลถาม ดังนี้** เป็นบทสนธิ ฯลฯ คำว่า **ดังนี้** นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า **ท่าน** นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง

คำว่า **โตเทยยะ** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น ฯลฯ ชื่อเรียกเฉพาะ รวมความว่า ท่านโตเทยยะทูลถาม ดังนี้

คำว่า **ตัณหาไม่มีแก่บุคคลใด** อธิบายว่า ตัณหาไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏหาไม่ได้แก่บุคคลใด ได้แก่ ตัณหาอันผู้ใดละได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า ตัณหาไม่มีแก่บุคคลใด

คำว่า **และบุคคลใดข้ามความสงสัยได้แล้ว** อธิบายว่า ผู้ใดข้าม คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงพ้นความสงสัยได้แล้ว รวมความว่า และบุคคลใดข้ามความสงสัยได้แล้ว

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๑๐๙๕-๑๐๙๘/๕๔๓-๕๔๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปีฎหานิทเทศ ๙. โตเทยยมาณวปีฎหานิทเทศ

คำว่า **วิโมกข์ของบุคคลนั้นเป็นเช่นไร** อธิบายว่า พราหมณ์ทูลถามวิโมกข์ว่า วิโมกข์ของเขาเป็นเช่นไร คือ มีสัจฐานอย่างไร มีประการอย่างไร เปรียบได้กับอะไร ที่บุคคลพึงปรารถนา รวมความว่า วิโมกข์ของบุคคลนั้นเป็นเช่นไร ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า

(ท่านโตเทยยะทูลถาม ดังนี้)

กามทั้งหลายไม่อยู่ในบุคคลใด

ตัณหาไม่มีแก่บุคคลใด

และบุคคลใดข้ามความสงสัยได้แล้ว

วิโมกข์ของบุคคลนั้นเป็นเช่นไร

[๕๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โตเทยยะ)

กามทั้งหลายไม่อยู่ในบุคคลใด

ตัณหาไม่มีแก่บุคคลใด

และบุคคลใดข้ามความสงสัยได้แล้ว

วิโมกข์อื่นของบุคคลนั้นย่อมไม่มี (๒)

คำว่า **ใด** ในคำว่า **กามทั้งหลายไม่อยู่ในบุคคลใด** ได้แก่ ในบุคคลใด คือ พระอรหันตชีณาสพ

คำว่า **กาม** ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม

(๒) กิเลสกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม^๑

คำว่า **ไม่อยู่** อธิบายว่า กามทั้งหลายย่อมไม่อยู่ คือ ไม่อยู่ร่วม ไม่อยู่อาศัย ไม่อยู่ครองในบุคคลใด รวมความว่า กามทั้งหลายไม่อยู่ในบุคคลใด

คำว่า **โตเทยยะ** ในคำว่า **พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โตเทยยะ** เป็นคำ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๖๖-๖๗

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๒๒๗ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มานวปัญหานิทเทส ๙. โตเทยยมานวปัญหานิทเทส

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า
พระผู้มีพระภาค นี้ เป็นสังคิกาบัญญัติ^๑ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า
โตเทยยะ

คำว่า **ตัณหา** ในคำว่า **ตัณหาไม่มีแก่บุคคลใด** ได้แก่ รูปตัณหา สัทตตัณหา
คันธตัณหา รสตัณหา โภกฐัพพตัณหา รัสมตัณหา

คำว่า **บุคคลใด** ได้แก่ พระอรหันตชินาสพ

คำว่า **ตัณหาไม่มีแก่บุคคลใด** อธิบายว่า ตัณหาไม่มี ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ
หาไม่ได้แก่บุคคลใด ได้แก่ ตัณหาอันบุคคลใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้
สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า
ตัณหาไม่มีแก่บุคคลใด

คำว่า **และบุคคลใดข้ามความสงสัยได้แล้ว** อธิบายว่า วิจิกิจฉา ตรัสเรียกว่า
ความสงสัย ได้แก่ ความสงสัยในทุกข์ ฯลฯ ความหวาดหวั่นแห่งจิต ความ
ติดขัดในใจ^๒

คำว่า **บุคคลใด** ได้แก่ พระอรหันตชินาสพ

คำว่า **และบุคคลใดข้ามความสงสัยได้แล้ว** อธิบายว่า บุคคลใดข้าม คือ
ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงพ้นความสงสัยได้แล้ว รวมความว่า
และบุคคลใดข้ามความสงสัยได้แล้ว

คำว่า **วิโมกข์อื่นของบุคคลนั้นย่อมไม่มี** อธิบายว่า บุคคลผู้หลุดพ้นแล้วนั้น
พึงหลุดพ้นด้วยวิโมกข์ใด วิโมกข์อื่นจากนั้น ของบุคคลนั้นย่อมไม่มี (เพราะ) บุคคล
นั้นได้ทำกิจที่ควรทำด้วยวิโมกข์เสร็จแล้ว รวมความว่า วิโมกข์อื่นของบุคคลนั้น
ย่อมไม่มี ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๖-๔๘

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๓๒/๑๖๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]
๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๙. โตเทยมาณวปัญหานิทเทศ

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โตเทยยะ)

กามทั้งหลายไม่อยู่ในบุคคลใด

ตัณหาไม่มีแก่บุคคลใด

และบุคคลใดข้ามความสงสัยได้แล้ว

วิโมกข์อื่นของบุคคลนั้นย่อมไม่มี

[๕๙] (ท่านโตเทยยะทูลถามว่า)

บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่มีความหวัง หรือว่ายังหวังอยู่

บุคคลนั้นเป็นผู้มีปัญญา หรือว่ายังมีความดำริด้วยปัญญา

ข้าแต่พระองค์ผู้สีกะ ข้าพระองค์จะพึงรู้จักพระมุนีได้อย่างไร

ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้น

แก่ข้าพระองค์ให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด (๓)

คำว่า **บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่มีความหวัง หรือว่ายังหวังอยู่** อธิบายว่า บุคคลนั้นไม่มีตัณหา หรือว่า ยังมีตัณหาอยู่ คือ หวัง ต่อดังการ ยินดี ปรารถนา มุ่งหมาย มุ่งหวังในรูป ฯลฯ เสียง ฯลฯ กลิ่น ฯลฯ รส ฯลฯ โผฏฐัพพะ ฯลฯ ตระกูล ฯลฯ คณะ ฯลฯ อาวาส ฯลฯ ลาก ฯลฯ ยศ ฯลฯ สรรเสริญ ฯลฯ สุข ฯลฯ จีวร ฯลฯ บิณฑบาต ฯลฯ เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร ฯลฯ กามธาตุ ฯลฯ รูปธาตุ ฯลฯ อรูปธาตุ ฯลฯ กามภพ ฯลฯ รูปภพ ฯลฯ อรูปภพ ฯลฯ สัญญาภพ ฯลฯ อสัญญาภพ ฯลฯ เนวสัญญานาสัญญาภพ ฯลฯ เอกโวการภพ^๑ ฯลฯ จตโวการภพ^๒ ฯลฯ ปัญจโวการภพ^๓ ฯลฯ อดีต ฯลฯ อนาคต ฯลฯ ปัจจุบัน ฯลฯ รูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่รับรู้ และธรรมารมณที่พึงรู้แจ้ง รวมความว่า บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่มีความหวัง หรือว่ายังหวังอยู่

เชิงอรรถ :

^๑ เอกโวการภพ ดูเชิงอรรถข้อ ๓๔/๑๖๙

^๒ จตโวการภพ ดูเชิงอรรถข้อ ๓๔/๑๖๙

^๓ ปัญจโวการภพ ดูเชิงอรรถข้อ ๓๔/๑๖๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๙. โตเทยมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **บุคคลนั้นเป็นผู้มีปัญญา** ในคำว่า **บุคคลนั้นเป็นผู้มีปัญญา หรือว่า ยังมีความดำริด้วยปัญญา** ได้แก่ บัณฑิต มีปัญญา มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส

คำว่า **หรือว่ายังมีความดำริด้วยปัญญา** อธิบายว่า หรือว่ายังดำริถึงต้นหา หรือทิวฏฐิ คือ ให้ความดำริถึงต้นหาหรือทิวฏฐิเกิด ให้เกิดขึ้น ให้บังเกิด ให้บังเกิดขึ้นด้วยญาณในสมาบัติ ๘ ญาณในอภิญญา ๕ หรือมัจฉาญาณ รวมความว่า บุคคลนั้นเป็นผู้มีปัญญา หรือว่ายังมีความดำริด้วยปัญญา

ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคชื่อว่าผู้สักกะ

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้สักกะ** ในคำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้สักกะ ข้าพระองค์ จะพึงรู้จักพระมณีได้อย่างไร** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคผู้สักกะเสด็จออกผนวช จากศากยตระกูล จึงชื่อว่าผู้สักกะ

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงมั่งคั่ง ทรงมีทรัพย์มาก มีทรัพย์ จึงชื่อว่าผู้สักกะ

พระองค์ทรงมีทรัพย์เหล่านี้ คือ ทรัพย์คือศรัทธา ทรัพย์คือศีล ทรัพย์คือhiri ทรัพย์คือโอตตปปะ ทรัพย์คือสุตะ ทรัพย์คือจาคะ ทรัพย์คือปัญญา ทรัพย์คือสติปัญญา ทรัพย์คือสัมมปปธาน ทรัพย์คืออิทธิบาท ทรัพย์คืออินทรีย์ ทรัพย์คือพละ ทรัพย์คือโพชฌงค์ ทรัพย์คือมรรค ทรัพย์คือผล ทรัพย์คือนิพพาน พระผู้มีพระภาคทรงมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีทรัพย์ด้วยทรัพย์ที่เป็นรัตนะหลายอย่าง เหล่านี้ จึงชื่อว่าผู้สักกะ

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงสามารถ คือ ทรงองอาจ อาจหาญ มีความสามารถ กล้า กล้าหาญ ก้าวหน้า ไม่ขลาด ไม่หวาดเสียว ไม่สะดุ้ง ไม่หนี ทรงละภัยและความหวาดกลัวได้แล้ว หมดความขนพองสยองเกล้า จึงชื่อว่าผู้สักกะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๙. โตเทยมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้สีกะ ข้าพระองค์จะพึงรู้จักพระมุนีได้อย่างไร**
อธิบายว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สีกะ ข้าพระองค์พึงรู้ คือ พึงรู้ทั่ว รู้แจ่มแจ้ง
รู้เฉพาะ แห่งตลอด พระมุนีได้อย่างไร รวมความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สีกะ
ข้าพระองค์จะพึงรู้จักพระมุนีได้อย่างไร

คำว่า **นั่น** ในคำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ ขอพระองค์โปรดตรัส**
บอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด อธิบายว่า ปัญหาที่ข้าพระองค์
ทูลถาม ที่ข้าพระองค์ทูลขอ ที่ข้าพระองค์ทูลอัญเชิญ ที่ข้าพระองค์ทูลให้ทรงประกาศ

คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอก (ปัญหานั้น) ให้แจ่มแจ้ง** อธิบายว่า
ขอพระองค์โปรดตรัสบอก คือ แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย
ประกาศ

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ** อธิบายว่า พระสัพพัญญุตญาณตรัส
เรียกว่า สมันตจักขุ ฯลฯ เพราะเหตุนั้น พระตถาคต ชื่อว่าผู้มีสมันตจักขุ^๑
รวมความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่
ข้าพระองค์ให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด ด้วยเหตุนี้ พรหมมณีนั้นจึงกราบทูลว่า

บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่มีความหวัง หรือว่ายังหวังอยู่
บุคคลนั้นเป็นผู้มีปัญญา หรือว่ายังมีความดำริด้วยปัญญา
ข้าแต่พระองค์ผู้สีกะ ข้าพระองค์จะพึงรู้จักพระมุนีได้อย่างไร
ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้น
แก่ข้าพระองค์ให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด

[๖๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่มีความหวัง ทั้งไม่หวัง
บุคคลนั้นเป็นผู้มีปัญญา แต่ไม่มีความดำริด้วยปัญญา
โตเทยยะ เธอจงรู้จักบุคคลผู้ไม่มีเครื่องกังวล
ผู้ไม่ข้องในกามและภพว่าเป็นมุนี อย่างนี้ (๔)

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๓๘/๑๗๘-๑๗๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๙. โตเทยยमाणวปัญหานิทเทศ

คำว่า **บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่มีความหวัง ทั้งไม่หวัง** อธิบายว่า บุคคลนั้นไม่มี
 ตัณหา ทั้งไม่มีตัณหา ไม่หวัง คือ ไม่ต้องการ ไม่ยินดี ไม่ปรารถนา ไม่มุ่งหมาย
 ไม่มุ่งหวังในรูป ... ในเสียง ... ในกลิ่น ... ในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส
 โภญฺฐัพพะที่ได้รับรู้ และธรรมารมณฺที่พึงรู้แจ้ง รวมความว่า บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่
 ความหวัง ทั้งไม่หวัง

คำว่า **ผู้มีปัญญา** ในคำว่า **บุคคลนั้นเป็นผู้มีปัญญา แต่ไม่มีความดำริ
 ด้วยปัญญา** ได้แก่ บัณฑิต มีปัญญา คือ มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มี
 ปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส

คำว่า **แต่ไม่มีความดำริด้วยปัญญา** อธิบายว่า ไม่ดำริถึงตัณหาหรือทิวฏฺฐิ
 ด้วยญาณในสมาบัติ ๘ อภิญญา ๕ หรือมัจฉาญาณ คือ ไม่ให้ความดำริถึง
 ตัณหาหรือทิวฏฺฐิเกิด ไม่ให้เกิดขึ้น ไม่ให้บังเกิด ไม่ให้บังเกิดขึ้น รวมความว่า
 บุคคลนั้นเป็นผู้มีปัญญา แต่ไม่มีความดำริด้วยปัญญา

คำว่า **โตเทยยะ เธอจงรู้จัก ... ว่าเป็นมุนี อย่างนี้** อธิบายว่า

คำว่า **มุนี** อธิบายว่า ญาณท่านเรียกว่า โมนะ ฯลฯ บุคคลก้าวล่วงกิเลส
 เครื่องข้องและตัดขาดจตาข่ายได้แล้ว ชื่อว่ามุนี^๑

คำว่า **โตเทยยะ เธอจงรู้จัก ... ว่าเป็นมุนี อย่างนี้** อธิบายว่า โตเทยยะ
 เธอจงรู้ คือ จงรู้เฉพาะ รู้แจ่มแจ้ง ทางตลอด ว่าเป็นมุนี อย่างนี้ รวมความว่า
 โตเทยยะ เธอจงรู้จัก ... ว่าเป็นมุนี อย่างนี้

คำว่า **เครื่องกังวล** ในคำว่า **บุคคลผู้ไม่มีเครื่องกังวล ผู้ไม่ข้องในกาม
 และภพ** ได้แก่ เครื่องกังวลคือราคะ เครื่องกังวลคือโทสะ เครื่องกังวลคือโมหะ
 เครื่องกังวลคือมานะ เครื่องกังวลคือทิวฏฺฐิ เครื่องกังวลคือกิเลส เครื่องกังวล
 คือทุจริต เครื่องกังวลเหล่านี้ผู้ใดละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว
 ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า
 บุคคลผู้ไม่มีเครื่องกังวล

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒๑/๑๒๗-๑๒๙

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๙. โตเทยมาณวปัญหานิทเทส

คำว่า **ในกามและภพ** อธิบายว่า

คำว่า **กาม** ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม (๒) กิเลสกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม^๑

คำว่า **ภพ** ได้แก่ ภพ ๒ คือ (๑) กรรมภพ (๒) ภพใหม่อันมีในปฏิสนธิ ฯลฯ นี้ชื่อว่าภพใหม่อันมีในปฏิสนธิ^๒

คำว่า **บุคคลผู้ไม่มีเครื่องกังวล ผู้ไม่ข้องในกามและภพ** อธิบายว่า บุคคลผู้ไม่มีเครื่องกังวล ไม่ข้อง คือ ไม่เกาะติด ไม่เกี่ยวพัน ไม่พัวพัน ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องในกามและภพ มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส) อยู่ รวมความว่า บุคคลผู้ไม่มีเครื่องกังวล ผู้ไม่ข้องในกามและภพ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่มีความหวัง ทั้งไม่หวัง

บุคคลนั้นเป็นผู้มีปัญญา แต่ไม่มีความดำริด้วยปัญญา

โตเทยยะ เธอจงรู้จักบุคคลผู้ไม่มีเครื่องกังวล

ผู้ไม่ข้องในกามและภพว่าเป็นมุนี อย่างนี้

พร้อมกับการจบคาถา ฯลฯ โตเทยมาณพ... โดยประกาศว่า "ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก"

โตเทยมาณวปัญหานิทเทสที่ ๙ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๖๖-๖๗

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๒๔/๑๓๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาถวปัญหานิทเทศ ๑๐. กัมปมาถวปัญหานิทเทศ

๑๐. กัมปมาถวปัญหานิทเทศ^๑

ว่าด้วยปัญหาของกัมปมาถ

[๖๑] (ท่านกัมปะทูลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกที่พึงของเหล่าสัตว์

ผู้ดำรงอยู่ท่ามกลางสระ

ผู้ถูกขราและมัจจราชครอบงำ

ในขณะที่เกิดหวังน้ำอันเป็นมหันตภัย

อนึ่ง ขอพระองค์โปรดตรัสบอกที่พึง

โดยวิธีที่ทุกข์นี้จะไม่เพียงมีแก่ข้าพระองค์อีก (๑)

ว่าด้วยสังสารวัฏ

คำว่า เหล่าสัตว์ผู้ดำรงอยู่ท่ามกลางสระ อธิบายว่า สงสาร ตรัสเรียกว่า สระ คือ การมา^๒ การไป^๓ การไปและการมา ความตาย คติ^๔ ภพน้อยภพใหญ่ จติ อุปบัติ^๕ ความเกิด ความดับ ขาติ ขรา มรณะ ที่สุดเบื้องต้นแห่งสงสารไม่ปรากฏ ที่สุดเบื้องปลายก็ไม่ปรากฏ เหล่าสัตว์ผู้ดำรงอยู่แล้ว คือ ดำรงมันแล้ว ติดแล้ว ติดแน่นแล้ว ติดพันแล้ว ติดใจแล้วในสงสารอันเป็นท่ามกลาง

ที่สุดเบื้องต้นแห่งสงสารไม่ปรากฏ อย่างไร

คือ วัฏฏะเป็นไปแล้วสิ้นชาติเท่านี้ พ้นจากนั้นย่อมไม่เป็นไป เพราะเหตุที่ที่สุดเบื้องต้นแห่งสงสารจึงไม่มี ที่สุดเบื้องต้นแห่งสงสารจึงไม่ปรากฏ อย่างนี้บ้าง

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๑๐๙๙-๑๑๐๒/๕๔๔

^๒ การมา ในที่นี้หมายถึงการมาจากเบื้องต้นและที่สุด (ข.จ.อ. ๖๑/๓๖)

^๓ การไป ในที่นี้หมายถึงการไปจากโลกนี้สู่โลกอื่น (ข.จ.อ. ๖๑/๓๖)

^๔ คติ ในที่นี้หมายถึงการบังเกิด (ข.จ.อ. ๖๑/๓๖)

^๕ อุปบัติ ในที่นี้หมายถึงการเกิดขึ้นต่อจากการเคลื่อน (ข.จ.อ. ๖๑/๓๖)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปีญหานิทเทศ ๑๐. กัปปมาณวปีญหานิทเทศ

วิญญะเป็นไปแล้วพันโกฏิปีเท่านี้ พันจากนั้นยอมไม่เป็นไป เพราะเหตุนั้น ที่สุด
เบื้องตันแห่งสงสารจึงไม่มี ที่สุดเบื้องตันแห่งสงสารจึงไม่ปรากฏ อย่างนี้บ้าง

วิญญะเป็นไปแล้วแสนโกฏิปีเท่านี้ พันจากนั้นยอมไม่เป็นไป เพราะเหตุนั้น
ที่สุดเบื้องตันแห่งสงสารจึงไม่มี ที่สุดเบื้องตันแห่งสงสารจึงไม่ปรากฏ อย่างนี้บ้าง

วิญญะเป็นไปแล้วสิ้นกัปปเท่านี้ พันจากนั้นยอมไม่เป็นไป เพราะเหตุนั้น ที่สุด
เบื้องตันแห่งสงสารจึงไม่มี ที่สุดเบื้องตันแห่งสงสารจึงไม่ปรากฏ อย่างนี้บ้าง

วิญญะเป็นไปแล้วร้อยกัปปเท่านี้ พันจากนั้นยอมไม่เป็นไป เพราะเหตุนั้น
ที่สุดเบื้องตันแห่งสงสารจึงไม่มี ที่สุดเบื้องตันแห่งสงสารจึงไม่ปรากฏ อย่างนี้บ้าง

วิญญะเป็นไปแล้วพันกัปปเท่านี้ พันจากนั้นยอมไม่เป็นไป เพราะเหตุนั้น ที่สุด
เบื้องตันแห่งสงสารจึงไม่มี ที่สุดเบื้องตันแห่งสงสารจึงไม่ปรากฏ อย่างนี้บ้าง

วิญญะเป็นไปแล้วแสนกัปปเท่านี้ พันจากนั้นยอมไม่เป็นไป เพราะเหตุนั้น
ที่สุดเบื้องตันแห่งสงสารจึงไม่มี ที่สุดเบื้องตันแห่งสงสารจึงไม่ปรากฏ อย่างนี้บ้าง

วิญญะเป็นไปแล้วโกฏิกัปปเท่านี้ พันจากนั้นยอมไม่เป็นไป เพราะเหตุนั้น
ที่สุดเบื้องตันแห่งสงสารจึงไม่มี ที่สุดเบื้องตันแห่งสงสารจึงไม่ปรากฏ อย่างนี้บ้าง

วิญญะเป็นไปแล้วร้อยโกฏิกัปปเท่านี้ พันจากนั้นยอมไม่เป็นไป เพราะเหตุนั้น
ที่สุดเบื้องตันแห่งสงสารจึงไม่มี ที่สุดเบื้องตันแห่งสงสารจึงไม่ปรากฏ อย่างนี้บ้าง

วิญญะเป็นไปแล้วพันโกฏิกัปปเท่านี้ พันจากนั้นยอมไม่เป็นไป เพราะเหตุนั้น
ที่สุดเบื้องตันแห่งสงสารจึงไม่มี ที่สุดเบื้องตันแห่งสงสารจึงไม่ปรากฏ อย่างนี้บ้าง

วิญญะเป็นไปแล้วแสนโกฏิกัปปเท่านี้ พันจากนั้นยอมไม่เป็นไป เพราะเหตุนั้น
ที่สุดเบื้องตันแห่งสงสารจึงไม่มี ที่สุดเบื้องตันแห่งสงสารจึงไม่ปรากฏ อย่างนี้บ้าง

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้ มีเบื้องตัน
และเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ที่สุดเบื้องตัน ที่สุดเบื้องปลายไม่ปรากฏแก่เหล่าสัตว์
ผู้ถูกอวิชชาปิดขวาง ถูกตัณหาผูกไว้ วนเวียน ท่องเที่ยวไป ภิกษุทั้งหลาย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๐. กัปมาณวปัญหานิทเทศ

เหล่าสัตว์เสวยทุกข์ เสวยความยากลำบาก เสวยความพินาศ เต็มป่าช้า^๑ เป็นเวลายาวนานอย่างนี้แล ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แหละ จึงควรเบื่อหน่าย ควรคลายกำหนด ควรหลุดพ้นจากสังขารทั้งปวง ฉะนั้น^๒ ที่สุดเบื้องต้น แห่งสงสาร จึงไม่ปรากฏ อย่างนี้บ้าง

ที่ สุดเบื้องต้น ปลายแห่งสงสารไม่ปรากฏ อย่างไร

คือ วัฏฏะจักเป็นไปสิ้นชาติเท่านี้ พ้นจากนั้นจักไม่เป็นไป เพราะเหตุนี้ ที่สุดเบื้องต้น ปลายแห่งสงสารจึงไม่มี ที่สุดเบื้องต้น ปลายแห่งสงสารจึงไม่ปรากฏ อย่างนี้บ้าง

วัฏฏะจักเป็นไปสิ้นร้อยชาติเท่านี้ ฯลฯ พ้นชาติเท่านี้ ฯลฯ แสนชาติเท่านี้ ฯลฯ โภกชาติเท่านี้ ฯลฯ ร้อยโภกชาติเท่านี้ ฯลฯ พ้นโภกชาติเท่านี้ ฯลฯ แสนโภกชาติเท่านี้ ฯลฯ ปีเท่านี้ ฯลฯ ร้อยปีเท่านี้ ฯลฯ พ้นปีเท่านี้ ฯลฯ แสนปีเท่านี้ ฯลฯ โภกปีเท่านี้ ฯลฯ ร้อยโภกปีเท่านี้ ฯลฯ พ้นโภกปีเท่านี้ ฯลฯ แสนโภกปีเท่านี้ ฯลฯ กัปเท่านี้ ฯลฯ ร้อยกัปเท่านี้ ฯลฯ พ้นกัปเท่านี้ ฯลฯ แสนกัปเท่านี้ ฯลฯ โภกกัปเท่านี้ ฯลฯ ร้อยโภกกัปเท่านี้ ฯลฯ พ้นโภกกัปเท่านี้ ฯลฯ แสนโภกกัปเท่านี้ พ้นจากนั้นจักไม่เป็นไป เพราะเหตุนี้ ที่สุดเบื้องต้น ปลายแห่งสงสารจึงไม่มี ที่สุดเบื้องต้น ปลายแห่งสงสารจึงไม่ปรากฏ อย่างนี้บ้าง

ที่ สุดทั้งเบื้องต้นทั้งเบื้องปลายแห่งสงสารไม่ปรากฏแม้อย่างนี้ เหล่าสัตว์ผู้ดำรงอยู่แล้ว คือ ดำรงมันแล้ว ดิดแล้ว ดิดแนนแล้ว ดิดพันแล้ว ดิดใจแล้วในสงสารอันเป็นท่ามกลาง รวมความว่า เหล่าสัตว์ผู้ดำรงอยู่ท่ามกลางสระ

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านกัปปะหุลถาม ดังนี้** เป็นบทสนธิ ฯลฯ คำว่า **ดังนี้** นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า **ท่าน** นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง

เชิงอรรถ :

^๑ เต็มป่าช้า ในที่นี้หมายถึงซากศพของเหล่าสัตว์ที่ตายแล้ว มีมากมาย ทับถมกันอยู่ในป่าช้า หรือเต็มแผ่นดิน (ส.นิ.อ. ๒/๑๒๔/๑๗๖, ข.จ.อ. ๖๑/๓๖)

^๒ ส.นิ. ๑๖/๑๒๔/๑๗๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๐. กัปปมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **กัปปะ** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น ฯลฯ ชื่อเรียกเฉพาะ^๑ รวมความว่า ท่านกัปปะทูลถาม ดังนี้

คำว่า **ในขณะที่เกิดห้วงน้ำอันเป็นมหันตภัย** อธิบายว่า ในขณะที่ห้วงน้ำคือกาม ห้วงน้ำคือภพ ห้วงน้ำคือทิวลิป ห้วงน้ำคืออวิชชา เกิด คือ เกิดขึ้น บังเกิด บังเกิดขึ้น ปรากฏ

คำว่า **อันเป็นมหันตภัย** ได้แก่ ชาติภัย (ภัยที่เกิดเพราะอาศัยชาติ) ชราภัย (ภัยที่เกิดเพราะอาศัยชรา) พยาธิภัย (ภัยที่เกิดเพราะความเจ็บป่วย) มรณภัย (ภัยที่เกิดเพราะมรณะ) รวมความว่า ในขณะที่เกิดห้วงน้ำอันเป็นมหันตภัย

คำว่า **ผู้ถูกชราและมัจจุราชครอบงำ** อธิบายว่า ผู้ถูกชราถูกต้อง ครอบงำ คือ กลุ้มรุม ห้อมล้อม ผู้ถูกมรณะจับต้อง ครอบงำ กลุ้มรุม ห้อมล้อม ได้แก่ ผู้ไปตามชาติ ชราติดตาม พยาธิครอบงำ มรณะย่ำยี ไม่มีที่ปกป้อง ไม่มีที่หลีกเลี่ยง ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่อาศัย รวมความว่า ผู้ถูกชราและมัจจุราชครอบงำ

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ... ขอพระองค์โปรดตรัสบอกที่พึ่ง** อธิบายว่า ขอพระองค์โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศที่พึ่ง คือ ที่ปกป้อง ที่หลีกเลี่ยง ที่พึ่ง คติ จดหมาย

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง รวมความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ... ขอพระองค์โปรดตรัสบอกที่พึ่ง

คำว่า **พระองค์** ในคำว่า **อนึ่ง ขอพระองค์โปรดตรัสบอกที่พึ่ง ... แก่ข้าพระองค์** เป็นคำที่พราหมณ์เรียกพระผู้มีพระภาค

คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอกที่พึ่ง** อธิบายว่า ขอพระองค์โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศที่พึ่ง คือ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑/๔๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๐. กัปปมาณวปัญหานิทเทศ

ที่ปกป้อง ที่หลีกเลี่ยง ที่ระลึก คติ จุติหมาย รวมความว่า อนึ่ง ขอพระองค์
โปรดตรัสบอกที่ฟัง ... แก่ข้าพระองค์

คำว่า **โดยวิธีที่ทุกขนี้จะไม่พึงมี...อีก** อธิบายว่า โดยวิธีที่ทุกขนี้พึงดับ คือ
พึงเข้าไปสงบ พึงถึงความสิ้นสุด ระงับในชาตินี้เอง คือ ทุกขอันมีในปฏิสนธิ ไม่พึง
บังเกิดอีก ได้แก่ ไม่เกิด ไม่เกิดขึ้น ไม่บังเกิด ไม่บังเกิดขึ้น ในกามธาตุ รูปธาตุ
อรุธาตุ กามภพ รูปภพ อรูปภพ สัญญาภพ อสัญญาภพ เนวสัญญานาสัญญาภพ
เอกโวการภพ จตุโวการภพ ปัญจโวการภพ คติใหม่ อุปบัติ ปฏิสนธิ ภพ สงสาร
หรือวัฏฏะ คือ พึงดับ เข้าไปสงบ ถึงความสิ้นสุด ระงับในชาตินี้แหละ รวมความว่า
โดยวิธีที่ทุกขนี้จะไม่พึงมี...อีก ด้วยเหตุนี้ เพราะหมอนั้นจึงกราบทูลว่า
(ท่านกัปปะทูลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกที่ฟังของเหล่าสัตว์

ผู้ดำรงอยู่ท่ามกลางสระ

ผู้ถูกขราและมัจจราชครอบงำ

ในขณะที่เกิดห้วงน้ำอันเป็นมหันตภัย

อนึ่ง ขอพระองค์โปรดตรัสบอกที่ฟัง

โดยวิธีที่ทุกขนี้จะไม่พึงมีแก่ข้าพระองค์อีก

[๖๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า กัปปะ)

กัปปะ เราจะบอกที่ฟังของเหล่าสัตว์

ผู้ดำรงอยู่ท่ามกลางสระ

ผู้ถูกขราและมัจจราชครอบงำ

ในขณะที่เกิดห้วงน้ำอันเป็นมหันตภัยแก่เธอ (๒)

คำว่า **ผู้ดำรงอยู่ท่ามกลางสระ** อธิบายว่า สงสาร ตรัสเรียกว่า สระ คือ
การมา การไป การไปและการมา ความตาย คติ ภพน้อยภพใหญ่ จุติ อุปบัติ
ความเกิด ความดับ ชาติ ขรา มรณะ ที่สุดเบื้องต้นแห่งสงสารไม่ปรากฏ ที่สุด
เบื้องปลายก็ไม่ปรากฏ เหล่าสัตว์ผู้ดำรงอยู่แล้ว คือ ดำรงมันแล้ว ติดแล้ว ติด
แน่นแล้ว ติดพันแล้ว ติดใจแล้วในสงสารอันเป็นท่ามกลาง

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๐. กัปมาณวปัญหานิทเทศ

ที่สุดเบื้องตันแห่งสงสารไม่ปรากฏ อย่างไร ฯลฯ

ที่สุดเบื้องตันแห่งสงสารจึงไม่ปรากฏ อย่างนี้บ้าง

ที่สุดเบื้องปลายแห่งสงสารไม่ปรากฏ อย่างไร ฯลฯ

ที่สุดเบื้องปลายแห่งสงสารจึงไม่ปรากฏ อย่างนี้บ้าง ที่สุดทั้งเบื้องตันทั้งเบื้องปลายแห่งสงสารไม่ปรากฏ แม้อย่างนี้

เหล่าสัตว์ผู้ดำรงอยู่แล้ว คือ ดำรงมันแล้ว ติดแล้ว ติดแน่นแล้ว ติดพันแล้ว ติดใจแล้วในสงสารอันเป็นท่ามกลาง รวมความว่า เหล่าสัตว์ผู้ดำรงอยู่ท่ามกลางสระ คำว่า **กัปปะ** ในคำว่า **พระผู้มีพระภาคตรัสว่า กัปปะ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นสังคหิบัญญัติ^๑ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า **กัปปะ**

คำว่า **ในขณะที่เกิดห้วงน้ำอันเป็นมหันตภัย** อธิบายว่า ในขณะที่ห้วงน้ำคือ กาม ห้วงน้ำคือภพ ห้วงน้ำคือทิวฐิ ห้วงน้ำคืออวิชชา เกิด คือ เกิดขึ้น บังเกิด บังเกิดขึ้น ปรากฏ

คำว่า **อันเป็นมหันตภัย** ได้แก่ ขาดภัย ชราภัย พยาธิภัย มรณภัย รวมความว่า ในขณะที่เกิดห้วงน้ำอันเป็นมหันตภัย

คำว่า **ผู้ถูกชราและมัจจราชครอบงำ** อธิบายว่า ผู้ถูกชราถูกต้อง ครอบงำ คือ กลุ้มรม ห่อมล้อม ผู้ถูกมรณะจับต้อง ครอบงำ กลุ้มรม ห่อมล้อม ได้แก่ ผู้ไปตามชาติ ชราติดตาม พยาธิครอบงำ มรณะย้ายี้ ไม่มีที่ปกป้อง ไม่มีที่หลีกเลี่ยง ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่อาศัย รวมความว่า ผู้ถูกชราและมัจจราชครอบงำ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๖-๔๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาถวปัญหาทิเทศ ๑๐. กัปปมาถวปัญหาทิเทศ

คำว่า **เราจะบอกที่ฟัง... แก่เธอ** อธิบายว่า เราจะบอก คือ บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศที่ฟัง คือ ที่ปกป้อง ที่หลีกเลี่ยง ที่ฟัง คติ จุดหมาย

คำว่า **กัปปะ** ในคำว่า **กัปปะ... แก่เธอ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียก พราหมณ์นั้นโดยชื่อ รวมความว่า เราจะบอกที่ฟัง... แก่เธอ ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า กัปปะ)

กัปปะ เราจะบอกที่ฟังของเหล่าสัตว์

ผู้ดำรงอยู่ท่ามกลางสระ

ผู้ถูกขราและมัจจราชครอบงำ

ในขณะที่เกิดห้วงน้ำอันเป็นมหันตภัยแก่เธอ

[๖๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

เราเรียกนิพพาน ซึ่งไม่มีเครื่องกังวล

ไม่มีเครื่องยึดมั่นนี้นั้น ว่าเป็นที่ฟังอันไม่มีที่ฟังอื่นยิ่งกว่า

(เพราะ)นิพพานเป็นที่สิ้นไปแห่งขราและมัจจราช (๓)

คำว่า **ซึ่งไม่มีเครื่องกังวล** ในคำว่า **ซึ่งไม่มีเครื่องกังวล ไม่มีเครื่องยึดมั่น** ได้แก่ เครื่องกังวลคือราคะ เครื่องกังวลคือโทสะ เครื่องกังวลคือโมหะ เครื่องกังวลคือมานะ เครื่องกังวลคือทิฏฐิ เครื่องกังวลคือกิเลส เครื่องกังวลคือทุจริต การละเครื่องกังวล การเข้าไปสงบเครื่องกังวล การสลัดทิ้งเครื่องกังวล การระงับเครื่องกังวลได้ เป็นอมตนิพพาน รวมความว่า **ซึ่งไม่มีเครื่องกังวล**

คำว่า **ไม่มีเครื่องยึดมั่น** อธิบายว่า ตัณหา ตรัสเรียกว่า เครื่องยึดมั่น ได้แก่ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ อภิชฌา อกุศลมูลคือโลภะ^๑

การละเครื่องยึดมั่น การเข้าไปสงบเครื่องยึดมั่น การสลัดทิ้งเครื่องยึดมั่น การระงับเครื่องยึดมั่นได้ เป็นอมตนิพพาน รวมความว่า **ซึ่งไม่มีเครื่องกังวล ไม่มีเครื่องยึดมั่น**

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๐-๕๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๐. กัปมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **นั่นว่าเป็นที่ฟังนั้นอันไม่มีที่ฟังอื่นยิ่งกว่า** อธิบายว่า นี่เป็นที่ฟัง ที่ปกป้อง ที่หลีกเลี่ยง ที่ฟัง เป็นคติ เป็นจุดหมาย

คำว่า **อันไม่มีที่ฟังอื่น** อธิบายว่า ที่ฟังอื่น คือ อย่างอื่นจากนิพพานนั้น ไม่มีโดยที่แท้ ธรรมนั้น เป็นที่ฟังอันเลิศ ประเสริฐ วิเศษ ชั้นแนวหน้า สูงสุด ยอดเยี่ยม อย่างนี้ รวมความว่า **นั่นว่าเป็นที่ฟังอันไม่มีที่ฟังอื่นยิ่งกว่า**

คำว่า **เราเรียกนิพพาน ... นั้น** อธิบายว่า ตัณหา ตรัสเรียกว่า วานะ (เครื่องเสียบแทง) ได้แก่ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ การละวานะ การเข้าไปสงบวานะ การสลัดทิ้งวานะ การระงับวานะได้ เป็นอมตนิพพาน

คำว่า **ว่า เป็นบทสนธิ ฯลฯ คำว่า ว่า** นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **เรียก** ได้แก่ พุด คือ บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศ รวมความว่า **เราเรียกนิพพาน ... นั้น**

คำว่า **เป็นที่สิ้นไปแห่งชราและมัจจุราช** อธิบายว่า การละ การเข้าไปสงบ การสลัดทิ้ง การระงับชราและมรณะได้ เป็นอมตนิพพาน รวมความว่า **เป็นที่สิ้นไปแห่งชราและมรณะ** ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

เราเรียกนิพพาน ซึ่งไม่มีเครื่องกังวล

ไม่มีเครื่องยึดมั่นนี้นั้น **ว่าเป็นที่ฟังอันไม่มีที่ฟังอื่นยิ่งกว่า**

(เพราะ)นิพพานเป็นที่สิ้นไปแห่งชราและมัจจุราช

[๖๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

ชนเหล่าใดมีสติรู้นิพพานนั้นแล้ว

เห็นธรรม ดับกิเลสได้แล้ว

ชนเหล่านั้นจึงไม่ไปตามอำนาจมาร ไม่ไปบำรุงมาร (๕)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑๐. กัปปมาณวปัญหานิทเทส

คำว่า **นั้น** ในคำว่า **ชนเหล่าใดรู้นิพพานนั้นแล้ว** อธิบายว่า อมตนิพพาน คือ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปัทวทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท

คำว่า **รู้แล้ว** ได้แก่ **รู้แล้ว** คือ ทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว ได้แก่ **รู้แล้ว** คือ ทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา”

คำว่า **เหล่าใด** ได้แก่ พระอรหันตชีณาสพ

คำว่า **มีสติ** ได้แก่ มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ (๑) ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาภายในกาย ฯลฯ พระอรหันตชีณาสพเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า มีสติ รวมความว่า ชนเหล่าใดมีสติรู้นิพพานนั้นแล้ว

คำว่า **เห็นธรรม** ในคำว่า **เห็นธรรม ดับกิเลสได้แล้ว** อธิบายว่า ผู้เห็นธรรม คือ ผู้รู้ธรรม ผู้เทียบเคียงธรรม ผู้พิจารณาธรรม ผู้รู้แจ้งธรรม ผู้เห็นแจ้งธรรม

คำว่า **ดับกิเลสได้แล้ว** อธิบายว่า ชื่อว่าดับกิเลสได้แล้ว เพราะเป็นผู้ทำให้ราคะดับแล้ว ชื่อว่าดับกิเลสได้แล้ว เพราะเป็นผู้ทำให้โทสะดับแล้ว ชื่อว่าดับกิเลสได้แล้ว เพราะเป็นผู้ทำให้โมหะดับแล้ว ชื่อว่าดับกิเลสได้แล้ว เพราะเป็นผู้ทำให้โภคะ ฯลฯ อุปนาหะ ฯลฯ อกุศลาสังขารทุกประเภทดับแล้ว รวมความว่า เห็นธรรม ดับกิเลสได้แล้ว

คำว่า **ชนเหล่านั้นจึงไม่ไปตามอำนาจมาร** อธิบายว่า

คำว่า **มาร** ได้แก่ มาร ผู้มีกรรมดำ คือ ผู้ยิ่งใหญ่ พาไปสู่ความตาย ไม่ให้สัตว์หลุดพ้น เป็นเผ่าพันธุ์ของผู้ประมาท

คำว่า **ชนเหล่านั้นจึงไม่ไปตามอำนาจมาร** อธิบายว่า ชนเหล่านั้นไม่ไปตามอำนาจมาร ทั้งมารก็ไม่เป็นไปในอำนาจชนเหล่านั้น ชนเหล่านั้นข่มขี่ ครอบงำ ท่วมทับ รัตรึง ย่ำยีมาร คือ ฝักฝ่ายแห่งมาร บ่วงมาร เบ็ดมาร เหยื่อมาร วิสัยมาร

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาถวปัญหาทิทเทส ๑๐. กัปปมาถวปัญหาทิทเทส

ที่อยู่ของมาร โคจรของมาร เครื่องผูกแห่งมาร เทียวไป อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป
เสี่ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป รวมความว่า ชนเหล่านั้นจึงไม่ไปตาม
อำนาจมาร

คำว่า **ไม่ไปบำรุงมาร** อธิบายว่า ชนเหล่านั้น ไม่บำรุง ไม่เทียวบำรุง
ไม่บำเรอ ไม่รับใช้มาร ชนเหล่านั้นบำรุง เทียวบำรุง บำเรอ รับใช้แต่พระผู้มี-
พระภาคพุทธเจ้า รวมความว่า ไม่ไปบำรุงมาร ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึง
ตรัสตอบว่า

ชนเหล่าใดมีสติรู้นิพพานนั้นแล้ว

เห็นธรรม ดับกิเลสได้แล้ว

ชนเหล่านั้นจึงไม่ไปตามอำนาจมาร ไม่ไปบำรุงมาร

พร้อมกับการจบคาถา ฯลฯ กัปปมาถพ... โดยประกาศว่า "ข้าแต่พระ
องค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก"

กัปปมาถวปัญหาทิทเทสที่ ๑๐ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]
๕. มาถนวิญญานนิกาย ๑๑. ชตฺถกัณณิมาถนวิญญานนิกาย

๑๑. ชตฺถกัณณิมาถนวิญญานนิกาย^๑ ว่าด้วยปัญหาของชตฺถกัณณิมาถน

[๖๕] (ท่านชตฺถกัณณิทูลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระวิระ ข้าพระองค์ได้ยินว่า
พระองค์ไม่มีความใคร่กาม ล่วงพ้นห้วงกิเลส
จึงมาเฝ้าเพื่อทูลถามพระองค์ผู้ไม่มีกาม
ข้าแต่พระสหชเนตร ขอพระองค์โปรดตรัสบอกสันติบท
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรม
อันแท้จริงนั้นแก่ข้าพระองค์ (๑)

คำว่า ข้าแต่พระวิระ ข้าพระองค์ได้ยินว่า พระองค์ไม่มีความใคร่กาม
อธิบายว่า ข้าพระองค์ได้ยิน คือ สดับ เรียน ทรงจำ เข้าไปกำหนดไว้ว่า “แม้
เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ฯลฯ เป็นพระพุทฺธเจ้า
เป็นพระผู้มีพระภาค” รวมความว่า ข้าพระองค์ได้ยินว่า

ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคชื่อว่าวิระ

คำว่า ข้าแต่พระวิระ อธิบายว่า
พระผู้มีพระภาคผู้วิระ มีพระวิริยะ จึงชื่อว่าวิระ
พระผู้มีพระภาคทรงองอาจ จึงชื่อว่าวิระ
พระผู้มีพระภาคทรงให้ผู้อื่นพากเพียร จึงชื่อว่าวิระ
พระผู้มีพระภาคทรงสามารถ จึงชื่อว่าวิระ
พระผู้มีพระภาคทรงกล้าหาญ จึงชื่อว่าวิระ
คือ ทรงก้าวไปข้างหน้า ไม่ขลาด ไม่หวาดเสียว ไม่สะดุ้ง ไม่หนี ทรงละ
ภัยและความหวาดกลัวได้แล้ว หมดความขนพองสยองเกล้า จึงชื่อว่าพระวิระ

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๑๑๐๓-๑๑๐๗/๕๕๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]
 ๕. มาถนวิญญานิทเทศ ๑๑. ชตักกณิมาถนวิญญานิทเทศ

พระผู้มีพระภาคทรงเว้นขาดจากบาปกรรมทั้งปวงในโลกนี้
 ก้าวล่วงทุกข์ในนรก ทรงอยู่ด้วยความเพียร
 ทรงมีความเพียร มีความมุ่งมั่น แกล้วกล้า มั่นคง
 เรียกได้ว่า ทรงเป็นอย่างนั้น
 คำว่า **ข้าแต่พระวิระ ข้าพระองค์ได้ยืนยันว่าพระองค์ไม่มีความใคร่กาม**
 อธิบายว่า
 คำว่า **กาม** ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม (๒)
 กิเลสกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม ฯลฯ เหล่านี้ เรียกว่ากิเลสกาม^๑
 พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงกำหนดรู้วัตถุกาม ทรงละกิเลสกามได้แล้ว เพราะ
 เป็นผู้ทรงกำหนดรู้วัตถุกาม เพราะทรงละกิเลสกามได้แล้ว พระผู้มีพระภาคจึงไม่
 ทรงใคร่ในกาม คือ ไม่ปรารถนา ไม่มุ่งหมาย ไม่มุ่งหวังในกาม
 ชนเหล่าใดใคร่กาม ปรารถนา มุ่งหมาย มุ่งหวังกาม ชนเหล่านั้น ชื่อว่า
 ยังใคร่กาม กำหนดในราคะ มีความสำคัญในสัญญา
 พระผู้มีพระภาคไม่ทรงใคร่กาม ไม่ทรงปรารถนา ไม่มุ่งหมาย ไม่มุ่งหวังกาม
 ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่าไม่มีกาม คือ ทรงปราศจากกาม สละกามแล้ว
 คายกามแล้ว ปล่อยกามแล้ว ละกามแล้ว สลัดทิ้งกามแล้ว คลายราคะแล้ว
 ปราศจากราคะแล้ว สละราคะแล้ว คายราคะแล้ว ปล่อยราคะแล้ว ละราคะแล้ว
 สลัดทิ้งราคะแล้ว เป็นผู้หมดความอยากแล้ว ดับแล้ว เย็นแล้ว มีตนอันประเสริฐ
 เสวยสุขอยู่ รวมความว่า **ข้าแต่พระวิระ ข้าพระองค์ได้ยืนยันว่าพระองค์ไม่มีความ**
ใคร่กาม
 คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านชตักกณินุทถาม ดังนี้** เป็นบทสนธิ ฯลฯ คำว่า
ดังนี้ นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน
 คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก คำว่า **ท่าน** นี้ เป็นคำกล่าวที่มี
 ความเคารพและความยำเกรง

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๖๖-๖๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาถนวิญญานิทเทศ ๑๑. ชตักกณิมาถนวิญญานิทเทศ

คำว่า **ชตักกณิ** เป็นโคตรของพราหมณ์นั้น ฯลฯ ชื่อเรียกเฉพาะ^๑ รวมความ
ว่า ท่านชตักกณิทูลถาม ดังนี้

คำว่า **ลวงพันห้วงกิเลส** ในคำว่า **ลวงพันห้วงกิเลส จึงมาเฝ้าเพื่อทูลถาม
พระองค์ผู้ไม่มีกาม** อธิบายว่า ลวงพันห้วงกิเลส คือ ก้าวลวง ก้าวพัน ลวง
พันห้วงกิเลสแล้ว รวมความว่า ลวงพันห้วงกิเลส

คำว่า **เพื่อทูลถาม** ได้แก่ เพื่อทูลถาม คือ เพื่อทูลบูชา ทูลขอ ทูลอัญเชิญ
ทูลให้ทรงประกาศ

คำว่า **จึงมาเฝ้า ... ผู้ไม่มีกาม** อธิบายว่า จึงมาเฝ้า คือ เป็นผู้มาเฝ้าแล้ว
มาเข้าเฝ้าแล้ว ถึงพร้อมแล้ว เป็นผู้มาถึงพร้อมกับพระองค์แล้ว เพื่อทูลถามพระ
องค์ผู้ไม่มีกาม คือ ทรงปราศจากกาม สละกามแล้ว คายกามแล้ว ปล่อยกามแล้ว
ละกามแล้ว สลัดทิ้งกามแล้ว ได้แก่ คลายราคะแล้ว ปราศจากราคะแล้ว สละ
ราคะแล้ว คายราคะแล้ว ปล่อยราคะแล้ว ละราคะแล้ว สลัดทิ้งราคะแล้ว รวม
ความว่า ลวงพันห้วงกิเลส จึงมาเฝ้าเพื่อทูลถามพระองค์ผู้ไม่มีกาม

คำว่า **ข้าแต่พระสหขเนตร ขอพระองค์โปรดตรัสบอกสันติบท** อธิบายว่า

คำว่า **สันติ** ได้แก่ ทั้งสันติและสันติบท มีความหมายอย่างเดียวกัน สันติบท
นั่นเอง คือ อมตนิพพาน ได้แก่ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิ
ทั้งหมด เป็นที่สิ้นค้นหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "บทนี้สงบ บทนี้ประณีต คือ ธรรม
เป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นค้นหา เป็นที่ดับกิเลส
เป็นที่เย็นสนิท"

อีกประการหนึ่ง ธรรมเหล่าใด เป็นไปเพื่อบรรลุลความสงบ ถูกต้องความสงบ
ทำให้แจ้งความสงบ คือ สติปัญญา ๔ สมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕
พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ เหล่านี้ก็ตรัสเรียกว่า สันติบท

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑/๔๔

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๒๔๗ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาถนวิญญานิทเทศ ๑๑. ชตักกณนิมาถนวิญญานิทเทศ

ขอพระองค์โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก
ทำให้ง่าย ประกาศสันติบท คือ ตามบท เลณบท สรณบท อภยบท อัจฉตบท
อมตบท นิพพานบท

คำว่า **ข้าแต่พระสหชเนตร** อธิบายว่า พระสัพพัญญุตญาณตรัสเรียกว่า
พระเนตร พระเนตรและความเป็นพระชินเจ้าของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า เกิดขึ้น
ในขณะเดียวกัน ไม่ก่อน ไม่หลังกัน ที่โคนต้นโพธิ์ ฉะนั้น พระพุทธเจ้า จึงมี
พระนามว่าพระสหชเนตร รวมความว่า ข้าแต่พระสหชเนตร ขอพระองค์โปรด
ตรัสบอกสันติบท

คำว่า **ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมอันแท้จริงนั้น**
แก่ข้าพระองค์ อธิบายว่า อมตนิพพานตรัสเรียกว่า ธรรมแท้จริง ได้แก่ ธรรม
เป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลาย
กำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า พระ
ผู้มีพระภาค นี้ เป็นสัจฉิกาบัญญัติ^๑

คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอก...นั้นแก่ข้าพระองค์** ได้แก่ ขอพระองค์
โปรดตรัส คือ โปรดบอก ฯลฯ ประกาศ รวมความว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
ขอพระองค์ โปรดตรัสบอกธรรมอันแท้จริงนั้นแก่ข้าพระองค์ ด้วยเหตุนี้
พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า

(ท่านชตักกณินทูลถาม ดังนี้)

ข้าแต่พระวีระ ข้าพระองค์ได้ยินว่า

พระองค์ไม่มีความไคร่กาม ล่วงพ้นห้วงกิเลส

จึงมาเฝ้าเพื่อจะทูลถามพระองค์ผู้ไม่มีกาม

ข้าแต่พระสหชเนตร ขอพระองค์โปรดตรัสบอกสันติบท

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรม

อันแท้จริงนั้นแก่ข้าพระองค์

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๖-๔๘

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]
 ๕. มาถนวิญญานิทเทส ๑๑. ชตักกณณิมาถนวิญญานิทเทส

[๖๖] (ท่านชตักกณณิทูลถามว่า)

**อนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงครอบงำกามทั้งหลาย
 ด้วยพระเดช ทรงเคลื่อนไหว(อิริยาบถ)อยู่
 เหมือนดวงอาทิตย์มีแสงสว่าง สองแสงปกคลุมทั่วปฐพี
 พระองค์ผู้มีพระปัญญาจตุริ
 ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเป็นเครื่องละชาติ
 และชราในโลกนี้ ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้ง
 แก่ข้าพระองค์ผู้มีปัญญาน้อยด้วยเถิด (๒)**

คำว่า พระผู้มีพระภาค ในคำว่า อนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงครอบงำกาม
 ทั้งหมด (ด้วยพระเดช) ทรงเคลื่อนไหว (อิริยาบถ) อยู่ เป็นคำกล่าวโดย
 ความเคารพ ฯลฯ คำว่า พระผู้มีพระภาค นี้ เป็นสังฆิกายัญญัตติ

คำว่า กาม ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม (๒)
 กิเลสกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม

พระผู้มีพระภาคทรงกำหนดรู้วัตถุกาม ทรงละ ครอบงำ คือ ชมชี่ ท่วมทับ
 ควบคุม ย่ำยีกิเลสกามได้แล้ว เสด็จไป ประทับอยู่ ทรงเคลื่อนไหว ทรงเป็นไป
 ทรงเลี้ยงพระชนมชีพ ทรงดำเนินไป ทรงยังพระชนมชีพให้ดำเนินไปอยู่ รวมความว่า
 อนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงครอบงำกามทั้งหลาย (ด้วยพระเดช) ทรงเคลื่อนไหว
 (อิริยาบถ)อยู่

คำว่า เหมือนดวงอาทิตย์มีแสงสว่าง สองแสงปกคลุมทั่วปฐพี อธิบายว่า
 พระสุริยะเรียกว่า ดวงอาทิตย์ พื้นแผ่นดินเรียกว่า ปฐพี

ดวงอาทิตย์มีแสงสว่าง คือ ประกอบด้วยแสงสว่าง ครอบงำ ชมชี่ ท่วมทับ
 ปกคลุม แผดเผาแผ่นดิน ขจัดความมืด คือกำจัดความมืดมืดในอากาศทั้งหมดแล้ว
 สองแสงสว่างโคจรไปในอากาศบนท้องฟ้าอันโปร่งใส ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคมีพระ
 เดชคือญาณ คือ ประกอบด้วยพระเดชคือญาณ ทรงกำจัดอภิสังขารสมุทัยทั้งปวง
 ฯลฯ ความมืดคือกิเลส ความมืดคืออวิชชา ทรงสองแสงสว่างคือพระญาณ ทรง
 กำหนดรู้วัตถุกาม ทรงละ ครอบงำ ชมชี่ ท่วมทับ ควบคุม ย่ำยีกิเลสกามได้แล้ว

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาถนวิญญานิทเทศ ๑๑. ชตักกณณิมาถนวิญญานิทเทศ

เสด็จไป ประทับอยู่ ทรงเคลื่อนไหวกว้าง ทรงเป็นไป ทรงเลี้ยงพระชนมชีพ
ทรงดำเนินไป ทรงยังพระชนมชีพให้ดำเนินไป ฉะนั้น รวมความว่า เหมือน
ดวงอาทิตย์มีแสงสว่าง ส่องแสงปกคลุมทั่วปฐพี

คำว่า **พระองค์ผู้มีพระปัญญาจตุริ...** แก่ข้าพระองค์ผู้มีปัญญาน้อยด้วย
เกิด อธิบายว่า ข้าพระองค์เป็นผู้มีปัญญาน้อย คือ มีปัญญาต่ำทราม มีปัญญา
น่ารังเกียจ มีปัญญาหยาบ ส่วนพระองค์มีพระปัญญามาก คือ มีพระปัญญา
กว้างขวาง มีพระปัญญาอาจหาญ มีพระปัญญาฉับไว มีพระปัญญาเฉียบคม มี
พระปัญญาเพิกถอนกิเลส

แผ่นดินท่านเรียกว่า **จตุริ** พระผู้มีพระภาคทรงประกอบด้วยปัญญาอันกว้าง
ขวาง แผ่ไป เสมอด้วยแผ่นดินนั้น รวมความว่า พระองค์ผู้มีพระปัญญาจตุริ...
แก่ข้าพระองค์ผู้มีปัญญาน้อยด้วยเกิด

คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรม** ในคำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอก
ธรรม ... ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้ง** อธิบายว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอก คือ
แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศธรรม คือ พรหมจรรย์
ที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด พร้อมทั้ง
อรรถและพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์ครบถ้วน สติปัญญา ๔ ฯลฯ นิพพาน
และปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่นิพพาน

คำว่า **ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้ง** ได้แก่ ซึ่งข้าพระองค์พึงรู้ คือ พึงรู้ทั่ว
รู้แจ่มแจ้ง รู้เฉพาะ รู้แจ้งเฉพาะ ทางตลอด บรรลุ ถูกต้อง ทำให้แจ้ง รวมความว่า
โปรดตรัสบอกธรรม... ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้ง

คำว่า **ธรรมเป็นเครื่องละชาติและชราในโลกนี้** อธิบายว่า ธรรมเป็นเครื่อง
ละ คือ ธรรมเป็นเครื่องเข้าไปสงบ เป็นเครื่องสลัดทิ้ง เป็นเครื่องระงับชาติชรา
และมรณะในโลกนี้ คืออมตนิพพาน รวมความว่า ธรรมเป็นเครื่องละชาติและชรา
ในโลกนี้ ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]
 ๕. มาถนวิญญานิทเทศ ๑๑. ชตักกณิมาถนวิญญานิทเทศ

อนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงครอบงำกามทั้งหลาย
 ด้วยพระเดช ทรงเคลื่อนไหวกว(อิริยาบถ)อยู่
 เหมือนดวงอาทิตย์มีแสงสว่าง ส่องแสงปกคลุมทั่วปฐพี
 พระองค์ผู้มีพระปัญญาคุณ
 ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเป็นเครื่องละชาติ
 และชราในโลกนี้ ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้ง
 แก่ข้าพระองค์ผู้มีปัญญาน้อยด้วยเถิด
 [๖๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ชตักกณิ)

**เธอจงกำจัดความติดใจในกามทั้งหลายเสีย
 เธอเห็นเนกขัมมะด้วยความเกษมแล้ว
 ควรสลัดเครื่องกังวลที่ยึดถือ
 หรือว่าเครื่องกังวลอย่าได้มีแก่เธอ (๓)**

คำว่า **ในกามทั้งหลาย** ในคำว่า **เธอจงกำจัดความติดใจในกามทั้งหลาย**
เสีย ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม (๒) กิเลสกาม ฯลฯ
 เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม^๑

คำว่า **ความติดใจ** อธิบายว่า ตัณหาตรัสเรียกว่า ความติดใจ ได้แก่
 ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ อภิขมา อกุศลมูลคือโลภะ

คำว่า **เธอจงกำจัดความติดใจในกามทั้งหลายเสีย** อธิบายว่า เธอจงกำจัด
 คือ ขจัด ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความกำหนัดใน
 กามทั้งหลาย รวมความว่า เธอจงกำจัดความติดใจในกามทั้งหลายเสีย

คำว่า **ชตักกณิ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยโคตร

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า
 พระผู้มีพระภาค นี้ เป็นสังฆิกายัญญัติ^๒ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า
 ชตักกณิ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๖๖-๖๗

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๖-๔๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]
๕. มาถนวิญญานนิกาย ๑๑. ชตักกณณิมมาถนวิญญานนิกาย

ว่าด้วยธรรมอันเกษม

คำว่า **เนกขัมมะ** ในคำว่า **เธอเห็นเนกขัมมะโดยความเกษมแล้ว** อธิบายว่า เธอเห็นแล้ว คือ แลเห็น เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งซึ่งการปฏิบัติชอบ การปฏิบัติเหมาะสม การปฏิบัติที่ไม่เป็นข้าศึก การปฏิบัติที่เอื้อประโยชน์ การปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม การรักษาศีลให้บริบูรณ์ ความเป็นผู้สำรวมอินทรีย์ ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ความเป็นผู้รู้จักประมาณ ในการบริโภคอาหาร ความเป็นผู้มีความเพียรเป็นเครื่องตั้งอยู่เสมอ สติสัมปชัญญะ สติปฏิฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โภชณงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ นิพพาน และปฏิบัติภาครีองค์ดำเนินไปสู่นิพพาน โดยความเป็นธรรมเกษม คือ เป็นที่ปกป้อง เป็นที่หลีกเร้น เป็นที่พึ่ง ที่อาศัย ที่ปลอดภัย ที่ไม่จืด ที่ไม่ตาย ที่ดับเย็น รวมความว่า เธอเห็นเนกขัมมะโดยความเกษมแล้ว

คำว่า **เครื่องกังวลที่ยึดถือ** ในคำว่า **ควรสลัดเครื่องกังวลที่ยึดถือ หรือว่า** อธิบายว่า เครื่องกังวลที่ถือแล้ว ยึดมั่นแล้ว ถือมั่นแล้ว ติดใจแล้ว น้อมใจเชื่อแล้ว ด้วยอำนาจตัณหา ด้วยอำนาจทิฏฐิ

คำว่า **ควรสลัด ... หรือว่า** อธิบายว่า ควรสลัด คือ ควรเปลื้อง ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก หรือว่า รวมความว่า ควรสลัดเครื่องกังวลที่ยึดถือ หรือว่า

คำว่า **เครื่องกังวลอย่าได้มีแก่เธอ** อธิบายว่า เครื่องกังวลคือราคะ เครื่องกังวลคือโทสะ เครื่องกังวลคือโมหะ เครื่องกังวลคือมานะ เครื่องกังวลคือทิฏฐิ เครื่องกังวลคือกิเลส เครื่องกังวลคือทุจริต เครื่องกังวลนี้อย่าได้มี คือ อย่าได้ประสพ อย่าได้ปรากฏแก่เธอเลย ได้แก่ เธอจงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก รวมความว่า เครื่องกังวลอย่าได้มีแก่เธอ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]
๕. มาถนวิญญานิทเทศ ๑๑. ชตักกณิมาถนวิญญานิทเทศ

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ชตักกณิ)

เธอจงกำจัดความติดใจในกามทั้งหลายเสีย
เธอเห็นเนกขัมมะโดยความเกษมแล้ว
ควรสลัดเครื่องกังวลที่ยึดถือ
หรือว่าเครื่องกังวลอย่าได้มีแก่เธอ

[๖๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

เธอจงทำกิเลสที่ปรารถนีสังขารในส่วนเบื้องตันให้เหือดแห้งไป
เครื่องกังวลที่ปรารถนีสังขารในส่วนภายหลังอย่าได้มีแก่เธอ
ถ้าเธอจักไม่ถือสังขารในส่วนท่ามกลางไว้
ก็จักเป็นผู้เข้าไปสงบ เทียวไป (๔)

คำว่า เธอจงทำกิเลสที่ปรารถนีสังขารในส่วนเบื้องตันให้เหือดแห้งไป
อธิบายว่า กิเลสเหล่าใดพึงปรารถนีสังขารที่เป็นอดีตเกิดขึ้น เธอจงทำกิเลสเหล่านั้น
ให้แห้งไป เหือดแห้งไป คือ แห้งเหือดไป แห้งหายไป ทำให้หมดพืชพันธุ์ จงละ
บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก รวมความว่า เธอจงทำกิเลสที่
ปรารถนีสังขารในส่วนเบื้องตันให้เหือดแห้งไป อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ก็มมาภิสังขารที่เป็นอดีตซึ่งให้ผลเหล่าใด เธอจงทำก็มมาภิ-
สังขารเหล่านั้นให้แห้งไป เหือดแห้งไป คือ แห้งเหือดไป แห้งหายไป ทำให้
หมดพืชพันธุ์ จงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก รวมความว่า
เธอจงทำกิเลสที่ปรารถนีสังขารในส่วนเบื้องตันให้เหือดแห้งไป อย่างนี้บ้าง

ว่าด้วยอนาคตตรัสเรียกว่าส่วนภายหลัง

คำว่า เครื่องกังวลที่ปรารถนีสังขารในส่วนภายหลังอย่าได้มีแก่เธอ อธิบายว่า
เครื่องกังวลส่วนอนาคต ตรัสเรียกว่า ภายหลัง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาถนวิญหานิทเทส ๑๑. ชตักกณณิมาถนวิญหานิทเทส

เครื่องกังวลคือราคะ เครื่องกังวลคือโทสะ เครื่องกังวลคือโมหะ เครื่องกังวลคือมานะ เครื่องกังวลคือทิฏฐิ เครื่องกังวลคือกิเลส เครื่องกังวลคือทุจจริต อันปรารภสังขารที่เป็นส่วนอนาคต เครื่องกังวลนี้อยาได้มี คือ อยาได้มีแล้วแก่เธอได้แก่ เธออยาให้เกิด อยาให้เกิดขึ้น อยาให้บังเกิด จงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก รวมความว่า เครื่องกังวลที่ปรารภสังขารในส่วนภายหลังอยาได้มีแก่เธอ

คำว่า **ถ้าเธอก็ไม่ถือสังขารในส่วนท่ามกลางไว้** อธิบายว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เป็นปัจจุบัน ตรัสเรียกว่า ส่วนท่ามกลาง

เธอก็ไม่ถือ คือ ไม่ถือ ไม่ยึดถือ ไม่ยึด ไม่พูดถึง ไม่ติดใจสังขารที่เป็นปัจจุบันด้วยอำนาจตัดหา ด้วยอำนาจทิฏฐิ คือ จักละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความยินดี การบ่นถึง ความติดใจ ความถือ ความยึดมั่น ความถือมั่น รวมความว่า ถ้าเธอก็ไม่ถือสังขารในส่วนท่ามกลางไว้

คำว่า **ก็จักเป็นผู้เข้าไปสงบ เทียวไป** อธิบายว่า ชื่อว่าเป็นผู้สงบ เพราะสงบราคะ ชื่อว่าเป็นผู้สงบ เพราะสงบโทสะ ฯลฯ ชื่อว่าเป็นผู้สงบ เพราะสงบโมหะ ฯลฯ ชื่อว่าเป็นผู้สงบ เข้าไปสงบ คือ สงบเย็น ดับ ระวัง เพราะสงบ ระวัง สงบเย็น เผา ดับ ปราศจาก สงบระวังโทษ ฯลฯ อุปนาหะ ฯลฯ อกุศลาสังขารทุกประเภท เทียวไป คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป รวมความว่า ก็จักเป็นผู้เข้าไปสงบ เทียวไป ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

เธอจงทำกิเลสที่ปรารภสังขารในส่วนเบื้องต้นให้เหือดแห้งไป
เครื่องกังวลที่ปรารภสังขารในส่วนภายหลังอยาได้มีแก่เธอ
ถ้าเธอก็ไม่ถือสังขารในส่วนท่ามกลางไว้
ก็จักเป็นผู้เข้าไปสงบ เทียวไป

[๖๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

พราหมณ์ อาสวะทั้งหลาย

อันเป็นเหตุให้ถึงอำนาจแห่งมัจจุ ไม่มีแก่บุคคลนั้น

ผู้คลายความติดใจในนามรูป โดยประการทั้งปวง (๕)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาถนวิญญานิทเทศ ๑๑. ชตักกณณิมานถนวิญญานิทเทศ

คำว่า **โดยประการทั้งปวง** ในคำว่า **พราหมณ์... ผู้คลายความติดใจในนามรูปโดยประการทั้งปวง** ได้แก่ ทุกสิ่งโดยอาการทั้งหมด ทุกอย่าง ไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือโดยประการทั้งปวง คำว่า **โดยประการทั้งปวง** นี้ เป็นคำกล่าวรวม ๆ ไว้ทั้งหมด

คำว่า **นาม** ได้แก่ อรูปชั้น ๔

คำว่า **รูป** ได้แก่ มหาภูตรูป ๔^๑ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔^๒ ตัณหา ตริสเรียกว่า ความติดใจ ได้แก่ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ อภิขณา อภุศลมูลคือโลภะ

คำว่า **พราหมณ์ ... ผู้คลายความติดใจในนามรูป โดยประการทั้งปวง** อธิบายว่า พราหมณ์ พระอรหันตชีณาสพ ผู้คลายความติดใจแล้ว คือ ผู้ปราศจากความติดใจแล้ว สละความติดใจแล้ว คายความติดใจแล้ว ปล่อยความติดใจแล้ว ละความติดใจแล้ว สลัดทิ้งความติดใจได้แล้ว รวมความว่า พราหมณ์ ... ผู้คลายความติดใจในนามรูป โดยประการทั้งปวง

คำว่า **อาสวะทั้งหลาย** ในคำว่า **อาสวะทั้งหลาย ... ไม่มีแก่บุคคลนั้น** ได้แก่ อาสวะ ๔ อย่าง คือ

๑. กามาสวะ
๒. ภวาสวะ
๓. ทิฏฐาสวะ
๔. อวิชชาสวะ

คำว่า **แก่บุคคลนั้น** ได้แก่ พระอรหันตชีณาสพ

คำว่า **ไม่มี** อธิบายว่า อาสวะเหล่านี้ไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ ได้แก่พระอรหันตชีณาสพนั้น ได้แก่ อาสวะทั้งหลายท่านละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า อาสวะทั้งหลาย ... ไม่มีแก่บุคคลนั้น

เชิงอรรถ :

^๑ มหาภูตรูป ๔ ดูเชิงอรรถข้อ ๕/๕๘

^๒ รูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ ดูเชิงอรรถข้อ ๕/๕๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาถนวิญญานิทเทศ ๑๑. ชตักกณิมาถนวิญญานิทเทศ

คำว่า **อันเป็นเหตุให้ถึงอำนาจแห่งมัจจุ** อธิบายว่า อาสวะทั้งหลาย ที่เป็นเหตุให้ไปสู่อำนาจแห่งมรณะ หรือ ไปสู่อำนาจของมรณะ หรือ ไปสู่อำนาจของพรรคพวกมาร ไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่มีปรากฏ หาไม่ได้แก่พระอรหันตชินาสพนั้น ได้แก่ อาสวะทั้งหลายท่านละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า อันเป็นเหตุให้ถึงอำนาจแห่งมัจจุ ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

พรหมณฺ์ อาสวะทั้งหลาย

อันเป็นเหตุให้ถึงอำนาจแห่งมัจจุ ไม่มีแก่บุคคลนั้น

ผู้คลายความติดใจในนามรูป โดยประการทั้งปวง

พร้อมกับการจบคาถา ฯลฯ ชตักกณิมาถนพ ... โดยประกาศว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก”

ชตักกณิมาถนวิญญานิทเทศที่ ๑๑ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๒. กัทรารุณมาณวปัญหานิทเทศ

๑๒. กัทรารุณมาณวปัญหานิทเทศ^๑

ว่าด้วยปัญหาของกัทรารุณมาณพ

[๗๐] (ท่านกัทรารุณทูลถาม ดังนี้)

ข้าพระองค์ขอทูลอาราธนาพระองค์

ผู้ทรงละห้วงน้ำคืออาลัยได้ ตัดต้นหาได้

ไม่มีต้นหาเหตุให้หวั่นไหว

ทรงละความเพลิดเพลिनได้ ข้ามห้วงกิเลสได้

หลุดพ้นแล้ว ละการกำหนด มีพระปัญญาดี

ชนทั้งหลายครั้งได้ฟังพระดำรัสของพระองค์ผู้नाคะแล้ว

จึงจกกลับไปจากที่นี่ (๑)

คำว่า ผู้ทรงละห้วงน้ำคืออาลัยได้ ในคำว่า ผู้ทรงละห้วงน้ำคืออาลัยได้ ตัดต้นหาได้ ไม่มีต้นหาเหตุให้หวั่นไหว อธิบายว่า ความพอใจ ความกำหนด ความเพลิดเพลिन ความทะยานอยาก อุบาย^๒ และความยึดมั่นอันเป็นเหตุที่ใจเข้าไปตั้งมั่นถือมั่นนอนเนื่องในรูปธาตุ พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงละได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่าผู้ละห้วงน้ำคืออาลัยได้ ความพอใจ ความกำหนด ความเพลิดเพลिन ความทะยานอยาก อุบายและความยึดมั่นอันเป็นเหตุที่ใจเข้าไปตั้งมั่นถือมั่นนอนเนื่องในเวทนาธาตุ ฯลฯ ในสัญญาธาตุ ฯลฯ ในสังขารธาตุ ฯลฯ ในวิญญาณธาตุ พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงละได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่าผู้ทรงละห้วงน้ำคืออาลัยได้

คำว่า **ตัดต้นหาได้** อธิบายว่า

คำว่า **ต้นหา** ได้แก่ รูปต้นหา สัทต้นหา คันธต้นหา รสต้นหา

โผฏฐัพพต้นหา ธรรมต้นหา ต้นหานั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ทรงตัดแล้ว คือ

เชิงอรรถ :

^๑ ข.สุ. ๒๕/๑๑๐๘-๑๑๑๑/๕๔๖

^๒ อุบาย ในที่นี้หมายถึงต้นหาและทฤษฎี (ข.จ.อ. ๗๐/๔๖)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๒. ภัทราวุธมาณวปัญหานิทเทศ

ตัดขาดแล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก
เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่าตัดตัดหนาได้

คำว่า **ไม่มีตัณหาเหตุให้หวั่นไหว** อธิบายว่า ตัณหาตรัสเรียกว่า เหตุให้
หวั่นไหว ได้แก่ ความกำหนด ความกำหนัดนัก ฯลฯ อภิชฌา อกุศลมูลคือโลภะ^๑

ตัณหาเหตุให้หวั่นไววนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงละได้เด็ดขาดแล้ว คือ
ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี
เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่าไม่มีตัณหาเหตุให้หวั่นไหว เพราะ
เป็นผู้ละตัณหาเหตุให้หวั่นไหวได้แล้ว จึงชื่อว่าไม่มีตัณหาเหตุให้หวั่นไหว พระผู้มี-
พระภาค ไม่ทรงหวั่นไหว คือ ไม่ทรงสะเทือน ไม่เคลื่อนไหว ไม่สะท้าน ไม่สั่นสะท้าน
เพราะได้ลาภ เพราะเสื่อมลาภบ้าง เพราะได้ยศ เพราะเสื่อมยศบ้าง เพราะสรรเสริญ
เพราะนินทาบ้าง เพราะได้สุข เพราะทุกข์บ้าง ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่าไม่มี
ตัณหาเหตุให้หวั่นไหว รวมความว่า ผู้ทรงละห้วงน้ำคืออาลัยได้ ตัดตัดหนาได้ ไม่
มีตัณหาเหตุให้หวั่นไหว

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านภัทราวุธทูลถาม ดังนี้** เป็นบทสนธิ ฯลฯ คำว่า
ดังนี้ นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า
ท่าน นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง

คำว่า **ภัทราวุธ** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น ฯลฯ ชื่อเรียกเฉพาะ^๒ รวมความว่า
ท่านภัทราวุธทูลถาม ดังนี้

คำว่า **ทรงละความเพิลิตเพลินได้ ข้ามห้วงกิเลสได้ หลุดพ้นแล้ว** อธิบายว่า
ตัณหาตรัสเรียกว่า ความเพิลิตเพลิน ได้แก่ ความกำหนด ความกำหนัดนัก ฯลฯ
อภิชฌา อกุศลมูลคือโลภะ ความเพิลิตเพลินคือตัณหานั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า
ทรงละได้เด็ดขาดแล้ว คือ ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไป
แล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่า
ละความเพิลิตเพลินได้

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๐-๕๑

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๑/๕๔

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทส ๑๒. ภัทราวุธมาณวิญหานิทเทส

คำว่า **ข้ามห้วงกิเลสได้** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคทรงข้าม คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงพ้นแล้วซึ่งกาโมหะ ภโวหะ ทิฏฐิโหหะ อวิชโชหะ ทางแห่งสงสารทั้งปวง พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงอยู่ใน(อริยวาสนธรรม)แล้ว ประพฤติจรณธรรมแล้ว ฯลฯ พระองค์ไม่มี การเวียนเกิด เวียนแก่ เวียนตาย และภพใหม่ก็ไม่มีอีก รวมความว่า ทรงละความเพิลิตเพลินได้ ข้ามห้วงกิเลสได้ หลุดพ้นแล้ว

คำว่า **หลุดพ้นแล้ว** อธิบายว่า จิตของพระผู้มีพระภาคพ้นไปแล้ว หลุดพ้นแล้ว หลุดพ้นไปด้วยดีแล้วจากราคะ จิตของพระผู้พระภาคพ้นไปแล้ว หลุดพ้นแล้ว หลุดพ้นไปด้วยดีแล้วจากโทสะ จิตของพระผู้มีพระภาคพ้นไปแล้ว หลุดพ้นแล้ว หลุดพ้นไปด้วยดีแล้วจากโมหะ จิตของพระผู้มีพระภาคพ้นไปแล้ว หลุดพ้นแล้ว หลุดพ้นไปด้วยดีแล้วจากโกธะ อุปนาหะ ฯลฯ จากอกุศลลาภิสังขารทุกประเภท รวมความว่า ละความเพิลิตเพลินได้ ข้ามห้วงกิเลสได้ หลุดพ้นแล้ว

คำว่า **ข้าพระองค์ขอลุลอาราธนา ... ละการกำหนด มีพระปัญญาดี** อธิบายว่า

คำว่า **การกำหนด** ได้แก่ การกำหนด ๒ อย่าง คือ (๑) การกำหนด ด้วยอำนาจตัณหา (๒) การกำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิ ฯลฯ นี้ชื่อว่ากำหนด ด้วยอำนาจตัณหา ฯลฯ นี้ชื่อว่ากำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิ

พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงละการกำหนดด้วยอำนาจตัณหา สลัดทิ้งการกำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ทรงละการกำหนดด้วยอำนาจตัณหา สลัดทิ้งการกำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิ พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่าละการกำหนด

คำว่า **ข้าพระองค์ขอลุลอาราธนา** ได้แก่ หลุขอ หลุลอาราธนา คือ อัญเชิญ ยินดี ปรารถนา มุ่งหมาย พอใจ มุ่งหวัง

คำว่า **มีพระปัญญาดี** อธิบายว่า ปัญญาตรัสเรียกว่า เมธา (ปัญญาเครื่อง ทำลายกิเลส) ได้แก่ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความ เลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ^๑

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๕/๕๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๑๒. ภัทราวุธมาณวิญหานิทเทศ

พระผู้มีพระภาคทรงประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม
เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมแล้วด้วยปัญญาเครื่องทำลายกิเลสนี้ ฉะนั้น
พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่ามีพระปัญญาดี รวมความว่า ข้าพระองค์ขอทูลอาราธนา ...
ละการกำหนด มีพระปัญญาดี

คำว่า **ผู้なかะ**^๑ ในคำว่า **ชนทั้งหลายครั้งได้ฟังพระดำรัสของพระองค์ผู้
なかะแล้ว จึงจ๊กกลับไปจากที่นี่** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคชื่อว่าผู้なかะ
เพราะไม่ทรงทำความชั่ว พระผู้มีพระภาคชื่อว่าผู้なかะ เพราะไม่ทรงถึง พระผู้มี
พระภาคชื่อว่าผู้なかะ เพราะไม่ทรงกลับมาหา ฯลฯ พระผู้มีพระภาคชื่อว่าผู้なかะ
เพราะไม่ทรงกลับมาหา เป็นอย่างนี้

คำว่า **ชนทั้งหลายครั้งได้ฟังพระดำรัสของพระองค์ผู้なかะแล้วจึงจ๊กกลับ
ไปจากที่นี่**^๒ อธิบายว่า ชนทั้งหลายครั้งได้ฟัง คือ ครั้งได้สดับ เรียน ทรงจำ
เข้าไปกำหนดแล้วซึ่งพระดำรัส คือ คำที่เป็นแนวทาง เทศนา คำสั่งสอน คำ
พร่ำสอนของพระองค์ จึงจ๊กกลับ คือ ดำเนินไป จากไป ไปสู่ทิศน้อยทิศใหญ่จากที่นี่
รวมความว่า ชนทั้งหลายครั้งได้ฟังพระดำรัสของพระองค์ผู้なかะแล้วจึงจ๊กกลับไป
จากที่นี่ ด้วยเหตุนั้น พรหมมณีนั่นจึงกราบทูลว่า

(ท่านภัทราวุธทูลถาม ดังนี้)

ข้าพระองค์ขอทูลอาราธนาพระองค์
ผู้ทรงละห่วงนำคืออาลัยได้ ตัดต้นหาได้
ไม่มีต้นหาเหตุให้หวั่นไหว
ทรงละความเพิลิตเพลินได้ข้ามห้วงกิเลสได้
หลุดพ้นแล้ว ละการกำหนด มีพระปัญญาดี
ชนทั้งหลายครั้งได้ฟังพระดำรัสของพระองค์ผู้なかะแล้ว
จึงจ๊กกลับไปจากที่นี่

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒๗/๑๔๕-๑๔๖

^๒ จากที่นี่ ในที่นี้หมายถึง จากป่าสาณกเจดีย์ (ข.จ.อ. ๗๐/๔๖)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]
๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๒. ภัทราวุธมาณวปัญหานิทเทศ

[๗๑] (ท่านภัทราวุธทูลถามว่า)

ข้าแต่พระวีระ **ชนต่าง ๆ จากชนบททั้งหลาย**
มาชุมนุมกัน(ในที่นี้) หวังเป็นอย่างยิ่ง(ที่จะได้ฟัง)
พระดำรัสของพระองค์ ขอพระองค์โปรดพยากรณ์(ปัญหา)
แก่ชนเหล่านั้นให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด
เพราะว่าธรรมนี้พระองค์ทรงทราบชัดแล้ว (๒)

คำว่า **ชนต่าง ๆ** ในคำว่า **ชนต่าง ๆ จากชนบททั้งหลาย มาชุมนุมกัน**
(ในที่นี้) ได้แก่ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหัสถ์ บรรพชิต เทวดา
และมนุษย์

คำว่า **จากชนบททั้งหลาย มาชุมนุมกัน(ในที่นี้)** อธิบายว่า จากแคว้นอังคะ
มคธ กลิงคะ กาสี โกศล วัชชี มัลละ วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสสกะ
อวันตี โยนะ(คันธาระ) และกัมโพชะ

คำว่า **มาชุมนุมกัน(ในที่นี้)** อธิบายว่า มาชุมนุมกัน คือ มาพร้อมกัน
มารวมกัน มาประชุมกัน (ในที่นี้) รวมความว่า ชนต่าง ๆ จากชนบททั้งหลาย
มาชุมนุมกัน (ในที่นี้)

ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคชื่อว่าวีระ

คำว่า **ข้าแต่พระวีระ** ในคำว่า **ข้าแต่พระวีระ ... หวังเป็นอย่างยิ่ง(ที่จะ**
ได้ฟัง)พระดำรัสของพระองค์ อธิบายว่า

พระผู้มีพระภาคผู้วีระ มีพระวิริยะ จึงชื่อว่าวีระ

พระผู้มีพระภาคทรงองอาจ จึงชื่อว่าวีระ

พระผู้มีพระภาคทรงให้ผู้อื่นพากเพียร จึงชื่อว่าวีระ

พระผู้มีพระภาคทรงสามารถ จึงชื่อว่าวีระ

พระผู้มีพระภาคทรงหมดความขนพองสยองเกล้า จึงชื่อว่าวีระ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๑๒. กัทรารุณมาณวิญหานิทเทศ

พระผู้มีพระภาคทรงเว้นขาดจากบาปกรรมทั้งปวงในโลกนี้
 ก้าวล่วงทุกข์ในนรก ทรงอยู่ด้วยความเพียร
 ทรงมีความเพียร มีความมุ่งมั่น แกล้วกล้า มั่นคง
 เรียกได้ว่า ทรงเป็นอย่างนั้น

คำว่า **ข้าแต่พระวีระ...หวังเป็นอย่างยิ่ง (ที่จะได้ฟัง) พระดำรัสของ
 พระองค์** ได้แก่ พระดำรัส คำที่เป็นแนวทาง เทศนา คำพร่ำสอน

คำว่า **หวังเป็นอย่างยิ่ง** อธิบายว่า หวังเป็นอย่างยิ่ง(ที่จะได้ฟัง) คือ ต้องการ
 ยินดี ปรารถนา มุ่งหมาย มุ่งหวัง รวมความว่า ข้าแต่พระวีระ ... หวังเป็นอย่างยิ่ง
 (ที่จะได้ฟัง) พระดำรัสของพระองค์

คำว่า **แก่ชนเหล่านั้น** ในคำว่า **ขอพระองค์โปรดพยากรณ์(ปัญหา)แก่ชน
 เหล่านั้นให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด** อธิบายว่า แก่ชนเหล่านั้น คือ กษัตริย์ พราหมณ์
 แพศย์ ศูทร คฤหิษฐ์ บรรพชิต เทวดาและมนุษย์

คำว่า **พระองค์** เป็นคำที่พราหมณ์เรียกพระผู้มีพระภาค

คำว่า **โปรดพยากรณ์(ปัญหา) ... ให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด** อธิบายว่า ขอ
 พระองค์โปรดตรัสบอก คือ แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย
 ประกาศให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด รวมความว่า ขอพระองค์โปรดพยากรณ์(ปัญหา)แก่ชน
 เหล่านั้นให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด

คำว่า **เพราะว่าธรรมนี้พระองค์ทรงทราบชัดแล้ว** อธิบายว่า เพราะ
 พระองค์ทรงทราบแล้ว คือ ทรงรู้แล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้
 กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว รวมความว่า ขอพระองค์โปรดพยากรณ์(ปัญหา)
 แก่ชนเหล่านั้นให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า

ข้าแต่พระวีระ ชนต่าง ๆ จากชนบททั้งหลาย
 มาชุมนุมกัน(ในที่นี้) หวังเป็นอย่างยิ่ง(ที่จะได้ฟัง)
 พระดำรัสของพระองค์ ขอพระองค์โปรดพยากรณ์(ปัญหา)
 แก่ชนเหล่านั้นให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด
 เพราะว่าธรรมนี้พระองค์ทรงทราบชัดแล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]
 ๕. มาณวิญหานิทเทศ ๑๒. ภัทราวุธมาณวิญหานิทเทศ

[๗๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภัทราวุธ)

นรชนควรทำลายเครื่องยึดมั่นทั้งปวง
ทั้งชั้นสูง ชั้นต่ำและชั้นกลาง
เพราะสัตว์ทั้งหลายเข้าไปยึดถือชั้นใด ๆ ในโลก
มารยอมติดตามสัตว์เพราะสิ่งที่ยึดถือนั้นนั่นแล (๓)

คำว่า **นรชนควรทำลายเครื่องยึดมั่นทั้งปวง** อธิบายว่า รูปตัณหา ตริส เรียกว่า เครื่องยึดมั่น

คำว่า **เครื่องยึดมั่น** อธิบายว่า รูปตัณหา ท่านเรียกว่าเครื่องยึดมั่น เพราะเหตุไร เพราะสัตว์ทั้งหลายยอมยึดถือ เข้าไปยึดถือ คือ ถือ ยึดมั่น ถือมั่นรูปด้วยตัณหา นั้น ฯลฯ ได้แก่ สัตว์ทั้งหลาย ยอมยึดถือ เข้าไปยึดถือ คือ ถือ ยึดมั่น ถือมั่นเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ คติ ฯลฯ อุบัติ ฯลฯ ปฏิสนธิ ฯลฯ ภพ ฯลฯ สงสาร ฯลฯ วัฏฏะ เพราะเหตุ นั้น รูปตัณหาเป็นต้นนั้น ท่านจึงเรียกว่า เครื่องยึดมั่น

คำว่า **นรชนควรทำลายเครื่องยึดมั่นทั้งปวง** อธิบายว่า นรชนควรทำลาย คือ ฟังขจัด ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งเครื่องยึดมั่นทั้งหมด รวมความว่า นรชนควรทำลายเครื่องยึดมั่นทั้งปวง

คำว่า **ภัทราวุธ** ในคำว่า **พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภัทราวุธ** เป็นคำที่ พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นสังคิกขาบัญญัติ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า **ภัทราวุธ**

คำว่า **ทั้งชั้นสูง ชั้นต่ำ และชั้นกลาง** อธิบายว่า

อนาคต ตริสเรียกว่า **ชั้นสูง** อดีต ตริสเรียกว่า **ชั้นต่ำ** ปัจจุบัน ตริสเรียกว่า **ชั้นกลาง**

กุศลธรรม ตริสเรียกว่า **ชั้นสูง** อกุศลธรรม ตริสเรียกว่า **ชั้นต่ำ** อัพยากตธรรม ตริสเรียกว่า **ชั้นกลาง**

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑๒. ภัทราวุธมาณวปัญหานิทเทส

เทวโลก ตรัสเรียกว่า**ชั้นสูง** อบายโลก ตรัสเรียกว่า**ชั้นต่ำ** มนุษยโลก ตรัส
เรียกว่า**ชั้นกลาง**

สุขเวทนา ตรัสเรียกว่า**ชั้นสูง** ทุกขเวทนา ตรัสเรียกว่า**ชั้นต่ำ** อทุกขมสุขเวทนา
ตรัสเรียกว่า**ชั้นกลาง**

อรุณชาติ ตรัสเรียกว่า**ชั้นสูง** กามชาติ ตรัสเรียกว่า**ชั้นต่ำ** รูปชาติ ตรัส
เรียกว่า**ชั้นกลาง**

เบื้องสูงจากฝ่าเท้าขึ้นไป ตรัสเรียกว่า**ชั้นสูง** เบื้องต่ำจากปลายผมลงมา
ตรัสเรียกว่า**ชั้นต่ำ** ตรงกลาง ตรัสเรียกว่า**ชั้นกลาง** รวมความว่า ทั้งชั้นสูง ชั้นต่ำ
และชั้นกลาง

คำว่า **เพราะสัตว์ทั้งหลายเข้าไปยึดถือชั้นใด ๆ ในโลก** อธิบายว่า เพราะ
สัตว์ทั้งหลายยึดถือ เข้าไปยึดถือ คือ ถือ ยึดมั่น ถือมั่นรูป เวทนา สัญญา
สังขาร วิญญาณใด ๆ

คำว่า **ในโลก** อธิบายว่า ในอบายโลก ฯลฯ आयตनโลก^๑ รวมความว่า
เพราะสัตว์ทั้งหลายเข้าไปยึดถือชั้นใด ๆ ในโลก

คำว่า **มารยอมติดตามสัตว์เพราะสิ่งที่ยึดถือนั้นนั่นแล** อธิบายว่า ชั้นธมาร
ธาตุมาร आयตนมาร คติมาร อุบัติมาร ปฏิสนธิมาร ภวมาร สังสารมาร วัฏฏมาร
อันมีในปฏิสนธิ ยอมติดตาม คือ ไปตาม เป็นผู้ติดตามไปด้วยอำนาจ
กัมมภาสิสังขารนั้นนั่นเอง

คำว่า **สัตว์** ได้แก่ ผู้ชอง ชน นรชน มานพ บุรุษ บุคคล ผู้มีชีวิต ผู้เกิด
สัตว์เกิด ผู้เป็นไปตามกรรม มนุษย์ รวมความว่า มารยอมติดตามสัตว์เพราะ
สิ่งที่ยึดถือนั้นนั่นแล ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๔/๕๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]
๕. มาณวิญหานิทเทศ ๑๒. กัทรารุชมาณวิญหานิทเทศ

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า กัทรารุช)

นรชนควรทำลายเครื่องยึดมั่นทั้งปวง
ทั้งชั้นสูง ชั้นต่ำและชั้นกลาง
เพราะสัตว์ทั้งหลายเข้าไปยึดถือชั้นใด ๆ ในโลก
มารยอมติดตามสัตว์เพราะสิ่งที่ยึดถือนั้นนั่นแล

[๗๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

**เพราะฉะนั้น ภิกษุเมื่อรู้ชัดเพ่งพิจารณาหมู่มืดนี้
ผู้ติดอยู่ในบ่วงแห่งมัจจุราชว่า เป็นผู้ขังอยู่ในเครื่องยึดมั่น
ควรเป็นผู้มีสติ ไม่พึงเข้าไปยึดถือเครื่องกังวลในโลกทั้งปวง (๔)**

คำว่า **เพราะฉะนั้น** ในคำว่า **เพราะฉะนั้น ภิกษุเมื่อรู้ชัด... ไม่พึงเข้าไป
ยึดถือ** อธิบายว่า เพราะฉะนั้น คือ เพราะการณนั้น เพราะเหตุ นั้น เพราะปัจจัยนั้น
เพราะต้นเหตุ นั้น ภิกษุเมื่อมองเห็นโทษแห่งตัณหาเครื่องยึดมั่นนี้ รวมความว่า
เพราะฉะนั้น

คำว่า **เมื่อรู้ชัด** อธิบายว่า รู้ อยู่ รู้ชัด รู้ทั่ว รู้แจ่มแจ้ง รู้เฉพาะ แทงตลอดอยู่
ได้แก่ รู้ อยู่ รู้ชัด รู้แจ่มแจ้ง รู้เฉพาะ แทงตลอดอยู่ว่า "สังขารทั้งปวงไม่เพียง ฯลฯ
สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา"

คำว่า **ไม่พึงเข้าไปยึดถือ** อธิบายว่า ไม่พึงยึดถือ ไม่พึงเข้าไปยึดถือ ไม่พึงถือ
ไม่พึงยึดมั่น ไม่พึงถือมั่นรูป ฯลฯ ไม่พึงยึดถือ ไม่พึงเข้าไปยึดถือ ไม่พึงถือ ไม่
พึงยึดมั่น ไม่พึงถือมั่นเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ
คติ ฯลฯ อุปบัติ ฯลฯ ปฏิสนธิ ฯลฯ ภพ ฯลฯ สงสาร ฯลฯ วัฏฏะ รวมความว่า
เพราะฉะนั้น ภิกษุเมื่อรู้ชัด ... ไม่พึงเข้าไปยึดถือ

คำว่า **ภิกษุ** ในคำว่า **ภิกษุ ... ควรเป็นผู้มีสติ ... เครื่องกังวลในโลก
ทั้งปวง** ได้แก่ ภิกษุผู้เป็นกัลยาณบุุคคล หรือ ภิกษุผู้เป็นเสขะ

คำว่า **ควรเป็นผู้มีสติ** อธิบายว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ (๑) ชื่อว่ามีสติ
เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาภายในกาย ฯลฯ ภิกษุนั้นพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า
ผู้มีสติ รวมความว่า ภิกษุ ... ควรเป็นผู้มีสติ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๑๒. ภัทราวุธมาณวิญหานิทเทศ

คำว่า **เครื่องกังวล** ได้แก่ ชั้นที่เป็นรูป เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร เป็นวิญญาณใด ๆ

คำว่า **ในโลกทั้งปวง** ได้แก่ ในอบายโลกทั้งปวง ในมนุษยโลกทั้งปวง ในเทวโลกทั้งปวง ในชั้นโลกทั้งปวง ในธาตุโลกทั้งปวง ในอายตนโลกทั้งปวง รวมความว่า ภิกษุ ... ควรเป็นผู้มีสติ ... เครื่องกังวล ในโลกทั้งปวง

คำว่า **เพ่งพิจารณา ... ว่าเป็นผู้ขังอยู่ในเครื่องยึดมั่น** อธิบายว่า ขนเหล่าใดยึดถือ เข้าไปยึดถือ ถือ ยึดมั่น ถือมั่นรูป ฯลฯ ได้แก่ ย่อมยึดถือ เข้าไปยึดถือ ถือ ยึดมั่น ถือมั่นเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ คติ ฯลฯ อุบัติ ฯลฯ ปฏิสนธิ ฯลฯ ภพ ฯลฯ สงสาร ฯลฯ วัฏฏะ ขนเหล่านั้นตรัสเรียกว่า ผู้ขังอยู่ในเครื่องยึดมั่น

คำว่า **ว่า** เป็นคำสนธิ ฯลฯ คำว่า **ว่า** นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลัง เข้าด้วยกัน

คำว่า **เพ่งพิจารณา** ได้แก่ เพ่งพิจารณา แลเห็น มองเห็น เห็น มองดู เพ่งพินิจ พิจารณา รวมความว่า เพ่งพิจารณา ... ว่าเป็นผู้ขังอยู่ในเครื่องยึดมั่น

คำว่า **หมู่สัตว์** ในคำว่า **หมู่สัตว์นี้ผู้ติดอยู่ในบ่วงแห่งมัจจราช** เป็นชื่อของ สัตว์

คำว่า **บ่วงแห่งมัจจราช** อธิบายว่า กิเลส ชั้น และอภิสังขาร เรียกว่า บ่วงแห่งมัจจราช

หมู่สัตว์ ข้อง คือ ติด เกี่ยว เกาะติด เกี่ยวพัน พัวพันในบ่วงแห่งมัจจราช คือ บ่วงแห่งมาร บ่วงแห่งมรณะ อธิบายว่า สิ่งของที่ข้อง คือ ติด เกี่ยว เกาะติด เกี่ยวพัน ติดตรึงอยู่ที่ตะปูข้างฝา หรือที่เครื่องแขวนทำด้วยงาช้าง ฉันทิ หมู่สัตว์ ข้อง คือ ติด เกี่ยว เกาะติด เกี่ยวพัน พัวพันในบ่วงแห่งมัจจราช คือ บ่วงแห่งมาร บ่วงแห่งมรณะ ฉันทิ รวมความว่า หมู่สัตว์นี้ผู้ติดอยู่ในบ่วงแห่งมัจจราช ด้วย เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๒. ภัทราวุธมาณวปัญหานิทเทศ

เพราะฉะนั้น ภิกษุเมื่อรู้ชัดเพ่งพิจารณาหมู่มสัตว์นี้
ผู้ติดอยู่ในบ่วงแห่งมัจจราชาว่า เป็นผู้ข่องอยู่ในเครื่องยึดมั่น
ควรเป็นผู้มีสติ ไม่พึงเข้าไปยึดถือเครื่องกังวลในโลกทั้งปวง
พร้อมกับการจบคาถา ฯลฯ ภัทราวุธมาณพ ... โดยประกาศว่า “ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก”

ภัทราวุธมาณวปัญหานิทเทศที่ ๑๒ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑๓. อุทยมาณวปัญหานิทเทส

๑๓. อุทยมาณวปัญหานิทเทส^๑

ว่าด้วยปัญหาของอุทยมาณพ

[๗๔] (ท่านอุทยทูลถาม ดังนี้)

ข้าพระองค์มีปัญหาคือจะทูลถาม

จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้ทรงมีฌาน ปราศจากฐลี

ประทับนั่งอยู่ ผู้ทรงทำกิจสำเร็จแล้ว

ไม่มีอาสวะ ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกอัญญาวิโมกข์

อันเป็นเครื่องทำลายอวิชชาด้วยเถิด (๑)

คำว่า ผู้ทรงมีฌาน ในคำว่า ผู้ทรงมีฌาน ปราศจากฐลี ประทับนั่งอยู่ อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคผู้มีฌาน ชื่อว่าทรงมีฌาน ด้วยปฐมฌานบ้าง ด้วยทุติยฌานบ้าง ด้วยตติยฌานบ้าง ด้วยจตุตถฌานบ้าง ด้วยฌานที่มีวิตกและวิจารณ์เป็นอารมณ์บ้าง ด้วยฌานที่ไม่มีวิตกก็มีเพียงวิจารณ์เป็นอารมณ์บ้าง ด้วยฌานที่ไม่มีวิตกและวิจารณ์เป็นอารมณ์บ้าง ด้วยฌานที่มีปิติเป็นอารมณ์บ้าง ด้วยฌานที่ไม่มีปิติเป็นอารมณ์บ้าง ด้วยฌานที่สหระคตด้วยความแช่มชื่นบ้าง ด้วยฌานที่สหระคตด้วยอุเบกขาบ้าง ด้วยฌานที่เป็นสุญญตะบ้าง^๒ ด้วยฌานที่เป็นอนิมิตตะบ้าง^๓ ด้วยฌานที่เป็นอัปปณิหิตะบ้าง^๔ ด้วยฌานที่เป็นโลกียะบ้าง ด้วยฌานที่เป็นโลกุตตระบ้าง คือ ทรงเป็นผู้ยินดีในฌาน ทรงชวนชวายเป็นผู้ที่มีจิตมีอารมณ์หนึ่งเดียว ทรงหนักในประโยชน์ของพระองค์ รวมความว่า ผู้ทรงมีฌาน

ว่าด้วยฐลี

คำว่า ปราศจากฐลี อธิบายว่า รากะ ชื่อว่าฐลี โทสะ ชื่อว่าฐลี โมหะ ชื่อว่าฐลี โภคะ ชื่อว่าฐลี อุปนาหะ ฯลฯ อกุลสลาภิสังขารทุกประเภท ชื่อว่าฐลี

เชิงอรรถ :

^๑ ข.สุ. ๒๕/๑๑๒-๑๑๑๘/๕๕๖-๕๕๗

^๒ ฌานที่เป็นสุญญตะ คือฌานที่ประกอบด้วยสุญญตวิโมกข์ (ข.จ.อ. ๗๔/๔๗)

^๓ ฌานที่เป็นอนิมิตตะ คือฌานที่ถอนนิมิตว่าเที่ยง ยั่งยืน ตัวตนได้ (ข.จ.อ. ๗๔/๔๗)

^๔ ฌานที่เป็นอัปปณิหิตะ คือฌานอันไม่มีที่ตั้งเพราะผลสมาบัติ เพราะชำระถือเอาความปรารถนาด้วยการถึงมรรค (ข.จ.อ. ๗๔/๔๗)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑๓. อุทยมาณวปัญหานิทเทส

กิเลสที่เรียกว่าชูลีเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงละได้เด็ดขาดแล้ว
ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่
ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่าไม่มีชูลี ปราศจากชูลี คือ
ไร้ชูลี บำปราศชูลี ละชูลีได้ หลุดพ้นชูลีได้ ก้าวล่วงชูลีทั้งปวงเสียแล้ว

ราคะ เราเรียกว่า ชูลี

เราหาเรียกละเองว่า เป็นชูลี ไม่

คำว่า ชูลีนี้ เป็นชื่อของราคะ

ฉะนั้น พระชินเจ้าผู้มีพระจักษุ ทรงละชูลีนั้นแล้ว

จึงเรียกได้ว่า ผู้ปราศจากชูลี

โทสะ เราเรียกว่า ชูลี

เราหาเรียกละเองว่า เป็นชูลี ไม่

คำว่า ชูลีนี้ เป็นชื่อของโทสะ

ฉะนั้น พระชินเจ้าผู้มีพระจักษุ ทรงละชูลีนั้นแล้ว

จึงเรียกได้ว่า ผู้ปราศจากชูลี

โมหะ เราเรียกว่า ชูลี

เราหาเรียกละเองว่า เป็นชูลี ไม่

คำว่า ชูลีนี้ เป็นชื่อของโมหะ

ฉะนั้น พระชินเจ้าผู้มีพระจักษุ ทรงละชูลีนั้นได้แล้ว

จึงเรียกได้ว่า ผู้ปราศจากชูลี^๑

รวมความว่า ปราศจากชูลี

คำว่า **ประทับนั่งอยู่** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ป่าสาณกเจดีย์

รวมความว่า ประทับนั่งอยู่

พระสาวกทั้งหลาย ผู้มีวิชา ๓ ละมัจจุได้

นั่งห้อมล้อมพระมุนีผู้ถึงฝั่งแห่งทุกข์

ประทับอยู่ข้างภูเขา

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ม. (แปล) ๒๙/๒๐๙/๖๑๓

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปีฎหานิทเทศ ๑๓. อุทยมาณวปีฎหานิทเทศ

พระผู้มีพระภาคชื่อว่าประทับนั่งอยู่ อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าประทับนั่งอยู่ เพราะทรงเป็นผู้สงัดจากความขวนขวายทั้งปวงแล้ว ทรงอยู่ใน(อริยวาสนธรรม)แล้ว ประพฤติจรณธรรมแล้ว ฯลฯ พระองค์ไม่มีการเวียนเกิด เวียนแก่ เวียนตาย (และ)ภพใหม่ก็ไม่มีอีก พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าประทับนั่งอยู่ อย่างนี้บ้าง รวมความว่า ผู้ทรงมีฌานปราศจากธุลี ประทับนั่งอยู่

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านอุทยทูลถาม** ดังนี้ เป็นบทสนธิ ฯลฯ

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ

คำว่า **อุทย** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น ฯลฯ ชื่อเรียกเฉพาะ^๑ รวมความว่า ท่านอุทยทูลถาม ดังนี้

คำว่า **ผู้ทรงทำกิจสำเร็จแล้ว** ไม่มีอาสวะ อธิบายว่า กิจน้อยใหญ่ คือ กิจที่ควรทำและไม่ควรทำ พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงละได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่าผู้ทรงทำกิจสำเร็จแล้ว

ภิกษุผู้ไม่มีกิฎฐิที่ทำให้ตกไป ตัดกระแสน้ำแล้ว

ละกิจน้อยใหญ่ได้แล้ว ย่อมไม่มีความเร่าร้อน^๒

ว่าด้วยอาสวะ ๔

คำว่า **ทรงทำกิจสำเร็จแล้ว** ไม่มีอาสวะ อธิบายว่า

คำว่า **อาสวะ** ได้แก่ อาสวะ ๔ อย่าง คือ

๑. กามาสวะ
๒. ภวาสวะ
๓. ทิฎฐาสวะ
๔. อวิชชาสวะ

เชิงอรรถ :

^๑ เทียบกับความในข้อ ๑/๔๔

^๒ ข.ส. ๒๕/๗๒๑/๔๗๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๓. อุทยมาณวปัญหานิทเทศ

อาสวะเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงละได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่าไม่มีอาสวะ รวมความว่า ผู้ทรงทำกิจสำเร็จแล้ว ไม่มีอาสวะ

คำว่า **ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคทรงถึงฝั่งได้ด้วยความรู้อย่างถึงฝั่งได้ด้วยการกำหนดรู้ ถึงฝั่งได้ด้วยการละ ถึงฝั่งได้ด้วยการเจริญภาวนา ถึงฝั่งได้ด้วยการทำให้แจ้ง ถึงฝั่งได้ด้วยการเข้าสมาบัติ ถึงฝั่งได้ด้วยความรู้อย่างธรรมทั้งปวง ถึงฝั่งได้ด้วยการกำหนดรู้ทุกขทั้งปวง ถึงฝั่งได้ด้วยการละกิเลสทั้งปวง ถึงฝั่งได้ด้วยการเจริญอุปริยมรรค ๔ ถึงฝั่งได้ด้วยการทำให้แจ้งนิโรธ ถึงฝั่งได้ด้วยการเข้าถึงสมาบัติ ๘

พระองค์ทรงถึงความชำนาญ บรรลุบารมีในอริยศีล ทรงถึงความชำนาญ บรรลุบารมีในอริยสมาธิ ทรงถึงความชำนาญ บรรลุบารมีในอริยปัญญา ทรงถึงความชำนาญ บรรลุบารมีในอริยวิมุตติ

พระองค์ทรงถึงฝั่ง บรรลุฝั่ง ถึงส่วนสุด บรรลุส่วนสุด ถึงปลายสุด บรรลุปลายสุด ถึงท้ายสุด บรรลุท้ายสุด ถึงความสำเร็จ บรรลุความสำเร็จ ถึงที่ปกป้อง บรรลุที่ปกป้อง ถึงที่หลีกเลี่ยง บรรลุที่หลีกเลี่ยง ถึงที่พึ่ง บรรลุที่พึ่ง ถึงที่ไม่มีภัย บรรลุที่ไม่มีภัย ถึงที่ไม่จติ บรรลุที่ไม่จติ ถึงที่ไม่ตาย บรรลุที่ไม่ตาย ถึงที่ดับ บรรลุที่ดับ พระผู้มีพระภาคนั้นทรงอยู่ใน(อริยवासธรรม)แล้ว ประพฤติจรณธรรมแล้ว ฯลฯ พระองค์ไม่มีการเวียนเกิด เวียนแก่ เวียนตาย และภพใหม่ก็ไม่มีอีก รวมความว่า ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง

คำว่า **ข้าพระองค์มีปัญหาคือจะทูลถามจึงมาเฝ้า** อธิบายว่า ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหาจึงมาเฝ้าแล้ว คือ บรรณานาจะทูลถามปัญหาจึงมาเฝ้าแล้ว มีความปรารถนาจะฟังปัญหาจึงมาเฝ้าแล้ว รวมความว่า ข้าพระองค์มีปัญหาคือจะทูลถามจึงมาเฝ้า อย่างนี้บ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๓. อุทยมาณวปัญหานิทเทศ

อีกนัยหนึ่ง การมาเฝ้า การก้าวเดินเข้าเฝ้า การเข้าไปเฝ้า การเข้าไปนั่งใกล้ ฟังมีแก่ผู้ต้องการปัญหา คือ ผู้ปรารถนาจะถามปัญหา ผู้ปรารถนาจะฟังปัญหา รวมความว่า ข้าพระองค์มีปัญหาคือจะทูลถามจึงมาเฝ้า อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง พระองค์ทรงมีอาคม(แหล่งความรู้)แห่งปัญหา ทั้งพระองค์ทรง งามอาจ ทรงสามารถที่จะตรัสบอก คือ วิสัยนาปัญหา ที่ข้าพระองค์ทูลถาม ข้อ นี้เป็นภาระของพระองค์ รวมความว่า ข้าพระองค์มีปัญหาคือจะทูลถามจึงมาเฝ้า อย่างนี้บ้าง

คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอกอัญญาวิโมกข์** อธิบายว่า ความหลุดพ้น ด้วยอรหัตตผล ตรัสเรียกว่า อัญญาวิโมกข์ ขอพระองค์โปรดตรัส คือ โปรดบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศความหลุดพ้นด้วย อรหัตตผลด้วยเถิด รวมความว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอกอัญญาวิโมกข์

คำว่า **อันเป็นเครื่องทำลายอวิชชาด้วยเถิด** อธิบายว่า อันเป็นเครื่องสลาย เป็นเครื่องทำลาย คือ เป็นการละ การเข้าไปสงบ การสลัดทิ้ง การระงับอวิชชาได้ เป็นอมตนิพพาน รวมความว่า อันเป็นเครื่องทำลายอวิชชาด้วยเถิด เหตุนี้ พระราชมณเฑียรนั้นจึงกราบทูลว่า

(ท่านอุทัยทูลถาม ดังนี้)

ข้าพระองค์มีปัญหาคือจะทูลถาม
จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้ทรงมีฌาน ปราศจากธุลี
ประทับนั่งอยู่ ผู้ทรงทำกิจสำเร็จแล้ว
ไม่มีอาสวะ ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกอัญญาวิโมกข์
อันเป็นเครื่องทำลายอวิชชาด้วยเถิด

[๗๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุทัย)

**เราจะบอกอัญญาวิโมกข์
อันเป็นเครื่องละความพอใจ**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑๓. อุทฺยมาณวปัญหานิทเทส

**ในกามและโทมนัสทั้ง ๒ อย่าง
เป็นเครื่องบรรเทาความย่อท้อ
และเป็นเครื่องกันความคะนอง (๒)**

คำว่า **อันเป็นเครื่องละความพอใจในกาม** อธิบายว่า

คำว่า **ความพอใจ** ได้แก่ ความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ ความกำหนดด้วยอำนาจความใคร่ ความเพลิดเพลินด้วยอำนาจความใคร่ ความทะยานอยากด้วยอำนาจความใคร่ ความเยื่อใยด้วยอำนาจความใคร่ ความกระหายด้วยอำนาจความใคร่ ความเร้าร้อนด้วยอำนาจความใคร่ ความสยบด้วยอำนาจความใคร่ ความติดใจด้วยอำนาจความใคร่ในกามทั้งหลาย ห่วงน้ำคือความใคร่ กิเลสเป็นเครื่องประกอบคือความใคร่ กิเลสเครื่องยึดมั่นคือความใคร่ กิเลสเครื่องกันจิตคือความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ในกามทั้งหลาย

คำว่า **อันเป็นเครื่องละความพอใจในกาม** อธิบายว่า อันเป็นเครื่องละ คือเป็นเครื่องเข้าไปสงบ สลัดทิ้ง ระวังความพอใจในกามได้ เป็นอมตนิพพาน รวมความว่า อันเป็นเครื่องละความพอใจในกาม

คำว่า **อุทฺย** ในคำว่า **พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุทฺย** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นสังฆิกบัญญัติ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า **อุทฺย**

คำว่า **โทมนัส** ในคำว่า **และโทมนัสทั้ง ๒ อย่าง** อธิบายว่า ความไม่แช่มชื่นทางใจ ความทุกข์ทางใจ ความเสวยอารมณ์เป็นทุกข์อันไม่แช่มชื่นเกิดจากสัมผัสทางใจ ทุกขเวทนาอันไม่แช่มชื่นเกิดจากสัมผัสทางใจ

คำว่า **และโทมนัสทั้ง ๒ อย่าง** อธิบายว่า การละ การเข้าไปสงบ การสลัดทิ้ง การระวังความพอใจในกามและโทมนัสทั้ง ๒ อย่างได้ เป็นอมตนิพพาน รวมความว่า **และโทมนัสทั้ง ๒ อย่าง**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๓. อุทยมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **ความย่อท้อ** ในคำว่า **เป็นเครื่องบรรเทาความย่อท้อ** อธิบายว่า ความที่จิตไม่คล่องแคล่ว ความที่จิตไม่ควรแก่การงาน ความหดหู่ กิริยาที่หดหู่ ความท้อถอย กิริยาที่ท้อถอย ภาวะที่ท้อถอย ความย่อท้อ กิริยาที่ย่อท้อ
ความเป็นผู้มีจิตย่อท้อ

คำว่า **เป็นเครื่องบรรเทา** ได้แก่ เป็นเครื่องบรรเทา คือ เป็นเครื่องละ เป็นเครื่องเข้าไปสงบ สลัดทิ้ง ระวังความย่อท้อได้ เป็นอมตนิพพาน รวมความว่า เป็นเครื่องบรรเทาความย่อท้อ

ว่าด้วยความคะนอง

คำว่า **ความคะนอง** ในคำว่า **และเป็นเครื่องกันความคะนอง** อธิบายว่า ความคะนองมือ ชื่อว่าความคะนอง ความคะนองเท้า ชื่อว่าความคะนอง ความคะนองมือและเท้า ก็ชื่อว่าความคะนอง ความสำคัญในสิ่งที่ไม่ควรว่าควร ความสำคัญในสิ่งที่ควรว่าไม่ควร ฯลฯ ความสำคัญในสิ่งที่มีโทษว่าไม่มีโทษ ความสำคัญในสิ่งที่ไม่มีโทษว่ามีโทษ ความคะนอง กิริยาที่คะนอง ภาวะที่คะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่านเห็นปานนี้ นีตรัสเรียกว่า ความคะนอง

อีกนัยหนึ่ง ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นเพราะเหตุ ๒ อย่าง คือ (๑) เพราะทำ (๒) เพราะไม่ทำ

ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นเพราะทำและเพราะไม่ทำ เป็นอย่างไร

คือ ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นว่า "เราทำแต่กายทุจริต ไม่ทำกายสุจริต" ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นว่า "เราทำแต่วจีทุจริต ไม่ทำวจีสุจริต เราทำแต่มนทุจริต ไม่ทำมนสุจริต เราทำแต่ปาณาติบาต ไม่ทำความงดเว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ เราทำแต่อกุศลนาทาน ไม่ทำความงดเว้นจากอกุศลนาทาน ฯลฯ เราทำแต่กาเมสุมิจฉาจาร ไม่ทำความงดเว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร ฯลฯ เราทำแต่มุสาวาท ไม่ทำความงดเว้นจากมุสาวาท

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑๓. อุทยมาณวปัญหานิทเทส

ฯลฯ เราทำแต่ปีสุณาวาจา ไม่ทำความงดเว้นจากปีสุณาวาจา ฯลฯ เราทำแต่
 ผรุสวาจาไม่ทำความงดเว้นจากผรุสวาจา ฯลฯ เราทำแต่สัมผัสป์ปลาปะ ไม่ทำ
 ความงดเว้นจากสัมผัสป์ปลาปะ ฯลฯ เราทำแต่อภิขมา ไม่ทำอนภิขมา ฯลฯ
 เราทำแต่พยาบาท ไม่ทำอัพยาบาท ฯลฯ เราทำแต่มีจฉาภิฏฐิ ไม่ทำสัมมาภิฏฐิ”
 ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นเพราะทำและเพราะไม่ทำ
 เป็นอย่างนี้

อีกนัยหนึ่ง ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นว่า “เรามี
 “ได้รักษาศีลให้บริบูรณ์” ความคะนอง ความเดือดร้อนจิต ใจฟุ้งซ่าน เกิดขึ้นว่า
 “เราไม่สำรวมในอินทรีย์ทั้ง ๖ ฯลฯ ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ฯลฯ
 ไม่ประกอบความเพียรเป็นเครื่องดีอยู่เสมอ ฯลฯ ไม่หมั่นประกอบสติสัมปชัญญะ
 ฯลฯ ไม่เจริญสติปัญญา ๔ ฯลฯ ไม่เจริญสัมมัปปธาน ๔ ฯลฯ ไม่เจริญอิทธิบาท
 ๔ ฯลฯ ไม่เจริญอินทรีย์ ๕ ฯลฯ ไม่เจริญพละ ๕ ฯลฯ ไม่เจริญโพชฌงค์ ๗ ฯลฯ
 ไม่เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ฯลฯ ไม่กำหนดรู้ทุกข์ ไม่ละสมุทัย ไม่เจริญมรรค
 เราไม่ทำนิโรธให้ประจักษ์แจ้ง”

คำว่า และเป็นเครื่องกันความคะนอง อธิบายว่า เครื่องปิด เครื่องกัน คือ
 การละ การเข้าไปสงบ การสลัดทิ้ง การระงับความคะนองได้ เป็นอมตนิพพาน
 รวมความว่า และเป็นเครื่องกันความคะนอง ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึง
 ตรัสว่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุทย)

เราจะบอกอัญญาวิโมกข์

อันเป็นเครื่องละความพอใจ

ในกามและโทมนัสทั้ง ๒ อย่าง

เป็นเครื่องบรรเทาความย่อท้อ

และเป็นเครื่องกันความคะนอง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๓. อุทยมาณวปัญหานิทเทศ

[๗๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

**เราจะบอกอัญญาวิโมกข์ที่บริสุทธ์
เพราะมีอุเบกขาและสติ ที่มีธรรมตรรกเป็นเบื้องต้น
เป็นเครื่องทำลายอวิชชา (๓)**

คำว่า **อุเบกขา** ในคำว่า **ที่บริสุทธ์เพราะมีอุเบกขาและสติ** ได้แก่ อุเบกขา คือ ความเพิกเฉย ความเพิกเฉยอย่างยิ่ง ความที่จิตสงบ ความที่จิตสงบ ความที่จิตเป็นกลางในจิตตถุณาน

คำว่า **สติ** ได้แก่ สติ คือ ความระลึกถึง ฯลฯ สัมมาสติ ปรรทอุเบกขา ในจิตตถุณาน

คำว่า **ที่บริสุทธ์เพราะมีอุเบกขาและสติ** อธิบายว่า อุเบกขาและสติใน จิตตถุณาน สะอาด คือ หมดจด บริสุทธ์ สะอาดพร้อม ผุดผ่อง ไม่มีกิเลส เครื่องยั่วชวน ปราศจากอุปกิเลส อ่อนโยน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ถึงความไม่ หวั่นไหว รวมความว่า **ที่บริสุทธ์เพราะมีอุเบกขาและสติ**

คำว่า **ที่มีธรรมตรรกเป็นเบื้องต้น** อธิบายว่า สัมมาสังกัปปะ ตรัสเรียกว่า ธรรมตรรก สัมมาสังกัปปะนั้น เป็นเบื้องต้น คือ เป็นเบื้องต้น เป็นหัวหน้าแห่ง อัญญาวิโมกข์ รวมความว่า **ที่มีธรรมตรรกเป็นเบื้องต้น** อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง สัมมาทิฏฐิตรัสเรียกว่า ธรรมตรรก สัมมาทิฏฐินั้น เป็นเบื้องต้น คือ เป็นเบื้องต้น เป็นหัวหน้าแห่งอัญญาวิโมกข์ รวมความว่า **ที่มีธรรมตรรก เป็นเบื้องต้น** อย่างนี้บ้าง

คำว่า **เราจะบอกอัญญาวิโมกข์** อธิบายว่า ความหลุดพ้นด้วยอรหัตตผล ตรัสเรียกว่า อัญญาวิโมกข์ เราจะบอก คือ บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศความหลุดพ้นด้วยอรหัตตผล รวมความว่า เราจะ **บอกอัญญาวิโมกข์**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑๓. อุทยมาณวปัญหานิทเทส

คำว่า **อวิชา** ในคำว่า **เป็นเครื่องทำลายอวิชา** อธิบายว่า ความไม่รู้ในทุกข์ ฯลฯ อวิชา อกุศลมูลคือโมหะ^๑

คำว่า **เป็นเครื่องทำลาย** อธิบายว่า เป็นเครื่องสลาย เป็นเครื่องทำลาย คือ การละ การเข้าไปสงบ การสลัดทิ้ง การระงับอวิชาได้ เป็นอมตนิพพาน รวมความว่า เป็นเครื่องทำลายอวิชา ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

เราจะบอกอัญญาวิโมกข์ที่บริสุทธิ์

เพราะมีอุเบกขาและสติ ที่มีธรรมตรรกเป็นเบื้องต้น

เป็นเครื่องทำลายอวิชา

[๗๗] (ท่านอุทัยทูลถามว่า)

สัตว์โลกมีอะไรเป็นเครื่องประกอบไว้

อะไรเล่าเป็นเหตุเที่ยวไปของสัตว์โลกนั้น

เพราะละอะไรได้เล่า พระองค์จึงตรัสว่า นิพพาน (๕)

คำว่า **สัตว์โลกมีอะไรเป็นเครื่องประกอบไว้** อธิบายว่า อะไรเป็นเครื่องประกอบ คือ เครื่องเกี่ยวข้อง เครื่องผูกพัน เครื่องเศร้าหมองของสัตว์โลก โลก ภูมิจะไร ประกอบ ประกอบทั่ว ประกอบทั่วถึง ประกอบพร้อม เกาะติด เกี่ยวข้อง พัวพันไว้ รวมความว่า สัตว์โลกมีอะไรเป็นเครื่องประกอบไว้

คำว่า **อะไรเล่าเป็นเหตุเที่ยวไปของสัตว์โลกนั้น** อธิบายว่า อะไรเล่าเป็นเครื่องสัญจร เที่ยวไป คือ ท่องเที่ยวไปของสัตว์โลกนั้น คือ โลกสัญจรไป เที่ยวไป ท่องเที่ยวไปด้วยอะไร รวมความว่า อะไรเล่าเป็นเหตุเที่ยวไปของสัตว์โลกนั้น

คำว่า **เพราะละอะไรได้เล่า พระองค์จึงตรัสว่า นิพพาน** อธิบายว่า เพราะละ คือ เพราะเข้าไปสงบ เพราะสลัดทิ้ง เพราะระงับอะไรได้เล่า พระองค์จึงตรัสเรียก คือ กล่าว พูด บอก แสดง ชี้แจงว่านิพพาน รวมความว่า เพราะละอะไรได้เล่า พระองค์จึงตรัสว่า นิพพาน ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๕-๔๖

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑๓. อุทยมาณวปัญหานิทเทส

สัตว์โลกมีอะไรเป็นเครื่องประกอบไว้
อะไรเล่าเป็นเหตุเที่ยวไปของสัตว์โลกนั้น
เพราะอะไรได้เล่า พระองค์จึงตรัสว่า นิพพาน

[๗๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

**สัตว์โลกมีความเพิลิตเพลินเป็นเครื่องประกอบไว้
ความตริกเป็นเหตุเที่ยวไปของสัตว์โลกนั้น
เพราะละตัณหาได้ เราจึงเรียกว่า นิพพาน (๕)**

คำว่า สัตว์โลกมีความเพิลิตเพลินเป็นเครื่องประกอบไว้ อธิบายว่า ตัณหา
ตรัสเรียกว่า ความเพิลิตเพลิน ได้แก่ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ อภิขณา
อกุศลมูลคือโลภะ นี้ตรัสเรียกว่า ความเพิลิตเพลิน ได้แก่ ความเพิลิตเพลินที่
เป็นเครื่องประกอบ เป็นเครื่องเกี่ยวข้อง เป็นเครื่องผูกพัน เป็นเครื่องเศร้าหมอง
ของสัตว์โลก สัตว์โลกถูกความเพิลิตเพลินนี้ประกอบ ประกอบทั่ว ประกอบทั่วถึง
ประกอบพร้อม เกาะติด เกี่ยวข้อง พัวพันไว้ รวมความว่า สัตว์โลกมีความ
เพิลิตเพลินเป็นเครื่องประกอบไว้

ว่าด้วยความตริก ๙ อย่าง

คำว่า ความตริก ในคำว่า ความตริกเป็นเหตุเที่ยวไปของสัตว์โลกนั้น ได้แก่
ความตริก ๙ อย่าง คือ

๑. ความตริกในกาม
๒. ความตริกในความพยาบาท
๓. ความตริกในความเบียดเบียน
๔. ความตริกถึงญาติ
๕. ความตริกถึงชนบท
๖. ความตริกถึงเทพเจ้า
๗. ความตริกเกี่ยวเนื่องด้วยความเป็นผู้เอ็นดูผู้อื่น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปีญหานิทเทส ๑๓. อุทฺยมาณวปีญหานิทเทส

๘. ความตริกเกี่ยวเนื่องด้วยลาภสักการะและความสรรเสริญ

๙. ความตริกเกี่ยวเนื่องด้วยความไม่ถูกดูหมิ่น

เหล่านี้เรียกว่า ความตริก ๙ อย่าง ความตริก ๙ อย่างเหล่านี้ เป็นเหตุสัญจร
เที่ยวไป คือ ท่องเที่ยวไปของสัตว์โลก คือ สัตว์โลกสัญจรไป เที่ยวไป ท่องเที่ยวไป
ด้วยความตริก ๙ อย่างเหล่านี้ รวมความว่า ความตริกเป็นเหตุเที่ยวไปของสัตว์
โลกนั้น

คำว่า ตัณหา ในคำว่า เพราะละตัณหาได้เราจึงเรียกว่านิพพาน ได้แก่
รูปตัณหา สัทตตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โภกฺขัณฑตัณหา ทัมมตัณหา

คำว่า เพราะละตัณหาได้เราจึงเรียกว่า นิพพาน อธิบายว่า เพราะละ คือ
เพราะเข้าไปสงบ เพราะสลัดทิ้ง เพราะระงับตัณหาได้ เราจึงเรียก คือ กล่าว พูด
บอก แสดง ชี้แจงว่า นิพพาน รวมความว่า เพราะละตัณหาได้เราจึงเรียกว่า นิพพาน
ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

สัตว์โลกมีความเพิลิตเพลินเป็นเครื่องประกอบไว้

ความตริกเป็นเหตุเที่ยวไปของสัตว์โลกนั้น

เพราะละตัณหาได้เราจึงเรียกว่า นิพพาน

[๗๙] (ท่านอุทฺยทุลถามว่า)

ข้าพระองค์มาเฝ้าเพื่อทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า

สัตว์โลกมีสติเที่ยวไปอยู่อย่างไร วิญญานจึงดับสนิท

ขอฟังพระดำรัสนั้นของพระองค์ (๖)

คำว่า สัตว์โลกมีสติเที่ยวไปอยู่อย่างไร อธิบายว่า สัตว์โลกมีสติสัมปชัญญะ
เที่ยวไป คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไปอย่างไร
รวมความว่า สัตว์โลกมีสติเที่ยวไปอยู่อย่างไร

คำว่า วิญญานจึงดับสนิท อธิบายว่า วิญญานจึงดับ คือ เข้าไปสงบ
ถึงการตั้งอยู่ไม่ได้ ระงับไป รวมความว่า วิญญานจึงดับสนิท

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปีญหานิทเทส ๑๓. อุทยमाणวปีญหานิทเทส

คำว่า **ข้าพระองค์มาเฝ้าเพื่อทูลถามพระผู้มีพระภาค** อธิบายว่า พวกข้าพระองค์มาเฝ้า คือ เป็นผู้มาเฝ้าแล้ว มาเข้าเฝ้าแล้ว มาถึง ถึงพร้อมแล้ว เป็นผู้มาถึงพร้อมทั้งพระองค์แล้ว เพื่อทูลถาม คือ ทูลปจจา ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประกาศ รวมความว่า ข้าพระองค์มาเฝ้าเพื่อทูลถามพระผู้มีพระภาค

คำว่า **นั่น** ในคำว่า **ขอฟังพระดำรัสนั้นของพระองค์** อธิบายว่า พวกข้าพระองค์ขอฟัง คือ เรียน ทรงจำ เข้าไปกำหนดพระดำรัส คือ คำที่เป็นแนวทาง เทศนา คำสั่งสอน คำที่พร่ำสอน รวมความว่า ขอฟังพระดำรัสนั้นของพระองค์ ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า

ข้าพระองค์มาเฝ้าเพื่อทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า
สัตว์โลกมีสติเที่ยวไปอยู่อย่างไร วิญญูญาณจึงดับสนิท
ขอฟังพระดำรัสนั้นของพระองค์

[๘๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

**สัตว์โลกไม่ยินดีเวทนาภายในและภายนอก
มีสติเที่ยวไปอยู่อย่างนี้ วิญญูญาณจึงดับสนิท (๗)**

ว่าด้วยเวทนา

คำว่า **สัตว์โลกไม่ยินดีเวทนาภายในและภายนอก** อธิบายว่า สัตว์โลกพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาภายในอยู่ ไม่ยินดี คือ ไม่บันเทิง ไม่ติดใจเวทนา ได้แก่ ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความยินดี คือ การบันเทิง ความติดใจ ความถือ ความยึดมั่น ความถือมั่น

สัตว์โลกพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาภายนอกอยู่ ไม่ยินดี คือ ไม่บันเทิง ไม่ติดใจเวทนา ได้แก่ ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความยินดี คือ การบันเทิง ความติดใจ ความถือ ความยึดมั่น ความถือมั่น

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๓. อุทยมาณวปัญหานิทเทศ

สัตว์โลกพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งภายในและภายนอกอยู่ ไม่ยินดี คือ ไม่บ่นถึง ไม่ติดใจเวทนา ได้แก่ ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความยินดี การบ่นถึง ความติดใจ ความถือ ความยึดมั่น ความถือมั่น

สัตว์โลกพิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นภายใน พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ฯลฯ สัตว์โลกพิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมไปภายใน พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ฯลฯ สัตว์โลกพิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปภายใน พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ฯลฯ สัตว์โลกพิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นภายนอก พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ฯลฯ สัตว์โลกพิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมไปภายนอก พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ฯลฯ สัตว์โลกพิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปภายนอก พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ฯลฯ สัตว์โลกพิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอก พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ฯลฯ สัตว์โลกพิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมไปทั้งภายในและภายนอก พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ฯลฯ สัตว์โลกพิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปทั้งภายในและภายนอก สัตว์โลกพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ไม่ยินดี คือ ไม่บ่นถึง ไม่ติดใจเวทนา ได้แก่ ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความยินดี คือ การบ่นถึง ความติดใจ ความถือ ความยึดมั่น ความถือมั่น

สัตว์โลกพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาด้วยอาการ ๔๒ อย่าง เหล่านี้อยู่ ไม่ยินดี คือ ไม่บ่นถึง ไม่ติดใจเวทนา ได้แก่ ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความยินดี คือ การบ่นถึง ความติดใจ ฯลฯ

อีกนัยหนึ่ง สัตว์โลกเห็นเวทนา โดยความเป็นของไม่เที่ยง ก็ไม่ยินดี คือ ไม่บ่นถึง ไม่ติดใจเวทนา ได้แก่ ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความยินดี คือ การบ่นถึง ความติดใจ ความถือ ความยึดมั่น ความถือมั่น

สัตว์โลกเห็นเวทนาโดยความเป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดุจหัวฝี เป็นดุจลูกศร เป็นของลำบาก เป็นอาพาธ ฯลฯ เป็นของที่ต้องสลัดออกไป ก็ไม่ยินดี คือ ไม่บ่นถึง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๓. อุทยมาณวปัญหานิทเทศ

ไม่ติดใจเวทนา ได้แก่ ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความยินดี คือ การบันเทิง ความติดใจ ความถือ ความยึดมั่น ความถือมั่น

สัตว์โลกพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาด้วยอาการ ๔๒ อย่างเหล่านี้ อยู่ ไม่ยินดี คือ ไม่บันเทิง ไม่ติดใจเวทนา ได้แก่ ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความยินดี คือ การบันเทิง ความติดใจ ความถือ ความยึดมั่น ความถือมั่น รวมความว่า สัตว์โลกไม่ยินดีเวทนาภายในและภายนอก

คำว่า มีสติเที่ยวไปอยู่อย่างนี้ อธิบายว่า มีสติสัมปชัญญะ เที่ยวไป คือ อยู่เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไปอย่างนี้ รวมความว่า มีสติเที่ยวไปอยู่อย่างนี้

คำว่า วิญญานจึงดับสนิท อธิบายว่า วิญญานที่สหระคตด้วยปญญาภิสังขาร วิญญานที่สหระคตด้วยอปญญาภิสังขาร วิญญานที่สหระคตด้วยอานัญชาภิสังขาร จึงดับไป คือ เข้าไปสงบ ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ระงับไป รวมความว่า วิญญานจึงดับสนิท ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

สัตว์โลกไม่ยินดีเวทนาภายในและภายนอก

มีสติเที่ยวไปอยู่อย่างนี้ วิญญานจึงดับสนิท

พร้อมกับการจบคาถา ฯลฯ อุทยมาณพ... โดยประกาศว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก"

อุทยมาณวปัญหานิทเทศที่ ๑๓ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๔. โปສาลมาณวปัญหานิทเทศ

๑๔. โปສาลมาณวปัญหานิทเทศ^๑

ว่าด้วยปัญหาของโปສาลมาณพ

[๘๑] (ท่านโปສาละทูลถาม ดังนี้)

พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด

ไม่มีตถหาเหตุให้หวั่นไหว

ตัดความสงสัยได้แล้ว

ทรงแสดงอดีตธรรม

ข้าพระองค์มีปัญหาคือจะทูลถาม

จึงมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น

ผู้ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง (๑)

คำว่า **พระองค์ใด** ในคำว่า **พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด ... ทรงแสดงอดีตธรรม** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระสัมมัญ คือ ไม่มีครูอาจารย์ ได้ตรัสรู้สัจจะในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อน ด้วยพระองค์เอง ทรงบรรลุความเป็นพระสัมพัญญในสัจจะนั้น และความเป็นผู้ชำนาญในพละทั้งหลาย

ว่าด้วยการแสดงอดีตธรรม

คำว่า **ทรงแสดงอดีตธรรม** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอดีตธรรมอนาคตธรรม ปัจจุบันธรรม ของพระองค์ และชนเหล่าอื่น

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอดีตธรรมของพระองค์ อย่างไร

คือ **พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอดีตธรรม** คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ฯลฯ ๑,๐๐๐ ชาติบ้าง ฯลฯ ๑๐๐,๐๐๐ ชาติบ้าง ฯลฯ หลายสังวัฏฏกับ^๒บ้าง ฯลฯ หลายวิวัฏฏกับ^๓บ้าง ฯลฯ

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๑๑๑๙-๑๑๒๒/๕๔๗-๕๔๘

^๒ **สังวัฏฏกับ** คือกับที่กำลังเสื่อม เพราะในกาลนั้นสัตว์ทั้งหลายไปรวมกันอยู่ในพรหมโลก (ข.จ.อ. ๘๑/๕๐)

^๓ **วิวัฏฏกับ** คือกับที่กำลังเจริญ เพราะในกาลนั้นสัตว์ทั้งหลายกลับจากพรหมโลก (ข.จ.อ. ๘๑/๕๐)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๑๔. โปสาลมาณวิญหานิทเทศ

หลายสังวัฏฏกัปและวิวัฏฏกัปบ้าง ของพระองค์เองว่า “ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนี้ มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตจากภพนั้นก็ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ มีอายุอย่างนั้น ๆ จุตจากภพนั้น จึงมาเกิดในภพนี้” ทรงแสดงชาติก่อน ได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไป และชีวประวัติอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคทรง แสดงอดีตธรรมของพระองค์อย่างนี้

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอดีตธรรมของชนเหล่าอื่น อย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอดีตธรรม คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ฯลฯ หลายสังวัฏฏกัปและวิวัฏฏกัปบ้าง ของชนเหล่าอื่นว่า “ในภพโน้น เรามีชื่ออย่างนี้ มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตจากภพนั้นก็ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เขาก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ มีอายุอย่างนั้น ๆ จุตจากภพนั้นจึงมาเกิดในภพนี้” พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงชาติก่อน ได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไป และชีวประวัติอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอดีตธรรมของชนเหล่าอื่นอย่างนี้^๑

พระผู้มีพระภาค เมื่อตรัสชาดก ๕๐๐ ชื่อว่าทรงแสดงอดีตธรรมของพระองค์ และชนเหล่าอื่น เมื่อตรัสมหาปทานิสสูตร^๒ ชื่อว่าทรงแสดงอดีตธรรมของพระองค์ และชนเหล่าอื่น เมื่อตรัสมหาสุทิสสนนิยสูตร^๓ ชื่อว่าทรงแสดงอดีตธรรมของพระองค์ และชนเหล่าอื่น เมื่อตรัสมหาโควินทียสูตร^๔ ชื่อว่าทรงแสดงอดีตธรรมของพระองค์ และชนเหล่าอื่น เมื่อตรัสมาฆเทวีสสูตร^๕ ก็ชื่อว่าทรงแสดงอดีตธรรมของพระองค์ และชนเหล่าอื่น

เชิงอรรถ :

^๑ ที.สี. (แปล) ๙/๓๑/๑๓-๑๕

^๒ มหาปทานสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยประวัติของมหาบุรุษทั้งหลาย (ที.ม. ๑๐/๑-๙๔/๑-๔๘)

^๓ มหาสุทิสสนนิยสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยสมบัติของพระเจ้ามหาสุทิสสนนิย (ที.ม. ๑๐/๒๔๑-๒๗๒/๑๔๘-๑๗๓)

^๔ มหาโควินทิสสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องราวของพราหมณ์ชื่อมหาโควินทิส (ที.ม. ๑๐/๒๙๓-๓๓๐/๑๘๙-๒๑๕)

^๕ มาฆเทวีสสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยประวัติของท้าวฆเทว (ม.ม. ๑๓/๓๐๘-๓๑๖/๒๘๘-๒๙๖)

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑๔. ไปสาลมาณวปัญหานิทเทส

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “จุนทะ ตถาคตมีญาณอันตามระลึก
ปรารถนอดีตกาลยาวนาน ตถาคตมุ่งอดีตกาลยาวนานเท่าใด ก็ระลึกได้เท่านั้น
ตถาคตมีญาณอันตามระลึก ปรารถนาคาคาลยาวนาน ฯลฯ จุนทะ ญาณอันเกิดที่
ต้นโพธิ์ของตถาคต ปรารถนัจจุบันกาลยาวนาน เกิดขึ้นว่า ‘ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้
ภพใหม่ต่อไป ไม่มี’^๑

พระอินทริยปโรปริยัตตญาณ (ญาณอันกำหนดรู้ความยิ่งและหย่อนแห่ง
อินทริยของสัตว์ทั้งหลาย) เป็นกำลังของตถาคต พระอาสยานุสยญาณ (ความรู้จัก
ฉันทะที่มานอนและกิเลสที่นอนเนื่อง) ของเหล่าสัตว์ เป็นกำลังของตถาคต พระยมก-
ปาฏิหาริยญาณ (ญาณเป็นเครื่องนำธรรมชาติคู่ตรงข้ามกันกลับมาแสดง) เป็นกำลัง
ของตถาคต พระมหากรุณาสมาปัตติญาณ (ญาณในพระมหากรุณาสมาบัติ) เป็น
กำลังของตถาคต พระสัพพัญญุตญาณ เป็นกำลังของตถาคต พระอนาวรณญาณ
(ญาณที่หาเครื่องกางกันไม่ได้) เป็นกำลังของตถาคต พระอนาวรณญาณอันไม่มีอะไร
ข้อง ไม่มีอะไรขัดได้ในทุกแห่งหน เป็นกำลังของตถาคต พระผู้มีพระภาคทรงแสดง
คือ บอกร แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศอดีตธรรม
บ้าง อนาคตธรรมบ้าง ปัจจุบันธรรมบ้าง ของพระองค์และชนเหล่าอื่นอย่างนี้ รวม
ความว่า พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด ... ทรงแสดงอดีตธรรม

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านไปสาละหุลถาม** ดังนี้ เป็นบทสนธิ ฯลฯ

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก ฯลฯ

คำว่า **ไปสาละ** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น ฯลฯ ชื่อเรียกเฉพาะ รวมความว่า
ท่านไปสาละหุลถาม ดังนี้

คำว่า **ไม่มีต้นหาเหตุให้หวั่นไหว ตัดความสงสัยได้แล้ว** อธิบายว่า ต้นหา
ตรัสเรียกว่า เหตุให้หวั่นไหว ได้แก่ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ อภิขมา
อกุศลมูลคือโลภะ^๒

เชิงอรรถ :

^๑ ที.ปา. ๑๑/๑๘๗/๑๑๖

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๐-๕๑

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๔. โปสาลมาณวปัญหานิทเทศ

ตณหานันเหตุให้หวั่นไหว พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงละได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่าไม่มีตณหาเหตุให้หวั่นไหว เพราะเป็นผู้ละความหวั่นไหวได้แล้ว จึงไม่ทรงหวั่นไหว พระผู้มีพระภาคไม่ทรงหวั่นไหว คือ ไม่สะเทือน ไม่เคลื่อนไหว ไม่สะท้าน ไม่สั่นสะท้าน เพราะได้ลาภ เพราะเสื่อมลาภบ้าง เพราะได้ยศ เพราะเสื่อมยศบ้าง เพราะสรรเสริญ เพราะนินทาบ้าง เพราะสุข เพราะทุกข์บ้าง รวมความว่า ไม่มีตณหาเหตุให้หวั่นไหว

คำว่า **ตัดความสงสัยได้แล้ว** อธิบายว่า ความลังเลตรัสเรียกว่า ความสงสัย ได้แก่ ความสงสัยในทุกข์ ฯลฯ ความหวาดหวั่นแห่งจิต ความติดขัดในใจ ความสงสัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงละ คือ ตัด ตัดขาด ตัดขาดพร้อม ให้เข้าไปสงบ สลัดทิ้ง ระงับ ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ฉะนั้น พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่าทรงตัดความสงสัยได้แล้ว รวมความว่า ไม่มีตณหาเหตุให้หวั่นไหว ตัดความสงสัยได้แล้ว

คำว่า **ผู้ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคทรงถึงฝั่งได้ด้วยความรู้ยิ่ง ถึงฝั่งได้ด้วยการกำหนดรู้ ถึงฝั่งได้ด้วยการละ ถึงฝั่งได้ด้วยการเจริญภาวนา ถึงฝั่งได้ด้วยการทำให้แจ้ง ถึงฝั่งได้ด้วยการเข้าสมาบัติ ถึงฝั่งได้ด้วยความรู้ยิ่งธรรมทั้งปวง ฯลฯ พระองค์ไม่มีการเวียนเกิด เวียนแก่ เวียนตายและภพใหม่ก็ไม่มีอีก รวมความว่า ผู้ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง

คำว่า **ข้าพระองค์มีปัญหาคือจะทูลถาม** จึงมาเฝ้า อธิบายว่า ข้าพระองค์ต้องการถามปัญหาจึงมาเฝ้า ฯลฯ ข้อนี้จึงเป็นภาระของพระองค์ รวมความว่า ข้าพระองค์มีปัญหาคือจะทูลถาม จึงมาเฝ้า อย่างนี้บ้าง ด้วยเหตุนี้ ปราหมณ์นั้น จึงกราบทูลว่า

(ท่านโปสาละทูลถาม ดังนี้)

พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด

ไม่มีตณหาเหตุให้หวั่นไหว

ตัดความสงสัยได้แล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๑๔. โปสาลมาณวิญหานิทเทศ

ทรงแสดงอดีตธรรม

ข้าพระองค์มีปัญหาคือจะทูลถาม

จึงมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น

ผู้ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง

[๘๒] (ท่านโปสาละทูลถามว่า)

**ข้าแต่พระองค์ผู้สีกะ ข้าพระองค์ขอทูลถามถึงญาณ
ของบุคคลผู้ไม่มีรูปสัญญา ผู้ละรูปกายได้ทั้งหมด
ผู้พิจารณาทั้งภายในและภายนอกเห็นว่า ไม่มีอะไร
บุคคลผู้เป็นเช่นนั้น ควรแนะนำอย่างไร (๒)**

คำว่า **ผู้ไม่มีรูปสัญญา** อธิบายว่า

รูปสัญญา เป็นอย่างไร

คือ สัญญา ความจำได้ ความเป็นผู้หมายรู้ของบุคคลผู้เข้ารูปาวจรสมาบัติ หรือถือกำเนิด(ในรูปาวจรภพ) หรือมีธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน นี้ชื่อว่า รูปสัญญา

คำว่า **ผู้ไม่มีรูปสัญญา** อธิบายว่า ผู้ได้รูปสมาบัติ ๔ ไม่มีรูปสัญญา คือ ไม่ปรากฏ ก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงพ้นแล้ว รวมความว่า ผู้ไม่มีรูปสัญญา

คำว่า **ผู้ละรูปกายได้ทั้งหมด** อธิบายว่า รูปกายซึ่งมีในคราวปฏิสนธิทั้งหมด บุคคลนั้นละได้แล้ว คือ เขาละรูปกาย เพราะก้าวล่วงด้วยตหังคปหาน^๑ (และ) ด้วยวิกขัมภนปหาน^๒ รวมความว่า ผู้ละรูปกายได้ทั้งหมด

คำว่า **ไม่มีอะไร** ในคำว่า **ผู้พิจารณาทั้งภายในและภายนอกเห็นว่า ไม่มีอะไร** อธิบายว่า อากิญจัญญายตนสมาบัติ ชื่อว่าอากิญจัญญายตนสมาบัติ เพราะอรรถว่า “อะไรน้อยหนึ่ง ย่อมไม่มี” เพราะเหตุไร

เชิงอรรถ :

^๑ **ตหังคปหาน** หมายถึงการละด้วยองค์นั้น ๆ คือ การละรูปกายด้วยธรรมที่เป็นคู่ปรับกัน (ข.จ.อ. ๘๒/๕๖)

^๒ **วิกขัมภนปหาน** หมายถึงการละด้วยขมไว้ คือ การละรูปกายของท่านผู้ได้รูปฌาน (ข.จ.อ. ๘๒/๕๖)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๔. โปสาลมาณวปัญหานิทเทศ

คือ บุคคลผู้มีสติ เข้าวิญญาณัญจายตนสมาบัติใด ออกจากสมาบัตินั้นแล้ว ไม่ให้วิญญาณนั้นมี ไม่ให้มีโดยประการต่าง ๆ ให้อันตรธานไป ย่อมเห็นว่า “อะไร น้อยหนึ่ง ย่อมไม่มี” เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าอาภิญญายตนสมาบัติ เพราะอรรถ ว่าอะไร น้อยหนึ่ง ย่อมไม่มี รวมความว่า ผู้พิจารณาทั้งภายในและภายนอกเห็นว่า ไม่มีอะไร

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้สักกะ** ในคำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้สักกะ ข้าพระองค์ ขอทูลถามถึงญาณ** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคผู้สักกะ พระผู้มีพระภาคเสด็จออก ผณวชจากศากยตระกูล จึงชื่อว่าผู้สักกะ ฯลฯ ทรงละภัยและความหวาดกลัวได้แล้ว หมดความขณพองสยงเกล้า จึงชื่อว่าผู้สักกะ

คำว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้สักกะ ข้าพระองค์ขอทูลถามถึงญาณ** อธิบายว่า ข้าพระองค์ขอทูลถามถึงญาณ คือ ทูลถามถึงปัญญา ทูลถามถึงความรู้ชัดของ บุคคลนั้นว่า ญาณเป็นอย่างไร มีสัจฐานอย่างไร มีประการอย่างไร เปรียบได้กับ อะไร บุคคลนั้นพึงปรารถนา รวมความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สักกะ ข้าพระองค์ขอ ทูลถามถึงญาณ

คำว่า **บุคคลผู้เป็นเช่นนั้น ควรแนะนำอย่างไร** อธิบายว่า บุคคลนั้นควร แนะนำ ควรแนะนำไปโดยวิเศษ ตามแนะนำ แนะนำให้รู้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ให้ผู้อื่นรู้จัก ประโยชน์ ให้เฟื่องพินิจ ให้พิจารณา ให้เลื่อมใสอย่างไร ได้แก่ ควรให้เกิดญาณยิ่ง ๆ ขึ้นไปแก่เขาอย่างไร

คำว่า **บุคคลผู้เป็นเช่นนั้น** ได้แก่ บุคคลผู้เป็นเช่นนั้น คือ ผู้เป็นอย่างนั้น ผู้ดำรงอยู่อย่างนั้น ผู้เป็นประการนั้น ผู้มีส่วนอย่างนั้น ได้แก่ ผู้ได้อาภิญญายตนสมาบัติ รวมความว่า บุคคลผู้เป็นเช่นนั้น ควรแนะนำอย่างไร ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้สักกะ ข้าพระองค์ขอทูลถามถึงญาณ
ของบุคคลผู้ไม่มีรูปสัญญา ผู้ละรูปกายได้ทั้งหมด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]
๕. มาณวปีฎหานิทเทส ๑๔. โปสาลมาณวปีฎหานิทเทส

ผู้พิจารณาทั้งภายในและภายนอกเห็นว่า ไม่มีอะไร
บุคคลผู้เป็นเช่นนั้น ควรแนะนำอย่างไร
[๘๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โปสาละ)

**ตถาคตรู้อย่างวิญญานัญญูทุกชนิด
รู้จักบุคคลนั้นผู้ดำรงอยู่ ผู้น้อมไปแล้ว
ผู้มีอาภิวัจฉญาณตนสมบัตินั้นเป็นที่มุ่งหมาย (๓)**

ว่าด้วยวิญญานัญญู ๗

คำว่า **ซึ่งวิญญานัญญูทุกชนิด**^๑ อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคทรงรู้
วิญญานัญญู ๔ ด้วยอำนาจอภิสังขาร ทรงรู้วิญญานัญญู ๗ ด้วยอำนาจปฏิสนธิ
พระผู้มีพระภาคทรงรู้วิญญานัญญู ๔ ด้วยอำนาจอภิสังขารอย่างไร สมจริงดังที่
พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย วิญญาน (ความรู้แจ้งอารมณ์) ที่เข้าถึงรูป
เมื่อดำรงอยู่ ก็มีรูปเป็นอารมณ์ มีรูปเป็นที่ตั้ง เข้าไปเสพเสวยความเพิลิตเพลินตั้งอยู่
ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้ ภิกษุทั้งหลาย วิญญานที่เข้าถึงเวทนา ฯลฯ
ภิกษุทั้งหลาย วิญญานที่เข้าถึงสัญญา ฯลฯ อีกนัยหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย
วิญญานที่เข้าถึงสังขาร เมื่อดำรงอยู่ ก็มีสังขารเป็นอารมณ์ มีสังขารเป็นที่ตั้ง
เข้าไปเสพเสวยความเพิลิตเพลินตั้งอยู่ ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้"^๒ พระ
ผู้มีพระภาคทรงรู้จักวิญญานัญญู ๔ ด้วยอำนาจอภิสังขารอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคทรงรู้วิญญานัญญู ๗ ด้วยอำนาจปฏิสนธิอย่างไร สมจริงดัง
ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย มีสัตว์เหล่าหนึ่ง มีกายต่างกัน

เชิงอรรถ :

^๑ วิญญานัญญู คือภูมิเป็นที่ตั้งแห่งวิญญาน ชั้นที่มีวิญญาน(ข.จ.อ. ๘๓/๕๗)

^๒ ส.ข. ๑๗/๕๔/๕๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑๔. โปสาลมาณวปัญหานิทเทส

มีสัญญาต่างกัน คือ มนุษย์บางพวก เทวดา^๑บางพวก วินิปาติกะ^๒บางพวก

นี่คือวิญญาณัญญูลิตีที่ ๑

สัตว์เหล่านี้ มีกายต่างกัน แต่มีสัญญาอย่างเดียวกัน คือ พวกเทพชั้น
พรหมภคยา เกิดในปฐมฉนนาน นี่คือนิญญาณัญญูลิตีที่ ๒

สัตว์เหล่านี้ มีกายอย่างเดียวกัน แต่มีสัญญาต่างกัน คือ พวกเทพชั้น
อาภัสระ นี่คือนิญญาณัญญูลิตีที่ ๓

สัตว์เหล่านี้ มีกายอย่างเดียวกัน(และ)มีสัญญาอย่างเดียวกัน คือ พวก
เทพชั้นสุภคินหะ นี่คือนิญญาณัญญูลิตีที่ ๔

สัตว์เหล่านี้ ก้าวล่วงรูปสัญญา ดับปฏิขสัญญา ไม่นมสิการนาคัดสัญญา
โดยประการทั้งปวง เข้าถึงอากาศนัญญาจนฉนนาน ด้วยมนสิการว่า "อากาศไม่มี
ที่สุด" นี่คือนิญญาณัญญูลิตีที่ ๕

สัตว์เหล่านี้ ก้าวล่วงอากาศนัญญาจนฉนนานโดยประการ ทั้งปวง เข้าถึง
วิญญาณัญญาจนฉนนาน ด้วยมนสิการว่า "วิญญาณไม่มีที่สุด" นี่คือนิญญาณัญญูลิตี
ที่ ๖

สัตว์เหล่านี้ ก้าวล่วงวิญญาณัญญาจนฉนนานเสียโดยประการทั้งปวง
เข้าถึงอาภิญญาจนฉนนาน ด้วยมนสิการว่า "ไม่มีอะไรเลย" นี่คือนิญญาณัญญูลิตี
ที่ ๗^๓

เชิงอรรถ :

^๑ เทวดา ในที่นี้หมายถึง เทวดาที่อยู่ในสวรรค์ชั้นกามาจรทั้ง ๖ ชั้น (ข.จ.อ. ๘๓/๕๗)

^๒ วินิปาติกะ ในที่นี้หมายถึง พวกเวมานิกเปรตคือพวกเปรตที่พ้นจากอบาย ๔ มียักษ์เป็นผู้เป็นมารดาของ
ปุนัพพสุ ยักษ์เป็นผู้เป็นมารดาของปียังกระ ยักษ์เป็นผู้เป็นมิตรของปัสสะ ร่างกายของเปรตเหล่านี้แตกต่างกัน
คือ มีทั้งอ้วน ผอม เตี้ย สูง มีผิวขาว ผิวดำ ผิวสีทอง และสีนิล มีสัญญาต่างกันด้วยดิเหตุกะ ทุกเหตุกะ
และอเหตุกะเหมือนของมนุษย์ เวมานิกเปรตเหล่านี้ไม่มีศักดิ์มากเหมือนพวกเทพ บางพวกได้รับทุกข์ใน
ข้างแรม ได้รับสุขในข้างขึ้น แต่เวมานิกเปรตที่เป็นดิเหตุกะสามารถบรรลธรรมได้ ดุจการบรรลธรรมของ
ยักษ์เป็นผู้เป็นมารดาของปียังกระ เป็นต้น (ข.จ.อ. ๘๓/๕๗)

^๓ อง. สดตค. ๒๓/๔๔/๓๕-๓๖

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]
 ๕. มานวปัญหาภิณฑล ๑๔. โปสาลมานวปัญหาภิณฑล

พระผู้มีพระภาคทรงรู้วิญญานโภหิตี ๗ ด้วยอำนาจปฏิสนธิอย่างนี้ รวมความ
 ว่า ซึ่งวิญญานโภหิตีทั้งหมด

คำว่า โปสาละ ในคำว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โปสาละ เป็นคำที่
 พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า พระผู้มีพระภาค นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่าพระผู้มี-
 พระภาค นี้ เป็นสัจฉิกำญญัตติ^๑ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โปสาละ

ว่าด้วยพระตถาคต

คำว่า รู้ยิ่ง ในคำว่า ตถาคตรู้ยิ่ง อธิบายว่า พระตถาคตทรงรู้ยิ่ง คือ ทรงรู้
 แจ่มแจ้ง รู้เฉพาะ สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "จุนทะ ถ้าแม้เรื่องอดีต
 เป็นเรื่องไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ตถาคตก็ไม่พยากรณ์^๒ เรื่อง
 อดีตนั้น ถ้าแม้เรื่องอดีต เป็นเรื่องจริง แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ตถาคต
 ก็ไม่พยากรณ์เรื่องอดีตนั้น ถ้าแม้เรื่องอดีต เป็นเรื่องจริง แท้ ทั้งประกอบ
 ด้วยประโยชน์ ในเรื่องนั้น ตถาคตก็รู้จักกาลที่จะพยากรณ์ปัญหานั้น จุนทะ ถ้าแม้
 เรื่องอนาคต ฯลฯ จุนทะ ถ้าแม้เรื่องปัจจุบัน เป็นเรื่องไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบ
 ด้วยประโยชน์ ตถาคตก็ไม่พยากรณ์เรื่องปัจจุบันนั้น ถึงแม้เรื่องปัจจุบัน
 เป็นเรื่องจริง แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ตถาคตก็ไม่พยากรณ์เรื่องปัจจุบันนั้น
 ถึงแม้เรื่องปัจจุบัน เป็นเรื่องจริง แท้ ทั้งประกอบด้วยประโยชน์ ในเรื่องนั้น
 ตถาคตก็รู้จักกาลที่จะพยากรณ์ปัญหานั้น จุนทะ ตถาคตเป็นกาลวาที^๓

เชิงอรรถ :

^๑ คุรายละเอียดย่อ ๒/๔๖-๔๘

^๒ พยากรณ์ ในที่นี้หมายถึงการตอบปัญหา หรือการอธิบายปัญหาให้ชัดเจน

^๓ กาลวาที หมายถึงตรัสในเวลาที่เหมาะสม (ข.จ.อ. ๘๓/๖๔)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑๔. โปสาลมาณวปัญหานิทเทส

ภูตวาที^๑ อัถถวาที^๒ ธัมมวาที^๓ วินยวาที^๔ ในธรรม ทั้งอดีต อนาคต และปัจจุบัน ด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า ตถาคต^๕

จนทะ อายุตนะใดแล อันโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก อันหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ เห็นแล้ว ได้ยินแล้ว ทราบแล้ว รู้แจ้งแล้ว ถึงแล้ว เสาะหาแล้ว พิจารณาแล้วด้วยใจ อายุตนะทั้งหมดนั้น ตถาคตรู้ยิ่งเองแล้ว เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า ตถาคต

ตถาคตย่อมตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในราตรีใด และตถาคตย่อมปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุในราตรีใด ตถาคตย่อมกล่าว เล่า ชี้แจง เรื่องใดในระหว่างนั้น เรื่องทั้งหมดนั้นเป็นเรื่องจริงแท้ ไม่เป็นอย่างอื่น เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า ตถาคต

ตถาคตตรัสอย่างใด ทำอย่างนั้น ทำอย่างใด ตรัสอย่างนั้น ตถาคตตรัสอย่างใด ทำอย่างนั้น ทำอย่างใด ตรัสอย่างนั้น ด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า ตถาคต

จนทะ ตถาคตทรงยิ่งใหญ่ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ อันใคร ๆ ครอบงำไม่ได้ เป็นผู้เห็น โดยถ่องแท้ เป็นผู้ให้อำนาจเป็นไป เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า ตถาคต^๖ รวมความว่า ตถาคตรู้ยิ่ง

เชิงอรรถ :

^๑ ภูตวาที หมายถึงตรัสสภาวะที่เป็นจริง (ขุ.จ.อ. ๘๓/๖๔)

^๒ อัถถวาที หมายถึงตรัสถึงปรมาตถนิพพาน (ขุ.จ.อ. ๘๓/๖๔)

^๓ ธัมมวาที หมายถึงตรัสถึงมรรคธรรมและผลธรรม (ขุ.จ.อ. ๘๓/๖๔)

^๔ วินยวาที หมายถึงตรัสถึงวินัยมีการสำรวมเป็นต้น (ขุ.จ.อ. ๘๓/๖๔)

^๕ ที.ปา. ๑๑/๑๘๘/๑๑๗

^๖ ที.ปา. ๑๑/๑๘๗-๑๘๘/๑๑๖-๑๑๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑๔. โปสาลมาณวปัญหานิทเทส

คำว่า **รู้จักบุคคลนั้นผู้ดำรงอยู่** อธิบายว่า

พระผู้มีพระภาคทรงรู้จักบุคคลผู้กำลังดำรงอยู่ในโลกนี้ ด้วยอำนาจกัมมาสังขาร ว่า “บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น เป็นไปอย่างนั้น และดำเนินทางนั้นแล้ว หลังจากตาย จักไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก”

พระผู้มีพระภาคทรงรู้จักบุคคลผู้กำลังดำรงอยู่ในโลกนี้ ด้วยอำนาจกัมมาสังขาร^๑ ว่า “บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น เป็นไปอย่างนั้น และดำเนินทางนั้นแล้ว หลังจากตาย จักไปเกิดในกำเนิดเดรัจฉาน”

พระผู้มีพระภาคทรงรู้จักบุคคลผู้กำลังดำรงอยู่ในโลกนี้ ด้วยอำนาจกัมมาสังขารว่า “บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น เป็นไปอย่างนั้น และดำเนินทางนั้นแล้ว หลังจากตาย จักไปเกิดในเปตวิสัย”

พระผู้มีพระภาคทรงรู้จักบุคคลผู้กำลังดำรงอยู่ในโลกนี้ ด้วยอำนาจกัมมาสังขารว่า “บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น เป็นไปอย่างนั้น และดำเนินทางนั้นแล้ว หลังจากตาย จักถือกำเนิดในหมู่มนุษย์”

พระผู้มีพระภาคทรงรู้จักบุคคลผู้กำลังดำรงอยู่ในโลกนี้เอง ด้วยอำนาจกัมมาสังขาร^๒ว่า “บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น เป็นไปอย่างนั้น และดำเนินทางนั้นแล้ว หลังจากตาย จักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์”

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “สารีบุตร เรากำหนดใจของบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า ‘บุคคลนี้ปฏิบัติอย่างนั้น เป็นไปอย่างนั้นและดำเนินทางนั้นแล้ว หลังจากตาย จักไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก’

เรากำหนดใจของบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า ‘บุคคลนี้ปฏิบัติอย่างนั้น เป็นไปอย่างนั้นและดำเนินทางนั้นแล้ว หลังจากตาย จักไปเกิดในกำเนิดเดรัจฉาน’

เรากำหนดใจของบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า ‘บุคคล นี้ปฏิบัติอย่างนั้น เป็นไปอย่างนั้นและดำเนินทางนั้นแล้ว หลังจากตาย จักไปเกิดในเปตวิสัย’

เชิงอรรถ :

^๑ กัมมาสังขาร ในที่นี้หมายถึงอกิสังขารที่เป็นปฏิปักษ์ต่อบุญคือเป็นบาป สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายชั่ว เรียกว่า อปยุญยาสังขาร (ข.จ.อ. ๘๓/๖๗)

^๒ กัมมาสังขาร ในที่นี้หมายถึง อกิสังขารที่เป็นบุญ สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายดี ได้แก่กุศลเจตนาที่เป็น กามาวจรและรูปาวจร (ข.จ.อ. ๘๓/๖๘)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑๕. โปสาลมาณวปัญหานิทเทส

เรากำหนดใจของบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า ‘บุคคลนี้ปฏิบัติอย่างนั้นเป็นไปอย่างนั้นและดำเนินทางนั้นแล้ว หลังจากตาย จักถือกำเนิดในหมู่มนุษย์’

เรากำหนดใจของบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า ‘บุคคลนี้ปฏิบัติอย่างนั้น เป็นไปอย่างนั้นและดำเนินทางนั้นแล้ว หลังจากตาย จักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์’

เรากำหนดใจของบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า ‘บุคคลนี้ปฏิบัติอย่างนั้น เป็นไปอย่างนั้นและดำเนินทางนั้นแล้ว จักทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะหมดสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่ง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน’^๑ รวมความว่า รู้จักบุคคลนั้นผู้ดำรงอยู่

คำว่า **ผู้น้อมไปแล้ว** ในคำว่า **ผู้น้อมไปแล้ว ผู้มีอาภิญญายตนสมาบัตินั้น เป็นที่มุ่งหมาย** อธิบายว่า ผู้น้อมไปสู่อาภิญญายตนสมาบัติ คือน้อมไปโดยวิโมกข์ น้อมไปในสมาบัตินั้น น้อมไปสู่สมาบัตินั้น มีสมาบัตินั้นเป็นใหญ่

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่ “บุคคลนี้น้อมใจไปในรูป น้อมใจไปในเสียง น้อมใจไปในกลิ่น น้อมใจไปในรส น้อมใจไปในโผฏฐัพพะ

น้อมใจไปในตระกูล น้อมใจไปในหมู่คณะ น้อมใจไปในอวาสา น้อมใจไปในโลก น้อมใจไปในยศ น้อมใจไปในสรรเสริญ น้อมใจไปในสุข น้อมใจไปในจีวร น้อมใจไปในภินทบาต น้อมใจไปในเสนาสนะ น้อมใจไปในคิลานปัจฉัยเภสัชบริหาร น้อมใจไปในพระสูตร น้อมใจไปในพระวินัย น้อมใจไปในพระอภิธรรม

น้อมใจไปในบังสกุลิกังคุดงค์ (สมาทานการนุ่งห่มผ้าบังสกุลเป็นวัตร) น้อมใจไปในเตจวิริกังคุดงค์(สมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร) น้อมใจไปในปีณฑปาตีกังคุดงค์(สมาทานการเที่ยวภินทบาตเป็นวัตร) น้อมใจไปในสพทานจาริกังคุดงค์(สมาทานการเที่ยวภินทบาตไปตามลำดับเป็นวัตร) น้อมใจไปในเอกาสนิกังคุดงค์(สมาทานการนั่งฉ้น ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร) น้อมใจไปในปัตตปีณฑกัคคุดงค์(สมาทานการฉ้นเฉพาะในบาตรเป็นวัตร) น้อมใจไปในขลปัจฉัจจัตติกังคุดงค์(สมาทานการงดฉันอาหารมือหลังเป็นวัตร) น้อมใจไปในอารัญญิกังคุดงค์(สมาทานการอยู่ป่าเป็นวัตร) น้อมใจไปในรุกขมุลิกังคุดงค์(สมาทานการถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร) น้อมใจไปในอัพโภกาสิกังคุดงค์(สมาทานการถืออยู่ที่แจ้งเป็นวัตร) น้อมใจไปในโสสานิกังคุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร)

เชิงอรรถ :

^๑ ม.ม. ๑๒/๑๕๔/๑๑๕ - ๑๑๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]
 ๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑๔. โปสาลมาณวปัญหานิทเทส

น้อมใจไปในยถาสันถติกังคฤตงค์(สมาทานการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตร)
 น้อมใจไปในเนสัชชีกังคฤตงค์(สมาทานการนั่งเป็นวัตร) น้อมใจไปในปฐมณาน น้อม
 ใจไปในทุตติยณาน น้อมใจไปในตติยณาน น้อมใจไปในจตตณาน น้อมใจไปใน
 อากาसानัญญาตณสมมาบัติ น้อมใจไปในวิญญาณัญญาตณสมมาบัติ น้อมใจไปใน
 อากิญจัญญาตณสมมาบัติ น้อมใจไปในเนวสัญญานาสัญญาตณสมมาบัติ” รวมความ
 ว่า ผู้น้อมไปแล้ว

คำว่า ผู้มีอากิญจัญญาตณสมมาบัตินั้นเป็นที่มุ่งหมาย อธิบายว่า สำเร็จมา
 จากอากิญจัญญาตณสมมาบัติ มีสมาบัตินั้นเป็นที่มุ่งหมาย มีกรรมเป็นที่มุ่งหมาย
 มีวิบากเป็นที่มุ่งหมาย หนักในกรรม หนักในปฏิสนธิ

อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่ “บุคคลนี้ มีรูปเป็นที่มุ่งหมาย
 ฯลฯ มีเนวสัญญานาสัญญาตณสมมาบัติเป็นที่มุ่งหมาย” รวมความว่า ผู้น้อมไปแล้ว
 ผู้มีอากิญจัญญาตณสมมาบัตินั้นเป็นที่มุ่งหมาย ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึง
 ตรัสว่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โปสาละ)

ตถาคตรู้อยิ่งซึ่งวิญญาณัญญูลิตีทั้งหมด

รู้จักบุคคลนั้นผู้ดำรงอยู่ ผู้น้อมไปแล้ว

ผู้มีอากิญจัญญาตณสมมาบัตินั้นเป็นที่มุ่งหมาย

[๘๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

บุคคลนั้นรู้จักมาภิสังขารว่าเป็นเหตุเกิด

แห่งอากิญจัญญาตณสมมาบัติ

รู้รูปราคะว่ามีความเพลิดเพลिनเป็นเครื่องผูกไว้

ครั้นรู้กรรมนั้นอย่างนี้แล้ว ออกจากสมาบัตินั้น

เห็นแจ้งธรรมที่เกิดในสมาบัตินั้น

ญาณนี้ของพราหมณ์ผู้อยู่จบพรหมจรรย์นั้น

เป็นญาณอันแท้จริง (๕)

พระสวดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑๔. โปสาลมาณวปัญหานิทเทส

คำว่า **บุคคลนั้นรู้กัมมามีสังขาร^๑**ว่าเป็นเหตุเกิดแห่งอากิญจัญญายตน-
สมาบัติ อธิบายว่า กัมมามีสังขาร อันให้เป็นไปในอากิญจัญญายตนภพ ตรัสเรียก
ว่า เหตุเกิดแห่งอากิญจัญญายตนสมาบัติ

บุคคลนั้นรู้กัมมามีสังขาร อันให้เป็นไปในอากิญจัญญายตนภพ ว่าเป็นเหตุ
เกิดแห่งอากิญจัญญายตนสมาบัติ คือ รู้ ทราบ เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง
ทำให้แจ่มแจ้งว่า เป็นเหตุเกาะติด เป็นเหตุผูกพัน เป็นเหตุพัวพัน รวมความว่า
บุคคลนั้นรู้กัมมามีสังขารว่าเป็นเหตุเกิดแห่งอากิญจัญญายตนสมาบัติ

คำว่า **รู้อรูปราคะ**ว่ามีความเพิลิตเพลินเป็นเครื่องผูกไว้ อธิบายว่า อรูป-
ราคะ ตรัสเรียกว่า ความเพิลิตเพลินเป็นเครื่องผูกไว้

บุคคลนั้นรู้กรรมนั้นว่า เกาะติด เกี่ยวพัน พัวพันด้วยอรูปราคะ คือ รู้ ทราบ
เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งรู้อรูปราคะว่ามีความเพิลิตเพลิน
เป็นเครื่องผูกไว้ คือ รู้ว่าเป็นเหตุเกาะติด เป็นเหตุผูกพัน เป็นเหตุพัวพัน

คำว่า **ว่า** เป็นคำสนธิ ฯลฯ คำว่า **ว่า** นี้เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้า
ด้วยกัน รวมความว่า รู้อรูปราคะว่ามีความเพิลิตเพลินเป็นเครื่องผูกไว้

คำว่า **ครันรู้กรรมนั้นอย่างนี้แล้ว** อธิบายว่า ครันรู้ คือ ครันทราบ เทียบ
เคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งกรรมนั้นอย่างนี้แล้ว รวมความว่า
ครันรู้กรรมนั้นอย่างนี้แล้ว

คำว่า **ออกจากสมาบัตินั้น** ในคำว่า **ออกจากสมาบัตินั้น** เห็นแจ้งธรรมที่
เกิดในสมาบัตินั้น อธิบายว่า บุคคลเข้าอากิญจัญญายตนสมาบัติแล้ว ออกจาก
อากิญจัญญายตนสมาบัตินั้น ก็เห็นแจ้ง คือ แลเห็น มองดู ฟังพินิจ พิจารณา
เห็นธรรม คือ จิตและเจตสิก ที่เกิดในอากิญจัญญายตนสมาบัตินั้น โดยความ
เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค ฯลฯ เป็นของที่ต้องสลัดออกไป รวมความว่า
ออกจากสมาบัตินั้น เห็นแจ้งธรรมที่เกิดในสมาบัตินั้น

เชิงอรรถ :

^๑ **กัมมามีสังขาร** ในที่นี้หมายถึงอาณัญชาภิสังขาร สภาพที่ปรุงแต่งภพอันมั่นคง ไม่หวั่นไหว ได้แก่ กุศล-
เจตนาที่เป็นอรูปาวจร ๔ หมายถึงภาวะจิตที่มั่นคงแน่วแน่ (ข.จ.อ. ๘๔/๖๙)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า :๒๙๖ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาถวปีฎหานิทเทส ๑๔. โปสาลมาถวปีฎหานิทเทส

คำว่า ญาณนี้ ... นั้น เป็นญาณอันแท้จริง อธิบายว่า ญาณนี้ของบุคคลนั้น
จริงแท้ แน่นนอน ไม่คิดเพี้ยน รวมความว่า ญาณนี้ ... นั้น เป็นญาณ
อันแท้จริง

คำว่า ของพราหมณ์ ในคำว่า ของพราหมณ์ ผู้อยู่จบพรหมจรรย์ อธิบายว่า
ที่ชื่อว่าพราหมณ์ เพราะเป็นผู้ลอยธรรม ๗ ประการได้แล้ว ฯลฯ ผู้ไม่มีตัณหาและ
ทิฏฐิอาศัย เป็นผู้มั่นคง บัณฑิตเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์^๑

คำว่า ของพราหมณ์ผู้อยู่จบพรหมจรรย์ อธิบายว่า พระเสขะ ๗ จำพวก
รวมทั้งกัลยาณบุุชชน ย่อมมอยู่ อยู่ร่วม อยู่อาศัย อยู่ครอง เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง
เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง พระอรหันต์
อยู่จบแล้ว ทำกิจที่ควรทำแล้ว ปลงภาระ บรรลุถึงประโยชน์ตนแล้วโดยลำดับ
หมดสิ้นสังโยชน์ในภพแล้ว หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้ชอบ พระอรหันต์นั้นอยู่ใน
(อริยวาสนธรรม)แล้ว ประพฤติจรณธรรมแล้ว ฯลฯ ท่านไม่มีการเวียนเกิด เวียนแก่
เวียนตาย และภพใหม่ก็ไม่มีอีก รวมความว่า ของพราหมณ์ผู้อยู่จบพรหมจรรย์
ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

บุคคลนั้นรู้กัมมาภิสังขารว่าเป็นเหตุเกิด

แห่งอาภิกุญจัญญายตนสมาบัติ

รู้อรุปราคะว่ามีความเพิลิตเพิลินเป็นเครื่องผูกไว้

ครั้นรู้กรรมนั้นอย่างนี้แล้ว ออกจากสมาบัตินั้น

เห็นแจ้งธรรมที่เกิดในสมาบัตินั้น

ญาณนี้ของพราหมณ์ผู้อยู่จบพรหมจรรย์นั้น

เป็นญาณอันแท้จริง

พร้อมกับการจบคาถา ฯลฯ โปสาลมาถพ... โดยประกาศว่า "ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก^๒"

โปสาลมาถวปีฎหานิทเทสที่ ๑๔ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒๘/๑๔๗

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๗๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑๕. โมฆราชมาณวปัญหานิทเทส

๑๕. โมฆราชมาณวปัญหานิทเทส^๑

ว่าด้วยปัญหาของโมฆราชมาณพ

[๘๕] (ท่านโมฆราชทูลถาม ดังนี้)

ข้าพระองค์ได้ทูลถามพระองค์ผู้สักกะ ๒ ครั้งแล้ว

พระผู้มีพระภาคผู้มีพระจักขุ

มิได้ทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์

ข้าพระองค์รับทราบมาว่า

พระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นเทพฤาษี

(ถ้าผู้ใดถามปัญหา) ถึง ๓ ครั้ง จะทรงพยากรณ์ (๑)

คำว่า **ข้าพระองค์ได้ทูลถามพระองค์ผู้สักกะ ๒ ครั้งแล้ว** อธิบายว่า
พราหมณ์นั้นได้ทูลถามปัญหากับพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ๒ ครั้งแล้ว พระผู้มี-
พระภาคผู้อันพราหมณ์นั้นทูลถามปัญหาแล้ว ก็มีได้ทรงพยากรณ์ ด้วยพระดำริว่า
“ความแสร้งบอแห่งอินทรีย์ของพราหมณ์นี้จักมีในลำดับแห่งจักขุ”

คำว่า **ผู้สักกะ** อธิบายว่า

พระผู้มีพระภาคผู้สักกะเสด็จออกผนวชจากศากยตระกูล จึงชื่อว่าผู้สักกะ
อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงมั่งคั่ง ทรงมีทรัพย์มาก ทรงมีทรัพย์ จึงชื่อว่า
ผู้สักกะ

พระองค์ทรงมีทรัพย์เหล่านี้ คือ ทรัพย์คือศรัทธา ทรัพย์คือศีล ทรัพย์คือ
hiri ทรัพย์คือโอตตปปะ ทรัพย์คือสุตะ ทรัพย์คือจาคะ ทรัพย์คือปัญญา ทรัพย์คือ
สติปัญญา ทรัพย์คือสัมมปปธาน ทรัพย์คืออิทธิบาท ทรัพย์คืออินทรีย์ ทรัพย์
คือพละ ทรัพย์คือโพชฌงค์ ทรัพย์คือมรรค ทรัพย์คือผล ทรัพย์คือนิพพาน พระผู้มี-
พระภาคทรงมั่งคั่ง ทรงมีทรัพย์มาก ทรงมีทรัพย์ด้วยทรัพย์ที่เป็นรัตนะ หลายอย่าง
เหล่านี้ จึงชื่อว่าผู้สักกะ

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๑๑๒๓-๑๑๒๖/๕๔๘-๕๔๙

พระสดัตตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๕. โมฆราชมาณวปัญหานิทเทศ

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงสามารถ คือ ทรงองอาจ อาจหาญ มีความสามารถ กล้า กล้าหาญ ก้าวหน้า ไม่ขลาด ไม่หวาดเสียว ไม่สะดุ้ง ไม่หนี ทรงละภัยและความหวาดกลัวได้แล้ว หมัดความขนพองสยองเกล้าแล้ว จึงชื่อว่าผู้สักกะ

คำว่า **ข้าพระองค์ได้ทูลถามพระองค์ผู้สักกะ ๒ ครั้งแล้ว** อธิบายว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สักกะ ข้าพระองค์ได้ทูลถาม คือ ได้ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ทรงประกาศ ๒ ครั้งแล้ว รวมความว่า ข้าพระองค์ได้ทูลถามพระองค์ผู้สักกะ ๒ ครั้งแล้ว

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านโมฆราชทูลถาม ดังนี้** เป็นบทสนธิ ฯลฯ

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก ฯลฯ

คำว่า **โมฆราช** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น ฯลฯ ชื่อเรียกเฉพาะ^๑ รวมความว่า ท่านโมฆราชทูลถาม ดังนี้

คำว่า **มิได้ทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์** ในคำว่า **พระผู้มีพระภาคผู้มีพระจักษุ มิได้ทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์** อธิบายว่า มิได้ทรงพยากรณ์ คือ มิได้บอก มิได้แสดง มิได้บัญญัติ มิได้กำหนด มิได้เปิดเผย มิได้จำแนก มิได้ทำให้ง่าย มิได้ทรงประกาศแก่ข้าพระองค์

ว่าด้วยพระจักษุ ๕ ชนิด

คำว่า **ผู้มีพระจักษุ** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาค มีพระจักษุด้วยพระจักษุ ๕ ชนิด คือ

๑. มีพระจักษุด้วยมังสจักษุบ้าง
๒. มีพระจักษุด้วยทิพพจักษุบ้าง
๓. มีพระจักษุด้วยปัญญาจักษุบ้าง
๔. มีพระจักษุด้วยพุทธจักษุบ้าง
๕. มีพระจักษุด้วยสมันตจักษุบ้าง

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑/๔๔

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๒๙๙ }

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๕. โมชราชมาณวปัญหานิทเทศ

พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุด้วยมังสจักขุ เป็นอย่างไร

คือ ในพระมังสจักขุของพระผู้มีพระภาคมีสีอยู่ ๕ สี คือ (๑) สีเขียว (๒) สีเหลือง (๓) สีแดง (๔) สีดำ (๕) สีขาว ณ ที่ที่มีชนพระเนตรขึ้น มีสีเขียว เขียวสนิท นาชม นาดู ดุจดอกผักตบ ต่อจากนั้น ก็เป็นสีเหลือง เหลืองสนิท สีเหมือนทองคำ นาชม นาดู ดุจดอกกรรณิการ์ เบ้าพระเนตรทั้งสองข้างของพระผู้มีพระภาคมีสีแดง แดงสนิท นาชม นาดู ดุจสีปีกแมลงทับ กลางดวงพระเนตร มีสีดำ ดำเข้ม ไม่เศร้าหมองสนิท นาชม นาดู ดุจสีสมอดำ ต่อจากนั้น เป็นสีขาว ขาวสนิท เปล่งปลั่ง ขาวนวล นาชม นาดู ดุจสีดาวประกายพฤษ์ พระผู้มีพระภาคมีพระมังสจักขุนั้นอยู่โดยปกติ เนื่องในพระอัฐภาพ เกิดด้วยสุจริตกรรมที่ทรงสั่งสมมาในภพก่อน ทรงมองเห็นตลอด ๑ โยชน์โดยรอบ ทั้งกลางวันและกลางคืน แม้ในเวลาที่มีความมืดประกอบด้วยองค์ ๔ คือ (๑) ดวงอาทิตย์ตกไปแล้ว (๒) เป็นวันอุโบสถข้างแรม (๓) ป่าชุกฺกรทึบ (๔) มีเมฆก้อนใหญ่ผุดขึ้นมา ในความมืดที่ประกอบด้วยองค์ ๔ อย่างนี้ พระองค์ก็ทรงมองเห็นได้ตลอด ๑ โยชน์โดยรอบ ไม่มีหลุม บานประตุ กำแพง ภูเขา กอไม้ หรือเถาว์ลัยมาปิดกั้นการเห็นรูปทั้งหลายได้ หากบุคคลเองงามเลิศเดี่ยวทำเครื่องหมายแล้วใส่ลงในเกวียนบรรทุกฯ พระผู้มีพระภาคก็ทรงสามารถหยิบเองงามเลิศนั้นขึ้นมาได้ พระมังสจักขุตามปกติของพระผู้มีพระภาคบริสุทธฺ์อย่างนี้ พระผู้มีพระภาคชื่อว่ามิพระจักขุด้วยมังสจักขุ เป็นอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุด้วยทิพจักขุ เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคทรงเห็นหมู่สัตว์ ซึ่งกำลังจติ กำลังอุบัติ เลว ประณีต ผิพรรณดี ผิพรรณทราม ไปดี ตกยาก ด้วยทิพจักขุอันหมดจดล่วงจักขุมนุษย์ ทรงทราบหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม^๑ ฯลฯ และพระผู้มีพระภาคเมื่อทรงประสงค์ ฟังทรงเห็นได้ แม้ ๑ โลกธาตุ... แม้ ๒ โลกธาตุ ... แม้ ๓ โลกธาตุ ... แม้ ๔ โลกธาตุ ... แม้ ๕ โลกธาตุ ... แม้ ๑๐ โลกธาตุ ... แม้ ๒๐ โลกธาตุ ... แม้ ๓๐

เชิงอรรถ :

^๑ ดูความเต็มจาก ขุ.ม. (แปล) ๒๙/๑๙๑/๕๔๒

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๕. โมชราชมาณวปัญหานิทเทศ

โลกธาตุ ... แม่ ๔๐ โลกธาตุ ... แม่ ๕๐ โลกธาตุ ... แม่ ๑๐๐ โลกธาตุ ... แม่โลก
ธาตุขนาดเล็กประกอบด้วย ๑,๐๐๐ จักรวาล... แม่โลกธาตุขนาดกลางประกอบด้วย
๒,๐๐๐ จักรวาล ... แม่โลกธาตุขนาดใหญ่ประกอบด้วย ๓,๐๐๐ จักรวาล ... แม่โลก
ธาตุที่ประกอบด้วยหลายพันจักรวาล พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์เพียงใดก็พึงทรง
เห็นได้เพียงนั้น ทิพพจักขุของพระผู้มีพระภาคบริสุทธฺิ์อย่างนี้ พระผู้มีพระภาคชื่อว่า
มีพระจักขุด้วยทิพพจักขุ เป็นอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุด้วยปัญญาจักขุ เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคผู้มีพระปัญญามาก มีพระปัญญากว้างขวาง มีพระปัญญา
ฉับไว มีพระปัญญาอาจหาญ มีพระปัญญาเฉียบคม มีพระปัญญาเพิกถอนกิเลสได้
ทรงฉลาดในประเภทแห่งปัญญา มีพระญาณแตกฉาน ทรงบรรลุปฏิสัมภิทา ทรง
บรรลุเวสัชชญาณ ๔ ทรงเป็นผู้ทรงทสพลญาณ ทรงเป็นบุรุษองอาจ ทรงเป็น
บุรุษดุจราชสีห์ ทรงเป็นบุรุษดุจนาคร ทรงเป็นบุรุษอาชาไนย ทรงเป็นบุรุษผู้เอาธุระ
มีพระญาณหาที่สดมิได้ มีพระเดชหาที่สดมิได้ มีพระยศหาที่สดมิได้ ทรงมั่งคั่ง
ทรงมีทรัพย์มาก ทรงมีปัญญาเป็นทรัพย์ ทรงเป็นผู้นำ เป็นผู้นำไปโดยวิเศษ เป็นผู้
ตามแนะนำ ทรงให้รู้จักประโยชน์ ให้พินิจพิจารณา ทรงเพ่งประโยชน์ ทรงทำให้
เสื่อมใสได้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ทรงทำ
มรรคที่ยังไม่เกิดพร้อมให้เกิดพร้อม ตรัสบอกมรรคที่ยังมิได้ตรัสบอก ทรงรู้จักมรรค
ทรงรู้แจ้งมรรค ทรงฉลาดในมรรค และสาวกของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น
ผู้ดำเนินไปตามมรรคอยู่ในบัดนี้ จะเพียบพร้อมด้วยศีลาทีคุณในภายหลัง

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงรู้ธรรมที่ควรรู้ ทรงเห็นธรรมที่ควรเห็น
มีพระจักขุ มีพระญาณ มีพระธรรม เป็นดวงพระพรหม ตรัส บอก นำความหมาย
ออกมา ประทานอมตธรรม เป็นพระธรรมสามี เป็นพระตถาคต ไม่มีสิ่งทีพระ
ผู้มีพระภาคพระองค์นั้นยังไม่ทรงทราบ ไม่ทรงเห็น ไม่ทรงรู้แจ้ง ไม่ทรงทำให้แจ้ง
มิได้ทรงถูกต้องด้วยปัญญา ธรรมทั้งปวง รวมทั้งอดีต อนาคตและปัจจุบัน ย่อมมาสู่
คลองเฉพาะพระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า โดยอาการทั้งปวง ธรรมดา
ประโยชน์ที่ควรแนะนำอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นธรรมที่ควรรู้มีอยู่ คือ ประโยชน์ตน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๑๕. โมชราชมาณวิญหานิทเทศ

ประโยชน์ผู้อื่น หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ประโยชน์ในภพปัจจุบัน หรือประโยชน์ในภพหน้า ประโยชน์ตื่นหรือประโยชน์ลึก ประโยชน์ลึกลับหรือประโยชน์ปิดบัง ประโยชน์ที่ควรแนะนำหรือประโยชน์ที่แนะนำแล้ว ประโยชน์ที่ไม่มีโทษหรือประโยชน์ที่ไม่มีกิเลส ประโยชน์ที่ผ่องแผ้วหรือประโยชน์อย่างยิ่ง ประโยชน์ทั้งหมดนั้นย่อมเป็นไปภายในพระพุทธานุภาพ

กายกรรม วาจากรรม มโนกรรมทุกอย่าง ย่อมเป็นไปตามพระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า พระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ไม่ติดขัดในอดีตอนาคต ปัจจุบัน บทธรรมที่ควรแนะนำมีอยู่เพียงใด พระญาณก็มีเพียงนั้น พระญาณมีอยู่เพียงใด บทธรรมที่ควรแนะนำก็มีเพียงนั้น พระญาณย่อมมีบทธรรมที่ควรแนะนำเป็นส่วนสุทธอบ บทธรรมที่ควรแนะนำก็ย่อมมีพระญาณเป็นส่วนสุทธอบ พระญาณย่อมไม่เป็นไปเกินบทธรรมที่ควรแนะนำ ทางแห่งบทธรรมที่ควรแนะนำก็มีอยู่ไม่เกินกว่าพระญาณ ธรรมเหล่านั้นตั้งอยู่ในส่วนสุทธอบของกันและกัน เหมือนชั้นแห่งผอบ ๒ ชั้น ทับกันสนิทพอดี ชั้นผอบด้านล่างก็ไม่เกินด้านบน ชั้นผอบด้านบนก็ไม่เกินด้านล่าง ชั้นผอบทั้ง ๒ ย่อมวางประกบกันที่ส่วนสุดโดยรอบของกันและกัน ฉะนั้นใด บทธรรมที่ควรแนะนำ และพระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าก็ตั้งอยู่ในส่วนสุทธอบของกันและกัน ฉะนั้นเหมือนกัน บทธรรมที่ควรแนะนำมีอยู่เพียงใด พระญาณก็มีอยู่เพียงนั้น พระญาณมีอยู่เพียงใด บทธรรมที่ควรแนะนำก็มีเพียงนั้น พระญาณย่อมมีบทธรรมที่ควรแนะนำเป็นส่วนสุทธอบ บทธรรมที่ควรแนะนำก็ย่อมมีพระญาณเป็นส่วนสุทธอบ พระญาณย่อมไม่เป็นไปเกินกว่าบทธรรมที่ควรแนะนำ ทางแห่งบทธรรมที่ควรแนะนำก็มีอยู่ไม่เกินกว่าพระญาณ ธรรมเหล่านั้นย่อมตั้งอยู่ในส่วนสุทธอบของกันและกัน

พระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ย่อมเป็นไปในธรรมทั้งปวง ธรรมทั้งปวงนับเนื่องด้วยความนึก นับเนื่องด้วยความหวัง นับเนื่องด้วยมนสิการ นับเนื่องด้วยจิตตปบาทของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า พระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าย่อมเป็นไปในสัตว์ทั้งปวง พระผู้มีพระภาคทรงทราบอัธยาศัย อนุสัย จริต อธิมุตติของเหล่าสัตว์ทุกจำพวก ทรงรู้จักเหล่าสัตว์ ผู้มีกิเลสจลฺลน้อยในปัญญาจักขุ มีกิเลสจลฺลมากในปัญญาจักขุ มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๕. โมชราชมาณวปัญหานิทเทศ

มีอาการทรมาน ผู้ที่แนะนำให้รู้ได้ง่าย ผู้ที่แนะนำให้รู้ได้ยาก เป็นภัพพสัตว์(ผู้สมควรบรรลุนิพพาน) และอภัพพสัตว์(ผู้ไม่สมควรบรรลุนิพพาน) โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ย่อมเป็นไปภายในพระพุทธานุภาพ

ปลาและเตาชนิดใดชนิดหนึ่ง รวมทั้งปลาติมิ ปลาติมิงคละและปลาติมิติ-มิงคละ^๑ ย่อมเป็นไปภายในมหาสมุทร ฉนฺได โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ย่อมเป็นไปภายในพระญาณของพระพุทธเจ้า ฉนฺนํเหมือนกัน นกชนิดใดชนิดหนึ่ง รวมทั้งครุฑนามว่า เวณไตย ย่อมบินไปในห้วงแห่งอากาศ ฉนฺได พระพุทธสาวกทั้งหลาย ผู้เสมอกับพระสารีบุตรด้วยปัญญา ย่อมเป็นไปในส่วนแห่งพระพุทธานุภาพ ฉนฺนํเหมือนกัน พระพุทธานุภาพย่อมแผ่ครอบคลุมปัญญาของเทวดาและมนุษย์อยู่

เหล่าบัณฑิตผู้เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นคหบดี เป็นสมณะ ผู้มีปัญญาละเอียด รู้วาทะของผู้อื่น เหมือนนายฆังธนูสามารถยิงเนื้อทรายได้ ดุจจะเที่ยวทำลายทิวถิลีผู้อื่นด้วยปัญญาตน บัณฑิตเหล่านั้นพากันปรุงแต่งปัญหา ย่อมเข้าไปเฝ้าพระตถาคต ทูลถามปัญหาที่ลึกลับและปิดบัง ปัญหาเหล่านั้น ที่พระผู้มีพระภาคทรงชักใช้และตรัสแก้แล้ว เป็นปัญหามีเหตุให้ทรงแสดง บัณฑิตเหล่านั้นถูกดึงดูดด้วยการวิชันนาปัญหา จึงเลื่อมใสพระผู้มีพระภาค โดยที่แท้พระผู้มีพระภาคยอมทรงรุ่งเรืองด้วยพระปัญญาในหมู่มนุษย์เหล่านั้น พระผู้มีพระภาคชื่อว่ามีพระจักขุด้วยปัญญาจักขุ เป็นอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุด้วยพุทธจักขุ เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคเมื่อทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ ได้ทรงเห็นสัตว์ทั้งหลายผู้มีกิเลสจตุสน้อยในปัญญาจักขุ ผู้มีกิเลสจตุสน้อยมากในปัญญาจักขุ มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทรมาน ผู้ที่แนะนำให้รู้ได้ง่าย

เชิงอรรถ :

^๑ ปลาทั้ง ๓ ตัวนี้ เป็นปลาขนาดใหญ่ คือ ปลาติมิงคละสามารถกลืนกินปลาติมิได้และปลาติมิติมิงคละ มีขนาดลำตัวใหญ่ถึง ๕๐๐ โยชน์ และสามารถกลืนกินปลาติมิงคละได้ (ข.ม.อ. ๖๙/๒๙๗)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]
๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๕. โมชราชมาณวปัญหานิทเทศ

ผู้ที่แนะนำให้รู้ได้ยาก บางพวกเป็นผู้เห็นโทษและภัยในโลกอยู่ก็มี เหมือนในกอ
บัวเขียว ในกอบัวแดง หรือในกอบัวขาว ดอกบัวเขียว ดอกบัวแดง หรือดอก
บัวขาว บางเหล่าเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ขึ้นตามน้ำ จมอยู่ในน้ำและน้ำหล่อเลี้ยงไว้
ดอกบัวเขียว ดอกบัวแดง หรือดอกบัวขาว บางเหล่าเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ตั้งอยู่
เสมอผิวน้ำ ดอกบัวเขียว ดอกบัวแดง หรือดอกบัวขาว บางเหล่าเกิดในน้ำ
เจริญในน้ำ โพลขึ้นพ้นระดับน้ำ น้ำไม่ติดเปื้อนอยู่เลย ฉันทิใด พระผู้มีพระภาค
เมื่อทรงตรวดดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ ได้ทรงเห็นสัตว์ทั้งหลายผู้มีกิเลสจตุสน้อย
ในปัญญาจักขุ ผู้มีกิเลสจตุสน้อยมากในปัญญาจักขุ มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน
มีอาการดี มีอาการทราม ผู้ที่แนะนำให้รู้ได้ง่าย ผู้ที่แนะนำให้รู้ได้ยาก บางพวกเป็น
ผู้เห็นโทษและภัยในโลกอยู่ก็มี ฉันทินั้นเหมือนกัน พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่
“บุคคลนี้มีราคะจริต บุคคลนี้มีโทสะจริต บุคคลนี้มีโมหะจริต บุคคลนี้มีวิตกจริต
บุคคลนี้มีสังขารจริต บุคคลนี้มีภวณจริต” พระผู้มีพระภาคย่อมตรัสสรรเสริญแก่
บุคคลราคะจริต ตรัสการเจริญเมตตาแก่บุคคลโทสะจริต ย่อมทรงแนะนำบุคคล
โมหะจริตให้ดำรงอยู่ในการเล่าเรียน การไต่ถาม การฟังธรรมตามกาล การสนทนา
ธรรมตามกาล การอยู่ร่วมกับครู ย่อมตรัสอานาปานัสสติแก่บุคคลวิตกจริต
ตรัสบอกนิมิตที่น่าเลื่อมใส ความตรัสรู้ชอบของพระพุทธเจ้า ความเป็นธรรมดี
แห่งพระธรรม การปฏิบัติชอบของพระสงฆ์และศีลของตนที่น่าเลื่อมใสแก่บุคคลสังขาร-
จริต ย่อมตรัสธรรมอันเป็นนิมิตแห่งวิปัสสนา มีอาการไม่เที่ยง มีอาการเป็นทุกข์
มีอาการเป็นอนัตตาแก่บุคคลภวณจริต (สมจริงดังคาถาประพันธ์ว่า)

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้มีปัญญาดี มีสมันต์จักขุ

บุรุษผู้ยืนอยู่บนยอดภูเขาศิลาล้วน

พึงเห็นหมู่ชนโดยรอบ แม้ฉันทิใด

พระองค์ผู้หมดความโศกแล้ว

โปรดเสด็จขึ้นสู่ปราสาทคือธรรม

จักได้เห็นหมู่ชนผู้ตกอยู่ในความเศร้าโศก

และถูกชาติชราครอบงำได้ชัดเจน ฉันทินัน^๑

พระผู้มีพระภาคชื่อว่ามิพระจักขุด้วยพุทธจักขุ เป็นอย่างนี้

เชิงอรรถ :

^๑ วิ.ม. ๔/๘/๙, ที.ม. ๑๐/๗๐/๓๔, ม.ม. ๑๒/๒๘๒/๒๔๓, ม.ม. ๑๓/๓๓๘/๓๒๐, ส.ส. ๑๕/๑๗๒/๑๖๕,
ข.ม. (แปล) ๒๙/๑๙๑/๕๕๕-๕๕๖

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๕. โมชราชมาณวปัญหานิทเทศ

พระผู้มีพระภาคมีพระจักษุด้วยสมันตจักษุ เป็นอย่างไร

คือ พระสัพพัญญุตญาณ ตรัสเรียกว่า สมันตจักษุ พระผู้มีพระภาคทรงประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมแล้วด้วยพระสัพพัญญุตญาณ (สมจริงดังคาถาประพันธ์ว่า)

สิ่งไร ๆ ในไตรโลกชาตนี้

พระปัญญาจักษุของพระตถาคตนั้นไม่เห็น ไม่มีเลย

อนึ่ง ธรรมชาติอะไร ๆ ที่ควรรู้

พระพุทธานุญาณไม่รู้แจ้งก็ไม่มี

ธรรมชาติที่ควรแนะนำใดมีอยู่

พระตถาคตได้ทรงทราบธรรมชาติที่ควรแนะนำนั้นทั้งหมด

เพราะเหตุนั้น พระตถาคตจึงชื่อว่าผู้มีสมันตจักษุ^๑

พระผู้มีพระภาคชื่อว่ามิมีพระจักษุด้วยสมันตจักษุ เป็นอย่างนี้ รวมความว่า พระผู้มีพระภาค ผู้มีพระจักษุ มิได้ทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์

คำว่า **ข้าพระองค์** รับทราบมาว่า **พระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นเทพฤๅษี (ถ้าผู้ใดถามปัญหา) ถึง ๓ ครั้ง จะทรงพยากรณ์** อธิบายว่า ข้าพระองค์เรียนรูมา คือ ทรงจำมา กำหนดมา อย่างนี้ว่า พระพุทธเจ้า(ถ้า) ผู้ใดทูลถามปัญหาควรแก่เหตุ ถึง ๓ ครั้ง จะทรงพยากรณ์ จะไม่ทรงปฏิเสธ

ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคชื่อว่า เทพฤๅษี

คำว่า **ผู้ทรงเป็นเทพฤๅษี** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาค ทรงเป็นทั้งเทพ เป็นทั้งฤๅษี จึงชื่อว่าทรงเป็นเทพฤๅษี พระราชาชนนวกก็เรียกกันว่า ราชฤๅษี พราหมณ์นวกก็เรียกกันว่า พราหมณ์ฤๅษี ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคก็ฉะนั้น ทรงเป็นทั้งเทพเป็นทั้งฤๅษี

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ม.(แปล) ๒๙/๑๙๑/๕๔๖, ข.ป. ๓๑ / ๑๒๑ / ๑๓๖-๑๓๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๕. โมชราชมาณวปัญหานิทเทศ

อิกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค ผนวชแล้วจึงชื่อว่าพระฤๅษี ทรงแสวงหา คือ คันทา เสาะหาสีลขันธ์ใหญ่ จึงชื่อว่าพระฤๅษี ทรงแสวงหา คือ คันทา เสาะหาสมาธิขันธ์ใหญ่ ฯลฯ ปัญญาขันธ์ใหญ่ ฯลฯ วิมุตติขันธ์ใหญ่ ฯลฯ วิมุตติญาณ-ทัสสนขันธ์ใหญ่ จึงชื่อว่าพระฤๅษี

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คือ คันทา เสาะหาเครื่องทำลายกองความมืดใหญ่ จึงชื่อว่าพระฤๅษี

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คันทา เสาะหาเครื่องทำลายความวิปลาสใหญ่ จึงชื่อว่าพระฤๅษี

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คันทา เสาะหาเครื่องถอนลูกศรคือตัณหาใหญ่ จึงชื่อว่าพระฤๅษี

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คันทา เสาะหาเครื่องปลดเปลื้องโครงทิฏฐิใหญ่ จึงชื่อว่าพระฤๅษี

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คันทา เสาะหาเครื่องกำจัดตรงคือมานะใหญ่ จึงชื่อว่าพระฤๅษี

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คันทา เสาะหาเครื่องเข้าไปสงบอภิสังขารใหญ่ จึงชื่อว่าพระฤๅษี

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คันทา เสาะหาเครื่องปิดกั้นโอชะใหญ่ จึงชื่อว่าพระฤๅษี

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คันทา เสาะหาเครื่องวางภาระใหญ่ จึงชื่อว่าพระฤๅษี

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คันทา เสาะหาเครื่องตัดสังสารวัฏใหญ่ จึงชื่อว่าพระฤๅษี

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา คันทา เสาะหาเครื่องดับความเดือดร้อนใหญ่ จึงชื่อว่าพระฤๅษี

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปีฎหานิทเทส ๑๕. โมฆราชมาณวปีฎหานิทเทส

พระผู้มีพระภาคทรงแสงหา คันทา เสาะหาเครื่องระงับความเร่าร้อนใหญ่จึง
ชื่อว่าพระฤาษี

พระผู้มีพระภาคทรงแสงหา คันทา เสาะหาเครื่องยกยงคือธรรมใหญ่ จึงชื่อ
ว่าพระฤาษี

พระผู้มีพระภาคทรงแสงหา คันทา เสาะหาสติปัญญาใหญ่... สัมมัมปธานใหญ่...
อิทธิบาทใหญ่... อินทรีย์ใหญ่... พละใหญ่... โพชฌงค์ใหญ่... อริยมรรคมีองค์ ๘ ใหญ่...
ปรมัตถมตนิพพานใหญ่ จึงชื่อว่าพระฤาษี

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้ที่เหล่าสัตว์ผู้มเหศักดิ์แสงหา คันทา
เสาะหาว่า "พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ไหน พระผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเทพประทับอยู่
ที่ไหน พระผู้ทรงองอาจกว่านรชนประทับอยู่ที่ไหน" จึงชื่อว่าพระฤาษี รวมความว่า
ข้าพระองค์รับทราบมาว่า พระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นเทพฤาษี (ถ้าผู้ใดถามปัญหา)
ถึง ๓ ครั้ง จะทรงพยากรณ์ ด้วยเหตุ นั้น พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า

(ท่านโมฆราชทูลถามดังนี้)

ข้าพระองค์ได้ทูลถามพระองค์ผู้สักกะ ๒ ครั้งแล้ว

พระผู้มีพระภาคผู้มีพระจักขุ

มิได้ทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์

ข้าพระองค์รับทราบมาว่า

พระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นเทพฤาษี

(ถ้าผู้ใดถามปัญหา) ถึง ๓ ครั้งจะทรงพยากรณ์

[๘๖] (ท่านโมฆราชทูลถามว่า)

โลกนี้ โลกอื่น พรหมโลกพร้อมทั้งเทวโลก

ย่อมไม่ทราบชัดความเห็นของพระองค์

ผู้โคดมโคตร ผู้มีพระยศ (๒)

คำว่า **โลกนี้** ในคำว่า **โลกนี้ โลกอื่น** ได้แก่ มนุษยโลก

คำว่า **โลกอื่น** ได้แก่ โลกอื่นทั้งหมด เว้นมนุษย์โลก รวมความว่า **โลกนี้**

โลกอื่น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๑๕. โมชราชมาณวิญหานิทเทศ

คำว่า **พรหมโลกพร้อมทั้งเทวโลก** ได้แก่ พรหมโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก หมุสัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ รวมความว่า พรหมโลกพร้อมทั้งเทวโลก

คำว่า **ยอมไม่ทราบชัดความเห็นของพระองค์** อธิบายว่า ชาวโลกไม่ทราบ 'ไม่รู้ คือ ไม่เห็น ไม่แลเห็น ไม่ประสบ ไม่พบ ไม่ได้เฉพาะความเห็น คือ ความถูกใจ ความพอใจ ลัทธิ อัสยาศัย ความประสงค์ของพระองค์ว่า "พระผู้มีพระภาคนี้ ทรงมีความเห็นอย่างนี้ มีความถูกใจอย่างนี้ มีความพอใจอย่างนี้ มีลัทธิอย่างนี้ มีอัสยาศัยอย่างนี้ มีความประสงค์อย่างนี้" รวมความว่า ยอมไม่ทราบชัดความเห็นของพระองค์

คำว่า **ผู้โคตมโคตร ผู้มีพระยศ** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาค ทรงเพียบพร้อมด้วยพระยศ จึงชื่อว่าผู้มีพระยศ

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเป็นผู้ที่ชาวโลกสักการะ เคารพ นับถือ บูชานอบน้อม ทรงได้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร จึงชื่อว่าผู้มีพระยศ รวมความว่า ผู้โคตมโคตร ผู้มีพระยศ ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์จึงกราบทูลว่า

โลกนี้ โลกอื่น พรหมโลกพร้อมทั้งเทวโลก

ยอมไม่ทราบชัดความเห็นของพระองค์

ผู้โคตมโคตร ผู้มีพระยศ

[๘๗] (ท่านโมชราชทูลถามว่า)

ข้าพระองค์มีปัญหาที่จะทูลถามจึงมาเฝ้าพระองค์

ผู้ทรงมีปกติเห็นธรรมอันงามอย่างนี้

บุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างไร มัจจราชจึงไม่เห็น (๓)

คำว่า **ผู้ทรงมีปกติเห็นธรรมอันงามอย่างนี้** อธิบายว่า ผู้ทรงมีปกติเห็นธรรมอันงาม คือ เห็นธรรมอันเลิศ เห็นธรรมอันประเสริฐ ธรรมอันวิเศษสุด เห็นธรรมชั้นแนวหน้า เห็นธรรมสูงสุด เห็นธรรมอันยอดเยี่ยมอย่างนี้ รวมความว่า ผู้ทรงมีปกติเห็นธรรมอันงามอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๕. โมชราชมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **ข้าพระองค์มีปัญหาคือจะทูลถามจึงมาเฝ้า** อธิบายว่า ข้าพระองค์มีความ ต้องการปัญหาจึงมาเฝ้า ฯลฯ ข้อนี้จึงเป็นภาระของพระองค์ รวมความว่า ข้าพระองค์มีปัญหาคือจะทูลถามจึงมาเฝ้า อย่างนี้บ้าง

คำว่า **บุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างไร** อธิบายว่า บุคคลผู้พิจารณาเห็น คือ ประจักษ์แจ้ง เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งอย่างไร รวมความว่า บุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างไร

คำว่า **มัจจราชจึงไม่เห็น** อธิบายว่า มัจจราชจึงไม่เห็น คือ ไม่แลเห็น ไม่ประสบ ไม่พบ ไม่ได้เฉพาะ รวมความว่า มัจจราชจึงไม่เห็น ด้วยเหตุที่นั่น เพราะภพนั้นจึงกราบทูลว่า

ข้าพระองค์มีปัญหาคือจะทูลถามจึงมาเฝ้าพระองค์

ผู้ทรงมีปกติเห็นธรรมอันงามอย่างนี้

บุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างไร มัจจราชจึงไม่เห็น

[๘๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

โมชราช เธอจงพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า

มีสติทุกเมื่อ พึงถอนอัฏฏานุกูลเสีย

เป็นผู้ข้ามมัจจราชเสียได้ ด้วยอาการอย่างนี้

บุคคลพิจารณาเห็นโลกอยู่อย่างนี้ มัจจราชจึงไม่เห็น (๔)

ว่าด้วยโลก

คำว่า **โลก** ในคำว่า **เธอจงพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า** ได้แก่ โลกนรก โลกในกำเนิดเดรัจฉาน โลกในเปตวิสัย มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ชาติโลก อายตนโลก โลกนี้ โลกหน้า พรหมโลก พร้อมทั้งเทวโลก

ภิกษุรูปหนึ่งได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า ‘โลก โลก’ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ จึงตรัสว่า โลก พระพุทธเจ้าข้า”

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๕. โมชราชมาณวปัญหานิทเทศ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุ ที่เราเรียกว่า ‘โลก’ เพราะจะต้องแตกสลาย ก็อะไรเล่าจะต้องแตกสลาย คือ จักขุแลต้องแตกสลาย รูปต้องแตกสลาย จักขุวิญญานต้องแตกสลาย จักขุสัมผัสต้องแตกสลาย แม้สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือ อทุกขมสุขเวทนา(เป็นทุกขก็มีใช่เป็นสุขก็มีใช่) ที่เกิดขึ้นเพราะมีจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ต้องแตกสลาย โสตะต้องแตกสลาย เสียงต้องแตกสลาย ฆานะต้องแตกสลาย กลิ่นต้องแตกสลาย ชิวหาต้องแตกสลาย รสต้องแตกสลาย กายต้องแตกสลาย โภกฐีฬพะต้องแตกสลาย มโนต้องแตกสลาย ธรรมารมณต้องแตกสลาย มโนวิญญานต้องแตกสลาย มโนสัมผัสต้องแตกสลาย แม้สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย ก็ต้องแตกสลาย ภิกษุ ที่เราเรียกว่า ‘โลก’ เพราะจะต้องแตกสลาย เป็นอย่างนี้”^๑

คำว่า **เธอจงพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า** อธิบายว่า บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่าด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. ด้วยการกำหนดเห็นสังขารไม่เป็นไปตามอำนาจ
๒. ด้วยการพิจารณาเห็นสังขารเป็นของว่างเปล่า

บุคคลพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า ด้วยการกำหนดเห็นสังขารไม่เป็นไปตามอำนาจ เป็นอย่างไร

คือ บุคคลย่อมไม่ได้อำนาจในรูป อำนาจในเวทนา อำนาจในสัญญา อำนาจในสังขาร อำนาจในวิญญาน

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา ถ้ารูปนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ รูปนี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลพึงได้ในรูปว่า “รูปของเราจึงเป็นอย่างนี้ รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย” ภิกษุทั้งหลาย ก็ เพราะรูปเป็นอนัตตา ฉะนั้น รูปจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลย่อมไม่ได้ในรูปว่า “รูปของเราจึงเป็นอย่างนี้ รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น”

เชิงอรรถ :

^๑ ส.สพ. (แปล) ๑๘/๘๒/๗๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]
 ๕. มาณวปีฎหานิทเทศ ๑๕. โมชราชมาณวปีฎหานิทเทศ

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาเป็นอนัตตา ถ้าเวทนานี้จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ เวทนานี้ไม่
 พึ่งเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลพึงได้ในเวทนาว่า “เวทนาของเราจงเป็นอย่างนี้
 เวทนาของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น” ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะเวทนาเป็นอนัตตา
 ฉะนั้น เวทนาจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลย่อมไม่ได้ในเวทนาว่า “เวทนาของ
 ของเราเป็นอย่างนี้ เวทนาของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น”

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาเป็นอนัตตา ถ้าสัญญานี้จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ สัญญา
 นี้ไม่พึ่งเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลพึงได้ในสัญญาว่า “สัญญาของเราจงเป็นอย่างนี้
 สัญญาของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น” ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะสัญญาเป็นอนัตตา ฉะนั้น
 สัญญาจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลย่อมไม่ได้ในสัญญาว่า “สัญญาของเราจง
 เป็นอย่างนี้ สัญญาของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น”

ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา ถ้าสังขารนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซ้
 สังขารนี้ ไม่พึ่งเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลพึงได้ในสังขารว่า “สังขารของเรา
 จงเป็นอย่างนี้ สังขารของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น” ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะสังขาร
 เป็นอนัตตา ฉะนั้น สังขารจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลย่อมไม่ได้ในสังขารว่า
 “สังขารของเราจงเป็นอย่างนี้ สังขารของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น”

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณเป็นอนัตตา ถ้าวิญญาณนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซ้
 วิญญาณนี้ก็ไม่พึ่งเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลพึงได้ในวิญญาณว่า “วิญญาณของ
 ของเราเป็นอย่างนี้ วิญญาณของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น” ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะ
 วิญญาณเป็นอนัตตา ฉะนั้น วิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลย่อมไม่ได้
 ในวิญญาณว่า “วิญญาณของเราจงเป็นอย่างนี้ วิญญาณของเราอย่าได้เป็น
 อย่างนั้น”^๑

เชิงอรรถ :

^๑ วิ.ม. ๔/๒๑/๑๗-๑๘, ส.ข. ๑๗/๕๙/๕๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๕. โมชราชมาณวปัญหานิทเทศ

ว่าด้วยปฏิจสุมปบาท

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย กายนี้มีไขของคนอื่น ทั้งมีไขของคนอื่น กายนี้กรรมเก่าควบคุมไว้ จิตประมวณไว้ ฟังเห็นว่า เป็นที่ตั้งแห่งเวทนา อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว ย่อมมนสิการปฏิจสุมปบาทอย่างดีโดยแยบคาย ในกายนั้นว่า

"เพราะเหตุนี้ เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี
 เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น
 เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี
 เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้จึงดับไป คือ
 เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี
 เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี
 เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี
 เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี
 เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี
 เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี
 เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี
 เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี
 เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี
 เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี
 เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี

ความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจและความ
 คับแค้นใจก็มีพร้อม ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีได้ด้วยประการดังนี้

เพราะอวิชชาสารอก^๑ดับไปไม่เหลือ สังขารจึงดับ

เชิงอรรถ :

- ^๑ สารอก ในที่นี้หมายถึง วิราคะคือนิพพาน แปลว่า เพราะอวิชชาดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะก็ได้
 (วิ.ม.(แปล) ๔/๑-๓/๒-๖)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]
 ๕. มาถวิญญานิทเทส ๑๕. โมชราชมาถวิญญานิทเทส

เพราะสังขารดับ วิญญานจึงดับ

เพราะวิญญานดับ นามรูปจึงดับ

เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ

เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ

เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ

เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ

เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ

เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ

เพราะภพดับชาติจึงดับ

เพราะชาติดับ ชรามรณะจึงดับ

ความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และความ
 คับแค้นใจก็ดับไป ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้มีได้ด้วยประการฉะนี้"^๑

**บุคคลพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า ด้วยการพิจารณาเห็นสังขาร
 เป็นของว่างเปล่า เป็นอย่างไร**

คือ บุคคลย่อมไม่ได้แก่นสารในรูป แก่นสารในเวทนา แก่นสารในสัญญา
 แก่นสารในสังขาร แก่นสารในวิญญาน

รูปไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร โดยสาระแห่งแก่นสารที่
 เป็นของเที่ยง โดยสาระแห่งแก่นสารที่เป็นสุข โดยสาระแห่งแก่นสารที่เป็นตัวตน
 โดยความเป็นของเที่ยง โดยความเป็นของยั่งยืน โดยความเป็นของมั่นคง หรือโดย
 ความเป็นของไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา

เวทนาไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร ฯลฯ

สัญญาไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร ฯลฯ

เชิงอรรถ :

^๑ ส.น. ๑๖/๓๗/๖๒-๖๓

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๓๑๓ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑๕. โมชราชมาณวปัญหานิทเทส

สังขารไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร ฯลฯ

วิญญาณไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร ฯลฯ โดยสาระแห่งแก่นสารที่เป็นของเที่ยง โดยสาระแห่งแก่นสารที่เป็นสุข โดยสาระแห่งแก่นสารที่เป็นตัวตน โดยความเป็นของเที่ยง โดยความเป็นของยั่งยืน โดยความเป็นของมั่นคง หรือโดยความเป็นของไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา

ไม้้อไม่มีแก่น ไร้แก่น ปราศจากแก่น ไม้ละหุ่ง ไม่มีแก่น ไร้แก่น ปราศจากแก่น ไม้มะเดื่อ ไม่มีแก่น ไร้แก่น ปราศจากแก่น ไม้ทองหลวง ไม่มีแก่น ไร้แก่น ปราศจากแก่น ต้นหงอนไก่ (ปาสิททุกโก) ไม่มีแก่น ไร้แก่น ปราศจากแก่น ฟองน้ำ ไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร ต่อม่น้ำ ไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร พยับแดด ไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร ต้นกล้วย ไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร เงา ไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร ฉันท

รูปไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร โดยสาระแห่งแก่นสารที่เป็นของเที่ยง โดยสาระแห่งแก่นสารที่เป็นสุข โดยสาระแห่งแก่นสารที่เป็นตัวตน โดยความเป็นของเที่ยง โดยความเป็นของยั่งยืน โดยความเป็นของมั่นคง โดยความเป็นของไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา เวทนาไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร ฯลฯ สัญญาไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร ฯลฯ สังขารไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร ฯลฯ วิญญาณไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร โดยสาระแห่งแก่นสารที่เป็นของเที่ยง โดยสาระแห่งแก่นสารที่เป็นสุข โดยสาระแห่งแก่นสารที่เป็นตัวตน โดยความเป็นของเที่ยง โดยความเป็นของยั่งยืน โดยความเป็นของมั่นคง โดยความเป็นของไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา ฉันทัน

บุคคลพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า ด้วยการพิจารณาเห็นสังขารเป็นของว่างเปล่าอย่างนี้ บุคคลพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า ด้วยเหตุ ๒ อย่างเหล่านี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]
๕. มาณวิญหานิทเทศ ๑๕. โมชราชมาณวิญหานิทเทศ

อีกนัยหนึ่ง บุคคลพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า ด้วยอาการ ๖ อย่าง
คือ พิจารณาเห็นรูป^๑

๑. โดยความที่ตนมิได้เป็นใหญ่
๒. โดยความที่ตนจัดการตามชอบใจไม่ได้
๓. โดยไม่เป็นที่ตั้งแห่งความสบาย
๔. โดยไม่เป็นไปในอำนาจ
๕. โดยเป็นไปตามเหตุ
๖. โดยความว่างเปล่า

พิจารณาเห็นเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... พิจารณาเห็นวิญญูญาณ

๑. โดยความที่ตนมิได้เป็นใหญ่
๒. โดยความที่ตนจัดการตามชอบใจไม่ได้
๓. โดยไม่เป็นที่ตั้งแห่งความสบาย
๔. โดยไม่เป็นไปในอำนาจ
๕. โดยเป็นไปตามเหตุ
๖. โดยความว่างเปล่า

บุคคลพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า ด้วยอาการ ๖ อย่าง เป็นอย่างนี้

อีกนัยหนึ่ง บุคคลพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า ด้วยอาการ ๑๐ อย่าง
คือ พิจารณาเห็นรูป

เชิงอรรถ :

- ^๑ ความตรงนี้ปรากฏในฉบับฉัฏฐสังคายนาของฉบับพม่า ดังนี้ จักขว่างจากอตตดา หรือสิ่งที่เนื่องด้วยอตตดา
เที่ยง ยั่งยืน มั่นคง หรือไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา โสตะว่าง ... ฆานะว่าง ... ชิวหาว่าง ... กายว่าง ... ใจ
ว่างจากอตตดา หรือสิ่งที่เนื่องด้วยอตตดา เที่ยง ยั่งยืน มั่นคง หรือไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา รูปว่าง ... เสียงว่าง
... กลิ่นว่าง ... รสว่าง ... โผฏฐัพพะว่าง ... ธรรมารมณว่างจากอตตดา หรือสิ่งที่เนื่องด้วยอตตดา เที่ยง ยั่งยืน
มั่นคง หรือไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา จักขุวิญญูญาณว่าง ... มโนวิญญูญาณว่าง ... จักขุสัมผัสว่าง ... เวทนาที่
เกิดจากจักขุสัมผัสว่าง ... เวทนาที่เกิดจากมโนสัมผัสว่าง ... รูปสัญญาว่าง ... ธัมมสัญญาว่าง ...
รูปสัญญาเจตนาว่าง ... ธัมมสัญญาเจตนาว่าง ... รูปตัณหาว่าง ... รูปวิตกว่าง ... รูปวิจารณ์ว่าง ... ธัมมวิจารณ์
ว่างจากอตตดา หรือสิ่งที่เนื่องด้วยอตตดา เที่ยง ยั่งยืน มั่นคง หรือไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า :๓๑๕ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปีฎหานิทเทส ๑๕. โมชราชมาณวปีฎหานิทเทส

๑. โดยความเป็นของว่าง	๒. โดยความเป็นของเปล่า
๓. โดยความเป็นของสูญ	๔. โดยความเป็นอนัตตา
๕. โดยความไม่มีแก่นสาร	๖. โดยความเป็นดจเพชฌฆาต
๗. โดยความเป็นของปราศจากความเจริญ	
๘. โดยความเป็นเหตุแห่งความลำบาก	๙. โดยความเป็นของมีอาสวะ
๑๐. โดยความเป็นของที่ถูกเหตุปัจจัยปรุงแต่ง	

พิจารณาเห็นเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ จตติ (ความเคลื่อนจากภพ) ฯลฯ อุปบัติ (การถือกำเนิด) ฯลฯ ปฏิสนธิ ฯลฯ ภพ ฯลฯ สังสารวัฏ

๑. โดยความเป็นของว่าง	๒. โดยความเป็นของเปล่า
๓. โดยความเป็นของสูญ	๔. โดยความเป็นอนัตตา
๕. โดยความไม่มีแก่นสาร	๖. โดยความเป็นดจเพชฌฆาต
๗. โดยความเป็นของปราศจากความเจริญ	
๘. โดยความเป็นเหตุแห่งความลำบาก	๙. โดยความเป็นของมีอาสวะ
๑๐. โดยความเป็นของที่ถูกเหตุปัจจัยปรุงแต่ง	

บุคคลพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า ด้วยอาการ ๑๐ อย่าง เป็นอย่างนี้ อีกนัยหนึ่ง บุคคลพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า ด้วยอาการ ๑๒ อย่าง คือ พิจารณาเห็นรูป

๑. มิใช่สัตว์	๒. มิใช่ชีวะ
๓. มิใช่ณะ	๔. มิใช่มาณพ
๕. มิใช่หญิง	๖. มิใช่ชาย
๗. มิใช่อัตตา	๘. มิใช่ของเนื่องด้วยอัตตา
๙. มิใช่เรา	๑๐. มิใช่ของเรา
๑๑. มิใช่ใคร ๆ	๑๒. มิใช่ของใคร ๆ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]
๕. มาถวปีฎหานิทเทส ๑๕. โมชราชมาถวปีฎหานิทเทส

พิจารณาเห็นเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ

๑. มิใช่สัตว์	๒. มิใช่ชีวะ
๓. มิใช่ขันธ์	๔. มิใช่มาณพ
๕. มิใช่หญิง	๖. มิใช่ชาย
๗. มิใช่อดีตตา	๘. มิใช่ของเนื่องด้วยอดีตตา
๙. มิใช่เรา	๑๐. มิใช่ของเรา
๑๑. มิใช่ใคร ๆ	๑๒. มิใช่ของใคร ๆ

บุคคลพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า ด้วยอาการ ๑๒ อย่าง เป็นอย่างนี้
สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดมิใช่ของเธอ
ทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละสิ่งนั้น สิ่งที่เราทั้งหลายละได้แล้วนั้นแล จักมีเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน

ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่าที่มิใช่ของเธอทั้งหลาย รูปมิใช่ของเธอทั้งหลาย เธอ
ทั้งหลายจงละรูปนั้น รูปที่เราทั้งหลายละได้แล้วนั้นแล จักมีเพื่อประโยชน์เกื้อกูล
เพื่อความสุขตลอดกาลนาน

เวทนามิใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละเวทนานั้น เวทนาที่เราทั้งหลาย
ละได้แล้วนั้น จักมีเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน

สัญญามิใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละสัญญานั้น สัญญาที่เรา
ทั้งหลายละได้แล้วนั้น จักมีเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน

สังขารทั้งหลายมิใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละสังขารเหล่านั้น สังขาร
ที่เราทั้งหลายละได้แล้วนั้น จักมีเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอด กาลนาน

วิญญาณมิใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละวิญญาณนั้น วิญญาณที่เรา
ทั้งหลายละได้แล้วนั้น จักมีเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๑๕. โมชราชมาณวิญหานิทเทศ

ภิกษุทั้งหลาย คนพึงเอาหญ้า ไม้ กิ่งไม้ ใบไม้ที่มีอยู่ในเขตวันวิหารนี้
ไปเผา หรือจัดการไปตามรูปเรื่อง เธอทั้งหลายจะพึงมีความคิดอย่างนี้บ้างไหมว่า
“คนยอมเอาพวกเราไปเผา หรือจัดการไปตามรูปเรื่อง”

ความดำริเช่นนั้น ไม่มีเลย พระเจ้าข้า

ข้อนั้น เป็นเพราะเหตุไร

เพราะนั้น มิใช่อัตตา หรือของเนื่องด้วยอัตตาของข้าพระองค์ทั้งหลาย
พระเจ้าข้า

อย่างเดียวกันนั้นแล ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดมิใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจง
ละสิ่งนั้น สิ่งที่คุณทั้งหลายละได้แล้วนั้น จักมีเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข
ตลอดกาลนาน

ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่ามิใช่ของเธอทั้งหลาย รูปมิใช่ของเธอทั้งหลาย เธอ
ทั้งหลายจงละรูปนั้น รูปที่คุณทั้งหลายละได้แล้วนั้น จักมีเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อ
ความสุขตลอดกาลนาน

เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณมิใช่ของเธอทั้งหลาย
เธอทั้งหลายจงละวิญญาณนั้น วิญญาณที่คุณทั้งหลายละได้แล้วนั้น จักมีเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน”^๑ รวมความว่า บุคคลพิจารณาเห็น
โลกโดยความว่างเปล่าเป็นอย่างนี้บ้าง

ว่าด้วยโลกว่าง

ท่านพระอานนทีได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่
พระองค์ตรัสว่า ‘โลกว่าง โลกว่าง’ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ จึงตรัสว่า ‘โลกว่าง’

เชิงอรรถ :

^๑ ม.ม. ๑๒/๒๔๗/๒๐๘-๒๐๙, ส.ข. ๑๗/๓๓/๒๘, ส.สพ. (แปล) ๑๘/๑๐๒/๑๑๑-๑๑๓

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๑๕. โมชราชมาณวิญหานิทเทศ

อานนท เพราะโลกว้างจากอดีตหรือจากสิ่งที่เกิดด้วยอดีต ฉะนั้น เราจึง
กล่าวว่า ‘โลกว้าง’ อานนท อะไรเล่าที่ว่างจากอดีต หรือจากสิ่งที่เกิดด้วยอดีต
อานนท จักขุแล่ว้างจากอดีต หรือจากสิ่งที่เกิดด้วยอดีต รูปว่าง ฯลฯ จักขุวิญญาน
ว่าง ฯลฯ จักขุสัมผัสว่าง แม้ความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขเวทนา เป็นทุกขเวทนา
หรืออทุกขมสุขเวทนา(เป็นทุกขก็มีใช่เป็นสุขก็มีใช่) ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัส
เป็นปัจจัย ก็ว่างจากอดีตหรือสิ่งที่เกิดด้วยอดีต โสตะว่าง ฯลฯ เสียงว่าง ฯลฯ
ฆานะว่าง ฯลฯ กลิ่นว่าง ฯลฯ ชิวหาว่าง ฯลฯ รสว่าง ฯลฯ กายว่าง ฯลฯ
โณภูมิลัพพะว่าง ฯลฯ ใจว่าง ฯลฯ ธรรมารมณ์ว่าง ฯลฯ มโนวิญญานว่าง ฯลฯ
มโนสัมผัสก็ว่าง แม้ความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขเวทนา เป็นทุกขเวทนา หรือ
อทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้น เพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย ก็ว่างจากอดีต หรือสิ่งที่
เนื่องด้วยอดีต อานนท เพราะโลกว้างจากอดีต หรือจากสิ่งที่เกิดด้วยอดีต
ฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า “โลกว้าง”^๑ บุคคลพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า เป็น
อย่างนี้บ้าง

คามณิ^๒ ภัยย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้พิจารณาเห็น

ความเกิดขึ้นแห่งธรรมล้วน ๆ

และความสืบเนื่องแห่งสังขารล้วน ๆ ตามที่เป็นจริง

เมื่อใด บุคคลพิจารณาเห็นโลกว่า

เสมอด้วยหญ้าและท่อนไม้ ด้วยปัญญา

เมื่อนั้น เขาย่อมไม่ปรารถนาอะไรอื่น

นอกจากความไม่ปฏิบัติ

บุคคลพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า เป็นอย่างนี้บ้าง

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อย่างนั้นแล ภิกษุคัน
หารูป ตลอดคติแห่งรูปที่มีอยู่ คันทาเวทนา ตลอดคติแห่งเวทนาที่มีอยู่ คันทา

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบกับ ส.สพ.า.(แปล) ๑๘/๘๕/๗๘, ข.ม.(แปล) ๒๙/๑๘๖/๕๒๘-๕๒๙

^๒ คามณิ ในที่นี้เป็นชื่อของหัวหน้าโจร ซึ่งพระอภิมุตตเถระใช้เรียกชื่อในขณะที่แสดงธรรมโปรดหัวหน้าโจร
(ข.วิ.(แปล) ๒๖/๑๗๖-๑๗๗/๔๖๑)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๕. โมฆราชมาณวปัญหานิทเทศ

สัญญา ตลอดคติแห่งสัญญาที่มีอยู่ ค้นหาสังขาร ตลอดคติแห่งสังขารที่มีอยู่ ค้นหาวิญญาณ ตลอดคติแห่งวิญญาณที่มีอยู่ เมื่อภิกษุนั้นค้นหารูป ตลอดคติแห่งรูปที่มีอยู่ ค้นหาเวทนา ตลอดคติแห่งเวทนาที่มีอยู่ ค้นหาสัญญา ตลอดคติแห่งสัญญาที่มีอยู่ ค้นหาสังขาร ตลอดคติแห่งสังขารที่มีอยู่ ค้นหาวิญญาณ ตลอดคติแห่งวิญญาณที่มีอยู่ ความถือว่า “เรา” “ของเรา” หรือ “มีเรา” ของภิกษุนั้นไม่มี^๑ บุคคลพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า เป็นอย่างนี้บ้าง

คำว่า **เธอจงพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า** อธิบายว่า เธอจงพิจารณาเห็น คือ ประจักษ์แจ้ง แลเห็น เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้ง โลกโดยความว่าง รวมความว่า เธอจงพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า

คำว่า **โมฆราช** ในคำว่า **โมฆราช ... มีสติทุกเมื่อ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพรหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า **ทุกเมื่อ** อธิบายว่า ตลอดกาลทั้งปวง ฯลฯ ปัจจุบันวัย^๒

คำว่า **มีสติ** อธิบายว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ (๑) ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัญญาพิจารณาภายในกาย ฯลฯ ผู้ที่นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า มีสติ^๓ รวมความว่า โมฆราช ... มีสติทุกเมื่อ

คำว่า **พึงถอนอัตตานุทิฏฐิเสีย** อธิบายว่า สักกายทิฏฐิ ๒๐ ตรัสเรียกว่า อัตตานุทิฏฐิ

บุคคลผู้ไม่ได้สติบในโลกรนี้ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ย่อมมองเห็นรูป โดยความเป็นอัตตา เห็นอัตตาว่ามีรูป เห็นรูปในอัตตา หรือเห็นอัตตาในรูป

เชิงอรรถ :

^๑ ส.สพ.า.(แปล) ๑๘/๒๔๖/๒๖๒

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๑๐/๗๗

^๓ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๗๐-๗๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๕. โมชราชมาณวปัญหานิทเทศ

ย่อมมองเห็นเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ โดยความเป็นอัตตา เห็นอัตตาวามีวิญญาณ เห็นวิญญาณในอัตตา หรือเห็นอัตตาในวิญญาณ ทิฏฐิ การตกอยู่ในทิฏฐิ ความรกข์คือทิฏฐิ ความกัณดารคือทิฏฐิ เสี้ยนหนามคือทิฏฐิ ความดันรนคือทิฏฐิ เครื่องผูกพันคือทิฏฐิ ความถือ ความถือมั่น ความยึดมั่น ความยึดมั่นถือมั่น ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิเดียรฉัตรย์ ความถือขัดแย้ง ความถือวิปริต ความถือวิปลาส ความถือผิด ความถือในสิ่งไม่เป็นความจริงว่าเป็นจริงเห็นปานนี้ จนถึงทิฏฐิ ๖๒ นี้ชื่อว่าอัตตานุทิฏฐิ

คำว่า **พึงถอนอัตตานุทิฏฐิเสีย** อธิบายว่า พึงถอน คือ พึงถอนขึ้น จุดขึ้น ชักขึ้น ลากขึ้น เพิกขึ้น ได้แก่ ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงไม่มีอีก รวมความว่า พึงถอนอัตตานุทิฏฐิเสีย

คำว่า **เป็นผู้ข้ามมัจจราชเสียได้ ด้วยอาการอย่างนี้** อธิบายว่า พึงข้ามมัจจราช คือ พึงข้าม พึงข้ามไป ข้ามพ้น ก้าวล่วง ล่วงเลยซึ่งชราบ้าง มรณะบ้าง ด้วยอาการอย่างนี้ รวมความว่า เป็นผู้ข้ามมัจจราชเสียได้ ด้วยอาการอย่างนี้

คำว่า **บุคคลพิจารณาเห็นโลกอยู่อย่างนี้** อธิบายว่า พิจารณาเห็น คือ ประจักษ์แจ้ง เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งโลกอย่างนี้ รวมความว่า บุคคลพิจารณาเห็นโลกอยู่อย่างนี้

คำว่า **มัจจราชจึงไม่เห็น** อธิบายว่า มัจจชื่อว่าพญามัจจราช มารชื่อว่าพญามัจจราช ความตายชื่อว่าพญามัจจราช

คำว่า **จึงไม่เห็น** ได้แก่ ไม่เห็น ไม่แลเห็น ไม่ประสบ ไม่พบ ไม่ได้เฉพาะสมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเนื้อป่าเมื่อเที่ยวไปตามป่าน้อยป่าใหญ่ ย่อมวางใจเดิน ยืน หมอบ นอน ชอนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะไม่ได้พบกับนายพรานเนื้อ ฉันทิ ภิกษุก็ฉันทินั้น สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปลุมนมาน ที่มีวิตกวิจารณ์ บีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เราเรียกภิกษุนี้ว่า ผู้ทำให้มารตาบอด คือ เป็นผู้ที่มารใจบาปมองไม่เห็น เพราะทำลายจักขุของมารอย่างไม่มีร่องรอย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๑๖. ปิงคิยมาณวิญหานิทเทศ

อีกนัยหนึ่ง เพราะวิตกและวิจารณ์กันไป ภิกษุบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขที่เกิดจากสมาธิอยู่ ฯลฯ บรรลุทุติยฌาน ฯลฯ บรรลุจตุตถฌาน ภิกษุทั้งหลาย เราเรียกภิกษุนี้ว่า ผู้ทำให้มารตาบอด คือ เป็นผู้ที่มารใจบาปมองไม่เห็น เพราะทำลายจักขุของมารอย่างไม่มีร่องรอย

ภิกษุทั้งหลาย เพราะล่วงรูปสัญญา ดับปฏิขสัญญา เพราะไม่มนสิการ นานัตตสัญญาโดยประการทั้งปวง ภิกษุบรรลุอากาศาณัญจายตนฌานอยู่ ด้วยมนสิการว่า “อากาศไม่มีที่สุด” เราเรียกภิกษุนี้ว่า ผู้ทำให้มารตาบอด คือ เป็นผู้ที่มารใจบาปมองไม่เห็น เพราะทำลายจักขุของมารอย่างไม่มีร่องรอย

อีกนัยหนึ่ง เพราะล่วงอากาศาณัญจายตนฌานโดยประการทั้งปวง ภิกษุบรรลุวิญญาณัญจายตนฌานอยู่ ด้วยมนสิการว่า “วิญญาณไม่มีที่สุด” ฯลฯ

อีกนัยหนึ่ง เพราะล่วงวิญญาณัญจายตนฌานโดยประการทั้งปวง ภิกษุบรรลุอาภิกขัญจายตนฌานอยู่ ด้วยมนสิการว่า “อะไร น้อยหนึ่งย่อมไม่มี” ฯลฯ

อีกนัยหนึ่ง เพราะล่วงอาภิกขัญจายตนฌานโดยประการทั้งปวง ภิกษุบรรลุเนวสัญญานาสัญญายตนฌานอยู่ ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เพราะล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนฌานโดยประการทั้งปวง ภิกษุบรรลุสัญญาเวทียตนิโรธอยู่ ฯลฯ เพราะเห็นด้วยปัญญา อาสวะทั้งหลายของเขาย่อมสิ้นไป ภิกษุทั้งหลาย เราเรียกภิกษุนี้ว่า ผู้ทำให้มารตาบอด คือ เป็นผู้ที่มารใจบาปมองไม่เห็น เพราะทำลายจักขุของมารอย่างไม่มีร่องรอย เป็นผู้ข้ามค้นหาที่ชื่อว่าวิสตติกาในโลกได้แล้ว ย่อมวางใจเดิน ยืน นั่ง นอน ขอนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะไม่ได้พบมารใจบาป^๑ รวมความว่า มัจจุราชจึงไม่เห็นด้วยเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ม.ม. ๑๒/๒๘๗/๒๕๐-๒๕๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๑๖. ปิงคิยมาณวิญหานิทเทศ

โมฆราช เธอจงพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า
มีสติทุกเมื่อ พึงถอนอัตตานุทิฏฐิเสีย
เป็นผู้ข้ามมัจจราชเสียได้ ด้วยอาการอย่างนี้
บุคคลพิจารณาเห็นโลกอยู่อย่างนี้ มัจจราชจึงไม่เห็น
พร้อมกับการจบคาถา ฯลฯ โมฆราชมาณพ ... โดยประกาศว่า "ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก"^๑

โมฆราชมาณวิญหานิทเทศที่ ๑๕ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑๑/๘๒

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า :๓๒๓ }

พระสวดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทส ๑๖. ปิงคิยมาณวิญหานิทเทส

๑๖. ปิงคิยมาณวิญหานิทเทส^๑

ว่าด้วยปัญหาของปิงคิยมาณพ

[๘๙] (ท่านปิงคิยะทูลถาม ดังนี้)

ข้าพระองค์ชราภาพแล้ว ไม่มีกำลัง

ผิวพรรณไม่ผุดผ่อง นัยน์ตาไม่แจ่มใส หูฟังไม่ชัด

ขอข้าพระองค์อย่าได้เป็นคนหลงเสียหายในระหว่างนี้เลย

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมที่เป็นเครื่องละชาติและชรา

ในโลกนี้ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้ (๑)

คำว่า **ข้าพระองค์ชราภาพแล้ว** ในคำว่า **ข้าพระองค์ชราภาพแล้ว ไม่มีกำลัง ผิวพรรณไม่ผุดผ่อง** อธิบายว่า ข้าพระองค์ชราภาพแล้ว คือ สูงอายุ เป็นผู้เฒ่า ล่วงกาลมามาก ผ่านวัยมามาก มีอายุได้ ๑๒๐ ปี นับแต่เกิด

คำว่า **ไม่มีกำลัง** ได้แก่ อ่อนกำลัง มีกำลังน้อย มีเรี่ยวแรงน้อย

คำว่า **ผิวพรรณไม่ผุดผ่อง** ได้แก่ ผิวพรรณหมองมัว คือ ผิวพรรณปราศจากความงาม ผิวพรรณที่เคยงามหมดไปแล้ว รัศมีแห่งผิวพรรณอันงดงามแต่ก่อนหายไปแล้ว ปรากฏอยู่แต่โทษ รวมความว่า ข้าพระองค์ชราภาพแล้ว ไม่มีกำลัง ผิวพรรณไม่ผุดผ่อง

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านปิงคิยะทูลถาม ดังนี้** เป็นบทสนธิ ฯลฯ

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก ฯลฯ

คำว่า **ปิงคิยะ** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น ฯลฯ ชื่อเรียกเฉพาะ รวมความว่า ท่านปิงคิยะทูลถาม ดังนี้

คำว่า **นัยน์ตาไม่แจ่มใส หูฟังไม่ชัด** อธิบายว่า นัยน์ตาไม่แจ่มใส คือ มีดมัวฝ้าฟาง ไม่สดใส ข้าพระองค์มองเห็นรูปไม่ชัดด้วยตาเช่นนั้น รวมความว่า นัยน์ตาไม่แจ่มใส

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๑๑๒๗-๑๑๓๐/๕๔๙-๕๕๐

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๑๖. ปิงคิยมาณวิญหานิทเทศ

คำว่า **หูฟังไม่ชัด** อธิบายว่า โสตประสาทไม่แจ่มใส คือ หูตึง หูหนัก ไม่สดใส
ข้าพระองค์ฟังเสียงไม่ชัด ด้วยโสตประสาทเช่นนั้น รวมความว่า นัยน์ตาไม่แจ่มใส
หูฟังไม่ชัด

คำว่า **ขอข้าพระองค์อย่า... เสียหาย** ในคำว่า **ขอข้าพระองค์อย่าได้เป็นคน
หลงเสียหายในระหว่างนี้เลย** อธิบายว่า ข้าพระองค์อย่าสูญเสีย ข้าพระองค์
อย่าเสื่อมเสีย ข้าพระองค์อย่าเสียหาย

คำว่า **เป็นคนหลง** ได้แก่ เป็นคนหลง คือ ไปตามอวิชา ไม่มีความรู้ ไม่มี
ปัญญาแจ่มกระจ่าง มีปัญญาทึบ

คำว่า **ในระหว่าง** อธิบายว่า ข้าพระองค์ไม่รู้ ไม่บรรลุ ไม่ทราบ ไม่ได้
ไม่ได้สัมผัส ไม่ได้ทำให้แจ้งธรรม ทิฏฐิ ปฏิปทา มรรค ของพระองค์แล้ว ฟังทำ
กาลกิริยาเสียในระหว่าง รวมความว่า ขอข้าพระองค์อย่าได้เป็นคนหลงเสียหายใน
ระหว่างนี้เลย

คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรม** ในคำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอก
ธรรม... ซึ่งข้าพระองค์จะฟังรู้แจ้งได้** อธิบายว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอก คือ
แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศพรหมจรรย์ ที่มี
ความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถ
และพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สติปัญญา ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิ-
บาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ นิพพาน และ
ปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่ นิพพาน รวมความว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรม

คำว่า **ซึ่งข้าพระองค์จะฟังรู้แจ้งได้** ได้แก่ ซึ่งข้าพระองค์ฟังรู้ คือ ฟังรู้ทั่ว
รู้แจ่มแจ้ง รู้เฉพาะ ทางตลอด บรรลุ ถูกต้อง ทำให้แจ้ง รวมความว่า ขอพระองค์
โปรดตรัสบอกธรรม...ซึ่งข้าพระองค์จะฟังรู้แจ้งได้

คำว่า **ที่เป็นเครื่องละชาติและชราในโลกนี้** อธิบายว่า ที่เป็นเครื่องละ คือ
เป็นเครื่องเข้าไปสงบ เป็นเครื่องสลัดทิ้ง เป็นเครื่องระงับชาติชราและมรณะ คือ
อมตนิพพานในโลกนี้เอง รวมความว่า ที่เป็นเครื่องละชาติและชราในโลกนี้ ด้วย
เหตุ นั้น พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทส ๑๖. ปิงคิยमाणวปัญหานิทเทส

ข้าพระองค์ชราภาพแล้ว ไม่มีกำลัง

ผิวพรรณไม่ผุดผ่อง นัยน์ตาไม่แจ่มใส หูฟังไม่ชัด

ขอข้าพระองค์อย่าได้เป็นคนหลงเสียหายในระหว่างนี้เลย

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมที่เป็นเครื่องละชาติและชรา

ในโลกนี้ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้

[๙๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปิงคิยะ)

ชนทั้งหลายเห็นชนอื่น ๆ เตือดร้อนอยู่

เพราะรูปทั้งหลายแล้ว ยังประมาทเจ็บปวดเพราะรูปทั้งหลาย

ปิงคิยะ เพราะฉะนั้น เธอจึงเป็นผู้ไม่ประมาท

ละรูปเสียให้ได้ เพื่อจะไม่เกิดอีกต่อไป (๒)

ว่าด้วยวิธีการลงโทษ

คำว่า **เพราะรูปทั้งหลาย** ในคำว่า **เห็นชนอื่น ๆ เตือดร้อนอยู่เพราะรูปทั้งหลาย** ได้แก่ มหาภูตรูป ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ อธิบายว่า เหล่าสัตว์พากันลำบากเตือดร้อน คือ ยากลำบาก ถูกเขาฆ่าฟัน เพราะรูปเป็นเหตุ เพราะรูปเป็นปัจจัย เพราะรูปเป็นการณ์ พระราชาทรงรับสั่งให้ลงอาญาด้วยประการต่าง ๆ คือ ให้เชียนด้วยแสบ้าง ให้เชียนด้วยหวายบ้าง ให้ตีด้วยไม้พลองบ้าง ตัดมือบ้าง ตัดเท้าบ้าง ตัดทั้งมือและเท้าบ้าง ตัดใบหูบ้าง ตัดจมูกบ้าง ตัดทั้งใบหูและจมูกบ้าง วางก้อนเหล็กแดงบนศีรษะบ้าง ถลกหนังศีรษะแล้วขัดให้ขาวเหมือนสังข์บ้าง เอาไฟยึดปากจนเลือดไหลเหมือนปากราหูบ้าง เอาผ้าพันตัวราดน้ำมันแล้วจุดไฟเผาบ้าง พันมือแล้วจุดไฟต่างคบบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงข้อเท้าให้ลุกเดินเหยียบหนังจนล้มลงบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงขั้วเอว ทำให้มองดูเหมือนนุ่งผ้าคากรองบ้าง สวมปลอกเหล็กที่ข้อศอกและเข่าแล้วเสียบหลาวทั้งห้าทิศเอาไฟเผาบ้าง ใช้เบ็ดเกี่ยวหนัง เนื้อ เอ็นออกมาบ้าง เจือนเนื้อออกเป็นแวน ๆ เหมือนเหรียญ กษาปณ์บ้าง เจือนหนังเนื้อเอ็นออก เหลือไว้แต่กระดูกบ้าง ใช้หลาวแทงช่องหูให้ทะลุถึงกันบ้าง เสียบให้ติดดินแล้วจับเขาหมุนได้รอบบ้าง ทุกกระดูกให้แหลกแล้ว ถลกหนังออกเหลือไว้แต่กองเนื้อเหมือนตั้งใบไม้บ้าง รดตัวด้วยน้ำมันที่กำลังเดือดพล่านบ้าง ให้สุนัขกัดกินจนเหลือแต่กระดูกบ้าง ให้นอนบนหลาวทั้งเป็นบ้าง เอาดาบตัด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๖. ปิงคิยมาณวปัญหานิทเทศ

ศีระชะบ้าง เหล่าสัตว์พากันลำบากเดือดร้อน คือ ยากลำบาก ถูกเขาฆ่าฟัน เพราะรูปเป็นเหตุ เพราะรูปเป็นปัจจัย เพราะรูปเป็นการณ์ อย่างนี้ (ชนทั้งหลาย) เห็น คือ แลเห็น เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งเหล่าสัตว์ผู้ลำบากเดือดร้อน คือ ยากลำบาก ถูกเขาฆ่าฟัน อย่างนี้ รวมความว่า เห็นชนอื่น ๆ เดือดร้อนอยู่เพราะรูปทั้งหลาย

คำว่า **ปิงคิยะ** ในคำว่า **พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปิงคิยะ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นสังฆิกบัญญัติ^๑ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า **ปิงคิยะ**

คำว่า **เจ็บปวด** ในคำว่า **ชนทั้งหลาย...ยังประมาท เจ็บปวดเพราะรูปทั้งหลาย** อธิบายว่า ย่อมเจ็บปวด คือ ดิ้นรน กระสับกระส่าย เดือดร้อน เจ็บป่วย(ทุกข์กาย) ทุกข์ใจ คือ ย่อมเจ็บปวด ดิ้นรน กระสับกระส่าย เดือดร้อน เจ็บป่วย ทุกข์ใจ ด้วยโรคตา ได้แก่ เจ็บปวด ดิ้นรน กระสับกระส่าย เดือดร้อน เจ็บป่วย ทุกข์ใจ ด้วยโรคหู ฯลฯ ด้วยโรคกาย ฯลฯ ด้วยสัมผัสแห่งเหลือบ ยุ่งลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน รวมความว่า เจ็บปวดเพราะรูปทั้งหลาย

อีกนัยหนึ่ง ชนทั้งหลาย เจ็บปวด ดิ้นรน กระสับกระส่าย เดือดร้อน เจ็บป่วย ทุกข์ใจ เพราะจักษุเสื่อมไป เสียไป ละไป แปรผันไป หายไป อันตรธานไป ฯลฯ เพราะโสตะ ฯลฯ เพราะฆานะ ฯลฯ เพราะชีวหา ฯลฯ เพราะกาย ฯลฯ เพราะรูป ฯลฯ เพราะเสียง ฯลฯ เพราะกลิ่น ฯลฯ เพราะรส ฯลฯ เพราะโผฏฐัพพะ ฯลฯ เพราะตระกูล ฯลฯ เพราะคณะ ฯลฯ เพราะอวาสา ฯลฯ เพราะลาภ ฯลฯ เพราะยศ ฯลฯ เพราะสรรเสริญ ฯลฯ เพราะสุข ฯลฯ เพราะจีวร ฯลฯ เพราะบิณฑบาต ฯลฯ เพราะเสนาสนะ ฯลฯ เพราะคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร เสื่อมไป เสียไป ละไป แปรผันไป หายไป อันตรธานไป

คำว่า **ชนทั้งหลาย** ได้แก่ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหัสถ์ บรรพชิต เทวดา และมนุษย์

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๖-๔๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญญานิทเทศ ๑๖. ปิงคิยมาณวิญญานิทเทศ

ว่าด้วยความประมาท

คำว่า **ยังประมาท** อธิบายว่า ขอกกล่าวถึงความประมาท ความปล่อยจิตไป หรือการเพิ่มพูนความปล่อยจิตไปในกามคุณ ๕ ด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต หรือการทำโดยไม่เคารพ การทำที่ไม่ให้ติดต่อ การทำที่ไม่มั่นคง ความประพฤติด้อย หย่อน ความทอดทิ้งฉันทะ ความทอดทิ้งธุระ ความไม่เสพ ความไม่เจริญ ความไม่ ทำให้มาก ความตั้งใจไม่จริง ความไม่หมั่นประกอบ ความประมาท ในการเจริญ กุศลธรรมทั้งหลาย ชื่อว่าความประมาท ความประมาท กิริยาที่ประมาท ภาวะที่ ประมาทมีลักษณะเช่นว่า นี้ตรัสเรียกว่า ความประมาท คนทั้งหลายผู้ประกอบ ด้วยความประมาทนี้ ชื่อว่าผู้ประมาท รวมความว่า คนทั้งหลาย...ยังประมาท เจ็บปวดเพราะรูปทั้งหลาย

คำว่า **เพราะฉะนั้น** ในคำว่า **ปิงคิยะ เพราะฉะนั้น เธอจึงเป็นผู้ไม่ ประมาท** อธิบายว่า เพราะฉะนั้น คือ เพราะการณนั้น เพราะเหตุนั้น เพราะ ปัจจัยนั้น เพราะต้นเหตุนั้น เธอเห็นโทษในรูปอย่างนี้อยู่ รวมความว่า ปิงคิยะ เพราะฉะนั้น เธอจึงเป็นผู้ไม่ประมาท

คำว่า **จงเป็นผู้ไม่ประมาท** อธิบายว่า เธอจะมีปกติทำโดยเคารพ ทำติดต่อ ฯลฯ ชื่อว่าไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย รวมความว่า ปิงคิยะ เพราะฉะนั้น เธอจึงเป็นผู้ไม่ประมาท

คำว่า **รูป** ในคำว่า **ละรูปเสียให้ได้ เพื่อจะไม่เกิดอีกต่อไป** ได้แก่ มหา- ภูตรูป ๔^๑ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔^๒

คำว่า **ละรูปเสียให้ได้** อธิบายว่า ละรูป คือ ละทิ้งรูป ละรูปให้หมด ทำให้ รูปหมดสิ้นไป ให้รูปถึงความไม่มีอีก

คำว่า **เพื่อจะไม่เกิดอีกต่อไป** อธิบายว่า รูปของเธอพึงดับเสียในภพนี้แหละ ฉันทใด ปฏิสนธิไม่พึงบังเกิดในกามธาตุ รูปธาตุ หรืออรูปรธาตุ กามภพ รูปภพ หรืออรูปรภพ สัญญาภพ อสัญญญาภพ หรือเนวสัญญานาสัญญาภพ เอกโวการภพ จตุโวการภพ หรือปัญจโวการภพ คติ อุปบัติ ปฏิสนธิ ภพ สงสาร หรือวัฏฏะต่อไป

เชิงอรรถ :

^๑ มหาภูตรูป ๔ ดูเชิงอรรถข้อ ๕/๕๘

^๒ รูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ ดูเชิงอรรถข้อ ๕/๕๘

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทส ๑๖. ปิงคิยมาณวิญหานิทเทส

ได้แก่ ไม่พึงเกิด ไม่พึงเกิดขึ้น ไม่พึงบังเกิด ไม่พึงบังเกิดขึ้น คือ พึงดับ
 พึงเข้าไปสงบ พึงถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ พึงระงับไปในภพนี้เอง ฉะนั้น รวมความว่า
 ละรูปเสียให้ได้ เพื่อจะไม่เกิดอีกต่อไป ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า

ชนทั้งหลายเห็นชนอื่น ๆ เตือดรอนอยู่

เพราะรูปทั้งหลายแล้ว ยังประมาทเจ็บปวดเพราะรูปทั้งหลาย

ปิงคิยะ เพราะฉะนั้น เธอจึงเป็นผู้ไม่ประมาท

ละรูปเสียให้ได้ เพื่อจะไม่เกิดอีกต่อไป

[๙๑] (ท่านปิงคิยะทูลถามว่า)

ทิศใหญ่ ๔ ทิศน้อย ๔ ทิศเบื้องบน ๑

ทิศเบื้องล่าง ๑ เหล่านี้รวมเป็น ๑๐

สิ่งใด ๆ ในโลกที่พระองค์ไม่ทรงเห็น ไม่ทรงได้ยิน

ไม่ทรงทราบ หรือไม่ทรงรู้แจ้ง มิได้มีเลย

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมที่เป็นเครื่องละชาติและชรา

ในโลกนี้ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้ (๓)

คำว่า ทิศใหญ่ ๔ ทิศน้อย ๔ ทิศเบื้องบน ๑ ทิศเบื้องล่าง ๑ เหล่านี้รวม
 เป็น ๑๐ ได้แก่ ทิศทั้ง ๑๐

คำว่า สิ่งใด ๆ ในโลกที่พระองค์ไม่ทรงเห็น ไม่ทรงได้ยิน ไม่ทรงทราบ
 หรือไม่ทรงรู้แจ้ง มิได้มีเลย อธิบายว่า สิ่งใด ๆ คือ ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น
 หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ประโยชน์ในภพปัจจุบัน หรือประโยชน์ในภพหน้า ประโยชน์
 ตันหรือประโยชน์ลึก ประโยชน์ลึกลับหรือประโยชน์ปิดบัง ประโยชน์ที่ควรแนะนำ
 หรือประโยชน์ที่แนะนำแล้ว ประโยชน์ที่ไม่มีโทษหรือประโยชน์ที่ไม่มีกิเลส ประโยชน์
 ที่ผองแผ้วหรือประโยชน์อย่างยิ่ง ที่พระองค์ไม่ทรงเห็น ไม่ทรงได้ยิน ไม่ทรงทราบ
 หรือไม่ทรงรู้แจ้ง ไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ รวมความว่า สิ่งใด ๆ ในโลก
 ที่พระองค์ไม่ทรงเห็น ไม่ทรงได้ยิน ไม่ทรงทราบ หรือไม่ทรงรู้แจ้ง มิได้มีเลย

คำว่า **ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรม... ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้**
 อธิบายว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอก คือ แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๑๖. ปิงคิยมาณวิญหานิทเทศ

ทำให้ง่าย ประกาศธรรมที่มีความงามในเบื้องต้น ฯลฯ และปฏิบัติทาเครื่องดำเนินไป
สู่นิพพาน

คำว่า **ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้** ได้แก่ ซึ่งข้าพระองค์พึงรู้ได้ พึงรู้
แจ่มแจ้ง พึงรู้เฉพาะ พึงแทงตลอด พึงบรรลุ พึงถูกต้อง พึงทำให้แจ้งได้ รวมความว่า
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรม... ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้

คำว่า **ที่เป็นเครื่องละชาติและชราในโลกนี้** อธิบายว่า ที่อันเป็นเครื่องละ คือ
เป็นเครื่องเข้าไปสงบ เป็นเครื่องสลัดทิ้ง เป็นเครื่องระงับชาติชราและมรณะ คือ
อมตนิพพานในโลกนี้ รวมความว่า ที่เป็นเครื่องละชาติและชราในโลกนี้ ด้วยเหตุนั้น
พราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า

ทิศใหญ่ ๔ ทิศน้อย ๔ ทิศเบื้องบน ๑

ทิศเบื้องล่าง ๑ เหล่านี้รวมเป็น ๑๐

สิ่งใด ๆ ในโลกที่พระองค์ไม่ทรงเห็น ไม่ทรงได้ยิน

ไม่ทรงทราบ หรือไม่ทรงรู้แจ้ง มิได้มีเลย

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมที่เป็นเครื่องละชาติและชรา

ในโลกนี้ ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้

[๙๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปิงคิยะ)

เธอจงเพ่งพิจารณาหม่อมมนุษย์ผู้ถูกตัณหาครอบงำจิต

เกิดความเร่าร้อน ถูกชราครอบงำแล้ว

ปิงคิยะ เพราะฉะนั้น เธอจงเป็นผู้ไม่ประมาท

ละตัณหาเสียให้ได้ เพื่อจะไม่เกิดอีกต่อไป (๔)

คำว่า **เธอจงเพ่งพิจารณาหม่อมมนุษย์ผู้ถูกตัณหาครอบงำจิต** อธิบายว่า
คำว่า **ตัณหา** ได้แก่ รูปตัณหา สัทตตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพ-
ตัณหา รัสมตัณหา

คำว่า **ผู้ถูกตัณหาครอบงำจิต** ได้แก่ ผู้ถูกตัณหาครอบงำจิต คือ ผู้ไปตาม
ตัณหา ผู้ไปตามอำนาจตัณหา ผู้ชานไปตามตัณหา ผู้จมอยู่ในตัณหา ผู้ถูกตัณหา
ครอบงำ มีจิตถูกตัณหายึดครอง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๕. มาณวิญหานิทเทศ ๑๖. ปิงคิยมาณวิญหานิทเทศ

คำว่า **หมุ่มมนุษย์** เป็นชื่อเรียกสัตว์

คำว่า **เพ่งพิจารณา** ได้แก่ พิจารณา คือ แลเห็น มอง ดู เพ่งพินิจ
พิจารณาดู รวมความว่า เธอจงเพ่งพิจารณาหมุ่มมนุษย์ผู้ถูกัดถนาครอบงำจิต

คำว่า **ปิงคิยะ** ในคำว่า **พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปิงคิยะ** เป็นคำที่
พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อ

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า **พระผู้มี-**
พระภาค นี้ เป็นสังคิภาบัญญัติ^๑ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปิงคิยะ

คำว่า **เกิดความเร่าร้อน** ในคำว่า **เกิดความเร่าร้อน ถูกชราครอบงำแล้ว**
อธิบายว่า เกิดความเร่าร้อนเพราะชาติ เกิดความเร่าร้อนเพราะชรา เกิดความ
เร่าร้อนเพราะพยาธิ เกิดความเร่าร้อนเพราะมรณะ เกิดความเร่าร้อนเพราะโสกะ
ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาส เกิดความเร่าร้อนเพราะทุกข์เนื่องจากการเกิดใน
นรก ฯลฯ เกิดความเร่าร้อนเพราะทุกข์คือทิวฏฐิวิบัติ คือ เกิดความฉัญไร เกิด
อุปัทวะ(อันตราย) เกิดอุปสรรค รวมความว่า เกิดความเร่าร้อน

คำว่า **ถูกชราครอบงำแล้ว** ได้แก่ ถูกชราถูกต้อง ครอบงำ คือ กลุ้มรม
ตามประกอบ ไปตามชาติ ชราติดตาม พยาธิครอบงำ มรณะย้าย ไม่มีที่ปกป้อง
ไม่มีที่หลีกเร้น ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่อาศัย รวมความว่า เกิดความเร่าร้อน ถูกชรา
ครอบงำแล้ว

คำว่า **เพราะฉะนั้น** ในคำว่า **ปิงคิยะ เพราะฉะนั้น เธอจึงเป็นผู้ไม่ประมาท**
อธิบายว่า เพราะฉะนั้น คือ เพราะการณนั้น เพราะเหตุนั้น เพราะปัจจัยนั้น
เพราะต้นเหตุนี้ เธอมองเห็นโทษแห่งต้นหาอย่างนี้ รวมความว่า ปิงคิยะ เพราะ
ฉะนั้น

คำว่า **เธอจึงเป็นผู้ไม่ประมาท** อธิบายว่า เธอจึงมีปกติทำโดยเคารพ ทำ
ติดต่อกัน ฯลฯ ชื่อว่าไม่ประมาทในกุตลธรรมทั้งหลาย^๒ รวมความว่า ปิงคิยะ เพราะ
ฉะนั้น เธอจึงเป็นผู้ไม่ประมาท

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๖-๔๘

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๒๕/๑๓๙-๑๔๐

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๕. มาณวปัญหานิทเทศ ๑๖. ปิงคิยมาณวปัญหานิทเทศ

คำว่า **ละตัณหาเสียให้ได้** เพื่อจะไม่เกิดอีกต่อไป อธิบายว่า
 คำว่า **ตัณหา** ได้แก่ รูปตัณหา สัทตตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา
 โผฏฐัพพตัณหา อัมมตัณหา

คำว่า **ละตัณหาเสียให้ได้** อธิบายว่า ละตัณหา คือ ละทั้งตัณหา ละตัณหา
 ให้หมด ทำตัณหาให้หมดสิ้นไป ทำให้ตัณหาถึงความไม่มีอีก

คำว่า **เพื่อจะไม่เกิดอีกต่อไป** อธิบายว่า รูปของเธอพึงดับในภพนี้แหละ ฉันท
 ปฏิสนธิภพไม่พึงบังเกิดอีกในกามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ กามภพ รูปภพ อรูปภพ
 สัญญาภพ อสัญญาภพ เนวสัญญานาสัญญาภพ เอกโวการภพ จตโวการภพ
 ปัญจโวการภพ คติ อุปปัตติ ปฏิสนธิ ภพ สงสาร หรือวัฏฏะต่อไป ได้แก่
 ไม่พึงเกิด ไม่พึงเกิดขึ้น ไม่พึงบังเกิด ไม่พึงบังเกิดขึ้น คือ ดับ เข้าไปสงบ
 ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ระวังไปในภพนี้เอง รวมความว่า ละตัณหาเสียให้ได้ เพื่อจะ
 ไม่เกิดอีกต่อไป ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

เธอจงเพ่งพิจารณาหมุ่นมนุษย์ ผู้ถูกตัณหาครอบงำจิต

เกิดความเร่าร้อน ถูกชราครอบงำแล้ว

ปิงคิยะ เพราะฉะนั้น เธอจงเป็นผู้ไม่ประมาท

ละตัณหาเสียให้ได้ เพื่อจะไม่เกิดอีกต่อไป

พร้อมกับการจบคาถา ธรรมจักขุไร้ธุลี ปราศจากมลทินว่า "สิ่งใดสิ่งหนึ่งมี
 ความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา" ได้เกิดขึ้น
 แก่เหล่าเทวดาและมนุษย์หลายพัน ผู้มีฉันทะ ความพยายาม ความประสงค์
 การอบรมบุญญาบารมีร่วมกันมากับพราหมณ์และพราหมณ์นั้นก็เกิดธรรมจักขุไร้ธุลี
 ปราศจากมลทินว่า "สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วน
 มีความดับไปเป็นธรรมดา" หนังสือ ขฎา ผาคากรอง ไม่เท่า ลักจันน้ำ ผม
 และหนวด ของท่านก็หายไป พร้อมกับการได้ธรรมจักขุ ท่านได้เป็นภิกษุมี
 ศีระชะโล้น นุ่งห่มผ้ากาสาเวะ ทรงสังฆาฏิบาตรและจีวร เพื่อการปฏิบัติเอื้อประโยชน์
 จึงระครองอัญชลี นั่งลงนมัสการพระผู้มีพระภาคโดยประกาศว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้
 เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก"

ปิงคิยมาณวปัญหานิทเทศที่ ๑๖ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๖. ปารายนัตถุติคานิเทศ

๖. ปารายนัตถุติคานิเทศ^๑

ว่าด้วยการสดดีธรรมเป็นเหตุให้ถึงฝั่ง

[๙๓] (พระธรรมสังคหาคารยเมื่อจะสรรเสริญพระธรรมเทศานี้ จึงได้กล่าวไว้ดังนี้ว่า)

**พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคานี้แล้ว เมื่อประทับอยู่ ณ ปาสาณกเจดีย์
แคว้นมคธ ได้ทรงรับอาราธนากราบทูลหลายครั้งจากพราหมณ์ ๑๖ คน ผู้เป็น
ศิษย์ใกล้ชิด ได้ทรงพยากรณ์ปัญหาแล้ว**

คำว่า **พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคานี้แล้ว** ได้แก่ ได้ตรัสปารายนวรรคนี้แล้ว
คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า **พระ
ผู้มีพระภาค** นี้ เป็นสังคหิบัญญัติ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคานี
นี้แล้ว

คำว่า **เมื่อประทับอยู่ ... แคว้นมคธ** ได้แก่ ในชนบทที่ชื่อว่ามคธ

คำว่า **เมื่อประทับอยู่** ได้แก่ เมื่อประทับอยู่ คือ ทรงเคลื่อนไหวก ทรงเป็นไป
ทรงเลี้ยงพระชนมชีพ ทรงดำเนินไป ทรงยังพระชนมชีพให้ดำเนินไป

คำว่า **ณ ปาสาณกเจดีย์** ได้แก่ พุทธอาสน์ตรัสเรียกว่า ปาสาณกเจดีย์
รวมความว่า เมื่อประทับอยู่ ณ ปาสาณกเจดีย์ แคว้นมคธ

คำว่า **จากพราหมณ์ ๑๖ คน ผู้เป็นศิษย์ใกล้ชิด** ได้แก่ ปิงคิยพราหมณ์
เป็นที่ปรารถนา ประพตติถูกใจ เป็นคนรับใช้ของพราหมณ์พาวรี อธิบายว่า พราหมณ์
เหล่านั้นมี ๑๖ คน รวมทั้งปิงคิยมาณพ รวมความว่า จากพราหมณ์ ๑๖ คน
ผู้เป็นศิษย์ใกล้ชิด อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง พราหมณ์ ๑๖ คนเหล่านั้น พึงเป็นที่ปรารถนา ประพตติถูก
พระทัย เป็นปริจาริกาของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าได้ รวมความว่า จากพราหมณ์
๑๖ คน ผู้เป็นศิษย์ใกล้ชิด อย่างนี้บ้าง

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๑๑๓๑-๑๑๓๗/๕๕๐-๕๕๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๖. ปารายนัตถุติคานิเทศ

คำว่า **ได้ทรงรับอาราธนา** ในคำว่า **ได้ทรงรับอาราธนากราบทูลหลายครั้ง**
...ได้ทรงพยากรณ์ปัญหาแล้ว ได้แก่ ได้ทรงรับอาราธนา คือ รับอัญเชิญแล้ว

คำว่า **กราบทูลหลายครั้ง** ได้แก่ กราบทูลหลายครั้ง คือ ทูลถามแล้วถามอีก
 ทูลขอแล้วขออีก ทูลอัญเชิญแล้วอัญเชิญอีก ทูลให้ทรงประกาศแล้วประกาศอีก

คำว่า **ได้ทรงพยากรณ์ปัญหาแล้ว** อธิบายว่า ได้ทรงพยากรณ์แล้ว คือ บอก
 แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศปัญหาแล้ว รวมความว่า
 ได้ทรงรับอาราธนากราบทูลหลายครั้ง...ได้ทรงพยากรณ์ปัญหาแล้ว ด้วยเหตุนี้
 พระธรรมสังคหาคารยจึงกล่าวไว้ดังนี้ว่า “พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคานีแล้ว
 เมื่อประทับอยู่ ณ ปาสาณกเจดีย์ แคว้นมคธ ได้ทรงรับอาราธนากราบทูลหลาย
 ครั้งจากพราหมณ์ ๑๖ คน ผู้เป็นศิษย์ใกล้เคียง ได้ทรงพยากรณ์ปัญหาแล้ว”

[๙๔] ถ้าแม้บุคคลรู้ทั่วถึงอรรถ รู้ทั่วถึงธรรมแห่งปัญหาแต่ละปัญหาแล้ว
 ปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม ก็จะมีถึงฝั่งแห่งชราและมรณะได้แน่นอน
 เพราะธรรมเหล่านี้เป็นเหตุให้ถึงฝั่ง เพราะเหตุดังกล่าวมานี้ นั้น ธรรมบรรยายนี้
 จึงชื่อว่าปารายนะ

คำว่า ถ้าแม่ ... แห่งปัญหาแต่ละปัญหา อธิบายว่า ถ้าแม่... แห่งปัญหาของ
 ท่านอชิตะแต่ละปัญหา ถ้าแม่... แห่งปัญหาของท่านปุณณะแต่ละปัญหา ถ้าแม่...
 แห่งปัญหาของท่านเมตตคุแต่ละปัญหา ถ้าแม่... แห่งปัญหาของท่านโรตกะแต่ละ
 ปัญหา ถ้าแม่... แห่งปัญหาของท่านอุปสีวะแต่ละปัญหา ถ้าแม่... แห่งปัญหา
 ของท่านนันทกะแต่ละปัญหา ถ้าแม่... แห่งปัญหาของท่านเหมกะแต่ละปัญหา
 ถ้าแม่... แห่งปัญหาของท่านโตเทยยะแต่ละปัญหา ถ้าแม่ ... แห่งปัญหาของท่าน
 กัมปะแต่ละปัญหา ถ้าแม่... แห่งปัญหาของท่านชตุกัณณิแต่ละปัญหา ถ้าแม่...
 แห่งปัญหาของท่านภัทราวุธแต่ละปัญหา ถ้าแม่... แห่งปัญหาของท่านอุทัยแต่ละ
 ปัญหา ถ้าแม่... แห่งปัญหาของท่านโปกสาละแต่ละปัญหา ถ้าแม่... แห่งปัญหาของ
 ท่านโมชราชแต่ละปัญหา ถ้าแม่... แห่งปัญหาของท่านปิงคิยะแต่ละปัญหา รวม
 ความว่า ถ้าแม่ ... แห่งปัญหาแต่ละปัญหา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๖. ปารายนัตถุติคานิเทศ

คำว่า **รู้ทั่วถึงอรรถ รู้ทั่วถึงธรรม** อธิบายว่า ปัญหานั้นนั่นแหละ เป็นธรรม การวิสันชา เป็นอรรถ บุคคลรู้ คือ ทราบ เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งอรรถแล้ว รวมความว่า **รู้ทั่วถึงอรรถ**

คำว่า **รู้ทั่วถึงธรรม** ได้แก่ รู้ คือ ทราบ เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งธรรมแล้ว รวมความว่า **รู้ทั่วถึงธรรม**

คำว่า **ปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม** อธิบายว่า ปฏิบัติชอบปฏิบัติชอบ การปฏิบัติเหมาะสม การปฏิบัติที่ไม่เป็นข้าศึก การปฏิบัติที่เอื้อประโยชน์ การปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม รวมความว่า ปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม

คำว่า **ก็จะพึงถึงฝั่งแห่งชราและมรณะได้แน่นอน** อธิบายว่า อมตนิพพาน ตรัสเรียกว่า ฝั่งแห่งชราและมรณะ ได้แก่ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท

คำว่า **ก็จะพึงถึงฝั่งแห่งชราและมรณะได้แน่นอน** อธิบายว่า พึงถึงฝั่ง คือ บรรลุฝั่ง ถูกต้องฝั่ง ทำให้แจ้งฝั่งแห่งชราและมรณะได้แน่นอน รวมความว่า **ก็จะพึงถึงฝั่งแห่งชราและมรณะได้แน่นอน**

คำว่า **ธรรมเหล่านี้เป็นเหตุให้ถึงฝั่ง** อธิบายว่า ธรรมเหล่านี้เป็นเหตุให้ถึงฝั่ง คือ ให้บรรลุฝั่ง ให้บรรลุถึงฝั่ง ให้ตามบรรลุถึงฝั่ง ย่อมเป็นไปเพื่อข้ามชราและมรณะ รวมความว่า ธรรมเหล่านี้เป็นเหตุให้ถึงฝั่ง

คำว่า **เพราะเหตุดังกล่าวมานี้** ในคำว่า **เพราะเหตุดังกล่าวมานี้** **ธรรมบรรยายนี้** อธิบายว่า เพราะเหตุดังกล่าวมานี้ นั่น คือ เพราะการณนั้น เพราะเหตุนี้ เพราะปัจจัยนี้ เพราะต้นเหตุนี้ รวมความว่า เพราะเหตุดังกล่าวมานี้

คำว่า **ธรรมบรรยายนี้** ได้แก่ ปารายนวรรคนี้ รวมความว่า เพราะเหตุดังกล่าวมานี้ นั่น ธรรมบรรยายนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๖. ปารายนัตถุติคากาณิทเทส

คำว่า **จึงชื่อว่า ปารายณะ** อธิบายว่า อมตนิพพานเรียกว่า ฝั่งแห่งชรา และมรณะ ได้แก่ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท มรรคเรียกว่า อายณะ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ

คำว่า **จึงชื่อว่า** ได้แก่ เป็นชื่อ เป็นการนับ การขนานนาม บัญญัติ ฯลฯ ชื่อเรียกเฉพาะ รวมความว่า จึงชื่อว่าปารายณะ เพราะเหตุนั้น พระธรรม-สังคากาจารย์จึงกล่าวไว้ดังนี้ว่า

ถ้าแม้บุคคลรู้ทั่วถึงอรรถ รู้ทั่วถึงธรรมแห่งปัญหาแต่ละปัญหาแล้ว ปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม ก็จะมีถึงฝั่งแห่งชราและมรณะได้แน่นอน เพราะธรรมเหล่านี้เป็นเหตุให้ถึงฝั่ง เพราะเหตุดังกล่าวมานี้ นั้น ธรรมบรรยายนี้ จึงชื่อว่า ปารายณะ

[๙๕] (๑) อชิตะ (๒) ดิสสเมตเตยยะ

(๓) ปุณณกะ (๔) เมตตคฺ (๕) โธตกะ

(๖) อุปสึวะ (๗) นันทะ (๘) เหมกะ (๑)

[๙๖] (๙) โตเทยยะ (๑๐) กัปปะ

(๑๑) ชตักกัณนิ ผู้เป็นบัณฑิต (๑๒) ภัทราวุธ (๑๓) อุทัย

(๑๔) โปสาละ (๑๕) โมฆราช ผู้มีปัญญา

(๑๖) ปิงคิยะ ผู้เป็นมหาฤาษี (๒)

[๙๗] พราหมณ์ ๑๖ คนนี้ พวกเข้ามาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

ผู้ทรงเพียบพร้อมด้วยจรรยา ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

เมื่อจะทูลถามปัญหาที่ลุ่มลึก

จึงเข้าไปใกล้พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ (๓)

คำว่า **นี้** ในคำว่า **พราหมณ์ ๑๖ คนนี้** พวกเข้ามาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้แก่ พราหมณ์ผู้ดำเนินไปสู่ฝั่งทั้ง ๑๖ คน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๖. ปารายนัตถุติคากาณิทเทส

ว่าด้วยความหมายแห่งพุทธะ

คำว่า **พระพุทธเจ้า** ได้แก่ พระผู้มีพระภาค เป็นพระสยัมภู ไม่มีครูอาจารย์ ได้ตรัสรู้สัจจะในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อน ด้วยพระองค์เอง ทรงบรรลุความเป็นพระสัมพัตถุญในสัจจะนั้น และความเป็นผู้ทรงชำนาญในพระทั้งหลาย^๑

คำว่า **พระพุทธเจ้า** อธิบายว่า

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะมีความหมายว่าอย่างไร

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะตรัสรู้สัจจะทั้งหลายแล้ว

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงทำหมู่มสัตว์ให้ตรัสรู้

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นพระสัมพัตถุญ

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นผู้เห็นธรรมทั้งปวง

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นผู้รู้ธรรมที่ควรรู้

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นผู้เบิกบาน

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นพระชินาสพ

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นผู้ปราศจากอุปกิเลส

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นผู้ปราศจากราคะโดยสิ้นเชิง

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นผู้ปราศจากโทสะโดยสิ้นเชิง

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นผู้ปราศจากโมหะโดยสิ้นเชิง

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นผู้ปราศจากกิเลสโดยสิ้นเชิง

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะเสด็จถึงทางสายเอก

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณลำพังพระองค์เดียว

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นผู้ขจัดความไม่รู้ได้แล้ว เพราะทรงเป็นผู้ได้

เฉพาะความรู้

เชิงอรรถ :

^๑ พละทั้งหลาย ในที่นี้หมายถึงพละ ๑๐ หรือตถาคตผลญาณ ๑๐ คือพระญาณอันเป็นกำลังของพระตถาคต (ช.ม.อ. ๑๙๒/๔๔๗)

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๖. ปารายนัตถุติคากาณิเทศ

พระนามว่า **พระพุทธเจ้า** นี้ มีไชพระชนนีทรงตั้ง มีไชพระชนกทรงตั้ง มีไชพระภาคาทรงตั้ง มีไชพระภคินีทรงตั้ง มีไชมิตรและอำมาตย์ตั้ง มีไชพระญาติและผู้ร่วมสายโลหิตทรงตั้ง เหล่าสมณพราหมณ์มิได้ตั้ง เหล่าเทวดามิได้ตั้ง

คำว่า **พระพุทธเจ้า** นี้ เป็นวิโมกข์ขันตักนาม เป็นสังฆิกากาณิยัตติ ของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย เกิดขึ้นพร้อมกับการทรงได้เฉพาะพระสัพพัญญุตญาณที่โคณฑันโพธิ์ รวมความว่า **พระพุทธเจ้า**

คำว่า **พราหมณ์ ๑๖ คน** นี้ พวกเข้ามาเข้าเฝ้า**พระพุทธเจ้า** อธิบายว่าพราหมณ์เหล่านี้ มาเข้าเฝ้า คือ เข้าไปเฝ้า เข้าไปนั่งใกล้ ทูลถามแล้ว ทูลสอบถาม**พระพุทธเจ้า**แล้ว

คำว่า **ผู้ทรงเพียบพร้อมด้วยจรรยา ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่** อธิบายว่าความสำเร็จแห่งศีลและอาจารย์ เรียกว่า **จรรยา**

สีลสังวร อินทรีย์สังวร ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ความเป็นผู้มีความเพียรเป็นเครื่องตั้งอยู่เสมอ สัทธรรม ๗^๑ ฌาน ๔ ชื่อว่า**จรรยา**

คำว่า **ผู้ทรงเพียบพร้อมด้วยจรรยา** ได้แก่ ผู้ทรงเพียบพร้อมด้วย**จรรยา** คือ มีจรรยาประเสริฐสุด มีจรรยาวิเศษสุด มีจรรยาชั้นแนวหน้า มีจรรยาสูงสุด มีจรรยายอดเยี่ยม รวมความว่า ผู้ทรงเพียบพร้อมด้วย**จรรยา**

คำว่า **ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่** อธิบายว่า ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ พระผู้มีพระภาค ทรงแสวงหา คือ ค้นหา เสาะหาศีลชั้นยิ่งใหญ่ จึงชื่อว่าผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ฯลฯ

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค อันเหล่าสัตว์ผู้มเหศักดิ์ แสวงหา ค้นหา เสาะหาว่า "พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ไหน พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ไหน พระผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเทพประทับอยู่ที่ไหน พระผู้ทรงองอาจกว่านรชนประทับอยู่ที่ไหน" จึงชื่อว่าผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ รวมความว่า ผู้ทรงเพียบพร้อมด้วย**จรรยา** ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

เชิงอรรถ :

^๑ **สัทธรรม ๗** ได้แก่ (๑) สีลธา (๒) ทิริ (๓) โอดตปปะ (๔) พหุสุต (๕) อารัทธวีริยะ (๖) สติ (๗) ปัญญา (ม.จ. ๑๔/๙๒/๗๔)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๖. ปารายนัตถุติคานิเทศ

คำว่า **เมื่อจะทูลถาม** ในคำว่า **เมื่อจะทูลถามปัญหาที่ลุ่มลึก** อธิบายว่า
เมื่อทูลถาม คือ ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ทรงประกาศ

คำว่า **ปัญหาที่ลุ่มลึก** ได้แก่ ปัญหาอันลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก
ละเอียด ประณีต เข้าถึงไม่ได้ด้วยตรรกะ(ตรีก) ลุ่มลึก บัณฑิตเท่านั้นที่พึงรู้ได้
รวมความว่า ปัญหาที่ลุ่มลึก

คำว่า **จึงเข้าไปใกล้พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ** อธิบายว่า

คำว่า **พระพุทธเจ้า** ได้แก่ พระผู้มีพระภาค ฯลฯ คำว่า **พระพุทธเจ้า** นี้
เป็นสังฆิกานัญญัติ^๑

คำว่า **ผู้ประเสริฐ** ได้แก่ ผู้เลิศ ผู้ประเสริฐ คือ วิเศษสุด หัวหน้า สูงสุด
ยอดเยี่ยม รวมความว่า พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ

คำว่า **จึงเข้าไปใกล้** ได้แก่ จึงมาเข้าเฝ้า คือ เข้าเฝ้า เข้าไปนั่งใกล้ ทูลถาม
ทูลสอบถาม รวมความว่า จึงเข้าไปใกล้พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ด้วยเหตุนี้
พระธรรมสังคากาจารย์จึงกล่าวไว้ดังนี้ว่า

พราหมณ์ ๑๖ คนนี้ พากันมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

ผู้ทรงเพียบพร้อมด้วยจรรยา ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

เมื่อจะทูลถามปัญหาที่ลุ่มลึก

จึงเข้าไปใกล้พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ

[๙๘] (พระธรรมสังคากาจารย์กล่าวว่า)

พระพุทธเจ้า (อันพราหมณ์เหล่านั้น)

ทูลสอบถามปัญหาแล้ว

ทรงพยากรณ์แก่พราหมณ์เหล่านั้นตามความเป็นจริง

พระพุทธมุนีทรงทำให้พราหมณ์ทั้งหลายพอใจ

ด้วยการทรงพยากรณ์ปัญหาทั้งหลาย (๔)

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๖-๔๘

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๖. ปารายนัตถุติคากาณิหเทศ

คำว่า **เหล่านั้น** ในคำว่า **พระพุทธเจ้า ... ทรงพยากรณ์แก่พราหมณ์เหล่านั้น** ได้แก่ พราหมณ์ผู้ดำเนินไปสู่ฝั่ง ๑๖ คน

คำว่า **พระพุทธเจ้า** ได้แก่ พระผู้มีพระภาค ฯลฯ คำว่า **พระพุทธเจ้า** นี้ เป็นสังฆิกาบัญญัติ

คำว่า **ทรงพยากรณ์แล้ว** อธิบายว่า พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ คือ บอกรวมแสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศแก่พราหมณ์เหล่านั้น รวมความว่า พระพุทธเจ้า ... ทรงพยากรณ์แก่พราหมณ์เหล่านั้น

คำว่า **ทูลสอบถามปัญหาแล้ว** ในคำว่า **ทูลสอบถามปัญหาแล้ว... ตามความเป็นจริง** อธิบายว่า ทูลสอบถาม คือ ทูลถาม ทูลขอ ทูลอัญเชิญ ทูลให้ทรงประกาศปัญหาแล้ว

คำว่า **ตามความเป็นจริง** อธิบายว่า ควรตรัสบอกอย่างไร ก็ตรัสบอกอย่างนั้น ควรแสดงอย่างไร ก็ทรงแสดงอย่างนั้น ควรบัญญัติอย่างไร ก็ทรงบัญญัติอย่างนั้น ควรกำหนดอย่างไร ก็ทรงกำหนดอย่างนั้น ควรเปิดเผยอย่างไร ก็ทรงเปิดเผยอย่างนั้น ควรจำแนกอย่างไร ก็ทรงจำแนกอย่างนั้น ควรทำให้ง่ายอย่างไร ก็ทรงทำให้ง่ายอย่างนั้น ควรประกาศอย่างไร ก็ทรงประกาศอย่างนั้น รวมความว่า ทูลสอบถามปัญหาแล้ว ... ตามความเป็นจริง

คำว่า **ด้วยการทรงพยากรณ์ปัญหาทั้งหลาย** อธิบายว่า ด้วยการทรงพยากรณ์ คือ ด้วยการบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศปัญหาทั้งหลาย รวมความว่า ด้วยการพยากรณ์ปัญหาทั้งหลาย

คำว่า **ทรงทำให้... พอใจ** ในคำว่า **พระพุทธมุนิทรงทำให้พราหมณ์พอใจ** ได้แก่ ทรงทำให้พอใจ คือ ทำให้ดีใจ ให้เลื่อมใส ให้ยินดี ให้ปลื้มใจ

คำว่า **พราหมณ์** ได้แก่ เหล่าพราหมณ์ผู้ดำเนินไปสู่ฝั่ง ๑๖ คน

คำว่า **มุนิ** อธิบายว่า ญาณท่านเรียกว่า โมนะ ได้แก่ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ พระองค์ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องและต้นเหตุจตาข่ายได้แล้ว ชื่อว่ามุนิ รวมความว่า พระพุทธมุนิทรงทำให้พราหมณ์ทั้งหลายพอใจ ด้วยเหตุนี้ พระธรรมสังคากาจารย์จึงกล่าวว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๖. ปารายนัตถุติคานิเทศ

พระพุทธเจ้า (อันพราหมณ์เหล่านั้น)

ทูลสอบถามปัญหาแล้ว

ทรงพยากรณ์แก่พราหมณ์เหล่านั้นตามความเป็นจริง

พระพุทธมุนีทรงทำให้พราหมณ์ทั้งหลายพอใจ

ด้วยการทรงพยากรณ์ปัญหาทั้งหลาย

[๙๙] (พระธรรมสังคาคณาจารย์กล่าวว่า)

พราหมณ์เหล่านั้น อันพระพุทธเจ้าผู้มีพระจักขุ

ทรงเป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์ทำให้พอใจแล้ว

ได้ประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักพระพุทธเจ้า

ผู้มีพระปัญญาอันประเสริฐ (๕)

คำว่า เหล่านั้น ในคำว่า พราหมณ์เหล่านั้น อันพระพุทธเจ้าผู้มีพระจักขุ ...
ทำให้พอใจแล้ว ได้แก่ พราหมณ์ผู้ดำเนินไปสู่ฝั่ง ๑๖ คน

คำว่า ทำให้พอใจแล้ว ได้แก่ ทำให้พอใจ คือ ให้ดีใจ ให้เลื่อมใส ให้ยินดี
ให้ปลื้มใจแล้ว รวมความว่า พราหมณ์เหล่านั้นอันพระพุทธเจ้าผู้มีพระจักขุ ... ทำให้
พอใจแล้ว

ว่าด้วยพระจักขุ ๕ ชนิด

คำว่า ผู้มีพระจักขุ อธิบายว่า พระผู้มีพระภาค ชื่อว่ามีพระจักขุด้วยจักขุ
๕ ชนิด คือ

๑. มีพระจักขุด้วยมังสจักขุบ้าง
๒. มีพระจักขุด้วยทิพจักขุบ้าง
๓. มีพระจักขุด้วยปัญญาจักขุบ้าง
๔. มีพระจักขุด้วยพุทธจักขุบ้าง
๕. มีพระจักขุด้วยสมันตจักขุบ้าง

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๖. ปารายนัตถุติคากาณิหเทศ

พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุด้วยมังสจักขุ เป็นอย่างไร

คือ ฯลฯ พระผู้มีพระภาค ชื่อว่ามีพระจักขุด้วยสมันตจักขุ เป็นอย่างนี้^๑

รวมความว่า พราหมณ์เหล่านั้น อันพระพุทธรเจ้าผู้มีพระจักขุ ... ทำให้พอใจแล้ว

คำว่า **พระพุทธรเจ้า** ในคำว่า **อันพระพุทธรเจ้า ... ทรงเป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาค ฯลฯ คำว่า **พระพุทธรเจ้า** นี้ เป็นสังคิกขาบัญญัติ

คำว่า **ทรงเป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์** อธิบายว่า พระสุริยะตรัสเรียกว่า พระอาทิตย์ พระสุริยะ ชื่อว่าเป็นพระโคดมโดยพระโคตร แม้พระผู้มีพระภาค ก็ทรงเป็นพระโคดมโดยพระโคตร พระผู้มีพระภาคจึงปรากฏโดยโคตรพระอาทิตย์ คือทรงเป็นเผ่าพันธุ์โดยโคตรพระอาทิตย์ เพราะฉะนั้น พระพุทธรเจ้า จึงชื่อว่าทรงเป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์ รวมความว่า **อันพระพุทธรเจ้า...ทรงเป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์**

คำว่า **ได้ประพฤติพรหมจรรย์** อธิบายว่า การงด งดเว้น เว้นขาด เจตนา งดเว้น การงดเว้น กิริยาที่ไม่ทำ การไม่ทำ การไม่ละเมิด การไม่ก้าวล่วงแดนแห่ง การเข้าถึงอสังขธรรม การทำลายกิเลสด้วยอริยมรรค เรียกว่า พรหมจรรย์

อนึ่ง อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ก็เรียกว่า พรหมจรรย์ โดยสิ้นเชิง

คำว่า **ได้ประพฤติพรหมจรรย์** ได้แก่ ประพฤติ คือ ได้ประพฤติ สมาทาน ประพฤติพรหมจรรย์ รวมความว่า **ได้ประพฤติพรหมจรรย์**

คำว่า **ในสำนักพระพุทธรเจ้าผู้มีพระปัญญาอันประเสริฐ** ได้แก่ พระพุทธรเจ้าผู้มีพระปัญญาอันประเสริฐ คือ มีพระปัญญาอันเลิศ มีปัญญาประเสริฐสุด มีพระปัญญาวิเศษสุด มีพระปัญญาชั้นแนวหน้า มีพระปัญญาสูงสุด มีพระปัญญายอดเยี่ยม

คำว่า **ในสำนัก** ได้แก่ ในสำนัก คือ ในที่ใกล้ ใกล้เคียง ไม่ไกล ใกล้ชิด รวมความว่า ในสำนักพระพุทธรเจ้าผู้มีพระปัญญาอันประเสริฐ ด้วยเหตุนี้ พระธรรมสังคิกขาจารย์จึงกล่าวว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘๔/๒๙๙-๓๐๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๖. ปารายนัตถุติคานิเทศ

พราหมณ์เหล่านั้น อันพระพุทธรเจ้าผู้มีพระจักขุ
ทรงเป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์ทำให้พอใจแล้ว
ได้ประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักพระพุทธรเจ้า
ผู้มีพระปัญญาอันประเสริฐ

[๑๐๐] (พระธรรมสังคากาจารย์กล่าวว่า)

**การพยากรณ์ปัญหาแต่ละปัญหา
ที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงแล้วโดยประการใด
ผู้ใดปฏิบัติตามโดยประการนั้น
ผู้นั้นพึงจากที่มีไขฝิ่งถึงฝิ่งได้ (๖)**

คำว่า **ปัญหาแต่ละปัญหา** อธิบายว่า ปัญหาของท่านอชิตะ แต่ละปัญหา
ปัญหาของท่านติสสมเตตยยะ แต่ละปัญหา ฯลฯ ปัญหาของท่านปิงคิยะ แต่ละ
ปัญหา รวมความว่า ปัญหาแต่ละปัญหา

คำว่า **พระพุทธรเจ้า** ในคำว่า **ที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงแล้วโดยประการใด**
ได้แก่ พระผู้มีพระภาค ฯลฯ คำว่า **พระพุทธรเจ้า** นี้ เป็นสังฆิกบัญญัติ^๑

คำว่า **ที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงแล้วโดยประการใด** อธิบายว่า ที่พระพุทธร-
เจ้าทรงบอกแล้ว คือ ทรงแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว กำหนดแล้ว เปิดเผยแล้ว
จำแนกแล้ว ทำให้ง่ายแล้ว ประกาศแล้วโดยประการใด รวมความว่า ที่พระพุทธรเจ้า
ทรงแสดงแล้วโดยประการใด

คำว่า **ผู้ใดปฏิบัติตามโดยประการนั้น** อธิบายว่า พึงปฏิบัติชอบปฏิบัติชอบ
การปฏิบัติเหมาะสม การปฏิบัติที่ไม่เป็นข้าศึก การปฏิบัติที่เอื้อประโยชน์ การ
ปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม รวมความว่า ผู้ใดปฏิบัติตามโดยประการนั้น

คำว่า **พึงจากที่มีไขฝิ่งถึงฝิ่งได้** อธิบายว่า
อมตนิพพาน คือ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด
เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท เรียกว่า ฝิ่ง

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๖-๔๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๖. ปารายนัตถุติคานิเทศ

กิเลส ชันธ์ และอภิสังขารเรียกว่า ทมิไชฝิ่ง

คำว่า **พืงจากทมิไชฝิ่งถึงฝิ่งได้** อธิบายว่า พืงถึงฝิ่ง คือ บรรลຸฝิ่ง ถูกต้องฝิ่ง ทำให้แจ่งฝิ่ง จากทมิไชฝิ่งได้ รวมความว่า พืงจากทมิไชฝิ่งถึงฝิ่งได้ ด้วยเหตุ นั้น พระธรรมสังคาคาจารย์จึงกล่าววว่า

การพยากรณ์ปัญหาแต่ละปัญหา

ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแล้วโดยประการใด

ผู้ใดปฏิบัติตามโดยประการนั้น

ผู้นั้นพืงจากทมิไชฝิ่งถึงฝิ่งได้

[๑๐๑] (พระธรรมสังคาคาจารย์กล่าววว่า)

บุคคลเมื่อเจริญมรรคอันสูงสุด

จะพืงจากทมิไชฝิ่งถึงฝิ่งได้

(เพราะ) มรรค นั้น (เป็นไป) เพื่อให้ถึงฝิ่ง

เพราะฉะนั้น มรรค นั้น จึงชื่อว่าปารายนะ (๗)

คำว่า **จะพืงจากทมิไชฝิ่งถึงฝิ่งได้** อธิบายว่า กิเลส ชันธ์ และอภิสังขาร เรียกวว่า ทมิไชฝิ่ง

อมตนิพพาน คือ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท เรียกวว่า ฝิ่ง

คำว่า **จะพืงจากทมิไชฝิ่งถึงฝิ่งได้** อธิบายว่า พืงถึงฝิ่ง คือ บรรลຸฝิ่ง ถูกต้องฝิ่ง ทำให้แจ่งฝิ่ง จากทมิไชฝิ่งได้ รวมความว่า จะพืงจากทมิไชฝิ่งถึงฝิ่งได้

คำว่า **มรรค** ในคำว่า **เมื่อเจริญมรรคอันสูงสุด** ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ^๑ เรียกวว่า มรรค

คำว่า **อันสูงสุด** ได้แก่ เลิศ คือ ประเสริฐ วิเศษสุด ชั้นแนวหน้า สูงสุด ยอดเยี่ยม รวมความว่า มรรคอันสูงสุด

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๙๙/๓๔๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๖. ปารายนัตถุติคาถานิทเทศ

คำว่า **เมื่อเจริญ** ได้แก่ เมื่อเจริญ คือ เมื่อเสพคุณ ทำให้มาก รวมความว่า
เมื่อเจริญมรรคอันสูงสุด

คำว่า **(เพราะ) มรรคนั้น(เป็นไป)เพื่อให้ถึงฝั่ง** ได้แก่

มรรค ปันละ ปละ ปัชชะ อัญชสะ วฏฺฆมาณะ

นาวา อุตตรเสตฺ กุลละ ภิลิ และสังกมะ

คำว่า **(เป็นไป)เพื่อให้ถึงฝั่ง** ได้แก่ (เป็นไป) เพื่อให้ถึงฝั่ง คือ เพื่อบรรลุ
ถึงฝั่ง เพื่อตามบรรลุให้ถึงฝั่ง เพื่อข้ามชราและมรณะ รวมความว่า (เพราะ)มรรคนั้น
(เป็นไป)เพื่อให้ถึงฝั่ง

คำว่า **เพราะฉะนั้น** ในคำว่า **เพราะฉะนั้น มรรคนั้นจึงชื่อว่าปารายณะ**
อธิบายว่า เพราะการณฺนั้น เพราะเหตุณฺนั้น เพราะปัจจัยณฺนั้น เพราะต้นเหตุณฺนั้น
ได้แก่ อมตนิพพาน อันเป็นที่ระงับสังขารหังปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็น
ที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท เรียกว่า ฝั่ง
มรรค เรียกว่า อายณะ

คำว่า **ว่า เป็นบทสนธิ ฯลฯ คำว่า ว่า นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลัง**
เข้าด้วยกัน รวมความว่า เพราะฉะนั้น มรรคนั้นจึงชื่อว่าปารายณะ ด้วยเหตุนี้
พระธรรมสังคากาจารย์จึงกล่าวว่า

บุคคลเมื่อเจริญมรรคอันสูงสุด

จะพึงจากที่มิใช่ฝั่งถึงฝั่งได้

(เพราะ)มรรคนั้น(เป็นไป)เพื่อให้ถึงฝั่ง

เพราะฉะนั้น มรรคนั้น จึงชื่อว่าปารายณะ

ปารายนัตถุติคาถานิทเทศที่ ๑๗ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตคาถานิเทศ

๗. ปารายนานุคิตคาถานิเทศ^๑

ว่าด้วยเพลงขับตามธรรมเป็นเหตุให้ถึงฝั่ง

[๑๐๒] (พระปิงคิยะเถระกล่าวแก่พราหมณ์พาวรีท่ามกลางชุมชน ดังนี้)

อาดมภาพจักกล่าวบทขับที่เป็นเหตุให้ถึงฝั่ง

ตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้

พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้ปราศจากมลทิน

มีพระปัญญาคุณจตุริ ปราศจากกาม

ทรงไร้กิเลสตั้งป่า ผู้เป็นนาคะ

ทรงเห็นอย่างใด ก็ตรัสอย่างนั้น

จะพึงกล่าวคำเท็จเพราะเหตุแห่งอะไรเล่า (๑)

คำว่า **อาดมภาพจักกล่าวบทขับที่เป็นเหตุให้ถึงฝั่ง** อธิบายว่า ออาดมภาพจักกล่าวบทขับ จักกล่าวบทขับที่พระพุทธเจ้าตรัสแล้ว จักกล่าวบทขับที่พระพุทธเจ้าทรงบอกแล้ว จักกล่าวบทขับที่พระพุทธเจ้าทรงภาษิตไว้แล้ว รวมความว่า ออาดมภาพจักกล่าวบทขับที่เป็นเหตุให้ถึงฝั่ง

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า **ท่านปิงคิยะกล่าว...** ดังนี้ เป็นบทสนธิ ฯลฯ คำว่า **ดังนี้** เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า **ท่าน** นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง

คำว่า **ปิงคิยะ** เป็นชื่อ เป็นการนับ การขนานนาม บัญญัติ ชื่อที่เรียกกัน นามการตั้งชื่อ ชื่อที่ตั้งให้ ภาษา พยัญชนะ ชื่อเรียกเฉพาะของพระเถระนั้น รวมความว่า **ท่านปิงคิยะกล่าว...** ดังนี้

คำว่า **ทรงเห็นอย่างใด ก็ตรัสอย่างนั้น** อธิบายว่า ทรงเห็นอย่างใด ก็ตรัสคือ บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศอย่างนั้น

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ส. ๒๕/๑๑๓๘-๑๑๔๖/๕๕๑-๕๕๔

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตคาถานิทเทศ

ทรงเห็นอย่างใดว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง" ก็ตรัส คือ บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศอย่างนั้น ทรงเห็นอย่างใดว่า "สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์" ฯลฯ "ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา" ฯลฯ "สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา" ก็ตรัส คือ บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศอย่างนั้น รวมความว่า ทรงเห็นอย่างใด ก็ตรัสอย่างนั้น

คำว่า **ปราศจากมลทิน** ในคำว่า **ทรงปราศจากมลทิน มีพระปัญญาจตุริ** อธิบายว่า ราคะ ชื่อว่ามลทิน โทสะ ชื่อว่ามลทิน โมหะ ชื่อว่ามลทิน โภคะ ชื่อว่ามลทิน อุปนาหะ ชื่อว่ามลทิน ฯลฯ อกุศลาสังขารทุกประเภท ชื่อว่ามลทิน

มลทินเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงละได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่าไม่มีมลทิน ปราศจากมลทิน คือ ไร้มลทิน บำราศมลทิน ละมลทินได้แล้ว หลุดพ้นมลทิน ก้าวล่วงมลทินทั้งปวงแล้ว

แผ่นดินตรัสเรียกว่า ฐิ พระผู้มีพระภาคทรงประกอบด้วยปัญญา อันไพบุลย์กว้างขวาง แผ่ไปเสมอด้วยแผ่นดินนี้

ปัญญาตรัสเรียกว่า เมธา(ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส) ได้แก่ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ

พระผู้มีพระภาคทรงประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมด้วยปัญญาชื่อว่าเมธานี้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่ามีพระปัญญาจตุริ รวมความว่า ทรงปราศจากมลทิน มีพระปัญญาจตุริ

คำว่า **ทรงปราศจากกาม ทรงไร้กิเลสตั้งป่า** ผู้เป็นนาคะ อธิบายว่า

คำว่า **กาม** ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม

(๒) กิเลสกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม ฯลฯ เหล่านี้ เรียกว่า กิเลสกาม^๑

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๖๖-๖๗

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตคาถานิทเทศ

พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงกำหนดรู้วัตตุกาม ทรงละกิเลสกามได้แล้ว เพราะเป็นผู้กำหนดรู้วัตตุกาม เพราะทรงละกิเลสกามได้แล้ว พระผู้มีพระภาคจึงไม่ทรงใคร่ในกาม คือ ไม่ทรงต้องการ ไม่ปรารถนา ไม่มุ่งหมาย ไม่มุ่งหวังในกาม

ชนเหล่าใดใคร่กาม ต้องการ ปรารถนา มุ่งหมาย มุ่งหวังกาม ชนเหล่านั้นชื่อว่ายังใคร่กาม กำหนดในราคะ มีความสำคัญในสัญญา

พระผู้มีพระภาคไม่ทรงใคร่ในกาม ไม่ทรงต้องการ ไม่ปรารถนา ไม่มุ่งหมาย ไม่มุ่งหวังในกาม ฉะนั้น พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่าไม่มีกาม คือ ปราศจากกาม เป็นผู้สละกามแล้ว คายกามแล้ว ปล่อกามแล้ว ละกามแล้ว สลัดทิ้งกามแล้ว คลายราคะแล้ว ปราศจากราคะแล้ว สละราคะแล้ว คายราคะแล้ว ปล่อยราคะแล้ว ละราคะแล้ว สลัดทิ้งราคะแล้ว เป็นผู้หมดความอยาก ดับแล้ว เย็นแล้ว มีตนอันประเสริฐเสวยสุขอยู่ รวมความว่า ทรงปราศจากกาม

คำว่า ทรงไร้กิเลสตั้งป่า อธิบายว่า ราคะ ชื่อว่ากิเลสตั้งป่า โทสะ ชื่อว่ากิเลสตั้งป่า โมหะ ชื่อว่ากิเลสตั้งป่า โภคะ ชื่อว่ากิเลสตั้งป่า อุปกานหา ชื่อว่ากิเลสตั้งป่า ฯลฯ อกุลสลาภิสังขารทุกประเภท ชื่อว่ากิเลสตั้งป่า

กิเลสตั้งป่าเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคทรงละได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่าไม่มีกิเลสตั้งป่า ปราศจากกิเลสตั้งป่า ไร้กิเลสตั้งป่า คือ บำราศกิเลสตั้งป่า ทรงละกิเลสตั้งป่าได้แล้ว หลุดพ้นกิเลสตั้งป่าได้แล้ว ก้าวล่วงกิเลสตั้งป่าทั้งปวงแล้ว รวมความว่า ทรงไร้กิเลสตั้งป่า

คำว่า ผู้เป็นนาคะ อธิบายว่า ผู้เป็นนาคะ คือ พระผู้มีพระภาคชื่อว่านาคะ เพราะไม่ทรงทำความชั่ว พระผู้มีพระภาคชื่อว่านาคะ เพราะไม่ทรงถึง พระผู้มีพระภาคชื่อว่านาคะ เพราะไม่ทรงกลับมาหา ฯลฯ พระผู้มีพระภาค จึงชื่อว่านาคะ^๑ เพราะไม่ทรงกลับมาหา เป็นอย่างนี้ รวมความว่า ทรงปราศจากกาม ทรงไร้กิเลสตั้งป่า ผู้เป็นนาคะ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒๗/๑๔๔-๑๔๖

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติคาถานิทเทศ

คำว่า **เพราะเหตุแห่งอะไรเล่า** ในคำว่า **จะพึงกล่าวคำเท็จเพราะเหตุแห่งอะไรเล่า** อธิบายว่า เพราะเหตุแห่งอะไร คือ เพราะเหตุอะไร เพราะการณอะไร เพราะต้นเหตุอะไร เพราะปัจจัยอะไร รวมความว่า เพราะเหตุแห่งอะไรเล่า

คำว่า **จะพึงกล่าวคำเท็จ** ได้แก่ จะพึงกล่าว คือ พูด แสดง ชี้แจงคำเท็จ

ว่าด้วยมุสาวาท

คำว่า **จะพึงกล่าวคำเท็จ** อธิบายว่า บุคคลพูดคำเท็จ คือ พูดมุสาวาท พูดเรื่องไม่ดี คนบางคนในโลกนี้ อยู่ในสภา อยู่ในบริษัท อยู่ท่ามกลางหมู่ญาติ อยู่ท่ามกลางหมู่ทหาร หรืออยู่ท่ามกลางราชสำนัก ถูกเขากล่าวเป็นพยานชักถามว่า “ท่านรู้สิ่งใด จงกล่าวสิ่งนั้น” บุคคลนั้นไม่รู้ก็พูดว่า “รู้” รู้ก็พูดว่า “ไม่รู้” ไม่เห็นก็พูดว่า “เห็น” หรือเห็นก็พูดว่า “ไม่เห็น” พูดเท็จทั้งที่รู้ เพราะตนเป็นเหตุบ้าง เพราะบุคคลอื่นเป็นเหตุบ้าง หรือเพราะเหตุคือเห็นแก่อำมิสเล็กน้อยบ้าง ด้วยประการฉะนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความเป็นคนพูดเท็จ

อีกนัยหนึ่ง มุสาวาท มีได้ด้วยอาการ ๓ อย่าง คือ

๑. ก่อนพูดเธอก็รู้ว่า เรารู้จักพูดเท็จ
๒. กำลังพูดก็รู้ว่า เรากำลังพูดเท็จ
๓. พูดแล้วก็รู้ว่า เราพูดเท็จแล้ว

มุสาวาทมีได้ด้วยอาการ ๓ อย่างเหล่านี้

อีกนัยหนึ่ง มุสาวาทมีได้ด้วยอาการ ๔ อย่าง คือ

๑. ก่อนพูดเธอก็รู้ว่า เรารู้จักพูดเท็จ ฯลฯ

อีกนัยหนึ่ง มุสาวาท มีได้ด้วยอาการ ๕ อย่าง ฯลฯ ด้วยอาการ ๖ อย่าง ฯลฯ ด้วยอาการ ๗ อย่าง ฯลฯ

มุสาวาทมีได้ด้วยอาการ ๘ อย่าง คือ

๑. ก่อนพูดเธอก็รู้ว่า เรารู้จักพูดเท็จ
๒. กำลังพูดก็รู้ว่า เรากำลังพูดเท็จ
๓. พูดแล้วก็รู้ว่า เราพูดเท็จแล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติคาถานิทเทศ

๔. ปิดบังทิฏฐิ
๕. ปิดบังความพอใจ
๖. ปิดบังความชอบใจ
๗. ปิดบังความสำคัญ
๘. ปิดบังความจริง ฯลฯ

มุสาวาทมีได้ด้วยอาการ ๘ อย่างเหล่านี้ เพราะเหตุอะไร คนจึงกล่าวคำมุสา คือ พุด แสดง ขี้แฉงคำมุสา รวมความว่า จะฟังกล่าวคำเท็จเพราะเหตุแห่งอะไรเล่า ด้วยเหตุนั้น พระปึงคิยเถระจึงกล่าวว่า

(พระปึงคิยเถระกล่าวแก่พราหมณ์พาวรีท่ามกลางชุมชน ดังนี้)

อาตมภาพจักกล่าววทขันธ์ที่เป็นเหตุให้ถึงฝั่ง

ตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้

พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้ปราศจากมลทิน

มีพระปัญญาคุณจตุริ ปราศจากกาม

ทรงไร้กิเลสตั้งป่า ผู้เป็นนาคะ

ทรงเห็นอย่างใด ก็ตรัสอย่างนั้น

จะฟังกล่าวคำเท็จเพราะเหตุแห่งอะไรเล่า

[๑๐๓] (พระปึงคิยเถระกล่าวว่า)

อาตมภาพจักกล่าวถ้อยคำ

ที่ประกอบด้วยการสรรเสริญพระผู้มีพระภาค

ผู้ทรงละมลทินและโมหะได้แล้ว

ผู้ทรงละความถือตัวและความลบหลู่ได้ ณ บัดนี้ (๒)

คำว่า ผู้ทรงละมลทินและโมหะได้แล้ว อธิบายว่า

คำว่า มลทิน อธิบายว่า ราคะ ชื่อว่ามลทิน โทสะ ชื่อว่ามลทิน โมหะ ชื่อว่ามลทิน มานะ ชื่อว่ามลทิน ทิฏฐิ ชื่อว่ามลทิน กิเลส ชื่อว่ามลทิน ทุกจริต ทุกอย่างและกรรมที่นำไปสู่ภพทั้งปวง ชื่อว่ามลทิน

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ม. (แปล) ๒๙/๕๔/๑๘๕-๑๘๖

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า :๓๕๐ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติคาถานิทเทส

คำว่า โมหะ อธิบายว่า ความไม่รู้ในทุกๆ อย่าง อวิชชาเป็นจุดจลิมสลัก
อกุศลมูลคือโมหะ นี้ท่านเรียกว่า โมหะ

มลทินและโมหะ พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ทรงละได้เด็ดขาดแล้ว ตัดราก
ถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี
เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่าผู้ทรงละมลทินและโมหะได้แล้ว
รวมความว่า ผู้ทรงละมลทินและโมหะได้แล้ว

คำว่า ทรงละความถือตัวและความลบหลู่ได้ อธิบายว่า

ว่าด้วยความถือตัวมีนัยต่าง ๆ

คำว่า ความถือตัว อธิบายว่า ความถือตัวนัยเดียว คือ ความที่จิตใจสูง

ความถือตัว ๒ นัย คือ

๑. การยกตน

๒. การชมผู้อื่น

ความถือตัว ๓ นัย คือ

๑. ความถือตัวว่า เราเลิศกว่าเขา

๒. ความถือตัวว่า เราเสมอเขา

๓. ความถือตัวว่า เราด้อยกว่าเขา

ความถือตัว ๔ นัย คือ

๑. เกิดความถือตัวเพราะลาภ

๒. เกิดความถือตัวเพราะยศ

๓. เกิดความถือตัวเพราะความสรรเสริญ

๔. เกิดความถือตัวเพราะความสุข

ความถือตัว ๕ นัย คือ

๑. เกิดความถือตัวว่าเราได้รูปที่ถูกใจ

๒. ความถือตัวว่าเราได้เสียงที่ถูกใจ

๓. ความถือตัวว่าเราได้กลิ่นที่ถูกใจ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตคาถานิทเทส

๔. ความถือตัวว่าเราได้รับสิ่งที่ถูกใจ

๕. ความถือตัวว่าเราได้โผฏฐัพพะที่ถูกใจ

ความถือตัว ๖ นัย คือ

๑. เกิดความถือตัวเพราะมีตาสมบุรณ์

๒. เกิดความถือตัวเพราะมีหูสมบุรณ์

๓. เกิดความถือตัวเพราะมีจมูกสมบุรณ์

๔. เกิดความถือตัวเพราะมีลิ้นสมบุรณ์

๕. เกิดความถือตัวเพราะมีกายสมบุรณ์

๖. เกิดความถือตัวเพราะมีใจสมบุรณ์

ความถือตัว ๗ นัย คือ

๑. ความถือตัว

๒. ความดูหมิ่น

๓. ความดูหมิ่นด้วยอำนาจความถือตัว

๔. ความถือตัวว่าด้อยกว่าเขา

๕. ความถือตัวว่าต่ำกว่าเขา

๖. ความถือเราถือเขา

๗. ความถือตัวผิด ๆ

ความถือตัว ๘ นัย คือ

๑. เกิดความถือตัวเพราะได้ลาภ

๒. เกิดความถือตัวว่าตกต่ำเพราะเสื่อมลาภ

๓. เกิดความถือตัวเพราะมียศ

๔. เกิดความถือตัวว่าตกต่ำเพราะเสื่อมยศ

๕. เกิดความถือตัวเพราะความสรรเสริญ

๖. เกิดความถือตัวว่าตกต่ำเพราะถูกนินทา

๗. เกิดความถือตัวเพราะความสุข

๘. เกิดความถือตัวว่าตกต่ำเพราะความทุกข์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติคาถานิเทศ

ความถือตัว ๙ นัย คือ

๑. เป็นผู้เลิศกว่าเขาถือตัวว่า เลิศกว่าเขา
๒. เป็นผู้เลิศกว่าเขาถือตัวว่า เสมอเขา
๓. เป็นผู้เลิศกว่าเขาถือตัวว่า ต้อยกว่าเขา
๔. เป็นผู้เสมอเขาถือตัวว่า เลิศกว่าเขา
๕. เป็นผู้เสมอเขาถือตัวว่า เสมอเขา
๖. เป็นผู้เสมอเขาถือตัวว่า ต้อยกว่าเขา
๗. เป็นผู้ต้อยกว่าเขาถือตัวว่า เลิศกว่าเขา
๘. เป็นผู้ต้อยกว่าเขาถือตัวว่า เสมอเขา
๙. เป็นผู้ต้อยกว่าเขาถือตัวว่า ต้อยกว่าเขา

ความถือตัว ๑๐ นัย คือ คนบางคนในโลกนี้

๑. เกิดความถือตัวเพราะชาติ
๒. เกิดความถือตัวเพราะโคตร
๓. เกิดความถือตัวเพราะเป็นบุตรของผู้มีตระกูล
๔. เกิดความถือตัวเพราะเป็นผู้มีรูปงาม
๕. เกิดความถือตัวเพราะมีทรัพย์
๖. เกิดความถือตัวเพราะการศึกษา
๗. เกิดความถือตัวเพราะหน้าที่การงาน
๘. เกิดความถือตัวเพราะมีหลักแห่งศิลปวิทยา
๙. เกิดความถือตัวเพราะวิถยฐานะ
๑๐. เกิดความถือตัวเพราะความคงแก่เรียน เกิดความถือตัวเพราะ

ปฏิภาณ หรือเกิดความถือตัวเพราะสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้ว

ความถือตัว กิริยาที่ถือตัว ภาวะที่ถือตัว ความลำพองตน ความทะนงตน
ความเชิดชูตนเป็นดุษง ความเห่อเหิม ความที่จิตต้องการเชิดชูตนเป็นดุษงเห็น
ปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความถือตัว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตคาถานิทเทศ

คำว่า **ความลบลู่** ได้แก่ ความลบลู่ กิริยาที่ลบลู่ ภาวะที่ลบลู่
ความแข็งกระด้าง กรรมคือความแข็งกระด้าง นี้เรียกว่า ความลบลู่

ความถือตัวและความลบลู่ พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงละได้เด็ดขาดแล้ว
ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้
ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่าทรงละความถือตัวและความ
ลบลู่ รวมความว่า ทรงละความถือตัวและความลบลู่ได้

คำว่า **ณ บัดนี้** ในคำว่า **อาตมภาพจักกล่าวถ้อยคำ ที่ประกอบด้วยการ
สรรเสริญ... ณ บัดนี้** เป็นบทสนธิ เป็นคำเชื่อมบท เป็นคำที่ทำบทให้บริบูรณ์
เป็นความสัมพันธ์แห่งอักษร เป็นความสละสลวยแห่งพยัญชนะ คำว่า **ณ บัดนี้**
เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **ข้าพระองค์จักกล่าวถ้อยคำที่ประกอบด้วยการสรรเสริญ** อธิบายว่า
อาตมภาพจักกล่าว คือ แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย
ประกาศถ้อยคำ คือ วาจา คำที่เป็นแนวทาง การเปล่งวาจาที่ประกอบ ประกอบ
พร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมด้วยการ
สรรเสริญ รวมความว่า ข้าพระองค์จักกล่าวถ้อยคำที่ประกอบด้วยการสรรเสริญ
ณ บัดนี้ ด้วยเหตุนี้ พระปึงคิยเถระจึงกล่าวว่า

อาตมภาพจักกล่าวถ้อยคำ

ที่ประกอบด้วยการสรรเสริญพระผู้มีพระภาค

ผู้ทรงละมลทินและโมหะได้แล้ว

ผู้ทรงละความถือตัวและความลบลู่ได้ ณ บัดนี้

[๑๐๔] (พระปึงคิยเถระกล่าวว่า)

ท่านพรหมณาจารย์ พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า

ทรงเป็นผู้กำจัดความมืด มีสมันตจักขุ

ทรงถึงที่สุดโลก ทรงล่วงภพได้ทั้งหมด

ไม่มีอาสวะ ทรงละทุกข์ทั้งปวงได้แล้ว

ทรงมีชื่อตามความจริง อาตมภาพได้เข้าเฝ้ามาแล้ว (๓)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติกาณนิตเทส

คำว่า ทรงเป็นผู้กำจัดความมืด ในคำว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้กำจัดความมืด มีสมันตจักขุ อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคทรงกำจัด คือ ทำให้เบาบาง ลด บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความมืดเพราะระคะความมืดเพราะโทสะ ความมืดเพราะโมหะ ความมืดเพราะมานะ ความมืดเพราะทิฏฐิ ความมืดเพราะกิเลส ความมืดเพราะทุจจริต ซึ่งทำให้เป็นคนตาบอด ทำให้ไม่มีจักขุ ทำให้ไม่มีญาณอันดับปัญญา เป็นไปในฝ่ายแห่งความลำบาก ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน รวมความว่า ทรงเป็นผู้กำจัดความมืด

คำว่า พระพุทธเจ้า ได้แก่ พระผู้มีพระภาค ฯลฯ คำว่า พระพุทธเจ้า นี้ เป็นสังฆิกามัญญัตติ^๑

คำว่า มีสมันตจักขุ อธิบายว่า พระสัมพันธัญญุตญาณ ตรัสเรียกว่า สมันตจักขุ ฯลฯ พระตถาคต ชื่อว่ามีสมันตจักขุ ด้วยจักขุนั้น รวมความว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้กำจัดความมืด มีสมันตจักขุ

คำว่า ทรงถึงที่สุดโลก ทรงล่วงภพได้ทั้งหมด อธิบายว่า

คำว่า โลก อธิบายว่า โลก ๑ คือ ภวโลก^๒

โลก ๒ คือ ภวโลกที่เป็นสมบัติและภวโลกที่เป็นวิบัติ

โลก ๓ คือ เวทนา^๓ ๓

โลก ๔ คืออาหาร^๔ ๔

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๖-๔๘

^๒ ภวโลก ได้แก่โลกคือภพ วนากันเป็นไปในภูมิทั้ง ๓ (ข.จ.อ. ๑๐๔/๘๕)

^๓ เวทนา ๓ ได้แก่สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนา (ข.จ.อ. ๑๐๔/๘๕)

^๔ อาหาร ๔ ได้แก่ (๑) กพพิงการอาหาร อาหารคือคำข้าว (๒) ผัสสาหาร อาหารคือผัสสะ (๓) มโนสัญเจตนาหาร อาหารคือมโนสัญเจตนา (๔) วิญญานาหาร อาหารคือวิญญาน หมายถึงปฏิสนธิวิญญาน ๑๙ ประเภท (ข.จ.อ. ๑๐๔/๘๕)

ผัสสะ เรียกว่าอาหารเพราะนำมาซึ่งเวทนา (ข.จ.อ. ๑๐๔/๘๕)

มโนสัญเจตนา เรียกว่าอาหารเพราะนำมาซึ่งภพ ๓ (ข.จ.อ. ๑๐๔/๘๕)

วิญญาน เรียกว่าอาหารเพราะนำมาซึ่งนามรูป ในขณะปฏิสนธิ (ข.จ.อ. ๑๐๔/๘๖)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตคาถานิทเทศ

โลก ๕ คืออุปาทานชั้น ๕

โลก ๖ คือ อายตนะภายใน ๖

โลก ๗ คือวิญญาณโฏฐิติ^๑ ๗

โลก ๘ คือโลกธรรม^๒ ๘

โลก ๙ คือสัตตาวาส^๓ ๙

โลก ๑๐ คืออายตนะ^๔ ๑๐

โลก ๑๑ คือกามภพ^๕ ๑๑

โลก ๑๒ คืออายตนะ^๖ ๑๒

โลก ๑๘ คือธาตุ^๗ ๑๘

คำว่า **ทรงถึงที่สุดโลก** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคทรงถึงที่สุด ทรงบรรลุที่สุด ทรงถึงส่วนสุด ทรงบรรลุส่วนสุด ฯลฯ ทรงถึงที่ดับ ทรงบรรลุที่ดับแห่งโลก พระองค์ทรงอยู่ใน (อริยวาสธรรม) แล้ว ทรงประพติจรณธรรมแล้ว ฯลฯ พระองค์ไม่มีการเวียนเกิด เวียนตาย และภพใหม่ก็ไม่มีอีก รวมความว่า ทรงถึงที่สุดโลก

คำว่า **ทรงล่วงภพได้ทั้งหมด** อธิบายว่า

คำว่า **ภพ** ได้แก่ ภพ ๒ คือ (๑) กรรมภพ (๒) ภพใหม่อันมีในปฏิสนธิ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘๓/๒๘๙-๒๙๐

^๒ **โลกธรรม ๘** ได้แก่ลาภ เสื่อมลาภ ยศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ (ข.จ.อ. ๑๐๔/๘๗)

^๓ **สัตตาวาส ๙** คือที่อยู่ของสัตว์ทั้งหลาย ได้แก่วิญญาณโฏฐิติ ๗ อสัณฺณสัตตภูมิ ๑ และเนวสัณฺณานา-
สัณฺณายตณฺภูมิ ๑ รวมเป็น ๙ (ข.จ.อ. ๑๐๔/๘๗)

^๔ **อายตนะ ๑๐** ได้แก่ตา รูป หู เสียง จมูก กลิ่น ลิ้น รส กาย โผฏฐัพพะ (ข.จ.อ. ๑๐๔/๘๗)

^๕ **กามภพ ๑๑** ได้แก่อบายภูมิ ๔ มนุษยโลก ๑ สวรรค์ ๖ ชั้น (ข.ม.อ. ๑/๑๖)

^๖ **อายตนะ ๑๒** ได้แก่อายตนะ ๑๐ รวมใจและธรรมารมณจึงเป็น ๑๒ (ข.จ.อ. ๑๐๔/๘๗)

^๗ **ธาตุ ๑๘** คือการกระจายธาตุแต่ละอย่างให้เป็น ๓ เช่น จักขธาตุ รูปธาตุ จักขวิญญาณธาตุ จนถึงมนธาตุ
ธัมมธาตุ มโนวิญญาณธาตุ (ข.จ.อ. ๑๐๔/๘๗)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติคาถานิทเทศ

กรรมภพ เป็นอย่างไร

คือ ปุญญาภิสังขาร^๑ อปุญญาภิสังขาร^๒ อาเนญขาภิสังขาร^๓ นี้ชื่อว่ากรรมภพ
ภพใหม่อันมีในปฏิสนธิ เป็นอย่างไร

คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันมีในปฏิสนธิ นี้ชื่อว่าภพใหม่
อันมีในปฏิสนธิ

พระผู้มีพระภาคทรงลวง คือ ทรงกำลวง ทรงลวงเลยกรรมภพ และภพ
ใหม่อันมีในปฏิสนธิแล้ว รวมความว่า ทรงถึงที่สุดโลก ทรงลวงภพได้ทั้งหมด

คำว่า **ไม่มีอาสวะ** ในคำว่า **ไม่มีอาสวะ ทรงละทุกข์ทั้งปวงได้แล้ว** ได้แก่
อาสวะ ๔ คือ

๑. กามาสวะ

๒. ภวาสวะ

๓. ทิฏฐาสวะ

๔. อวิชชาสวะ

อาสวะเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงละได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอน
โคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้น
ต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่าไม่มีอาสวะ

คำว่า **ทรงละทุกข์ทั้งปวงได้แล้ว** อธิบายว่า ขาดทุกข์ ขราทุกข์ พยาธิทุกข์
มรณทุกข์ โสกะ ปรีเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสทุกข์ ฯลฯ ทุกข์เพราะทิฏฐิวิบัติ
อันมีในปฏิสนธิทั้งปวง พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้ว
ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ฉะนั้น
พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่าทรงละทุกข์ทั้งปวงได้แล้ว รวมความว่า **ไม่มีอาสวะ ทรง
ละทุกข์ทั้งปวงได้แล้ว**

เชิงอรรถ :

^๑ **ปุญญาภิสังขาร** คืออภิสังขารที่เป็นบุญ สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายดี ได้แก่ กุศลเจตนา (ข.ม.อ. ๒๕/๒๑๖)

^๒ **อปุญญาภิสังขาร** คือสภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายชั่ว ได้แก่ อกุศลเจตนาทั้งหลาย (ข.ม.อ. ๒๕/๒๑๖)

^๓ **อาเนญขาภิสังขาร** คือสภาพที่ปรุงแต่งภพอันมั่นคงไม่หวั่นไหว ได้แก่ภาวะจิตที่มั่นคงแน่วแน่มด้วยสมาธิ
แห่งจตุตถฌาน (ข.ม.อ. ๒๕/๒๑๖)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติกาณินิเทศ

คำว่า ทรงมีชื่อตามความจริง ในคำว่า ท่านพรหมณาจารย์... ทรงมีชื่อตามความจริง อาตมภาพได้เข้าเฝ้ามาแล้ว อธิบายว่า ทรงมีชื่อตามความจริง คือ มีพระนามเช่นเดียวกัน ทรงมีชื่อที่มีความหมายอย่างเดียวกัน มีพระนามเช่นเดียวกันกับความจริง อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี พระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขี พระผู้มีพระภาคพระนามว่าเวสสภู พระผู้มีพระภาคพระนามว่ากกุสันธะ พระผู้มีพระภาคพระนามว่าโกนาคมนะ พระผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสปะ พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเหล่านั้น มีพระนามเช่นเดียวกัน คือ ทรงมีชื่อที่มีความหมายอย่างเดียวกัน แม้พระผู้มีพระภาคศากยมนี ก็มีพระนามเช่นเดียวกัน คือ ทรงมีชื่อที่มีความหมายอย่างเดียวกันกับพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเหล่านั้น ฉะนั้น พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่าทรงมีชื่อตามความจริง^๑

คำว่า ท่านพรหมณาจารย์... อาตมภาพได้เข้าเฝ้ามาแล้ว อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น อาตมภาพเข้าไปใกล้ ได้เข้าเฝ้ามาแล้ว คือ เข้าไปนั่งใกล้ ได้ทูลถาม ได้ทูลถามปัญหาแล้ว รวมความว่า ท่านพรหมณาจารย์...อาตมภาพได้เข้าเฝ้ามาแล้ว ด้วยเหตุนี้ พระปึงคิยะเถระจึงกล่าวว่า

ท่านพรหมณาจารย์ พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า
ทรงเป็นผู้กำจัดความมืด มีสมันตจักขุ
ทรงถึงที่สุดโลก ทรงล่วงภพได้ทั้งหมด
ไม่มีอาสวะ ทรงละทุกข์ทั้งปวงได้แล้ว
ทรงมีชื่อตามความจริง อาตมภาพได้เข้าเฝ้ามาแล้ว

[๑๐๕] (พระปึงคิยะเถระกล่าวว่า)

ทิชะ(นค)พึงละป่าเล็กแล้วมาอาศัยป่าใหญ่
ที่มีผลไม้มากฉันใจ อาตมภาพก็ฉันนั้น
ละคณาจารย์ผู้มีทรศนะแคบ ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค
เหมือนหงส์โผลงสู่สระใหญ่ (๔)

เชิงอรรถ :

^๑ ทรงมีชื่อว่าตามความจริง ในที่นี้หมายความว่าพระผู้มีพระภาคมีพระนามไม่วิปริตแสดงพระคุณเป็นเอกแท้จริง (ข.จ.อ. ๑๐๔/๘๗)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติคาถานิทเทศ

คำว่า **ทิชะ(นก)พึงละป่าเล็กแล้วมาอาศัยป่าใหญ่ ที่มีผลไม้มากฉันใด**
อธิบายว่า นกเรียกว่า ทิชะ เพราะเหตุไร นกจึงเรียกว่า ทิชะ ทิชะเกิด ๒ ครั้ง
คือ จากท้องแม่ และจากฟองไข่ จึงชื่อว่าทิชะ เพราะเหตุนั้น นกจึงเรียกว่า ทิชะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่าทิชะ

คำว่า **ละป่าเล็กแล้ว ... ฉันใด** อธิบายว่า นกละทิ้ง ล่วง ก้าวล่วง ล่วงเลย
ป่าเล็ก คือ ป่าน้อย ที่มีผลไม้น้อย มีอาหารน้อย มีน้ำน้อย ไปถึง ประสบ ใต้ป่า คือ
ป่าทึบใหญ่อื่น ที่มีผลไม้มาก มีอาหารมาก มีน้ำมากอยู่ในป่าทึบนั้น ฉันใด รวม
ความว่า ทิชะ(นก)พึงละป่าเล็กแล้วมาอาศัยป่าใหญ่ ที่มีผลไม้มาก ฉันใด

คำว่า **ฉันนั้น** ในคำว่า **อาดมภาพก็ฉันนั้น ละคณาจารย์ผู้มีทรศนะแคบไป**
เฝ้าพระผู้มีพระภาค เหมือนหงส์โผลงสู่สระใหญ่ เป็นคำที่ทำให้การเปรียบเทียบ
สมบูรณ์

คำว่า **ละคณาจารย์ผู้มีทรศนะแคบ** อธิบายว่า พราหมณ์พาวรี และ
พราหมณ์เหล่าอื่น ที่เป็นอาจารย์ของพราหมณ์พาวรีนั้น เปรียบเทียบกับพระผู้มี-
พระภาคพุทธเจ้า ชื่อว่ามีทรศนะแคบ คือ มีทรศนะต่ำต้อย มีทรศนะนิดหน่อย
มีทรศนะต่ำทราม มีทรศนะน่ารังเกียจ หรือมีทรศนะหยาบ อาดมภาพ ละ ทิ้ง
ล่วง ก้าวล่วง ล่วงเลยพราหมณ์เหล่านั้น ซึ่งมีทรศนะแคบ คือ มีทรศนะต่ำต้อย
มีทรศนะนิดหน่อย มีทรศนะต่ำทราม มีทรศนะน่ารังเกียจ มีทรศนะหยาบ
มาพบ คือ ประสบ ใต้เฉพาะพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ผู้มีทรศนะหาประมาณมิได้
มีทรศนะเลิศ ทรศนะประเสริฐสุด ทรศนะวิเศษสุด ทรศนะชั้นแนวหน้า
ทรศนะสูงสุด ทรศนะยอดเยี่ยม ไม่มีใครเสมอ ไม่มีใครเสมอเหมือน ไม่มีใคร
เปรียบเทียบได้ ไม่มีใครเทียบเทียมได้ ไม่มีบุคคลผู้มีส่วนเปรียบเหมือน ทรงเป็น
เทพยิ่งกว่าเทพ ทรงองอาจกว่านรชน ทรงเป็นบุรุษดุจราชสีห์ ทรงเป็นบุรุษดุจ
พญาช้าง ทรงเป็นบุรุษอาชาไนย ทรงเป็นบุรุษแก่ลวกกล้า ทรงเป็นบุรุษรับภาระ มี
พระศพลญาณ ทรงมั่นคง

พญาหงส์พึงไปถึง ประสบ ใต้เฉพาะสระใหญ่ที่มนุษย์สร้างไว้ สระอโนดาต
หรือมหาสมุทร มีน้ำที่ไม่กระเพื่อม มีน้ำนับประมาณมิได้ ฉันใด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติคาถานิทเทศ

อาดมภาพ คือปึงคิยพราหมณ์ ก็ฉันทัน ได้พบพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ผู้ไม่
หวั่นไหว มีพระเดชนับไม่ถ้วน มีพระญาณแตกฉาน มีพระจักขุแจ่มแจ้ง ทรงฉลาด
ในประเภทปัญญา ทรงบรรลุปฐีสัมภิตา ทรงถึงจุดเวสารัชชญาณ ทรงน้อมพระ
ทัยไปด้วยศรัทธา^๑ มีพระองค์ขาวผ่อง ตรัสพระวาจาไม่เป็นสอง ทรงมั่นคง ทรง
มีปัญญาอย่างนั้น มีไซคนเล็ก ๆ ทรงเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ทรงลึกซึ้ง มีพระคุณอัน
ประมาณมิได้ มีพระธรรมอันหยั่งถึงยาก ทรงมีรัตนะมากมาย มีพระคุณเสมอด้วย
สาคร ทรงประกอบด้วยอุเบกขามิองค์ ๖ มีพระคุณซึ่งไม่ได้^๒ ไพบูลย์ หาประมาณ
มิได้ ตรัสถึงมรรคแก่ผู้ทีกล่าวถึงพระองค์เช่นนั้น เป็นพระชินเจ้ายอดเยี่ยม เหมือน
เขาพระสุเมรุเลิศกว่าขุนเขา เหมือนครุฑเลิศกว่าพวงนก เหมือนราชสีห์เลิศกว่าหมู
มฤค เหมือนทะเลเลิศกว่าห้วงน้ำทั้งหลาย คือ พระศาสดาพระองค์นั้น ผู้ทรงเป็น
พระชินเจ้ายอดเยี่ยม ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ รวมความว่า อาตมภาพก็ฉันทัน
ละคณาจารย์ ผู้มีทรศนะแคบ ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเหมือนหงส์โผลงสู่สระใหญ่
ด้วยเหตุนั้น พระปึงคิยเถระจึงกล่าวว่า

ทีชะ(นก)พึงละป่าเล็กแล้วมาอาศัยป่าใหญ่

ที่มีผลไม้มากฉันทันใจ อาตมภาพก็ฉันทัน

ละคณาจารย์ผู้มีทรศนะแคบ ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค

เหมือนหงส์โผลงสู่สระใหญ่

[๑๐๖] (พระปึงคิยเถระกล่าวว่า)

ก่อนแต่ศาสนาของพระโคดม

อาจารย์เจ้าลัทธิเหล่าใดเคยพยากรณ์แก่อาดมภาพว่า

เหตุนี้ได้เป็นมาแล้วอย่างนี้ จักเป็นอย่างนี้

คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นเป็นคำที่เชื่อสืบต่อกันมา

คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นมีแต่จะทำให้ตริกันไปต่าง ๆ (๕)

เชิงอรรถ :

^๑ ทรงน้อมพระทัยไปด้วยศรัทธา ในที่นี้หมายถึงทรงน้อมพระทัยไปในผลสมาบัติบริสุทธิ (ข.จ.อ.๑๐๕/๘๙)

^๒ มีพระคุณซึ่งไม่ได้ คือปราศจากการซึ่ง ใคร ๆ ไม่สามารถซึ่งได้ (ข.จ.อ. ๑๐๕/๘๕)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติคาถานิทเทศ

คำว่า **เหล่าใด** ในคำว่า **ก่อน ... อาจารย์เจ้าลัทธิเหล่าใดเคยพยากรณ์แก่**
อาดมภาพ อธิบายว่า พราหมณ์พาวรีใดและอาจารย์ของพราหมณ์พาวรีเหล่าอื่นใด
อาจารย์เหล่านั้นเคยพยากรณ์ คือ เคยบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก
ทำให้ง่าย ประกาศหลักการของตน คือ ความถูกต้อง ความพอใจ ลัทธิ อหิงสา
ความประสงค์ของตน รวมความว่า ก่อน ... อาจารย์เจ้าลัทธิเหล่าใดเคยพยากรณ์
แก่อาดมภาพ

คำว่า **แต่ศาสนาของพระโคดม** อธิบายว่า แต่ศาสนาของพระโคดม คือ
อื่นจากศาสนาของพระโคดม ก่อนศาสนาของพระโคดม ก่อนกว่าศาสนาของพระ
โคดม ได้แก่ ก่อนกว่าศาสนาของพระพุทธเจ้า ศาสนาของพระชินเจ้า ศาสนาของ
พระตถาคต ศาสนาของพระอรหันต์ รวมความว่า แต่ศาสนาของพระโคดม

คำว่า **เหตุนี้ได้เป็นมาแล้วอย่างนี้** จักเป็นอย่างนี้ อธิบายว่า เล่ากันว่า
เหตุนี้ได้เป็นมาแล้วอย่างนี้ จักเป็นอย่างนี้ รวมความว่า เหตุนี้ได้เป็นมาแล้วอย่างนี้
จักเป็นอย่างนี้

คำว่า **คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นเป็นคำที่เชื่อสืบต่อกันมา** อธิบายว่า คำ
พยากรณ์ทั้งหมดนั้นเป็นคำที่เชื่อสืบต่อกันมา คือ อาจารย์เหล่านั้นกล่าวธรรมที่ตน
ไม่รู้ด้วยตนเอง ธรรมที่ไม่ได้ประจักษ์แก่ตนเอง โดยการเชื่อผู้อื่นว่า ธรรมนี้เป็น
ดังนี้ ๆ โดยการเล่าลือ โดยการถือสืบ ๆ กันมา โดยการอ้างตำรา โดยตรรก
โดยการอนุมาน โดยการคิดตรงตามแนวเหตุผล โดยเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
รวมความว่า คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นเป็นคำที่เชื่อสืบต่อกันมา

คำว่า **คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นมีแต่จะทำให้ตริกลงไปต่าง ๆ** อธิบายว่า
คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นมีแต่จะทำให้ตริกลงไปต่าง ๆ คือ ทำให้ความวิตกเจริญ ทำให้
ความดำริเจริญ ทำให้กามวิตกเจริญ ทำให้พยาบาทวิตกเจริญ ทำให้วิหิงสาวิตก
เจริญ ทำให้ความวิตกถึงญาติเจริญ ทำให้ความวิตกถึงชนบทเจริญ ทำให้ความวิตก
ถึงความไม่ตายเจริญ ทำให้ความวิตกที่ประกอบด้วยความเอ็นดูเจริญ ทำให้ความ
วิตกที่ประกอบด้วยลาภสักการะและความสรรเสริญเจริญ ทำให้ความวิตกที่ประกอบด้วย
ความปรารถนาให้ใครดูหมิ่นเจริญ รวมความว่า คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นมีแต่
จะทำให้ตริกลงไปต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ พระปิงคิยเถระจึงกล่าววว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตคาถานิทเทศ

ก่อนแต่ศาสนาของพระโคตม

อาจารย์เจ้าลัทธิเหล่าใดเคยพยากรณ์แก่อาตมภาพว่า

เหตุนี้ได้เป็นมาแล้วอย่างนี้ จักเป็นอย่างนี้

คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นเป็นคำที่เชื่อสืบต่อกันมา

คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้นมีแต่จะทำให้ตริกไปต่าง ๆ

[๑๐๗] (พระปึงคิยเถระกล่าวว่า)

พระโคตมทรงเป็นเอกบุรุษ

ประทับนั่งทำลายความมืดอยู่ ทรงรุ่งเรือง ทรงแผ่รัศมี

พระโคตมผู้มีพระญาณดุจจตุริ

พระโคตมผู้มีพระปัญญาดุจจตุริ (๖)

ว่าด้วยพระพุทธเจ้าทรงเป็นเอกบุรุษ

คำว่า **ทรงเป็นเอกบุรุษ** ในคำว่า **ทรงเป็นเอกบุรุษประทับนั่งทำลายความมืดอยู่** อธิบายว่า

พระผู้มีพระภาคชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เพราะส่วนแห่งการบรรพชา

ชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เพราะอธิบายว่า ไม่มีเพื่อน

ชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เพราะอธิบายว่า ทรงละตัณหาได้

ทรงปราศจากราคะโดยสิ้นเชิง จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ

ทรงปราศจากโทสะโดยสิ้นเชิง จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ

ทรงปราศจากโมหะโดยสิ้นเชิง จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ

ทรงปราศจากกิเลสโดยสิ้นเชิง จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ

เสด็จถึงทางสายเอกแล้ว จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ

ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ล้ำพั้งพระองค์เดียว จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติคาถานิทเทศ

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เพราะส่วนแห่งการบรรพชา เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคยังทรงหนุ่มแน่น มีพระเกศาตาสนิทติ เพียบพร้อมด้วยความหนุ่มฉกรรจ์ในปฐมวัย เมื่อพระชนกและพระชนนี มีน้ำพระเนตรนอง พระพักตร์ ทรงกันแสงรำไร ไม่ปรารถนา (ให้ผนวช) ทรงละหมูพระญาติ ทรงตัดความกังวลในการครองเรือน ความกังวลด้วยพระโอรสและพระมเหสี ความกังวลด้วยพระญาติ ความกังวลด้วยพระสหายและอำมาตย์ ความกังวลด้วยการสั่งสมทุกอย่าง ทรงปลงพระเกศาและพระมัสสุ ทรงครองผ้ากาสาวะ เสด็จออกผนวชจากพระราชวังเป็นบรรพชิต ทรงเข้าถึงความเป็นผู้ไม่มีความกังวล ทรงประพฤติดูอยู่ ประทับอยู่ ทรงเปลี่ยนอิริยาบถ ทรงเป็นไป ทรงรักษาพระชนมชีพ ทรงดำเนินไป ทรงยังชีวิตให้ดำเนินไปตามลำพังพระองค์เดียว พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เพราะส่วนแห่งการบรรพชา เป็นอย่างนี้

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เพราะอธิบายว่า ไม่มีเพื่อนเป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผนวชแล้วอย่างนี้ ทรงใช้สอยเสนาสนะที่เป็นป่าทึบและป่าละเมาะอันสงัด มีเสียงน้อย มีเสียงอีกทีก็น้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็นสถานที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเร้นตามลำพังพระองค์เดียว พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเสด็จไปพระองค์เดียว ประทับยืน พระองค์เดียว ประทับนั่งพระองค์เดียว บรรทมพระองค์เดียว เสด็จเข้าสู่หมู่บ้านเพื่อบิณฑบาตพระองค์เดียว เสด็จไปพระองค์เดียว เสด็จกลับพระองค์เดียว ประทับนั่งในที่ลับพระองค์เดียว ตั้งพระทัยจงกรมพระองค์เดียว ทรงประพฤติ ประทับอยู่ ทรงเปลี่ยนอิริยาบถ ทรงเป็นไป ทรงรักษาพระชนมชีพ ทรงดำเนินไป ทรงยังชีวิตให้ดำเนินไปลำพังพระองค์เดียว พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เพราะอธิบายว่า ไม่มีเพื่อนเป็นอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติคาถานิทเทศ

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เพราะอธิบายว่าทรงละตัณหาได้ เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้ทรงเป็นเอกบุรุษ ไม่ทรงมีเพื่อนสอง อย่างนี้ ไม่ทรงประมาท ทรงมีความเพียร ตั้งพระทัยเด็ดเดี่ยวอยู่ ทรงตั้งความเพียร ครั้งใหญ่ ณ โคนต้นโพธิ์ ไกลฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ทรงกำจัดมารพร้อมทั้งเสนาผู้ชั่วร้าย ซึ่งกีดกันมหาชนไม่ให้หลุดพ้น เป็นเผ่าพันธุ์ของผู้ประมาท ทรงละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งตัณหาที่เป็นจุดตาข่าย ชานไปเกาะเกี่ยวอารมณ์ (สมจริงตั้งคาถาประพันธ์ว่า)

บุรุษมีตัณหาเป็นเพื่อน ท่องเที่ยวไปตลอดกาลยาวนาน
ยอมไม่ล่วงพ้นสังสารวัฏที่มีความเป็นอย่างไร และความเป็นอย่างอื่น
ภิกษุรู้โทษนี้แล้ว รู้ตัณหาเป็นเหตุให้เกิดแห่งทุกข์
พึงเป็นผู้ไม่มีตัณหา ไม่มีความถือมั่น มีสติสัมปชัญญะอยู่^๑

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เพราะอธิบายว่า ทรงละตัณหาได้ เป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคทรงปราศจากราคะโดยสิ้นเชิง จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคทรงปราศจากราคะโดยสิ้นเชิง เพราะเป็นผู้ละราคะได้แล้ว จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ

ทรงปราศจากโทสะโดยสิ้นเชิง เพราะเป็นผู้ละโทสะได้แล้ว จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ
ทรงปราศจากโมหะโดยสิ้นเชิง เพราะเป็นผู้ละโมหะได้แล้ว จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ

ทรงปราศจากกิเลสโดยสิ้นเชิง เพราะเป็นผู้ละเหล่ากิเลสได้แล้ว จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เป็นอย่างไร

เชิงอรรถ :

^๑ อัง.จตุกก.(แปล) ๒๑/๙/๑๕,๒๕๗/๓๗๔, ขุ.ฉติ. ๒๕/๑๐๕/๓๒๔, ขุ.ม.(แปล) ๒๙/๑๙๑/๕๔๗-๕๕๐

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติคาถานิทเทศ

พระผู้มีพระภาคเสด็จถึงทางสายเอกแล้ว จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ สติปัญญา ๔ ฯลฯ อริยมรรคมีองค์ ๘ ตรัสเรียกว่า ทางสายเอก
(สมจริงดังคาถาประพันธ์ว่า)

พระผู้มีพระภาค ผู้ทรงเห็นธรรมอันเป็นส่วนที่สุตสิ้นแห่งชาติ
ทรงอนุเคราะห์ด้วยความเกื้อกูล
ทรงรู้จักมรรคอันเป็นทางสายเอก
ซึ่งเหล่าบัณฑิตได้ข้ามมาก่อนแล้ว
จักข้าม และกำลังข้ามโอชะได้ด้วยมรรคนี้^๑

พระผู้มีพระภาคเสด็จถึงทางสายเอกแล้ว จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสรู้อรุณตรัสสมาสัมโพธิญาณลำพังพระองค์เดียว จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ ญาณในมรรคทั้ง ๔ ปัญญา ปัญญาปริยัติ ปัญญาผละ ฯลฯ ธรรมวิจย-
สัมโพธิองค์ วิมังสา วิปัสสนา สมาธิปฏิรูป ตรัสเรียกว่า โปธิ

ด้วยโพธิญาณนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสรู้ว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ
สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ฯลฯ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา" ฯลฯ ตรัสรู้ว่า "สิ่งใดสิ่งหนึ่ง
มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา"

อีกนัยหนึ่ง ธรรมชาติอย่างใดก็ตามที่ควรตรัสรู้ ควรตรัสรู้ตามลำดับ ควรตรัสรู้
เฉพาะ ควรตรัสรู้ด้วยดี ควรบรรลุ ควรถูกต้อง ควรทำให้แจ้ง พระผู้มีพระภาคก็
ตรัสรู้ ตรัสรู้ตามลำดับ ตรัสรู้เฉพาะ ตรัสรู้ด้วยดี ตรัสรู้โดยชอบ ทรงบรรลุ ทรง
ถูกต้อง ทรงกระทำให้แจ้งธรรมชาตินั้นทั้งหมด ด้วยโพธิญาณนั้น พระผู้มีพระภาค
ตรัสรู้อรุณตรัสสมาสัมโพธิญาณ ลำพังพระองค์เดียว จึงชื่อว่าทรงเป็นเอกบุรุษ เป็น
อย่างไร

เชิงอรรถ :

^๑ ส.ม. ๑๙/๓๘๔/๑๔๖,๔๐๙/๑๖๒, ข.ม. (แปล) ๒๙/๑๙๑/๔๔๙

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติคาถานิทเทส

คำว่า **ทำลายความมืด** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคทรงทำลาย คือ ลด ละ กำจัด ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก ซึ่งความมืดเพราะราคะ ความมืดเพราะ โทสะ ความมืดเพราะโมหะ ความมืดเพราะมานะ ความมืดเพราะทิฏฐิ ความมืด เพราะกิเลส ความมืดเพราะทุจริต ซึ่งทำให้เป็นคนตาบอด ทำให้ไม่มีจักขุ ทำให้ ไม่มีญาณ อันดับปัญญา เป็นไปในฝ่ายแห่งความลำบาก ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน

คำว่า **ประทับนั่งอยู่** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคประทับนั่งอยู่ที่ป่าสาณกเจดีย์ รวมความว่า ประทับนั่งอยู่

พระสาวกทั้งหลายผู้มีวิชชา ๓ ละมัจจุราชได้

นั่งห้อมล้อมพระ牟尼ผู้ถึงฝั่งแห่งทุกข์ ประทับนั่งอยู่ที่ข้างภูเขา

พระผู้มีพระภาคชื่อว่าประทับนั่งอยู่ อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าประทับนั่งอยู่ เพราะทรงสงัดจากความ ขวนขวายทั้งปวงแล้ว พระองค์ทรงอยู่ใน(อริยวาสนธรรม)แล้ว ทรงประพฤติจรณธรรม แล้ว ฯลฯ พระองค์ไม่มีการเวียนเกิด เวียนตาย และภพใหม่ก็ไม่มีอีก^๑ พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าประทับนั่งอยู่ อย่างนี้บ้าง รวมความว่า ทรงเป็นเอกบุรุษ ประทับนั่งทำลาย ความมืดอยู่

คำว่า **ทรงรุ่งเรือง** ในคำว่า **พระโคตม นั่น ... ทรงรุ่งเรือง ทรงแผ่รัศมี** อธิบายว่า รุ่งเรือง คือ ทรงมีความรู้ ทรงเป็นบัณฑิต มีปัญญา มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส

คำว่า **ทรงแผ่รัศมี** ได้แก่ ทรงแผ่รัศมี คือ ทรงแผ่แสงสว่าง แผ่โอกาส แผ่ แสงสว่างดุจประทีป แผ่แสงสว่างดุจโคมไฟ แผ่แสงสว่างรุ่งโรจน์ แผ่แสงโชติช่วง รวมความว่า พระโคตม นั่น ... ทรงรุ่งเรือง ทรงแผ่รัศมี

คำว่า **พระโคตมผู้มีพระญาณดุจสุริ** อธิบายว่า พระโคตมผู้มีพระญาณดุจสุริ คือ มีพระญาณปรากฏ มีพระปัญญาเป็นธงชัย มีพระปัญญาเป็นยอดธง มีพระปัญญา

เชิงอรรถ :

^๑ เทียบกับความในข้อ ๒๘/๑๔๙-๑๕๐

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตคาถานิทเทศ

เป็นใหญ่ มากด้วยการเลือกเฟ้น มากด้วยความตรวจสอบ มากด้วยปัญญา
 เฟ่งพินิจ มีธรรมเป็นเครื่องพิจารณา อยู่ด้วยธรรมแจ่มแจ้ง เทียวไปด้วย
 ปัญญานั้น มากด้วยปัญญานั้น หนักในปัญญานั้น เอนไปในปัญญานั้น โอนไปใน
 ปัญญานั้น โนมไปในปัญญานั้น น้อมใจเชื่อปัญญานั้น มีปัญญานั้นเป็นใหญ่

ธงเป็นเครื่องปรากฏแห่งรถ

คว้นเป็นเครื่องปรากฏแห่งไฟ

พระราชาก็เป็นเครื่องปรากฏแห่งรัฐ

ภัสดาเป็นเครื่องปรากฏของหญิง^๑

พระโคตมผู้มีพระญาณดุจสุริ คือ มีพระญาณปรากฏ มีพระปัญญาเป็นธงชัย
 มีพระปัญญาเป็นยอดธง มีพระปัญญาเป็นใหญ่ มากด้วยการเลือกเฟ้น มากด้วย
 ความตรวจสอบ มากด้วยปัญญาเฟ่งพินิจ มีธรรมเป็นเครื่องพิจารณา อยู่ด้วย
 ธรรมแจ่มแจ้ง เทียวไปด้วยปัญญานั้น มากด้วยปัญญานั้น หนักในปัญญานั้น เอน
 ไปในปัญญานั้น โอนไปในปัญญานั้น โนมไปในปัญญานั้น น้อมใจเชื่อไปในปัญญานั้น
 มีปัญญานั้นเป็นใหญ่ ฉะนั้นเหมือนกัน รวมความว่า พระโคตมผู้มีพระญาณดุจสุริ

คำว่า พระโคตมผู้มีพระปัญญาดุจสุริ อธิบายว่า แผ่นดินท่านเรียกว่า สุริ
 พระผู้มีพระภาคทรงประกอบด้วยปัญญาอันกว้างขวางแผ่ไปเสมอด้วยแผ่นดินนั้น

ปัญญาท่านเรียกว่า เมธา ได้แก่ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง
 งมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ^๒

พระผู้มีพระภาคทรงประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม
 เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมด้วยปัญญาเครื่องทำลายกิเลสเหล่านั้น ฉะนั้น
 พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่าผู้มีพระปัญญาดุจสุริ รวมความว่า พระโคตมผู้มีพระปัญญาดุจ
 สุริ ด้วยเหตุนี้ พระปึงคิยเถระจึงกล่าวว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ส.ส. ๑๕/๗๒/๔๗, ข.ช.า. ๒๘/๑๘๔๑ /๓๒๖

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๕/๕๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติคาถานิทเทศ

พระโคตมทรงเป็นเอกบุรุษ

ประทับนั่งทำลายความมืดอยู่ ทรงรุ่งเรือง ทรงแผ่รัศมี

พระโคตมผู้มีพระญาณดจกฐิ

พระโคตมมีพระปัญญาดจกฐิ

[๑๐๘] (พระบิณฑิยเถระกล่าวว่า)

ธรรมใดไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบได้

พระผู้มีพระภาคพระองค์ใดทรงแสดงธรรม

ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาลเวลา

เป็นที่สันตันทหา ไม่มีอันตรายแก่อาดมภาพ (๗)

คำว่า **พระองค์ใด** ในคำว่า **พระผู้มีพระภาคพระองค์ใดทรงแสดง**

ธรรม...แก่อาดมภาพ อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเป็นพระสยัมภู ไม่มีครูอาจารย์
ได้ตรัสรู้สัจจะในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อนด้วยพระองค์เอง ทรงบรรลุความเป็น
พระสัมพันธัญญะในสัจจะนั้น และความเป็นผู้ชำนาญในพละทั้งหลาย

คำว่า **ธรรม** ในคำว่า **ทรงแสดงธรรม** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคตรัสบอก
ทรงแสดง คือ บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศพรหม-
จรรยที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด พร้อมทั้ง
อรรถและพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์ครบถ้วน สติปัญญา ๔ ฯลฯ อริยมรรค
มีองค์ ๘ นิพพาน และปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่นิพพาน รวมความว่า พระผู้มี-
พระภาคพระองค์ใด ทรงแสดงธรรม ... แก่อาดมภาพ

คำว่า **ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาลเวลา** อธิบายว่า ที่บุคคลเห็นได้เอง
ไม่ขึ้นกับกาลเวลา เข็ญมาตุได้ ควรน้อมเข้ามาในตน วิญญูชนพึงรู้ได้ด้วยตน
รวมความว่า ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาลเวลา ด้วยประการฉะนี้

อีกนัยหนึ่ง ผู้ใดเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ในภพนี้ ผู้นั้นย่อมบรรลุ ประสพ
ได้รับผลแห่งมรรคนั้น ในกาลทุกครั้ง ไม่มีลำดับอื่นคั่น รวมความว่า ที่บุคคล
เห็นได้เอง อย่างนี้บ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนาคีตติกาถนิตเทศ

คำว่า **ไม่ขึ้นกับกาลเวลา** อธิบายว่า มนุษย์ทั้งหลายลงทุนตามเวลา ยังไม่ได้รับผลในกาลทุกครั้ง ยังต้องรอเวลาฉันใด ธรรมนี้หาเป็นเช่นนั้นไม่ ผู้ใดเจริญ อริยมรรคมีองค์ ๘ ในภพนี้ ผู้นั้นย่อมบรรลु ประสพ ได้รับผลแห่งมรรคนั้นใน กาลทุกครั้ง ไม่มีลำดับอื่นคั่น มิใช่ในภพหน้า มิใช่ในปรโลก จึงชื่อว่าไม่ขึ้นกับ กาลเวลา อย่างนี้ รวมความว่า ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาลเวลา

คำว่า **เป็นที่สันตถหา ไม่มีอันตราย** อธิบายว่า

คำว่า **ตถหา** ได้แก่ รูปตถหา สัทตถหา คันธตถหา รสตถหา โผฏฐัพพ- ตถหา ธัมมตถหา

คำว่า **เป็นที่สันตถหา** ได้แก่ เป็นที่สันตถหา คือ เป็นที่สันราคะ สันโทสะ สันโมหะ สันคติ สันอุปบัติ สันปฏิสนธิ สันภพ สันสงสาร สันวิฏฐะ

คำว่า **ไม่มีอันตราย** อธิบายว่า กิเลส ชันธ และอภิสังขาร ท่านเรียกว่า อันตราย อธิบายว่า (ธรรมเป็นเครื่อง) ละอันตราย เข้าไปสงบอันตราย สลัดทิ้ง อันตราย ระวังอันตราย คืออมตนิพพาน รวมความว่า เป็นที่สันตถหา ไม่มี อันตราย

คำว่า **ใจ** ในคำว่า **ธรรมใจไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบได้** ได้แก่ นิพพาน

คำว่า **ไม่มีอะไร ๆ... เปรียบได้** ได้แก่ ไม่มีสิ่งใด ๆ เปรียบได้ คือ ไม่มีข้อ เปรียบเทียบ ไม่มีสิ่งเสมอเหมือน ไม่มีส่วนเปรียบเทียบ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้

คำว่า **ที่ไหน** ได้แก่ ที่ไหน คือ ที่ไหน ๆ ที่ไร ๆ ภายใน ภายนอก หรือทั้ง ภายในและภายนอก รวมความว่า ธรรมใจไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบได้ ด้วยเหตุนี้ พระปิณฑิยเถระจึงกล่าวว่า

ธรรมใจไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบได้

พระผู้มีพระภาคพระองค์ใดทรงแสดงธรรม

ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาลเวลา

เป็นที่สันตถหา ไม่มีอันตรายแก่อาตมภาพ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนาคีตติกาถนิตเทส

[๑๐๙] (พราหมณ์พาวรีกล่าวว่า)

ท่านปิงคิยะ เพราะเหตุไรหนอ

ท่านจึงอยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น

พระโคตมผู้มีพระญาณดุจสุริ

พระโคตมผู้มีพระปัญญาดุจสุริ สิ้นกาลชั่วคราว (๘)

คำว่า **เพราะเหตุไรหนอ ท่านจึงอยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น** อธิบายว่า เพราะเหตุไรหนอ ท่านจึงอยู่ปราศจาก คือ ออกไป หลีกไป อยู่เว้น จากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น รวมความว่า เพราะเหตุไรหนอ ท่านจึงอยู่ปราศจาก พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น

คำว่า **ปิงคิยะ ... สิ้นกาลชั่วคราว** อธิบายว่า สิ้นกาลชั่วคราว คือ ช่วงขณะหนึ่ง ช่วงระยะหนึ่ง ช่วงวัยหนึ่ง ช่วงช่วงหนึ่ง รวมความว่า สิ้นกาลชั่วคราว

คำว่า **ปิงคิยะ** เป็นคำที่พราหมณ์พาวรีเรียกพราหมณ์ผู้เป็นหลานโดยชื่อ

คำว่า **พระโคตมผู้มีพระญาณดุจสุริ** อธิบายว่า พระโคตมผู้มีพระปัญญาดุจสุริ คือ มีพระญาณปรากฏ มีพระปัญญาเป็นธงชัย มีพระปัญญาเป็นยอดธง มีพระปัญญาเป็นใหญ่ มากด้วยการเลือกเฟ้น มากด้วยความตรวจสอบ มากด้วยปัญญาเพ่งพินิจ มีธรรมเป็นเครื่องพิจารณา อยู่ด้วยธรรมแจ่มแจ้ง เทียบไปด้วยปัญญานั้น มากด้วยปัญญานั้น หนักในปัญญานั้น เอนไปในปัญญานั้น โอนไปในปัญญานั้น โนมไปในปัญญานั้น น้อมใจเชื่อในปัญญานั้น มีปัญญานั้นเป็นใหญ่ รวมความว่า พระโคตมผู้มีพระญาณดุจสุริ

คำว่า **พระโคตมผู้มีพระปัญญาดุจสุริ** อธิบายว่า แผ่นดินท่านเรียกว่า สุริ พระผู้มีพระภาคทรงประกอบด้วยปัญญากว้างขวาง แผ่ไปเสมอด้วยแผ่นดินนั้น

ปัญญาท่านเรียกว่า เมธา ได้แก่ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ

พระผู้มีพระภาคทรงประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมด้วยปัญญาเครื่องทำลายกิเลสนั้น เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่ามีพระปัญญาดุจสุริ รวมความว่า พระโคตมผู้มีพระปัญญาดุจสุริ ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์พาวรีนั้นจึงกล่าวว่า

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติคาถานิทเทศ

ท่านปิงคียะ เพราะเหตุไรหนอ

ท่านจึงอยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น

พระโคตมผู้มีพระญาณดุจจตุริ

พระโคตมผู้มีพระปัญญาดุจจตุริ สิ้นกาลชั่วคราว

[๑๑๐] (พราหมณ์พาวรีกล่าวว่)

ธรรมใดไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบได้

พระผู้มีพระภาคพระองค์ใดทรงแสดงธรรม

ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาลเวลา

เป็นที่สันตถนหา ไม่มีอันตรายแก่ท่าน (๙)

คำว่า **พระองค์ใด** ในคำว่า **พระผู้มีพระภาคพระองค์ใดทรงแสดงธรรม...**

แก่ท่าน อธิบายว่า พระผู้มีพระภาค ฯลฯ ทรงบรรลุความเป็นพระสัมพันธุใน

สังขะนั้น และความเป็นผู้ชำนาญในพละทั้งหลาย

คำว่า **ธรรม** ในคำว่า **ทรงแสดงธรรม** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคตรัสบอก

คือ ทรงแสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศพรหมจรรย์

ที่มีความงามในเบื้องต้น ฯลฯ และปฏิบัติทาเครื่องดำเนินไปสู่นิพพาน รวมความว่า

พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด ทรงแสดงธรรม ... แก่ท่าน

คำว่า **ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาลเวลา** อธิบายว่า ที่บุคคลเห็นได้เอง

ไม่ขึ้นกับกาลเวลา เข็ญมาตุได้ ควรน้อมเข้ามาในตน วิญญูชนพึงรู้ได้ด้วยตน

รวมความว่า ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาลเวลา ด้วยประการฉะนี้

อีกนัยหนึ่ง ผู้ใดเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ในภพนี้ ผู้นั้นย่อมบรรลุ ประสพ

ได้รับผลแห่งมรรคนั้น ในกาลทุกครั้ง ไม่มีลำดับอื่นคั่น รวมความว่า ที่บุคคล

เห็นได้เอง อย่างนี้บ้าง

คำว่า **ไม่ขึ้นกับกาลเวลา** อธิบายว่า มนุษย์ทั้งหลายลงทุนตามเวลา ยังไม่

ได้รับผลในกาลทุกครั้ง ยังต้องรอเวลาฉันทใจ ธรรมนี้หาเป็นเช่นนั้นไม่ ผู้ใดเจริญ

อริยมรรคมีองค์ ๘ ในภพนี้ ผู้นั้น ย่อมบรรลุ ประสพ ได้รับผลแห่งมรรคนั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตคาถานิทเทศ

ในกาลทุกครั้ง ไม่มีลำดับอื่นคั่น มิใช่ในภพหน้า มิใช่ในปรโลก จึงชื่อว่า ไม่ขึ้น
กับกาลเวลา อย่างนี้ รวมความว่า ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาลเวลา

คำว่า เป็นที่สันต์ถหา ไม่มีอันตราย อธิบายว่า

คำว่า ถิ่นหา ได้แก่ รูปถิ่นหา สัทถิ่นหา คันธถิ่นหา รสถิ่นหา โผฏฐัพพ-
ถิ่นหา ธรรมถิ่นหา

คำว่า เป็นที่สันต์ถหา ได้แก่ เป็นที่สันต์ถหา คือ เป็นที่สันต์ราคะ สันโทสะ
สันโมหะ สันคติ สันอุปบัติ สันปฏิสนธิ สันภพ สันสังสาร สันวิภว

คำว่า ไม่มีอันตราย อธิบายว่า กิเลส ชันธ และอภิสังขาร เรียกว่า อันตราย
อธิบายว่า (ธรรมที่เป็นเครื่อง) ละอันตราย เข้าไปสงบอันตราย สลัดทิ้งอันตราย
ระงับอันตราย คืออมตนิพพาน รวมความว่า เป็นที่สันต์ถหา ไม่มีอันตราย

คำว่า ใด ในคำว่า ธรรมใด ไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบเทียบได้ ได้แก่ นิพพาน

คำว่า ไม่มีอะไร ๆ ...เปรียบเทียบได้ ได้แก่ ไม่มีอะไร ๆ เปรียบได้ คือ ไม่มีข้อ
เปรียบเทียบ ไม่มีสิ่งเสมอเหมือน ไม่มีส่วนเปรียบเทียบ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หา
ไม่ได้เลย

คำว่า ที่ไหน ได้แก่ ที่ไหน คือ ที่ไหน ๆ ที่ไร ๆ ภายใน ภายในนอก หรือทั้ง
ภายในและภายนอก รวมความว่า ธรรมใด ไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบเทียบได้ ด้วยเหตุนี้
พราหมณ์พาวรีนั้นจึงกล่าวว่า

ธรรมใดไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบเทียบได้

พระผู้มีพระภาคพระองค์ใดทรงแสดงธรรม

ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาลเวลา

เป็นที่สันต์ถหา ไม่มีอันตรายแก่ท่าน

[๑๑๑] (พระปึงคิยเถระกล่าวว่า)

ท่านพราหมณ์ อาตมภาพมิได้อยู่ปราศจาก

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น พระโคตมผู้มีพระญาณดุจจตุริ

พระโคตมผู้มีพระปัญญาดุจจตุริ สิ้นกาลชั่วครู่ (๑๐)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติกาณินิเทศ

คำว่า **อาดมภาพมิได้อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น** อธิบายว่า
อาดมภาพมิได้อยู่ปราศจาก คือ มิได้ออกไป มิได้หนีไป มิได้อยู่เว้นจาก
พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น รวมความว่า ออาดมภาพมิได้อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้า
พระองค์นั้น

คำว่า **ท่านพราหมณ์... สิ้นกาลชั่วคราว** อธิบายว่า สิ้นกาลชั่วคราว คือ
ชั่วขณะหนึ่ง ชั่วระยะหนึ่ง ชั่ววัยหนึ่ง ชั่วช่วงหนึ่ง รวมความว่า สิ้นกาลชั่วคราว

คำว่า **ท่านพราหมณ์** เป็นคำที่พระปึงคิยเถระเรียกพราหมณ์พาวรีผู้เป็นลุง
โดยเคารพ

คำว่า **พระโคตมผู้มีพระญาณดุจสุริ** อธิบายว่า พระโคตมผู้มีพระญาณดุจ
สุริ คือ มีพระญาณปรากฏ มีพระปัญญาเป็นธงชัย มีพระปัญญาเป็นยอดธง มี
พระปัญญาเป็นใหญ่ มากด้วยการเลือกเฟ้น มากด้วยความตรวจสอบ มากด้วย
ปัญญาเพ่งพินิจ มีธรรมเป็นเครื่องพิจารณา อยู่ด้วยธรรมแจ่มแจ้ง เทียบไปด้วย
ปัญญานั้น มากด้วยปัญญานั้น หนักในปัญญานั้น เอนไปในปัญญานั้น โอนไปใน
ปัญญานั้น โนมไปในปัญญานั้น น้อมใจเชื่อในปัญญานั้น มีปัญญานั้นเป็นใหญ่
รวมความว่า พระโคตมผู้มีพระญาณดุจสุริ

คำว่า **พระโคตมผู้มีพระญาณดุจสุริ** อธิบายว่า แผ่นดินท่านเรียกว่า สุริ
พระผู้มีพระภาคทรงประกอบด้วยปัญญากว้างขวาง แผ่ไปเสมอด้วยแผ่นดินนั้น

ปัญญาท่านเรียกว่า เมธา ได้แก่ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย
ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ

พระผู้มีพระภาคทรงประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม
เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมด้วยปัญญาเครื่องทำลายกิเลสนั้น เพราะฉะนั้น
พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่ามีพระปัญญาดุจสุริ รวมความว่า พระโคตมผู้มีพระปัญญา
ดุจสุริ ด้วยเหตุนี้ พระปึงคิยเถระจึงกล่าวว่า

ท่านพราหมณ์ ออาดมภาพมิได้อยู่ปราศจาก

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น พระโคตมผู้มีพระญาณดุจสุริ

พระโคตมผู้มีพระปัญญาดุจสุริ สิ้นกาลชั่วคราว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตคาถานิทเทศ

[๑๑๒] (พระปิงคิยเถระกล่าวว่า)

ธรรมใดไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบได้

พระผู้มีพระภาคพระองค์ใดทรงแสดงธรรม

ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาลเวลา

เป็นที่สันตถนหา ไม่มีอันตรายแก่อาดมภาพ (๑๑)

คำว่า **พระองค์ใด** ในคำว่า **พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด** ทรงแสดง **ธรรม...แก่อาดมภาพ** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระสยัมภู ไม่มีครูอาจารย์ ได้ตรัสรู้สัจจะในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อนด้วยพระองค์เอง ทรงบรรลุความเป็นพระสัมพัญญูในสัจจะนั้น และความเป็นผู้ชำนาญในพละทั้งหลาย

คำว่า **ธรรม** ในคำว่า **ทรงแสดงธรรม** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคตรัสบอก คือ ทรงแสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ประกาศพรหมจรรย์ ที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด พร้อมทั้ง อรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สติปัญญา ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โภชนงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ นิพพาน และปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่निพพาน รวมความว่า พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด ทรงแสดงธรรม ... แก่อาดมภาพ

คำว่า **ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาลเวลา** อธิบายว่า ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาลเวลา เข็ญมาตุได้ ควรน้อมเข้ามาในตน วิญญูชนพึงรู้ได้ด้วยตน รวมความว่า ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาลเวลา ด้วยประการฉะนี้

อีกนัยหนึ่ง ผู้ใดเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ในภพนี้ ผู้นั้นย่อมบรรลุ ประสพ ได้รับผลแห่งมรรคนั้น ในกาลทุกครั้ง ไม่มีลำดับอื่นคั่น รวมความว่า ที่บุคคลเห็นได้เอง อย่างนี้บ้าง

คำว่า **ไม่ขึ้นกับกาลเวลา** อธิบายว่า มนุษย์ทั้งหลายลงทุนตามเวลา ยังไม่ได้รับผลในกาลทุกครั้ง ยังต้องรอเวลาฉันทิ ธรรมนี้หาเป็นเช่นนั้นไม่ ผู้ใด

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานาคิตติคาถานิทเทศ

เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ในภพนี้ ผู้นั้น ย่อมบรรลุ ประสพ ได้รับผลแห่งมรรค
นั้นในกาลทุกครั้ง ไม่มีลำดับอื่นคั่น มิใช่ในภพหน้า มิใช่ในปรโลก จึงชื่อว่าไม่
ขึ้นกับกาลเวลา อย่างนี้ รวมความว่า ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาลเวลา

คำว่า เป็นที่สันตถหา ไม่มีอันตราย อธิบายว่า

คำว่า ตถหา ได้แก่ รูปตถหา สัทตตถหา คันธตถหา รสตถหา โผฏฐัพพ-
ตถหา รัสมตถหา

คำว่า เป็นที่สันตถหา ได้แก่ เป็นที่สันตถหา คือ สันราคะ สันโทสะ
สันโมหะ สันคติ สันอุปบัติ สันปฏิสนธิ สันภพ สันสงสาร สันวิญญู

คำว่า ไม่มีอันตราย อธิบายว่า กิเลส ชันธ์ และอภิสังขาร เรียกว่า อันตราย
อธิบายว่า (ธรรมที่เป็นเครื่อง) ละอันตราย เข้าไปสงบอันตราย สลัดทิ้งอันตราย
ระงับอันตราย คืออมตนิพพาน รวมความว่า เป็นที่สันตถหา ไม่มีอันตราย

คำว่า ใด ในคำว่า ธรรมใดไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบเทียบได้ ได้แก่ นิพพาน

คำว่า ไม่มีอะไร ๆ ... เปรียบเทียบได้ ได้แก่ ไม่มีสิ่งใด ๆ เปรียบเทียบได้ คือ ไม่มีข้อ
เปรียบเทียบ ไม่มีสิ่งเสมอเหมือน ไม่มีส่วนเปรียบเทียบ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ
หาไม่ได้

คำว่า ที่ไหน ได้แก่ ที่ไหน คือ ที่ไหน ๆ ที่ไร ๆ ภายใน ภายนอก หรือทั้ง
ภายในและภายนอก รวมความว่า ธรรมใดไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบเทียบได้ ด้วยเหตุนี้
พระปิณฑิยเถระจึงกล่าววว่า

ธรรมใดไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบเทียบได้

พระผู้มีพระภาคพระองค์ใดทรงแสดงธรรม

ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาลเวลา

เป็นที่สันตถหา ไม่มีอันตรายแก่อาตมภาพ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนาคีตติคาถานิทเทส

[๑๑๓] (พระปิงคิยเถระกล่าวว่า)

**ท่านพรหมณ์ อาตมภาพไม่ประมาท
ทั้งกลางคืนและกลางวัน ย่อมเห็นพระโคดมพุทธเจ้า
พระองค์นั้นด้วยใจ เหมือนเห็นด้วยตา
อาตมภาพนอบน้อมพระองค์อยู่ตลอดราตรี
อาตมภาพเข้าใจความไม่อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้า
พระองค์นั้น (๑๒)**

คำว่า **อาตมภาพ...ย่อมเห็นพระโคดมพุทธเจ้าพระองค์นั้นด้วยใจ เหมือนเห็นด้วยตา** อธิบายว่า อาตมภาพย่อมเห็น คือ แลเห็น มองดู ฟังพินิจ พิจารณา เห็นพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า เหมือนคนตาดี ฟังมองเห็น คือ แลเห็น มองดู พิจารณาเห็นรูปทั้งหลายในที่แจ้ง ฉะนั้น รวมความว่า อาตมภาพ...ย่อมเห็น พระโคดมพุทธเจ้าพระองค์นั้นด้วยใจ เหมือนเห็นด้วยตา

คำว่า **ท่านพรหมณ์ ...ไม่ประมาททั้งกลางคืนและกลางวัน** อธิบายว่า อาตมภาพเจริญพุทธานุสสติด้วยใจทั้งกลางคืนและกลางวัน ชื่อว่าไม่ประมาท รวมความว่า ท่านพรหมณ์ ...ไม่ประมาททั้งกลางคืนและกลางวัน

คำว่า **นอบน้อมอยู่** ในคำว่า **นอบน้อมอยู่ตลอดราตรี** อธิบายว่า อาตมภาพนอบน้อมอยู่ คือ สักการะ เคารพ นับถือ บูชาอยู่ ด้วยกาย วาจา ใจ ปฏิบัติเอื้อประโยชน์ ปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม ได้แก่ ให้คืนและวันผ่านไป ให้ล่วงไป(ด้วยการปฏิบัติ) รวมความว่า นอบน้อมอยู่ตลอดราตรี

คำว่า **อาตมภาพเข้าใจความไม่อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น** อธิบายว่า อาตมภาพเมื่อเจริญด้วยพุทธานุสสตินั้น ย่อมเข้าใจพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นว่า มิได้อยู่ปราศจาก ย่อมเข้าใจ คือ รู้ ทราบ รู้ทั่ว รู้แจ่มแจ้ง รู้เฉพาะ แห่งตลอดดอย่างนี้ว่า มิได้อยู่ปราศจากแล้ว รวมความว่า อาตมภาพเข้าใจความไม่อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ด้วยเหตุนี้ พระปิงคิยเถระจึงกล่าวว่า

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตคาถานิทเทศ

ท่านพราหมณ์ อาตมภาพไม่ประมาท

ทั้งกลางคืนและกลางวัน ย่อมเห็นพระโคดมพุทธเจ้า

พระองค์นั้นด้วยใจ เหมือนเห็นด้วยตา

อาตมภาพนอนน้อมพระองค์อยู่ตลอดราตรี

อาตมภาพเข้าใจความไม่อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น

[๑๑๔] (พระปึงคิยเถระกล่าวว่า)

ธรรมเหล่านี้ คือ สัทธา ปิติ มนะ และสติ

ย่อมไม่หายไปจากศาสนาของพระโคดมพุทธเจ้า

พระโคดมผู้มีพระปัญญาจตุริ เสด็จไปสู่ทิศใด ๆ

อาตมภาพเป็นผู้น้อมไปทางทิศนั้น ๆ นั้นแล (๑๓)

คำว่า **สัทธา** ในคำว่า **สัทธา ปิติ มนะ และสติ** อธิบายว่า สัทธา ความเชื่อ ความกำหนด ความเลื่อมใส สัทธา คือ สัทธินทรีย์ สัทธาพละ ปรราก พระผู้มีพระภาค

คำว่า **ปิติ** ได้แก่ ความอิมเอิบ ความปราโมทย์ ความชื่นใจ ความบันเทิง ความเบิกบาน ความร่าเริง ความรื่นเริง ความปลื้มใจ ความยินดี ความมีใจสูง ความมีใจเข้มแข็ง ความที่ใจเลื่อมใสยิ่ง

คำว่า **มนะ** ได้แก่ จิต มโน มานัส หทัย ปิณฑระ มนะ มนายตนะ มนินทรีย์ วิญญาณ วิญญาณขันธ์ มโนวิญญาณธาตุ^๑ อันเกิดจากวิญญาณขันธ์นั้นปรราก พระผู้มีพระภาค

คำว่า **สติ** ได้แก่ สติ ความระลึกถึง สัมมาสติปรรากพระผู้มีพระภาค รวมความว่า สัทธา ปิติ มนะ และสติ

คำว่า **ธรรมเหล่านี้ ... ย่อมไม่หายไปจากศาสนาของพระโคดม** อธิบายว่า ธรรม ๔ อย่างเหล่านี้ ย่อมไม่หายไป คือ ไม่ไป ไม่ละไป ไม่สูญหายไป จากศาสนา

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๖๘

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนาคีตติกาถนิตเทส

ของพระโคดม คือ จากศาสนาของพระพุทธเจ้า จากศาสนาของพระชินเจ้า จากศาสนาของพระตถาคต จากศาสนาของพระอรหันต์ รวมความว่า ธรรมเหล่านี้ ... ย่อมไม่หายไปจากศาสนาของพระโคดม

คำว่า **สูทิตใด ๆ** ในคำว่า **พระโคดมผู้มีพระปัญญาจตุริ เสด็จไปสูทิตใด ๆ** อธิบายว่า เสด็จไป ดำเนินไป มุ่งไป มุ่งหน้าสูทิตตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศใต้ หรือทิศเหนือก็ตาม

คำว่า **ผู้มีพระปัญญาจตุริ** อธิบายว่า ผู้มีพระปัญญาจตุริ คือ มีพระปัญญามาก มีพระปัญญาเฉียบคม มีพระปัญญากว้างขวาง มีพระปัญญาอาจหาญ มีพระปัญญาฉับไว มีพระปัญญาเพิกถอนกิเลส

แผ่นดิน เรียกว่า ฐริ

พระผู้มีพระภาคทรงประกอบด้วยปัญญานั้นกว้างขวาง แผ่ไปเสมอด้วยแผ่นดินนั้น รวมความว่า พระโคดมผู้มีพระปัญญาจตุริ เสด็จไปสูทิตใด ๆ

คำว่า **อาดมภาพเป็นผู้น้อมไปทางทิศนั้น ๆ นั้นแล** อธิบายว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ทิศใด อาดมภาพก็น้อมไปทางทิศนั้น เอนไป โอนไป โน้มไป น้อมใจไปในทิศนั้น มีทิศนั้นเป็นใหญ่ รวมความว่า อาดมภาพเป็นผู้น้อมไปทางทิศนั้น ๆ นั้นแล ด้วยเหตุนี้ พระปึงคิยเถระจึงกล่าววว่า

ธรรมเหล่านี้ คือ สัทธา ปิตี มนะ และสติ

ย่อมไม่หายไปจากศาสนาของพระโคดมพุทธเจ้า

พระโคดมผู้มีพระปัญญาจตุริ เสด็จไปสูทิตใด ๆ

อาดมภาพเป็นผู้น้อมไปทางทิศนั้น ๆ นั้นแล

[๑๑๕] (พระปึงคิยเถระกล่าววว่า)

อาดมภาพชราแล้ว มีกำลังและเรี่ยวแรงน้อย

เพราะเหตุนี้แล ร่างกายจึงไปในสถานที่

ที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ไม่ได้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติคาถานิทเทศ

**แต่อาดมภาพไปเฝ้าพระองค์เป็นนิจ
โดยการไปด้วยความดำริ ท่านพรหมณ์
เพราะว่าใจของอาดมภาพเกาะเกี่ยวอยู่กับสถานที่
ที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่นั้น (๑๔)**

คำว่า **ชราแล้ว** ในคำว่า **อาดมภาพชราแล้ว** มีกำลังและเรียวแรงน้อย
ได้แก่ **ชราแล้ว** คือ เป็นผู้เฒ่า สูงอายุ ล่วงกาลมามาก ผ่านวัยมามาก รวมความว่า
ชราแล้ว

คำว่า **มีกำลังและเรียวแรงน้อย** ได้แก่ เป็นผู้เฒ่า คือ มีเรียวแรงน้อยลง
มีเรียวแรงนิดเดียว รวมความว่า **อาดมภาพชราแล้ว** มีกำลังและเรียวแรงน้อย

คำว่า **ร่างกายจึงไปในสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ไม่ได้** อธิบายว่า
ร่างกายไปไม่ได้ คือ มิได้ถึง มิได้เดินทางไป มิได้ก้าวไปทางที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่
รวมความว่า **ร่างกายจึงไปในสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ไม่ได้**

คำว่า **แต่อาดมภาพไปเฝ้าพระองค์เป็นนิจ โดยการไปด้วยความดำริ**
อธิบายว่า **อาดมภาพไปเฝ้า** คือ ถึง เดินทางไป ก้าวไปโดยการไปด้วยความดำริ
คือ โดยการไปด้วยความตรึก ด้วยญาณ ด้วยปัญญา ด้วยความรู้ รวมความว่า
แต่อาดมภาพไปเฝ้าพระองค์เป็นนิจ โดยการไปด้วยความดำริ

คำว่า **ใจ** ในคำว่า **ท่านพรหมณ์ เพราะใจของอาดมภาพเกาะเกี่ยวอยู่กับ
สถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่นั้น** ได้แก่ จิต มโน มานัส หทัย ปิณฑระ
มณะ มนายตนะ มนินทรีย์ วิญญาณ วิญญาณขันธ์ และมโนวิญญาณธาตุ ที่เกิดจาก
วิญญาณขันธ์นั้น

คำว่า **ท่านพรหมณ์ เพราะใจของอาดมภาพเกาะเกี่ยวอยู่กับสถานที่ที่
พระพุทธเจ้าประทับอยู่นั้น** อธิบายว่า **ใจของอาดมภาพเกาะเกี่ยว** คือ เกี่ยวเนื่อง
ผูกพันกับสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่แล้ว รวมความว่า **ท่านพรหมณ์ เพราะ
ว่าใจของอาดมภาพเกาะเกี่ยวอยู่กับสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่นั้น** ด้วยเหตุนี้
พระปิณฑะจึงกล่าววว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติคาถานิทเทส

อาตมภาพชราแล้ว มีกำลังและเรี่ยวแรงน้อย
 เพราะเหตุนั้นแล ร่างกายจึงไปในสถานที่
 ที่พุทธเจ้าประทับอยู่ไม่ได้
 แต่อาตมภาพไปเฝ้าพระองค์เป็นนิจ
 โดยการใช้ด้วยความดำริ ท่านพราหมณ์
 เพราะว่าใจของอาตมภาพเกาะเกี่ยวอยู่กับสถานที่
 ที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่นั้น

[๑๑๖] (พระปึงคิยเถระกล่าวว่า)

อาตมภาพนอนดิ้นรนอยู่ในเปือกตม
 ลอยจากเกาะหนึ่งไปสู่เกาะหนึ่ง
 ครั้นต่อมา อาตมภาพได้เฝ้าพระสัมพุทธเจ้า
 ผู้ทรงข้ามโอชะได้แล้ว ไม่มีอาสวะ (๑๕)

คำว่า **นอน ... ในเปือกตม** ในคำว่า **นอนดิ้นรนอยู่ในเปือกตม** อธิบายว่า
 นอน คือ นอนลง อยู่ อยู่อาศัย อยู่ประจำในเปือกตมคือกาม คือ โคลนตมคือกาม
 กิเลสคือกาม เบ็ดคือกาม ความเร่าร้อนคือกาม ความกังวลคือกาม รวมความว่า
 นอน ... ในเปือกตม

คำว่า **ดิ้นรนอยู่** อธิบายว่า ดิ้นรน ดิ้นรนอยู่ สิ้นเทา กระสับกระส่าย
 ด้วยความดิ้นรนเพราะตัณหา เพราะทิฏฐิ เพราะกิเลส เพราะการประกอบ เพราะ
 วิบาก เพราะมโนทุจริต คือ

ผู้กำหนดก็ดิ้นรนตามอำนาจราคะ
 ผู้ขัดเคืองก็ดิ้นรนตามอำนาจโทสะ
 ผู้หลงก็ดิ้นรนตามอำนาจโมหะ
 ผู้ยึดติดก็ดิ้นรนตามอำนาจมานะ
 ผู้ยึดถือก็ดิ้นรนตามอำนาจทิฏฐิ
 ผู้ฟุ้งซ่านก็ดิ้นรนตามอำนาจอุทธัจจะ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติคาถานิทเทศ

ผู้ล้งเล็ก็ตื่นรนตามอำนาจวิจิกิจจา

ผู้ตกอยู่ในพลังกิเลสก็ตื่นรนตามอำนาจอนุสัย

ตื่นรนเพราะลาภ เพราะเสื่อมลาภ เพราะยศ เพราะเสื่อมยศ เพราะนินทา

เพราะสรรเสริญ เพราะสุข เพราะทุกข์

ตื่นรนเพราะชาติ เพราะชรา เพราะพยาธิ เพราะมรณะ เพราะโสกะ

ปริเทวะ ทุกชะ โทมนัส และอุปายาส

ตื่นรนเพราะทุกข์เนื่องจากการเกิดในนรก เพราะทุกข์เนื่องจากการเกิดในกำเนิด
เดรัจฉาน เพราะทุกข์เนื่องจากการเกิดในเปตวิสัย เพราะทุกข์เนื่องจากการเกิดใน
โลกมนุษย์ เพราะทุกข์เนื่องจากการถือกำเนิดในครรภ์ เพราะทุกข์เนื่องจากการอยู่
ในครรภ์ เพราะทุกข์เนื่องจากการคลอดจากครรภ์ เพราะทุกข์สืบเนื่องมาจากผู้เกิด
เพราะทุกข์ของผู้เกิดที่เนื่องมาจากผู้อื่น เพราะทุกข์ที่เกิดจากความพยายามของ
ตนเอง เพราะทุกข์ที่เกิดจากความพยายามของผู้อื่น เพราะทุกข์กายทุกข์ใจ เพราะ
ทุกข์ที่เกิดจากสังขาร เพราะทุกข์ที่เกิดจากความแปรผัน

ตื่นรนเพราะทุกข์ที่เกิดจากโรคทางตา เพราะทุกข์ที่เกิดจากโรคทางหู เพราะ
ทุกข์ที่เกิดจากโรคทางจมูก เพราะทุกข์ที่เกิดจากโรคทางลิ้น เพราะทุกข์ที่เกิดจาก
โรคทางกาย เพราะทุกข์ที่เกิดจากโรคศีรษะ ... โรคหู ... โรคปาก ... โรคฟัน ... โรคไธ
... โรคหืด ... ไข้หวัด ... ไข้พิษ ... ไข้เชื่อมซึม ... โรคท้อง ... เป็นลมสลบ ... ลงแดง ...
จุกเสียด ... อหิวาตกโรค ... โรคเรื้อน ... ฝี ... กลาก ... มองคร่อ ... ลมบ้าหมู ...
หิดเปื่อย ... หิดด้าน ... หิด ... หูด ... โรคละลอก ... โรคตีชาน... โรคตีกำเร็บ ...
โรคเบาหวาน ... โรคเริม ... โรคพุพอง ... โรคริดสีดวงทวาร ... ความเจ็บป่วยที่เกิด
จากดี ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากเสมหะ ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากลม ... ไข้สันนิบาต
... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการเปลี่ยนฤดู ... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการผลัดเปลี่ยน
อิริยาบถไม่ได้ส่วนกัน... ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความปากเพียรเกินกำลัง.... ความ
เจ็บป่วยที่เกิดจากผลกระทบ... ความหนาว ... ความร้อน ... ความหิว ... ความกระหาย
... ปวดอุจจาระ ... ปวดปัสสาวะ ...

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตคาถานิทเทศ

ตันรนเพราะทุกข์ที่เกิดจากสัมผัสเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน
ทุกข์เพราะมารดาตาย ...ทุกข์เพราะบิดาตาย ... ทุกข์เพราะพี่ชายน้องชายตาย ...
ทุกข์เพราะพี่สาวน้องสาวตาย ... ทุกข์เพราะบุตรตาย ... ทุกข์เพราะธิดาตาย ...
ทุกข์เพราะความพินาศของญาติ ... ทุกข์เพราะโรคภัยพิบัติ... ทุกข์เพราะความ
เสียหายที่เกิดจากโรค ... ทุกข์เพราะสีลวิบัติ... ทุกข์เพราะทิววิบัติ... รวมความว่า
นอนตันรนอยู่ในเปือกตม

คำว่า **ลอยจากเกาะหนึ่งไปสู่เกาะหนึ่ง** อธิบายว่า ลอย ลอยไป คือ ล่องลอย
ไปจากศาสดา(แรก)ไปหาอีกศาสดา(ต่อมา) จากธรรมที่ศาสดา(แรก)บอก สู่ธรรมที่
ศาสดา(ต่อมา)บอก จากหมู่คณะ(แรก) สู่คณะ(ต่อมา) จากทิวลิ(แรก)สู่ทิวลิ(ต่อมา)
จากปฏิบัติ(แรก)สู่ปฏิบัติ(ต่อมา) จากมรรค(แรก) สู่มรรค(ต่อมา) รวมความว่า
ลอยจากเกาะหนึ่งไปสู่เกาะหนึ่ง

คำว่า **ครั้งต่อมา** ในคำว่า **ครั้งต่อมา อาตมภาพได้เฝ้าพระสัมพุทธเจ้า**
เป็นบทสนธิ ฯลฯ คำว่า **ครั้งต่อมา** นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน^๑

คำว่า **ได้เฝ้า** ได้แก่ **ได้เฝ้า** คือ ได้แลเห็น ได้เห็น ได้แทงตลอด

คำว่า **พระสัมพุทธเจ้า** ได้แก่ พระผู้มีพระภาค ผู้เป็นพระสัมมัญญะ ไม่มี
ครูอาจารย์ ฯลฯ คำว่า **พระพุทธรเจ้า** นี้ เป็นสังฆคณาบัญญัติ^๒ รวมความว่า
ครั้งต่อมา อาตมภาพ ได้เฝ้าพระสัมพุทธเจ้า

คำว่า **ผู้ทรงข้ามโอชะได้แล้ว** ในคำว่า **ผู้ทรงข้ามโอชะได้แล้ว ไม่มีอาสวะ**
อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคทรงข้าม คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง ก้าวพ้น
ล่วงพ้นกาโมชะ ภโวชะ ทิวโลชะ อวิชโชชะ ข้ามทางแห่งสงสารทั้งปวงได้แล้ว
พระองค์ทรงอยู่ใน(อริยวาสนธรรม)แล้ว ทรงประพติจรณธรรมแล้ว ฯลฯ พระองค์
ไม่มีการเวียนเกิด เวียนตาย และภพใหม่ก็ไม่มีอีก รวมความว่า ผู้ทรงข้ามโอชะ
ได้แล้ว

เชิงอรรถ :

^๑ เทียบกับความในข้อ ๑/๔๔

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๖-๔๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติคาถานิทเทศ

คำว่า **ไม่มีอาสวะ** อธิบายว่า อาสวะ ๔ อย่าง คือ

๑. กามาสวะ	๒. ภวาสวะ
๓. ทิฏฐาสวะ	๔. อวิชชาสวะ

อาสวะเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงละได้เด็ดขาดแล้ว ตัตราก
ถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี
เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่าไม่มีอาสวะ รวมความว่า ผู้ทรงข้าม
โอชะได้แล้ว ไม่มีอาสวะ ด้วยเหตุนี้ พระปิงคิยเถระจึงกล่าวว่า

อาตมภาพนอนดินนอนอยู่ในเปือกตม

ลอยจากเกาะหนึ่งไปสู่อีกเกาะหนึ่ง

ครั้งต่อมา อาตมภาพได้เฝ้าพระสัมพุทธเจ้า

ผู้ทรงข้ามโอชะได้แล้ว ไม่มีอาสวะ

[๑๑๗] (พระผู้มีพระภาคเสด็จมาตรัสว่า)

วักกलि ภัทราวุธ และอาฬวีโคดม

เป็นผู้มีศรัทธาอันน้อมไปแล้ว ฉันทิ

แม้เธอก็จงเปิดเผยศรัทธา ฉันทินั้นเหมือนกัน

ปิงคิยะ เธอจักถึงฝั่งโน้น(ฝั่งตรงข้าม)แห่งบ่วงมัจจุราช (๑๖)

คำว่า **วักกलि ภัทราวุธ และอาฬวีโคดม** เป็นผู้ที่มีศรัทธาอันน้อมไปแล้ว
ฉันทิ อธิบายว่า พระวักกलिเถระ ได้มีศรัทธาอันน้อมไปแล้ว คือ นักในศรัทธา
มีศรัทธานำหน้า น้อมใจไปตามศรัทธา มีศรัทธาเป็นใหญ่ยิ่ง บรรลอรหัตตผลแล้ว
ฉันทิ พระภัทราวุธเถระ มีศรัทธาอันน้อมไปแล้ว... พระอาฬวีโคดม มีศรัทธา
อันน้อมไปแล้ว นักในศรัทธา มีศรัทธานำหน้า น้อมใจไปตามศรัทธา มีศรัทธา
เป็นใหญ่ บรรลอรหัตตผล ฉันทิ รวมความว่า วักกलि ภัทราวุธ และอาฬวีโคดม
เป็นผู้ที่มีศรัทธาอันน้อมไปแล้ว ฉันทิ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตคาถานิทเทศ

คำว่า **แม่เธอก็จงเปิดเผยศรัทธา ฉะนั้นเหมือนกัน** อธิบายว่า เธอก็จงเผย
เปิดเผย คือ แสดงออก น้อมใจ กำหนดศรัทธา เผย เปิดเผย แสดงออก น้อมใจ
กำหนดศรัทธาว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ฯลฯ
ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้น
ทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา" ฉะนั้นเหมือนกัน รวมความว่า แม่เธอก็จ
งเปิดเผยศรัทธา ฉะนั้นเหมือนกัน

คำว่า **ปิงคิยะ เธอจักถึงฝั่งโน้น(ฝั่งตรงข้าม)แห่งบ่วงมัจจุราช** อธิบายว่า
กิเลส ชั้นหยาบ และอกิสังขาร เรียกว่า บ่วงมัจจุราช

อภินิพพาน ธรรมเป็นที่ระงับแห่งสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด
เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท เรียกว่า
ฝั่งโน้น(ฝั่งตรงข้าม)แห่งบ่วงมัจจุราช

คำว่า **ปิงคิยะ เธอจักถึงฝั่งโน้น (ฝั่งตรงข้าม) แห่งบ่วงมัจจุราช** อธิบายว่า
เธอจักถึงฝั่ง คือ จักบรรลุฝั่ง ถูกต้องฝั่ง ทำให้แจ้งฝั่ง รวมความว่า ปิงคิยะ เธอจัก
ถึงฝั่งโน้น(ฝั่งตรงข้าม)แห่งบ่วงมัจจุราช ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

วิกกลิ ภัทราวุธ และอาฬวิโคดม

เป็นผู้มีศรัทธาน้อมไปแล้ว ฉันทใด

แม่เธอก็จงเปิดเผยศรัทธา ฉะนั้นเหมือนกัน

ปิงคิยะ เธอจักถึงฝั่งโน้น(ฝั่งตรงข้าม)แห่งบ่วงมัจจุราช

[๑๑๘] (พระปิงคิยะเถระกราบทูลว่า)

ข้าพระองค์นี้ฟังพระดำรัสของพระ牟尼แล้ว

เลื่อมใสอย่างยิ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ทรงมีเครื่องปิดบังอันเปิดแล้ว

ไม่มีกิเลสดจตะปุตรังจิต ทรงมีปฏิภาณ (๑๗)

คำว่า **ข้าพระองค์นี้ ... เลื่อมใสอย่างยิ่ง** อธิบายว่า ข้าพระองค์นี้เลื่อมใส
อย่างยิ่ง คือ เชื่อถ้อยยิ่ง ๆ ขึ้นไป กำหนดได้โดยยิ่งขึ้นไป น้อมใจเชื่อโดยยิ่ง ๆ ขึ้นไป

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนาคีติคาถานิทเทศ

เลื่อมใสอย่างยิ่ง เชื่อถืออย่างยิ่ง ๆ ขึ้นไป กำหนดได้โดยยิ่งขึ้นไป น้อมใจเชื่อโดยยิ่ง ๆ ขึ้นไปว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ฯลฯ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา" รวมความว่า ข้าพระองค์นี้ ... เลื่อมใสอย่างยิ่ง

คำว่า **ฟังพระดำรัสของพระมุนีแล้ว** อธิบายว่า

คำว่า **พระมุนี** ญาณ ท่านเรียกว่า โมนะ ได้แก่ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ พระองค์ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องและตัดหนาดุจตาข่ายได้แล้ว ชื่อว่าพระมุนี

คำว่า **ฟังพระดำรัสของพระมุนีแล้ว** อธิบายว่า ได้ฟัง คือ ได้สดับ ได้เรียน ได้ทรงจำ ได้เข้าไปกำหนดพระดำรัส คือ คำที่เป็นแนวทาง เทศนา คำสั่งสอน คำพรา้สอนของพระองค์ รวมความว่า ฟังพระดำรัสของพระมุนีแล้ว

คำว่า **พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงมีเครื่องปิดบังอันเปิดแล้ว** อธิบายว่า

คำว่า **เครื่องปิดบัง** ได้แก่ เครื่องปิดบัง ๕ อย่าง คือ

๑. เครื่องปิดบังคือตัณหา
๒. เครื่องปิดบังคือทิฏฐิ
๓. เครื่องปิดบังคือกิเลส
๔. เครื่องปิดบังคือทุจริต
๕. เครื่องปิดบังคืออวิชชา

เครื่องปิดบังเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงเปิดแล้ว คือ ทรงรู้ ออกเพิกถอน ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ฉะนั้น พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่าทรงมีเครื่องปิดบังอันเปิดแล้ว

คำว่า **พระพุทธเจ้า** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้น ฯลฯ คำว่า พระพุทธเจ้านี้ เป็นสังฆิกายัญญัตติ รวมความว่า เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง ทรงมีเครื่องปิดบังอันเปิดแล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตคาถานิทเทศ

คำว่า **ไม่มีกิเลสจตุตตปุตริงจิต** ในคำว่า **ไม่มีกิเลสจตุตตปุตริงจิต ทรงมีปฏิภาณ** อธิบายว่า รากะ ชื่อว่ากิเลสจตุตตปุตริงจิต โทสะ ชื่อว่ากิเลสจตุตตปุตริงจิต โมหะ ชื่อว่ากิเลสจตุตตปุตริงจิต โภคะ ชื่อว่ากิเลสจตุตตปุตริงจิต อุปนาหะ ชื่อว่ากิเลสจตุตตปุตริงจิต ฯลฯ อกุสลาริสังขารทุกประเภท ชื่อว่ากิเลสจตุตตปุตริงจิต กิเลสจตุตตปุตริงจิตเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงละได้เด็ดขาดแล้ว ตัตรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่าไม่มีกิเลสจตุตตปุตริงจิต

ว่าด้วยบุคคลผู้มีปฏิภาณ ๓ จำพวก

คำว่า **ทรงมีปฏิภาณ** อธิบายว่า บุคคลผู้มีปฏิภาณมี ๓ จำพวก คือ

๑. บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะปริยัติ
๒. บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะปริจาคา
๓. บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะอริคม

บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะปริยัติ เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในศาสนานี้ ได้เล่าเรียนพระพุทธพจน์ คือ สุตตะ เคยยะ เวทยากรณะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัพภูตธรรม เวทัลลยะ ญาณ(ความรู้)ของบุคคลนั้นย่อมแจ่มแจ้ง เพราะอาศัยการเล่าเรียน บุคคลนี้ชื่อว่าผู้มีปฏิภาณเพราะปริยัติ

บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะปริจาคา เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในศาสนานี้ เป็นผู้ไต่สวนในเรื่องความหมาย ในเรื่องที่ควรรู้ ในลักษณะ ในเหตุ ในฐานะและอฐานะ(ความเป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้) ญาณของเขาย่อมแจ่มแจ้ง เพราะอาศัยการไต่สวน บุคคลนี้ชื่อว่าผู้มีปฏิภาณเพราะปริจาคา

บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะอริคม เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในศาสนานี้ ได้บรรลุสติปัญญา ๔ สัมมปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทริย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ อริยมรรค ๔

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานนคิตติคาถานิทเทศ

สามัญญผล ๔ ปฏิสัมภิตา ๔ อภิญญา ๖ บุคคลนั้นรู้เหตุ รู้ผล รู้นิรุตติ (ภาษา)
เมื่อรู้เหตุ เหตุย่อมแจ่มแจ้ง เมื่อรู้ผล ผลย่อมแจ่มแจ้ง เมื่อรู้นิรุตติ นิรุตติย่อม
แจ่มแจ้ง ญาณในเหตุ ผล และนิรุตติทั้ง ๓ เหล่านี้ ชื่อว่าปฏิภาณปฏิสัมภิตา

พระผู้มีพระภาคทรงประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม
เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมด้วยปฏิภาณปฏิสัมภิตานี้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้า
ชื่อว่าทรงมีปฏิภาณ ผู้ใดไม่มีปริยัติ ไม่มีปริปัญญา ไม่มีอริยมรรค ญาณอะไรเล่าจัก
แจ่มแจ้งแก่เขาได้ รวมความว่า ไม่มีกิเลสจตุตตริงจิต ทรงมีปฏิภาณ ด้วยเหตุนี้
พระปิณฑิยเถระจึงกราบทูลว่า

ข้าพระองค์นี้ฟังพระดำรัสของพระ牟尼แล้ว

เลื่อมใสอย่างยิ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ทรงมีเครื่องปิดบังอันเปิดแล้ว

ไม่มีกิเลสจตุตตริงจิต ทรงมีปฏิภาณ

[๑๑๙] (พระปิณฑิยเถระกราบทูลว่า)

พระผู้มีพระภาคทรงรู้ชัดอริเทพ

ทรงรู้ธรรมของพระองค์และของคนอื่นทั้งปวง

เป็นพระศาสดาผู้กระทำส่วนสุดแห่งปัญหาทั้งหลาย

เพื่อเหล่าชนผู้มีความสงสัย ให้กลับรู้ได้ (๑๒๐)

ว่าด้วยเทพ ๓

คำว่า ทรงรู้ชัดอริเทพ อธิบายว่า

คำว่า เทพ ได้แก่ เทพ ๓ จำพวก คือ

๑. สมมติเทพ

๒. อุบัติเทพ

๓. วิสุทธิเทพ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติกาณินิเทศ

สมมติเทพ เป็นอย่างไร

คือ พระราชา พระราชกุมาร และพระราชเทวี เหล่านี้เรียกว่า สมมติเทพ

อุบัติเทพ เป็นอย่างไร

คือ เทวดาชั้นจาตุมหาราช เทวดาชั้นดาวดึงส์ ฯลฯ เทวดาผู้นับเนื่องในหมู่พรหม และเทวดาชั้นสูงกว่ำนั้น เหล่านี้เรียกว่า อุบัติเทพ

วิสุทธิเทพ เป็นอย่างไร

คือ พระตถาคต สาวกของพระตถาคต พระอรหันตชีณาสพ และพระปัจเจกสัมพุทฺธเจ้า เหล่านี้เรียกว่า วิสุทธิเทพ

พระผู้มีพระภาคทรงรู้ชัดเหล่าสมมติเทพว่า เป็นอริเทพ ทรงรู้จักเหล่าอุบัติเทพว่าเป็นอริเทพ ทรงรู้ชัด คือ ทรงทราบ เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งซึ่งเหล่าวิสุทธิเทพว่า เป็นอริเทพ รวมความว่า ทรงรู้ชัดอริเทพ

คำว่า **ทรงรู้ชัดธรรมของพระองค์และของคนอื่นทั้งปวง** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาค ทรงรู้ คือ ทรงทราบ ทรงถูกต้อง แหงตลอดธรรมที่ทำพระองค์และชนเหล่าอื่นให้เป็นอริเทพ

ธรรมที่ทำพระองค์ให้เป็นอริเทพ เป็นอย่างไร

คือ การปฏิบัติชอบ การปฏิบัติเหมาะสม การปฏิบัติที่ไม่เป็นข้าศึก การปฏิบัติที่เอื้อประโยชน์ การปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม การรักษาศีลให้บริบูรณ์ ความเป็นผู้สรวมอินทรีย์ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ความเป็นผู้มีความเพียรเป็นเครื่องตั้งอยู่เสมอ สติสัมปชัญญะ สติปัญญา ๔ ฯลฯ อริยมรรคมีองค์ ๘ เหล่านี้ เรียกว่า ธรรมที่ทำพระองค์ให้เป็นอริเทพ

ธรรมที่ทำชนเหล่าอื่นให้เป็นอริเทพ เป็นอย่างไร

คือ การปฏิบัติชอบ ฯลฯ อริยมรรคมีองค์ ๘ เหล่านี้เรียกว่า ธรรมที่ทำชนเหล่าอื่นให้เป็นอริเทพ พระผู้มีพระภาค ทรงรู้ คือ ทรงทราบ ทรงถูกต้อง แหงตลอดธรรมที่ทำพระองค์และชนเหล่าอื่นให้เป็นอริเทพ เป็นอย่างนี้ รวมความว่า ทรงรู้ชัดธรรมของพระองค์และของคนอื่นทั้งปวง

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานาคิตติคาถานิทเทส

คำว่า **เป็นพระศาสดาผู้กระทำส่วนสุดแห่งปัญหาทั้งหลาย** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคทรงกระทำส่วนสุด คือ ทรงกระทำที่สุทธอบ ทรงกระทำที่กำหนด ทรงกระทำความจบแห่งปัญหาของพราหมณ์ ผู้แสวงหาฝั่ง... ได้แก่ ทรงกระทำส่วนสุด กระทำที่สุทธอบ กระทำที่กำหนด กระทำความจบแห่งปัญหาของสภิกษาพราหมณ์... แห่งปัญหาของพระปิงคิยเถระ... แห่งปัญหาของท้าวสักกะ... แห่งปัญหาของท้าวสยาม... แห่งปัญหาของภิกษุ... แห่งปัญหาของภิกษุณี ... แห่งปัญหาของอุบาสก ... แห่งปัญหาของอุบาสิกา ... แห่งปัญหาของพระราชา ... แห่งปัญหาของกษัตริย์ ... แห่งปัญหาของพราหมณ์ ... แห่งปัญหาของแพศย์ ... แห่งปัญหาของศูทร ... แห่งปัญหาของเทวดา ... แห่งปัญหาของพระพรหม

คำว่า **เป็นพระศาสดา** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาค ผู้ทรงนำหมู่ ชื่อว่า พระศาสดา เหมือนบุคคลผู้นำหมู่เกวียน ย่อมนำหมู่เกวียนข้ามที่กัณดาร ข้าม คือ ข้ามขึ้น ข้ามออก ข้ามพ้นที่กัณดารเพราะโจร ที่กัณดารเพราะสัตว์ร้าย ที่กัณดารเพราะอดอยาก ที่กัณดารเพราะขาดน้ำ ได้แก่ ให้ถึงถิ่นที่ปลอดภัย จันใด

พระผู้มีพระภาค ผู้ทรงนำหมู่ ย่อมทรงนำหมู่ข้ามที่กัณดาร ข้าม คือ ข้ามขึ้น ข้ามออก ข้ามพ้นที่กัณดารเพราะความเกิด ความแก่ ความเจ็บป่วย ความตาย ความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ ที่กัณดารเพราะความกำหนด ที่กัณดารเพราะความขัดเคือง ความลุ่มหลง ความถือตัว ทิฏฐิ กิเลส ทุจริต คือ ความรกชัญเพราะความกำหนด ความรกชัญเพราะความขัดเคือง ความรกชัญเพราะความลุ่มหลง ความรกชัญเพราะทิฏฐิ ความรกชัญเพราะกิเลส ความรกชัญเพราะทุจริต ได้แก่ ให้ถึงอมตนิพพานอันเป็นแดนเกษม จันนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนั้น พระศาสดาจึงชื่อว่าผู้ทรงนำหมู่ อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค ทรงเป็นผู้นำ เป็นผู้นำไปโดยวิเศษ เป็นผู้ตามแนะนำ ทรงให้รู้จักประโยชน์ ให้พิจารณาพิจารณา ให้เพ่งประโยชน์ ทรงทำให้เลื่อมใสได้ เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค พระศาสดาจึงชื่อว่าผู้ทรงนำหมู่ อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ทรงทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดพร้อม ตรีสบอกรมรรคที่ยังมิได้ตรัสบอก ทรงรู้จักมรรค ทรงรู้แจ้ง

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติคาถานิทเทศ

มรรค ทรงฉลาดในมรรค และสาวกของพระองค์ผู้ดำเนินไปตามมรรคอยู่ในบัดนี้ จะเพียบพร้อมด้วยศีลาทีคุณในภายหลัง เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค จึงชื่อว่า ผู้ทรงนำหมู่ อย่างนี้บ้าง รวมความว่า เป็นพระศาสดาผู้กระทำส่วนสุดแห่งปัญหาทั้งหลาย

คำว่า **เพื่อเหล่าชนผู้มีความสงสัย ให้กลับรู้ได้** อธิบายว่า เหล่าชนผู้มีความสงสัยมาแล้ว ก็หายสงสัยกลับไป ผู้มีความยุ่งยากมาแล้ว ก็หายยุ่งยากกลับไป ผู้มีความคิดสองจิตสองใจมาแล้ว ก็หายความคิดสองจิตสองใจกลับไป ผู้มีความลังเลมาแล้ว ก็หายความลังเลกลับไป ผู้มีโรคมาแล้ว ก็หมดโรคกลับไป ผู้มีโทษมาแล้ว ก็หมดโทษกลับไป ผู้มีโมหะมาแล้ว ก็หมดโมหะกลับไป ผู้มีกิเลสมาแล้ว ก็หมดกิเลสกลับไป รวมความว่า เพื่อเหล่าชนผู้มีความสงสัย ให้กลับรู้ได้ ด้วยเหตุนี้ พระปึงคิยเถระจึงกราบทูลว่า

พระผู้มีพระภาค ทรงรู้ชัดอทิเทพ

ทรงรู้ธรรมของพระองค์และของคนอื่นทั้งปวง

เป็นพระศาสดาผู้กระทำส่วนสุดแห่งปัญหาทั้งหลาย

เพื่อเหล่าชนผู้มีความสงสัย ให้กลับรู้ได้

[๑๒๐] (พระปึงคิยเถระกราบทูลว่า)

สภาวะใดไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบได้

สภาวะนั้นอันอะไรนำไปมิได้ ไม่กำเริบ

ข้าพระองค์จักถึงสภาวะนั้นแน่แท้

ความสงสัยในสภาวะนั้นไม่มีแก่ข้าพระองค์

ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ว่า

เป็นผู้มีจิตน้อมไปในสภาวะนั้นแล้ว ด้วยประการฉะนี้แล (๑๙)

คำว่า **สภาวะนั้นอันอะไรนำไปมิได้ ไม่กำเริบ** อธิบายว่า อมตนิพพาน เรียกว่า ธรรมเป็นที่ระงับแห่งสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท สภาวะนั้นอันอะไรนำไปมิได้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตติคาถานิทเทส

คำว่า **สภาวะนั้นอันอะไรนำไปมิได้** อธิบายว่า นิพพาน อันระคะ โทสะ โมหะ โภคะ อุปนาหะ มัคขะ ปฬาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาถะยยะ ถัมภะ สारัมภะ มาณะ อติมานะ มทะ ปมาทะ กิเลสทุกชนิด ทุจจริตทุกทาง ความเร้าร้อนทุกอย่าง อาสวะทุกชนิด ความกระวนกระวายทุกอย่าง ความเดือดร้อนทุกประการ อุกุสลากิสังขารทุกประเภท นำไปไม่ได้ คือ เป็นของเที่ยง มั่นคง แน่แท้ มีการไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา รวมความว่า สภาวะนั้นอันอะไร นำไปมิได้

คำว่า **ไม่กำเริบ** อธิบายว่า อมตนิพพาน ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท เรียกว่า (สภาวะ) ไม่กำเริบ

ความเกิดขึ้นแห่งนิพพาน ไม่ปรากฏ ความเสื่อมไม่มี ความเป็นอย่างอื่นของนิพพานนั้น ก็ไม่ปรากฏ นิพพานจึงเป็นสภาวะเที่ยง มั่นคง แน่แท้ มีความไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา รวมความว่า สภาวะนั้นอันอะไรนำไปมิได้ ไม่กำเริบ

คำว่า **ใด** ในคำว่า **สภาวะใดไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบเทียบได้** ได้แก่ นิพพาน

คำว่า **ไม่มีอะไร ๆ... เปรียบได้** ได้แก่ ไม่มีอะไรเปรียบเทียบได้ คือ ไม่มีข้อเปรียบเทียบ ไม่มีสิ่งเสมอเหมือน ไม่มีส่วนเปรียบเทียบ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้

คำว่า **ที่ไหน** ได้แก่ ที่ไหน คือ ในที่ไหน ที่ไร ๆ ภายใน ภายนอก หรือ ทั้งภายในและภายนอก รวมความว่า สภาวะใดไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบเทียบได้

คำว่า **แน่แท้** ในคำว่า **ข้าพระองค์จักถึงสภาวะนั้นแน่แท้ ความสงสัยในสภาวะนั้นไม่มีแก่ข้าพระองค์** อธิบายว่า เป็นคำกล่าวแนยเดียว เป็นคำกล่าวโดยไม่สงสัย เป็นคำกล่าวโดยไม่เคลือบแคลง เป็นคำกล่าวโดยไม่เป็น ๒ แนย เป็นคำกล่าวโดยไม่เป็น ๒ อย่าง เป็นคำกล่าวโดยรัดกุม เป็นคำกล่าวโดยไม่ผิด โดยไม่พลาด คำว่า แน่แท้ นี้ เป็นคำกล่าวที่กำหนดไว้แน่แล้ว

คำว่า **ข้าพระองค์จักถึง** ได้แก่ จักถึง คือ จักบรรลุ จักถูกต้อง จักทำให้แจ้ง รวมความว่า ข้าพระองค์จักถึงสภาวะนั้นแน่แท้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย [ปารายนวรรค]

๗. ปารายนานุคิตตาคาถาบทเทศ

คำว่า ในสภาวะนั้น ในคำว่า ความสงสัย ในสภาวะนั้นไม่มีแก่ข้าพระองค์ อธิบายว่า ความสงสัย คือ ความลังเล ความสองจิตสองใจ ความแคลงใจใน นิพพานไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ ได้แก่ ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า ข้าพระองค์จักถึงสภาวะนั้นแน่แท้ ความสงสัยในสภาวะนั้นไม่มีแก่ข้าพระองค์

คำว่า ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ไว้ ... ด้วยประการฉะนี้แล ในคำว่า ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นผู้มึจิตน้อมไปในสภาวะนั้นแล้ว ด้วยประการฉะนี้แล ได้แก่ ขอพระองค์โปรดเข้าไปกำหนดข้าพระองค์ ด้วยประการฉะนี้

คำว่า เป็นผู้มึจิตน้อมไปในสภาวะนั้นแล้ว อธิบายว่า เป็นผู้มึจิตเอนไปใน นิพพานแล้ว โอนไปในนิพพานแล้ว โนมไปในนิพพานแล้ว น้อมใจไปในนิพพานแล้ว รวมความว่า ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นผู้มึจิตน้อมไปในสภาวะนั้นแล้ว ด้วยประการฉะนี้แล ด้วยเหตุนี้ พระปึงคิยเถระจึงกราบทูลว่า

สภาวะใดไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบได้

สภาวะนั้นอันอะไรน่าไปมิได้ ไม่กำเริบ

ข้าพระองค์จักถึงสภาวะนั้นแน่แท้

ความสงสัยในสภาวะนั้นไม่มีแก่ข้าพระองค์

ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ว่า

เป็นผู้มึจิตน้อมไปในสภาวะนั้นแล้ว ด้วยประการฉะนี้แล

ปารายนานุคิตตาคาถาบทเทศที่ ๑๘ จบ

ปารายนวรรค จบบริบูรณ์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ

๘. ชักควิสาณสุตตนิเทศ^๑

ปฐมวรรค

ว่าด้วยการประพุดิออยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๑๒๑] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่)

บุคคลยกโทษในสัตว์ทุกจำพวก

ไม่เบียดเบียนสัตว์หนึ่งสัตว์ใดในบรรดาสัตว์เหล่านั้น

ไม่ต้องการบุตร(แล้ว)จะพึงต้องการสหายจากไหนเล่า

จึงประพุดิออยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๑)

คำว่า **ทุกจำพวก** ในคำว่า **บุคคลยกโทษในสัตว์ทุกจำพวก** อธิบายว่า ทุกสิ่ง โดยอาการทั้งหมด ทุกอย่าง ไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือ โดยประการทั้งปวง คำว่า **ทุกจำพวก** นี้ เป็นคำกล่าวรวม ๆ ไว้ทั้งหมด

คำว่า **ในสัตว์** ได้แก่ สัตว์ที่มีกษะดั่งและสัตว์ที่มั่นคง เรียกว่าสัตว์

คำว่า **ผู้สะดั่ง** อธิบายว่า เหล่าสัตว์ยังละด้นหาอันทำให้สะดั่งไม่ได้ ยังละภัย และความหวาดกลัวไม่ได้ เพราะเหตุไร สัตว์เหล่านั้น จึงเรียกว่าผู้สะดั่ง

สัตว์เหล่านั้นยังสะดั่ง คือ ครั้นคร้าม เกรงกลัว หวาดกลัว ถึงความสะดั่ง เพราะเหตุนั้น สัตว์เหล่านั้น จึงเรียกว่า ผู้สะดั่ง

คำว่า **ผู้มั่นคง** อธิบายว่า เหล่าสัตว์ที่ละด้นหาอันทำให้สะดั่งได้แล้ว ละภัย และความหวาดกลัวได้แล้ว เพราะเหตุไร สัตว์เหล่านั้น จึงเรียกว่าผู้มั่นคง

สัตว์เหล่านั้นไม่สะดั่ง ไม่ครั้นคร้าม ไม่เกรงกลัว ไม่หวาดกลัว ไม่ถึงความสะดั่ง เพราะเหตุนั้น สัตว์เหล่านั้น จึงเรียกว่า ผู้มั่นคง

เชิงอรรถ :

^๑ บ.สุ. ๒๕/๓๕-๓๕/๓๕๒-๓๕๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

คำว่า โทษ ได้แก่ โทษ ๓ อย่าง คือ

๑. โทษทางกาย	๒. โทษทางวาจา
๓. โทษทางใจ	

กายทุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโทษทางกาย

วจีทุจริต ๔ อย่าง ชื่อว่าโทษทางวาจา

มโนทุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโทษทางใจ

คำว่า **บุคคลยกโทษในสัตว์ทุกจำพวก** อธิบายว่า ยก คือ ทิ้ง ปล่อย ทอดทิ้ง ระวังโทษในสัตว์ทุกจำพวก รวมความว่า บุคคลยกโทษในสัตว์ทุกจำพวก

คำว่า **ไม่เบียดเบียนสัตว์หนึ่งสัตว์ใดในบรรดาสัตว์เหล่านั้น** อธิบายว่า ไม่เบียดเบียนสัตว์แม้แต่ผู้เดียว ด้วยฝ่ามือ ก้อนดิน ท่อนไม้ ศัสตรา โขตรวน หรือ เชือก ไม่เบียดเบียนสัตว์แม้ทุกจำพวก ด้วยฝ่ามือ ก้อนดิน ท่อนไม้ ศัสตรา โขตรวน หรือเชือก รวมความว่า ไม่เบียดเบียนสัตว์หนึ่งสัตว์ใดในบรรดาสัตว์เหล่านั้น

คำว่า **ไม่** ในคำว่า **ไม่ต้องการบุตร(แล้ว) จะพึงต้องการสหายจากไหนเล่า** เป็นคำปฏิเสธ

คำว่า **บุตร** ได้แก่ บุตร ๔ จำพวก คือ

๑. บุตรเกิดจากตน	๒. บุตรเกิดในเขต
๓. บุตรที่เขาให้	๔. บุตรที่อยู่ในสำนัก

คำว่า **สหาย** อธิบายว่า การมาสบาย การไปสบาย การไปการมาสบาย การ ยืนสบาย การนั่งสบาย การนอนสบาย การหักท่ายสบาย การสนทนาสบาย การ เจรจาสบาย การสนทนาปราศรัยสบายกับชนเหล่าใด ชนเหล่านั้น เรียกว่า สหาย

คำว่า **ไม่ต้องการบุตร(แล้ว) จะพึงต้องการสหายจากไหนเล่า** อธิบายว่า ไม่ต้องการ คือ ไม่ยินดี ไม่ปรารถนา ไม่มุ่งหมาย ไม่มุ่งหวังบุตรเลย พึงต้องการ คือ พึงยินดี พึงปรารถนา พึงมุ่งหมาย พึงมุ่งหวังมิตร เพื่อนเห็น เพื่อนคบหรือ สหายจากไหนเล่า รวมความว่า **ไม่ต้องการบุตร(แล้ว) จะพึงต้องการสหายจากไหนเล่า**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิเทศ

ว่าด้วยพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าชื่อว่าผู้เดียว

คำว่า **ผู้เดียว** ในคำว่า **พึงประพฤติดูผู้เดียวเหมือนนอแรด** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าชื่อว่าผู้เดียว เพราะส่วนแห่งการบรรพชา ชื่อว่าผู้เดียว เพราะอธิบายว่า ไม่มีเพื่อน ชื่อว่าผู้เดียว เพราะอธิบายว่า ละตัณหาได้ ท่านปราศจากราคะโดยสิ้นเชิง จึงชื่อว่าผู้เดียว ปราศจากโทสะโดยสิ้นเชิง จึงชื่อว่าผู้เดียว ปราศจากโมหะโดยสิ้นเชิง จึงชื่อว่าผู้เดียว ปราศจากกิเลสโดยสิ้นเชิง จึงชื่อว่าผู้เดียว ไปถึงทางสายเอกแล้ว จึงชื่อว่าผู้เดียว ตรัสรู้อนัตตปัจเจกสัมโพธิญาณ ล้ำฟ้าผู้เดียว จึงชื่อว่าผู้เดียว **พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ชื่อว่าผู้เดียว** เพราะส่วนแห่งการบรรพชา เป็นอย่างไร คือ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นตัดความกังวลในการครองเรือนทั้งหมด ตัดความกังวลด้วยบุตรและภรรยา ความกังวลด้วยญาติ ความกังวลด้วยการสั่งสม ปลงผมและหนวด ครองผ้ากาสาวะ ออกบวชเป็นบรรพชิต เข้าถึงความเป็นผู้ไม่มีกังวล เป็นผู้เดียว ประพฤติ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป ฉะนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า จึงชื่อว่าผู้เดียว เพราะส่วนแห่งการบรรพชา เป็นอย่างนี้

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าชื่อว่าผู้เดียว เพราะอธิบายว่าไม่มีเพื่อน เป็นอย่างไร คือ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น บวชแล้วอย่างนี้ ใช้สอยเสนาสนะ ที่เป็นป่าทึบ และป่าละเมาะอันสงัด มีเสียงน้อย มีเสียงอีกทีก็น้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็นสถานที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเลี่ยงตามลำพังผู้เดียว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

ท่านไปผู้เดียว ยืนผู้เดียว นั่งผู้เดียว นอนผู้เดียว เข้าสู่หมู่บ้านเพื่อบิณฑบาตผู้เดียว
 เดินหน้าผู้เดียว กลับผู้เดียว นั่งในที่ลับผู้เดียว อธิษฐานจงกรมผู้เดียว ประพฤติ อยู่
 เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไปผู้เดียว ฉะนั้น พระปัจเจก-
 สัมพุทธเจ้านั้น จึงชื่อว่าผู้เดียว เพราะอธิบายว่าไม่มีเพื่อน

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าชื่อว่าผู้เดียว เพราะอธิบายว่าละตัณหาได้ เป็นอย่างไร
 คือ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น เป็นผู้เดียว ไม่มีเพื่อนสองอย่างนี้ ไม่ประมาท
 มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว (อุทิสกายและใจ)อยู่ ตั้งความเพียรมาก กำจัดมาร
 พร้อมทั้งเสนาผู้ชั่วร้ายซึ่งกีดกันมหาชนไม่ให้หลุดพ้น เป็นเผ่าพันธุ์ของผู้ประมาท ละ
 บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก ซึ่งตัณหาที่เป็นจุดตาข่าย ชานไป
 เกาะเกี่ยวในอารมณ์

บุรุษมีตัณหาเป็นเพื่อน ท่องเที่ยวไปตลอดกาลยาวนาน
 ย่อมไม่ล่วงพ้นสังสารวัฏที่มีความเป็นอย่างนี้ และความเป็นอย่างอื่น
 ภิกษุรู้โทษนี้แล้ว รู้ตัณหาเป็นเหตุให้เกิดแห่งทุกข์
 พึงเป็นผู้ไม่มีตัณหา ไม่มีความถือมั่น มีสติสัมปชัญญะอยู่^๑

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ชื่อว่าผู้เดียว เพราะอธิบายว่าละตัณหาได้ เป็นอย่างไร

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าปราศจากราคะโดยสิ้นเชิง ชื่อว่าผู้เดียว เป็นอย่างไร
 คือ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าปราศจากราคะโดยสิ้นเชิง เพราะเป็นผู้ละราคะ
 ได้แล้ว จึงชื่อว่าผู้เดียว ปราศจากโทสะโดยสิ้นเชิง เพราะเป็นผู้ละโทสะได้แล้ว จึงชื่อ
 ว่าผู้เดียว

ปราศจากโมหะโดยสิ้นเชิง เพราะเป็นผู้ละโมหะได้แล้ว จึงชื่อว่าผู้เดียว
 ปราศจากกิเลสโดยสิ้นเชิง เพราะเป็นผู้ละเหล่ากิเลสได้แล้ว จึงชื่อว่าผู้เดียว
 เป็นอย่างไร

เชิงอรรถ :

^๑ อัง.จตุกก.(แปล) ๒๑/๙/๑๕,๒๕๗/๓๗๔, ขุ.ฉติ. ๒๕/๑๐๕/๓๒๔, ขุ.ม.(แปล) ๒๙/๑๙๑/๕๔๗-๕๕๐

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าไปถึงทางสายเอกแล้ว จึงชื่อว่าผู้เดียว เป็นอย่างไร
คือ สติปัญญา ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕

โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ ตรัสเรียกว่า ทางสายเอก

(สมจริงดังคาถาประพันธ์ว่า)

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ผู้เห็นธรรมอันเป็นส่วนที่สูงสุดสิ้นแห่งชาติ

อนุเคราะห์ด้วยความเกื้อกูล

รู้จักมรรคอันเป็นทางสายเอก

ซึ่งเหล่าบัณฑิตได้ข้ามมาก่อนแล้ว

จักข้าม และกำลังข้ามโอชะได้ด้วยมรรคนี^๑

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าไปถึงทางสายเอกแล้ว จึงชื่อว่าผู้เดียว เป็นอย่างไร

ว่าด้วยปฏิจจนุปบาท

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าตรัสรู้บุตรปัจเจกสัมโพธิญาณล้ำพั้งผู้เดียว จึง
ชื่อว่าผู้เดียว เป็นอย่างไร

คือ ญาณในมรรคทั้ง ๔ ปัญญา ปัญญาอินทรีย์ ปัญญาพละ ธรรมวิจย-
สัมโพชฌงค์ วิมังสา วิปัสสนา สัมมาทิฏฐิ เรียกว่า โพธิ

ด้วยปัจเจกโพธิญาณนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ว่า "สังขารทั้งปวง
ไม่เที่ยง... สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์... ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา"

ตรัสรู้ว่า "เพราะอริชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี

เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี

เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี

เชิงอรรถ :

^๑ ส.ม. ๑๙/๓๘๔/๑๔๖,๔๐๙/๑๖๒, ข.ม. (แปล) ๒๙/๑๙๑/๕๕๙

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๓๙๗ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

เพราะสพ่ายตนะเป็นปัจฉัย	ผัสสะจึงมี
เพราะผัสสะเป็นปัจฉัย	เวทนาจึงมี
เพราะเวทนาเป็นปัจฉัย	ตัณหาจึงมี
เพราะตัณหาเป็นปัจฉัย	อุปาทานจึงมี
เพราะอุปาทานเป็นปัจฉัย	ภพจึงมี
เพราะภพเป็นปัจฉัย	ชาติจึงมี
เพราะชาติเป็นปัจฉัย	ชรามรณะจึงมี”
ตรัสรู้ว่า “เพราะอวิชชาดับ	สังขารจึงดับ
เพราะสังขารดับ	วิญญานจึงดับ
เพราะวิญญานดับ	นามรูปจึงดับ
เพราะนามรูปดับ	สพ่ายตนะจึงดับ
เพราะสพ่ายตนะดับ	ผัสสะจึงดับ
เพราะผัสสะดับ	เวทนาจึงดับ
เพราะเวทนาดับ	ตัณหาจึงดับ
เพราะตัณหาดับ	อุปาทานจึงดับ
เพราะอุปาทานดับ	ภพจึงดับ
เพราะภพดับ	ชาติจึงดับ
เพราะชาติดับ	ชรามรณะจึงดับ”

ตรัสรู้ว่า “นี่ทุกข์ นี่ทุกขสมุทัย นี่ทุกขนิโรธ นี่ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้
 อาสวะ นี่อาสวะสมุทัย นี่อาสวานิโรธ นี่อาสวานิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้คือธรรมที่
 ควรรู้ยิ่ง เหล่านี้คือธรรมที่ควรละ เหล่านี้คือธรรมที่ควรกระทำให้แจ้ง เหล่านี้คือ
 ธรรมที่ควรเจริญ ตรัสรู้เหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดทิ้ง ผัสสายตนะ ๖
 ตรัสรู้เหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดทิ้งอุปาทานชั้น ๕ ตรัสรู้เหตุเกิด
 เหตุดับ คุณ โทษ และการสลัดทิ้งมหาภูตรูป ๔”

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

ตรัสรู้ว่า“สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา”

อีกนัยหนึ่ง ธรรมชาติอย่างใดก็ตามที่ควรตรัสรู้ ควรตรัสรู้ตามลำดับ ควรตรัสรู้เฉพาะ ควรตรัสรู้ด้วยดี ควรบรรลุ ควรถูกต้อง ควรทำให้แจ้ง พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ ตรัสรู้ตามลำดับ ตรัสรู้เฉพาะ ตรัสรู้ด้วยดี ตรัสรู้โดยชอบ บรรลุถูกต้อง ทำให้แจ้งธรรมชาตินั้นทั้งหมดด้วยปัจเจกโพธิญาณนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าตรัสรู้อนัตตปัจเจกสัมโพธิญาณลำพังผู้เดียว จึงชื่อว่าผู้เดียว เป็นอย่างนี้

ว่าด้วยความประพฤติ ๘ อย่าง

คำว่า **พึงประพฤติ** อธิบายว่า ความประพฤติ ๘ อย่าง ได้แก่

๑. ความประพฤติในอิริยาบถ	๒. ความประพฤติในอายตนะ
๓. ความประพฤติในสติ	๔. ความประพฤติในสมาธิ
๕. ความประพฤติในญาณ	๖. ความประพฤติในมรรค
๗. ความประพฤติในผล	๘. ความประพฤติเพื่อประโยชน์แก่โลก

คำว่า **ความประพฤติในอิริยาบถ** ได้แก่ ความประพฤติในอิริยาบถ ๔

คำว่า **ความประพฤติในอายตนะ** ได้แก่ ความประพฤติในอายตนะภายในและ

อายตนะภายนอกอย่างละ ๖

คำว่า **ความประพฤติในสติ** ได้แก่ ความประพฤติในสติปฏิฐาน ๔

คำว่า **ความประพฤติในสมาธิ** ได้แก่ ความประพฤติในฌาน ๔

คำว่า **ความประพฤติในญาณ** ได้แก่ ความประพฤติในอริยสัง ๔

คำว่า **ความประพฤติในมรรค** ได้แก่ ความประพฤติในอริยมรรค ๘

คำว่า **ความประพฤติในผล** ได้แก่ ความประพฤติในสามัญญผล ๔

คำว่า **ความประพฤติเพื่อประโยชน์แก่โลก** ได้แก่ ความประพฤติในพระตถาคต

อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ความประพฤติในพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าบางส่วน ความประพฤติในพระสาวกบางส่วน ความประพฤติในอิริยาบถมีแก่ผู้ตั้งตนไว้ชอบ ความ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

ประพทิตในอายตนะมีแก่ผู้สำรวมอินทรีย์ ความประพทิตในสติมีแก่ผู้ที่อยู่ด้วยความไม่ประมาท ความประพทิตในสมาธิมีแก่ผู้ชวนชวายเป็นอธิจิต ความประพทิตในญาณมีแก่ผู้บรรลุปัญญาเครื่องตรัสรู้ ความประพทิตในมรรคมีแก่ผู้ปฏิบัติชอบ ความประพทิตในผลมีแก่ผู้ได้บรรลุผล และความประพทิตเพื่อประโยชน์แก่โลกมีแก่พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าบางส่วน พระสาวกบางส่วนเหล่านี้ คือ ความประพทิต ๘ อย่าง

อีกนัยหนึ่ง ความประพทิต ๘ อย่าง คือ

๑. เมื่อน้อมใจเชื่อ ชื่อว่าย่อมประพทิตด้วยศรัทธา
๒. เมื่อประคองใจ ชื่อว่าย่อมประพทิตด้วยวิริยะ
๓. เมื่อตั้งจิตมั่น ชื่อว่าย่อมประพทิตด้วยสติ
๔. เมื่อทำความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าย่อมประพทิตด้วยสมาธิ
๕. เมื่อรู้ชัด ชื่อว่าย่อมประพทิตด้วยปัญญา
๖. เมื่อรู้แจ้ง ชื่อว่าย่อมประพทิตด้วยวิญญูญาณ
๗. เมื่อมนสิการว่า "กุศลธรรมทั้งหลายย่อมดำเนินไปแก่ผู้ปฏิบัติอย่างนี้" ชื่อว่าย่อมประพทิตด้วยความประพทิตในอายตนะ
๘. เมื่อมนสิการว่า "ผู้ปฏิบัติอย่างนี้ ย่อมบรรลุคุณวิเศษ" ชื่อว่าย่อมประพทิตในความประพทิตด้วยคุณวิเศษ

เหล่านี้ ชื่อว่าความประพทิต ๘ อย่าง

อีกนัยหนึ่ง ความประพทิต ๘ อย่าง คือ

๑. ความประพทิตสัมมาทิฐิลี ชื่อว่าทัสสนจริยา(ความประพทิตด้วยความเห็น)
๒. ความประพทิตสัมมาสังกัปปะ ชื่อว่าอภินิโรปนจริยา(ความประพทิตด้วยการปลุกฝังความดำริ)
๓. ความประพทิตสัมมาวาจา ชื่อว่าปริคคหจริยา(ความประพทิตการกำหนดสำรวมวจี ๔ อย่าง)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

๔. ความประพาสสัมมากรรมันตะ ชื่อว่าสมภูฐานจริยา(ความประพาสด้วยความหมั่น)
๕. ความประพาสสัมมาอาชีวะ ชื่อว่าโวทานจริยา(ความประพาสด้วยความผ่องแผ้ว)
๖. ความประพาสสัมมาวายามะ ชื่อว่าปคคหจริยา(ความประพาสด้วยการระคองความเพียร)
๗. ความประพาสสัมมาสติ ชื่อว่าอุปปิฎฐานจริยา(ความประพาสด้วยการเข้าไปตั้งสติ)
๘. ความประพาสสัมมาสมาธิ ชื่อว่าอวิกเขปจริยา(ความประพาสด้วยความไม่ฟุ้งซ่าน)

เหล่านี้ ชื่อว่าความประพาส ๘ อย่าง

คำว่า เหมือนนอแรด อธิบายว่า ธรรมดาแรด ย่อมมีนอเดียว ไม่มีนอที่สอง ฉันทิ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นก็เหมือนนอแรดนั้น คือ เช่นเดียวกับนอแรดนั้น เปรียบได้กับนอแรดนั้น

รสเค็มจัด คนพูดกันว่าเหมือนเกลือ รสขมจัด พูดกันว่าเหมือนดี รสหวานจัด พูดกันว่าเหมือนน้ำผึ้ง ร้อนจัด พูดกันว่าเหมือนไฟ เย็นจัด พูดกันว่าเหมือนน้ำแข็ง ปริมาณน้ำมีมาก พูดกันว่าเหมือนทะเล พระสาวกผู้บรรลุนิพพานและพระอันยิ่งใหญ่ พูดกันว่า เหมือนพระศาสดา ฉันทิ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นก็ฉันทิ นั้น เหมือนนอแรดนั้น เป็นเช่นเดียวกับนอแรดนั้น เปรียบได้กับนอแรดนั้น ในชอนั้น เป็นผู้เดียว คือ ไม่มีเพื่อน พ้นจากเครื่องผูกพัน ย่อมประพาส คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เสี่ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไปโดยชอบ ในโลก รวมความว่า จึงประพาส อยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าจึงกล่าวว่า

บุคคลยกโทษในสัตว์ทุกจำพวก

ไม่เบียดเบียนสัตว์หนึ่งสัตว์ใดในบรรดาสัตว์เหล่านั้น

ไม่ต้องการบุตร(แล้ว) จะพึงต้องการสหายจากไหนเล่า

จึงประพาสอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

[๑๒๒] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่)

**ความรัก ย่อมมีแก่ผู้มีความเกี่ยวข้อง
ทุกชนี่ ย่อมเป็นไปตามความรัก
เราเมื่อพึงเห็นโทษอันเกิดจากรัก
จึงประพฤติดูผู้เดียว เหมือนนอแรด (๒)**

คำว่า **ความรัก ย่อมมีแก่ผู้มีความเกี่ยวข้อง** อธิบายว่า

คำว่า **ความเกี่ยวข้อง** ได้แก่ ความเกี่ยวข้อง ๒ อย่าง คือ

๑. ความเกี่ยวข้องเพราะการเห็น
๒. ความเกี่ยวข้องเพราะการได้ยิน

ความเกี่ยวข้องเพราะการเห็น เป็นอย่างไร

คือ คนบางคนในโลกนี้ เห็นสตรีหรือกุมารี ผู้มีรูปร่าง นาดู น่าชม เพียบพร้อมด้วยความงามแห่งผิวพรรณอย่างยิ่ง ครั้นพบเห็นแล้ว ย่อมแยกถือว่ ผมงาม หน้างาม นัยน์ตางาม หูงาม จมูกงาม ริมฝีปากงาม ฟันงาม ปากงาม คองาม นมงาม ออกงาม ท้องงาม เอวงาม ขาอ่อนงาม แข้งงาม มืองาม เท้างาม นิ้วงาม เล็บงาม คือ ครั้นพบเห็นแล้ว ก็พอใจ พร่ำเพ้อถึง ปรารภนา ติดใจ ผูกพันด้วยความกำหนัด นี้ชื่อว่าความเกี่ยวข้องเพราะการเห็น

ความเกี่ยวข้องเพราะการได้ยิน เป็นอย่างไร

คือ คนบางคนในโลกนี้ ได้ยินว่ “ในหมู่บ้าน หรือนิคมชื่อนั้น มีสตรี หรือกุมารี รูปร่าง นาดู น่าชม เพียบพร้อมด้วยความงามแห่งผิวพรรณอย่างยิ่ง” ครั้นได้ยิน ได้ฟังแล้ว ก็พอใจ พร่ำเพ้อถึง ปรารภนา ติดใจ ผูกพันด้วยความกำหนัด นี้ชื่อว่าความเกี่ยวข้องเพราะการได้ยิน

คำว่า **ความรัก** ได้แก่ ความรัก ๒ อย่าง คือ (๑) ความรักด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความรักด้วยอำนาจทัญญู

ความรักด้วยอำนาจตัณหา เป็นอย่างไร

คือ วัตถุที่ทำให้เป็นเขต เป็นแดน เป็นส่วน เป็นแผนก กำหนดถือเอา ยึดถือว่ เป็นของเราด้วยสัดส่วนแห่งตัณหาที่มีประมาณเท่าใด ย่อมยึดถือว่ เป็นของเรา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

ซึ่งวัตถุมีประมาณเท่านี้ว่า นี้ของเรา นั่นของเรา เเท่านี้ของเรา ของเรามีประมาณเท่านี้
รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เครื่องปลูก เครื่องนุ่งห่ม ทาสหญิงชาย แพะ แกะ
ไก่อ สุนัข ช้าง โค ม้า ลา ที่นา ที่สวน เงิน ทอง บ้าน นิคม ราชธานี แคว้น ชนบท
กองพลรบ คลังหลวง แม่มหาปฐพีทั้งสิ้นยอมยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา
ซึ่งจำแนกได้ ๑๐๘ นี้ชื่อว่าความรักด้วยอำนาจตัณหา

ความรักด้วยอำนาจทิฏฐิ เป็นอย่างไร

คือ สักกายทิฏฐิมิวัตถุ ๒๐ มิจฉาทิฏฐิมิวัตถุ ๑๐ อันตคาทิกทิฏฐิมิวัตถุ ๑๐
ทิฏฐิ การตกอยู่ในทิฏฐิ ความรักชู้คือทิฏฐิ ความกัณดารคือทิฏฐิ เสี้ยนหนามคือ
ทิฏฐิ ความดันรนคือทิฏฐิ เครื่องผูกพันคือทิฏฐิ ความถือ ความถือมั่น ความยึดมั่น
ความยึดมั่นถือมั่น ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิเดียรฉัตร ความถือขัดแย้ง ความ
ถือวิปริต ความถือวิปลาศ ความถือผิด ความถือในสิ่งที่ไม่เป็นความจริงว่าเป็นจริง
เห็นปานนี้จนถึงทิฏฐิ ๖๒ นี้ชื่อว่าความรักด้วยอำนาจทิฏฐิ

คำว่า **ความรัก ย่อมมีแก่ผู้มีความเกี่ยวข้อง** อธิบายว่า เพราะความ
เกี่ยวข้อง เพราะการเห็นเป็นปัจฉัย และเพราะความเกี่ยวข้องเพราะการได้ยินเป็น
ปัจฉัย ความรักด้วยอำนาจตัณหา และความรักด้วยอำนาจทิฏฐิย่อมมี คือ มีขึ้น
เกิด เกิดขึ้น บังเกิด บังเกิดขึ้น ปรากฏ รวมความว่า ความรัก ย่อมมีแก่ผู้มี
ความเกี่ยวข้อง

คำว่า **ทุกขนี้ ย่อมเป็นไปตามความรัก** อธิบายว่า

คำว่า **ความรัก** ได้แก่ ความรัก ๒ อย่าง คือ (๑) ความรักด้วยอำนาจตัณหา
(๒) ความรักด้วยอำนาจทิฏฐิ ฯลฯ นี้ชื่อว่าความรักด้วยอำนาจตัณหา ฯลฯ นี้ชื่อว่า
ความรักด้วยอำนาจทิฏฐิ^๑

คำว่า **ทุกขนี้ ย่อมเป็นไป** อธิบายว่า คนบางคนในโลกนี้ ประพฤติทุจริต
ทางกาย ประพฤติทุจริตทางวาจา ประพฤติทุจริตทางใจ ฆ่าสัตว์บ้าง ลักทรัพย์บ้าง

เชิงอรรถ :

^๑ เทียบกับความในข้อ ๑๑/๘๐-๘๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

ตัดช่องย่องเบาบ้าง ขโมยยกเค้าน้าง ปล้นบ้านบ้าง ตักจี๋ในทางเปลี่ยวบ้าง ละเมิดภรรยาของผู้อื่นบ้าง พุดเท็จบ้าง พวกราชบุรุษจับบุคคลนั้นได้ จึงทูลแสดงแก่พระราชราชาว่า “ขอเดชะ ผู้นี้เป็นโจร ประพฤติชั่ว ขอจงทรงลงอาญาตามที่ทรงพระราชประสงค์แก่บุคคลนี้เถิด” พระราชาย่อมทรงบริภาษบุคคลนั้น เพราะการบริภาษเป็นปัจจัย เขาขโมยเสวยทุกซ์โทมนัสบ้าง ความกลัว ทุกซ์และโทมนัสนี้ของเขาเกิดจากอะไร ความกลัวนี้ เกิดแก่เขา เพราะความรักเป็นปัจจัย เพราะความเพลิดเพลินเป็นปัจจัย เพราะราคะเป็นปัจจัย และเพราะความกำหนดด้วยอำนาจความเพลิดเพลินเป็นปัจจัย

พระราชานำไม่ทรงพอพระทัยแม้เพียงเท่านั้น ทรงให้จองจำบุคคลนั้นด้วยเครื่องจองจำคือเชือกบ้าง เครื่องจองจำคือเชือกบ้าง เครื่องจองจำคือโซ่ตรวนบ้าง เครื่องจองจำคือหวายบ้าง เครื่องจองจำคือเถาวัลย์บ้าง เครื่องจองจำคือคูกบ้าง เครื่องจองจำคือเรือนจำบ้าง เครื่องจองจำคือหมูบ้านบ้าง เครื่องจองจำคือนิคมบ้าง เครื่องจองจำคือเมืองบ้าง เครื่องจองจำคือรัฐบ้าง เครื่องจองจำคือชนบทบ้าง โดยที่สุดทรงมีพระราชโองการว่า “พวกมันออกไปจากที่นี่ไม่ได้” บุคคลนั้นขโมยเสวยทุกซ์และโทมนัส เพราะถูกจองจำเป็นปัจจัยบ้าง ความกลัว ทุกซ์และโทมนัสของเขานี้ เกิดมาจากอะไร ความกลัวนี้ เกิดแก่เขา เพราะความรักเป็นปัจจัย เพราะความเพลิดเพลินเป็นปัจจัย เพราะราคะเป็นปัจจัย และเพราะความกำหนดด้วยอำนาจความเพลิดเพลินเป็นปัจจัย

พระราชานำไม่ทรงพอพระทัยแม้เพียงเท่านั้น ทรงให้ปรับทรัพย์ของเขา ๑๐๐ บ้าง ๑,๐๐๐ บ้าง ๑๐๐,๐๐๐ บ้าง บุคคลนั้นก็เสวยทุกซ์และโทมนัส เพราะการหมดเปลืองทรัพย์เป็นปัจจัย ความกลัว ทุกซ์และโทมนัสของเขานี้ เกิดมาจากอะไร ความกลัวนี้ เกิดแก่เขา เพราะความรักเป็นปัจจัย เพราะความเพลิดเพลินเป็นปัจจัย เพราะราคะเป็นปัจจัย และเพราะความกำหนดด้วยอำนาจความเพลิดเพลินเป็นปัจจัย

พระราชานำไม่ทรงพอพระทัยเพียงเท่านั้น ทรงรับสั่งให้จับเขาลงอาญาด้วยประการต่าง ๆ คือ ให้เชียนด้วยแส้บ้าง ให้เชียนด้วยหวายบ้าง ให้ตีด้วยไม้พลองบ้าง ตัดมือบ้าง ตัดเท้าบ้าง ตัดทั้งมือและเท้าบ้าง ตัดใบหูบ้าง ตัดจมูกบ้าง ตัดทั้งใบหูและจมูกบ้าง วางก้อนเหล็กแดงบนศีรษะบ้าง ถลกหนังศีรษะแล้วขัดให้ขาวเหมือนสังข์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิเทศ

บ้าง เอาไฟยัดปากจนเลือดไหลเหมือนปากกรูบ้าง เอาผ้าพันตัวรัดน้ำมันแล้วจุดไฟเผาบ้าง พันมือแล้วจุดไฟต่างคบบ้าง กลกหนึ่งตั้งแต่คอถึงข้อเท้าให้ลุกเดินเหยียบหนึ่งจนล้มลงบ้าง กลกหนึ่งตั้งแต่คอถึงบั้นเอวทำให้มองดูเหมือนนั่งผ้าคากรองบ้าง สวมปลอกเหล็กที่ข้อศอกและเข่าแล้วเสียบหลาวทั้งห้าทิศเอาไฟเผาบ้าง ใช้เบ็ดเกี่ยวหนึ่ง เนื้อ เอ็นออกมาบ้าง ฉะนั้นนี้ออกเป็นแวน ๆ เหมือนเหรียญกษาปณ์บ้าง ฉะนั้นเนื้อเอ็นออกเหลือไว้แต่กระดูกบ้าง ใช้หลาวแทงช่องหูให้ทะลุถึงกันบ้าง เสียบให้ติดดินแล้วจับเขาหมุนได้รอบบ้าง ทูบกระดูกให้แหลกแล้วกลกหนึ่งออกเหลือไว้แต่กองเนื้อเหมือนตั้งใบไม้บ้าง รดตัวด้วยน้ำมันที่กำลังเดือดพล่านบ้าง ให้สุนัขกัดกินจนเหลือแต่กระดูกบ้าง ให้นอนบนหลาวทั้งเป็นบ้าง เอาดาบตัดศีรษะบ้าง บุคคลนั้นย่อมเสวยทุกข์และโทมนัส เพราะการลงโทษเป็นปัจฉัย ความกลัว ทุกข์และโทมนัสของเขานี้ เกิดมาจากอะไร ความกลัวนี้ เกิดแก่เขา เพราะความรักเป็นปัจฉัย เพราะความเพลิดเพลินเป็นปัจฉัย เพราะราคะเป็นปัจฉัย และเพราะความกำหนดด้วยอำนาจความเพลิดเพลินเป็นปัจฉัย

หลังจากตายแล้ว บุคคลนั้นย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะกรรมของตน พวกนายนิรยบาล ก็ลงโทษ มีการจองจำ ๕ อย่าง คือ

๑. เอาหลาวเหล็กร้อยตรึงที่มือขวา
๒. เอาหลาวเหล็กร้อยตรึงที่มือซ้าย
๓. เอาหลาวเหล็กร้อยตรึงที่เท้าขวา
๔. เอาหลาวเหล็กร้อยตรึงที่เท้าซ้าย
๕. เอาหลาวเหล็กร้อยตรึงที่กลางอก

เขาเสวยทุกข์เวทนาอย่างเผ็ดร้อนในนรกนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่หมดสิ้นไป ความกลัว ทุกข์และโทมนัสของเขานี้ เกิดมาจากอะไร ความกลัวนี้ เกิดแก่เขา เพราะความรักเป็นปัจฉัย เพราะความเพลิดเพลินเป็นปัจฉัย เพราะราคะเป็นปัจฉัย และเพราะความกำหนดด้วยอำนาจความเพลิดเพลินเป็นปัจฉัย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

พวกนายนิรยบาลให้เขานอนลงแล้วถากด้วยฝู้ง ฯลฯ พวกนายนิรยบาลจับเขาเอาเท้าขึ้น เอาศีรษะลง เอามิดเจืออน พวกนายนิรยบาลจับเขาเทียมรถแล่นกลับไปกลับมามาบนพื้นอันร้อนลุกเป็นเปลว โชติช่วง พวกนายนิรยบาล บังคับเขาขึ้นลง ภูเขาถ่านเพลิงลุกใหญ่ที่ไฟลุกโชติช่วงบ้าง พวกนายนิรยบาลจับเขาเอาเท้าขึ้น เอาศีรษะทุ้มลงในโลหภูมิอันร้อนแดง ลุกเป็นแสงไฟ โชติช่วง เขาถูกต้มเดือดจนตัวพองในโลหภูมินั้น บางคราวลอยขึ้น บางครั้งจมลง บางครั้งลอยขวาง เขาเสวยทุกขเวทนาคล้ายอย่างหนักเผ็ดร้อนในโลหภูมิอันร้อนแดงนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่หมดสิ้นไป ความกลัว ทุกข์และโทมนัสของเขานี้ เกิดมาจากอะไร ความกลัวนี้ เกิดแก่เขา เพราะความรักเป็นปัจจัย เพราะความเพลิดเพลินเป็นปัจจัย เพราะราคะเป็นปัจจัย และเพราะความกำหนดด้วยอำนาจความเพลิดเพลินเป็นปัจจัย

ว่าด้วยนรก

พวกนายนิรยบาลจึงทุ้มเขาลงในมหานรก ก็มหานรคนั้น

มี ๔ มุม ๔ ประตู แบ่งออกเป็นสวน

มีกำแพงเหล็กล้อมรอบ ครอบด้วยฝาเหล็ก

มหานรคนั้น มีพื้นเป็นเหล็ก ลุกโชติช่วง

แผ่ไปไกลด้านละ ๑๐๐ โยชน์ ตั้งอยู่ทุกเมื่อ^๑

มหานรกอันน่าสยดสยอง แผลดเผาสัตว์ให้มีทุกข์

ร้ายแรง มีเปลวไฟ เข้าใกล้ได้ยาก น่าขนลุก

น่าพรั่นพรึง น่ากลัว น่าเป็นทุกข์

มีกองไฟลุกขึ้นจากผนังด้านตะวันออก

แผลดเผาสัตว์ผู้มีบาปกรรม ไปจรดผนังด้านตะวันตก

มีกองไฟลุกขึ้นจากผนังด้านตะวันตก

แผลดเผาสัตว์ผู้มีบาปกรรม ไปจรดผนังด้านตะวันออก

เชิงอรรถ :

^๑ ม.จ. ๑๔/๒๕๐/๒๑๗-๒๑๘, ๒๑๗/๒๓๖, อจ.ดิก. (แปล) ๒๐/๓๖/๑๙๔, อภิ.ก. ๓๗/๘๖๘/๔๙๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

มีกองไฟลุกขึ้นจากผนังด้านใต้
 แผลเผาสัตว์ผู้มีบาปกรรม ไปจรดผนังด้านเหนือ
 มีกองไฟลุกขึ้นจากผนังด้านเหนือ
 แผลเผาสัตว์ผู้มีบาปกรรม ไปจรดผนังด้านใต้
 กองไฟที่นำสะพริงกล้ว ผุดขึ้นมาจากเบื้องล่าง
 แผลเผาสัตว์ผู้มีบาปกรรม (ลูกท่อม) ติดหลังคา
 กองไฟที่นำสะพริงกล้ว ลุกขึ้นมาจากหลังคา
 แผลเผาสัตว์ผู้มีบาปกรรม (ลามลง) กระทบถึงพื้น
 อเวจีมหานรก ทั้งข้างล่าง ข้างบน ด้านข้าง
 ก็เหมือนกับแผ่นเหล็กที่ถูกไฟเผาจน เปรี้ยงร้อนโชติช่วงอยู่เสมอ
 สัตว์ทั้งหลายที่หยาบเข้ามา ทำกรรมร้ายแรงมากเสมอ
 เป็นผู้ที่มีบาปกรรมโดยส่วนตัว
 มอดไหม้อยู่ในอเวจีมหานรกนั้น แต่ก็ยังไม่ตาย
 ร่างกายของสัตว์ที่อยู่ในนรกเหล่านั้น
 เหมือนกับไฟที่ไหม้อยู่ ขอเธอจงดูความมั่นคงของกรรมเกิด
 ไม่มีเก่าและเขมาเลย
 สัตว์นรกทั้งหลายวิ่งไปทางตะวันออก
 จากตะวันออกนั้น ก็วิ่งไปทางตะวันตก วิ่งไปทางเหนือ
 จากทางเหนือนั้น ก็วิ่งไปทางด้านใต้
 วิ่งไปยังทิศใด ๆ ประตุนั้น ๆ ก็ปิดเสีย สัตว์เหล่านั้น
 มีความหวังจะออกไป จึงเที่ยวแสวงหาทางออกอยู่เสมอ
 สัตว์เหล่านั้นไม่สามารถจะออกไปจากมหานรกนั้น
 เพราะกรรมเป็นปัจจัย เพราะสัตว์เหล่านั้นทำกรรมชั่วร้ายไว้มาก
 ยิ่งให้ผลไม่หมดสิ้น^๑

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ม. (แปล) ๒๙/๑๗๐/๔๘๐-๔๘๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

ความกลัว ทุกข์และโทมนัสของเขานี้ เกิดมาจากอะไร ความกลัวนี้ เกิดแก่เขา เพราะความรักเป็นปัจจัย เพราะความเพลิดเพลินเป็นปัจจัย เพราะราคะเป็นปัจจัย และเพราะความกำหนดด้วยอำนาจความเพลิดเพลินเป็นปัจจัย

ทุกข์ของสัตว์นรกก็ดี ทุกข์ของสัตว์ที่เกิดในกำเนิดเดรัจฉานก็ดี ทุกข์ของสัตว์ที่เกิดในเปตวิสัยก็ดี ทุกข์ของมนุษย์ก็ดี เกิดมาจากอะไร คือ เกิดขึ้นมาจากไหน บังเกิดมาจากไหน บังเกิดขึ้นมาจากไหน ปรากฏมาจากไหน ความกลัวนี้ ย่อมมี มีขึ้น เกิด เกิดขึ้น บังเกิด บังเกิดขึ้น ปรากฏแก่เขา เพราะความรักเป็นปัจจัย เพราะความเพลิดเพลินเป็นปัจจัย เพราะราคะเป็นปัจจัย และเพราะความกำหนดด้วยอำนาจความเพลิดเพลินเป็นปัจจัย รวมความว่า ทุกข์นี้ ย่อมเป็นไปตามความรัก

คำว่า **เราเมื่อพึงเห็นโทษอันเกิดจากความรัก** อธิบายว่า

คำว่า **ความรัก** ได้แก่ ความรัก ๒ อย่าง คือ (๑) ความรักด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความรักด้วยอำนาจทิฏฐิ ฯลฯ นี้ชื่อว่าความรักด้วยอำนาจตัณหา ฯลฯ นี้ชื่อว่าความรักด้วยอำนาจทิฏฐิ^๑

คำว่า **เราเมื่อพึงเห็นโทษอันเกิดจากความรัก** อธิบายว่า เราเมื่อพึงเห็น คือ แลเห็น มองดู พง์พินิจ พิจารณาเห็นโทษอันเกิดจากความรัก คือ ความรัก ด้วยอำนาจตัณหา และความรักด้วยอำนาจทิฏฐิ รวมความว่า เราเมื่อพึงเห็นโทษอันเกิดจากความรัก จึงประพุดติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าววว่า

ความรัก ย่อมมีแก่ผู้มีความเกี่ยวข้อง

ทุกข์นี้ ย่อมเป็นไปตามความรัก

เราเมื่อพึงเห็นโทษอันเกิดจากความรัก

จึงประพุดติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

เชิงอรรถ :

^๑ เทียบกับความในหน้า ๔๐๒-๔๐๓

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

[๑๒๓] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่)

บุคคลเมื่ออนุเคราะห์มิตร สหายผู้ใจดี

มีใจผูกพัน ย่อมทำประโยชน์ให้เสื่อมไปได้

บุคคลเมื่อเพ่งเห็นภัยนั้นในความเขยชิด

จึงประพฤติดูผู้เดียว เหมือนนอแรด (๓)

คำว่า **บุคคลเมื่ออนุเคราะห์มิตร สหายผู้ใจดี มีใจผูกพัน ย่อมทำ
ประโยชน์ให้เสื่อมไปได้** อธิบายว่า

คำว่า **มิตร** ได้แก่ **มิตร ๒** จำพวก คือ

๑. **อาคาริกมิตร**

๒. **อนาคาริกมิตร**

อาคาริกมิตร เป็นอย่างไร

คือ คนบางคนในโลกนี้ให้สิ่งที่ให้ไต่ยาก สละสิ่งที่สละไต่ยาก ทำสิ่งที่ทำได้ยาก
ทนสิ่งที่ทนไต่ยาก บอกความลับแก่เพื่อน ปกปิดความลับของเพื่อน ไม่ทอดทิ้งใน
คราวมีอันตราย แม้ชีวิตก็สละเพื่อประโยชน์แก่เพื่อนได้ เมื่อเพื่อนสิ้นเนื้อประดาตัว
ก็ไม่ดูหมิ่น นี้ชื่อว่าอาคาริกมิตร

อนาคาริกมิตร เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นที่รัก พอใจ เป็นที่เคารพ ควรยกย่อง พุดเป็น
ทนฟังถ้อยคำได้ กล่าวถ้อยคำได้ลึกซึ้ง และไม่ชักนำไปในเรื่องไม่สมควร ชักชวน
(ให้บำเพ็ญ)ในทางอริสัส ชักชวนให้หมั่นเจริญสติปัญญา ๔ ชักชวนให้หมั่นเจริญ
สัมมปปธาน ๔ ฯลฯ อิทธิบาท ๔ ฯลฯ อินทรีย์ ๕ ฯลฯ พละ ๕ ฯลฯ
โพชฌงค์ ๗ ฯลฯ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ชื่อว่าอนาคาริกมิตร

คำว่า **สหายผู้ใจดี** อธิบายว่า การมาสบาย การไปสบาย การไปการมา
สบาย การยืนสบาย การนั่งสบาย การนอนสบาย การหักท่ายสบาย การสนทนา
สบาย การเจรจาสบาย การสนทนาปราศรัยสบายกับชนเหล่าใด ชนเหล่านั้น
เรียกว่า สหายผู้ใจดี

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิเทศ

คำว่า **บุคคลเมื่ออนุเคราะห์มิตร สหายผู้ใจดี... ย่อมทำประโยชน์ให้เสื่อมไปได้** อธิบายว่า บุคคลเมื่ออนุเคราะห์ คือ อุดหนุน เกื้อกูลมิตร คนใจดี เพื่อนที่เห็นกันมา เพื่อนที่คบกันมาและสหาย ย่อมทำให้ประโยชน์ตนเสื่อมไปบ้าง ย่อมทำให้ประโยชน์ผู้อื่นเสื่อมไปบ้าง ย่อมทำให้ประโยชน์ทั้งสองฝ่ายเสื่อมไปบ้าง ย่อมทำให้ประโยชน์ในปัจจุบันเสื่อมไปบ้าง ย่อมทำให้ประโยชน์ในภพหน้าเสื่อมไปบ้าง ย่อมทำให้ประโยชน์อย่างยิ่งเสื่อมไปบ้าง คือ ให้เสียไป ให้สิ้นไป ให้เสื่อมเสีย สูญหาย สูญหายไป รวมความว่า บุคคลเมื่ออนุเคราะห์มิตร สหายผู้ใจดี ... ย่อมทำประโยชน์ให้เสื่อมไปได้

คำว่า **มีใจผูกพัน** อธิบายว่า บุคคลมีใจผูกพันด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ

๑. เมื่อวางตนต่ำวางผู้อื่นสูง ชื่อว่ามีใจผูกพัน

๒. เมื่อวางตนสูงวางผู้อื่นต่ำ ชื่อว่ามีใจผูกพัน

บุคคลเมื่อวางตนต่ำ วางผู้อื่นสูง ชื่อว่ามีใจผูกพัน เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุกล่าวว่า พวกท่านมีอุปการะมากแก่อาดมภาพ อาดมภาพอาศัย พวกท่านจึงได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร คนเหล่านี้ อาศัยพวกท่าน เห็นกับพวกท่าน จึงเข้าใจที่จะให้ หรือจะทำแก่อาดมภาพ ชื่อและสกุลเก่าของมารดาบิดาของอาดมภาพสูญหายไปหมดแล้ว พวกท่านทำให้ออาดมภาพเป็นที่รู้จักว่า "อาดมภาพ เป็นพระประจำตระกูลของอุบาสกโน้น เป็นพระประจำตระกูลของอุบาสิกาโน้น" ดังนี้ เมื่อวางตนต่ำ วางผู้อื่นสูง ชื่อว่ามีใจผูกพัน เป็นอย่างนี้

บุคคลเมื่อวางตนสูง วางผู้อื่นต่ำ ชื่อว่ามีใจผูกพัน เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุกล่าวว่า อาดมภาพมีอุปการะมากแก่พวกท่าน พวกท่านอาศัยอาดมภาพแล้ว จึงได้ถึงพระพุทธรูปเป็นที่พึ่ง ถึงพระธรรมเป็นที่พึ่ง ถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง เว้นขาดจากปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร มุสาวาท เว้นขาดจากสุราเมรัยอันเป็นของมีนเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท อาดมภาพบอกอุทเทส(บาลี)บ้าง ปริปลงกา(อรรถกถา)บ้าง ศีลบ้าง อุโบสถบ้าง แก่พวกท่าน อาดมภาพอธิษฐานนวักรรม(ตั้งใจทำการก่อสร้าง) เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกท่านยังทอดทิ้งอาดมภาพไป สักการะ เคารพ นับถือ บูชาผู้อื่น เมื่อวางตนสูง วางผู้อื่นต่ำ ชื่อว่ามีใจผูกพัน เป็นอย่างนี้ รวมความว่า บุคคลเมื่ออนุเคราะห์มิตร สหายผู้ใจดี มีใจผูกพัน ย่อมทำประโยชน์ให้เสื่อมไปได้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

ว่าด้วยภัย

คำว่า ภัย ในคำว่า เมื่อเพ่งเห็นภัยนั้นในความเขยชิด ได้แก่ ขาดิภัย ชราภัย พยาธิภัย มรณภัย ราชภัย โจรภัย อัคคีภัย อุทกภัย อัถตตานวาทภัย(ภัยเกิดจากการตีเตียนตน) ปราณวาทภัย(ภัยเกิดจากการตีเตียนของผู้อื่น) ทัณฑภัย(ภัยจากอาชญา) ทุกติภัย(ภัยในทุกติ) อุมิภัย(ภัยจากคลื่น) กุมภิลภัย(ภัยจากจระเข้) อาวัฏฏภัย(ภัยจากน้ำวน) สุงสูมารภัย(ภัยจากปลาร้าย) อาชีวิกภัย(ภัยจากการหาเลี้ยงชีพ) อสิโลภภัย(ภัยคือความเสื่อมเสียชื่อเสียง) ปริสสารัชชภัย(ภัยจากความครั่นคร้ามในชุมชน) มทนภัย(ภัยจากความมัวเมา) เหตุที่น่ากลัว ความหวาดเสียว ขนพองสยองเกล้า ใจหวาดเสียว ความสะดุ้ง

คำว่า ความเขยชิด ได้แก่ ความเขยชิด ๒ อย่าง คือ (๑) ความเขยชิดด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความเขยชิดด้วยอำนาจทิฏฐิ ฯลฯ นี้ชื่อว่าความเขยชิดด้วยอำนาจตัณหา ฯลฯ นี้ชื่อว่าความเขยชิดด้วยอำนาจทิฏฐิ^๑

คำว่า เมื่อเพ่งเห็นภัยนั้นในความเขยชิด อธิบายว่า เมื่อเพ่งเห็น คือ แลเห็น มองดู เพ่งพินิจ พิจารณาภัยในความเขยชิดนี้ รวมความว่า เมื่อเพ่งเห็นภัยนั้นในความเขยชิด จึงประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่

บุคคลเมื่ออนุเคราะห์มิตร สหายผู้ใจดี
มีใจผูกพัน ย่อมทำประโยชน์ให้เสื่อมไปได้
บุคคลเมื่อเพ่งเห็นภัยนั้นในความเขยชิด
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

[๑๒๔] (พระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวว่)

กอไฟกว้างใหญ่ เกาะเกี่ยวกันไว้ ฉันใด
ความห่วงใยในบุตรและทาระ ก็กว้างใหญ่เกาะเกี่ยวไว้ ฉันนั้น
บุคคลเมื่อไม่เกี่ยวข้องเหมือนหน่อไฟ
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๔)

เชิงอรรถ :

^๑ เทียบกับความในข้อ ๑๑/๘๐-๘๑, และข้อ ๑๒๒/๔๐๒-๔๐๓

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

ว่าด้วยตัณหา

คำว่า กอไฟ่กว้างใหญ่ เกาะเกี่ยวกันไว้ ฉันทใจ อธิบายว่า พุ่มต้นไฟ เรียกว่า กอไฟ่ ในพุ่มต้นไฟ ย่อมมีหนามจากกอเก่า ยุง คือ รก เกี่ยว ช้อง เกาะติด เกี่ยวพัน พัวพันกัน ฉันทใจ ตัณหา เรียกว่า วิสัฏติกา ฉันทนั้นเหมือนกัน คือ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ความคล้อยตามอารมณ์ ความยินดี ความเพิลิตเพลิน ความกำหนัดด้วยอำนาจความเพิลิตเพลิน ความกำหนัดนักแห่งจิต ความอยาก ความสยบ ความหมกมุ่น ความเห็น ความเห็นกระหาย ความข้องอยู่ ความจมอยู่ ธรรมชาติที่ทำให้พลุกพล่าน ธรรมชาติที่หลอกลวง ธรรมชาติที่ยังสัตว์ให้เกิด ธรรมชาติที่ยังสัตว์ให้เกิดพร้อม ธรรมชาติที่ร้อยรัด ธรรมชาติที่มีข่าย ธรรมชาติที่กำซาบใจ ธรรมชาติที่ชานไป ธรรมชาติดุจเส้นด้าย ธรรมชาติที่แผ่ไป ธรรมชาติที่ประมวณมา ธรรมชาติที่เป็นเพื่อน ความคะนิงหา ตัณหาที่นำพาไปสู่ภพ ตัณหาจุปลา ตัณหาจุปลาทึบ ความเขยชิด ความเยื่อใย ความห่วงใย ความผูกพัน ความหวัง กิริยาที่หวัง ภาวะที่หวัง ความหวังในรูป ความหวังในเสียง ความหวังในกลิ่น ความหวังในรส ความหวังในโณภูฏัพพะ ความหวังในลาภ ความหวังในทรัพย์ ความหวังในบุตร ความหวังในชีวิต ธรรมชาติที่กระชับ ธรรมชาติที่กระชับ บ่อย ๆ ธรรมชาติที่กระชับยิ่ง ความกระชับ กิริยาที่กระชับ ภาวะที่กระชับ ความละโมภ กิริยาที่ละโมภ ภาวะที่ละโมภ ธรรมชาติที่ทำให้หวั่นไหว ภาวะที่ใครแต่ อารมณ์ดี ๆ ความกำหนัดในฐานะอันไม่ควร ความโลภเกินพอดี ความติดใจ กิริยาที่ติดใจ ความปรารถนา ความใฝ่หา ความหมายปอง กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ตัณหาในรูปภพ ตัณหาในอรูปรภพ ตัณหาในนิโรธ^๑ รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โณภูฏัพพตัณหา ธัมมตัณหา โอชะ^๒ โยคะ^๓

เชิงอรรถ :

^๑ ตัณหานิโรธ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๐

^๒ โอชะ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๐

^๓ โยคะ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๐

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรตนิทเทส

คันถะ^๑ อุปาทาน^๒ อวารณ^๓ นิวรรณ เครื่องปิดบัง เครื่องผูก อุปกิเลส อนุสัย^๔
 ปริยภูฏาน ตัณหาจุจเภาวัลย์ ความปรารถนาวัตถุอย่างต่าง ๆ รากเหง้าแห่งทุกข์
 เหตุแห่งทุกข์ แดนเกิดแห่งทุกข์ บ่วงแห่งมาร เบ็ดแห่งมาร วิสัยแห่งมาร
 ที่อาศัยแห่งมาร โคจรแห่งมาร เครื่องผูกแห่งมาร ตัณหาจุจแม่น้ำ ตัณหาจุจชาย
 ตัณหาจุจไช้ตรวน ตัณหาจุจสมุทร อภิขณา อกุศลมูลคือโลภะ

คำว่า วิสัฏฐิกา อธิบายว่า ตัณหาชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะมีความหมายอย่างไร

ตัณหาชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะชานไป

ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะแผ่ไป

ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะขยายไป

ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะไม่สม่าเสมอ

ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะครอบงำ

ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะสะท้อนไป

ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะเป็นตัวการให้พุดผิด

ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะมีรากเป็นพิษ

ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะมีผลเป็นพิษ

ชื่อว่าวิสัฏฐิกา เพราะเป็นตัวการให้บริโภคสิ่งมีพิษ

อีกนัยหนึ่ง ตัณหานั้น แผ่ไป ชานไป ขยายไปในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ

ตระกุล หมู่คณะ อาวาส ลาก ยศ สรรเสริญ สุข จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ

คิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ กามภพ รูปภพ อรูปภพ

สัญญาภพ อสัญญาภพ เนวสัญญาภพ นาสัญญาภพ เอกโวการภพ จตุโวการภพ

ปัญจโวการภพ อดีต อนาคต ปัจจุบัน รูปที่เห็นแล้ว เสียงที่ได้ยินแล้ว กลิ่น รส

เชิงอรรถ :

^๑ คันถะ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๐

^๒ อุปาทาน ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๑

^๓ อวารณ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๑

^๔ อนุสัย ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

โผฏฐัพพะที่รับรู้แล้ว และธรรมารมณที่พึงรู้แจ้ง ฉะนั้น จึงชื่อว่าวิสดติกา รวม
ความว่า กอไฟกว้างใหญ่เกาะเกี่ยวกันไว้ ฉันทิ

คำว่า **บุตร** ในคำว่า **ความห่วงใยในบุตรและทารุณก็กว้างใหญ่ เกาะเกี่ยวไว้**
ฉันทิ ได้แก่ บุตร ๔ จำพวก คือ

๑. บุตรเกิดจากตน

๒. บุตรเกิดในเขต

๓. บุตรที่เขาให้

๔. บุตรที่อยู่ในสำนัก

ภริยา เรียกว่า **ทารุณ**

ค้นหาเรียกว่า ความห่วงใย ได้แก่ ความกำหนด ความกำหนดนั ก ฯลฯ

อภิขณา อกุลลมูลคือโลภะ รวมความว่า ความห่วงใยในบุตรและทารุณก็กว้างใหญ่
เกาะเกี่ยวไว้ ฉันทิ

คำว่า **บุคคลเมื่อไม่เกี่ยวข้อง เหมือนหน่อไฟ** อธิบายว่า พุ่มต้นไฟเรียกว่า
กอไฟ เหมือนหน่ออ่อนในกอไฟ ไม่ช้อง ไม่เกาะติด ไม่ถูกผูกมัด ไม่พัวพัน โผล่ออก
สลัดออก ผุดพ้นขึ้นได้

คำว่า **เกี่ยวข้อง** ได้แก่ ความเกี่ยวข้อง ๒ อย่าง คือ (๑) ความเกี่ยวข้องด้วย
อำนาจค้นหา (๒) ความเกี่ยวข้องด้วยอำนาจทัญญู ฯลฯ นี้ชื่อว่าความช้องด้วยอำนาจ
ค้นหา ฯลฯ นี้ชื่อว่าความเกี่ยวข้องด้วยอำนาจทัญญู

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นละความเกี่ยวข้องด้วยอำนาจค้นหา สลัดทั้งความ
เกี่ยวข้องด้วยอำนาจทัญญูได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละความเกี่ยวข้องด้วยอำนาจค้นหา
สลัดทั้งความเกี่ยวข้องด้วยอำนาจทัญญูได้แล้ว พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น จึงไม่
เกี่ยวข้องในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ตระกูล ... หมุ่นณะ ... อาวาส ... ลาก ...
ยศ ... สรรเสริญ ... สุข ... จีวร ... บิณฑบาต ... เสนาสนะ ... คิลานปัจฉัยเภสัชบริหาร
... กามธาตุ ... รูปธาตุ ... อรูปธาตุ ... กามภพ ... รูปภพ ... อรูปภพ ... สัญญาภพ
... อสัญญาภพ ... เนวสัญญานาสัญญาภพ ... เอกโวการภพ ... จตโวการภพ ...
ปัญจโวการภพ ... อดีต อนาคต ปัจจุบัน ... ในรูปที่ให้เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส
โผฏฐัพพะที่รับรู้แล้ว และธรรมารมณที่พึงรู้แจ้ง ได้แก่ ไม่ยึด ไม่ติด ไม่พัวพัน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

ไม่สยบ คือ ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้อง มีใจเป็นอิสระ(จากความ
เกี่ยวข้อง) อยู่ รวมความว่า บุคคลเมื่อไม่เกี่ยวข้อง เหมือนหน่อไฟ จึงประพุดติอยู่
ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

กอไฟกว้างใหญ่ เกาะเกี่ยวกันไว้ ฉันท

ความห่วงใยในบุตรและทาระ ก็กว้างใหญ่เกาะเกี่ยวไว้ ฉันทัน

บุคคลเมื่อไม่เกี่ยวข้องเหมือนหน่อไฟ

จึงประพุดติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

[๑๒๕] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าววว่า)

เนื้อในป่า มิได้ถูกผูกมัดไว้

ยอมไปหาอาหารได้ตามความพอใจ ฉันท

วิญญูชนเมื่อพึงเห็นธรรมที่ให้งถึงความเสรี

จึงประพุดติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ฉันทัน (๕)

คำว่า **เนื้อ** ในคำว่า **เนื้อในป่า มิได้ถูกผูกมัดไว้ ยอมไปหาอาหารได้
ตามความพอใจ ฉันท** ได้แก่ เนื้อ ๒ ชนิด คือ (๑) เนื้อทราย (๒) เนื้อสมัน
เนื้ออยู่ในป่า เมื่อเที่ยวไปตามป่าน้อยป่าใหญ่ ย่อมวางใจเดิน ยืน หมอบ นอน
ฉันท

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเนื้อป่า
เมื่อเที่ยวไปตามป่าน้อยป่าใหญ่ ย่อมวางใจเดิน ยืน หมอบ นอน ข้อนั้นเพราะ
เหตุอะไร เพราะไม่ได้พบกับนายพรานเนื้อ ฉันท ภิกษุก็ฉันทัน สงัดจากกามและ
อกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน ที่มีวิตกวิจารณ์ ปีติและสุขอันเกิดจาก
วิเวกอยู่ เราเรียกภิกษุนี้ว่า ผู้ทำให้มารตาบอด คือ เป็นผู้ที่มารใจบาปมองไม่เห็น
เพราะทำลายจักษุ(ปัญญาจักษุ)ของมารอย่างไม่มีร่องรอย

อีกนัยหนึ่ง เพราะวิตกและวิจารณ์สงบไป ภิกษุบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใส
ภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขที่เกิดจาก
สมาธิอยู่ เราเรียกภิกษุนี้ว่า ผู้ทำให้มารตาบอด คือ เป็นผู้ที่มารใจบาปมองไม่เห็น
เพราะทำลายจักษุของมารอย่างไม่มีร่องรอย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

อีกนัยหนึ่ง เพราะปีติหมดสิ้นไป ภิกษุมีแต่อุเบกขา สติและสัมปชัญญะ และเสวยสุขทางกายอยู่ บรรลุดุติยฌาน ที่พระอริยเจ้ากล่าวว่า “เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข” เราเรียกภิกษุนี้ว่า ผู้ทำให้มารตาบอด คือเป็นผู้ที่มารใจบาปมองไม่เห็น เพราะทำลายจักขุของมารอย่างไม่มีร่องรอย

อีกนัยหนึ่ง เพราะละสุขและทุกข์ และดับโสมนัสและโทมนัสก่อน ๆ ได้ ภิกษุบรรลุจตุตถฌาน ที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ เราเรียกภิกษุนี้ว่า ผู้ทำให้มารตาบอด คือ เป็นผู้ที่มารใจบาปมองไม่เห็น เพราะทำลายจักขุของมารอย่างไม่มีร่องรอย

อีกนัยหนึ่ง เพราะล่วงรูปสัญญา ดับปฏิขสัญญา ไม่มนสิการนัตตสัญญา โดยประการทั้งปวง ภิกษุบรรลุอากาศาณัญจายตนฌานอยู่ ด้วยมนสิการว่า “อากาศไม่มีที่สุด” เราเรียกภิกษุนี้ว่า ผู้ทำให้มารตาบอด คือ เป็นผู้ที่มารใจบาปมองไม่เห็น เพราะทำลายจักขุของมารอย่างไม่มีร่องรอย

อีกนัยหนึ่ง เพราะล่วงอากาศาณัญจายตนฌานโดยประการทั้งปวง ภิกษุบรรลุวิญญูญาณัญจายตนฌานอยู่ ด้วยมนสิการว่า “วิญญูณไม่มีที่สุด” ฯลฯ

อีกนัยหนึ่ง เพราะล่วงวิญญูญาณัญจายตนฌานโดยประการทั้งปวง ภิกษุบรรลุอาภิกขัญญูญาณัญจายตนฌานอยู่ ด้วยมนสิการว่า “อะไรน้อยหนึ่ง ย่อมไม่มี” ฯลฯ

อีกนัยหนึ่ง เพราะล่วงอาภิกขัญญูญาณัญจายตนฌานโดยประการทั้งปวง ภิกษุบรรลุเนวสัญญานาสัญญายตนฌานอยู่ ด้วยมนสิการว่า “นี้สงบ นี้ประณีต” ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย เพราะล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนฌานโดยประการทั้งปวง ภิกษุบรรลุสัญญาเวทียตนิโรธอยู่ ฯลฯ เพราะเห็นด้วยปัญญา อาสวะทั้งหลายของเขาย่อมสิ้นไป ภิกษุทั้งหลาย เราเรียกภิกษุนี้ว่า ผู้ทำให้มารตาบอด คือ เป็นผู้ที่มารใจบาปมองไม่เห็น เพราะทำลายจักขุของมารอย่างไม่มีร่องรอย เป็นผู้ข้ามตณหา ที่ชื่อว่าวิสัตติกาในโลกได้แล้ว ย่อมวางใจเดิน ยืน นั่ง

พระสวดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทศ [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทศ

นอน ช้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะไม่ได้พบมารใจบาป^๑” รวมความว่า เนื้อในป่า
มิได้ถูกผูกมัดไว้ ย่อมไปหาอาหารได้ตามความพอใจ ฉันท

คำว่า **วิญญู** ในคำว่า **วิญญูชน** เมื่อเพ่งเห็น**ธรรม**ที่**ให้ถึงความเสรี** ได้แก่
วิญญู คือ บัณฑิต ผู้มีปัญญา มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาเห็นแจ้ง
มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส

คำว่า **ชน** ได้แก่ ผู้ชอง มานพ บุรุษ บุคคล ผู้มีชีวิต ผู้เกิด สัตว์ผู้เกิด
ผู้เป็นไปตามกรรม มนุษย์

คำว่า **ความเสรี** ได้แก่ ความเสรี ๒ อย่าง คือ

๑. ธรรมเสรี

๒. บุคคลเสรี

ธรรมเสรี เป็นอย่างไร

คือ สติปัญญา ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕
โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้เรียกว่าธรรมเสรี

บุคคลเสรี เป็นอย่างไร

คือ บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรมเสรี นี้เรียกว่า บุคคลเสรี

คำว่า **วิญญูชน** เมื่อเพ่งเห็น**ธรรม**ที่**ให้ถึงความเสรี** อธิบายว่า วิญญูชน
เมื่อเพ่งเห็น คือ แลเห็น มองดู เพ่งพินิจ พิจารณาเห็น**ธรรม**ที่**ให้ถึงความเสรี**
รวมความว่า วิญญูชน เมื่อเพ่งเห็น**ธรรม**ที่**ให้ถึงความเสรี** จึงประพุดที่อยู่ผู้เดียว
เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าท่าน จึงกล่าวว่า

เนื้อในป่า มิได้ถูกผูกมัดไว้

ย่อมไปหาอาหารได้ตามความพอใจ ฉันท

วิญญูชนเมื่อเพ่งเห็น**ธรรม**ที่**ให้ถึงความเสรี**

จึงประพุดที่อยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ฉันทัน

เชิงอรรถ :

^๑ ม.ญ. ๑๒/๒๘๗/๒๕๐-๒๕๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

[๑๒๖] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่)

**ในท่ามกลางสหาย ย่อมมีการปรึกษากันในเรื่องที่อยู่
เรื่องการดำรงตน เรื่องการไป เรื่องการเที่ยวจาริก
บุคคลเมื่อพึงเห็นการบวชอันให้ถึงความเสรี
ที่พวกคนพาลไม่มุ่งหวัง
จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๖)**

คำว่า ในท่ามกลางสหาย ย่อมมีการปรึกษากันในเรื่องที่อยู่ เรื่องการดำรงตน เรื่องการไป เรื่องการเที่ยวจาริก อธิบายว่า การมาสบาย การไปสบาย การไปการมาสบาย การยืนสบาย การนั่งสบาย การนอนสบาย การพักท่ายสบาย การสนทนาสบาย การเจรจาสบาย การสนทนาปราศรัยสบายกับชนเหล่าใด ชนเหล่านั้น เรียกว่า สหาย

คำว่า ในท่ามกลางสหาย ย่อมมีการปรึกษากันในเรื่องที่อยู่ เรื่องการดำรงตน เรื่องการไป เรื่องการเที่ยวจาริก อธิบายว่า ในท่ามกลางสหาย ย่อมมีการปรึกษาเพื่อประโยชน์ตน การปรึกษาเพื่อประโยชน์คนอื่น การปรึกษาเพื่อประโยชน์ทั้งสองฝ่าย การปรึกษาเพื่อประโยชน์ในภพปัจจุบัน การปรึกษาเพื่อประโยชน์ในภพหน้า การปรึกษาเพื่อประโยชน์ชั้นยอดเยี่ยม ในเรื่องที่อยู่บ้าง เรื่องการดำรงตนบ้าง เรื่องการไปบ้าง เรื่องการเที่ยวจาริกบ้าง รวมความว่า ในท่ามกลางสหาย ย่อมมีการปรึกษากันในเรื่องที่อยู่ เรื่องการดำรงตน เรื่องการไป เรื่องการเที่ยวจาริก

คำว่า บุคคลเมื่อพึงเห็นการบวชอันให้ถึงความเสรีที่พวกคนพาลไม่มุ่งหวัง อธิบายว่า เรื่องที่พวกคนพาล อสัตบุรุษ พวกเดียรถีย์ สาวกของเดียรถีย์ ไม่มุ่งหวัง คือ เรื่องการปลงผม และการนุ่งห่มผ้ากาสาวะ (ส่วน)เรื่องที่ยัณทิต สัตบุรุษ พุทธสาวก พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า มุ่งหวัง คือ เรื่องการปลงผมและการนุ่งห่มผ้ากาสาวะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิเทศ

คำว่า **ความเสรี** ได้แก่ ความเสรี ๒ อย่าง คือ

๑. ธรรมเสรี

๒. บุคคลเสรี

ธรรมเสรี เป็นอย่างไร

คือ สติปัฏฐาน ๔ ฯลฯ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้เรียกว่า ธรรมเสรี^๑

บุคคลเสรี เป็นอย่างไร

คือ บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรมเสรีนี้ เรียกว่า บุคคลเสรี

คำว่า **บุคคลเมื่อพึงเห็นการบวชอันให้ถึงความเสรีที่พวกคนพาลไม่มุ่งหวัง**

อธิบายว่า บุคคลเมื่อพึงเห็น คือ แลเห็น มองดู พงษ์พินิจ พิจารณาธรรมอันให้ถึงความเสรีอยู่ รวมความว่า บุคคลเมื่อพึงเห็นการบวชอันให้ถึงความเสรี ที่พวกคนพาลไม่มุ่งหวัง จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าจึงกล่าวว่า

ในท่ามกลางสหาย ย่อมมีการปรึกษากันในเรื่องที่อยู่

เรื่องการดำรงตน เรื่องการไป เรื่องการเที่ยวจาริก

บุคคลเมื่อพึงเห็นการบวชอันให้ถึงความเสรี

ที่พวกคนพาลไม่มุ่งหวัง

จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

[๑๒๗] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า)

ในท่ามกลางสหาย ย่อมมีการเล่น มีความยินดี

และในบุตรก็ย่อมมีความรักอันไพบุลย์

บุคคลเมื่อรังเกียจความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก

จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๗)

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑๒๕/๔๑๔

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๔๑๙ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิเทศ

ว่าด้วยการเล่น ๒ อย่าง

คำว่า **การเล่น** ในคำว่า **ในท่ามกลางสหาย ย่อมมีการเล่น มีความยินดี** ได้แก่ การเล่น ๒ อย่าง คือ

๑. การเล่นทางกาย

๒. การเล่นทางวาจา

การเล่นทางกาย เป็นอย่างไร

คือ คนย่อมเล่นกีฬาบังคับข้าง เล่นกีฬาบังคับม้า เล่นรถ เล่นธนู เล่นหมากรุกแฉวงละ ๘ ตา หรือเล่นหมากแฉวงละ ๑๐ ตา เล่นหมากเก็บ เล่นดวด เล่นหมากไหว เล่นโยนบ่วง เล่นไม้หึ่ง เล่นฟาดให้เป็นรูปต่าง ๆ เล่นสะกา เล่นเป่าใบไม้ เล่นไถเล็ก ๆ เล่นหกคะเมน เล่นกั้งหัน เล่นดวงทราย เล่นรถเล็ก ๆ เล่นธนูเล็ก ๆ เล่นเขียนทาย เล่นทายใจ เล่นล้อเลียนคนพิการ นี้ชื่อว่าการเล่นทางกาย

การเล่นทางวาจา เป็นอย่างไร

คือ การทำเสียงกลองด้วยปาก ทำเสียงพิณพาทย์ด้วยปาก เล่นร่ำกลองด้วยปาก ผีวปาก กะเตาะปาก เป่าปาก ซ้อมเพลง โห่ร้อง ชับร้อง เล่นตลก นี้ชื่อว่าการเล่นทางวาจา

คำว่า **ความยินดี** อธิบายว่า คำว่า ความยินดี เป็นชื่อเรียกความไม่เบื่อหน่าย

คำว่า **ในท่ามกลางสหาย** อธิบายว่า การมาสบาย การไปสบาย การไป การมาสบาย การยืนสบาย การนั่งสบาย การนอนสบาย การพักท่ายสบาย การสนทนาสบาย การเจรจาสบาย การสนทนาปราศรัยสบายกับชนเหล่าใด ชนเหล่านั้น เรียกว่า สหาย

คำว่า **ในท่ามกลางสหาย ย่อมมีการเล่น มีความยินดี** อธิบายว่า การเล่นและความยินดี ก็มีอยู่ในท่ามกลางสหาย รวมความว่า ในท่ามกลางสหายย่อมมีการเล่น มีความยินดี

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

คำว่า **และในบุตรก็ย่อมมีความรักอันไพบุลย์** อธิบายว่า

คำว่า **บุตร** ได้แก่ บุตร ๔ จำพวก คือ

๑. บุตรเกิดจากตน	๒. บุตรเกิดในเขต
๓. บุตรที่เขาให้	๔. บุตรที่อยู่ในสำนัก

คำว่า **และในบุตรก็ย่อมมีความรักอันไพบุลย์** อธิบายว่า ความรักที่น้อม
ไปในบุตรก็มีอยู่ รวมความว่า **และในบุตรก็ย่อมมีความรักอันไพบุลย์**

ว่าด้วยสิ่งเป็นที่รัก ๒ จำพวก

คำว่า **บุคคลเมื่อรังเกียจความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก** อธิบายว่า สิ่งเป็น
ที่รัก ๒ จำพวก คือ (๑) สัตว์ที่เป็นที่รัก (๒) สังขารที่เป็นที่รัก

สัตว์เหล่าไหนเป็นที่รัก สัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ เป็นผู้ปรารถนาแต่สิ่งที่เป็น
ประโยชน์ ปรารถนาแต่สิ่งที่เกื้อกูล ปรารถนาแต่ความผาสุก ปรารถนาแต่ความ
หลุดพ้นจากโยคะ คือ มารดา บิดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว บุตร ธิดา
มิตร อำมาตย์ ญาติ หรือผู้ร่วมสายโลหิต สัตว์เหล่านี้ ชื่อว่าสิ่งเป็นที่รัก

สังขารเหล่าไหนเป็นที่รัก รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าชอบใจ สังขาร
เหล่านี้ ชื่อว่าสิ่งเป็นที่รัก

คำว่า **บุคคลเมื่อรังเกียจความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก** อธิบายว่า บุคคล
เมื่อรังเกียจ คือ อึดอัด เบื่อหน่ายความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก รวมความว่า
บุคคลเมื่อรังเกียจความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือน
นอแรด ด้วยเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าจึงกล่าวว่า

ในท่ามกลางสหาย ย่อมมีการเล่น มีความยินดี

และในบุตรก็ย่อมมีความรักอันไพบุลย์

บุคคลเมื่อรังเกียจความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก

จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

[๑๒๘] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า)

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าแผ่เมตตาไปทั้ง ๔ ทิศ

ไม่ขัดเคือง ยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้

ครอบงำอันตรายทั้งหลาย และไม่หวาดเสียว

จึงประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๘)

คำว่า **ทั้ง ๔ ทิศ** ในคำว่า **พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า แผ่เมตตาไปทั้ง ๔ ทิศ**

ไม่ขัดเคือง อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นมีเมตตาจิตแผ่ไปตลอดทิศหนึ่ง ทิศ ๒ ฯลฯ ทิศ ๓ ฯลฯ ทิศ ๔ ทั้งเบื้องบนเบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วทุกหมู่เหล่า ในที่ทุกสถานด้วยเมตตาจิตอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ามีกรุณาจิต ฯลฯ มีมุทิตาจิต ฯลฯ มีอุเบกขาจิต แผ่ไปตลอดทิศหนึ่ง ทิศ ๒ ฯลฯ ทิศ ๓ ฯลฯ ทิศ ๔ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่า ในที่ทุกสถานด้วยอุเบกขาจิตอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่^๑

คำว่า **พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าแผ่เมตตาไปทั้ง ๔ ทิศ ไม่ขัดเคือง** อธิบายว่า เพราะพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นผู้เจริญเมตตา เหล่าสัตว์ในทิศตะวันออก ก็ไม่เป็นที่เกลียดชัง เหล่าสัตว์ในทิศตะวันตก ทิศใต้ ทิศเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงใต้ (ภาคแฉะ) ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ(พายัพ) ทิศตะวันตกเฉียงใต้(หริดี) ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ(อีสาน) ทิศเบื้องต่ำ ทิศเบื้องบน เหล่าสัตว์ในทิศใหญ่ ทิศน้อย ก็ไม่เป็นที่เกลียดชัง เพราะพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นผู้เจริญกรุณา ฯลฯ เพราะพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นผู้เจริญมุทิตา ฯลฯ เพราะพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นผู้เจริญอุเบกขา เหล่าสัตว์ในทิศตะวันออกก็ไม่เป็นที่เกลียดชัง ฯลฯ เหล่าสัตว์ในทิศใหญ่ทิศน้อย ก็ไม่เป็นที่เกลียดชัง รวมความว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าแผ่เมตตาไปทั้ง ๔ ทิศ ไม่ขัดเคือง

เชิงอรรถ :

^๑ ที.สี. (แปล) ๙/๕๕๖/๒๔๔-๒๔๕, ที.ปา. ๑๑/๗๑/๔๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

ว่าด้วยยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้

คำว่า **ยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้**^๑ อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น เป็นผู้สันโดษด้วยจิวรตามมีตามได้ และกล่าวสรรเสริญความสันโดษด้วยจิวรตามมีตามได้^๒ ทั้งไม่ประกอบการแสวงหาผิด ที่ไม่สมควรเพราะเหตุแห่งจิวร ไม่ได้จิวรก็ไม่กระวนกระวาย และได้จิวรแล้วก็ไม่ติดใจ ไม่หลง ไม่พัวพัน มองเห็นโทษ มีปัญญาเครื่องสลัดออก ใช้สอยอยู่ หนึ่ง เพราะความสันโดษด้วยจิวรตามมีตามได้นั้น ท่านจึงไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าใด ขยัน ไม่เกียจคร้าน มีความรู้ตัว มีสติกำกับในความสันโดษด้วยจิวรนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านี้เรียกได้ว่า ดำรงอยู่ในอริยวงศ์ที่รู้กันว่าดีเลิศ เป็นของเก่า

อีกนัยหนึ่ง พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นผู้สันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ และกล่าวสรรเสริญความสันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ ทั้งไม่ประกอบการแสวงหาผิด ที่ไม่สมควรเพราะเหตุแห่งบิณฑบาต ไม่ได้บิณฑบาตก็ไม่กระวนกระวาย และได้บิณฑบาตแล้วก็ไม่ติดใจ ไม่หลง ไม่พัวพัน มองเห็นโทษ มีปัญญาเครื่องสลัดออก บริโภคอยู่ หนึ่ง เพราะความสันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้นั้น ท่านจึงไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าใด ขยัน ไม่เกียจคร้าน มีความรู้ตัว มีสติกำกับในความสันโดษด้วยบิณฑบาตนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านี้ เรียกได้ว่า ดำรงอยู่ในอริยวงศ์ที่รู้กันว่าดีเลิศ เป็นของเก่า

อีกนัยหนึ่ง พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นเป็นผู้สันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ และกล่าวสรรเสริญความสันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ ทั้งไม่ประกอบการแสวงหาผิด ที่ไม่สมควรเพราะเหตุแห่งเสนาสนะ ไม่ได้เสนาสนะก็ไม่กระวนกระวาย และได้เสนาสนะแล้วก็ไม่ติดใจ ไม่หลง ไม่พัวพัน มองเห็นโทษ มีปัญญาเครื่องสลัดออก ใช้สอยอยู่ หนึ่ง เพราะความสันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้นั้น ท่านจึงไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น

เชิงอรรถ :

^๑ **ยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้** หมายถึงยินดีจิวรชนิดใดชนิดหนึ่ง ในบรรดาจิวรเนื้อหยาบ เนื้อละเอียด เศร้าหมอง ประณีต คงทน และเก่าเป็นต้น (ข.จ.อ. ๑๒๘/๑๑๗)

^๒ **ความสันโดษด้วยจิวรตามมีตามได้** หมายถึงยินดีจิวรตามที่ได้ (ยถาลาภสันโดษ) ยินดีตามกำลัง (ยถาพลสันโดษ) ยินดีจิวรตามสมควร (ยถาสารูปสันโดษ) แม้บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ก็เหมือนกัน (ข.จ.อ. ๑๒๘/๑๑๗)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิเทศ

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าใด ขยัน ไม่เกียจคร้าน มีความรู้ตัว มีสติกำกับในความสันโดษด้วยเสนาสนะนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านี้ เรียกได้ว่า ดำรงอยู่ในอริยวงศ์ที่รู้กันว่าดีเลิศ เป็นของเก่า

อีกนัยหนึ่ง พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นเป็นผู้สันโดษด้วยคิลานปัจฉัยเภสัชบริหารตามมีตามได้ และกล่าวสรรเสริญความสันโดษด้วยคิลานปัจฉัยเภสัชบริหารตามมีตามได้ ทั้งไม่ประกอบการแสวงหาผิด ที่ไม่สมควรเพราะเหตุแห่งคิลานปัจฉัยเภสัชบริหาร ไม่ได้คิลานปัจฉัยเภสัชบริหารก็ไม่กระวนกระวาย และได้คิลานปัจฉัยเภสัชบริหารแล้วก็ไม่ติดใจ ไม่หลง ไม่ฟุ้งฝัน มองเห็นโทษ มีปัญญาเครื่องสลัดออก บริโภคอยู่ อิ่ม เพราะความสันโดษด้วยคิลานปัจฉัยเภสัชบริหารตามมีตามได้นั้น ท่านจึงไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าใดขยัน ไม่เกียจคร้าน มีความรู้ตัว มีสติกำกับในความสันโดษด้วยคิลานปัจฉัยเภสัชบริหารตามมีตามได้นั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านี้ เรียกได้ว่า ดำรงอยู่ในอริยวงศ์ที่รู้กันว่าดีเลิศ เป็นของเก่า รวมความว่า ยินดีด้วยปัจฉัยตามมีตามได้

ว่าด้วยอันตราย ๒ อย่าง

คำว่า **อันตราย** ในคำว่า **ครอบงำอันตรายทั้งหลาย และไม่หวาดเสียว** ได้แก่ **อันตราย ๒ อย่าง** คือ (๑) **อันตรายที่ปรากฏ** (๒) **อันตรายที่ไม่ปรากฏ**

อันตรายที่ปรากฏ คืออะไร

คือ ราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี เสือดาว สุนัขป่า โค กระบือ ช้าง งู แมงป่อง ตะขาบ โจร คนที่ได้ก่อกรรมไว้ หรือยังมีได้ก่อกรรมไว้ โรคทางตา โรคทางหู โรคทางจมูก โรคทางลิ้น โรคทางกาย โรคศีรษะ โรคหู โรคปาก โรคฟัน โรคไธ โรคหืด โรคหวัด โรคไข้พิษ ไข้เชื่อมซึ่ม โรคท้อง เป็นลมสลบ ลงแดง จุกเสียด อหิวาตกโรค โรคเรื้อน ฝี กลาก มองคร้อ ลมบ้าหมู หิดเปื้อย หิดด้าน หิด หูด โรคละลอก โรคดีซ่าน โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง โรคริดสีดวงทวาร ความเจ็บป่วยที่เกิดจากดี ความเจ็บป่วยที่เกิดจากเสมหะ ความเจ็บป่วยที่เกิด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

จากลม ไข้สันนิบาต ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการเปลี่ยนฤดูกาล ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการผลัดเปลี่ยนอิริยาบถไม่ได้ส่วนกัน ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความพากเพียรเกินกำลัง ความเจ็บป่วยที่เกิดจากผลกรรม ความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ ความเจ็บป่วยที่เกิดจากสัมผัสเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน เหล่านี้เรียกว่า อันตรายที่ปรากฏ

อันตรายที่ไม่ปรากฏ คืออะไร

คือ กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต กามฉันทนิเวรณ พยาบาทนิเวรณ ถีนมิทชนิเวรณ อุทัจจกุกกัจฉนิเวรณ วิจิกัจฉนิเวรณ ราคะ โทสะ โมหะ โภคะ อุปนาหะ มัถชะ ปฬาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาถะเยยะ ถัมภะ สารัมภะ มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ กิเลสทุกชนิด ทุจริตทุกทาง ความกระวนกระวายทุกอย่าง ความเร่าร้อนทุกสถาน ความเดือดร้อนทุกประการ อกุศลลาภสังขารทุกประเภท เหล่านี้เรียกว่า อันตรายที่ไม่ปรากฏ

คำว่า **อันตราย** อธิบายว่า ชื่อว่าอันตราย เพราะมีความหมายอย่างไร ชื่อว่าอันตราย เพราะครอบงำ ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นไปเพื่อความเสื่อม ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่อาศัยอยู่ในอัตภาพ

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะครอบงำ เป็นอย่างไร

คือ อันตรายเหล่านั้นย่อมเข้าครอบครอง ยึดครอง ครอบงำ ท่วมทับ รัตรึง ย่ำยีบุคคลนั้น ที่ชื่อว่าอันตรายเพราะครอบงำ เป็นอย่างนี้

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นไปเพื่อความเสื่อม เป็นอย่างไร

คือ อันตรายเหล่านั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความสูญ เพื่อความเสื่อมไปแห่ง กุศลธรรมทั้งหลาย กุศลธรรมอะไรบ้าง อันตรายเหล่านั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความสูญ เพื่อความเสื่อมไปแห่งกุศลธรรมเหล่านี้ คือ การปฏิบัติชอบ การปฏิบัติเหมาะสม การปฏิบัติที่ไม่เป็นข้าศึก การปฏิบัติไม่คลาดเคลื่อน การปฏิบัติที่เื้ออประโยชน์ การปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม การรักษาศีลให้บริบูรณ์ ความเป็นผู้สำรวม อินทรีย์ทั้ง ๖ (คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ทุติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

อาหาร ความเป็นผู้มีความเพียรเป็นเครื่องตั้งอยู่เสมอ สติสัมปชัญญะ ความ
หมั่นเจริญสติปัฏฐาน ๔ ความหมั่นเจริญสัมมัปปธาน ๔ ฯลฯ อิทธิบาท ๔ ฯลฯ
อินทรีย์ ๕ ฯลฯ พละ ๕ ฯลฯ โพชฌงค์ ๗ ความหมั่นเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘
ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นไปเพื่อความเสื่อม เป็นอย่างนี้

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลกรรมที่อาศัยอยู่ในอัตภาพ เป็นอย่างไร

คือ บาปอกุศลกรรมเหล่านี้ ย่อมเกิดขึ้นในอัตภาพนั้น มีอัตภาพเป็นที่อาศัย
เปรียบเหมือนสัตว์ที่อาศัยรูย่อมอยู่ในรู สัตว์ที่อาศัยน้ำย่อมอยู่ในน้ำ สัตว์ที่อาศัย
ป่าย่อมอยู่ในป่า สัตว์ที่อาศัยต้นไม้ย่อมอยู่บนต้นไม้ ฉะนั้น บาปอกุศลกรรมเหล่านี้
ย่อมเกิดในอัตภาพนั้น มีอัตภาพเป็นที่อาศัย ฉะนั้นเหมือนกัน ที่ชื่อว่าอันตราย
เพราะเป็นอกุศลกรรมที่อาศัยอยู่ในอัตภาพ เป็นอย่างนี้

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีอันเตवासิก^๑ ผู้
มีอาจารย์^๒ ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ไม่สบาย

ภิกษุผู้มีอันเตवासิก ผู้มีอาจารย์ ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ไม่สบาย เป็นอย่างไร

คือ บาปอกุศลกรรมทั้งหลาย มีความดำริชานไป เกื้อกูลแก่สังโยชน์ ย่อม
เกิดขึ้นแก่ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะเห็นรูปทางตา บาปอกุศลกรรมทั้งหลาย ย่อมอยู่
ย่อมชานไปภายในของภิกษุนั้น เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกภิกษุนั้นว่า ผู้มีอันเตवासิก
บาปอกุศลกรรมเหล่านั้น ย่อมฟุ้งขึ้นทวมภิกษุนั้น เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกภิกษุนั้นว่า
“ผู้มีอาจารย์”

อีกนัยหนึ่ง บาปอกุศลกรรมทั้งหลาย มีความดำริชานไป เกื้อกูลแก่สังโยชน์
ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุ เพราะได้ยินเสียงทางหู ฯลฯ เพราะได้กลิ่นทางจมูก ฯลฯ
เพราะลิ้มรสทางลิ้น ฯลฯ เพราะได้รับสัมผัสทางกาย ฯลฯ เพราะรู้ธรรมารมณ์
ทางใจ บาปอกุศลกรรมทั้งหลาย ย่อมอยู่ ย่อมชานไปภายในของภิกษุนั้น
เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกภิกษุนั้นว่า “ผู้มีอันเตवासิก” บาปอกุศลกรรมเหล่านั้น

เชิงอรรถ :

^๑ อันเตवासิก ในที่นี้หมายถึงกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ภายใน (ส.สพ.อ. ๓/๑๕๑-๑๕๒/๕๕)

^๒ อาจารย์ ในที่นี้หมายถึงกิเลสที่ฟุ้งขึ้น (ส.สพ.อ. ๓/๑๕๑-๑๕๒/๕๕)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ทุติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิเทศ

ย่อมฟังขึ้นทั่วมฤกษนั้น^๑ เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกภิกษุนั้นว่า 'ผู้มีอาจารย์' ภิกษุผู้มี
อันเตวาลิก ผู้มีอาจารย์ ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ไม่สบาย อย่างนี้แล ที่ชื่อว่าอันตราย
เพราะเป็นอกุศลธรรมที่อาศัยอยู่ในอัตภาพ เป็นอย่างนี้

ว่าด้วยธรรม ๓ ประการ เป็นมลทินภายใน

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการ
เหล่านี้ เป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพชฌฆาตภายใน
เป็นข้าศึกภายใน ธรรม ๓ ประการคืออะไร คือ

๑. โลภะ เป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็น
เพชฌฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน

๒. โทสะ ฯลฯ

๓. โมหะ เป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็น
เพชฌฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน ธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล ชื่อว่าเป็น
มลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพชฌฆาตภายใน เป็น
ข้าศึกภายใน

(พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสเวทยากรณภาษิตนี้แล้วจึงได้ตรัส
คาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า)

โลภะก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์

โลภะทำให้จิตกำเริบ โลภะเป็นภัยที่เกิดภายใน

คน(ส่วนมาก)ไม่รู้จักภัยนั้น

คนโลกไม่รู้จักผล คนโลกไม่รู้จักเหตุ

ความโลภครอบงำรชนเมื่อใด

ความมืดบอดย่อมมีเมื่อนั้น

เชิงอรรถ :

^๑ ส.สพฺวา. (แปล) ๑๘/๑๕๑/๑๘๔-๑๘๕

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

โทสะก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์

โทสะทำให้จิตกำเริบ โทสะเป็นภัยที่เกิดภายใน
คน(ส่วนมาก)ไม่รู้จักรัภัยนั้น

คนโกรธไม่รู้จักรัผล คนโกรธไม่รู้จักรัเหตุ
ความโกรธครอบงำนรชนเมื่อใด
ความมีดีบอดย่อมมีเมื่อนั้น

โมหะก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์

โมหะทำให้จิตกำเริบ โมหะเป็นภัยที่เกิดภายใน
คน(ส่วนมาก)ไม่รู้จักรัภัยนั้น

คนหลงไม่รู้จักรัผล คนหลงไม่รู้จักรัเหตุ
ความหลงครอบงำนรชนเมื่อใด
ความมีดีบอดย่อมมีเมื่อนั้น^๑

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่นอนเนื่องอยู่ในอัตรภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง
สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า มหาบพิตร ธรรม ๓ ประการ เมื่อเกิด
ขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อ
ความอยู่ไม่ผาสุก

ธรรม ๓ ประการคืออะไร คือ

๑. โลกธรรมเมื่อเกิดขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็น
ประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก

๒. โทสธรรมเมื่อเกิดขึ้นภายใน ฯลฯ

๓. โมหธรรมเมื่อเกิดขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็น
ประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก

มหาบพิตร ธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล เมื่อเกิดขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ
ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก

เชิงอรรถ :

^๑ ข.อิติ. ๒๕/๘๘/๓๐๕, ข.ม. (แปล) ๒๙/๕/๒๐

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทศ

(พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสเวทยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัส
คาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า)

โลภะ โทสะ และโมหะ เกิดขึ้นในตน

ย่อมทำร้ายบุรุษผู้มีจิตเลวทราม

เหมือนขุยไฟกำจัดต้นไม้ ฉะนั้น^๑

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่นอนเนื่องอยู่ในอัตภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง
สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

ราคะ และโทสะ มีอัตภาพนี้เป็นต้นเหตุ

ความไม่ยินดีกุศลธรรม

ความยินดีกามคุณ ซึ่งทำให้ชนลูก เกิดจากอัตภาพนี้

บาปวิตก^๒ในใจ เกิดขึ้นจากอัตภาพนี้

ย่อมผูกใจคนไว้ เหมือนพวกเด็กผูกตีนกาไว้ ฉะนั้น^๓

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่นอนเนื่องอยู่ในอัตภาพนี้ เป็นอย่างนี้บ้าง

คำว่า **ครอบงำอันตรายทั้งหลาย** อธิบายว่า ครอบงำ คือ ทำให้ยินยอม
ท่วมทับ บีบคั้น กำจัดอันตรายทั้งหลาย รวมความว่า ครอบงำอันตรายทั้งหลาย

คำว่า **ไม่หวาดเสียว** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ไม่ขลาด คือ ไม่
หวาดเสียว ไม่สะดุ้ง ไม่หนี ละภัยและความหวาดกลัวได้แล้ว หมดความขนพอง
สยองเกล้า อยู่ รวมความว่า ครอบงำอันตรายทั้งหลาย และไม่หวาดเสียว
จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึง
กล่าววว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าแผ่เมตตาไปทั้ง ๔ ทิศ

ไม่ขัดเคือง ยินดีด้วยปัจเจกตามมีตามได้

ครอบงำอันตรายทั้งหลาย และไม่หวาดเสียว

จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

เชิงอรรถ :

^๑ ส.ส. ๑๕/๑๑๓/๘๔-๘๕, ข.อิตติ. ๒๕/๕๐/๒๗๒, ข.ม. (แปล) ๒๙/๕/๒๑

^๒ **บาปวิตก** คือ ความตริกเกี่ยวกับเรื่องบาป ความคิดในเรื่องบาป

^๓ ส.ส. ๑๕/๒๓๗/๒๕๐, ข.สุ. ๒๕/๒๗๔/๓๘๗, ข.ม. (แปล) ๒๙/๕/๒๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

[๑๒๙] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า)

**แม่บรรพชิตพวกหนึ่ง และคฤหัสถ์ที่กำลังครองเรือน
สงเคราะห์ได้ยาก
บุคคลพึงเป็นผู้ชวนชวายน้อยในผู้อื่นและบุตร
พึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๙)**

คำว่า **แม่บรรพชิตพวกหนึ่ง ... สงเคราะห์ได้ยาก** อธิบายว่า แม่บรรพชิตบางพวกในธรรมวินัยนี้ เมื่ออุปัชฌาย์อาจารย์กำลังให้นิสัย ให้อุทเทส (บาลี) ให้ปริปัจฉา (อรรถกถา) ให้จิวร ให้บาตร ให้ภาชนะโลหะ ให้ธมกรก^๑ ให้ผ้ากรองน้ำ ให้ลูกदान ให้รองเท้า ให้ประคตเอว ก็ไม่ฟัง ไม่เงี้ยวโสตสดับ ไม่ตั้งใจเพื่อจะรู้ ไม่รับฟัง ไม่ทำตามคำ ประพฤติขัดขืน เบือนหน้าไปทางอื่น รวมความว่า แม่บรรพชิตพวกหนึ่ง ... สงเคราะห์ได้ยาก

คำว่า **และคฤหัสถ์ที่กำลังครองเรือน** อธิบายว่า แม่คฤหัสถ์บางพวกในโลกนี้ เมื่อเขาให้ช่าง... รถ... นา... ที่ดิน... เงิน... ทอง... บ้าน... นิคม... เมือง... รัฐ... ชนบท ก็ไม่ฟัง ไม่เงี้ยวโสตสดับ ไม่ตั้งใจเพื่อจะรู้ ไม่รับฟัง ไม่ทำตามคำ ประพฤติขัดขืน เบือนหน้าไปทางอื่น รวมความว่า **และคฤหัสถ์ที่กำลังครองเรือน**

คำว่า **บุคคลพึงเป็นผู้ชวนชวายน้อยในผู้อื่นและบุตร** อธิบายว่า คนทุกจำพวก ยกเว้นตนเสีย ชื่อว่าคนอื่นและบุตร ในข้อความนี้ อธิบายว่า บุคคลพึงเป็นผู้ชวนชวายน้อย คือ ไม่ใฝ่ใจ ไม่ห่วงใยในผู้อื่นและบุตรเหล่านั้น รวมความว่า บุคคลพึงเป็นผู้ชวนชวายน้อยในผู้อื่นและบุตร พึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

**แม่บรรพชิตพวกหนึ่ง และคฤหัสถ์ที่กำลังครองเรือน
สงเคราะห์ได้ยาก
บุคคลพึงเป็นผู้ชวนชวายน้อยในผู้อื่นและบุตร
พึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด**

เชิงอรรถ :

^๑ **ธมกรก** คือ กระจับปี่ของพระสงฆ์ เป็นเครื่องใช้สอยอย่างหนึ่งในอัฐบริขาร

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิเทศ

[๑๓๐] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า)

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ผู้กล้าหาญ

ปลงเครื่องหมายคฤหัสถ์แล้ว

ตัดเครื่องผูกพันของคฤหัสถ์แล้ว

เหมือนต้นทองหลางที่ใบร่วงหล่นแล้ว

จึงประพุดิออยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๑๐)

คำว่า **พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า... ปลงเครื่องหมายคฤหัสถ์แล้ว** อธิบายว่า
ผม หนวด ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ เครื่องแต่งตัว เครื่องประดับ ผ้า ผ้าห่ม
ผ้าโพก ผ้าถุง เครื่องอบ เครื่องอาบน้ำ เครื่องนวด คันฉ่อง(กระจก) ยาหยอดตา
พวงดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้ แป้งผัดหน้า สีทาปาก กำไลมือ เครื่อง
ผูกมวยผม ไม้เท้า นาฬิกา ดาบ รัม รองเท้าสวยงาม กรอบหน้า ดาบเพชร
(เครื่องประดับข้อมือ) พัดขนสัตว์ ผ้าขาว ผ้าชายยาว ดังนี้เป็นตัวอย่าง ท่านเรียกว่า
เครื่องหมายคฤหัสถ์

คำว่า **ปลงเครื่องหมายคฤหัสถ์แล้ว** ได้แก่ ปลง คือ ปลด ทอดทิ้ง ระวัง
เครื่องหมายคฤหัสถ์แล้ว

คำว่า **เหมือนต้นทองหลางที่ใบร่วงหล่นแล้ว** อธิบายว่า ใบต้นทองหลาง
ขาด ร่วงหล่น คือ ตก ตกกระจายแล้ว ฉันทิ เครื่องหมายคฤหัสถ์ของ
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ก็ขาด คือ ร่วงหล่น ตก ตกกระจายแล้ว ฉันทิ นั้น รวมความว่า
เหมือนต้นทองหลางที่ใบร่วงหล่นแล้ว

คำว่า **ผู้กล้าหาญ** ในคำว่า **ผู้กล้าหาญ ... ตัดเครื่องผูกพันของคฤหัสถ์แล้ว**
อธิบายว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ามีวิริยะ จึงชื่อว่าผู้กล้าหาญ

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองอาจ จึงชื่อว่าผู้กล้าหาญ

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าให้ผู้อื่นพากเพียร จึงชื่อว่าผู้กล้าหาญ

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าสามารถ จึงชื่อว่าผู้กล้าหาญ

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล้าหาญ จึงชื่อว่าผู้กล้าหาญ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ปฐมวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ก้าวไปข้างหน้า ไม่ฉลาด ไม่หวาดเสียว ไม่สะดุ้ง
ไม่หนี ละภัยและความหวาดกลัวได้แล้ว จึงชื่อว่าผู้กล้าหาญ

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าหมดความขนพองสยองเกล้า จึงชื่อว่าผู้กล้าหาญ

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเว้นขาดจากบาปกรรมทั้งปวงในโลกนี้

ก้าวล่วงทุกข์ในนรก อยู่ด้วยความเพียร มีความเพียร

มีความมุ่งมั่น แก้วกล้า มั่นคง เรียกได้ว่า เป็นอย่างนั้น

บุตร ภรรยา ทาสหญิง ทาสชาย แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ที่นา
ที่สวน เงิน ทอง หมูบ้าน นิคม ราชธานี แคว้น ชนบท กองพลรบ คลังหลวง
และวัตถุที่น่ายินดีอย่างใดอย่างหนึ่ง เรียกว่า เครื่องผูกพันของคฤหัสถ์

คำว่า ผู้กล้าหาญ ... ตัดเครื่องผูกพันของคฤหัสถ์แล้ว อธิบายว่า
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น เป็นผู้กล้าหาญ ตัด คือ ตัดขาด ละ บรรเทา ทำให้
หมดสิ้นไป ให้ถึง ความไม่มีอีกซึ่งเครื่องผูกพันของคฤหัสถ์ รวมความว่า ผู้กล้าหาญ
... ตัดเครื่อง ผูกพันของคฤหัสถ์แล้ว จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วย
เหตุ นั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าจึงกล่าวว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ผู้กล้าหาญ

ปลงเครื่องหมายคฤหัสถ์แล้ว

ตัดเครื่องผูกพันของคฤหัสถ์แล้ว

เหมือนต้นทองกลางที่ใบร่วงหล่นแล้ว

จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

ปฐมวรรค จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ ๘. ชัคควิสาณสูตรตติยบท

ทุตยวรรค

[๑๓๑] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่)

**ถ้าบุคคลพึงได้สหาย ผู้มีปัญญารักษาดน
เที่ยวไปด้วยกันได้ เป็นสาธุวิหารี เป็นนักปราชญ์
ครอบงำอันตรายทั้งปวงได้แล้ว พึงมีใจแช่มชื่น
มีสติ เทียวไปกับสหายนั้น (๑)**

คำว่า **ถ้าบุคคลพึงได้สหาย ผู้มีปัญญารักษาดน** อธิบายว่า ถ้าบุคคลพึงได้
คือ พึงได้รับ สมหวัง ประสบสหายผู้มีปัญญารักษาดน คือ ผู้เป็นบัณฑิต มีปัญญา
มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส
รวมความว่า ถ้าบุคคลพึงได้สหาย ผู้มีปัญญารักษาดน

คำว่า **เที่ยวไปด้วยกันได้** ในคำว่า **เที่ยวไปด้วยกันได้ เป็นสาธุวิหารี เป็น
นักปราชญ์** ได้แก่ เทียวไปพร้อมกันได้

คำว่า **เป็นสาธุวิหารี** อธิบายว่า ผู้เพียบพร้อมด้วยปฐมฉาน ชื่อว่าสาธุวิหารี
ผู้เพียบพร้อมด้วยทุตยฉาน ฯลฯ ตุตยฉาน ฯลฯ จตตฉาน ชื่อว่าสาธุวิหารี

ผู้เพียบพร้อมด้วยเมตตเจโตวิมุตติ ชื่อว่าสาธุวิหารี ผู้เพียบพร้อมด้วย
กรุณาเจโตวิมุตติ ฯลฯ มุทิตาเจโตวิมุตติ ฯลฯ อุเบกขาเจโตวิมุตติ ชื่อว่าสาธุวิหารี
ผู้เพียบพร้อมด้วยอากาศานัญญาตนสมาบัติ ชื่อว่าสาธุวิหารี วิญญานัญญาตน-
สมาบัติ ฯลฯ อากัญญาตนสมาบัติ ฯลฯ เนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ
ชื่อว่าสาธุวิหารี ผู้เพียบพร้อมด้วยนิโรธสมาบัติ ชื่อว่าสาธุวิหารี ผู้เพียบพร้อมด้วย
ผลสมาบัติ ชื่อว่าสาธุวิหารี

คำว่า **เป็นนักปราชญ์** ได้แก่ เป็นนักปราชญ์ คือ เป็นบัณฑิต มีปัญญา มี
ปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส รวม
ความว่า **เที่ยวไปด้วยกันได้ เป็นสาธุวิหารี เป็นนักปราชญ์**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ทุติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

คำว่า ครอบงำอันตรายทั้งปวงได้แล้ว อธิบายว่า

คำว่า **อันตราย** ได้แก่ **อันตราย ๒** อย่าง คือ (๑) **อันตรายที่ปรากฏ** (๒) **อันตรายที่ไม่ปรากฏ** ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า **อันตรายที่ปรากฏ** ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า **อันตรายที่ไม่ปรากฏ** ฯลฯ ที่ชื่อว่า**อันตราย** เพราะเป็นอกุศลธรรมที่อาศัยอยู่ในอัตภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง^๑

คำว่า **ครอบงำอันตรายทั้งปวงได้แล้ว** อธิบายว่า **ครอบงำ** คือ ช่มชี่ ท่วมทับ รัตรึง ย่ำยี**อันตรายทั้งปวงได้แล้ว** รวมความว่า **ครอบงำอันตรายทั้งปวงได้แล้ว**

คำว่า **พึงมีใจแช่มชื่น มีสติ เทียบไปกับสหายนั้น** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น **พึงมีใจแช่มชื่น** คือ มีใจยินดี ไร่เรียง เบิกบาน มีใจสูง ปลอดปลื้มใจ ประพฤติ คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป กับสหายผู้มีปัญญารักษาตนนั้น คือ ผู้เป็นบัณฑิต มีปัญญา มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส

คำว่า **มีสติ** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น **ย่อมมีสติ** คือ ประกอบด้วยสติอันเป็นปัญญารักษาตน ระลึก ตามระลึกถึงกรรมที่ทำ คำที่พูดไว้นานแล้วได้ รวมความว่า **พึงมีใจแช่มชื่น มีสติ เทียบไปกับสหายนั้น** ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

ถ้าบุคคลพึงได้สหาย ผู้มีปัญญารักษาตน
 เทียบไปด้วยกันได้ เป็นสาธุวิหารี เป็นนักปราชญ์
 ครอบงำอันตรายทั้งปวงได้แล้ว พึงมีใจแช่มชื่น
 มีสติ เทียบไปกับสหายนั้น

[๑๓๒] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า)

ถ้าบุคคลไม่พึงได้สหาย ผู้มีปัญญารักษาตน
เทียบไปด้วยกันได้ เป็นสาธุวิหารี เป็นนักปราชญ์
ก็พึงประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด
เหมือนพระราชาทรงละทิ้งแคว้นที่ทรงชนะแล้ว
ทรงประพฤติอยู่พระองค์เดียว ฉะนั้น (๒)

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑๒๘/๔๒๔-๔๒๙

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ทุติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรตนิทเทส

คำว่า **ถ้าบุคคลไม่พึงได้สหายผู้มีปัญญารักษาตน** อธิบายว่า ถ้าบุคคลไม่พึงได้ คือ ไม่พึงได้รับ ไม่พึงสมหวัง ไม่พึงประสบสหายผู้มีปัญญารักษาตน คือ ผู้เป็นบัณฑิต มีปัญญา มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส รวมความว่า ถ้าบุคคลไม่พึงได้สหายผู้มีปัญญารักษาตน

คำว่า **เที่ยวไปด้วยกันได้** ในคำว่า **เที่ยวไปด้วยกันได้ เป็นสาธุวิหารี เป็นนักปราชญ์** ได้แก่ เที่ยวไปพร้อมกันได้

คำว่า **เป็นสาธุวิหารี** อธิบายว่า เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยปฐมมาน ฯลฯ ด้วยนิโรธสมบัติ ด้วยผลสมบัติชื่อว่าสาธุวิหารี^๑

คำว่า **เป็นนักปราชญ์** ได้แก่ เป็นนักปราชญ์ คือ เป็นบัณฑิต มีปัญญา มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส รวมความว่า เที่ยวไปด้วยกันได้ เป็นสาธุวิหารี เป็นนักปราชญ์

คำว่า **เหมือนพระราชา ทรงละทิ้งแคว้นที่ทรงชนะแล้ว ทรงประพฤติดอยู่พระองค์เดียว** ฉะนั้น อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าตัดความกังวลในการครองเรือนได้ทั้งหมด ความกังวลด้วยบุตรและภรรยา ความกังวลด้วยญาติ ความกังวลด้วยมิตรและอำมาตย์แล้ว ปลงผมและหนวด ครองผ้ากาสาเว ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เข้าถึงความเป็นผู้ไม่มีความกังวลแล้ว ประพฤติดอยู่ คือ อยู่ เคลื่อนไหวเป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไปรูปเดียว เหมือนกษัตริย์ ผู้ได้รับมูรธาภิเษกเป็นพระราชา ชนะสงคราม กำราบปัจเจกมิตร ได้รับอธิปไตย มีพระคลังบริบูรณ์แล้ว ทรงสละแคว้น ชนบท กองพลรบ คลังหลวง และพระนครที่มีเงินทองมากมาย ทรงปลงพระเกศาและพระมัสสุแล้ว ทรงครองผ้ากาสาเว เสด็จออกผนวชจากพระราชวังเป็นบรรพชิต ทรงเข้าถึงความเป็นผู้ไม่มีความกังวล ทรงประพฤติดอยู่ คือ ประทับอยู่ ทรงเปลี่ยนอิริยาบถ ทรงเป็นไป ทรงรักษาพระชนมชีพ ทรงดำเนินไป ทรงยังชีวิตให้ดำเนินไปลำพังพระองค์เดียว ฉะนั้น รวมความว่าเหมือนพระราชาทรงละทิ้งแคว้น ที่ทรงชนะแล้ว ทรงประพฤติดอยู่พระองค์เดียว ฉะนั้นด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าจึงกล่าวว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑๓๑/๔๓๓

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ทุติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

ถ้าบุคคลไม่พึงได้สหาย ผู้มีปัญญารักษาดน
 เทียวไปด้วยกันได้ เป็นสาธุวิหารี เป็นนักปราชญ์
 ก็พึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด
 เหมือนพระราชาทรงละทิ้งแคว้นที่ทรงชนะแล้ว
 ทรงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว ฉะนั้น

[๑๓๓] (พระเจ้าเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่)

เราสรรเสริญสหายสัมปทาโดยแท้
บุคคลควรคบสหายผู้ประเสริฐสุด (หรือ)ผู้เสมอกัน
ถ้าบุคคลไม่ได้อสหายเหล่านี้
พึงเป็นผู้บริโภคปัจจัยอันไม่มีโทษ
ประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๓)

คำว่า **โดยแท้** ในคำว่า **เราสรรเสริญสหายสัมปทาโดยแท้** นี้เป็นคำกล่าว
 นัยเดียว เป็นคำกล่าวโดยไม่สงสัย เป็นคำกล่าวโดยไม่เคลือบแคลง เป็นคำกล่าว
 โดยไม่เป็น ๒ นัย เป็นคำกล่าวโดยไม่เป็น ๒ อย่าง เป็นคำกล่าวโดยรัดกุม เป็นคำ
 กล่าวโดยไม่ผิด คำว่า **โดยแท้** นี้ เป็นคำกล่าวที่กำหนดไว้แน่แล้ว

คำว่า **สหายสัมปทา** อธิบายว่า สหายผู้เพียบพร้อมด้วยศีลชั้นธัมมอันเป็นอเสชชะ
 ด้วยสมาธิชั้นธัมมอันเป็นอเสชชะ ฯลฯ ด้วยปัญญาชั้นธัมมอันเป็นอเสชชะ ฯลฯ ด้วยวิมุตติ-
 ชั้นธัมมอันเป็นอเสชชะ ฯลฯ ด้วยวิมุตติญาณทัสสนะชั้นธัมมอันเป็นอเสชชะ เรียกว่า
 สหายสัมปทา

คำว่า **เราสรรเสริญสหายสัมปทาโดยแท้** อธิบายว่า เราสรรเสริญ คือ
 ชมเชย ยกย่อง พรรณนาคุณสหายสัมปทา รวมความว่า เราสรรเสริญสหายสัมปทา
 โดยแท้

คำว่า **บุคคลควรคบสหายผู้ประเสริฐสุด (หรือ)ผู้เสมอกัน** อธิบายว่า สหาย
 ผู้ประเสริฐด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ สหายผู้เสมอกัน
 คือผู้เช่นเดียวกัน จึงควรคบหา คือ ควรคบ ควรนั่งใกล้ ควรไต่ถาม ควรสอบถาม
 รวมความว่า บุคคลควรคบสหายผู้ประเสริฐสุด (หรือ)ผู้เสมอกัน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ทุติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

ว่าด้วยบุคคลผู้บริโภคปัจจัยที่มีโทษและไม่มีโทษ

คำว่า ถ้าบุคคลไม่ได้สหายเหล่านี้ พึงเป็นผู้บริโภคปัจจัยอันไม่มีโทษแล้ว
อธิบายว่า บุคคลผู้บริโภคปัจจัยอันมีโทษก็มี ผู้บริโภคปัจจัยอันไม่มีโทษก็มี

บุคคลผู้บริโภคปัจจัยอันมีโทษ เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ได้แล้ว ได้รับแล้ว ได้เฉพาะแล้ว สมหวังแล้ว
ประสบแล้วซึ่งปัจจัย เลี้ยงชีพด้วยการโกหก ด้วยการพูดเลียบเคียง ด้วยการทำนินิต
ด้วยการกำจัดคุณเขา ด้วยการต่อลากด้วยลาก ด้วยการให้ไม้ ด้วยการให้ไม้ไผ่
ด้วยการให้ใบไม้ ด้วยการให้ดอกไม้ ด้วยการให้ผลไม้ ด้วยการให้น้ำอาบ ด้วยการ
ให้แบ่งจฺรณ ด้วยการให้ดินสอพอง ด้วยการให้ไม้สีฟัน ด้วยการให้น้ำบ้วนปาก
ด้วยคำพูดมุ่งให้เขารู้จักตน ด้วยคำพูดเหลวไหลเหมือนแกงถั่ว ด้วยกิริยาประจบ
ด้วยการขัดตั้งตีสนิทเขา ด้วยวิชาดูพื้นที่ ด้วยเดรัจฉานวิชา ด้วยวิชาทำนายลักษณะ
อวัยวะ ด้วยวิชาดูฤกษ์ยาม ด้วยการเดินทำหน้าที่ทูต ด้วยการเดินเป็นคนรับใช้
ด้วยการเดินสื่อสาร ด้วยเวชกรรม ด้วยนวกรรม ด้วยการใช้ก่อนข้าวตอบแทน
ก่อนข้าว ด้วยการให้และการเพิ่มให้ โดยมีชอบ ไม่มีคุณธรรม นี้เรียกว่า บุคคลผู้
บริโภคปัจจัยอันมีโทษ

บุคคลผู้บริโภคปัจจัยอันไม่มีโทษ เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ได้แล้ว ได้รับแล้ว ได้เฉพาะแล้ว สมหวังแล้ว
ประสบแล้วซึ่งปัจจัย เลี้ยงชีพโดยชอบธรรม โดยคุณธรรม มีใช้ด้วยการโกหก มีใช้
ด้วยการพูดเลียบเคียง มีใช้ด้วยการทำนินิต มีใช้ด้วยการกำจัดคุณเขา มีใช้ด้วยการ
ต่อลากด้วยลาก มีใช้ด้วยการให้ไม้ มีใช้ด้วยการให้ไม้ไผ่ มีใช้ด้วยการให้ใบไม้
มีใช้ด้วยการให้ดอกไม้ มีใช้ด้วยการให้ผลไม้ มีใช้ด้วยการให้น้ำอาบ มีใช้ด้วยการให้
แบ่งจฺรณ มีใช้ด้วยการให้ดินสอพอง มีใช้ด้วยการให้ไม้สีฟัน มีใช้ด้วยการให้น้ำ
บ้วนปาก มีใช้ด้วยคำพูดมุ่งให้เขารู้จักตน มีใช้ด้วยคำพูดเหลวไหลเหมือนแกงถั่ว
มีใช้ด้วยกิริยาประจบ มีใช้ด้วยการขัดตั้งตีสนิทเขา มีใช้ด้วยวิชาดูพื้นที่ มีใช้ด้วย
เดรัจฉานวิชา มีใช้ด้วยวิชาทำนายลักษณะอวัยวะ มีใช้ด้วยวิชาดูฤกษ์ยาม มีใช้ด้วย
การเดินทำหน้าที่ทูต มีใช้ด้วยการเดินเป็นคนรับใช้ มีใช้ด้วยการเดินสื่อสาร มีใช้
ด้วยเวชกรรม มีใช้ด้วยนวกรรม มีใช้ด้วยการใช้ก่อนข้าวตอบแทนก่อนข้าว มีใช้ด้วย
การให้และการเพิ่มให้ นี้เรียกว่า บุคคลผู้บริโภคปัจจัยอันไม่มีโทษ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ทุติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

คำว่า **ถ้าบุคคลไม่ได้สหายเหล่านี้ พึงบริโภคปัจจัยอันไม่มีโทษ** อธิบายว่า บุคคลไม่ได้แล้ว คือ ไม่ได้รับแล้ว ไม่ได้สมหวังแล้ว ไม่ได้ประสบแล้ว ไม่ได้เฉาะแล้วซึ่งสหายเหล่านี้ พึงเป็นผู้บริโภคปัจจัยอันไม่มีโทษเกิด รวมความว่า ถ้าบุคคลไม่ได้สหายเหล่านี้ พึงบริโภคปัจจัยอันไม่มีโทษ ประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

เราสรรเสริญสหายสัมปทาโดยแท้

บุคคลควรคบสหายผู้ประเสริฐสุด(หรือ)ผู้เสมอกัน

ถ้าบุคคลไม่ได้สหายเหล่านี้

พึงเป็นผู้บริโภคปัจจัยอันไม่มีโทษ

ประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

[๑๓๔] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า)

บุคคลเห็นกำไลทอง ๒ วง อันสุกปลั่ง

ที่ข้างทองทำสำเร็จอย่างดี กระทบกันอยู่ที่ข้อมือแล้ว

จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๔)

คำว่า **บุคคลเห็นกำไลทอง ... อันสุกปลั่ง** อธิบายว่า บุคคลเห็น คือ แลเห็น เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว

คำว่า **ทอง** ได้แก่ ทองคำ

คำว่า **อันสุกปลั่ง** ได้แก่ บริสุทธิ สะอาด รวมความว่า บุคคลเห็นกำไลทอง ... อันสุกปลั่ง

คำว่า **ที่ข้างทองทำสำเร็จอย่างดี** อธิบายว่า คนทำทอง เรียกว่า ข้างทอง

คำว่า **ที่ข้างทองทำสำเร็จอย่างดี** อธิบายว่า ที่ข้างทองทำสำเร็จแล้วอย่างดี คือ ที่ทำแล้วอย่างดี ที่ขัดเงาดีแล้ว รวมความว่า ที่ข้างทองทำสำเร็จอย่างดี

คำว่า **๒ วง ...กระทบกันอยู่ที่ข้อมือ** อธิบายว่า มือเรียกว่า ข้อมือ กำไล ๒ วง ย่อมกระทบกันอยู่ที่มือข้างหนึ่ง ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายก็ฉะนั้นย่อมกระทบกระทบกันด้วยอำนาจตัณหา ด้วยอำนาจทิฐิ เบียดเสียดในนรก กำเนิด เดรัจฉาน เปตวิสัย มนุษยโลก เทวโลก คือ สืบต่อ สืบสานคดีด้วยคดี อุปบัติ ด้วยอุปบัติ ปฏิสนธิด้วยปฏิสนธิ ภพด้วยภพ สงสารด้วยสงสาร วัฏฏะด้วยวัฏฏะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ทุติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

เมื่อสืบสาน ก็ย่อมประพต คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป
ยังชีวิตให้ดำเนินไป รวมความว่า ๒ วง ... กระทบกันอยู่ที่ข้อมือ จึงประพตอยู่
ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าจึงกล่าวว่า

บุคคลเห็นกำไลทอง ๒ วง อันสุกปลั่ง

ที่ข้างทองทำสำเร็จอย่างดี กระทบกันอยู่ที่ข้อมือแล้ว

จึงประพตอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

[๑๓๕] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า)

ด้วยอาการอย่างนี้ การกล่าววาจา

หรือความเกี่ยวข้องกับเพื่อน พึงมีแก่เรา

เราเมื่อพึงเห็นภัยนี้ต่อไป

จึงประพตอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๕)

คำว่า ด้วยอาการอย่างนี้ ... กับเพื่อน พึงมีแก่เรา อธิบายว่า ดัชนีหาเป็น
เพื่อนก็มี บุคคลเป็นเพื่อนก็มี

ดัชนีหาเป็นเพื่อน เป็นอย่างไร

คำว่า ดัชนีหา ได้แก่ รูปดัชนีหา สัทดัชนีหา คันธดัชนีหา รสดัชนีหา โผฏฐัพพ-
ดัชนีหา รัสมดัชนีหา ผู้ใดยังละดัชนีหาไม่ได้ ผู้นั้นเรียกว่า ผู้มีดัชนีหาเป็นเพื่อน
(สมจริงดังคาถาประพันธ์ว่า)

บุรุษมีดัชนีหาเป็นเพื่อน

ท่องเที่ยวไปตลอดกาลนาน

ย่อมไม่ล่วงพ้นสังสารวัฏ

ที่มีความเป็นอย่างนี้และความเป็นอย่างอื่น^๑

ดัชนีหาเป็นเพื่อน เป็นอย่างไร

บุคคลเป็นเพื่อน เป็นอย่างไร

คือ คนบางคนในโลกนี้ ฟุ้งซ่าน มีจิตไม่สงบ มิใช่เพราะเหตุที่เป็นประโยชน์
มิใช่เพราะมีเหตุการณ์ เป็นบุคคลที่ ๒ ของคนผู้เดียว เป็นที่ ๓ ของบุคคล ๒ คน

เชิงอรรถ :

^๑ อภ.จตุกก.(แปล) ๒๑/๙/๑๕,๒๕๗/๓๗๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ทุติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

หรือเป็นที่ ๔ ของบุคคล ๓ คน พุดเรื่องเพื่อแจ่มมากมายในที่นั้น คือ พุดเรื่อง พระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องกองทัพ เรื่องภัย เรื่องการรบ เรื่องข่าว เรื่องน้ำ เรื่องผ้า เรื่องที่นอน เรื่องระเบียบดอกไม้ เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่อง ยาน เรื่องบ้าน เรื่องนิคม เรื่องเมือง เรื่องชนบท เรื่องสตรี เรื่องบุรุษ เรื่องคน กล้าหาญ เรื่องดรอกร เรื่องทาน้ำ เรื่องคนที่ลวงลับไปแล้ว เรื่องเบ็ดเตล็ด เรื่องโลก เรื่องทะเล เรื่องความเจริญและความเสื่อม อย่างนั้นอย่างนี้ บุคคลเป็นเพื่อนที่สอง เป็นอย่างนี้ รวมความว่า ด้วยอาการอย่างนี้ ... กับเพื่อนพึงมีแก่เรา

คำว่า การกล่าววาทา หรือความเกี่ยวข้องกับเพื่อน อธิบายว่า เจริจฉาน-
กถา^๑ ๓๒ เรียกว่า การกล่าววาทา คือ เรื่องพระราชา เรื่องโจร ฯลฯ เรื่อง
ความเจริญและความเสื่อมอย่างนั้นอย่างนี้

คำว่า ความเกี่ยวข้อง ได้แก่ ความเกี่ยวข้อง ๒ อย่าง คือ (๑) ความเกี่ยวข้อง
ด้วยอำนาจค้นหา (๒) ความเกี่ยวข้องด้วยอำนาจทัญญู ฯลฯ นี้ชื่อว่าความเกี่ยวข้อง
ด้วยอำนาจค้นหา ฯลฯ นี้ชื่อว่าความเกี่ยวข้องด้วยอำนาจทัญญู^๒ รวมความว่า
การกล่าววาทา หรือความเกี่ยวข้องกับเพื่อน

คำว่า เราเมื่อเพ่งเห็นภัยนี้ต่อไป ได้แก่ ชาตภัย ชราภัย พยาธิภัย มรณภัย
ราชภัย โจรภัย อัคคีภัย อุทกภัย อัสดานาวาทภัย ปราณวาทภัย ทัณฑภัย ทุกติภัย
อุมิภัย กุมภิลภัย อาวัฏฏภัย สงฺฆมารภัย^๓ อาชีวิกภัย อสิโลกภัย ปรีสสารัชชภัย
มทนภัย เหตุที่น่ากลัว ความหวาดเสียว ขนพองสยองเกล้า ใจหวาดเสียว ความ
สะดุ้ง

คำว่า เราเมื่อเพ่งเห็นภัยนี้ต่อไป อธิบายว่า บุคคลเมื่อเพ่งเห็น คือ แลเห็น
มองดู เพ่งพินิจ พิจารณาเห็นภัยนี้ต่อไป รวมความว่า เราเมื่อเพ่งเห็นภัยนี้ต่อไป
จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึง
กล่าวว่า

เชิงอรรถ :

^๑ เจริจฉานกถา คือถ้อยคำอันขวางทางไปสู่สวรรค์ นิพพาน หมายถึงเรื่องราวที่ภิกษุไม่ควรนำมาเป็นข้อ
ถกเถียงสนทนากัน (ที.สี.อ. ๑๘/๘๔)

^๒ เทียบกับความในข้อ ๑๒๔/๔๑๔

^๓ ดูค่าแปลจากข้อ ๑๒๓/๔๑๑, อัง.จตุกก.(แปล) ๒๑/๑๑๙-๑๒๒/๑๘๑-๑๘๖

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ทุติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

ด้วยอาการอย่างนี้ การกล่าววาทา
หรือความเกี่ยวข้องกับเพื่อน พึงมีแก่เรา
เราเมื่อฟังเห็นภัยนี้ต่อไป
จึงประพฤติดูผู้เดียว เหมือนนอแรด
[๑๓๖] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า)

**เพราะกามทั้งหลายสวยงาม
มีรสอร่อย นำรื่นเรใจ
ยั่ววนจิตด้วยอารมณ์หลายรูปแบบ
เราเห็นโทษในกามคุณแล้ว
จึงประพฤติดูผู้เดียว เหมือนนอแรด (๖)**

คำว่า **กาม** ในคำว่า **เพราะกามทั้งหลายสวยงาม มีรสอร่อย นำรื่นเรใจ**
ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม (๒) กิเลสกาม ฯลฯ เหล่านี้
เรียกว่า วัตถุกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม^๑

คำว่า **สวยงาม** อธิบายว่า มีรูปชนิดต่าง ๆ มีเสียงชนิดต่าง ๆ มีกลิ่นชนิด
ต่าง ๆ มีรสชนิดต่าง ๆ มีโผฏฐัพพะชนิดต่าง ๆ นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ
ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด

คำว่า **มีรสอร่อย** อธิบายว่า สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ภิกษุ
ทั้งหลาย กามคุณมี ๕ อย่างเหล่านี้ ๕ อย่างอะไรบ้าง คือ

๑. รูปที่พึงรู้แจ้งทางตา นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่
พาใจให้กำหนัด

๒. เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู...

๓. กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก...

๔. รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น...

๕. โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ ชวนให้รัก
ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๖๖-๖๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ทุติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

ภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ อย่างนี้แล ภิกษุทั้งหลาย สุข โสมนัส อันใด อาศัยกามคุณ ๕ นั้นเกิดขึ้น โสมนัสนี้ เรียกว่า กามคุณอันเป็นสุขที่เกิดแต่การมีเพศสัมพันธ์ สุขของปุถุชน มิใช่สุขของพระอริยะ เรากล่าวว่า “ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบหา ไม่ควรให้เจริญ ไม่ควรทำให้มาก ควรเกรงกลัวสุขชนิดนี้”^๑ รวมความว่า เพราะกามทั้งหลายสวยงาม มีรสอร่อย

คำว่า **นารีนเริงใจ** อธิบายว่า

คำว่า **ใจ** ได้แก่ จิต มโน มานัส หทัย ปิณฑระ มนะ มนายตนะ มนินทริย์ วิญญาน วิญญานชั้นธ มโนวิญญานธาตุที่เกิดจากวิญญานชั้นธนั้น กามย่อมล่อใจให้ยินดี ชื่นชม พอใจ รื่นเริง รวมความว่า เพราะกามทั้งหลายสวยงาม มีรสอร่อย นารีนเริงใจ

คำว่า **ยั่วยวนจิตด้วยอารมณ์หลายรูปแบบ** อธิบายว่า ย่อมยั่วยวน คือ ล่อให้จิตพอใจ ให้ร่าเริง ให้รื่นเริง ด้วยรูปชนิดต่าง ๆ ฯลฯ โผฏฐัพพะชนิดต่าง ๆ รวมความว่า ยั่วยวนจิตด้วยอารมณ์หลายรูปแบบ

ว่าด้วยโทษแห่งกามคุณ

คำว่า **เราเห็นโทษในกามคุณแล้ว** อธิบายว่า สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย โทษแห่งกาม เป็นอย่างไร กุลบุตรในโลกนี้เลี้ยงชีวิตด้วยการมีศิลปะใด คือ ด้วยการนับคะแนน การคำนวณ การนับจำนวน การไถ การค้าขาย การเลี้ยงโค การยิงธนู การรับราชการ หรือด้วยศิลปะอย่างใด อย่างหนึ่ง อดทนต่อความหนาว ตราคร่ำต่อความร้อน หวาดกลัวแต่สัมผัสแห่ง เหลือบ ุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน และตายลงด้วยความหิวกระหาย แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่า เป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย เป็นกองทุกข์ที่จะพึงเห็นได้เอง มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นเค้า มีกามเป็นเหตุเกิด เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลายนั้นแล

เชิงอรรถ :

^๑ ม.อ. ๑๔/๓๒๘/๒๙๙-๓๐๐

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๔๔๒ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ทุติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

ถ้าเมื่อกุลบุตรนั้นขยัน พากเพียร พยายามอยู่อย่างนี้ โภคสมบัติเหล่านั้น ย่อมไม่สัมฤทธิ์ผล เขาเศร้าโศก ลำบาก รำพัน ตีอกพร่ำเพ้อ ถึงความหลงใหลว่า “ความขยันของเราเป็นโมฆะหนอ ความพยายามของเราไม่มีผลเลย” แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่า เป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย เป็นกองทุกข์ที่จะพึงเห็นได้เอง มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเค้า มีกามเป็นเหตุเกิด เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลายนั้นแล

ถ้าเมื่อกุลบุตรนั้นขยัน พากเพียร พยายามอยู่อย่างนี้ โภคสมบัติเหล่านั้น ย่อมสัมฤทธิ์ผล เขากลับเสวยทุกข์โถมันส์ มีเหตุมาจากการรักษาโภคสมบัติเหล่านั้น ว่า “ทำอะไร พระราชาทั้งหลาย จะไม่พึงริบโภคสมบัติทั้งหลายของเรา พวกโจร จะไม่พึงลักไป ไฟจะไม่พึงไหม้ น้ำจะไม่พึงพัดไป ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักจะไม่พึงแย่งไป” เมื่อกุลบุตรนั้นรักษา คุมครองอยู่อย่างนี้ พระราชาทั้งหลายริบโภคสมบัติ นั้นไปก็ดี พวกโจรปล้นเอาไปก็ดี ไฟไหม้เสียก็ดี น้ำพัดไปก็ดี ทายาทผู้ไม่เป็นที่รัก แย่งเอาไปก็ดี เขาเศร้าโศก ฯลฯ ถึงความหลงใหลว่า “สิ่งใดเคยเป็นของเรา แม้สิ่งนั้นก็ไม่ใช่ของเรา” ภิกษุทั้งหลาย แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าเป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย เป็นกองทุกข์ที่จะพึงเห็นได้เอง มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเค้า มีกามเป็นเหตุเกิด เกิด เพราะเหตุแห่งกามทั้งหลายนั้นแล

อีกนัยหนึ่ง (โทษแห่งกามทั้งหลาย) มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเค้า มีกาม เป็นเหตุเกิด เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลายนั่นเอง พวกพระราชาทรงวิวาทกับ พวกพระราชาก็ได้ พวกกษัตริย์วิวาทกับพวกกษัตริย์ก็ได้ พวกพราหมณ์วิวาทกับ พวกพราหมณ์ก็ได้ พวกคหบดีวิวาทกับพวกคหบดีก็ได้ มารดาวิวาทกับบุตรก็ได้ บุตรวิวาทกับมารดาได้ บิดาวิวาทกับบุตรได้ บุตรวิวาทกับบิดาได้ พี่ชายน้อง ชายวิวาทกับพี่สาวน้องสาวก็ได้ พี่สาวน้องสาววิวาทกับพี่ชายน้องชายก็ได้ สหาย วิวาทกับสหายก็ได้ ชนเหล่านั้น ถึงการทะเลาะ แกร่งแย่งและวิวาทกันในที่นั้น ทำร้ายกันและกันด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วยศัสตราบ้าง ถึงความตายในที่นั้นบ้าง ได้รับความทุกข์ปางตายบ้าง แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าเป็นโทษแห่งกาม ทั้งหลาย เป็นกองทุกข์ที่จะพึงเห็นได้เอง มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเค้า มีกาม เป็นเหตุเกิด เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลายนั้นแล

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ทุติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิเทศ

อีกนัยหนึ่ง (โทษแห่งกามทั้งหลาย) มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเค้า มีกามเป็นเหตุเกิด เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลาย ชนทั้งหลายถือดาบและโล่ จับธนูพาดลูกศรแล้ว วิ่งเข้าสู่สงครามปะทะกันทั้ง ๒ ฝ่าย เมื่อพวกเขายิงลูกศรไปบ้าง ฟุ้งหอกไปบ้าง กวาดแกว่งดาบฟันบ้าง ชนเหล่านั้นถูกลูกศรเสียบเอาบ้าง โดนหอกแทงบ้าง ถูกดาบตัดศีรษะ พวกเขาตายในทีนั้นบ้าง ได้รับทุกข์ปางตายบ้าง แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่า เป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย เป็นกองทุกข์ที่จะพึงเห็นได้เอง มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเค้า มีกามเป็นเหตุเกิด เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลายนั้นแล

อีกนัยหนึ่ง (โทษแห่งกามทั้งหลาย) มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเค้า มีกามเป็นเหตุเกิด เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลาย ชนทั้งหลายถือดาบและโล่ จับธนูพาดลูกศรแล้ว วิ่งเข้าสู่เชิงกำแพงที่ฉาบด้วยเปือกตมร้อน เมื่อพวกเขายิงลูกศรไปบ้าง ฟุ้งหอกไปบ้าง กวาดแกว่งดาบฟันบ้าง ชนเหล่านั้นถูกลูกศรเสียบเอาบ้าง โดนหอกแทงบ้าง ถูกรดด้วยมูลโคร้อนบ้าง ถูกสับด้วยคราดบ้าง ถูกดาบตัดศีรษะบ้าง พวกเขาตายในทีนั้นบ้าง ได้รับทุกข์ปางตายบ้าง แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่า เป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย เป็นกองทุกข์ที่จะพึงเห็นได้เอง มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเค้า มีกามเป็นเหตุเกิด เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลายนั้นแล

อีกนัยหนึ่ง (โทษแห่งกามทั้งหลาย) มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเค้า มีกามเป็นเหตุเกิด เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลาย ชนทั้งหลายตัดช่องยองเบาบ้าง ขโมยยกเค้าบ้าง ปล้นบ้านบ้าง ดักจี้ในทางเปลี่ยวบ้าง ละเมิดภรรยาของผู้อื่นบ้าง พระราชาก็รับสั่งให้จับเขาลงอาญาด้วยประการต่าง ๆ คือ ให้เขี่ยนด้วยแส้บ้าง ให้เขี่ยนด้วยหวายบ้าง ให้ตีด้วยไม้พลองบ้าง ตัดมือบ้าง ตัดเท้าบ้าง ฯลฯ เอาดาบตัดศีรษะบ้าง พวกเขาตายในทีนั้นบ้าง ได้รับทุกข์ปางตายบ้าง แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่า เป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย เป็นกองทุกข์ที่จะพึงเห็นได้เอง มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเค้า มีกามเป็นเหตุเกิด เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลายนั้นแล

อีกนัยหนึ่ง (โทษแห่งกามทั้งหลาย) มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเค้า มีกามเป็นเหตุเกิด เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลาย ชนทั้งหลายประพฤติกายทุจริต วจี-ทุจริต มโนทุจริต ครั้นประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริตแล้ว หลังจาก

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ทุติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

ตายแล้ว ย่อมไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าเป็นโทษแห่งกาม
ทั้งหลาย เป็นกองทุกข์ในสัมปรายภพ มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเค้า มีกามเป็น
เหตุเกิด เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลายนั้นแล^๑

คำว่า เราเห็นโทษในกามคุณแล้ว อธิบายว่า เห็น คือ แลเห็น เทียบเคียง
พิจารณาทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งซึ่งโทษในกามคุณ รวมความว่า เราเห็นโทษ
ในกามคุณแล้ว จึงประพุดติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจก-
สัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

เพราะกามทั้งหลายสวยงาม

มีรสอร่อย นารีรื่นเริงใจ

ยั่วชวนจิตด้วยอารมณ์หลายรูปแบบ

เราเห็นโทษในกามคุณแล้ว

จึงประพุดติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

[๑๓๗] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า)

คำว่า กาม นี้ เป็นอันตราย เป็นดจฬี

เป็นอุปัทวะ เป็นโรค เป็นดจลูกศร และเป็นภัย

เราเห็นภัยนี้ในกามคุณแล้ว

จึงประพุดติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๗)

คำว่า คำว่า กาม นี้ เป็นอันตราย เป็นดจฬี เป็นอุปัทวะ เป็นโรค เป็นดจ
ลูกศร และเป็นภัย อธิบายว่า สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า “ภิกษุ
ทั้งหลาย คำว่า ภัย เป็นชื่อของกามทั้งหลาย คำว่า ทุกข์ เป็นชื่อของกาม
ทั้งหลาย คำว่า โรค เป็นชื่อของกามทั้งหลาย คำว่า ฬี เป็นชื่อของกามทั้งหลาย
คำว่า ลูกศร เป็นชื่อของกามทั้งหลาย คำว่า ความช้อง เป็นชื่อของกามทั้งหลาย
คำว่า เปือกตม เป็นชื่อของกามทั้งหลาย คำว่า การอยู่ในครรภ์ นี้ เป็นชื่อของ
กามทั้งหลาย

เชิงอรรถ :

^๑ ม.ญ. ๑๒/๑๖๗-๑๖๙/๑๒๙-๑๓๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ทุติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

เพราะเหตุไร คำว่า ภัย จึงเป็นชื่อของกามทั้งหลาย เพราะบุคคลนี้ยินดีในกามราคะ ถูกฉันทราคะผูกพันไว้ ย่อมไม่พ้นไปจากภัยแม้ที่เป็นไปในภพปัจจุบัน และไม่พ้นไปจากภัยแม้ที่เป็นไปในภพหน้า ฉะนั้น คำว่า ภัย นี้ จึงเป็นชื่อของกามทั้งหลาย

เพราะเหตุไร คำว่า ทุกข์ ... คำว่า โรค ... คำว่า ฝี่ ... คำว่า ลูกศร ... คำว่า ความข่อง ... คำว่า เปือกตม ... คำว่า การอยู่ในครรรค์ ... นี้ จึงเป็นชื่อของกามทั้งหลาย เพราะบุคคลนี้ยินดีในกามราคะ ถูกฉันทราคะผูกพันไว้ ย่อมไม่พ้นไปจากครรรค์แม้ที่เป็นไปในภพปัจจุบัน และไม่พ้นไปจากครรรค์แม้ที่เป็นไปในภพหน้า ฉะนั้น คำว่า ทุกข์ คำว่า การอยู่ในครรรค์ นี้ จึงเป็นชื่อของกามทั้งหลาย

ปฤชชนตกต่าด้วยราคะอันน่ายินดี

ย่อมเข้าถึงความเป็นสัตว์เกิดในครรรค์อีก เพราะกามเหล่าใด

กามเหล่านี้เรียกว่า ภัย ทุกข์ โรค ฝี่ ลูกศร

ความข่อง เปือกตม และการเกิดในครรรค์

แต่เมื่อใด ภิกษุมีความเพียรเผากิเลส ไม่ละสัมปชัญญะ

เมื่อนั้น ภิกษุผู้เป็นเช่นนั้นก็ล่วงกามเป็นดวงทางสิ้น ที่ข้ามได้ยาก

มองเห็นหมู่สัตว์ผู้เข้าถึงชาติและชรา ดันรนอยู่^๑

รวมความว่า คำว่า กาม นี้ เป็นอันตราย เป็นดุจฝี่ เป็นอุปีทวะ เป็นโรค เป็นดุจลูกศร และเป็นภัย

คำว่า เราเห็นภัยนี้ในกามคุณแล้ว อธิบายว่า เห็น คือ แลเห็น เทียบเคียงพิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้วซึ่งภัยนี้ในกามคุณ รวมความว่า เราเห็นภัยนี้ในกามคุณแล้ว จึงประพุดติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าจึงกล่าวว่า

คำว่า กาม นี้ เป็นอันตราย เป็นดุจฝี่

เป็นอุปีทวะ เป็นโรค เป็นดุจลูกศร และเป็นภัย

เราเห็นภัยนี้ในกามคุณแล้ว

จึงประพุดติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

เชิงอรรถ :

^๑ อัง.อญฺฐก. ๒๓ / ๕๖ / ๒๔๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ทุติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

[๑๓๘] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า)

เราครอบงำภัยทั้งปวงเหล่านี้ คือ

ความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย

ลม แดด เหลือบ และสัตว์เลื้อยคลานแล้ว

จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๘)

คำว่า **ความหนาว** ในคำว่า **ความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย** อธิบายว่า ความหนาวย่อมมีด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ (๑) ความหนาวด้วยอำนาจธาตุกำเริบภายใน (๒) ความหนาวด้วยอำนาจฤดูภายนอก

คำว่า **ความร้อน** อธิบายว่า ความร้อนย่อมมีด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ (๑) ความร้อนด้วยอำนาจธาตุกำเริบภายใน (๒) ความร้อนด้วยอำนาจฤดูภายนอก
ความหิวโหย เรียกว่า ความหิว ความกระหายน้ำ เรียกว่า ความกระหาย
รวมความว่า ความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย

คำว่า **ลม แดด เหลือบ และสัตว์เลื้อยคลาน** อธิบายว่า

คำว่า **ลม** ได้แก่ ลมตะวันออก ลมตะวันตก ลมเหนือ ลมใต้ ลมมีฝุ่น ลมไม่มีฝุ่น ลมหนาว ลมร้อน ลมพัดเบา ลมพัดแรง ลมบ้าหมู ลมจากปีกนก ลมจากปีกครุฑ ลมจากใบตาล ลมจากพัด ความร้อนจากดวงอาทิตย์ เรียกว่า **แดด**
แมลงวันหัวเหลือง เรียกว่า **เหลือบ**

งู เรียกว่า **สัตว์เลื้อยคลาน** รวมความว่า **ลม แดด เหลือบ และสัตว์เลื้อยคลาน**

คำว่า **เราครอบงำภัยทั้งปวงเหล่านี้** อธิบายว่า ครอบงำ คือ ท่วมทับ รัตรึง ย่ำยีแล้ว รวมความว่า เราครอบงำภัยทั้งปวงเหล่านี้แล้ว จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

เราครอบงำภัยทั้งปวงเหล่านี้ คือ

ความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย

ลม แดด เหลือบ และสัตว์เลื้อยคลานแล้ว

จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [ทุติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิเทศ

[๑๓๙] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าววว่า)

**พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าละทิ้งหมู่ มีขันธเกิดดีแล้ว
มีดอกบัว(คือธรรม)เป็นผู้ยิ่งใหญ่ อยู่ในป่าตามชอบใจได้
เหมือนนาคะ ละทิ้งโขลงแล้วอยู่ป่าได้ตามชอบใจ
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๙)**

คำว่า ละทิ้งหมู่ ... เหมือนนาคะ อธิบายว่า ช้างตัวประเสริฐเรียกว่า นาคะ
แม้พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ก็ชื่อนานาคะ เพราะเหตุไร พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าจึง
ชื่อนานาคะ

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าชื่อนานาคะ เพราะไม่ทำความชั่ว พระปัจเจก-
สัมพุทธเจ้าชื่อนานาคะ เพราะไม่ถึง พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าชื่อนานาคะ เพราะไม่
กลับมาหา

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าชื่อนานาคะ เพราะไม่ทำความชั่ว เป็นอย่างไร
คือ บำปอกุศลธรรมทั้งหลายเป็นเหตุแห่งความเศร้าหมอง ก่อภพใหม่
มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชรา และมรณะต่อไป
ตรัสเรียกว่า ความชั่ว

(สมจริงตั้งคาถาประพันธ์ว่า)

บุคคลผู้ไม่ทำบาปแม้เล็กน้อยในโลก
สลัดสังโยชน์เครื่องผูกพันได้ทั้งหมด
ไม่ติดข้องอยู่ในธรรมเป็นเครื่องข้องทั้งปวง เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว
ดำรงตนมั่นคงเช่นนั้น บัณฑิตทั้งหลายเรียกว่า นาคะ^๑
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นชื่อนานาคะ เพราะไม่ทำความชั่ว เป็นอย่างนี้

เชิงอรรถ :

^๑ พ.ศ. ๒๕/๕๒๘/๔๓๗

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ทุติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นชื่อว่านาคะ เพราะไม่ถึง เป็นอย่างไร

คือ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ไม่ถึงฉันทาคติ ไม่ถึงโทสาคติ ไม่ถึงโมหาคติ ไม่ถึงภยาคติ^๑ พระองค์ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจราคะ ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจโทสะ ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจโมหะ ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจมานะ ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจทิฏฐิ ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจอุทธัจจะ ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจวิจิกิจฉา ไม่ดำเนินไปด้วยอำนาจอนุสัย คือ ไม่ดำเนินไป ไม่ออกไป ไม่ถูกพาไป ไม่ถูกนำไป ด้วยธรรมที่ก่อความเป็นฝักเป็นฝ่าย พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าชื่อว่านาคะ เพราะไม่ถึง เป็นอย่างนี้

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าชื่อว่านาคะ เพราะไม่กลับมาหา เป็นอย่างไร

คือ กิเลสเหล่าใดพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าจะได้แล้ว ด้วยโสดาปัตติมรรค พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าไม่มา ไม่กลับมา ไม่หวนกลับมาสู่กิเลสเหล่านั้นอีก กิเลสเหล่าใดพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าจะได้แล้ว ด้วยสกทาคามิมรรค ฯลฯ ด้วยอนาคามิมรรค ฯลฯ ด้วยอรหัตตมรรค ท่านก็ไม่มา ไม่กลับมา ไม่หวนกลับมาสู่กิเลสเหล่านั้นอีก พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นชื่อว่านาคะ เพราะไม่กลับมาหา เป็นอย่างนี้

คำว่า เหมือนนาคะละทิ้งโขลงแล้ว อธิบายว่า ช้างตัวประเสริฐนั้น ละทิ้ง คือ ทอดทิ้ง ปล่อยทิ้งโขลงแล้ว ตัวเดียว เหี้ยบบ่างเข้าไปในท่ามกลางป่าดง คือ อยู่เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป ฉันท

แม้พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ก็ละทิ้ง คือ ทอดทิ้ง ปล่อยทิ้งหมู่คณะแล้ว ประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด คือ ใช้สอยเสนาสนะ เป็นป่าทึบและป่าละเมาะอันสงัด มีเสียงน้อย มีเสียงอีกทีก็น้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็นสถานที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเร้นตามลำพังผู้เดียว ท่านไปผู้เดียว ยืนผู้เดียว นั่งผู้เดียว นอนผู้เดียว เข้าหมู่บ้านเพื่อบิณฑบาตผู้เดียว กลับผู้เดียว นั่งในที่ลับผู้เดียว อธิษฐานจงกรมผู้เดียว ประพฤติอยู่ คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไปผู้เดียว รวมความว่า เหมือนนาคะ ละทิ้งโขลงแล้ว

เชิงอรรถ :

^๑ เทียบกับความในข้อ ๒๗/๑๔๕-๑๔๖

พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ทุติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรตนิทเทส

คำว่า มีขันธเกิดดีแล้ว มีดอกบัว (คือธรรม) เป็นผู้ยิ่งใหญ่ อธิบายว่า
ข้างตัวประเสริฐนั้น มีขันธเกิดดีแล้ว คือ เป็นข้างสูง ๗ ศอกบ้าง สูง ๘
ศอกบ้าง ฉันท

แม้พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ก็มีขันธเกิดดีแล้วด้วยสี่ขันธอันเป็นอเสขะ สมาธิ-
ขันธอันเป็นอเสขะ ปัญญาขันธอันเป็นอเสขะ วิมุตติขันธอันเป็นอเสขะ วิมุตติญาณ-
ทัสสนขันธอันเป็นอเสขะ ฉันทัน

ข้างตัวประเสริฐนั้น ชื่อว่าปทุม^๑ ฉันท

แม้พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าก็ชื่อว่าปทุม ฉันทัน เพราะมีดอกบัวคือโพชฌงค์ ๗
ประการ ได้แก่ ดอกบัวคือสติสัมโพชฌงค์ อัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์
ปีติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อุpekขาสัมโพชฌงค์

ข้างตัวประเสริฐนั้น ยิ่งใหญ่ด้วยเร็วแรง กำลัง ความเร็ว ความกล้า ฉันท

แม้พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าก็เป็นผู้ยิ่งใหญ่ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ
วิมุตติญาณทัสสนะ ฉันทัน รวมความว่า มีขันธเกิดดีแล้ว มีดอกบัว (คือธรรม)
เป็นผู้ยิ่งใหญ่

คำว่า อยู่ในป่าตามชอบใจได้ อธิบายว่า ข้างตัวประเสริฐนั้น อยู่ในป่าตาม
ชอบใจได้ ฉันท แม้พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ก็อยู่ในป่าตามชอบใจได้ ฉันทัน คือ
อยู่ในป่าตามชอบใจได้ด้วยปฐมฌานบ้าง ทุติยฌานบ้าง ฯลฯ ตติยฌานบ้าง ฯลฯ
จตุตถฌานบ้าง เมตตาเจโตวิมุตติบ้าง กรุณาเจโตวิมุตติบ้าง ฯลฯ มุทิตาเจโตวิมุตติ
บ้าง ฯลฯ อุpekขาเจโตวิมุตติบ้าง อากาสาณัญจายตนสมาบัติบ้าง วิญญานัญญา-
จายตนสมาบัติบ้าง ฯลฯ อากิญจัญญายตนสมาบัติบ้าง ฯลฯ เนวส์ญญานา-
สัญญายตนสมาบัติบ้าง ฯลฯ นิโรธสมาบัติบ้าง ฯลฯ อยู่ในป่าตามชอบใจได้ด้วย
ผลสมาบัติบ้าง รวมความว่า อยู่ในป่าตามชอบใจได้ จึงประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือน
นอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ปทุม ในที่นี้หมายถึง มีร่างกายเช่นดังดอกบัว หรือเพราะเกิดในตระกูลข้างชื่อปทุม (ข.จ.อ. ๑๓๙/๑๓๒)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ทุติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าละทิ้งหมู่ มีขันธเกิดดีแล้ว
มีดอกบัว(คือธรรม)เป็นผู้ยิ่งใหญ่ อยู่ในป่าตามชอบใจได้
เหมือนนาคะ ละทิ้งโขลงแล้วอยู่ป่าได้ตามชอบใจ
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

[๑๔๐] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า)

**บุคคลสัมผัสวิมุตติใจ ซึ่งเกิดขึ้นตามสมัย
วิมุตตินั้นเป็นไปไม่ได้สำหรับบุคคล
ผู้ยินดีการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ
บุคคลใคร่ครวญถ้อยคำของพระปัจเจกสัมพุทธเจ้า
ผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์แล้ว
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๑๐)**

คำว่า **บุคคลสัมผัสวิมุตติใจ ซึ่งเกิดขึ้นตามสมัย วิมุตตินั้นเป็นไปไม่ได้
สำหรับบุคคล ผู้ยินดีการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ** อธิบายว่า สมจริงดังที่พระผู้มี-
พระภาคได้ตรัสไว้ว่า "อานนท์ ข้อที่ภิกษุชอบคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ยินดีการคลุกคลี
ด้วยหมู่คณะ ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งความชอบคลุกคลีด้วยคณะ ชอบคณะ ยินดีคณะ
บันเทิงอยู่ในคณะ ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งความชอบคลุกคลีด้วยคณะ จักเป็นผู้ได้
เนกขัมมสุข(สุขจากการหลีกออกบวช) ปวิเวกสุข(สุขจากความสงบ) อุปสมสุข(สุข
จากความเข้าไปสงบ) สัมโพธิสุข(สุขจากการตรัสรู้) ตามปรารณา ได้โดยไม่ยาก
โดยไม่ลำบาก เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ อานนท์ ข้อที่ภิกษุใดหลีกออกจากคณะ อยู่
ตามลำพังผู้เดียว ภิกษุนั้นพึงหวังเนกขัมมสุข ปวิเวกสุข อุปสมสุข สัมโพธิสุข
จักเป็นผู้ได้สุขนั้นตามปรารณา ได้โดยไม่ยาก โดยไม่ลำบาก ก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้
อานนท์ ข้อที่ภิกษุชอบคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ยินดีการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ประกอบ
เนื่อง ๆ ซึ่งความชอบคลุกคลีด้วยคณะ ชอบคณะ ยินดีคณะ บันเทิงอยู่ในคณะ
ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งความชอบคลุกคลีด้วยคณะ จักบรรลุเจโตวิมุตติซึ่งเกิดขึ้นตาม
สมัย อันนำยินดี หรือ โลกุตตรมรรค ซึ่งมีได้เกิดขึ้นตามสมัย อันไม่กำเริบ ย่อมเป็น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ทุติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

ไปไม่ได้ อานนท์ ส่วนภิกษุใด หลีกออกจากคณะ อยู่ตามลำพังผู้เดียว ภิกษุนั้น พึงหวัง คือ จักบรรลุเจโตวิมุตติ ซึ่งเกิดขึ้นตามสมัย อันนายินดี หรือโลกุตตรมรรค ซึ่งมีได้เกิดขึ้น ตามสมัย อันไม่กำเร็บ ย่อมเป็นไปได้”^๑ รวมความว่า บุคคลสัมผัส วิมุตติใด ซึ่งเกิดขึ้นตามสมัย วิมุตตินั้นเป็นไปไม่ได้สำหรับบุคคลผู้ยินดีการคลุกคลี ด้วยหมู่คณะ

คำว่า **บุคคลใคร่ครวญถ้อยคำของพระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นเฝ้าพันธู์แห่งพระอาทิตย์แล้ว** อธิบายว่า พระสุริยะเรียกว่า พระอาทิตย์ พระสุริยะนั้น เป็นพระโคดมโดยพระโคตร แม้พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าก็เป็นพระโคดมโดยพระโคตร พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น จึงปรากฏโดยโคตรพระอาทิตย์ คือ เป็นเฝ้าพันธู์โดยโคตรพระอาทิตย์ ฉะนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า จึงชื่อว่าเป็นเฝ้าพันธู์แห่งพระอาทิตย์

คำว่า **บุคคลใคร่ครวญถ้อยคำของพระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นเฝ้าพันธู์แห่งพระอาทิตย์แล้ว** อธิบายว่า พิง คือ สดับ เรียน ทรงจำ เข้าไปกำหนดถ้อยคำ คือ คำที่เป็นแนวทาง เทศนา คำสั่งสอน คำพรา้สอนของพระผู้เป็นเฝ้าพันธู์แห่งพระอาทิตย์ รวมความว่า บุคคลใคร่ครวญถ้อยคำของพระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นเฝ้าพันธู์แห่งพระอาทิตย์แล้ว จึงประพทติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

บุคคลสัมผัสวิมุตติใด ซึ่งเกิดขึ้นตามสมัย
วิมุตตินั้นเป็นไปไม่ได้สำหรับบุคคล
ผู้ยินดีการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ
บุคคลใคร่ครวญถ้อยคำของพระปัจเจกสัมพุทธเจ้า
ผู้เป็นเฝ้าพันธู์แห่งพระอาทิตย์แล้ว
จึงประพทติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

ทุติยวรรค จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ม.อ. ๑๔/๑๘๖/๑๖๐, อภ.ปญจก. (แปล) ๒๒/๓๐/๔๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

ตติยวรรค

[๑๔๑] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่)

**(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า)ประพทิตลวงทิจฐลิ
อันเป็นเสี้ยนหนาม ถึงนิยาม ได้เฉพาะมรรคแล้ว
เป็นผู้มีญาณเกิดขึ้นแล้ว ไม่ต้องให้ผู้อื่นแนะนำ
จึงประพทิตอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๑)**

คำว่ (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า)ประพทิตลวงทิจฐลิอันเป็นเสี้ยนหนาม
อธิบายว่ สักกายทิจฐลิมีวัตถุ ๒๐ เรียกว่ ทิจฐลิอันเป็นเสี้ยนหนาม ปุถุชนผู้มีได้
สดับ ในโลกนี้ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการ
แนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้
รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ย่อมมองเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา เห็นอัตตาว่ามีรูป
เห็นรูปในอัตตา หรือเห็นอัตตาในรูป

ย่อมมองเห็นเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญานโดยความ
เป็นอัตตา เห็นอัตตาว่ามีวิญญาน เห็นวิญญานในอัตตา หรือเห็นอัตตาในวิญญาน
ทิจฐลิ การตกอยู่ในทิจฐลิ ความรกชัฏคือทิจฐลิ ความกัณดารคือทิจฐลิ เสี้ยนหนาม
คือทิจฐลิ ความดันรนคือทิจฐลิ เครื่องผูกพันคือทิจฐลิ ความถือ ความถือมั่น
ความยึดมั่น ความยึดมั่นถือมั่น ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิเดียรฉัตร ความถือ
ขัดแย้ง ความถือวิปริต ความถือวิปลาส ความถือผิด ความถือในสิ่งที่เป็นความจริง
ว่เป็นจริงเห็นปานนี้ จนถึงทิจฐลิ ๖๒ นี้ชื่อว่าทิจฐลิอันเป็นเสี้ยนหนาม

คำว่ (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ประพทิตลวงทิจฐลิอันเป็นเสี้ยนหนาม ได้แก่
ประพทิตลวง คือ ก้าวพัน ก้าวลวง ลวงเลยทิจฐลิอันเป็นเสี้ยนหนาม รวมความว่
(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ประพทิตลวงทิจฐลิอันเป็นเสี้ยนหนาม

คำว่ ถึงนิยาม ได้เฉพาะมรรคแล้ว อธิบายว่ มรรค ๔ เรียกว่ นิยาม
ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรตติยทเทส

๑. สัมมาทิฏฐิ	๒. สัมมาสังกัปปะ
๓. สัมมาวาจา	๔. สัมมากัมมันตะ
๕. สัมมาอาชีวะ	๖. สัมมาวายามะ
๗. สัมมาสติ	๘. สัมมาสมาธิ

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าผู้เพียบพร้อมด้วยอริยมรรค ๘ ประการ ชื่อว่าถึง
นิยาม คือ ถึง ถึงพร้อม บรรลุ สัมผัส ทำให้แจ้ง รวมความว่า ถึงนิยาม

คำว่า **ได้เฉพาะมรรคแล้ว** อธิบายว่า ได้มรรคแล้ว ได้เฉพาะมรรคแล้ว คือ
บรรลุ ถูกต้อง ทำมรรคให้แจ้งแล้ว รวมความว่า ถึงนิยาม ได้เฉพาะมรรคแล้ว

คำว่า **เป็นผู้มีญาณเกิดขึ้นแล้ว ไม่ต้องให้ผู้อื่นแนะนำ** อธิบายว่า ญาณ
เกิดขึ้น คือ เกิดขึ้นพร้อม บังเกิด บังเกิดขึ้น ปราภฏแก่พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น
คือ ญาณเกิดขึ้น เกิดขึ้นพร้อม บังเกิด บังเกิดขึ้น ปราภฏว่า "สังขารทั้งปวง
ไม่เที่ยง ฯลฯ สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ฯลฯ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ฯลฯ สิ่งใด
สิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา"
รวมความว่า เป็นผู้ที่มีญาณเกิดขึ้นแล้ว

คำว่า **ไม่ต้องให้ผู้อื่นแนะนำ** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นไม่ให้ใคร
แนะนำ คือ ไม่ต้องมีใครทำให้เชื่อ ไม่ต้องมีใครเป็นปัจเจก ถึงญาณไม่เกี่ยวข้องกับ
ผู้อื่น เป็นผู้ไม่หลงลืม รู้ตัว มีสติตั้งมั่น รู้เห็นตามความเป็นจริง คือ เป็นผู้ไม่หลงลืม
รู้ตัว มีสติตั้งมั่น รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สังขารทั้งปวง
เป็นทุกข์ ฯลฯ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็น
ธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา" รวมความว่า เป็นผู้มี
ญาณเกิดขึ้นแล้ว ไม่ต้องให้ผู้อื่นแนะนำ จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด
ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ประพฤติล่วงทิฏฐิ

อันเป็นเสี้ยนหนาม ถึงนิยาม ได้เฉพาะมรรคแล้ว

เป็นผู้มีญาณเกิดขึ้นแล้ว ไม่ต้องให้ผู้อื่นแนะนำ

จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

[๑๔๒] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่)

**(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) เป็นผู้ไม่โลภ ไม่หลอกลวง
ไม่กระหาย ไม่มีความลบลู่ กำจัดกสวระ (กิเลสจรรย์ยอม)
และโมหะได้แล้ว ไม่มีความมุ่งหวัง ในโลกทั้งปวงแล้ว
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๒)**

คำว่า **เป็นผู้ไม่โลภ ไม่หลอกลวง ไม่กระหาย** อธิบายว่า ตัณหาเรียกว่า ความโลภ ได้แก่ ความกำหนด ความกำหนดนัก ฯลฯ อภิขมา อกุศลมูลคือโลภะ^๑

ตัณหา คือความโลภนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นละได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น จึงชื่อว่าเป็นผู้ไม่โลภ

ว่าด้วยความหลอกลวง ๓ อย่าง

คำว่า **ไม่หลอกลวง** อธิบายว่า ความหลอกลวง ๓ อย่าง คือ

๑. ความหลอกลวงเกี่ยวกับการใช้สอยปัจจัย
๒. ความหลอกลวงเกี่ยวกับอิริยาบถ
๓. ความหลอกลวงเกี่ยวกับการพูดเลียบเคียง

ความหลอกลวงเกี่ยวกับการใช้สอยปัจจัย เป็นอย่างไร

คือ คหบดีทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมนิมนต์ภิกษุ ถวายจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ภิกษุนั้น มีความปรารถนาเลวทราม ถูกความอยากครอบงำ มีความต้องการจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร เพราะต้องการได้ให้มากยิ่งขึ้น จึงบอกคินจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร เธอพูดอย่างนี้ว่า "จีวรที่มีค่ามากจะมีประโยชน์อะไรแก่สมณะ สมณะควรเที่ยวเลือกเก็บผ้าเก่าจากป่าช้า กองหยากเยื่อ หรือร้านตลาด เอามาทำสังฆาฏิใช้ จึงจะเป็นการเหมาะสม บิณฑบาตที่มีค่ามากจะมีประโยชน์อะไรแก่สมณะ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๐-๕๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

สมณะควรสำเร็จความเป็นอยู่ด้วยก้อนข้าวที่ได้มาด้วยปลีแข่ง โดยการเที่ยวแสวงหา จึงจะเป็นการเหมาะสม เสนาสนะที่มีค่ามากจะมีประโยชน์อะไรแก่สมณะ สมณะควรอยู่ที่โคนไม้ อยู่ที่ป่าช้า หรืออยู่กลางแจ้ง จึงจะเป็นการเหมาะสม คิลานปัจฉัย-เภสัชบริขารที่มีค่ามากจะมีประโยชน์อะไรแก่สมณะ สมณะควรทำยาด้วยน้ำมันูรเนา หรือขึ้นลูกสมอ จึงจะเป็นการเหมาะสม

เพราะต้องการได้ให้มากยิ่งขึ้นนั้น เธอจึงครองจีวรเศร้าหมอง ฉันทินทบาท เศร้าหมอง ใช้สอยเสนาสนะขอมขอ ใช้คิลานปัจฉัยเภสัชบริขารตามมีตามได้ คหบดีทั้งหลายรู้จักภิกษุนี้ว่า "สมณะรูปนี้ มีความปรารถนาน้อย สันโดษ สงบสงัด ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ปรารถนาความเพียร มีวาตะกำจัดขัดเกล่า" ก็ยิ่งนิมนต์เธอให้รับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริขารมากยิ่งขึ้น เธอจึงพูดอย่างนี้ว่า "เพราะพรั่งพร้อมด้วยเหตุ ๓ ประการ กุลบุตรผู้มีศรัทธาย่อมประสบบุญมาก คือ เพราะพรั่งพร้อมด้วยศรัทธา ... เพราะพรั่งพร้อมด้วยไทยธรรม ... เพราะพรั่งพร้อมด้วยพระทักษิณบุญคุณ กุลบุตรผู้มีศรัทธาย่อมประสบบุญมาก ท่านทั้งหลายมีศรัทธานี้อยู่ ไทยธรรมนี้ก็มิได้อยู่พร้อม ทั้งอาตมภาพก็เป็นปฏิคาหก ถ้าอาตมภาพไม่รับ พวกท่านก็จักเสื่อมจากบุญไปเสีย อาตมภาพมิได้มีความต้องการด้วยปัจฉัยนี้ แต่จักรับเพื่ออนุเคราะห์พวกท่าน" เพราะอาศัยเหตุนี้ เธอจึงรับจีวรมากมาย รับบิณฑบาตมากมาย รับเสนาสนะมากมาย รับคิลานปัจฉัยเภสัชบริขารมากมาย การทำหน้านิ้ว การทำคิ้วขมวด การหลอกหลวง กิริยาที่หลอกหลวง ภาวะที่หลอกหลวงเห็นปานนี้ นี้เรียกว่า ความหลอกหลวงเกี่ยวกับการใช้สอยปัจฉัย

ความหลอกหลวงเกี่ยวกับอิริยาบถ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ มีความปรารถนาเลวทราม ถูกความอยากครอบงำ ปรารถนาจะให้เขายกย่อง คิดว่า "คนจักยกย่องเราด้วยอุบายอย่างนี้ จึงสำรวจการเดิน สำรวจการยืน สำรวจการนั่ง สำรวจการนอน ตั้งสติเดิน ตั้งสติยืน ตั้งสตินั่ง ตั้งสตินอน ทำที่เหมือนภิกษุผู้มีสมาธิเดิน เหมือนภิกษุผู้มีสมาธิยืน เหมือนภิกษุผู้มีสมาธินั่ง เหมือนภิกษุผู้มีสมาธินอน เป็นเหมือนภิกษุเจริญญาณอวดต่อหน้า การตั้งท่า การวางท่า การดำรงมั่นอิริยาบถ การทำหน้านิ้ว การทำคิ้วขมวด การหลอกหลวง กิริยาที่หลอกหลวง ภาวะที่หลอกหลวงเห็นปานนี้ นี้เรียกว่า ความหลอกหลวงเกี่ยวกับอิริยาบถ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

ความหลอกลวงเกี่ยวกับการพูดเลียบเคียง เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ มีความปรารถนาเลวทราม ถูกความอยากครอบงำ ปรารถนาจะให้เขายกย่อง คิดว่า “คนจักยกย่องเราด้วยอุบายอย่างนี้” จึงกล่าววาจาอิงอริยธรรม คือพูดว่า “ภิกษุผู้ทรงจีวรมีรูปแบบอย่างนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่ ผู้ใช้บาตร ใช้ภาชนะโลหะ ใช้ธมกรก ใช้ผ้ากรองน้ำ ใช้ลูกกุญแจ ใช้รองเท้า ใช้ประคดเอว ใช้สายโยกบาตร มีรูปแบบอย่างนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่” พูดว่า “ภิกษุผู้มีอุปัชฌาย์ระดับนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่ มีอาจารย์ระดับนี้ ฯลฯ มีผู้ร่วมอุปัชฌาย์ระดับนี้ ฯลฯ มีผู้ร่วมอาจารย์ระดับนี้ ฯลฯ มีมิตร ฯลฯ มีพรรคพวก ฯลฯ มีคนที่คบหากัน ฯลฯ มีสหายระดับนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่” พูดว่า “ภิกษุผู้อยู่ในวิหารมีรูปแบบอย่างนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่ ฯลฯ อยู่ในเรือนมีหลังคาด้านเดียว มีรูปแบบอย่างนี้ ฯลฯ อยู่ในปราสาท ฯลฯ อยู่ในเรือนโถง ฯลฯ อยู่ในถ้ำ ฯลฯ อยู่ในที่หลีกเลี่ยง ฯลฯ อยู่ในกุฎี ฯลฯ อยู่ในเรือนยอด ฯลฯ อยู่ที่ป่า ฯลฯ อยู่ในโรงกลม ฯลฯ อยู่ในเรือนพัก ฯลฯ อยู่ในเรือนรับรอง ฯลฯ อยู่ในมณฑป ฯลฯ อยู่ที่โคนไม้ มีรูปแบบอย่างนี้ เป็นสมณะมีศักดิ์ใหญ่”

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้วางหน้าเจยเมย ทำหน้านิวคิ้วขมวด โโกหกหลอกลวง ปลิ้นปล้อน ตลบตะแลง เป็นผู้ได้รับยกย่องด้วยการวางหน้าว่า “สมณะนี้ได้วิหาร-สมาบัติ อันมีอยู่เห็นปานนี้” ภิกษุนั้น ย่อมกล่าวถ้อยคำเช่นนั้น อันเกี่ยวเนื่องด้วยโลกุตตรธรรม และสัจญตนิพพาน อันลึกซึ้ง เร้นลับ ละเอียดอ่อน ปิดบัง การทำหน้านิว การทำคิ้วขมวด การหลอกลวง กิริยาที่หลอกลวง ภาวะที่หลอกลวงเห็นปานนี้ นี้เรียกว่า ความหลอกลวงเกี่ยวกับการพูดเลียบเคียง

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นละความหลอกลวง ๓ อย่างเหล่านี้ได้แล้ว คือ ดัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ฉะนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ชื่อว่าไม่หลอกลวง

คำว่า **ไม่กระหาย** อธิบายว่า ตัณหาเรียกว่า ความกระหาย ได้แก่ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ อภิขมา อกุศลมูลคือโลภะ^๑

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๐-๕๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรตติยเทส

ต้นหาคือความกระหายนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าจะได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น จึงชื่อว่าไม่กระหาย รวมความว่าเป็นผู้ไม่โลภ ไม่หลอกลวง ไม่กระหาย

คำว่า **ไม่มีความลบลหฺ** กำจัดกสวระ(กิเลสจุนำย้อม) และโมหะได้แล้ว อธิบายว่า

คำว่า **ความลบลหฺ** ได้แก่ ความลบลหฺ คือ กิริยาที่ลบลหฺ ภาวะที่ลบลหฺ ความแข็งกระด้าง กรรมคือความแข็งกระด้าง

คำว่า **กสวระ(กิเลสจุนำย้อม)** อธิบายว่า ราคะ ชื่อว่ากสวระ โทสะ ชื่อว่ากสวระ โมหะ ชื่อว่ากสวระ โภคะ ฯลฯ อุปนาหะ ฯลฯ มกขะ ฯลฯ ปฬาสะ ฯลฯ อกุลสลากิสังขารทุกประเภท ชื่อว่ากสวระ

คำว่า **โมหะ** ได้แก่ ความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในทุกขสมุทัย ความไม่รู้ในทุกขนิโรธ ความไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความไม่รู้ในส่วนอดีต ความไม่รู้ในส่วนอนาคต ความไม่รู้ในส่วนอดีตและอนาคต ความไม่รู้ในปฏิจลสมุปบาทว่า เพราะธรรมนี้เป็นปัจจัย ธรรมนี้จึงมี ความไม่รู้ ความไม่เห็น ความไม่ตรัสรู้ ความไม่รู้โดยสมควร ความไม่รู้ตามเป็นจริง ความไม่แทงตลอด ความไม่ถือเอาโดยถูกต้อง ความไม่หยั่งลงโดยรอบคอบ ความไม่พินิจ ความไม่พิจารณา ความไม่ทำให้ประจักษ์ ความทรมานปัญญา ความโง่เขลา ความไม่รู้ชัด ความหลง ความลุ่มหลง ความหลงไหล อวิชชา โอชะคืออวิชชา โยคะคืออวิชชา อนุสัยคืออวิชชา ปริยภูฐานคืออวิชชา ข่ายคืออวิชชา บ่วงคืออวิชชา อกุลสมูลคือโมหะ^๑

ความลบลหฺ กสวระ และโมหะ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นคายเสียแล้ว ทั้งกำจัดได้แล้ว ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น จึงชื่อว่าไม่มีความลบลหฺ กำจัดกสวระ(กิเลสจุนำย้อม)และโมหะได้แล้ว

เชิงอรรถ :

^๑ อภ.สง. (แปล) ๓๔/๑๐๖๗/๒๗๓

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

คำว่า **ไม่มีความมุ่งหวังในโลกทั้งปวงแล้ว** อธิบายว่า ตัณหาเรียกว่า ความมุ่งหวัง ได้แก่ ความกำหนด ความกำหนดนัย ฯลฯ อภิขณา อกุลสมมูลคือโลภะ^๑

คำว่า **ในโลกทั้งปวง** ได้แก่ ในอบายโลกทั้งปวง ในมนุษยโลกทั้งปวง ในเทวโลกทั้งปวง ในชั้นธโลกทั้งปวง ในธาตุโลกทั้งปวง ในอายตนโลกทั้งปวง

คำว่า **ไม่มีความมุ่งหวังในโลกทั้งปวงแล้ว** อธิบายว่า เป็นผู้ไม่มีความมุ่งหวัง คือ ไม่มีตัณหา ไม่มีความกระหายในโลกทั้งปวง รวมความว่า ไม่มีความมุ่งหวังในโลกทั้งปวงแล้ว จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) เป็นผู้ไม่โลภ ไม่หลอกลวง
ไม่กระหาย ไม่มีความลบลู่ กำจัดกสวาระ(กิเลสตนัย้อม)
และโมหะได้แล้ว ไม่มีความมุ่งหวัง ในโลกทั้งปวงแล้ว
จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

[๑๔๓] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า)

**บุคคลพึงละเว้นสหายชั่ว ผู้ไม่เห็นประโยชน์
ผู้ตั้งมั่นอยู่ในธรรมที่ผิด ไม่พึงคบคนผู้ชวนชวายน
และผู้ประมาทด้วยตนเอง
พึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๓)**

ว่าด้วยมิจฉาทิฎฐิ ๑๐

คำว่า **พึงละเว้นสหายชั่ว** อธิบายว่า ที่เรียกว่าสหายชั่ว คือ สหายผู้ประกอบด้วยมิจฉาทิฎฐิ ๑๐ คือ

๑. ทานที่ให้แล้วไม่มีผล
๒. การบูชาไม่มีผล

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๐-๕๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

๓. การบวงสรวงไม่มีผล

๔. กรรมที่ทำไว้ดีและทำไว้ไม่ดีไม่มี

๕. โลกนี้ไม่มี

๖. โลกหน้าไม่มี

๗. มารดาไม่มี

๘. บิดาไม่มี

๙. สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะไม่มี

๑๐. สมณพราหมณ์ที่ดำเนินตนชอบ ปฏิบัติชอบ ผู้ทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยตนเองแล้วประกาศให้(ผู้อื่น)ทราบไม่มี นี้ชื่อว่าสหายชั่ว

คำว่า **พึงละเว้นสหายชั่ว** ได้แก่ พึงละ คือ พึงละเว้นสหายชั่ว รวมความว่า พึงละเว้นสหายชั่ว

คำว่า **ผู้ไม่เห็นประโยชน์ ผู้ตั้งมั่นอยู่ในธรรมที่ผิด** อธิบายว่า ที่เรียกว่า ผู้ไม่เห็นประโยชน์ คือ สหายผู้ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ ๑๐ คือ

๑. ทานที่ให้แล้วไม่มีผล

๒. การบูชาไม่มีผล

ฯลฯ

๑๐. ผู้ทำให้แจ้งในโลกนี้และโลกหน้าด้วยตนเองแล้วประกาศให้(ผู้อื่น)ทราบไม่มี นี้ชื่อว่าผู้ไม่เห็นประโยชน์

คำว่า **ผู้ตั้งมั่นอยู่ในธรรมที่ผิด** อธิบายว่า ผู้ตั้งมั่นอยู่ในกายกรรมที่ผิด ตั้งมั่นอยู่ในวจีกรรมที่ผิด ตั้งมั่นในมโนกรรมที่ผิด ในปาณาติบาต ในอทินนาทาน ในกาเมสุมิจฉาจาร ในมุสาวาท ในปัสสุณาวาจา ในผรุสวาจา ในสัมผัปปลาปะ ในอภิขมา ในพยาบาท ในมิจฉาทิฏฐิ ในสังขาร ในกามคุณ ๕ ในนิวรรณ์ ๕ คือ ตั้งอยู่ด้วยดี ช้อง ติด ติดแน่น ติดใจ น้อมใจไปในนิวรรณ์ รวมความว่า ผู้ไม่เห็นประโยชน์ ผู้ตั้งมั่นอยู่ในธรรมที่ผิด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

คำว่า **ผู้ชวนชวาย** ในคำว่า **ไม่พึงคบคนผู้ชวนชวายและผู้ประมาทด้วยตนเอง** อธิบายว่า บุคคลใดแสวงหา ค้นหา เสาะหากาม ประพฤติในกามนั้น มากในกามนั้น หนักในกามนั้น เอนไปในกามนั้น โอนไปในกามนั้น โนมไปในกามนั้น น้อมใจไปในกามนั้น มีกามนั้นเป็นใหญ่ บุคคลนั้นชื่อว่า เป็นผู้ชวนชวายในกาม

บุคคลใดแสวงหารูปด้วยอำนาจตัณหา ฯลฯ แสวงหาเสียงด้วยอำนาจตัณหา แสวงหากลิ่น ฯลฯ รส ฯลฯ โภจวิพพะด้วยอำนาจตัณหา ประพฤติในกามคุณนั้น มากในกามคุณนั้น หนักในกามคุณนั้น เอนไปในกามคุณนั้น โอนไปในกามคุณนั้น โนมไปในกามคุณนั้น น้อมใจไปในกามคุณนั้น มีกามคุณนั้นเป็นใหญ่ บุคคลนั้นชื่อว่า เป็นผู้ชวนชวายในกาม

บุคคลใดได้รูปด้วยอำนาจตัณหา ได้เสียง ฯลฯ กลิ่น ฯลฯ รส ฯลฯ โภจวิพพะด้วยอำนาจตัณหา ประพฤติในกามคุณนั้น มากในกามคุณนั้น หนักในกามคุณนั้น เอนไปในกามคุณนั้น โอนไปในกามคุณนั้น โนมไปในกามคุณนั้น น้อมใจไปในกามคุณนั้น มีกามคุณนั้นเป็นใหญ่ บุคคลนั้นชื่อว่า เป็นผู้ชวนชวายในกาม

บุคคลใดบริโภครูปด้วยอำนาจตัณหา บริโภคเสียง ฯลฯ กลิ่น ฯลฯ รส ฯลฯ โภจวิพพะด้วยอำนาจตัณหา ประพฤติในกามคุณนั้น มากในกามคุณนั้น หนักในกามคุณนั้น เอนไปในกามคุณนั้น โอนไปในกามคุณนั้น โนมไปในกามคุณนั้น น้อมใจไปในกามคุณนั้น มีกามคุณนั้นเป็นใหญ่ บุคคลนั้นก็ชื่อว่า เป็นผู้ชวนชวายในกาม

ผู้ก่อการทะเลาะ ชื่อว่าผู้ชวนชวายในการทะเลาะ ผู้ทำงาน ชื่อว่าผู้ชวนชวายในงาน ผู้เที่ยวไปในโคจร ชื่อว่าผู้ชวนชวายในโคจร ผู้มีปกติเฟง ก็ชื่อว่าผู้ชวนชวายในฌาน ฉันท

บุคคลใดแสวงหา ค้นหา เสาะหากาม ประพฤติในกามคุณนั้น มากในกามคุณนั้น หนักในกามคุณนั้น เอนไปในกามคุณนั้น โอนไปในกามคุณนั้น โนมไปในกามคุณนั้น น้อมใจไปในกามคุณนั้น มีกามคุณนั้นเป็นใหญ่ บุคคลนั้นก็ชื่อว่า เป็นผู้ชวนชวายในกาม บุคคลใดแสวงหารูปด้วยอำนาจตัณหา ฯลฯ

บุคคลใดได้รูปด้วยอำนาจตัณหา ฯลฯ บุคคลใดบริโภครูปด้วยอำนาจตัณหา ฯลฯ เสียง ฯลฯ กลิ่น ฯลฯ รส ฯลฯ โภจวิพพะด้วยอำนาจตัณหา ประพฤติใน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

กามคุณนั้น มากในกามคุณนั้น หนักในกามคุณนั้น เอนไปในกามคุณนั้น โอนไปในกามคุณนั้น โน้มไปในกามคุณนั้น น้อมใจไปในกามคุณนั้น มีกามคุณนั้นเป็นใหญ่ บุคคลนั้นชื่อว่า เป็นผู้ชวนชวายเป็นกาม ฉะนั้น

คำว่า **ประมาท** อธิบายว่า ควรกล่าวเรื่องความประมาท ความปล่อยจิตไป การเพิ่มพูนการปล่อยจิตไปในกายทุจริต วลีทุจริต มโนทุจริต หรือในกามคุณ ๕ การทำโดยไม่เคารพ การทำไม่ให้อึดต่อ การทำที่ไม่มั่นคง ความประพฤติด้อยหย่อน ความทอดทิ้งฉันทะ การทอดทิ้งธุระ ความไม่เสพ ความไม่เจริญ ความไม่ทำให้มาก ความตั้งใจไม่จริง ความไม่หมั่นประกอบ ความประมาทในการเจริญกุศลธรรมทั้งหลาย ความประมาท กิริยาที่ประมาท ภาวะที่ประมาทมีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ความประมาท

คำว่า **ไม่พึงคบคนผู้ชวนชวายเป็นผู้ประมาทด้วยตนเอง** อธิบายว่า ไม่พึงคบคนผู้ชวนชวายเป็นและไม่พึงคบคนผู้ประมาทด้วยตนเอง ได้แก่ ไม่พึงคบ ไม่พึงเสพ เป็นนิจ ไม่พึงชองเสพ ไม่ควรเสพรอบ ไม่พึงประพฤติดุโดยเอื้อเพื่อ ไม่พึงประพฤดิเอื้อเพื่อโดยชอบ ไม่พึงสมทานประพฤติดด้วยตนเอง รวมความว่า ไม่พึงคบคนผู้ชวนชวายเป็นและผู้ประมาทด้วยตนเอง พึงประพฤดิอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุ นั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

บุคคลพึงละเว้นสหายชั่ว ผู้ไม่เห็นประโยชน์
ผู้ตั้งมั่นอยู่ในธรรมที่ผิด ไม่พึงคบคนผู้ชวนชวายเป็น
และผู้ประมาทด้วยตนเอง
พึงประพฤดิอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด
[๑๔๔] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าววว่า)

**บุคคลพึงคบมิตรผู้เป็นพหูสูต ทรงธรรม ผู้ยิ่งใหญ่
มีปฏิภาณ รู้จักประโยชน์แล้ว พึงกำจัดความสงสัย
ประพฤดิอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๔)**

คำว่า **ผู้เป็นพหูสูต** ในคำว่า พึงคบ ... **ผู้เป็นพหูสูต ทรงธรรม** อธิบายว่า มิตร ผู้เป็นพหูสูต (ผู้ได้ยินได้ฟังมาก) ทรงจำสิ่งที่เล่าเรียนมาแล้วได้ สัมสมสิ่งที่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

เล่าเรียนมาแล้วไว้ได้ คือ ธรรมเหล่าใด ที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน ธรรมเห็นปานนั้นเป็นธรรมที่เขาเล่าเรียนมามาก ทรงจำไว้ได้ คล่องปาก ชื่นใจ แทะตลอดชัดเจนตามทฤษฎี

คำว่า **ทรงธรรม** ได้แก่ ทรงธรรม คือ สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คากา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัပ္ภุตธรรม เวทัลละ

คำว่า **ฟังคบ...** ผู้เป็นพหูสูต ทรงธรรม อธิบายว่า ฟังคบ คือ ฟังคบหา เสพ เสพเป็นนิจ ฟังช่องเสพ เสพเฉพาะมิตรผู้เป็นพหูสูต และผู้ทรงธรรม รวมความว่า ฟังคบ ... ผู้เป็นพหูสูต ทรงธรรม

คำว่า **มิตร...** ผู้ยิ่งใหญ่ มีปฏิภาณ อธิบายว่า มิตร ผู้ยิ่งใหญ่ด้วยศีล สมာธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ

ว่าด้วยบุคคลผู้มีปฏิภาณ ๓ จำพวก

คำว่า **มีปฏิภาณ** ได้แก่ บุคคลผู้มีปฏิภาณ ๓ จำพวก คือ

๑. บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะปริยัติ
๒. บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะปริปจฉา
๓. บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะอธัมม

บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะปริยัติ เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในศาสนานี้ ได้เล่าเรียนพระพุทฺธพจน์ คือ สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คากา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัပ္ภุตธรรม เวทัลละ ญาณ(ความรู้) ของบุคคลนั้นย่อมแจ่มแจ้ง เพราะอาศัยการเล่าเรียน บุคคลนี้ชื่อว่าผู้มีปฏิภาณ เพราะปริยัติ

บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะปริปจฉา เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในศาสนานี้ เป็นผู้ได้สวนในเรื่องความหมาย ในเรื่องที่ควรรู้ ในลักษณะ ในเหตุ ในฐานะและอฐานะ(ความเป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้) ญาณของเขาย่อมแจ่มแจ้ง เพราะอาศัยการได้สวน บุคคลนี้ชื่อว่าผู้มีปฏิภาณเพราะปริปจฉา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะอริคม เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในศาสนานี้ ได้บรรลุสติปัญญา ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โภชนงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ อริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ ปฏิสัมภทา ๔ อภิญญา ๖ บุคคลนั้นรู้เหตุ รู้ผล รู้นิรุตติ (ภาษา) เมื่อรู้เหตุ เหตุย่อมแจ่มแจ้ง เมื่อรู้ผล ผลย่อมแจ่มแจ้ง เมื่อรู้นิรุตติ นิรุตติย่อมแจ่มแจ้ง ญาณในเหตุ ผล และนิรุตติทั้ง ๓ เหล่านี้ ชื่อว่าปฏิภาณปฏิสัมภทา

พระปัจเจก สัมพุทธเจ้าประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมด้วยปฏิภาณปฏิสัมภทานี้ ฉะนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ชื่อว่า มีปฏิภาณ ผู้ใดไม่มีปริยัติ ไม่มีปริบุจจา ไม่มีอริคม ญาณอะไรเล่าจักแจ่มแจ้งแก่เขาได้ รวมความว่า มิตร ... ยิ่งใหญ่ มีปฏิภาณ

คำว่า **รู้จักประโยชน์แล้ว พึงกำจัดความสงสัย** อธิบายว่า รู้จัก คือ รู้ยิ่งทราบ เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว ซึ่งประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ประโยชน์ในภพปัจจุบัน ประโยชน์ในภพหน้า ประโยชน์อย่างยิ่ง พึงกำจัด ได้แก่ พึงขจัดเฉพาะ ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีซึ่งความสงสัยอีก รวมความว่า รู้จักประโยชน์แล้ว พึงกำจัดความสงสัย ประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น จึงกล่าววว่า

บุคคลพึงคบมิตรผู้เป็นพหูสูต ทรงธรรม ผู้ยิ่งใหญ่

มีปฏิภาณ รู้จักประโยชน์แล้ว พึงกำจัดความสงสัย

ประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

[๑๔๕] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าววว่า)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ไม่ขึ้นชมการเล่น

ความยินดี และกามสุขในโลก ไม่ใส่ใจ

งดเว้นจากฐานะแห่งการประดับตกแต่ง พุดคำจริง

จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๕)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

คำว่า **การเล่น ความยินดี และความสุขในโลก** อธิบายว่า

คำว่า **การเล่น** ได้แก่ การเล่น ๒ อย่าง คือ (๑) การเล่นทางกาย (๒) การเล่นทางวาจา ฯลฯ นี้ชื่อว่าการเล่นทางกาย ฯลฯ นี้ชื่อว่าการเล่นทางวาจา^๑

คำว่า **ความยินดี** อธิบายว่า

คำว่า **ความยินดี** นี้ เป็นชื่อของความไม่เบื่อหน่าย

คำว่า **ความสุข** อธิบายว่า สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย กามคุณมี ๕ อย่างเหล่านี้ ๕ อย่างอะไรบ้าง คือ

๑. รูปที่พึงรู้แจ้งทางตา นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด

๒. เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู...

๓. กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก...

๔. รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น...

๕. โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด

ภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ อย่างนี้แล ภิกษุทั้งหลาย สุข โสมนัสอันใดแล อาศัยกามคุณ ๕ นั้นเกิดขึ้น โสมนัสนี้ เรียกว่า กามอันเป็นสุข^๒

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในมนุษยโลก รวมความว่า การเล่น ความยินดี และความสุขในโลก

คำว่า **ไม่ชื่นชม... ไม่ใส่ใจ** อธิบายว่า ไม่ชื่นชม คือ ไม่ใส่ใจ ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งการเล่น ความยินดี และความสุขในโลก รวมความว่า ไม่ชื่นชม... ไม่ใส่ใจ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑๒๗/๔๒๐

^๒ ม.จ. ๑๔/๓๒๘/๒๕๙ - ๓๐๐

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

ว่าด้วยการประดับตกแต่ง ๒ อย่าง

คำว่า **การประดับตกแต่ง** ในคำว่า **งตเวณจากฐานะแห่งการประดับตกแต่ง** **พูดคำจริง** ได้แก่ การประดับตกแต่ง ๒ อย่าง คือ

๑. การประดับตกแต่งของคฤหัสถ์
๒. การประดับตกแต่งของบรรพชิต

การประดับตกแต่งของคฤหัสถ์ เป็นอย่างไร

คือ การแต่งผม การแต่งหนวด การตัดดอกไม้ การประพรมเครื่องหอม การย้อมผิว การใช้เครื่องประดับ การใช้เครื่องแต่งตัว การนุ่งผ้าสวยงาม การประดับข้อมือ การโพกผ้าโพกศีรษะ การอบตัว การนวดตัว การอาบน้ำ การตัดตัว การส่องกระจก การทาเปลือกตา การสวมพวงดอกไม้ การทาปาก การเจิมหน้า การผูกข้อมือ การเกล้าผม การใช้ไม้เท้า การใช้ทะนาน การใช้พระขรรค์ การใช้ร่ม การสวมรองเท้าสวยงาม การติดกรอบหน้า การปักปิ่น การใช้พัด การนุ่งผ้าขาว การนุ่งผ้าชายยาว นี่ชื่อว่าการประดับตกแต่งของคฤหัสถ์

การประดับตกแต่งของบรรพชิต เป็นอย่างไร

คือ การตกแต่งจีวร การตกแต่งบาตร การตกแต่งเสนาสนะ การตกแต่ง การประดับประดา การเล่นสนุกในการประดับ ความเพลิดเพลินในการประดับ ความปรารถนาการประดับ ความเป็นผู้ปรารถนาการประดับ กิริยาที่ประดับ ความเป็นกิริยาที่ประดับร่างกายอันเนาเปื่อยนี้ หรือบริวารอันเป็นภายนอก นี่ชื่อว่าการประดับตกแต่งของบรรพชิต

คำว่า **พูดคำจริง** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น เป็นผู้พูดจริง ตั้งมั่นในความสัตย์ มีถ้อยคำมั่นคง เชื่อถือได้ ไม่กล่าวคำหลอกลวงชาวโลก งต งตเวณ คือ เว้นขาดจากฐานะแห่งการประดับ ได้แก่ ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้อง มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส) อยู่ รวมความว่า งตเวณจากฐานะแห่งการประดับ พูดคำจริง จึงประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น จึงกล่าวว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิทเทส

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ไม่ขึ้นชมการเล่น
ความยินดี และกามสุขในโลก ไม่ใส่ใจ
งดเว้นจากฐานะแห่งการประดับตกแต่ง พุดคำจริง
จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

[๑๔๖] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ละทิ้ง บุตร ทาระ บิดา มารดา
ทรัพย์ ัญชาติ พวกพ้อง และกาม ตามส่วนแล้ว
จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๖)

คำว่า บุตร ทาระ บิดา มารดา อธิบายว่า

คำว่า บุตร ได้แก่ บุตร ๔ จำพวก คือ

๑. บุตรเกิดจากตน
๒. บุตรเกิดในเขต
๓. บุตรที่เขาให้
๔. บุตรที่อยู่ในสำนัก

ภริยา เรียกว่า ทาระ

คำว่า บิดา ได้แก่ บรุษผู้ให้กำเนิด

คำว่า มารดา ได้แก่ สตรีผู้ให้กำเนิด รวมความว่า บุตร ทาระ บิดา มารดา

คำว่า ทรัพย์ ัญชาติ พวกพ้อง อธิบายว่า เงิน ทอง แก้วมุกดา แก้วมณี
แก้วไพฑูรย์ สังข์ ศิลา แก้วประพาฬ เงิน ทอง แก้วทับทิม เพชรดาแมว เรียกว่า
ทรัพย์

ปุพพัตถชาติ อปรัตถชาติ เรียกว่า ัญชาติ

ข้าวสาลี ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวฟ่าง ลูกเดือย หญ้ากับแค้น ชื่อว่า
ปุพพัตถชาติ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

เครื่องแกง ชื่อว่าปรินณชาติ

คำว่า **พวกพ้อง** ได้แก่ พวกพ้อง ๔ จำพวก คือ

๑. พวกพ้องโดยความเป็นญาติ ชื่อว่าพวกพ้อง
๒. พวกพ้องโดยโคตร ชื่อว่าพวกพ้อง
๓. พวกพ้องโดยความเป็นมิตร ชื่อว่าพวกพ้อง
๔. พวกพ้องโดยศิลปะ ชื่อว่าพวกพ้อง

รวมความว่า ทรัพย์ ธัญชาติ พวกพ้อง

คำว่า **กาม** ในคำว่า **ละทิ้ง... และกาม ตามส่วนแล้ว** ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม (๒) กิเลสกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม^๑

คำว่า **ละทิ้ง... และกาม** ได้แก่ กำหนดรู้วัตถุกาม ละ กำจัด บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีกิเลสกามอีก

คำว่า **ละทิ้ง... และกาม ตามส่วนแล้ว** อธิบายว่า กิเลสเหล่าใด พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าละได้แล้ว ด้วยโสดาปัตติมรรค ท่านก็ไม่มา คือ ไม่ย้อนมา ไม่กลับมาสู่กิเลสเหล่านั้นอีก กิเลสเหล่าใด ท่านละได้แล้ว ด้วยสกทาคามิมรรค ฯลฯ กิเลสเหล่าใด ท่านละได้แล้ว ด้วยอนาคามิมรรค ฯลฯ กิเลสเหล่าใด ท่านละได้แล้วด้วยอรหัตตมรรค ท่านก็ไม่มา คือ ไม่ย้อนมา ไม่กลับมาสู่กิเลสเหล่านั้นอีก รวมความว่า ละทิ้ง... และกาม ตามส่วนแล้ว จึงประพุดที่อยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น จึงกล่าวว่า

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ละทิ้ง บุตร ทาระ บิดา มารดา

ทรัพย์ ธัญชาติ พวกพ้อง และกาม ตามส่วนแล้ว

จึงประพุดที่อยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๖๖-๖๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

[๑๔๗] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่)

**กามนี้เป็นเครื่องข้อง มีความสุขน้อย
ในกามนี้มีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก
ผู้มีปัญญาว่า กามนี้เป็นจุดขอเหล็กแล้ว
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๗)**

คำว่า **กามนี้เป็นเครื่องข้อง มีความสุขน้อย** อธิบายว่า คำว่า เครื่องข้อง
เบียด เขี้ยว ความเกี่ยวข้อง ความพัวพัน นี้ เป็นชื่อของกามคุณ ๕

คำว่า **มีความสุขน้อย** อธิบายว่า สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ภิกษุ
ทั้งหลาย กามคุณมี ๕ อย่างเหล่านี้ ๕ อย่างอะไรบ้าง คือ

๑. รูปที่พึงรู้แจ้งทางตา อันนำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่
พาใจให้กำหนัด

๒. เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู...

๓. กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก...

๔. รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น...

๕. โภฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย อันนำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ ชวนให้รัก
ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด ภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ อย่างนี้แล

ภิกษุทั้งหลาย สุข โสมนัส อันใดแล อาศัยกามคุณ ๕ นั้นเกิดขึ้น โสมนัสนี้
เรียกว่า กามคุณอันเป็นสุข^๑ สุขนี้น้อย คือ เล็กน้อย หน้อยเดียว เลวทราม ลามก
สกปรก รวมความว่า กามนี้เป็นเครื่องข้อง มีความสุขน้อย

คำว่า **ในกามนี้มีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก** อธิบายว่า กามทั้งหลาย พระผู้-
มีพระภาคตรัสว่า มีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก ในกามนี้มี
โทษอย่างยิ่ง พระผู้มีพระภาคตรัสว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนร่างโครงกระดูก
เปรียบเหมือนชิ้นเนื้อ เปรียบเหมือนคบเพลิงหย้า เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง
เปรียบเหมือนความฝัน เปรียบเหมือนของที่ยืมมา เปรียบเหมือนผลไม้ค้ำตันเปรียบ

เชิงอรรถ :

^๑ ม.อ. ๑๔/๓๒๘/๒๙๙-๓๐๐

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

เหมือนเขียงหันเนื้อ เปรียบเหมือนดอกหลาว เปรียบเหมือนห้วง มีทุกข์มาก ใน
กามนี้มีความคับแค้นมาก มีโทษอย่างยิ่ง^๑ รวมความว่า ในกามนี้มีความยินดีน้อย
มีทุกข์มาก

คำว่า ผู้มีปัญญา^๒รู้ว่า กามนี้เป็นจุดขอเหล็กแล้ว คำว่า ก้อนเหล็ก เบ็ด
เหยื่อ ความเกี่ยวข้อง ความผูกพัน ความพัวพัน นี้ เป็นชื่อของกามคุณ ๕

คำว่า ว่า เป็นคำสนธิ เป็นคำเชื่อมบท เป็นคำที่ทำบทให้บริบูรณ์ เป็นความ
สัมพันธ์แห่งอักษร เป็นความสละสลวยแห่งพยัญชนะ คำว่า ว่า นี้เป็นคำเชื่อม
บทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า ผู้มีปัญญา ได้แก่ ผู้เป็นบัณฑิต มีปัญญา มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ
มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลสได้

คำว่า ผู้มีปัญญา^๒รู้ว่า กามนี้เป็นจุดขอเหล็กแล้ว อธิบายว่า ผู้มีปัญญา^๒ คือ
ทราบ เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า เป็นจุดขอเหล็ก
เป็นจุดเบ็ด เป็นจุดเหยื่อ เป็นเครื่องข้อง เป็นเครื่องผูกพัน เป็นเครื่องพัวพัน รวม
ความว่า ผู้มีปัญญา^๒รู้ว่า กามนี้เป็นจุดขอเหล็กแล้ว จึงประพุดติอยู่ผู้เดียว เหมือน
นอแรด ด้วยเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

กามนี้เป็นเครื่องข้อง มีความสุขน้อย

ในกามนี้มีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก

ผู้มีปัญญา^๒รู้ว่า กามนี้เป็นจุดขอเหล็กแล้ว

จึงประพุดติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

[๑๔๘] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ทำลายสังโยชน์แล้ว

เหมือนสัตว์น้ำทำลายขาย

และเหมือนไฟไหม้เชื่อมอดหมดไปไม่กลับมา

จึงประพุดติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๘)

เชิงอรรถ :

^๑ วิ.มหา. (แปล) ๒/๔๑๗/๕๒๖, อัง.ปญจก. (แปล) ๒๒/๗๖/๑๓๔, ขุ.ม. (แปล) ๒๙/๓/๗-๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

คำว่า **ทำลายสังโยชนแล้ว** ได้แก่ สังโยชน ๑๐ อย่าง^๑ คือ

๑. กามราคสังโยชน (สังโยชนคือความกำหนัดในกาม)
๒. ปฏิฆสังโยชน (สังโยชนคือความกระทบกระทั่งในใจ)
๓. มานสังโยชน (สังโยชนคือความถือตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่)
๔. ทิฏฐิสังโยชน (สังโยชนคือความเห็นผิด)
๕. วิจิกิจฉาสังโยชน (สังโยชนคือความสงสัย)
๖. สีสัพพตปราคาสังโยชน (สังโยชนคือความถือมั่นศีลพรต)
๗. ภวราคสังโยชน (สังโยชนคือความตั้งใจปรารถนาในภพ)
๘. อิศาสังโยชน (สังโยชนคือความริษยา)
๙. มัจฉริยสังโยชน (สังโยชนคือความตระหนี่)
๑๐. อวิชชาสังโยชน (สังโยชนคือความไม่รู้)

คำว่า **ทำลายสังโยชนแล้ว** อธิบายว่า ทะลาย ทำลาย คือ ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งสังโยชน ๑๐ อย่าง รวมความว่า ทำลายสังโยชนแล้ว

คำว่า **เหมือนสัตว์น้ำทำลายขาย** อธิบายว่า ขายที่ทำด้วยด้าย เรียกว่า ขาย น้ำทำเรียกว่า น้ำ ปลาเรียกว่า สัตว์น้ำ อธิบายว่า ปลาทำลาย ทำให้ขาด ทำให้ฉีก ทำให้พัง ทำให้ขายพังทะลายแล้ว แหวกว้าง อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงซิวัด ดำเนินไป ยิ่งซิวัดให้ดำเนินไปได้ ฉันทิ ขายมี ๒ ชนิด คือ (๑) ขายดัดหนา (๒) ขายทิฏฐิ ฯลฯ นี้ชื่อว่าขายดัดหนา ฯลฯ นี้ชื่อว่าขายทิฏฐิ^๒

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นละขายดัดหนา สลัดทิ้งขายทิฏฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ ละขายดัดหนา สลัดทิ้งขายทิฏฐิได้แล้ว พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงไม่ข้องขัดในรูป เสียง กลิ่น ฯลฯ รูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่ได้รับรู้ และใน ธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้ง คือ ไม่ยึด ไม่ผูก ไม่พัวพัน ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่ เกี่ยวข้อง มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส) อยู่ รวมความว่า เหมือนสัตว์น้ำทำลายขาย

เชิงอรรถ :

^๑ สังโยชน คือกิเลสอันผูกมัดใจสัตว์ ทั้ง ๑๐ ข้อนี้ เป็นสังโยชนตามแนวอภิธรรม พึงดูรายละเอียดจาก อภ.สง. (แปล) ๓๔/๑๑๑๘/๒๘๕-๒๘๘

^๒ เทียบกับความในข้อ ๑๑/๘๐-๘๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

คำว่า เหมือนไฟไหม้เชื่อมอดหมดไปไม่กลับมา อธิบายว่า ไฟเมื่อไหม้เชื้อคือหญ้าและไม้ ไป ไม่กลับมา ฉันทใด ก็เลสเหล่าใดพระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นละได้ แล้วด้วยโสดาปัตติมรรค ท่านไม่มา คือ ไม่ย้อนมา ไม่กลับมาสู่กิเลสเหล่านั้นอีก กิเลสเหล่าใดท่านละได้แล้วด้วยสกทาคามิมรรค ฯลฯ กิเลสเหล่าใดท่านละได้แล้ว ด้วยอนาคามิมรรค กิเลสเหล่าใดท่านละได้แล้วด้วยอรหัตตมรรค ท่านก็ไม่มา คือ ไม่ย้อนมา ไม่กลับมาสู่กิเลสเหล่านั้นอีก ฉันทันนั้นเหมือนกัน รวมความว่า เหมือนไฟไหม้เชื่อมอดหมดไปไม่กลับมา จึงประพุดที่อยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ทำลายสังโยชน์แล้ว

เหมือนสัตว์น้ำทำลายชาย

และเหมือนไฟไหม้เชื่อมอดหมดไปไม่กลับมา

จึงประพุดที่อยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

[๑๔๙] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า)

ภิกษุเป็นผู้ไม่สอดส่ายจักขุ

และไม่เป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข คัมครองอินทรี

รักษาใจได้แล้ว ไม่ชุ่มด้วยกิเลส ไฟกิเลสมิได้เผา

จึงประพุดที่อยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๙)

ว่าด้วยผู้ไม่สอดส่ายจักขุ

คำว่า เป็นผู้ไม่สอดส่ายจักขุ และไม่เป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข อธิบายว่า

ภิกษุเป็นผู้สอดส่ายจักขุ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีตาลอกแลก คือ เป็นผู้ประกอบด้วยความเป็นคนมีตาลอกแลกด้วยคิดว่า "รูปที่ยังไม่เคยดู เราควรดู รูปที่เราเคยดูแล้ว ควรผ่านไปเลย" จึงเป็นผู้ชวนขวยการเที่ยวงาน หรือการเที่ยวไปไม่มีจุดหมายแน่นอน จากอารามหนึ่งไปสู่อีกอารามหนึ่ง จากอุทยานหนึ่งไปสู่อีกอุทยานหนึ่ง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

จากบ้านหนึ่งไปสู่อีกบ้านหนึ่ง จากนิคมหนึ่งไปสู่อีกนิคมหนึ่ง จากนครหนึ่งไปสู่อีกนครหนึ่ง จากรัฐหนึ่งไปสู่อีกรัฐหนึ่ง จากชนบท(ประเทศ)หนึ่งไปสู่อีกชนบทหนึ่ง เพื่อดูรูป ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้สอดสายจักษุ เป็นอย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเข้าสู่ละแวกบ้าน เดินไปตามถนนไม่สำรวจ เดินมองข้าง มองม้า มองรถ มองพลเดินเท้า มองเด็กชาย มองเด็กหญิง มองสตรี มองบุรุษ มองร้านค้า มองหน้ามขเรื่อน มองข้างบน มองข้างล่าง มองทิศน้อยทิศใหญ่ ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้สอดสายจักษุ เป็นอย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเห็นรูปทางตาแล้ว เป็นผู้รวบถือ เป็นผู้แยกถือ (อวัยวะส่วนต่างๆ) ย่อมไม่ปฏิบัติเพื่อสำรวจจักษุทริย ซึ่งเมื่อไม่สำรวจแล้วจะเป็นเหตุให้บาปอกุศลธรรม คืออกุศลและโทมนัสครอบงำได้ ย่อมไม่รักษาจักษุทริย ย่อมไม่ถึงความสำรวจในจักษุทริย ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้สอดสายจักษุ เป็นอย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ชวนชวายนดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศลเห็นปานนี้ เหมือนสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกบริโภคอาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังชวนชวายนดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศลเห็นปานนี้ คือ การฟ้อน การขับร้อง การประโคมดนตรี การดุมหระสพ การเล่นนิทาน การเล่นปรบมือ การเล่นปลุกผี การเล่นตีกลอง การสร้างฉากบ้านเมืองให้สวยงาม การละเล่นของคนจัญฑาล การเล่นกระดานหก การละเล่นหน้าศพ การแข่งชนข้าง การแข่งม้า การแข่งชนกระบือ การแข่งชนโค การแข่งชนแพะ การแข่งชนแกะ การแข่งชนไก่ การแข่งชนนกกะทา การรำกระบี่กระบอง การชกมวย มวยปล้ำ การรบ การตรวจพลสวนสนาม การจัดกระบวนทัพ ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้สอดสายจักษุ เป็นอย่างนี้บ้าง

ภิกษุเป็นผู้ไม่สอดสายจักษุ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ไม่เป็นผู้มีตาลอกแลก คือ ไม่ประกอบด้วยความเป็นผู้มีตาลอกแลกด้วยคิดว่า "รูปที่ยังไม่เคยดู เราควรดู รูปที่เราเคยดูแล้วควรผ่านไปเลย" จึงไม่เป็นผู้ชวนชวายนดูการเทียวนาน หรือการเทียวไปไม่มีจุดหมายแน่นอน จากอารามหนึ่งไปสู่อีกอารามหนึ่ง จากอุทยานหนึ่งไปสู่อีกอุทยานหนึ่ง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

จากบ้านหนึ่งไปสู่อีกบ้านหนึ่ง จากนิคมหนึ่งไปสู่อีกนิคมหนึ่ง จากนครหนึ่งไปสู่อีกนครหนึ่ง จากรัฐหนึ่งไปสู่อีกรัฐหนึ่ง จากชนบทหนึ่งไปสู่อีกชนบทหนึ่ง เพื่อดูรูปภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ไม่สอดส่ายจักขุ เป็นอย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเข้าสู่ระแวกบ้าน เดินทางไปตามถนนก็สำรวจ ไม่เดินมองข้าง ไม่มองม้า ไม่มองรถ ไม่มองพลเดินเท้า ไม่มองเด็กชาย ไม่มองเด็กหญิง ไม่มองสตรี ไม่มองบุรุษ ไม่มองร้านค้า ไม่มองหน้ามุขเรือน ไม่มองสูง ไม่มองต่ำ ไม่มองทิศน้อยทิศใหญ่ ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ไม่สอดส่ายจักขุ เป็นอย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเห็นรูปทางตาแล้ว ไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวจจักขุขันธ์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวจแล้วจะเป็นเหตุให้บาปอกุศลธรรมคืออกิขณาและโทมนัสครอบงำได้ ย่อมรักษาจักขุขันธ์ ถึงความสำรวมในจักขุขันธ์ ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ไม่สอดส่ายจักขุ เป็นอย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้งดเว้นจากการชวนชวายนดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศลเห็นปานนี้ เหมือนสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกบริโภคอาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้ว ก็ไม่ชวนชวายนดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศลเห็นปานนี้ คือ การฟ้อน การขับร้อง การประโคมดนตรี ฯลฯ การจัดกระบวนทัพ ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ไม่สอดส่ายจักขุ เป็นอย่างนี้บ้าง รวมความว่า เป็นผู้ไม่สอดส่ายจักขุ

ว่าด้วยผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข

คำว่า **และไม่เป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข** มีอธิบายว่า

ภิกษุเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีเท้าอยู่ไม่สุข คือ ประกอบด้วยความเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข จึงเป็นผู้ชวนชวายนในการเที่ยวไปนาน หรือการเที่ยวไปไม่มีจุดหมายแน่นอน จากอารามหนึ่งไปสู่อีกอารามหนึ่ง จากอุทยานหนึ่งไปสู่อีกอุทยานหนึ่ง จากนิคมหนึ่งไปสู่อีกนิคมหนึ่ง จากนครหนึ่งไปสู่อีกนครหนึ่ง จากรัฐหนึ่งไปสู่อีกรัฐหนึ่ง จากชนบทหนึ่งไปสู่อีกชนบทหนึ่ง ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข เป็นอย่างนี้บ้าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาลสูตตนิทเทส

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข คือ ประกอบด้วยความเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุขในสังฆาราม มิใช่เพราะเหตุแห่งประโยชน์ มิใช่เพราะเหตุแห่งการกระทำ แต่เป็นผู้ฟุ้งซ่าน มีจิตไม่สงบ เดินจากบริเวณหนึ่งไปสู่อีกบริเวณหนึ่ง จากวิหารหนึ่งไปสู่อีกวิหารหนึ่ง จากเรือนหลังคาด้านเดียวแห่งหนึ่ง ไปสู่เรือนหลังด้านเดียวอีกแห่งหนึ่ง จากปราสาทหนึ่งไปสู่อีกปราสาทหนึ่ง จากเรือนโถงหลังหนึ่งไปสู่อีกโถงหลังหนึ่ง จากถ้ำหนึ่งไปสู่อีกถ้ำหนึ่ง จากที่หลีกเร้นแห่งหนึ่งไปสู่อีกที่หลีกเร้นอีกแห่งหนึ่ง จากกุฏิหนึ่งไปสู่อีกกุฏิหนึ่ง จากเรือนยอดแห่งหนึ่งไปสู่อีกเรือนยอดอีกแห่งหนึ่ง จากป้อมหนึ่งไปสู่อีกป้อมหนึ่ง จากปะรำหนึ่งไปสู่อีกปะรำหนึ่ง จากเรือนที่พักแห่งหนึ่งไปสู่อีกที่พักอีกแห่งหนึ่ง จากโรงเก็บของแห่งหนึ่งไปสู่อีกโรงเก็บของอีกแห่งหนึ่ง จากโรงฉนแห่งหนึ่งไปสู่อีกโรงฉนอีกแห่งหนึ่ง จากโรงกลมแห่งหนึ่งไปสู่อีกโรงกลมอีกแห่งหนึ่ง จากโคนต้นไม้แห่งหนึ่งไปสู่อีกโคนต้นไม้อีกแห่งหนึ่ง เดินไปที่ที่พวกภิกษุนั่งกันอยู่ เป็นที่ ๒ ของภิกษุ ๑ รูป เป็นที่ ๓ ของภิกษุ ๒ รูป หรือเป็นที่ ๔ ของภิกษุ ๓ รูป ในที่นั้น พูดเรื่องเพ้อเจ้อมากมายในที่นั้น คือ เรื่องพระราชา เรื่องโจร ฯลฯ เรื่องความเจริญและความเสื่อม ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข เป็นอย่างนี้บ้าง

คำว่า **และไม่เป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นเป็นผู้งด เว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับความเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส) อยู่ ได้แก่ เป็นผู้พอใจในความหลีกเร้น ยินดีในความหลีกเร้น หมั่นประกอบความสงบแห่งจิตภายใน ไม่ห่างจากฌาน ประกอบด้วยวิปัสสนา เพิ่มพูนการอยู่ในเรือนว่าง^๑ มีฌาน เป็นผู้ยินดีในฌาน ขวนขวายในความเป็นผู้มีจิตมีอารมณ์หนึ่งเดียว หนักในประโยชน์ของตน รวมความว่า เป็นผู้ไม่สอดส่ายจักษุ และไม่เป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข

คำว่า **คุ้มครองอินทรีย์** ในคำว่า **คุ้มครองอินทรีย์ รักษาใจได้แล้ว** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นเห็นรูปทางตาแล้ว ไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อ

เชิงอรรถ :

^๑ **เพิ่มพูนการอยู่ในเรือนว่าง** หมายถึงภิกษุเรียนสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานแล้ว เข้าไปยังเรือนว่างนั่งอยู่ตลอดคืนและวัน แม้บำเพ็ญอยู่ในปราสาทมีพื้นชั้นเดียวเป็นต้น ก็ชื่อว่าเพิ่มพูนการอยู่ในเรือนว่างเหมือนกัน (ข.ม.อ. ๑๖๐/๔๑๐)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

สำรวมจักขุทริย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้บาปอกุศลธรรมคืออกิขณาและ โทมนัสครอบงำเอาได้ ย่อมรักษาจักขุทริย์ ถึงความสำรวมในจักขุทริย์ ฟังเสียง ทางหู ฯลฯ ดมกลิ่นทางจมูก ฯลฯ ลิ้มรสทางลิ้น ฯลฯ ถูกต้องโผฏฐัพพะ ทางกาย ฯลฯ รัทธรรमारมณฺเฑทางใจแล้วก็ไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อ สำรวมมโนทริย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้บาปอกุศลธรรมคืออกิขณาและ โทมนัสครอบงำเอาได้ ย่อมรักษามโนทริย์ ถึงความสำรวมในมโนทริย์ รวมความว่า คัมครองอินทริย์

คำว่า **รักษาใจได้แล้ว** ได้แก่ คัมครองใจ ชื่อว่ารักษาจิตได้แล้ว รวมความว่า คัมครองอินทริย์ รักษาใจได้แล้ว

คำว่า **ไม่ชุ่มด้วยกิเลส** ในคำว่า **ไม่ชุ่มด้วยกิเลส ไฟกิเลสมิได้เผา** อธิบายว่า สมจริงดังที่ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวไว้ว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย ผมจักแสดง อวัสสุตปริยายสูตร^๑ และอนวัสสุตปริยายสูตรแก่ท่านทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายจง ฟังเทศนานั้น จงใส่ใจให้ดี ผมจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นรับคำของท่านพระมหา- โมคคัลลานะว่า “อย่างนั้น ท่านผู้มีอายุ” ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวว่า

ผู้มีอายุทั้งหลาย **ภิกษุเป็นผู้ชุ่มด้วยกิเลส เป็นอย่างไร**

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปทางตาแล้ว ย่อมยินดีในรูปที่น่ารัก ย่อมยินร้าย ในรูปที่ไม่น่ารัก เป็นผู้ไม่ตั้งมั่นกายคตาสติ มีปริตตจิตอยู่ และไม่รู้ชัดเจโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติตามความเป็นจริง อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งธรรมที่เป็นบาปอกุศล เหล่านั้นที่เกิดขึ้นแล้วแก่เธอ ฟังเสียงทางหู ฯลฯ ดมกลิ่นทางจมูก ฯลฯ ลิ้มรสทางลิ้น ฯลฯ ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย รัทธรรमारมณฺเฑทางใจแล้ว ย่อมยินดีในธรรมารมณฺเฑที่ น่ารัก ย่อมยินร้ายในธรรมารมณฺเฑที่ไม่น่ารัก เป็นผู้ไม่ตั้งมั่นกายคตาสติ มีปริตตจิต อยู่ และไม่รู้ชัดเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติตามความเป็นจริง อันเป็นที่ดับโดยไม่ เหลือแห่งธรรมที่เป็นบาปอกุศลเหล่านั้นที่เกิดขึ้นแล้วแก่เธอ ผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุนี้ เรียกว่า เป็นผู้ชุ่มด้วยกิเลสในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตา ฯลฯ ในเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ฯลฯ

เชิงอรรถ :

^๑ ส.สพ. (แปล) ๑๘/๒๔๓/๒๔๗-๒๕๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

ในธรรมารมณที่พึงรู้แจ้งทางใจ ผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าแม้มารเข้ามาหาภิกษุนั้น ผู้มีปกติอยู่อย่างนี้ทางตา มารก็พึงได้ช่อง ๖ ได้อารมณ^๑ ถ้าแม้มารเข้ามาหาภิกษุนั้นทางหู ฯลฯ ถ้าแม้มารเข้ามาหาภิกษุนั้นทางใจ มารก็พึงได้ช่อง ๖ ได้อารมณ

เรือนที่สร้างด้วยไม้ธ้อ หรือเรือนที่สร้างด้วยหญ้าแห้งกรอบ ฝนรั่วรดได้ ถ้าแม้คนเอาคบเพลิงที่ติดไฟเข้าไปจุดเรือนนั้นทางทิศตะวันออก ไฟก็พึงได้ช่อง ๖ ได้เชื้อ ถ้าแม้คนเอาคบเพลิงที่ติดไฟเข้าไปจุดเรือนนั้นทางทิศตะวันตก ฯลฯ ทางทิศเหนือ ฯลฯ ทางทิศใต้ ฯลฯ ทางเบื้องต่ำ ฯลฯ ทางทิศเบื้องบน ฯลฯ ถ้าแม้คนเอาคบเพลิงที่ติดไฟเข้าไปจุดเรือนนั้นทางทิศไหน ๆ ก็ตาม ไฟก็พึงได้ช่อง ๖ ได้เชื้อ แม้ฉันทิด ชื่อนี้ก็ฉันทันเหมือนกัน ถ้าแม้มารเข้าไปหาภิกษุนั้นผู้มีปกติอยู่อย่างนั้นทางตา มารก็พึงได้ช่อง ๖ ได้อารมณ ถ้าแม้เข้าไปหาภิกษุนั้นทางหู ฯลฯ มารเข้าไปหาภิกษุนั้นทางใจ มารก็พึงได้ช่อง ๖ ได้อารมณ

รูปครอบงำภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนี้ได้ ภิกษุหาครอบงำรูปได้ไม่ เสียงครอบงำภิกษุได้ ภิกษุหาครอบงำเสียงได้ไม่ กลิ่นครอบงำภิกษุได้ ภิกษุหาครอบงำกลิ่นได้ไม่ รสครอบงำภิกษุได้ ภิกษุหาครอบงำรสได้ไม่ โภฏฐัพพะครอบงำภิกษุได้ ภิกษุหาครอบงำโภฏฐัพพะได้ไม่ ธรรมารมณครอบงำภิกษุได้ ภิกษุหาครอบงำธรรมารมณได้ไม่

ภิกษุนี้เรียกว่าเป็นผู้ถูครอบงำ คือถูกรูปครอบงำ ถูกเสียงครอบงำ ถูกกลิ่นครอบงำ ถูกรสครอบงำ ถูกโภฏฐัพพะครอบงำ และถูกธรรมารมณครอบงำ (ถูกกิเลสเหล่านั้นครอบงำ) ธรรมที่เป็นบาปอกุศลอันเป็นเหตุให้เศร้าหมอง ทำให้เกิดในภพใหม่ มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งชาติ ชรา และมรณะต่อไปครอบงำเธอแล้ว ภิกษุเป็นผู้ข่มด้วยกิเลส เป็นอย่างนี้แล

ภิกษุเป็นผู้ข่มด้วยกิเลส เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปทางตาแล้ว ไม่ยินดีในรูปที่น่ารัก ไม่ยินร้ายในรูปที่ไม่เป็นที่รัก เป็นผู้ตั้งมั่นกายคตาสติ มีอัปปมาณจิตอยู่ และรู้ชัด เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติตามความเป็นจริง อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งธรรมที่เป็นบาปอกุศลเหล่านั้นที่เกิดขึ้นแล้วแก่เธอ พึงเสียงทางหู ฯลฯ รู้ธรรมารมณทาง

เชิงอรรถ :

^๑ อารมณ ในที่นี้หมายถึงปัจจัย (ส.สพ.อ. ๓/๒๔๓/๑๑๓)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

ใจแล้ว ไม่ยินดีในธรรมารมณอันน่ารัก ไม่ยินร้ายในธรรมารมณที่ไม่น่ารัก เป็นผู้ตั้งมั่นกายคตาสติ และมีอัปปมาณจิตอยู่ และรู้ชัดเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติตามความเป็นจริง อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งธรรมที่เป็นบาปอกุศลเหล่านั้นที่เกิดขึ้นแก่เธอ ภิกษุนี้เรียกว่า เป็นผู้ไม่ชุ่มด้วยกิเลสในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตา ฯลฯ เป็นผู้ไม่ชุ่มด้วยกิเลสในเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ฯลฯ เป็นผู้ไม่ชุ่มด้วยกิเลสในธรรมารมณที่พึงรู้แจ้งทางใจ แม้ถ้ามารเข้ามาหาภิกษุนี้ ผู้มีปกติอยู่อย่างนั้นทางตา มารก็ไม่พึงได้ช่อง ไม่พึงได้อารมณ ถ้าถ้ามารเข้ามาหาภิกษุนี้ทางหู ฯลฯ ถ้าถ้ามารเข้ามาหาภิกษุนี้ทางใจ มารก็ไม่พึงได้ช่อง ไม่พึงได้อารมณ

ภูฏาคาร ภูฏาคารศาลา หรือคารศาลา พอกดินหนา มีเครื่องฉาบทาเปียก ถ้าแม้คนเอาคอบเพลิงหยุ่ที่ติดไฟ เข้าไปจุดเรื่อนั้นทางทิศตะวันออก ไฟก็ไม่พึงได้ช่อง ไม่พึงได้เชื้อ ถ้าแม้คนเอาคอบเพลิงหยุ่ที่ติดไฟ เข้าไปจุดเรื่อนั้นทางทิศตะวันตก ฯลฯ ทางทิศเหนือ ฯลฯ ทางทิศใต้ ฯลฯ ทางทิศเบื้องต่ำ ฯลฯ ทางทิศเบื้องบน ฯลฯ ถ้าแม้คนเอาคอบเพลิงหยุ่ที่ติดไฟ เข้าไปจุดเรื่อนั้นทางทิศไหน ๆ ก็ตาม ไฟก็ไม่พึงได้ช่อง ไม่พึงได้เชื้อ แม้ฉนใด

ข้อนี้ก็ฉนนั้นเหมือนกัน ถ้าถ้ามารเข้ามาหาภิกษุนี้ ผู้มีปกติอยู่อย่างนั้นทางตา มารก็ไม่พึงได้ช่อง ไม่พึงได้อารมณ ถ้าถ้ามารเข้ามาหาภิกษุนี้ทางหู ฯลฯ ถ้าถ้ามารเข้ามาหาภิกษุนี้ทางใจ มารก็ไม่พึงได้ช่อง ไม่พึงได้อารมณ ภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนี้ ครอบงำรูปได้ รูปครอบงำภิกษุไม่ได้ ภิกษุครอบงำเสียงได้ เสียงครอบงำภิกษุไม่ได้ ฯลฯ ภิกษุครอบงำธรรมารมณได้ ธรรมารมณครอบงำภิกษุไม่ได้

ภิกษุนี้เรียกว่าเป็นผู้ครอบงำ คือ ครอบงำรูปได้ ครอบงำเสียงได้ ครอบงำกลิ่นได้ ครอบงำรสได้ ครอบงำโณภูฐัพพะได้ ครอบงำธรรมารมณได้ (ไม่ถูกกิเลสเหล่านั้นครอบงำ) เธอครอบงำธรรมที่เป็นบาปอกุศลอันเป็นเหตุให้เศร้าหมอง ทำให้เกิดในภพใหม่อีก มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติชรา และมรณะต่อไปได้แล้ว ผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ไม่ชุ่มด้วยกิเลส เป็นอย่างนี้แล รวมความว่า ไม่ชุ่มด้วยกิเลส

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรตนิทเทส

คำว่า **ไฟกิเลสมิได้เผา** อธิบายว่า ไฟคือราคะ ไฟคือโทสะ ไฟคือโมหะ
แผดเผาไม่ได้ รวมความว่า ไม่ชุ่มด้วยกิเลส ไฟกิเลสมิได้เผา จึงประพศติอยู่ผู้เดียว
เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าจึงกล่าวว่า

ภิกษุเป็นผู้ไม่สอดสายจักษุ

และไม่เป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข ค้มครองอินทรี

รักษาใจได้แล้ว ไม่ชุ่มด้วย กิเลส ไฟกิเลสมิได้เผา

จึงประพศติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

[๑๕๐] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ปลงเครื่องหมายคฤหัสถ์แล้ว

ครองผ้ากาสาวะ ออกบวช เหมือนต้นทองหลวงมีใบทึบ

จึงประพศติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๑๐)

คำว่า **ปลงเครื่องหมายคฤหัสถ์แล้ว** อธิบายว่า ผม หนวด ฯลฯ ผ้าชายยาว^๑
เรียกว่า เครื่องหมายคฤหัสถ์

คำว่า **ปลงเครื่องหมายคฤหัสถ์แล้ว** อธิบายว่า ปลง คือ ปลงลง ทั้ง ระวัง
เครื่องหมายคฤหัสถ์แล้ว รวมความว่า ปลงเครื่องหมายคฤหัสถ์แล้ว

คำว่า **เหมือนต้นทองหลวงมีใบทึบ** อธิบายว่า ต้นปาริฉัตร คือ ต้น
ทองหลวงนั้น มีใบหนาแน่น มีร่มเงาชิด ฉั่นใด พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าก็ทรง
บาตรและจีวรครบ ฉั่นนั้น รวมความว่า เหมือนต้นทองหลวงมีใบทึบ

คำว่า **ครองผ้ากาสาวะ ออกบวช** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าตัด
ความกังวลในการครองเรือน ความกังวลด้วยบุตรภรรยา ความกังวลด้วยญาติ
ความกังวลด้วยมิตรและอำมาตย์ ความกังวลด้วยการสะสม ปลงผมและหนวด
นุ่งห่มผ้ากาสาวะ ออกบวชจากเรือนเป็นบรรพชิต เข้าถึงความเป็นผู้ไม่มีความกังวล
ประพศติ คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไปผู้เดียว
รวมความว่า ครองผ้ากาสาวะ ออกบวช จึงประพศติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด
ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าจึงกล่าวว่า

เชิงอรรถ :

^๑ เทียบกับความในข้อ ๑๔๕/๔๖๖

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ปลงเครื่องหมายคฤหัสถ์แล้ว
ครองผ้ากาสาวะ ออกบวช เหมือนต้นทองหลางมีใบที่บ
จึงประพุดติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

[๑๕๑] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าววว่า)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ไม่ทำความยินดีในรส
ไม่โลเล ผู้ที่ไม่ต้องเลี้ยงคนอื่น
เที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอก
มีใจไม่ผูกพันในตระกูลต่าง ๆ
จึงประพุดติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๑๑)

ว่าด้วยรส

คำว่า ไม่ทำความยินดีในรส ไม่โลเล อธิบายว่า

คำว่า รส ได้แก่ รสจากราก รสจากลำต้น รสจากเปลือก รสจากใบ รสจาก
ดอก รสจากผล รสเปรี้ยว รสหวาน รสขม รสเผ็ด รสเค็ม รสปร่า รสเฟื่อน รสฝาด
รสอโรย รสไม่อโรย ของเย็น ของร้อน

สมณพราหมณ์บางพวกยินดีในรส สมณพราหมณ์เหล่านั้นเที่ยวแสวงหารส
เลิศด้วยปลายลิ้น ได้รสเปรี้ยวแล้วก็แสวงหารสไม่เปรี้ยว ได้รสไม่เปรี้ยวแล้วก็แสวง
หารสเปรี้ยว ได้รสหวานแล้วก็แสวงหารสไม่หวาน ได้รสไม่หวานแล้วก็แสวงหารส
หวาน ได้รสขมแล้วก็แสวงหารสไม่ขม ได้รสไม่ขมแล้วก็แสวงหารสขม ได้รสเผ็ดแล้ว
ก็แสวงหารสไม่เผ็ด ได้รสไม่เผ็ดแล้วก็แสวงหารสเผ็ด ได้รสเค็มแล้วก็แสวงหารส
ไม่เค็ม ได้รสไม่เค็มแล้วก็แสวงหารสเค็ม ได้รสปร่าแล้วก็แสวงหารสไม่ปร่า ได้รส
ไม่ปร่าแล้วก็แสวงหารสปร่า ได้รสฝาดแล้วก็แสวงหารสไม่ฝาด ได้รสไม่ฝาดแล้วก็
แสวงหารสฝาด ได้รสเฟื่อนแล้วก็แสวงหารสไม่เฟื่อน ได้รสไม่เฟื่อนแล้วก็แสวงหารส
เฟื่อน ได้รสอโรยแล้วก็แสวงหารสไม่อโรย ได้รสไม่อโรยแล้วก็แสวงหารสอโรย
ได้ของเย็นแล้วก็แสวงหาของร้อน ได้ของร้อนแล้วก็แสวงหาของเย็น สมณพราหมณ์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรตติยทเทส

เหล่านั้นได้รสใด ๆ แล้วก็ไม่นินดีด้วยรสนั้น ๆ ยังแสวงหารสอื่น ๆ ต่อไปอีก เป็นผู้กำหนด ยินดี ตัดใจ สยบ หมกมุ่น เกาะติด เกี่ยวพัน พัวพันในรสที่ชบใจ ตัณหาในรสนี้พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจะได้เด็ดขาดแล้ว ตัตรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นพิจารณาแล้วโดยแยบคาย จึงฉันอาหารมิใช่เพื่อเล่น มิใช่เพื่อมัวเมา มิใช่เพื่อตกแต่ง มิใช่เพื่อประดับ แต่ฉันเพียงเพื่อจะให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ เพื่อให้ร่างกายนี้ดำเนินไปได้ เพื่อระงับความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์อย่างเดียวกันนั้น ด้วยมโนสิการว่า เราจักบำบัติเวทนาเก่า ไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น การดำเนินชีวิตของเรา ความไม่มีโทษและอยู่สบายได้ด้วยวิธีการอย่างนี้

คนทาแผลเพียงเพื่อปลุกเนื้อเยื่อ หยอดเพลลาเพียงเพื่อจะขนภาระไป หรือกินอาหารที่ปรุงจากเนื้อบุตรเพียงเพื่อจะเดินทางออกจากทางกันดารให้พ้นเท่านั้น ฉะนั้นในพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าก็ฉันทันนั้นเหมือนกัน พิจารณาโดยแยบคายแล้ว ฉันอาหารมิใช่เพื่อเล่น มิใช่เพื่อมัวเมา มิใช่เพื่อตกแต่ง มิใช่เพื่อประดับ แต่ฉันเพียงเพื่อจะให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ เพื่อให้ร่างกายนี้ดำเนินไปได้ เพื่อระงับความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์เท่านั้น ด้วยมโนสิการว่า เราจักบำบัติเวทนาเก่า ไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น การดำเนินชีวิตของเรา ความไม่มีโทษและอยู่สบายได้ด้วยวิธีการอย่างนี้^๑ เป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับตัณหาในรส มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส) อยู่ รวมความว่า ไม่ทำความยินดีในรส

คำว่า **ไม่โลเล** อธิบายว่า ตัณหา คือ ความกำหนด ความกำหนัดนัก ฯลฯ อภิชฌา อกุศลมูลคือโลภะ^๒ เรียกว่า ความโลเล หรือ ความโลภ

ตัณหาคือความโลเล ความโลภนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจะได้เด็ดขาดแล้ว ตัตรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น จึงชื่อว่าไม่โลเล รวมความว่า ไม่ทำความยินดีในรส ไม่โลเล

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ม. (แปล) ๒๙/๘๙/๒๗๘-๒๗๙

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๐-๕๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

**คำว่า ผู้ที่ไม่ต้องเลี้ยงคนอื่น ในคำว่า ผู้ที่ไม่ต้องเลี้ยงคนอื่น เทียว
บิณฑบาตตามลำดับตรอก** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นเลี้ยงแต่ตนเท่านั้น
ไม่เลี้ยงคนอื่น

เราเรียกบุคคลผู้ที่ไม่ต้องเลี้ยงคนอื่น รู้จักตนฝึกฝนตนได้

ตั้งมั่นอยู่ในสัจธรรม สิ้นอาสวะแล้ว

ไร้ข้อบกพร่องนั้นว่าเป็นพราหมณ์^๑

รวมความว่า ผู้ที่ไม่ต้องเลี้ยงคนอื่น

คำว่า **เทียวบิณฑบาตตามลำดับตรอก** อธิบายว่า เวลาเข้าพระปัจเจก-
สัมพุทธเจ้านั้น ครองผ้าแล้ว ถือบาตรจีวรเข้าหมู่บ้าน หรือนิคม เพื่อบิณฑบาต
รักษากาย รักษาวาจา รักษาจิตแล้ว ตั้งสติ สำรวมอินทรีย์ มีตาทอดลง สมบูรณ์
ด้วยอิริยาบถ เข้าออกจากตระกูลหนึ่งไปสู่ตระกูลหนึ่ง เทียวไปเพื่อบิณฑบาต รวม
ความว่า ผู้ที่ไม่ต้องเลี้ยงคนอื่น เทียวบิณฑบาตตามลำดับตรอก

คำว่า **มีใจไม่ผูกพันในตระกูลต่าง ๆ** อธิบายว่า ภิกษุมิใจผูกพันด้วยเหตุ
๒ อย่าง คือ

๑. เมื่อวางตนต่ำวางผู้อื่นสูง เชื่อว่ามีใจผูกพัน

๒. เมื่อวางตนสูงวางผู้อื่นต่ำ เชื่อว่ามีใจผูกพัน

ภิกษุเมื่อวางตนต่ำวางผู้อื่นสูง เป็นผู้มีใจผูกพัน เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุกล่าวว่า พวกท่านมีอุปการะมากแก่อาตมภาพ อาตมภาพอาศัย
พวกท่านจึงได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร คนเหล่านี้
อาศัยพวกท่าน เห็นกับพวกท่าน จึงเข้าใจที่จะให้ หรือจะทำแก่อาตมภาพ ชื่อและ
สกุลเก่าของมารดาบิดาของอาตมภาพสูญหายไปหมดแล้ว พวกท่านทำให้อาตมภาพ
เป็นที่รู้จักว่า "อาตมภาพ เป็นพระประจำตระกูลของอุบาสกโน้น เป็นพระประจำ
ตระกูลของอุบาสิกานั่น" ดังนี้ เมื่อวางตนต่ำ วางผู้อื่นสูง เชื่อว่าเป็นผู้มีใจผูกพัน
เป็นอย่างนี้

เชิงอรรถ :

^๑ พ.อ. ๒๕/๖/๙๘

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [ตติยวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

ภิกษุเมื่อวางตนสูงวางผู้อื่นต่ำ เป็นผู้มีใจผูกพัน เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุกล่าวว่า อาตมภาพมีอุปการะมากแก่พวกท่าน พวกท่านอาศัย อาตมภาพแล้ว จึงได้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง ถึงพระธรรมเป็นที่พึ่ง ถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง เว้นขาดจากปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร มุสาวาท เว้นขาดจากสุราเมรัยอันเป็นของมีนเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท อาตมภาพบอก อุทเทสบ้าง ปริปลุฉาบ้าง อุโบสถบ้าง แก่พวกท่าน อาตมภาพอธิษฐานนวักรรม เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกท่านยังทอดทิ้งอาตมภาพไปสักการะ เคารพ นับถือ บูชาผู้อื่น เมื่อวางตนสูงวางผู้อื่นต่ำ ชื่อว่าผู้มีใจผูกพัน เป็นอย่างนี้

คำว่า **มีใจไม่ผูกพันในตระกูลต่าง ๆ** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น มีใจไม่ผูกพันด้วยกุลป्लीโพธ(ความกังวลเกี่ยวกับตระกูล) คณป्लीโพธ(ความกังวลเกี่ยวกับหมู่คณะ) อาวาสป्लीโพธ(ความกังวลเกี่ยวกับอาวาส) จีวรป्लीโพธ(ความกังวลเกี่ยวกับจีวร) ปิณฑบาตป्लीโพธ(ความกังวลเกี่ยวกับบิณฑบาต) เสนาสนป्लीโพธ(ความกังวลเกี่ยวกับเสนาสนะ) คิลานปัจฉัยเภสัชบริขารป्लीโพธ(ความกังวลเกี่ยวกับคิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร) รวมความว่า มีใจไม่ผูกพันในตระกูลต่าง ๆ จึงประพฤติ อยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ไม่ทำความยินดีในรส

ไม่โลเล ผู้ที่ไม่ต้องเลี้ยงคนอื่น

เที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอก

มีใจไม่ผูกพันในตระกูลต่าง ๆ

จึงประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

ตติยวรรคจบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [จตุตถวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

จตุตถวรรค

[๑๕๒] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ละนิวรณ์ ๕ อย่าง
ขจัดอุปกิเลสแห่งจิตทั้งปวงได้แล้ว
ไม่อิงอาศัย ตัดความรักและความชังได้แล้ว
จึงประพฤติดุญผู้เดียว เหมือนนอแรด (๑)

ว่าด้วยนิวรณ์ ๕

คำว่า **ละนิวรณ์ ๕ อย่าง** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ละ คือ ละทิ้ง บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งกามฉันทนิวรณ์ (สิ่งกั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรมคือความพอใจในกาม) พยาบาทนิวรณ์ (สิ่งกั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรมคือความคิดปองร้าย) ... ถีนมิตถนิวรณ์ (สิ่งกั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรมคือความหุดหู่และเชื่องซึม)... อุทธัจจกุกกุกจนิวรณ์ (สิ่งกั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรมคือความฟุ้งซ่านและร้อนใจ) ... วิจิกิจฉานิวรณ์ (สิ่งกั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรมคือความลังเลสงสัย) สัตตจากกาม สัตตจากอกุศลธรรมแล้ว บรรลุปฐมฌานอันมีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ รวมความว่า ละนิวรณ์ ๕ อย่าง

คำว่า **ขจัดอุปกิเลสแห่งจิตทั้งปวงได้แล้ว** อธิบายว่า ราคะเป็นอุปกิเลสแห่งจิต โทสะเป็นอุปกิเลสแห่งจิต โมหะเป็นอุปกิเลสแห่งจิต โกรธะเป็นอุปกิเลสแห่งจิต ฯลฯ อุปนาหะเป็นอุปกิเลสแห่งจิต ฯลฯ อกุศลลาภิสังขารทุกประเภทเป็นอุปกิเลสแห่งจิต

คำว่า **ขจัดอุปกิเลสแห่งจิตทั้งปวงได้แล้ว** อธิบายว่า ขจัด คือ กำจัด ละทิ้ง บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งอุปกิเลสแห่งจิตทั้งหมดได้แล้ว รวมความว่า ขจัดอุปกิเลสแห่งจิตทั้งปวงได้แล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [จตุตถวรรค]

๘. ชัคควิสาณสุตตนิทเทส

คำว่า **ไม่อิงอาศัย** ในคำว่า **ไม่อิงอาศัย ตัดความรักและความชังได้แล้ว** อธิบายว่า การอาศัย ๒ อย่าง คือ (๑) การอาศัยด้วยอำนาจตัณหา (๒) การอาศัยด้วยอำนาจทิฏฐิ ฯลฯ นี้ชื่อว่าการอาศัยด้วยอำนาจตัณหา ฯลฯ นี้ชื่อว่าการอาศัยด้วยอำนาจทิฏฐิ^๑

คำว่า **ความรัก** ได้แก่ ความรัก ๒ อย่าง คือ (๑) ความรักด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความรักด้วยอำนาจทิฏฐิ ฯลฯ นี้ชื่อว่าการรักด้วยอำนาจตัณหา ฯลฯ นี้ชื่อว่าการรักด้วยอำนาจทิฏฐิ^๒

ว่าด้วยความชัง

คำว่า **ความชัง** ได้แก่ ใจปองร้าย มุ่งร้าย ชัดเคือง ชุนเคือง เคือง เคืองมาก เคืองตลอด ชัง ชิงชัง เกลียดชัง ใจพยายามท ใจแค้นเคือง ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะที่คิดปองร้าย ความโกรธ ความแค้น ความดุร้าย ความเกรี้ยวกราด ความไม่แค้นขึ้นแห่งจิตเห็นปานนี้

คำว่า **ไม่อิงอาศัย ตัดความรักและความชังได้แล้ว** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นตัดความรักด้วยอำนาจตัณหา ความรักด้วยอำนาจทิฏฐิ และความชังได้แล้ว คือ ตัดขาด ถอนขึ้น ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก ก็ไม่อาศัยตา ไม่อาศัยหู ฯลฯ ไม่อาศัยรูปที่ให้เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส และ โภญฐ์พพะที่ได้อารมณ์ และธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้ง คือ ไม่ติดแล้ว ไม่ติดแน่นแล้ว ไม่ติดพันแล้ว ไม่ติดใจแล้ว ได้แก่ ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพันแล้ว ไม่เกี่ยวข้องแล้ว มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า **ไม่อิงอาศัย ตัดความรักและความชังได้แล้ว** จึงประพทติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าจึงกล่าวว่า

เชิงอรรถ :

^๑ เทียบกับความในข้อ ๑๑/๘๐-๘๑

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [จตุตถวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ละนิวรณ์ ๕ อย่าง

ขจัดอุปกิเลสแห่งจิตทั้งปวงได้แล้ว

ไม่อิงอาศัย ตัดความรักและความชังได้แล้ว

จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

[๑๕๓] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ละสุขและทุกข์

โสมนัสและโทมนัสก่อน ๆ ได้แล้ว

ได้อุเบกขาและสมถะอันสะอาดแล้ว

จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๒)

คำว่า **ละสุขและทุกข์ โสมนัสและโทมนัสก่อน ๆ ได้แล้ว** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นบรรลุจตุตถฌาน อันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสและโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาและสติอันบริสุทธิ์อยู่ รวมความว่า ละสุข และทุกข์ โสมนัสและโทมนัสก่อน ๆ ได้แล้ว

คำว่า **ได้อุเบกขาและสมถะอันสะอาดแล้ว** อธิบายว่า

คำว่า **อุเบกขา** ได้แก่ อุเบกขา ความเพิกเฉย ความเพิกเฉยอย่างยิ่ง ความที่จิตสงบ ความที่จิตสงบ ความที่จิตเป็นกลางในจตุตถฌาน

คำว่า **สมถะ** ได้แก่ ความตั้งมั่น ความดำรงมั่น ความไม่คลอนแคลน ความไม่กวัดแกว่ง ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ความที่จิตไม่ซัดส่าย สมถะ สมาธิทริย สมาธิพละ สัมมาสมาธิ อุเบกขาและสมถะในจตุตถฌาน สะอาด คือ บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเครื่องยั่วยวน ปราศจากอุปกิเลส อ่อนโยน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ถึงความไม่หวั่นไหว

คำว่า **ได้อุเบกขาและสมถะอันสะอาดแล้ว** อธิบายว่า คือ ได้รับ ประสบ ได้เฉพาะแล้วซึ่งอุเบกขาในจตุตถฌานและสมถะ รวมความว่า ได้อุเบกขาและสมถะอันสะอาดแล้ว จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น จึงกล่าวว่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [จตุตถวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทศ

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ละสุข และทุกข์

โสมนัส และโทมนัสก่อน ๆ ได้แล้ว

ได้อุเบกขาและสมณะอันสะอาดแล้ว

จึงประพฤติดูผู้เดียว เหมือนนอแรด

[๑๕๕] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ตั้งความเพียร

เพื่อบรรลุประโยชน์อย่างยิ่ง

มีจิตไม่ย่อหย่อน ไม่ประพฤติกิจจคร้าน

มีความพากเพียรมั่นคง เข้าถึงเร็วแรงและกำลังแล้ว

จึงประพฤติดูผู้เดียว เหมือนนอแรด (๓)

คำว่า ตั้งความเพียร เพื่อบรรลุประโยชน์อย่างยิ่ง อธิบายว่า อมตนิพพาน
ได้แก่ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา
เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท เรียกว่าประโยชน์อย่างยิ่ง

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นตั้งความเพียรเพื่อบรรลุ คือ เพื่อได้ ได้เฉพาะ ถึง
ถูกต้อง ทำให้แจ้งประโยชน์อย่างยิ่ง อยู่ ได้แก่ ลงแรง มีความบากบั่น มั่นคง
เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม ไม่ทอดธุระในกุศลธรรม
รวมความว่า ตั้งความเพียร เพื่อบรรลุประโยชน์อย่างยิ่ง

ว่าด้วยการตั้งความเพียรเพื่อบรรลุธรรม

คำว่า มีจิตไม่ย่อหย่อน ไม่ประพฤติกิจจคร้าน อธิบายว่า พระปัจเจก-
สัมพุทธเจ้านั้น ปลูกฉันทะให้เกิด พยายาม ตั้งความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น
เพื่อป้องกันมิให้เกิดบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ปลูกฉันทะให้เกิด พยายาม
ตั้งความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ปลูกฉันทะ
ให้เกิด พยายาม ตั้งความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อความเกิดขึ้นแห่งกุศล
ธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น ปลูกฉันทะให้เกิด พยายาม ตั้งความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น
เพื่อความดำรงอยู่ ไม่พินเพื่อน เจริญยิ่ง ใพบูลย์ เจริญบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรม
ที่เกิดขึ้นแล้ว รวมความว่า มีจิตไม่ย่อหย่อน ไม่ประพฤติกิจจคร้าน อย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [จตุตถวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

อีกนัยหนึ่ง พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าพระองค์จิต มุ่งมั่นว่า “เนื้อและเลือดใน ร่างกายจงเหือดแห้งไป จะเหลืออยู่แต่หนัง เอ็น และกระดูกก็ตามที่เกิด ผลใดพึง บรรลุได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยกำลังของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วย ความบากบั่นของบุรุษ (ถ้า) ไม่บรรลุผลนั้นแล้วก็จักไม่หยุดความเพียร” แม้อย่าง นี้ชื่อว่ามีจิตไม่ย่อหย่อน ไม่ประพฤติกุศลกรรม

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าพระองค์จิตมุ่งมั่นว่า

“เมื่อเรายังถอนลูกศรคือตัณหาขึ้นไม่ได้

เราจะไม่กิน ไม่ดื่ม ไม่ออกไปจากวิหาร

ทั้งจักไม่เอนกายนอน^๑”

แม้อย่างนี้ ชื่อว่ามีจิตไม่ย่อหย่อน ไม่ประพฤติกุศลกรรม

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าพระองค์จิตมุ่งมั่นว่า “ตราบใดที่จิตของเรายังไม่หลุด พ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่น ตราบนั้นเรายังไม่ทำลายบัลลังก์นี้เลย”

แม้อย่างนี้ ชื่อว่ามีจิตไม่ย่อหย่อน ไม่ประพฤติกุศลกรรม

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าพระองค์จิตมุ่งมั่นว่า “ตราบใดที่จิตของเรายังไม่หลุด พ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่น ตราบนั้นเรายังไม่ลุกจากที่นั่งนี้” แม้อย่างนี้ ชื่อว่ามีจิตไม่ย่อหย่อน ไม่ประพฤติกุศลกรรม

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าพระองค์จิตมุ่งมั่นว่า “ตราบใดที่จิตของเรายังไม่ หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่น ตราบนั้นเรายังไม่ลงจากที่จงกรมนี้ ไม่ออกจากวิหาร ไม่ออกจากเรือนหลังคาด้านเดียว ไม่ออกจากปราสาท ไม่ออก จากเรือนโถง ไม่ออกจากถ้ำ ไม่ออกจากที่หลีกเร้น ไม่ออกจากกุฏิ ไม่ออกจาก เรือนยอด ไม่ออกจากป้อม ไม่ออกจากโรงกลม ไม่ออกจากเรือนที่มีเครื่องกั้น ไม่ออกจากศาลาที่บารุง ไม่ออกจากมณฑป ไม่ออกจากโคนไม้^๑” แม้อย่างนี้ ชื่อว่ามีจิตไม่ย่อหย่อน ไม่ประพฤติกุศลกรรม

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าพระองค์จิตมุ่งมั่นว่า “เรายังนำมา นำมาด้วยดี บรรลุ สัมผัส ทำให้แจ้งซึ่งอริยมรรคในวันนี้อเอง” แม้อย่างนี้ ก็ชื่อว่ามีจิตไม่ย่อหย่อน ไม่ประพฤติกุศลกรรม

เชิงอรรถ :

^๑ ข.เถร. (แปล) ๒๖/๒๒๓/๓๗๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [จตุตถวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าพระองค์จิตมุ่งมั่นว่า “เราจักนำมา นำมาด้วยดี
บรรลु สัมผัส ทำให้แจ้งซึ่งอริยธรรมในเที่ยงนี้... เย็นนี้... ก่อนภัต... หลังภัต...
ปลูมยาม... มัชฌิมยาม... ปัจฉิมยาม... ข้างแรม... ข้างขึ้น... ฤดูฝน... ฤดูหนาว...
ฤดูร้อน... ปลูมวัย... มัชฌิมวัย... ปัจฉิมวัย นี้” แม้อย่างนี้ ชื่อว่ามีจิตไม่ย่อหย่อน
ไม่ประพฤติกุญแจคร้าน

คำว่า **มีความพากเพียรมั่นคง** ในคำว่า **มีความพากเพียรมั่นคง เข้าถึง
เร็วแรงและกำลังแล้ว** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น สมทานมั่นคง
สมทานแน่วแน่ในกุศลธรรม คือ กายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต การจำแนกทาน
การสมทานศีล การรักษาอุโบสถ ความเกื้อกูลมารดา ความเกื้อกูลบิดา ความ
เกื้อกูลสมณะ ความเกื้อกูลพราหมณ์ ความเป็นผู้อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล
(และ) ในธรรมอันเป็นกุศลยิ่งอื่น ๆ รวมความว่า มีความพากเพียรมั่นคง

คำว่า **เข้าถึงเร็วแรงและกำลังแล้ว** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น
ประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม
เพียบพร้อมด้วยเร็วแรงกำลัง ความเพียร ความบากบั่นและปัญญา รวมความว่า
มีความพากเพียรมั่นคง เข้าถึงเร็วแรงและกำลังแล้ว จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือน
นอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าจึงกล่าวว่า

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ตั้งความเพียร

เพื่อบรรลุประโยชน์อย่างยิ่ง

มีจิตไม่ย่อหย่อน ไม่ประพฤติกุญแจคร้าน

มีความพากเพียรมั่นคง เข้าถึงเร็วแรงและกำลังแล้ว

จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

[๑๕๕] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ไม่ละการหลีกเร้นและถาวร

ประพฤดิธรรมสมควรแก่ธรรมเป็นนิจ

พิจารณาเห็นโทษในภพแล้ว

จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๔)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [จตุตถวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

คำว่า **ไม่ละการหลีกเร้นและฉาน** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น เป็นผู้พอใจในความหลีกเร้น ยินดีในความหลีกเร้น หมั่นประกอบความสงบแห่งจิตภายใน ไม่ห่างจากฉาน ประกอบด้วยวิปัสสนา เพิ่มพูนการอยู่ในเรือนว่าง มีฉาน ยินดีในฉาน หมั่นประกอบในความเป็นผู้มีจิตมีอารมณ์หนึ่งเดียว หนักในประโยชน์ของตน รวมความว่า การหลีกเร้น

คำว่า **ไม่ละ... และฉาน** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ไม่ละฉาน ด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ

๑. ท่านประกอบ ประกอบทั่ว ขวนขวาย มุ่งมั่น มุ่งมั่นเสมอ เพื่อความเกิดขึ้นแห่งปฐมฉานที่ยังไม่เกิดขึ้น... เพื่อความเกิดขึ้นแห่งทุติยฉานที่ยังไม่เกิดขึ้น... เพื่อความเกิดขึ้นแห่งตติยฉานที่ยังไม่เกิดขึ้น ได้แก่ ประกอบ ประกอบทั่ว ขวนขวาย มุ่งมั่น มุ่งมั่นเสมอ เพื่อความเกิดขึ้นแห่งจตุตถฉานที่ยังไม่เกิดขึ้น รวมความว่า ไม่ละ... และฉาน อย่างนี้บ้าง

๒. ท่านชองเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งปฐมฉานที่เกิดขึ้นแล้ว... ทุติยฉานที่เกิดขึ้นแล้ว... ตติยฉานที่เกิดขึ้นแล้ว... ท่านชองเสพ เจริญทำให้มากซึ่งจตุตถฉานที่เกิดขึ้นแล้ว รวมความว่า ไม่ละ... และฉาน อย่างนี้บ้าง รวมความว่า ไม่ละการหลีกเร้นและฉาน

คำว่า **ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมเป็นนิจ** อธิบายว่า สติปัญญา ๔ ฯลฯ อริยมรรคมีองค์ ๘ เรียกว่า ธรรม

ธรรมสมควร เป็นอย่างไร

คือ การปฏิบัติชอบ การปฏิบัติสมควร การปฏิบัติไม่เป็นข้าศึก การปฏิบัติเอื้อประโยชน์ การปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม การรักษาศีลให้บริบูรณ์ การสำรวมอินทรีย์ ความรู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ความเป็นผู้มีสติเพียรเป็นเครื่องตื่นอยู่เสมอ สติและสัมปชัญญะ เหล่านี้เรียกว่า ธรรมสมควร

คำว่า **ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมเป็นนิจ** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ประพฤติอยู่ คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไปในธรรมตลอดกาลเป็นนิจ คือ ตลอดกาลยังยืน ตลอดกาลต่อเนื่องกัน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [จตุตถวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

ตลอดกาลสืบเนื่องกัน ตลอดกาลติดต่อกัน ตลอดกาลเป็นลำดับ ตลอดกาล
ติดต่อกันเหมือนระลอกคลื่น ตลอดกาลเป็นไปต่อเนื่องไม่ขาดสาย ตลอดกาล
สืบต่อกันกระชั้นชิด ตลอดกาลก่อนภัด หลังภัด ตลอดปฐมยาม มัชฌิมยาม
ปัจฉิมยาม ตลอดข้างแรม ข้างขึ้น ตลอดฤดูฝน ฤดูหนาว ฤดูร้อน ตลอดปฐมวัย
มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย รวมความว่า ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมเป็นนิจ

คำว่า **พิจารณาเห็นโทษในภพแล้ว** อธิบายว่า พิจารณาเห็นโทษในภพแล้ว
ว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง" พิจารณาเห็นโทษในภพแล้วว่า "สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์
ฯลฯ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้น
ทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา" รวมความว่า พิจารณาเห็นโทษในภพแล้ว
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าจึง
กล่าวว่า

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ไม่ละการหลีกเร้นและฉาน
ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมเป็นนิจ
พิจารณาเห็นโทษในภพแล้ว
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด
[๑๕๖] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า)

(**พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า**) **ปรารถนาความสันต์ถหา**
ไม่ประมาท ไม่โง่เขลา คงแก่เรียน มีสติ
ผู้มีสังฆาตธรรม ผู้แน่นอน มีความมุ่งมั่น
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๕)

คำว่า **ปรารถนาความสันต์ถหา** ไม่ประมาท อธิบายว่า
คำว่า **ถันหา** ได้แก่ รูปถันหา สัทถถันหา คันธถันหา รสถันหา
โผฏฐัพพถันหา ธัมมถันหา

คำว่า **ปรารถนาความสันต์ถหา** อธิบายว่า ต้องการ ปรารถนา คือ ยินดี
มุ่งหมาย มุ่งหวังความสันราคะ ความสันโทสะ ความสันโมหะ ความสันคติ
ความสันอุปบัติ ความสันปฏิสนธิ ความสันภพ ความสันสังขาร ความสันวิภูฏะ
รวมความว่า ปรารถนาความสันต์ถหา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [จตุตถวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

คำว่า **ไม่ประมาท** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ทำโดยเคารพ ทำติดต่อกัน ฯลฯ ชื่อว่าไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย รวมความว่า ปรรอณา ความสิ้นตัณหา ไม่ประมาท

คำว่า **ไม่โง่เขลา** ในคำว่า **ไม่โง่เขลา คงแก่เรียน มีสติ** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น เป็นบัณฑิต มีปัญญา มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส รวมความว่า ไม่โง่เขลา

คำว่า **คงแก่เรียน** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น เป็นพหูสูต ทรงจำสิ่งที่เล่าเรียนมาแล้วไว้ได้ สั่งสมสิ่งที่เล่าเรียนมาแล้วไว้ได้ คือ ธรรมเหล่าใด ที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน ธรรมเห็นปานนั้นเป็นธรรมที่ท่านเล่าเรียนมามาก ทรงจำไว้ได้ คล่องปาก ชื่นใจ แทงตลอด ขัดเจนตามทฤษฎี รวมความว่า คงแก่เรียน

คำว่า **มีสติ** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นเป็นผู้มีสติ คือ เพียบพร้อมด้วยสติและปัญญารักษาตนอย่างยอดเยี่ยม ระลึกได้ ตามระลึกถึงกรรมที่ทำ คำที่พูดไว้นานแล้วได้ รวมความว่า ไม่โง่เขลา คงแก่เรียน มีสติ

คำว่า **ผู้มีสังฆาตธรรม ผู้แน่นอน มีความมุ่งมั่น** อธิบายว่า ญาณ ท่านเรียกว่า สังฆาตธรรม ได้แก่ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ^๑

คำว่า **ผู้มีสังฆาตธรรม** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นผู้มีสังฆาตธรรม คือ ผู้รู้ธรรม ผู้เทียบเคียงธรรม ผู้พิจารณาธรรม ผู้รู้แจ้งธรรม ผู้เห็นแจ้งธรรม ได้แก่ ผู้มีสังฆาตธรรม ผู้รู้ธรรม ผู้เทียบเคียงธรรม ผู้พิจารณาธรรม ผู้รู้แจ้งธรรม ผู้เห็นแจ้งธรรมว่า “สังฆารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา”

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๕/๕๘

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [จตุตถวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรตนิเทศ

อีกนัยหนึ่ง พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นรู้ชั้นธัตถ์ อายุตนะ คติ อุบัติ
ปฏิสนธิ ภพ สังขาร วัฏฏะได้แล้ว

อีกนัยหนึ่ง พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นดำรงอยู่ในที่สุดแห่งชั้นธัตถ์ ในที่สุด
แห่งธัตถ์ ในที่สุดแห่งอายุตนะ ในที่สุดแห่งคติ ในที่สุดแห่งอุบัติ ในที่สุดแห่ง
ปฏิสนธิ ในที่สุดแห่งภพ ในที่สุดแห่งสังขาร ในที่สุดแห่งวัฏฏะ ในที่สุดแห่งสังขาร
ดำรงอยู่ในภพสุดท้าย ดำรงอยู่ในอัตถภาพสุดท้าย พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าผู้ทรง
ร่างกายสุดท้ายไว้

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าใดมีภพนี้เป็นภพสุดท้าย

มีการประชุมแห่งชั้นธัตถ์นี้เป็นครั้งสุดท้าย

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ไม่มีการเวียนเกิด เวียนตาย

และภพใหม่ก็ไม่มีอีก

เพราะเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น จึงชื่อว่าผู้มีสังฆาตธรรม

คำว่า **ผู้แน่นอน** อธิบายว่า อริยมรรค ๔ เรียกว่า นิยาม(ความแน่นอน)
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ประกอบด้วยอริยมรรค ๔ จึงชื่อว่าผู้แน่นอน ได้แก่ บรรลุ
ถึงพร้อม ถึง สัมผัส ทำให้แจ้งความแน่นอน ด้วยอริยมรรค จึงชื่อว่าผู้แน่นอน

คำว่า **มีความมุ่งมั่น** อธิบายว่า วิริยะเรียกว่า ความมุ่งมั่น ได้แก่ การตั้ง
ความเพียร การก้าวออก การก้าวไปข้างหน้า การย่างขึ้นไป ความพยายาม
ความอดสาหัส ความขยัน ความมั่นคง ความทรงไว้ ความบากบั่นไม่ย่อหย่อน
ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคองธุระไว้ วิริยะ วิริยินทรีย์
วิริยพละ สัมมาวายามะอันเป็นไปทางใจ

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม
เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมด้วยความมุ่งมั่นนี้ ฉะนั้น พระปัจเจกสัมพุทธ-
เจ้านั้น จึงชื่อว่ามีความมุ่งมั่น รวมความว่า ผู้มีสังฆาตธรรม ผู้แน่นอน มีความ
มุ่งมั่น จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า
นั้นจึงกล่าวว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [จตุตถวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ปรารณาความสิ้นตัณหา

ไม่ประมาท ไม่โง่เขลา คงแก่เรียน มีสติ

ผู้มีสังฆาตธรรม ผู้แน่นอน มีความมุ่งมั่น

จึงประพฤติดูผู้เดียว เหมือนนอแรด

[๑๕๗] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ไม่สะดุ้งในเพราะเสียง

เหมือนราชสีห์ ไม่ติดข้ายเหมือนลม ไม่เปียกน้ำเหมือนบัว

จึงประพฤติดูผู้เดียว เหมือนนอแรด (๖)

คำว่า **ไม่สะดุ้งในเพราะเสียง เหมือนราชสีห์** อธิบายว่า สีหะ พญามฤคราช ไม่สะดุ้ง ไม่หวาดหวั่น ไม่หวาดเสียว ไม่สะทกสะท้าน ไม่ตกใจ ไม่หวาดกลัว ไม่ขลาด ไม่หวาดเสียว ไม่สะดุ้ง ไม่หนีในเพราะเสียง ฉันทใด

แม้พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ก็ไม่สะดุ้ง ไม่หวาดหวั่น ไม่หวาดเสียว ไม่สะทกสะท้าน ไม่ตกใจ ไม่หวาดกลัว ไม่ขลาด ไม่หวาดเสียว ไม่สะดุ้ง ไม่หนี ละภย และความกลัวได้แล้ว หมดความขนพองสยองเกล้าในเพราะเสียงอยู่ ฉันทนั้น รวมความว่า ไม่สะดุ้งในเพราะเสียง เหมือนราชสีห์

คำว่า **ลม** ในคำว่า **ไม่ติดข้ายเหมือนลม** อธิบายว่า ลมตะวันออก ลมตะวันตก ลมเหนือ ลมใต้ ลมมีฝุ่น ลมไม่มีฝุ่น ลมหนาว ลมร้อน ลมพัดเบา ลมพัดแรง ลมบ้าหมู ลมจากปีกนก ลมจากปีกครุฑ ลมจากใบตาล ลมจากพัด ข้ายทำด้วยด้ายเรียกว่า ข้าย ลมไม้ของขัด คือ ไม่ยึด ไม่ติด ไม่พัวพันอยู่ที่ข้าย ฉันทใด

ข้ายมี ๒ ชนิด คือ

๑. ข้ายตัณหา

๒. ข้ายทิฏฐิ ฯลฯ

นี่ชื่อว่าข้ายตัณหา ฯลฯ นี่ชื่อว่าข้ายทิฏฐิ^๑

เชิงอรรถ :

^๑ เทียบกับความในข้อ ๑๑/๘๐-๘๑

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [จตุตถวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นละลายตัณหา สลัดทิ้งขายทิฏฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละลายตัณหา สลัดทิ้งขายทิฏฐิได้แล้ว พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น จึงไม่ข้องขัดอยู่ในรูป เสียง ฯลฯ ในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่ได้รับรู้ และธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้ง ได้แก่ ไม่ยึด ไม่ผูก ไม่พัวพัน เป็นผู้ออกแล้ว สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้อง มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส) อยู่ ฉะนั้น รวมความว่า ไม่ติด ข่ายเหมือนนลม

คำว่า **ไม่เปียกน้ำ เหมือนบัว** อธิบายว่า

ดอกบัว เรียกว่า บัว

น้ำท่า เรียกว่า น้ำ

ดอกบัวไม่เปียก คือ ไม่เปื้อน ไม่เข้าไปติดด้วยน้ำ น้ำไม่เปียก ไม่เปื้อน ไม่เข้าไปติดดอกบัว ฉะนั้น ความยึดติดมี ๒ อย่าง คือ (๑) ความยึดติดด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความยึดติดด้วยอำนาจทิฏฐิ ฯลฯ นี้ชื่อว่าความยึดติดด้วยอำนาจตัณหา ฯลฯ นี้ชื่อว่าความยึดติดด้วยอำนาจทิฏฐิ^๑

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นละความยึดติดด้วยอำนาจตัณหา สลัดทิ้งความยึดติดด้วยอำนาจทิฏฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละความยึดติดด้วยอำนาจตัณหา สลัดทิ้งความยึดติดด้วยอำนาจทิฏฐิแล้ว พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงไม่ติด ไม่ติดพัน ไม่เข้าไปติดในรูป ฯลฯ เสียง ฯลฯ รูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่ได้รับรู้ และธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้ง คือ ไม่ติดแล้ว ไม่ติดพันแล้ว ไม่เข้าไปติดแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องแล้ว มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส) อยู่ ฉะนั้น รวมความว่า ไม่เปียกน้ำเหมือนบัว จึงประพุดที่อยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ไม่สะดุ้งในเพราะเสียง

เหมือนราชสีห์ ไม่ติดข่ายเหมือนนลม ไม่เปียกน้ำเหมือนบัว

จึงประพุดที่อยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

เชิงอรรถ :

^๑ เทียบกับความในข้อ ๑๑/๘๐-๘๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [จตุตถวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

[๑๕๘] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า)

พญาสีหราชมีเขี้ยวเป็นกำลัง

ขมขี้ ครอบงำเนื้อทั้งหลาย เทียวไป ฉันได

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าก็มีปัญญาเป็นกำลัง

ครอบงำบุคคลทั้งหลายด้วยปัญญา

ใช้สอยเสนาสนะอันสงัด

จึงประพุดิออยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ฉันนั้น (๗)

คำว่า พญาสีหราชมีเขี้ยวเป็นกำลัง ขมขี้ครอบงำเนื้อทั้งหลาย เทียวไป ฉันได อธิบายว่า สีหะ พญามฤคราช มีเขี้ยวเป็นกำลัง คือ มีเขี้ยวเป็นอาวุธครอบงำ คือ ขมขี้ ท่วมทับ ก่าจัด ย่ำยีสัตว์เดรัจฉานทุกจำพวก เป็นอยู่ คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป ฉันได

แม้พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าก็มีปัญญาเป็นกำลัง คือ มีปัญญาเป็นอาวุธ ย่อมครอบงำ คือ ขมขี้ ท่วมทับ ก่าจัด ย่ำยิบบุคคลผู้มีชีวิตทุกจำพวกด้วยปัญญา ประพุดิออยู่ คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป ฉันนั้นเหมือนกัน รวมความว่า พญาสีหราชมีเขี้ยวเป็นกำลังขมขี้ครอบงำเนื้อทั้งหลาย เทียวไป ฉันได

คำว่า ใช้สอยเสนาสนะอันสงัด อธิบายว่า สีหะ พญามฤคราช เข้าสู่ป่าลึก เป็นอยู่ คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป ฉันได แม้พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าก็ย่อมใช้สอยเสนาสนะอันเป็นป่าทึบและป่าละเมาะ อันสงัด มีเสียงน้อย มีเสียงอีกทีก็น้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็นสถานที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเร้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น เดินไป ผู้เดียว ยืนผู้เดียว นั่งผู้เดียว นอนผู้เดียว เข้าหมู่บ้านเพื่อบิณฑบาตผู้เดียว กลับผู้เดียว นั่งในที่ลับผู้เดียว อธิษฐานจงกรมผู้เดียว ประพุดิออยู่ คือ อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไปผู้เดียว ฉันนั้น รวมความว่า ใช้สอยเสนาสนะอันสงัด จึงประพุดิออยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [จตุตถวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

พญาสีหราชมีเขี้ยวเป็นกำลัง

ข่มขี่ครอบงำเนื้อทั้งหลาย เทียวไป ฉันทไค

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าก็มีปัญญาเป็นกำลัง

ครอบงำบุคคลทั้งหลายด้วยปัญญา

ใช้สอยเสนาสนะอันสงัด

จึงประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ฉันทัน

[๑๕๙] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) เสพอาศัยเมตตา

กรุณา มุทิตาและอุเบกขา อันเป็นวิมุตติตามกาล

สัตว์โลกทั้งปวงมิได้เกลียดชัง

จึงประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๘)

คำว่ เสพอาศัยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา อันเป็นวิมุตติตามกาล

อธิบายว่ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นมีเมตตาจิต แฝไปตลอดทิศหนึ่ง ทิศ ๒...

ทิศ ๓... ทิศ ๔... ก็เช่นเดียวกัน ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แฝไปตลอดโลก

ทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยเมตตาจิตอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต

ไม่มีเวร ไม่มีควมเบียดเบียนอยู่

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ามีกรุณาจิต ฯลฯ มีมุทิตาจิต ฯลฯ มีอุเบกขาจิตอัน

ไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีควมเบียดเบียนอยู่ รวมควมว่

เสพอาศัยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา อันเป็นวิมุตติตามกาล

คำว่ สัตว์โลกทั้งปวง มิได้เกลียดชัง อธิบายว่ เพราะเป็นผู้เจริญพรหม-

วิหารมีเมตตาเป็นต้น สัตว์ที่อยู่ทางทิศตะวันออกก็ไม่เกลียดชัง สัตว์ที่อยู่ทางทิศ

ตะวันตกก็ไม่เกลียดชัง ฯลฯ สัตว์ที่อยู่ทางทิศเหนือ ฯลฯ สัตว์ที่อยู่ทางทิศใต้ ฯลฯ

สัตว์ที่อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้(อาคณย์) ฯลฯ สัตว์ที่อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียง

เหนือ(พายัพ) ฯลฯ สัตว์ที่อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ(อีสาน) ฯลฯ สัตว์ที่อยู่

ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้(หริดี) ฯลฯ สัตว์ที่อยู่ทางทิศเบื้องล่าง ฯลฯ สัตว์ที่อยู่ทาง

ทิศเบื้องบน ฯลฯ สัตว์ที่อยู่หังสิบทิศก็ไม่เกลียดชัง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [จตุตถวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

คำว่า สัตว์โลกทั้งปวง มิได้เกลียดชัง อธิบายว่า สัตว์โลกทั้งปวงไม่เกลียดชัง คือ ไม่โกรธ ไม่อาฆาต ไม่กระทบกระทั่ง รวมความว่า สัตว์โลกทั้งปวง มิได้เกลียดชัง จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) เสพอาศัยเมตตา

กรุณา มุทิตาและอุเบกขา อันเป็นวิมุตติตามกาล

สัตว์โลกทั้งปวงมิได้เกลียดชัง

จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

[๑๖๐] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ละราคะ โทสะ และโมหะ

ทำลายสังโยชน์ได้แล้ว ไม่สะดุ้งในเวลาสิ้นชีวิต

จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด (๙)

คำว่า ละราคะ โทสะ และโมหะ อธิบายว่า

คำว่า ราคะ ได้แก่ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ อภิชฌา

อกุศลมูลคือโลภะ^๑

คำว่า โทสะ ได้แก่ ความอาฆาตแค้นจิต ฯลฯ ความดุร้าย ความเกรี้ยวกราด ความไม่แช่มชื่นจิต

คำว่า โมหะ คือ ความไม่รู้ในทุกข์ ฯลฯ ข่ายคืออวิชชา อกุศลมูลคือโมหะ

คำว่า ละราคะ โทสะ และโมหะ อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ละทิ้ง บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งราคะ โทสะ และโมหะ รวมความว่า ละราคะ โทสะ และโมหะ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๕๐-๕๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ [จตุตถวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

ว่าด้วยสังโยชน ๑๐

คำว่า **ทำลายสังโยชนได้แล้ว** ได้แก่ สังโยชน ๑๐ อย่าง คือ

๑. กามราคสังโยชน
๒. ปฏิฆสังโยชน ฯลฯ
๑๐. อวิชชาสังโยชน^๑

คำว่า **ทำลายสังโยชนได้แล้ว** อธิบายว่า ทำลาย คือ ทะลาย ทำให้พัง ทำให้พังทลาย ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งสังโยชน ๑๐ อย่าง รวมความว่า ทำลายสังโยชนได้แล้ว

คำว่า **ไม่สะดุ้งในเวลาสิ้นชีวิต** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ในเวลาจบชีวิต ก็ไม่สะดุ้ง ไม่หวาดหวั่น ไม่หวาดเสียว ไม่สะทกสะท้าน ไม่ตกใจ ไม่หวาดกลัว ไม่ขลาด ไม่หวาดเสียว ไม่สะดุ้ง ไม่หนี ละภยและความหวาดกลัวได้แล้ว หมดความขนพองสยองเกล้า อยู่ รวมความว่า ไม่สะดุ้งในเวลาสิ้นชีวิต จึงประพุดติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ละราคะ โทสะ และโมหะ

ทำลายสังโยชนได้แล้ว ไม่สะดุ้งในเวลาสิ้นชีวิต

จึงประพุดติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

[๑๖๑] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า)

ทุกวันนี้มิตรทั้งหลายมีประโยชน์เป็นเหตุ

จึงคบและเสพด้วย มิตรที่ไม่มุ่งประโยชน์หาได้ยาก

มนุษย์ทั้งหลายมีปัญหามุ่งประโยชน์ตนไม่สะอาด

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า จึงประพุดติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

(๑๐)

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑๔๘/๔๗๑

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๐ หน้า : ๔๙๙ }

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [จัดถาวรรด]

๘. ชัคควิสาณสูตรตนิทเทส

คำว่า มีประโยชน์เป็นเหตุจึงคบและเสพด้วย อธิบายว่า มิตรทั้งหลายมีประโยชน์ตนเป็นเหตุ มีประโยชน์ผู้อื่นเป็นเหตุ มีประโยชน์ทั้งสองฝ่ายเป็นเหตุ มีประโยชน์ในภพปัจจุบันเป็นเหตุ มีประโยชน์ในภพหน้าเป็นเหตุ มีประโยชน์อย่างยิ่งเป็นเหตุ จึงคบ คือ คบหา เสพ เสพเป็นนิจ ช้องเสพ เสพเฉพาะ รวมความว่ามีประโยชน์เป็นเหตุจึงคบและเสพด้วย

คำว่า ทุกวันนี้มิตรทั้งหลาย...มิตรที่ไม่มุ่งประโยชน์หาได้ยาก อธิบายว่า มิตรมี ๒ จำพวก คือ

๑. อคาริกมิตร(มิตรครองเรือน)

๒. อนาคาริกมิตร (มิตรไม่ครองเรือน)

ฯลฯ นี้ชื่อว่าอคาริกมิตร ฯลฯ นี้ชื่อว่าอนาคาริกมิตร^๑

คำว่า ทุกวันนี้มิตรทั้งหลาย... มิตรที่ไม่มุ่งประโยชน์หาได้ยาก อธิบายว่า มิตร ๒ จำพวก เหล่านี้ ไม่มีเหตุ ไม่มุ่งประโยชน์ คือ หาเหตุมิได้ ไม่มีปัจจัยหาได้ยาก ได้ยาก แสนยาก รวมความว่า ทุกวันนี้มิตรทั้งหลาย... มิตรที่ไม่มุ่งประโยชน์หาได้ยาก

คำว่า มีปัญญามุ่งประโยชน์ตน ในคำว่า มนุษย์ทั้งหลายมีปัญญามุ่งประโยชน์ตนไม่สะอาด อธิบายว่า เหล่ามนุษย์คบ คบหา เสพ เสพเป็นนิจ ช้องเสพ เสพเฉพาะ ประพฤติเอื้อเฟื้อ ประพฤติเอื้อเฟื้อโดยชอบ เข้าไปนั่งใกล้ ใต้ถามถามปัญหา เพื่อประโยชน์ของตน เพราะเหตุแห่งตน เพราะปัจจัยแห่งตน เพราะการณแห่งตน รวมความว่า มีปัญญามุ่งประโยชน์ตน

ว่าด้วยกรรมไม่สะอาด

คำว่า มนุษย์ทั้งหลาย... ไม่สะอาด อธิบายว่า เพราะประกอบด้วยกายกรรมอันไม่สะอาด มนุษย์ทั้งหลาย จึงชื่อว่าไม่สะอาด เพราะประกอบด้วยวจีกรรมอันไม่สะอาด มนุษย์ทั้งหลาย จึงชื่อว่าไม่สะอาด เพราะประกอบด้วยมโนกรรมอันไม่สะอาด มนุษย์ทั้งหลาย จึงชื่อว่าไม่สะอาด

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑๒๓/๕๐๙

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทส [จตุตถวรรค]

๘. ชัคควิสาณสูตรนิตเทส

เพราะประกอบด้วยปาณาติบาตอันไม่สะอาด...

... อทินนาทานอันไม่สะอาด...

... กาเมสุมิจจารอันไม่สะอาด...

... มุสาวาทอันไม่สะอาด...

... ปิสุณาวาจาอันไม่สะอาด...

... ผรุสวาจาอันไม่สะอาด...

... สัมผัสปลลาปะอันไม่สะอาด...

... อภิชฌาอันไม่สะอาด...

... พยาบาทอันไม่สะอาด...

เพราะประกอบด้วยมิจฉาภิภูถิอันไม่สะอาด มนุษย์ทั้งหลาย จึงชื่อว่าไม่สะอาด

เพราะประกอบด้วยเจตนาอันไม่สะอาด มนุษย์ทั้งหลาย จึงชื่อว่าไม่สะอาด

เพราะประกอบด้วยความปรารถนาอันไม่สะอาด มนุษย์ทั้งหลาย จึงชื่อว่าไม่สะอาด

เพราะประกอบด้วยปณิธาน(ความตั้งใจ) อันไม่สะอาด มนุษย์ทั้งหลาย จึงชื่อว่าไม่สะอาด คือ เลว ทราม ต่ำทราม ต่ำ นารังเกียจ หยาบ เล็กน้อย รวมความว่า มนุษย์ทั้งหลายมีปัญญามุ่งประโยชน์ตน ไม่สะอาด

คำว่า **ผู้เดียว** ในคำว่า **จึงประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด** อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ชื่อว่าผู้เดียว เพราะส่วนแห่งการบรรพชา ฯลฯ

คำว่า **ประพฤติ** ได้แก่ ความประพฤติ ๘ อย่าง^๑ ฯลฯ

คำว่า **เหมือนนอแรด** อธิบายว่า ธรรมดาแรด มีนอเดียว ไม่มีนอที่สอง ฉันทใด ฯลฯ รวมความว่า จึงประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด ด้วยเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๑๒๑/๓๙๙-๔๐๑

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทศ

ทุกวันนี้มิตรทั้งหลายมีประโยชน์เป็นเหตุ
จึงคบและเสพด้วย มิตรที่ไม่มุ่งประโยชน์หาได้ยาก
มนุษย์ทั้งหลายมีปัญญามุ่งประโยชน์ตนไม่สะอาด
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า จึงประพฤติดูอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด

จตุตถวรรคจบ

ขัคควิสาณสูตรนิตเทศที่ ๑๙ จบ

การอธิบายคำสอนแก่พราหมณ์ ผู้ถึงฝั่ง ๑๖ คนเหล่านี้

- คือ (๑) อชิตะ (๒) ติสสมตเตยยะ
(๓) ปุณณกะ (๔) เมตตคุ (๕) โธตกะ
(๖) อุปลิวะ (๗) นันทะ (๘) เหมกะ
(๙) โตเทยยะ (๑๐) กัมปะ (๑๑) ชตุกัณณผู้เป็นบัณฑิต
(๑๒) ภัทราวุฑ (๑๓) อุทัย
(๑๔) โปสาละผู้เป็นพราหมณ์ (๑๕) โมฆราชผู้มีปัญญา

(๑๖) ปิงคิยะผู้เป็นมหาฤาษี มีประมาณเท่านั้นแล

แม้การอธิบายขัคควิสาณสูตรก็มีประมาณเท่านั้น

นิตเทศที่ควรรู้ทั้ง ๒ ภาค ท่านกำหนดทำไว้บริบูรณ์ดีแล้ว

จุฬินิทเทศ จบบริบูรณ์

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๐ สุตตันตปิฎกที่ ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิทเทศ จบ